

K

kába¹ bódult; amejit, buimăcit, buimac; betăubt. 1710 k.: Néha vak, néha tunya, kába emberre, asszonyra, leányra, bölcsőben síró csecsszopóra és gyakorta éretlen, tanácstalan felserdült ifjacsákra, reggel évvő gyermekfejedelmekre vetted vala az ő koronáját [BIm. 1040].

? **kába**² 1710 k.: Ő három lóval ment el, legalább egyiket nem adhatta volna-é alája? osztán nyügöt, kábát miért vitt volna magával, ilyen veszedelmes kockázatásával maga magának? [BÖn. 976].

kabala 1. kanca; iapă; Stute. 1642: Egi eoreg szwrke kabalam [HSzj szürke al.]. 1653: a tatárral együtt nyargalt a kabala [ETA 1, 114 NSz]. 1757: A Ménesben levő kábalak(na)k rendi [Pusztaszatmiklós K; Berz. 3. 1/9] | Egi 8 es(ten)dös szeg Sárka, Szőke szorenyu kantza pej paripa Csikojával (: csikos kabala :) [Mezőpagocsa MT; i.h.]. 1768: Adás Jákobnak . . . volt egy kabalája cir. 3 Csikojával [Vályebrád H; Ks 81.57/17 Gyelemerán Nikula (36) j b vall.]. 1772: Jakab János adja oda a Kabaláját hogy két véka Buzát le hozanak vetni igen sietve [Héderfája KK; Pf]. 1784: ő KImek Kabalajok igen sok karokat teven a Kőrispataki^a Tavaszi határban [Pf. — ^aU].

Hn. 1633: mentwnk az Kabala hugi töue neuw helire [Kőrispatak U]. 1638: az Kabala hago beli föld [Bün KK]. 1639: Kabola Pataka mellett. Kabola kuton felljül (sz) [M.köblös SzD; DHn 47]. 1655: Kabala hugiban [Bözödújfalú U]. 1681/1748: In loco Kabala (sz) [Tür AF]. 1701: Gyergyóban az csiki Kabala hágó alatt levő vj várhoz járt építők szám^a [Gysz; SzO VII, 935. — ^aKöv. a fels.]. 1703: A Kabala hágo alatt való vj sáncz [uo.; i.h. 112]. 1718/XVIII. sz.: Tul a Motsár erdőn a Kabola Kutnál a Szilagyi Határ szélben (k) [Monó Sz]. 1720: Kabala kapun alol (sz) [Menaság Cs]. 1749 k.: az mely Bányák az Kabla kutyján aloll vad(na)k [Torockó; TLev. 2/1]. 1756: a Kabola Hod (sz) [Farnas K; KHn 287] | Kabala hágó mellett [Szentmihály Cs]. 1778: erdő alatt Kabala hugy pataka nevu helyben [Szentimre Cs]. 1828: Kabola hugy árokán alol [Kőrispatak U]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: csikós ~. 1757: Csikos kabalak Meddű kabalak [Mezőpagocsa MT; Berz. 3. 1/9] * meddő ~ → csikós ~ * vemhező ~ csikózó kanca. 1720/1811: egy Pej szörű nagy vemhező Kabala egy Pej rossz kabala [Szo-tyor Hsz; Borb. II].

2. *becsm* nőre von.; referitor la femei; in bezug auf Frauen: kb. nagy debella/tehén; iapă; Trampel, Kuh. 1584: Tablas Peter vallia, Ezt lattam ferkely miklostol hogy mikor homlitanak zeoleyebe(n) hogy port vért fel, es az leannak laba keozibe fel haytotta, Mondot Az leany, Ne hand oda A port, mert ninnen aky ky tizticha beleolle, Mondot ferkeolj Miklós, Wesztgegh Curwafy kabala kj tiztitom en vtanna Mene ferkelj Miklos is, fel ora mulva Ala leowe, es monda Im az Curwafy kabalat Mezitele(n) talala(m) hogj Balhaz vala | Catalin Keomiwes Mihálnal zolgaló, vallia Zappanozok vala es

vgy tetwek (!) minth egy Nyast wttek volna Labamba, Reggel a' vargane Anniahoz Menek, Azt monda . . . Io zerenched Nagy kabala hogy ide leottel, mert ha Maswa mentel volna el zakat volna a labod [Kv; TJK IV/1. 226, 286]. 1772: Gálfi Theresi a rusnya nyelvvel ingemet rutul motskolt . . . had fogjuk meg a száját annak a nagy nyelvű orcátlan kabalának [Héderfája KK; Pf].

kabalabőr kancabőr; piele de iapă; Stutenfell. 1692: Kabalabőr nro 17 [Szárhegy Cs; LLt].

kabalalábú lólábú; cu picior echin/ecvin; mit Pferdefuß. 1811: Kolosvári születésű Gombos Mihály köptzős termetű . . . kabala lábú lingező járó, mint-egy 21 vagy 22 esztendő [DLt 81 nyomt. kl].

kabalapataki a Kabalapataka (SzD) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kabalapataka/Fintinele; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kabalapataka. 1597: Az Vy lozagybely falunak Adoya . . . Chyakai Kabola pattaky f 3 [Kv; Szám. 7/VIII. 15 Altzner György reg. Steffen Lusten keze írása].

kabalás ' 1680: Tehenesek^a . . . Az Eöreggh Ember Kabalas [Bözödújfalú U; EMLt. — ^aKöv. a fels.]. 1882: Gagyí Türkösi Béla meg Vet egy bugja Szénát kabalás Gagyí Farkas Mozes Vet egy bugja Sarjut kabalás [Etéd U; NkF 7].

◇ **Hn.** 1681/1748: Kabalás nevű Fordulóban. Kabalás Tetőn (sz) [Tür AF; EHA]. 1687: Kabalás Főn (k) [Néma SzD; EHA]. 1718: Kabolás tőn (k) [Szilagyecseh; EHA]. 1775: A Kabalásban (sz). A Kabalás Árkánál (sz). A Kabalás oldalán (sz) [Muzsna U; EHA]. 1815/1817: A Kabalásba. A Kabalás nevű helyben (sz) [Miklósfa U; EHA]. 1818: A' Kabalás To martyán (k) [Nagyajta Hsz; EHA]. 1864: Kabalások [Néma SzD; SzDMon. V, 242]. 1873: Kabalásto nyákán (sz) [Szováta MT; EHA].

kabaláztat ekét ekelőra tesz; a pune plugul pe cobilă/iapă; (Pflug) auf die Pflugschleife setzen. 1802: ekkor a' Biro kabaláztatni parontsolt, s az ekéket fel készítvén es után a' Falus Biro szavára közben vettük az Ekéket ökrestől emberestől | a' Biro haromszor lsten és ember előtt azután parancsolá nekünk hogy kabaláztassunk [Felőr SzD; Fráter lev.].

kabaláztatás ekének ekelőra helyezése; punerea plugului pe cobilă/iapă; Setzen auf die Pflugschleife. 1802: a' Fal(us) Biro azonnal a' Kabaláztatást parantso(l)á [Felőr SzD; Fráter lev.].

kabanica ? palástfajta; un fel de mantie; Art Mantel. ? XVI. sz.: Bizony jó bor! megigyük ezen az csuhát is, Reá vessük zálogban az gabaniczát is [Thaly, VitEn. I, 388; a nyilvánvalóan átírt, kételyesen a jelzett századbeli

adatot — évszámjelzés nélkül — id. a NySz is]. 1815: Moldován Philipp . viselt egy fekete kerék kalapot, fehér kabanitzát, oltska topánkát | (Sima Jankó, más-ként Csovika 33 éves) a' ki születésére nézve Paráztí, Nemes Temesvár vármegyei viselt egy oltska kerek kalapot, egy oltska fehér kabanitzát, és egy pár oltska topánkát | (Trailla Mares alias Csuka Nemes Temes vármegyei Paráztí 25 éves) oltska kerék kalapba, egy oltska fehér kabanitzába, és egy oltska bőr topánkába [DLt 665 nyomt. kl]. — A jel-re l. DLRM *cabaniță* al.

A SchlSj (1405 k.) már szótározta a címszót [Szamota, SchlSj 1213; RMG].

Szk: *galléros* ~. 1603: Egy uyass galleros kabanicam vagyon (: most annak szokták hini :) nyusztal bélétt, azt Tatay István középso fiának, Tatay Ferencznek hagyom [Ecsed Szt; Radvánszky, MCSal. III, 225 id. röv. a NySz is. — Báthory István végr.].

kábaság döreség, esztelenség; nerozie, prostie; Albernheit. 1853: az tavasztól olta már az napokba 3ik lo-vam az leg jobb dögle ki . de az Istenséggel szembe szálni halandónak kábaság lenne [Perecsen Sz; BetLt 4 Szentmarjay Lajos lev.].

kabát veston; Rock. 1774: *Lasci*^a . . inventioja az, hogy a magyar regementekben . . A dolmányt, övet, magyar kardot, kalapot mind letétette, a felsőruha helyett adtak nekik tiszta sült német rockot, melyet kabát-nak neveznek [RettE 323-4. — ^aLasci (Lacy) Ferenc Móric osztrák tábornagy, az osztrák hadsereg újjászervezője]. 1838: egy rékli vagy kabát fűződszin hajtókával [DLt 973 nyomt. kl]. 1843: viselt rendesen portubák szín kabátot [DLt 730 ua.]. 1850: Egy fekete mousselin posz-to, fekete orleans bérléssel készített kabát [Mv; DE 2].

Szk: *orléans* ~. 1850: Egy kávészin orleans kabát, fekete orleans bérléssel [i.h.].

kabinét 1. szoba; cameră; Zimmer. 1802: A' Cabinét-ban . Egy Chinai festésű kis asztalka . A' Nappali Szobában . Egy Chinai festésű nagy almáriom [Mv; TGsz 52]. 1833: A Nagy Udvarház Kő épület Sendely Fedél alatt . A kis Kabinét aijtaja két felé nyillo gyöngy szín Festékű rajta lévő borított Zárjával, s koltsal [Katona K; Ks 73/55 Kornis János lelt.].

2. ? 1796: A Kelnernek 1 Rfl, Kabinétek látására és más experienciára 6 Rfl 43 x [ETF 182. 32].

kábít bódít, kábulttá tesz; a amejí; betäuben. 1879: Bolond szédülesem vannak . . A hó világa sért, a szekér-zörgés kábít [PLev. 38-9 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kábul (el)bódul; a fi amejít/buimäcít; betäubt werden. 1710 k.: Odamenék és nagy kábulva találám, de mégis semmi derék dolgot elő nem hozza [BÖn. 682].

kábulás bódulat; amejtealä, buimäcealä; Betäubung. 1827: Én . mint Szolgálójak . . akkori tapasztalásomból vallhatom, hogy a N: Dobolly István Ur a belső és külső Gazdaság folytatására részegeskedése s abból következő kábulása miatt elégtelen volt [Koppánd AF; DobLev. V/1109. 22 Koltsár Penzsi Gáll Mártonné (24) zs vall.].

kábult bódult; amejít, buimäcít; betäubt. 1879: A fe-men kábult a kepe bortól [PLev. 38 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kábultság bódultság; amejtealä, buimäcealä; Betäubung. 1846: a' mire csak rátettem kezemet, az bizo-nyosan eltévedt, 's a' mit csináltam az mindig fonákul ütött ki. Ezen szorakozásom vagy kábultságom miatt olly indulatba jövök, hogy öklömmel szünetlen ütöttem koponyámat, de még sem akart kiémedni [KZsN 157].

kacag 1. *ts is* nevet; a ride; lachen. 1614: kacagva monda Kálnoki István, hogy: Bizony, kegyelmes uram, talám sok léssen az szebeni háztól [BTN^a 65]. 1622: Georgiel . . az felesége^a ugy iaczadoztak kacaghtanak hogi cziakne(m) rontottak le az haz falat [Mv; MvLt 290. 28a. — ^aA Barcza Gergelyé]. 1641: Girgiay Janos pap nagiot kaczaga, s monda, ihon Domine magis-ter, im az felöl gondolkodam most, melj nagy dolgot es zurzauart inditottam en most fel, illien Szegeny pap leuen az feő emberek között [Sárfva Hsz; BfR Andreas Forro rector scholae vall.]. 1710 k.: Aha vén boszor-kány, ilyen szép ifjú gavallért kellene a vízbe vetni? in-kább nosza hajós kenyererek vessük bé ezt a szület, próbáljuk meg, lemégyen-é a vízben, boszorkány-é, nem-é. Kacagták a hajósok, a szüle elmorgá, mü is nevetve ha-zamenénk a városba a szállásra [BÖn. 583]. 1723: Vese-lényi ur(am) eleget mesterkedek micsoda uton csalhassa ki az Jozsagot kezemből, mind azon volt, hogy eleb boc-sassam ki az Jozsagot, s az után le teszi az árrát, de mi-kor kacagva meg montam volna, hogy nem vagyok sült bolond, abba hagyá [ApLt I Apor Péter feleségéhez]. 1826: Nyárad Sz. Lászlói Veres Márton . . a' felső aja-ka a' mikor katzag kettőseleg ki-düjjed [DLt 966 nyomt. kl]. 1849: az árendásné tsak Katzagot s mindent küldött hogy mennyetek és vegyetek mert ot elig van [Héjasfva NK; CsZ. Voldorfi v. Lombos Nyikuláj vall.].

Szk: ~ *rajta*. 1585: Az piaczon Zola Molnar Jacob a' Santa Imrehne leaniaual, Az leany kaczagha raita, Es kerdem en mit Mondana: Monda a' leany Im azt monda hogy el Menniek velle, es Malom port Ad [Kv; TJK IV/1. 509]. 1880: Én, Ödön, én (ha helyedben vagyok) kaca-gok egyet rajta [PLev. 71 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. kikacag/nevet vkit: a ride de cineva; jn auslachen. 1736: az nyári keztyűnek hire helye sem volt, ha valaki-nél nyári keztyűt láttak volna, bolondnak mondták vol-na . egy valaki viselni kezdette vala csúfolni s ka-czagni kezdték vala, s szégyenletiben letevő [MetTr 349]. 1748: az nevezett sertéseket az Úram sokszor haza hajtatta kéretvén hogj tartsa rekeszben Tatár Vram, de tsak kaczagta [Torda; TJK III. 241].

kacagás nevetés; rís, riset; Lachen. 1629: hallam az kaczagasat az kapu keozot [Kv; TJK VII/3. 114]. 1633: iol hallottam az magunk hazahozis az nagi beszedekeit es kaczagassokat, de mit beszellettek ne(m) értettem [Mv; MvLt 290. 126b]. 1723: hallottam az Timofi hazé-ba (!), hogy nagy hihogás kaczagás vagyon én piringattam ökö-t mit bolondoskodtok, kaczagtok ollyan rutul [Szásznyires SzD; Ks 27. XVI]. 1774: sem-mit nem feleltek, hanem katzagást hallottam [O.zsákod KK; LLt Vall. 196]. 1793: a' Szent Király után végig . . . nagy örömmel és katzogasok között mentenek [Ko-

ronka MT; Told.). 1823–1830: Galatzi János nevezetes volt nagy kacagásáról, mert olyankor az egész Kollegyom^a kongott [FogE 139. — ^aA mv-i].

Szk: *a ~ba erumpál* kacagásba tör ki. 1755: B. Bálint anyit kutyálkodig (!), hogy a katzagom már mind egybe romlott, s a nyelvem is majd kisebesedik, hogy nem mérek a kacagásb(an) erumpálni^a [Ks 9 Baló Antal lev. Nsz-ből. — ^aA grófi asztalnál] * *~ra fordít*. 1736 u.: Amazok szidják ugyan tréfából, de kacagásra fordítván, egész nap estig mind ott ittanak [MetTrCs 458] * *~t tesz rajta* nevet rajta, kinevet vkit. 1776: Ezen írást ennek a hamislelkű vak Patakinak a markába nyomván. Azután bevitték a divisionalis sedriara, az holott nagy kacagást tettek rajta, tudván hogy ki írta s kiről írta [RettE 366–7]. * *nagy ~sal* nagy kacagva/nevetve. 1593: Búzai Antal vallia. egi legin tart vala nallam zallast, es egi estűe nagi kacagással kezde nekem bezelleni, hagi Kis Mihálnenagi egi legint kaptak a' hasan [Kv; TJK V/1. 369]

Sz. 1794: Az Átsok(na)k munkájokért mennyit fizetett azt nem tudhatam, de azt tudom hogy fizetni kellett, mert tsak katzagásért egy idegen Ember Sem tartazott annyi idejig dolgozni [Mezőmadaras MT; BKG Kupán Demeter (38) vall.].

kacaghat 1. nevelhet; a putea ride; lachen können. 1880: Te kacaghatst engem, Pista, de végtelenül fáj nekem, ha látom, hogy a buta, felületes, léha izlésű publikum kötekedik benned, holott erős meggyőződése, hogy csak idő kérdése, hogy első írója gyanánt emlegetsenek nemzetünknek [PLev. 79 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

Szk: *kacagva ~.* 1662: Ó, boldog Isten, örülhetik és kacagva-kacaghatják, hiszem, akik azt régen áhitották s felőle azt tartották: jobb volna vadaknak, madaraknak, rókáknak, szarkáknak azt a földet lakni, mintsem arra telepedett evangéliumi vallásos levő keresztyén magyar népnek azt birni [SKr 622–3].

2. *ts* nevelhet vmin; a putea să ridă de ceva; über etw. lachen können | kikacaghat/nevelhet vmit; a putea să ridă de ceva; etw. auslachen können. 1667: fájdalmas . becsületesckém sérelme, ha gonosz akaróim Erdélyben s másutt is kacaghatják gyalázatos változásomat [TML IV, 229 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kacagó I. *mn* 1. voios; lachend. 1806: Ekkor hozzáam fordulván Arkosi Istvánné katzago szokkal nekem ezt monda, gyere téis Aniska láss ujjiságot [Dés; DLt 250/1808 Marosán Aniska (46) kocsmárosné vall.].

2. *~ formálag* vigyorgósan; rinjind; grinsend. 1804: Aranyas Széki, Csáki Kováts Ádám 30. esztendő. Czigány mikor beszél ejti szollását katzago formálag [DLt nyomt. kl].

II. *fn* egysz l. szem. szr-gal; cu suffix personal, pers. 1. sg.; mit Personalendung Ez. 1. P: *~m tréfa* a kacagókám, a kacagó-masínám; gura mea, mașina mea de ris; mein Lachapparat. 1755: B. Balintot ide hozá a Tatar, mikor asztalnál vagyon, nem nagy gyönyörűség, kívált az ilyen szórú szegény Légénynek, mint én is ottan ülni, mivel anyit kutyálkodig (!), hogy a katzagom már mind egybe romlott, s a nyelvem is majd ki sebesedik [Ks 96 Baló Antal lev. Nsz-ből].

kacender '. 1785: Citallyuk^a az Familiak(na)k névéket, a Bányákban lévő Mineráknak és egyéb Materiáknak, ugymint, Ort, Értz, quartz, Katzender etc. Ugy nem külömben a kohokban verőkben lévő Műszereknek 's eszközöknek Pest, Slak, Solban etc nevezeteket [Torockó; Thor. XX/9. — ^aA torockóiak német származásának bizonyítására].

Jankó, TAszT 198 kk torockói bányászati műszójegyzékében e szót nem leljük.

? **kacér** ? cochet; gefallsüchtig. 1511: Nominando ipsum wlgariter Kaczir [Vh; MNY XXXI, 194].

A kijegyzés csonka volta miatt az adalék csak fenntartással vonható e címszó alá.

kacéros kb. hetyke, kackiás; semej, trufaş; keck, übermütig. 1811: Maga Bakos András, 70 közepes termetű nem kövér inkább suhantz, nyalka katzéros lépésű, fejét kevésé fenn hordozo [DLt 339 nyomt. kl].

kackói a Kackó (SzD) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kackó/Cițcău; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kackó. I. *mn* 1. Kackóhoz tartozó; care aparține de Kackó/Cițcău; zu Kackó gehörig. 1630: Koszta Tamas kaczay Eörökös jobagy [Ks 41. D. 16]. 1650: Gauay Peter ura(m) Sar közj Janos Uramnakis dulatta volt megh, egj némely Kaczay Belseő Szolnok varmegjeben lako Jobbagitt [Sófva BN; Ks 41. B]. 1670: szegődte(m) megh . . . vincelerseghre Bartok Istvannal hogy az kaczakai szőlömnek minden nemű munkainak gondgyat vise-li [Dés; Ks 41. C. 10]. 1781: Katszkai határban [Kackó SzD; Kp III. 193]. 1848: a' Katszkai vizet is azon rétre bortsattották s annyira meg pesset és tósadtott hogy kifolyása onnét a viznek nintsen [Dés; DLt].

2. Kackón levő; care se află în/din Kackó/Cițcău; in Kackó befindlich. 1824: a' Katszkai Eclésiának legált capitalis [Dés; Újf. 1 Újfalvi Samu hagy.]. 1855: a' kaczakai Ev. Ref. Sz. Ekklesia Anyakönyvének kereszttellési kivonattya [Kackó SzD; Vég.].

3. Kackóról való származásra, ill. kackói illetőségre von. jelzőként; ca attribut, indicind locul de origine sau domiciliul; als Attribut vor dem Familiennamen: Hinweis auf die Herkunft bzw. Ansässigkeit. 1730: Kaczakai Illye György nevű Malom Mester [Dés; Jk 399a]. 1737: Katszkai Ilia Vasziy [EMLt].

Szn. 1572: Kachkay triff Zelechkey^a Eu Nag'saga Jobbagia es kenezze [Dés; DLt 134. — ^aSzelecske tőszomszédos Kackóval].

4. Kackóról elnevezett; denumit(ă) după Kackó/Cițcău; nach Kackó benannt. 1821/1855: A Kackói Járás [BSz; HG Vegyes anyag].

II. *fn* kackói lakos; locuitor din Kackó/Cițcău; Einwohner von Kackó. 1728: alkudtunk és egjgieztünk meg az Kaczakai lakosokkal, hagi Nemes Városunk Hídgiaín . . . minden Vám nélkül esztendőnként békével járhatnak, s járjanakis mely engedelmmünkért igirtének egj egj esztendőre száz, száz szekér jó tölgyfa Malom gatnak valo ágat . . . A penig ne légen hagi Kaczakaiak nevezetek alatt magokkal idegeneket hordoznának s manuteneálni kívánnának, Mely ha Valamikor Comperialtatnék mind az manutenealo Kaczakai személy, mind az Idegen 6:/6 magyar forintokig büntettetnék meg [Dés; Jk 376a].

kacola kanca; iapá; Stute. 1570: Gergel, Balint gorzo^a Lattak egy esthwe fele ez ely mwlt Nyarba . . . ket Magiar Ember kergetnek volt feleknel egy kacholat sokaig kergettek hogy alah haycak az varos fele [Kv; Tjk III/2. 190. — ^aTollban maradt: valliak] | az orr az kytwl feyer-egyhazi Ember weotte wolt az kacolat mostan keezben wagyon keezbe adatoth [Medgyes; BesztLt 3]. 1574: hattam az Kaczolak keözt mely ez idey czetkok (!) vadnak ketteöth (igy!) [Gyf; JHbK XXI/12. 5]. 1586: az kik az kvchit es az kachiolakat hoztak vala voltak heten [Kv; Szám. 3/XXIV. 14]. 1604: egy gyermek louat hoza az Georgy Peter zolgajais egy kacholat [UszT 18/144 Mich. Franchialy de Ilke lib. vall.]. 1620: vegienek . Egy lotul, ki tiz forintot e f l. Egy Kaczolatul f-/60. Egy harmadfeu auagy 2. eztendöcs giermek lotul f-/40 [Kv; KvLt II/69 VectTr. 1]. 1626: en be menek es az kaczolam utan menek [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Finna Demeter (40) ppix vall.]. 1650: el lopak a Buni hatarrol a Fejer Ferencz louait, egy herelt fejerkek louat, es egy barna kacolat [UszT 50].

Szk: vemhezö ~. 1626: attanak kett vemhezö kacolat 2 borjuzo tehenet | marada 6 vemhezö kacola [Usz; Pf].

kacolacsikó kancacsikó; minzá; Stutenfohlen. 1599: Igjre egy ez Idey Kaczola czjtkot [Kisszederjes MT; Told. 21].

kacolácska kancácska; iepuşoară, iapă tinără; Stütchen. 1620: Az két elől jaro eökrököt hagjom Balas fiamnak az veres kacolácskát is neki hagyom [HSzj *kacola* al.].

kacolakert kancakert; păşună îngrădită pentru iepe; Stutengehege. 1714: talaltanak a Kaczola kertel együtt a kis berek előtt ötven öreg szekér szena kárt [Marosztgyörgy MT; EHA].

kacolató kanca; iapá; Stute. 1570: Zelestyay Drejka polyak Mjklos Jobagya ezt valla, hogy . . . Indwl ky az korchoma haztwl egy olah chwrylla^a falwbely es vonzon volt egy kachola lowat wtanna Az kachola vtan Indwl egy lo [Kv; Tjk III/2. 52. — ^aCsürülye TA]. 1574: Iffyw Sram Istwan nehay Sram Istwan fia, hity vtan ezt vallya . . . volt otth az vduaron ket kachola Lowok [Kv; Tjk III/3. 310]. 1585: Miske Thamasnak Ada Dechey Mihaly negj kaciola Louakat [M.csesztve AF; Told. 27]. 1594: ennek eleotte valo wdeokbenis eginehanizor vegezenek varosul, hogi ez hataron senki zabad ne legien kacola louakat tartani, hane(m) ha ki tartani akarja, Istalloiaba tarcha [Kv; TanJk I/1. 236] | Az Somlioi feöldön vagion az Menesben eoregh kacola lo No. 16 [Somlyó Sz; UC 78/7. 13–4]. 1604: enis egy kacola louat hoztam vala [UszT 18/142 Mich. Gergiay de Ilke vall.].

kacolás kancatartó; care creşte iepe; Stuten haltend. 1580: Az my az kacolas embereknek keonyeörgesset illety, vegezet eo kegmek hogy Az kacolatokat az tarchya hazarol^a el hajchiak hajchyak Kayanto volgybe penigh ot most el larhat [Kv; TanJk V/3. 220. — ^aTarcsaháza, tanya a város határában].

kacor cosor; Krummesser. 1636: ket kaczor d. 16 [Kv; RDL I. 109]. 1770: A Vinczellérnel vannak . . . Fűrész l Koczor [Esztény SzD; Told. 29]. 1787: Két Katzar [Mv; MvLev.]. 1789: Katzar Rf — xr 6 [Mv; ConscrAp. 20]. 1799: énis csak ugyan azon kut fejekből meritem a pénzt, ugy mint Istenünk Segedelméből a Sarlo kapa és kotzor után gyűjtegetünk [Ne; DobLev. IV/810 Szántó Sándor lev.]. 1831: egy bolti Katzar [Mv; MvLev.]. 1843: Midőn én csitítottam volna hadakozott felém a kezében lévő kaczarral [Bágyon TA; KLev.]. 1859: 1 horgas fejsze, egy lapos farago fejsze egy koczor [Bodok Hsz; MkG].

Szk: karózó ~. 1629: Egy karozo kaczor [Kv; RDL I. 132]. 1658: Kett karozo kaczor d 25 . . . Hatt mecczó kaczor d 25 [Kv; KJ]. 1734: Egy Karozo Vass . . . Egy pár Karozó kaczor [Kv; Pk 6]. 1747: egy karozo kaczor in Den. 16 [Kv; Pk 6] * *metiszó ~* → *karózó ~* * *oltogatni való ~*. 1740: Oltogatni valo Katzor l [Pálos NK; Ks 11. XLI. 32] * *szőlőmetiszó ~*. 1787: Három szőlő metző kotzor [Mv; MvLev.]. | nyoltz avatag szőlő metző kotzar Dr. 16 [Mv; i.h. Nagy György hagy. 8].

kacorbicsok kacor; cosor; Krummesser. 1797: Egy vasnyelű Kotzor bitsak [M.igen AF; DobLev. IV/777. 9].

kacorkés kacor; cosor; Krummesser. 1571: kis kaczor kés d. 3 [EOE II. 383]. *XVIII. sz.:* Kaczur kés Nro 2 [Hr 2/23].

kacorlopó kacortolvaj; hoţ de cosoare; Krummesser-dieb. 1732: kucsma s kaczor laponak diffamalt [Dés; Jk].

kacsiba-kezü átv, *becsm* ? enyves/horgas kezű, horgasujjú (lopós); (a fi) cu mină lungă; lange Finger habend. 1600: Bek Peterne zolgalo leanya Ersebet vallya Egi nehanyzor hallottam Kis Casparne azioniomtol hogy mondotta Amaz hwgyos bor lopo kachyba kezeo bestie kurwafy Bek Peter [Kv; Tjk VI/1. 480].

Az eredeti, konkrét 'görbe/horgas kezű' jel-sel is számolhatni.

kacsingat a face de mai multe ori semn cu ochiul; öfters blinzeln. 1840 k.: Mind csalfa a leány, Hamis biz az, a hány! Rád kacsingat szépen, Mást szorongat kézen [EM XX, 516 Vajda Anna emlékkönyve].

kacsint a face semn cu ochiul; blinzeln. 1584: Catalin Gyeongieossy Casparne vallaia, Lattam hog kachontotak egymashoz es Jaczodoztak Az zeölőben [Kv; Tjk IV/1. 227]. 1597: Kochis Janosne Orsolia wallia Latta hogi eginehany leginy eginehanzor kachontot Kadas Janosnehoz mikor menyegzeobe(n) woltanak [Kv; Tjk VI/1. 22]. 1632: ez az Szeöcz Mihalyis mind ala mene az patak mellet, szinte(n) oda kerüle az hun az aszony merit vala, s ot latam hogi eleget beszellenek . . . azuta(n) is latam hogi neha kaczonottak egj mashoz [Mv; MvLt 290. 84a]. 1838: Szénát gyűjt a kaláka, Közbe szól a muzsika, Ireg-forog a sok lány S kacsint a legény után [Krizsa János, Beh vígan jár . . . Remény 1839. 307. — Kriza János költeményei, Összeállította Kovács János. Bp, 1893. 87–8].

kacsó ? *nyj* kacska/görbe v. meredt karú/lábú; cu minā strimbā, cu picioarele strimbe; (mit) krumm(en) Armen od. Beinen). **Szn.** 1600: Kacho Istwan [A.sófvá U; EHA]. 1606: Kaczó Andras [UszT II/4. A. 153]. 1607: Kacho Jakab [UszT 20/64]. 1628: Kachio alias Kocsis Mihály [Berz. 15. XXV/2]. 1710: Kacsó István [Etéd U; NkF]. 1715: Katsó Kata [Ege U; UszLt III. 44]. 1773: Katso Sára [Selye/Magyaros MT; BetLt 7]. 1829: Katso Márton [Mezőkölpény MT; TSb 48].

A vn feltehetően annak a *kacs* szónak szárm., amely megvan pl. a *kaeska*, *kacsiha*, *kacsint* és más ide vonható származékban is [L. erre: TESz *kacsó* al.].

kacsont l. kacsint

kacsos ? *nyj* gacsos (görbe karú/lábú); cu minā strimbā, cu picioarele strimbe; (mit) krumm(en) Armen od. Beinen). **Szn.** 1602: Kaczios Balás (jb) [Zsögöd Cs; SzO V, 231]. 1614: Kaczyos Istvanne [uo.; BethU 442].

A hangalakra és a jel-re nézve l. TESz *gacsos*

kád 1. cadă; Bottich. 1568: Greb georg . fassus est. Ezt tudom hogy Bor egetheq Marton kqth szabó ferencnek Altalagokat es kadakat, ez el mult Eztendőb(en) [Kv; Tjk III/1. 242]. 1573: Molnar Marton Azt vallia hogi zwretkor Nem volt kada Trebelynek, kerdez (!) volt azoktwl ky (!) oth voltak kinek wres kadia volna [Kv; Tjk III/3. 302]. 1594: Kaad wagjon No 1 [Kraszna Sz; UC 78/7. 20]. 1600: Tudom hogy Tibald Gergely el foglalja az hazat az azzony wgy keöltzet el onnat . de semmiat megh ne(m) attak, sem kadat, sem hordoihat [UszT 15/128 Nagy Gyeörgyné Borbara, Kai-dichfalwy vall.]. 1644: az Apro padokat hordokot, kadakat Czebreket Aztalokot kasokot zekeret szuszek minden fel keleo zerzamokot az Azonnak iteltunk [Körispatak U; Pf]. 1761: Vannak s marattak Faeszközökis Edények ezen kemendi Udvarába e' szerent: Kádok Hordok . . . Csebrek [Kémend H; JHb XXXV/39. 33]. 1769: Kádokot, Hordokot, vas eszközököt s egyéb Házi portékákat . . . így Oszták meg [Vadad MT; VK]. 1849: N Cseh Joseff árrendás Udvarából hordották kádokba, hordokba gabonát [Héjjasfva NK; CsZ. Lombos Nonika (32) vall.].

Hn. 1693: az Kád erdő alatt (k) [Kolozs; EHA]. 1720: Kád fal nevű heljben (sz) [Tusnád Cs; EHA]. 1785: a Kád bértz ajján (r). a' Kád bértze oldalon (k) [Nagyfalu Sz; EHA].

Szk: ~at (meg)köt kádát (meg)abroncsoz. 1590: Az Kadarnak attam hogy az feredeo haazhoz Kadakat chyobrot chinalt es kottott [Kv; Szám. 4/XXI. 28 Kis István sp lajstroma]. 1625: Szamott vettve(n) az kadalral keőteött megh Egi kadat meliben vy feneket czinalt es meghis fordította [Kv; i.h. 16/XXXIV. 250] * *áztató* ~ 1725: Az Ásztató kád el rothadván, arra valo Deszka(na)k hozattunk 3 Töltyfát f: 12 d 64 [Kv; i.h. 54/I. 8] * *cseres* ~ 1662: Harom keszitet Tehen bőr, Múseris, kaptakkal Csieres kaddal, üstivel^a [Kv; RDL I. 146. — ^aThordai Vargha Geörgy varga házánál]. 1787: Timár vagyis Varga Mesterségnek valo Eszközök. Egy derék tserző nagy réz üst Hf. 10 Dr 80. Két Cseres kád Hf. 1 Dr. 36 [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály és felesége Varga Kata hagy. 8] * *csigeres* ~ 1681: Felső Pincze . . . Üres czigeres kád Nro 2. Czigeres üres

ő hordo Nro 1 [Vh; VhU 530] * *csős* ~. 1781: az Palinka főző katlanok és csős Kadok [Mny XXXVIII, 56]. 1804: Pálinka főző üst csős Kádakkal sisakkal nro 4 [Tresztia H; Ks 108]. 1819: taláitnak a venitze háznál . . . még egy 16 vedres Palinka főző üst, hozzá tartozando Csős Kádjával edgyütt [Baca SzD; TSb 6] * *eresztő* ~. 1600: bochatotta(m) wala zolgamot nemy nemy marhaimert hogy el hosza az felljel megh irt hazbúl egy ereztő kadat, egy kapoztas kadat ket olto kadat [UszT 15/127–8]. 1660: Egy eresztő kád [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117] * *feredő* ~. 1591: vetettünk Zamot Kadar Jakabal, a Mitt oda az feredő hazhoz miwelt . . . 3 vy feredeo kadat atam Egytól d 80 tt f 2 d 40 [Kv; Szám. 5/I. 112–3]. 1659: adtunk az Arvak(na)k Egy io feredo kadat [Kv; RDL I. 143] * *feresztő* ~. 1656: kád nro. 7, kinek . . . az egyike feőreztheő kád [Fog.; UF II, 117]. 1798: portékáit . . . vitték Csernátonba . . . Forrózó, feresztő Kádakat [Szentkatolna Hsz; Mk 109. 7] * *forrázó* ~ → *feresztő* ~ * *hamvas* ~. 1635: Batori Anna ot al az hám(m)ás kád mellet [Mv; MvLt 291. 56b]. 1745: virattig haza jöttek egy marha bőrt hoztak es azt mingyárt vetették a hamvas kádban [Szásznýres SzD; Ks]. 1788: Egy hammas kád az eresz alatt a földbe bé ásva [Mv; MvLev.] * *hűtő* ~. 1680: vagyon ezen serfőző hazban egy kised szer ser főző Üst no 10 . . . Hűtő kád kised szerű no 2 [A.porumbák F; ÁLT Inv. 35]. 1818: Hűtő kádoknak, Lájtereknek, Töltsérnek, csebreknek, fenekeknek . . . készitettek^a négy száz nyoltzvan darab donga fákot [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir. — ^aA dévai és a vályebrádi kádár] * *káposztás* ~. 1636: vagyon harom eőregh kapoztas kád [Siménfva U; JHb Inv.]. 1813: Hibás ontorájú fenyő fenekű Káposztás Kád [Koronka MT; Told. 18] * *keverő* ~. 1744: pálinka főző katlan, benne lévő egetborfőző réz fazakával Sisakjával, Csőjivel Csebrivel és keverő kádgyával együt [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1768: Pálinka főző Cseber 3 Keverő kád [Mezőstgyörgy K; Ks 23. XXIIb]. 1789: Venitzéhez való Keverő Kád nro 3 [Bethlen SzD; Ks 20. XIII. 1] * *kevertes* ~. 1840: Eczetes atalog 2 Kevertes Kád 2 [Nagykapus K; KszRLt] * *malátás* ~. 1660: Egy Ser feőző üst . . . Ket malatas kád [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117]. 1679: Serfőző Ház . . . Vagy(on) ezen házban . . . Malátás oreg, roszt kád [Uzdisztépér K; TL. Bajomi János inv. 137]. 1756: Serfőző házban tanáztatik egy nagy serfőző üst . . . malátás kád, melyben a szaladot keverik [Déva; Ks 92. I. 32 Dévai Mária lelt.] * *mustos* ~. 1587: Egy Eoregh Mustos kád f. 1 [Kv; KvLt Inv. 1/2. 4]. 1752: Valamely mester Legény az bűtsületes Chéhbán bé akar álani, az tartozik Remmekezni . . . tartozik csinyálni egy Mustos kádót, minden hiba nélkül [Kv; KCJK 16] * *nyomó* ~. 1625: Kád vagyon No. 4. melyek nyomó es szeoleos kádak [Kv; RDL I. 126]. 1662: Vagyon egy nyomó kád. Egy tsiap allya boczyka [Kv; SzCLev.]. 1761: Nyomo kád alá valo Tölgy fából csinált viseltes de jo Kád [Branyicska H; JHb XXXV/39. 20] * *oltó* ~. 1660: Egy eresztő kád. Hat olto kád [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117] * *salétromfőző* ~. 1659: Lővő szerszamok. Szakallások Nro 21 Muskoterok Nro 26 Vagy(on) edgy Eőreg Salétrom főző Kád [Uti] * *seres* ~. 1699: Seres Kád fenekere valo Szűrő kas [O.csesztve AF; LLt]. 1825: Vagyon egy Nagy Seres Kád ujjadon Ujj [Dés; DLT 595] * *serfőző* ~. 1699: az pitvarban . . . van Ser-

főző katlan 1 ser főző öreg kad nro 2 [O.csesztve AF; LLt] * *szapuló* ~. 1600: hazbely ezkeoz ... eg zapulo kad [UszT 15/178]. 1637: egy szapullo kad [Tere-mi KK; Ks 69. 50. 44]. 1756: Szapurlo (!) kádak Nro 2 [Somkerék SzD; Ks Bethlén Imre lelt.] * *szőlős* ~. 1611: Egi eoreog zeoleos kad, egi kis boczka [Kv; RDL I. 90]. 1629: egy alkalmas zeölös kad [Kv; i.h. 107] * *szüretező* ~. 1730: egy szüretező kadgját . elhozván maga Deesen lévő lako házához vitte [Dés; Jk] * *tejes* ~. 1749: Tejes kád esztenára való nro 1 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13] * *trebelyes* ~. 1615: Egi trebelyes kad [Kv; RDL I. 97] * *virices* ~. 1693: Virices Kad den. 30 [Tarcsafva U; P].

2. fűrdőkád; cadă de baie; Badewanne. 1587: 10 Julj vettem szamot Kadar Jakabbal kit az feredeo hazhoz mielt VI kadatis Czinalt attam f 4 [Kv; Szám. 3/XXX. 20 Seres István sp kezével]. 1589: Bak Annawal Matias deak egi Kadba feredet [Dés; DLt 226]. 1590: Attam Kadar Jacabnak Az feredeo haazhoz Chinalt Chyobrot Kadakat fiztettem Nekye f. 2 [Kv; Szám. 4/XXI. 4 Kis István sp lajstroma]. 1759: ki volt az a Kis Aszszony Szent Léleken ... a ki a Csillagok alat a kádban feredet a Fejér luddal együtt [Altörja Hsz; HszjP vk].

3. whány kádnyi; de citeva căzi; einige Bottiche (viel). 1587: hordattam ky az Saletromot az porwatabol Tyz kaddal Attam harmatol f. 1 tezen f. 3 d. 33 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 7 Zabo György isp. m. kezével]. 1602: mas fel kad búza uala [UszT 19/53]. 1647: Az Pincze Torkaban negy kad kapozta [M.királyfva KK; BK 48. 16]. 1671: Egy kád aprított kaposztát szotunk [PatN 79a]. 1761: a Regi szaroz almat pengē a ki volt 3 kaddal két fele osztot-tak [Branyicska H; JHb XXXV/45. 17]. 1774: kaposztát sóztak minden esztendőben tíz káddal [Szentdemeter U; LLt Vall. 11]. 1780: 3 kád Soos káposztá [Bibarcfva U; Berz. 16. XLIX/16].

◇ *Szk:* ~ra áll. 1693: Constálván Réti Samuel felesé-gének Németi András Ur(am) ellen mondotta mocskos szavai, hogy praedicatiojgát hamisolta, rongyos Papnak mondotta; hamissan tanítani kiáltotta . azért a' tör-vény szerint allyon kádra, s reclamallyon [SzJk 274]. 1726: ellenem mondott bestelen szavait a város közön-séges piaczá(n) Kádra álván kacacskában és elebbeni tisz-tességemet restituálva(n) közönséges helyen meg köves-sen [Dés; DLt].

kádacska 1. cadă mică; (kleiner) Bottich. 1594: Az Somlioy maior hazban . . Soos viznek walo kadachka vagion No 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 16–7]. 1621: Veđtwnk egy kadachkat sos viznek p(ro) d 28 [Kv; Szám. 15b/VII. 25]. 1632: Komanai Uduarház . . Pincze . . . Egy kis kadaczka N 1 [Komána F; UC 14/38. 129]. 1647: Kisded Kádatska [Borsa K; Told. 49]. 1683: (A káposztát) egy uy kicsin kadacskában szep tisztán bē so-zattam fedél s lakatt alatt tartom [Ut]. 1743: fenyő fá-ból csinált kadacsák [Boroskrakkó AF; Bfr VI]. 1754: Két Kádatska, és egy őszve omlott Cseber őszve raká-sáért egy Ernye Embernek adott in denar 60 [Mezőgere-benes TA; BLt 7]. 1761: Lenmag . . . egy Kádacska-b(an) Metr 2 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 12]. 1781: egy kádotska [Szentdemeter U; Hr].

Szk: faabroncsos ~. 1849: Csap alá való fa abroncsos kádatska egy [Somkerék SzD; Ks 73/55] * *kerek* ~. 1790: Csap alá való Kerek Kádatskák 4 [Déva; Ks 76.

IX. 24] * *szapuló* ~. 1770: Szapullo kádatska [Eszmény SzD; Told. 29] * *szűrő* ~. 1793: Nyomo kádok és ap-robb Szűrő kádotskák No 5 [Kettősmező Sz; JHb XLVI/8] * *viztartó* ~. 1694: Egy viztarto Kadacska [Kővár Szt; JHb/Inv.].

2. whány kádacska; de citeva căzi mici; einige Bot-tiche (viel). 1708: A (commendans) holmi discrecziokat kevanna latom, egy szeker szenat bar csak egy kőből szep buzat, edgj kadoczka kaposztat keves kerti vetement és egj kőből kasatis emleget [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

kádacskaforma kádacska-szerű; asemănător unei căzi mici; von der Form/Art eines (kleinen) Bottichs. 1820: Egy talpon álló Cziráadás szélű, és viragos fedelű Nád méz tarto . . . egy kádacska forma fedeles és ovalis figu-raju más Nád méz tarto, mind a kettő F. T. betűkkel je-gyezve [Felőr SzD; BetLt 5 Fráter Theresia kel.].

kádár bodnár, pintér; dogar, butnar; Böttcher, Faß-binder. 1570: pechetet vyth neky wgy kwleotte ely hogy az Kadart Be Idezzek [Kv; TJK III/2. 178]. 1581: Egy chyobret meg kotottem atta(m) kadarnak d. 1. [Kv; Szám. 3/III. 5 Chyanady Thamas mb szám.]. 1592: Az owary Torombely kúthoz Chynalttattam egy wüdrert az kádarnok es az kowachynok fiztettem f — d 32 [Kv; i.h. 5/XIV. 223 Eppel Péter sp kezével]. 1634: Pap Anna Azzony . . fassa (igy!): Uram eo kglme kuldot vala az kadarni [Mv; MvLt 291. 7b]. 1658: Egy Kadarnak fiztettem, hogy az Boros hordokat giakorta kellett kötettnem f —// 80 [Borberek AF; WassLt Perc. 49]. 1755: Az uraság kádá-ra Vérhasban sindődvn az boros hordokrol pedig az abroncsok szüntelen szakadozván kellett az hordokot ujolag abroncsztatnom s az el rökönjödött abroncsok heljen másokat üttetni [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.].

Szm. 1453: Bricius Kadar [Kv; TT 1882. 528]. 1475: Johanne Kadar de Weresmarth^a [Barabás, SzO 134. —^aTA]. 1554: Valentinus Kadar [Kv; Szám. 1/IV. 144]. 1568: Kadar Markos. Kadar Markosne [Kv; TJK III/1. 214]. 1590: Kadar Boldisar seruit cu(m) artificio jb [Km; GyÜ 11]. 1597: Csebreknek foldozasatol fizet(m) Kadar peternek f —/16 [Kv; Szám. 7/XIII. 6]. 1600: Kadar Lukach Zent Mihaly Zabab Zekely (70) [UszT 15/135]. 1614: Kadar Benedek. Kadar Peter pp [Szentrontás MT; BethU 66]. 1629: Kadar Gieörgine Kata Aszony [Mv; MvLt 290. 185b]. 1640: Kadar Mihaly . Mieu-el zolgal [Gyalu K; GyÜ 54]. 1684: Kádár Annok (M.dé-cse SzD; SzJk 208). 1691: Kádár Andris (inas) [Kv; CsCJk III. 151b]. 1723: Kádár alias Borsos András [Ne; DobLev. I/104]. 1726: Georgius Kőmives alias Kádár de Nagy Györ [Dés; Jk 15b]. 1728: Kádár Szabo András [Dés; Jk]. 1803: Kádár Márton (81) [Szentersébet U; Borb. II]. 1868: Kádár Mihály (:Gyalu:) inas [Kv; KCJk II. 45a].

Hn. 1581: Az Kadarok Tornyabol hozatta(m) sendelt [Kv; Szám. 3/IV 2. 15]. 1589: A Kadarok tornian, az Aczoknak, az kik az keoueket fel vontak, attam f. 6 [Kv; i. h. 4/X. 31. — A Belső-Magyar utca végén álló bástya más neve: Magyarkapu (KvTel. 60). 1653: 1633 esztendőben városunk^a birája Nagy Szőcsi István volt, és a kádárok bástyáját elvégezteté [ETA I, 144 NSz. —^aMv]. 1752: A Kádár Tanorokja [Nyáradsztáhló MT; EHA]. 1844: Kádár irtványa [Szék SzD; EHA].

Ha. 1790: kádarakat [Magyaró MT; MvLev.].

kádárcéh bodnár/pintércéh; breasla dogarilor/butnariilor; Böttcherzunft. 1722: Rabszin Istvan Uram be allot az Becsülletes Kadar Czehbe Magar Nation [Kv; KCJK 35a]. 1758: Szilágyi György eő kigyelme Hajdu Joseff eő kigyelmétől a vénségbeli helyt meg vásárolván prothocolaltatott a betsületes Kádár Czéh Prothocolumáb(an) [Kv; i.h. 37b]. 1810: 1810ben Julius 23-dik Napján bé állott a Betsületes kádár Czéhban Néb István mint Insurgens Sallárium nélkül melyre az Isten Segélye [Kv; i.h. 105a].

kádárház bodnár/pintérműhely; dogárie; Böttcherwerkstatt. 1632: Az kadarhaznak uas sarkos pantos rezezes aitaia [Fog.; UF I, 185].

kádári szk-ban; in construcjii; in Wortkonstruktion: ~ mesterség bodnár/pintérmesterség; dogárie, butnárie; Böttcherhandwerk. 1747: obligala ő kglme magát meg irt Szabo al(ia)s Iratosj János Uram hogj a mi Pinczeben levő teli hordok körül kadari mesterseg fog kívántatni azokat tartozzék veghez vinni [Alvinc AF; Incz. X. 24].

kádárinas bodnár/pintérinas; ucenic de dogar/butnar; Böttcherlehrling. 1586: Kadar Matias vallia, Akkor megh Kadar Inas valek hogj az vra(m) Eorizny kwl-de Eyel [Kv; TJK IV/1. 579].

kádárkapocs kádáreszköz; scoabă de dogar/butnar; Böttcherwerkzeug, Aufsetzkloben. 1747: Kádár kapocs és kés I [Királyhalmá NK; Ks 23/XXIIB].

Frecskay 30, 488 értelmezése ez eszköz vonatkozásában nem egyértelmű, ill. nem világos.

kádárlegény bodnár/pintérlegény/segéd; calfă de dogar/butnar; Böttchergeselle. 1635: azt az Sebes kadar legényt Sos kenyér bellet nálünk (!) kötök be [Mv; MvLt 291. 48b]. 1685: Egy Jffiu kadar legény [Kv; Dica XXX. 28].

kádárló-bástya bodnározó bástya-szín; sopronul dogarului/butnarului; Böttcher-Basteischuppen. Hn. 1676: Kadarlo bastia [Gyalu K; EHA].

kádárló-házacska bodnár/pintérműhelyecske; dogárie; Böttcherwerkstatt. 1744: Kádárló kis Házacska, padlászatlan [Marosztkirály AF; Told. 18].

kádárló-kapocs kádáreszköz; scoabă de dogar/butnar; Aufsetzkloben. 1644/1759: Vagyon . két Löcs vas, egy kadarlo kapocs [Ne; DobLev. III/651. 5a]. 1694: 1 kádárló kapocs [Torda; Told. 11. 34]. 1753: a pinczeb(en) van egj kádárló kapocs . . . Egj Segittő vas es egj Vas abrancs [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. — Vö. a *kádárkapocs* címszóval és a hozzá csatlakozó jegyzettel.

kádárló-szín bodnár/pintérműhely; dogárie (atelierul dogarului); Böttcherwerkstatt. 1637: Uagyon egy hozzu szeker szín . . . Azon szín mellett uagyon mas hozzu kadarlo szín [Fog.; UF I, 418]. 1676: vagyan egy hoszszu kadarlo szín is sasfákban, sasfákból bikfa bornakból fel rott sup fedel alatt [Fog.; UF II, 750]. 1679: Galambúcz,

Ez az Kadarlo szín Udvarkájában vagyon Földbe átot, két Láb fán álló Galamb lako helye ket Contigna(ti)oba(n) vagyon [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 91]. 1698: Vagion edgj Kadarlo szín [Kóród KK; LLt Fasc. 72]. 1716: készen vagyon 2 vérém, egyik az kádárló szénbé, az él készülvén, meg réstálva ménten töltétem az vérmékbe [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1717: A kádárló szín melyb(en) talaltattak ezek . . . Egy öreg és egj eresztő Gyalu² [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 5. — ²Folyt. a fels.].

Hn. 1676: az Kadarlo szín bastia [Gyalu K; EHA].

kádárló-vaskapocs kádáreszköz; scoabă de dogar/butnar; Aufsetzkloben. 1647: Kádárló vas kapocz No. 1 [Drassó AF; BK 48. 16]. 1754: Kadarlo vas kapots és Segítő vas [Borsa K; Told. 53]. — Vö. a *kádárkapocs* címszóval és a hozzá csatlakozó jegyzettel.

kádármester bodnár/pintérmester; maistru dogar/butnar; Böttchermeister. 1586: Az Vrunck eő Nagsa: Borait hozak Ket Ifw Kadar Mester ment mellettek tordaig attam azoknak —/50 [Kv; Szám. 3/XXIV. 63]. 1591: mikor Biro vram az ven vramait huattia, akkoron az Kadar Mestereketis be huassa, es Ceh leuelekietis vellek hozassa [Kv; TanJk I/1. 116]. 1621: Vagion sok panaszkodas az Kadar mester Vraimra, hogj . vakmerőkeppen opponalnak Magokat az eő kglmek^a vegzesenek [Kv; i.h. II/1. 332. — ^aÉrtsd: a városi tanács]. 1681: Kádár Ferencz, ez kádár mester, Fizetése nem jár, tartozik dologgal [Szentdomokos Cs; CsVh 102].

kádár-mesterember bodnár, pintér; dogar, butnar; Böttcher. 1673: Az Fa szerszamok felől penigh így concludalank hogj ő kegylmek mind őszve hordvan szerezven, hijanak Kadar Mester embert azzal három fele rakatvan egyenlőkeppen minden fele, vessenek nyilakat reaja, es azokbolis igassagossan kinek kinek az ő resze szolgaltatodgyek ki [Kv; RDL I. 154].

kádármunka bodnár/pintérmunka; obiecte de dogárie; Böttcherarbeit. 1747: Kádár munkák . . . egj Csap széks, s egj tonna [Kv; Pk 6]. 1790: Kádár Munka . . . Három fő hordo Cseber [Mv; MvLev. Balog Jánosné Boka Kata hagy. 8]. 1829: Kádár, Kováts, és Szabo munkákra 's több egyéb költségekre, a' melyek az Háznál tétettek ment 81 Rf 46 xr [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

kádármű bodnár/pintérmunka; obiecte de dogárie; Böttcherarbeit. 1647: Nagy Mihaly kádár miével szolgál [Tuson K; EMLt]. 1652: Kadar Mihaly Kadar mweuel szolgál [Gyalu K; GyU 116].

kádármű-szerszám bodnár/pintérszerszám; uneltele dogarului/butnarului; Böttcherwerkzeug. 1749: Az Korodi kádárnál Merk luonnál levő Kádár miv Szerszámok Egiszen fábol valo Gyalu Agy nu: 1. Ahoz valo Gyalu Bak Vasával edgyut nu: 1 Deszka vago fűrisz nu: 1. Segítő Vas kapots nu: 1 Kűs Gyalu Vas tsak magára nu: 1 Egyenes kéz vono nu: 2 Horgas kéz vono nu: 2. Kupás szalu nu: 1 Ontora metztő nu: 1 Fenek huzo Sroff nu: 1 Kicsid fületlen veső [Kóród KK; Ks 18/XCII. 20].

kádárné bodnárné, pintérné; sojia dogarului/butnarului; Frau des Böttchers. 1570: Katalin Pelbard kádárné. Azt vallyia hogy mykor Ada(m) kádár Jgen Betegh volt Ment volt oda lathogatny es mykor otth Mwlátot volna latta hogy megh halna [Kv; TJK III/2. 198]. 1573: Erzen Jarto Myhal azt vallyia, hagi Mynekvanna ely temettek volna az Zanto orsoliat . kerdy hagi Nem volna teob Attiafy valahwl Mond az kádárne vay volna egi Besterceen Egi erzen Jartoneh [Kv; TJK III/3. 241].

kádároltat kádárral munkáltat/műveltet; a da in grija dogarului; vom Böttcher ausführen lassen. 1675: Az porhazat^a tüztül oltalmazni kell, az poros tonnákat kádároltatni [Fog.; UF II, 675 Bornemisza Anna fejedelemszöny rend. — ^aPuskapor-raktárt].

kádáros ' . Hn. 1738: Kádáros volgiben [Bözödújfalú U; EHA]. 1774: A Kádáros völgybe (sz) [uo.; EHA].

kádároskodik bodnárkodik, bodnárságot folytat, pintérkedik; a se inderletnici cu dogărie; Böttcherhandwerk treiben. 1767—1781: Togyer Stefán ... telepedett volt elsöben ide, az ide valo Erdökre Kádároskodni [Kisfenes K; JHbK LII/4. 109].

kádározo bodnár/pintérmunkát végez; a se inderletnici/ocupa cu dogărie; Böttcherhandwerk treiben. 1720: ott Kádár Mihály kádározt [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 69]. 1794: Koltsár Todor Sz. Mihály naptol fogva conventionáltatott Sz: György Napig azért hogy az Udvar Számára kádározzon a szüreti alkalmatossággal [Backamadaras MT; CsS]. 1839: Kintses^a ... Gyalogossai Kádároztak az Udvarba [Born. G. XXIVb. — MT].

kádározás bodnárság, kádárság, pintérség; dogărie, butnărie; Böttcherhandwerk. 1772: a mely örökséget Néhai Gerendi László Ur adott volt selléri szolgálataira aszt a Posteritassa coláta ugyan de a szolgálatot (:mint hogy Kádározással s faragással melyre obligalta volt magát a Posteritassa nem supleálhatta:) nem p(rae)stalt és ugy el maradt [Nagylak AF; DobLev. II/441. 2a]. 1815: Ferentz Joseff edgy napot tenyérrel akár kádározással akár egyéb dologgal fizesse le [Szókefva KK; Kp II. 98a].

Szk: ~t folytat. 1823—1830: (Apám) a mutatóujját elvágta, s a merőn maradván ... a szabóságot így nem igen folytathatván, azután kádározást folytatott [FogE 58].

kádározo-butyikó kádárbutyikó; butucul dogarului, butuc de dogar/butnar; Böttcherklotz. 1813: a' Pintzében egy Kádározo butyiko, két jó alma törő butyiko [Koronka MT; Told. 18].

kádározo-fűrő bodnár/pintérfűrő; burghiu/sfredel de dogar; Balbohrer. 1837: Kádározo Szerszámok. Két nagy kádározo furu [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

kádározo-gyalu bodnár/pintérgyalu; rindea de dogărie, rindea dogarului/butnarului; Böttcherhobel. 1773: Kádározo Gyalu [Jobbágyfa MT/Nsz; BálLt 71]. 1775: Kádározo Gyalu [Szentdemeter U; LLt Fasc. 153].

kádározo-ház bodnár/kádárműhely; atelierul dogarului/butnarului; Böttcherwerkstatt. 1774: Kádározo Ház vagy Kádárok mivelő helye [MNY XXXVIII, 207].

kádározo-kapocs kádáreszköz; scoabă de dogar/butnar; Aufsetzkloben. 1724: Egy Kádározo kapocs | Egy kádározo kapots [Koronka MT; Told. 27, 29]. 1754: Egy kádározo kapots, segéd vassal [Borsa K; i.h. 5]. 1788: Egy kádározo kapots [Mv; TSb 47]. 1865: Egy kádározo kapots [Szárhely Cs; LLt]. — Vö. a *kádárkapocs* címszóval és a hozzá csatlakozó jegyzettel.

kádározo-kés bodnár/pintérkés; cujít de dogar; Böttchermesser. 1795: 1. kádározo kisebb kés [Déva; Ks 95].

kádározo-szerszám bodnár/pintérszerszám; unelte de dogărie/butnărie; Böttcherwerkzeug. 1749: Stomp Márton adott egy Ládát, melyben afféle kádározo Szerszámokat szoktanak tartani [Hosszúasó KK; Born. Hármán Mátyás (45) jb vall.]. 1837: Kádározo Szerszámok Egy fél kereszt fejsze | Kádározo Szerszámok Két nagy kerék furu furuk [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

kádározo-szín bodnár/pintérműhely; atelierul dogarului/butnarului; Böttcherwerkstatt. 1732: vagyon egy rend istálló három részbe szakaszta ... az harmadik szakaszát kádározo színnek csinálták [Kóród KK; Ks 12. I].

kádározo-vaskapocs kádáreszköz; scoabă de dogar/butnar; Aufsetzkloben. 1692: Kádározo vas kapocs nro 1 [Mezőbodon TA; BK Inv. 13]. 1756: Kádározo vas kapots [Somkerék SzD; Ks gr. Bethlen Imre lelt.]. 1797: Kádározo két vas Kapots Áts mesterséghez valo egy vas kapots [M.igen AF; DobLev. IV/777. 13]. — Vö. a *kádárkapocs* címszóval és a hozzá csatlakozó jegyzettel.

kádárság bodnár/kádármesterség, pintérség; dogărie, butnărie; Böttcherhandwerk, Böttcherei. 1640: Dusa Muntanul . Kadarsagaval el. Ztan Dogar . Ez is kadarsagaval ell [Désány F; UF I, 761]. 1654: Fazekas Andras a kádár kádarságal szolgal Tisz Uy hordot csinál Annuatim Azon küüöl keöt az meni hordo kivanatit [Hétúr KK; Ks Bánffy Anna urb.]. 1658: Eke György . kádárságával szolgal [Zilah; EM XLIII, 301]. 1790: a Helységnek sovány termékletlenségére nézve kézi Mesterséggel, kádársággal, Szekerek s egyéb Eszkezek tsinálásával keresik kenyereket [HSzj kézi mesterség al.].

kádárszerszám bodnár/pintérszerszám; unelte de dogărie/butnărie; Böttcherwerkzeug. 1634: azon kozben oda juta Kádár Mihaly az Kádár szerszammal [Mv; MvLt 291. 3a].

kádárszín bodnár/pintérszín, kádároló fészter; șopronul dogarului/butnarului; Böttcherschuppen. 1679: Kádár Szín ... vagy(o)n Cirkalo(m) nro 2. Ontrazo nro 1 | Kádár Szín öreg, közep szerű es apro edenyre valo vont abroncz, egy rakással [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 91]. 1777/1780: közel a bé járo Kapuhoz, vagyon egy Sasba rakot Barana fábol készült jó Statusban lévő Szekér, vagy Kádár szín Sendelly Fedél

alatt vas sarkakon forgo Deszka kapujával [Alparét SzD; JHbK LII/3. 121].

kádárszolgá kádáreszköz; scoabă de dogar/butnar; Aufsetzkloben. 1824: Egy Kese fát vett meg Butyi Ur ... Kádár szolgát vette meg Szabo Mihály a Hajdu [CsV].

kádas ? kádár, pintér; dogar, butnar; Böttcher. Szn. 1564: Joannes Kadas [Kv; TanJk V/1. 72]. 1566: Kadas Albert [Kv; Szám. 1/X. 210]. 1579: Franciscus Kadas [Dés; DLt 203]. 1582: Kadas menhartt [Kv; Szám. 3/VIII. 19]. 1591: Kadas Istwanne Anna [Kv; Tjk V/1. 119]. 1597: Janos deak alias Kadas [Kv; Tjk VI/1. 245]. 1603: Fr. Kádas [Mv; SzO II, 245]. 1613: St. Kadas Csiszmasia Húngarus [Kv; KvLt Vegyes III/124]. 1727: Kadas Szabo András [Dés; Jk 369b].

Hn. 1676: Kádas nevű helj [Mezőőr K; EHA]. 1745: A Kádas tonal edgy rétetske két hodnyi [Ne; Incz.]. 1764: Kádas taván belől [Ne; EHA].

kádaskalmár vínzător/negustor de căzi; Bottichhändler. 1573: Orsolia veg Bartosne^a hogy eo puskarnet zolgalta, latta hogy Negy Eot aranyas kupat parta Eowet aran gwreoket rakot ki puskar Ladaiaabol ezt Mondwan Im Mind az en attyamtwl Marattak ezek Mert eo egi Zegen kadas kalmár vala [Kv; Tjk III/3. 170. — ^aVallja].

kádaslegény ? kádárlegény; calfă de dogar/butnar; Böttchereselle. 1572: Nehay Zilagy Myhalne Azt vallia hogy Ennekeleote valo Ideokban . Tordan gywles volt, Es az teob kalmárk keozet volt Lakatos Bálintnak az Eleby felesége Anna azzon, egikort az kadas legeniek kezdyk bezelleny hogy Lattak volt Zatthmary Balas eyel egi Ingbe gatiaba Ment Satoraba ott Mwlato [Kv; Tjk III/3. 30b].

kadét hadapród; cadet; Kadett, Fahnenjunker. 1814: G.Kornis Károly a Kienmájér Huszárokhoz bé allott Kadét [Dés; KMN 380]. 1822: Kibédi Gergelyfi Beniaminnak hivattatom, az Nemes Maros Széki Kibédi Nemes Ember vagyok, az Anglus Király nevét viselő Huszár Regementbe, mint Kadét szolgálván, ugy quietaltam hogy ha Absittom meg jó, töstent a' Székely Huszár Regementbe aiutalliroztassam [Kv; KLev.]. 1838: Tekintetes Hodor Károlyné Aszony inkább szeretete városan lakni mint falun, mivel szeretete a Bálókba s Théatrumokba járni, itten Kolosvárt jo időközt töltött cadéto, s mas ifiak is jártak a Házhoz akikkel mulatott tanzolt [Kv; BetLt 1 Margareta Ötves cons. Danielis Farkas (25) vall.].

kadéti hadapród-; de cadet; von einem Kadett/Fahnenjunker. 1849: el vettem Egy Kadéti kardot lagérozott szíjjal és pordupéval [Dés; DLt].

kád-fal-csinálás káddonga-készítés; fäcutul doagelor; Daubenmachen. 1681: Sáfár házak előtt léuó nagi széles Tornác Vagyon itt: Kád fal csinalashoz valo Gyalu, vasaval együtt [Vh; VhU 559].

kádfenek fundul căzii; Bottichboden. 1680: Az Süttő hazok hejan talaltunk ... Kad fenekek(ne)k valo haso-

gatott tölgyfa deszkek no. 6 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 24].

kádi, kadia török bírő; cadiu; türkischer Richter, Kadi. 1599: Makay Jakab Mihaly . vallya . azt az Huzar Ilonatt tudo(m) hogy ott az Theoreok feoldeonnis effele ky ado es be mondo volt az Teoreokeoknel, meg egyczer egy legennyel kaptak vala, es a' kadya teorwent lattatvan rejaioi egyyiket az masik hatara vonatta az kadya, es vgy verete megh [Kv; Tjk VI/1. 283. — A hódoltsági Makóra von. vall.]. 1619: Mert ezt az dolgot az én uram szépen törvény szerént eligazította Tömösvárrat az tömösvári és lippai kadiák előtt, sok fő kapitán emberi voltak ott az én uramnak [BTN^a 232]. 1672: Jenőbe^a jönek s az ott valo kadinak is parancsoltanak, hogy az is eljőjön [TML VI, 43 Nemes János Teleki Mihályhoz Fog-ból. — ^aBorosjenőbe, Erdély délnyugati végvárába]. 1792: A' Kádít vagy Kádiát ugy a' Jedikulát és Athnamét Historiánk is emlegetik: a' Kadi jelent Bírót [Éder, BenkőNyMunk. 186].

kadia-törvény gúny kb. török bíraskodás/ítélkezés; jurisdiction/judecată turcească; türkische Rechtsprechung. 1660: ezen órában hozák Mikes Kelemen uramnak, hogy az szegény Bakó Istvánt Erdélyben felakasztották, Lázár István uramat tízezer forintig megsancsoltatták, kinek orrát, kinek fülit vágják. Immár Erdélyben törvény helyett fegyver érkezett be. A kevés idő alatt, a mint eszemben veszem, a mi atyámfiai jól megtanulták az cadia törvényt, élnek is vele [TML I, 532 Petki István Teleki Mihályhoz Munkács várából].

kadicsfalvi a Kadicsfalva (U) tn -i képzős szárm.; derivatult format cu sufixul -i al toponimului Kadicsfalva/Cădișeni; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kadicsfalva. I. *mn* I. Kadicsfalván levő; care se află în/din Kadicsfalva/Cădișeni; in Kadicsfalva befindlich. 1610: Vagion Benedekffy Jánosnak kaydichfalwy Chiwr kertiben egy negy szegw buza Aztaga [Szu; UszT].

2. Kadicsfalván lakó, kadicsfalvi illetőségű; care locuiește la Kadicsfalva/Cădișeni; Bewohner von Kadicsfalva, Kadicsfalvaer. 1592: Kaidichy folui Fabian Benedek vt A zolitottia azo(n) Kajdichfoluan lako molnar Petert [i.h.]. 1592 k.: Az Kadiczfali Benedekfi Peter p(ro)catora Bogardfaly Mihaly [i.h.]. 1597: Fel peres Kaidicz falui nagi Janosne Illona asszony procatora antalfi tamás kobatfalj [i.h. 12/25]. 1710: udvarhelyszéki kajdicsfalvi Török Istvánné [CsH 79]. 1806/1841: Kaditsfalvi Török Sándor Urat jól üsmérem [Kadicsfva U; BetLt 2 Török Pál (41) ns vall.].

II. *fn* kadicsfalvi lakos; locuitor din Kadicsfalva/Cădișeni; der/die Kadicsfalvaer(in). 1590: Azt Bizonytia Benedekffy Peter az Tyboldi Biro ellen hogy az eo kegme Jobbagia Demeter Janos az Kaidichfalwiak keoszt Adott adot, Ennek elotte migh Kaidichfalua(n) lakot [Szu; UszT]. 1606: El Indultak uala az Kadicz faluiak [i.h. 20/146].

kadilesker hadbíró; judecător militar; Kriegerichter. 1618: küldé Kamuti uram engem az pasához, kinek sokat izene tőlem, hogy nám öngagsága maga azt végezte volt, hogy odahívattja az kadileskereket és vezéreket, és

beszél minden dolog felől véle | hívata bé az vezér dél-után, és ott voltak szembe az mufti, az két kádileske, az vezérek, cancellarius, nizancsi pasa, tefterdár [BTN⁴ 90, 92]. — A jel-re l. i.h. 483.

kádskötés kádabroncsoszás; cercuire; Bottichbereifung. 1594: Kadar Janosnak az feoreodeo hazhoz, kaad es czeber keotesteol: három Abroncztol Egi penzt . . . fizettem f 2 /79 [Kv; Szám. 6/VI. 18]. 1667: Az Kádárnak 4 darab edényteol két kad keotésteol, égy saitár, és égy liutol adtunk f 1 [Kv; SZCLev].

kaducitás magvaszakadás; stingerea familiei fără urmași; Erlöschchen. 1735: Istennek hálá Notában nem incurálunk. Caducitásbanis az Apaffi Familia Leány Ágon nincsen. ha in Virili Sexu Istennek tettzésiből deficiált, per illam Caducitatem az Fiscus maga Céllyát rövid uton assequálhattya [Ks 63. 45. 172].

kaffé l. kávé

kafrériabeli ? kaffer; cafri; aus dem Kaffernland, kaffernländisch. 1811: Sőt néha, mint a' vad Kafrériabeli Ember, ki Istenét tsak addig tiszteli Mig akarattyával az idő meg-égyez, De ha menydörgésre talál változni ez, Már szidja Istenét . . . Ugy a' Doctorok-is mennyi átkot hallnak, Mikor a' betegek kezek közt meg-halnak [ÁrÉ 168].

kaftán 1. caftan; Kaftan. 1614: Mehmet aga és az ti-hája is itt addig cigánkodának, hogy ök is két kaftányunkat elvevék, ki miatt nekem csak egy szolgáltnak sem jutta kaftány [BTN⁴ 70]. 1615: De a császár^a velünk szemben nem lön, hanem csak kihozák az kaftányokat reánk [ToldE 224-5. — ^aA szultán]. 1619: lön szembe az német követ az császárral^a Magoknak adtak vala 43 kaftánt és egyet az vélek való csausznak | derekas audientiát kérvén az vezértől én mondám önagyságának az hatalmas császár kegyelmességét ígírte . . . nagyságod ne késsék . . . indítsa meg az zászlót, szablyát, botot etc., kaftányokat . . . Magyarországon addig jó helyben sem állapodhatik^a, az mig az magyarországi urak az hatalmas császár kegyelmességét s ajándékát nem látják [BTN⁴ 175, 345-6. — ^aA szultánnal. ^bBethlen Gábor helyzete, uralma]. 1642: Egy Kaftan, Portai keszkenőök [Koronka MT; Told. 26].

Szk: ~t ad vkire felkaftánoz. 1614: A régi jámbor mód szerént sem búcsúra az császárhoz bé nem vének, sem kaftánt reánk nem adának [BTN⁴ 78]. 1618: adák Csafer pasának az misziri pasaságot. Ekkor adának kaftánt rea, hogy béméne császárhoz [i.h. 155] * ~t adat vkire felkaftánoztat vkit. 1618: 4 die Augusti búcsúzóék el Kamuti uram az vezértől. Akkor mindhármunkra kaftánt adata a vezér [i.h. 103] * török ~. 1666: Két Török kaftany [Ks 21. XVIII. 79]. 1688: Egy Török kaftány [Beszt.; Ks S. Misc. 27].

2. (török ajándékozta) fejedelmi köntös; caftan domnesc (dăruit de turci); fürstlicher Rock (Geschenk von den Türken). 1661: Anno 1661 die 10. Septembris hivattattam Istenül . . . ez bajos erdélyi fejedelemségre . . . A kerelei réten a hatalmas nemzettől adatott bot, kaftán, ló szerszámostól tollas süveg [AMN 84-5]. 1662: Az az rossz kapuczi basa egy rossz kaftánt hozott Apafinak,

egyéb követsége semmi sem volt [TML II, 357 Ebeni István Teleki Mihályhoz]. 1792: A' Kaftány pompás felső mentét jelent, 's a' mely Kereszténnek a' Török Udvar-tól tisztesség jeléül ilyen adatott, azt fel-kaftányozni mondattatott [Éder, BenkőNyMunk. 186].

3. zsidó (kaftán)kabát; caftan evreiesc; jüdischer (Kaftan)Mantel. 1839: Galliabiól elsőkött 'Sidó Mendel Schor az urberrokját (!) vagy is kaftánját egy fekete gyapju szövétből készült övvel kötötte meg [DLt 162 nyomt. ki].

4. török selyemkelme; material de mătase turcească; türkischer Seidenstoff. 1628: Egy kis darab tarka kutnik. Egy kis darab kaftan . . . Eötte uegh Potiolat [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 5]. 1628/1635: Egy oregh arannjas uiragu kaftanboll czenalt hozzu farku szoknia Egi apro uiragu arannios kaftan hozzw farku zoknia az alia(n) aranj ezust fonalboll czenalt három rend perem | Egi koniokban uagot Zold skarlat mente gombnel kul keorul kaftannjal peremeztek [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kelemen lelt.]. 1673: Nyolcz Paplanok . . . Harmadik feje atlacz szélyü. az közepe kaftany. Negyedik Teczin atlacz kerületü, az közepe kaftany. Ötödik vilagos kék atlacz kerületü az közepi kaftány [Fog.; UtI]. 1687: Egy hoszu feje lădaban egy paplant feje Kaftanybol, kinek sarga atlacz a körületi [Déva; Szer.]. 1688: Egy publikan szín gomb száras Nyari mente' véres kaftányal berlett [Beszt.; Ks S. Vegyes ir. 27]. 1695: Két paplan Kaftaniból czenialt [Hsz; LLt].

Szk: portai ~. 1717: Portai kaftán, két darabban [DanielAd. 96].

kaftánbélés selyembélés; căptuşeală de mătase; Seidenfutter. 1652: Egy mente aloll le vont viseltes kap-tány belles [IB Reg X Fasc. 2 Bethlen István lelt. Nszból].

kaftándolmány selyemdolmány; dolman de mătase; seidenner Dolman. 1627: Ket kaftany dolomany . . . Egi veres skallat eoregh mente aran(n)ias kaftamial (!) bellet [BLt 1 Béli Kelemen lelt.]. 1628: Egy rosz uiselt sarga atlacz kafta(n) Dolmanj [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 11].

kaftán-kazula kaftánselyem-miseruha; patrafir de mătase; seidenes Kaftan-Meßgewand. 1628: Egy kutnigbul czinalt antependium. Egy kaftan kasula, stolauak manipulussal egiwt [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 6].

kaftánkesztyű selyemkesztyű; mănusi de mătase; seidenner Handschuh. 1634: 1 Veres kaftan kesztiű [Kv; JHbK XVII/15].

kaftános kaftánselyemből való v. vele díszített; confecţionat din/impodobit cu mătase turcească; aus Kaftanstoff od. mit ihm verziert. 1629: Egi kaftanos paplani Veres tafota keorulle [Szentdemeter U; LLt]. 1633: egy tarka Atlaczos Paplan Mas egy kaftanios Paplan [Ks Vesselini Kata kel.].

kaftánoz felkaftánoz; a căftăni; mit Kaftan versehen, Kaftan anziehen. 1657: elsőben fővezért bévívén audientiára, azután véle járt főtiszteteket circiter numero 200, megkaftánozván, azután Abazát^a is bévivék és kaf-

tánozva hozák ki [KemÖn. 89. — ^aAbaza pasa, Erzerum helytartója volt; fellázadt, de Khoszrev nagyvezír legyőzte. Az itt említett kaftánozás a kegyelemadás jele volt].

kaftánoztatás felkaftánoztatás (kaftánnal való ajándékozás); cáftánire; Beschenkung mit Kaftan. 1678: Holnapra rendelték expeditionkat, kaftányoztatásunkat, az meglévén, sietünk haza [TML VIII, 178 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból].

kaftánpaplan kaftánselyem-paplan; plapumă de mătase; Kaftan-Feder(bett)decke. 1628: Egy kek aranyas kaftan paplan, az kerületi veres atlacz [Bodola Hsz; BLt]. 1634: 1. Veres Arannyas Kaftan Paplan, Zeöld tafota az Kereöletj [Kv; JHbK XVII/15]. 1674: Vagyon más egy Aranyas kaftán paplan kek Török kamuka az kerületi, mellyet velem attak. Vagyon mas egy aranyas kaptán paplan mely(ne)k narancs szín Tafota az kerületi ennek az ket paplannak az kaftánnját, az Apám az első leanyom(na)k hadta testámentomban [Beszt.; WassLt 72/6].

kaftánszoknya kaftánselyem szoknya; fustă de mătase; Kaftan-Frauenrock. 1628/1635: Egj apro uiragu arannios kaftan hozzw farku zoknia az allia(n) aranj ezust fonalboll czenalt harom rend perem [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kelemen lett.]. 1634: Egj Arannyas Kaphtan szoknia harom rend Arany peremmel torkos [Kv; JHbK XVII/15]. 1645: Fekete Barsonj Zöld Barsonj Kaphtan szoknia egj [Szárhely Cs; LLt Fasc. 120].

kaholyfa tűzhelyfa (a kemencealj szegélyfája); suport de lemn pentru sobe; Holz am unteren Rande des Feuerherds. 1821: vagyon egy párást kályha kementze vas lábakon kaholly fára rakva egy fűtő szájába valo vas is . . . Asztalos Házban . . . vagyon egy téglá tűz helyre fa kaholy fára rakot tegla kementze a végben lévő hitvány vas pléh fűtővel [Koronka MT; Told.].

A csak a székelységből adatolt szót az MTsz így értelmezi: „kemence fája azon váluformára kívájt szélű gerendaféle, amelyen a tüzelő kemence v. kályha áll”

? **kain** 1661: Istennek hála, most csendességben vagunk. Úgy látom, az kajn emberek is szintén megcsendesednek naponként és az ártalmas lelkeket kitörli ő fel-sége az élő könyvéből [TML II, 51 Lázár István Teleki Mihályhoz].

kainság kb. irigység, irigykedés; invidie, pizmă; Neid. 1710 k.: Én mondam arra: Ha ők rosszul cselekedtek és ördögi kainságokat világ eleibe terjesztették, mű a rossz-ban őket követni nem akartuk [BÖn. 718].

kajabál l. kiabál

kaján ? csúfondároskodó; batjocoritor, răutăcios; spöttisch. Szn. 1614: Kayan Miklos pp. Kayan Jstua(n) pp [Hatolyka Hsz; BethU 355]. 1767: Andreas Kaján Miles Equestr. [uo.; HSzjP].

Kajanelli-nyavalya vmilyen betegség; o boală oarecare; irgendeine Krankheit. 1816: A^a Kajanelli és Besáni

nyavalyának meg akadályoztatásáb(an) fáradozott Thot András Ur, a^a Maros bojongása miatt már hat napoktól fogva ki nem mehetett ottan lévő betegeknek látogatásokra [Déva; JHb Jósika János főispán ir.].

kajántóbeli kajántói; din Kajántó; aus Kajántó. 1570: Ekkert Janos vallya ezt hallotta hogy Segeswary Damakos testamentom zerent Ezeket hatta es zamlalta eleh felesegenek kayantobaly zeolenek fel-et, es az chywrnek Neged Rezet^a [Kv; TJK III/2. 130a. — ^aFels-ből kiemelve].

kajántói a Kajántó (K) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kajántó/Chinteni; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kajántó. I. mn I. Kajántóról származó; originár din Kajántó/Chinteni; aus Kajántó stammend | Kajántón lakó; care locuiește la Kajántó/Chinteni; in Kajántó wohnend. 1568: Petrus Bak fassus est, Ezt latta(m) hogy az kayantay embert az zabo gasparne zolgaya hayanal fogwa vona ky es vgy vere, egy karoual amynt zerethe, es az mas kayantay ember kery vala hogy ne ver-e [Kv; TJK III/1. 196]. 1570: Kаяnthay Bak Myhal felperes Byzonytasa koloswary Czyuka Lazlo alperes el-len [Kv; TJK III/2. 45]. 1577: Ertyk eo kegmek aztis hogy Kossa mihal adót volna az Kaianto veolgybe Kaiantai embernek valamj darab feoldet el az varos hataran [Kv; TanJk V/3. 145a]. 1601: Zilagy Peter Kajan-thay biro [Kv; TJK VI/1. 541]. 1635: Kájántái Zuchy Marthonne Bene Dürko Azzóny [Mv; MvLt 291. 42b]. 1639: Egy Kajantaj Paraszt Ember [Kv; RDL I. 116]. 1725: Kajantoi Pap haza [Kv; Szám. 54/I. 53]. 1821: az Udvari erdőkről Lejendő száraz ágak hordása iránt . . . egyezésre lépett a Falu a Kajántói Tisztel [Kajántó K; KmULev. 2].

Szn. 1416: Emericy dicti Kayantay iob. [Bádok/Bonchida K; TelO I, 417. — I.h. 419 ilyen alakban is: Emerici dicti KayanToy. Emerici dicti Caianay]. 1564: Kаяnthay marthon [Kv; Szám. 1/X. 27]. 1590: Kaianthay Peter [Kajántó K; GyU 14]. 1594: Kajanthal Istúan [Kv; Szám. 6/III. 6]. 1638 k.: Caiantai Pale pusztá haz hely [Km; GyU 30]. 1646: Kajantaj Margit [Kv; TJK VIII/4. 103]. 1650: Joh. Kajantaj al(ia)s Szöcs [Mv; MvLt 290. 5a].

2. Kajántón levő; care se află în Kajántó/Chinteni; in Kajántó befindlich | Kajántóhoz tartozó; care aparține de Kajántó/Chinteni; zu Kajántó gehörig. 1590: az Kaiantay kazalo Retet kazallyak wkis harmadath [Tiburc K; GyU 19]. 1599: Chyge Miklos . . . vallja . . . Amy nejj az zantho feold dolgat . . . mely feold vagion az Kajanthalay veolgyben . . . az az feold az szegenj Raz-man Adamnee vala [Kv; TJK VI/1. 382]. 1652: Sz: Kiralj Mihaly . . . Malom mester az Vistai es Kajantai malom-hoz [Vista K; GyU 98]. 1792: a Kajántoi Tiburtzi Praedium [Kajántó K; EHA]. 1847: Tartozik az arendator a^a stipulált arendae summát a^a kajántoi Ispányi pénz-tárba pontosan befizetni [Km; KmULev. 2].

Hn. 1717: Az kajantai fordulo. Kajantoi fordulo [Kv; Pk 6].

II. fn kajántói lakos; locuitor din Kajántó/Chinteni; Bewohner von Kajántó. 1568: Kayantayak. Stephanus Zekel, Kayantay [Kv; TJK III/1. 195–6]. 1574: Bertalan Thamas Kayantay [Kv; TJK III/3. 376]. 1581: Lassak

megh, hogy ha az hatar zelbe vagio(n)e az feold, es ha abba vagio(n), tehaq zolga Birot vigyenek Az kayan-thaiakra [Kv; TanJk V/3. 243b]. 1590: Remysionalt veottem az Kajantaiak elle(n) kyk meg vertek volt Pete-zy(!) Georgiot [Kv; Szám. 4/XX. 28 Hooz Lőrinc sp kezével]. 1609: zolga biroñal ... vallattatunk kayantaya-kat, Merayakat, es Papfaluiakat [Kv; i.h. 12b/IV. 86]. 1810: az egyik fordulora a földek meg vadnak, ha-nem a másik fordulora a melynek felosztását ... a ka-jantoiak el Sipánkodák, egy véka vetni valo sints [Km; KmULev. 3 Szentés Dávid sk].

Nemritkán latinisított alakban is előfordul. Pl. 1563: Kaiaintaiens(ses) [Kv; TanJk V/1. 191]. 1652: Servitia^a p(er) omnia sicut Kajantaiens [Ti-bure K; GyU 128. ^a A tiburiciaké].

kajcsa görbe; strimb; krumm | horgas; incirligat; hak(enförm)ig. **Szn.** 1609: Kaychya Imreh [BLt 3]. 1617: Jakab fajú^a Kayczja Marton. Jmericus (!) Kay-czia de Vyfalú^a [i.h. — ^{a-b} Ksz]. 1619: Kayczia Istwa(n) [Impérfa Cs; BCs]. 1651: Kaycza Mihaly [Kászonyfal-u Cs; BCs]. 1659: Kaycza Péter Kozmás^a lako [SzO VI, 223. — ^a Cs]. 1688: Kaycza Janos [Ksz; BCs]. 1729: Kajcsa Istvan pp [Esztelnek Hsz; HSzjP]. 1792: Szabo vagyis Kajtsa Pál [Szárzpaták Hsz; i.h.].

A címszó feltehetően '1. görbe/horgas; 2. görbeség; 3. görbül' jel-ű, ige-névszói jel-ű kaj- tö -csa kicsinyítőképzős szárm-a [TESz]. E tö más szárm-ait 1. alább kajla, kajlás, kajlásan, kajláság, kajksos, kajtathat al.

kajla 1. kb. lefelé görbülő; (cu coarnele) láste în jos; nach unten gekrümmt. 1690: Harmad fü Tulok. 1 Bar-na, kajla Szarva [BK Kentelki inv. 16].

Szk: ~ szarvú. 1656: Vagio(n) ... Hat borius Tehen Nro 6. 1. Veres barna, 2 Szőke 3. kajla szaruu ... 6 kajla [Doboka; Mk Inv. 12]. 1692: Öreg Meddú Tehenek ... Szőke Buta Szarvu ... Kék kaila Szarvu [Mezőbo-don TA; BK Inv. 22-3]. 1761: kék szőrű, közép szerű kajla szarvu Bornyuzó Tehén [Branyicska H; JHB XXXV/39. 17]. 1765: kék szőrű kajlaszarvu borjus Tehenit hozzám hajták [Harasztkerék MT; Told. 26] * csákós ~ 1823: Azon Tehénnek a' szarvai csá-kos kajlak [DLt 331 nyomt. kl].

2. kb. lefelé görbülő szarvú; cu coarnele láste în jos; mit nach unten gekrümmt. Hörnern. 1647: Leorincz Thamas magaeua Totte az harom eokreot Az harmadik feier kaila szeoke [EMLt]. 1656: Hat borius Tehen Nr. 6. ... 6 kajla [Doboka; Mk Inv. 12]. 1671: Udvar hely Szekben Újfaluban lako Simon Istvánnak veszűen el ket eőkrei melynek egyike rőt kayla, más-ik szeőke ugyan kayla szaruu [Kv; TJK VIII/11. 167]. 1736: az 1. ő kglme, egy szőke kajla ökrömet megvágta [Dés; Jk 202a]. 1748: (Az ökrök) egyike barna szőrű, másika pedig kék Kajla ökör [Hosszútelke AF; Kath.]. 1757: Egi par: az egyik kallya, a más fako szép nagy ök-rök [Pusztaszmiklós K; Berz. 3. 1/9]. 1800: A Kajla Te-hént ökör borjával edgyütt [Jedd MT; LLt]. 1822: Egy rozsz kajla ökör [DLt 35 nyomt. kl].

Án. 1761: ökreik ... edgyik Kajla, másik Szürke nevű [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. 1808: Tehenek. A' Kajla, mintegy 10. esztendő Az ifjabb Szilaj 6. eszt. [Egeres K; Ks 89]. 1834: Kajla (tehén) [Mezőkapus TA; Berz. 20].

3. ~ fülű lekonyuló fülű; clăpăug, pleoștit; mit nach unten hängenden Ohren. 1805: pej szőrű kisded zömök,

kajla fülű buta oru (paripa) [DLt nyomt. kl]. 1807: Egy kisded fekete Kantza kajla fülű [DLt ua.].

kajlás 1. lefelé görbülő; (cu coarnele) láste în jos; nach unten gekrümmt. 1828: Az ember felől valo Ökör fejéres szürke, a' másik ... valóságos szürke, mind ket-tőjeknek szarvai ... kajlások [DLt 791 nyomt. kl].

Szk: ~ szarvú. 1742: Tugya ... az Tanu aszt, Hogy Szathmari Boros Istvánnak két Tulok ökreit, egyik kajlás fen álló Szarvu, másik ... fen allo kajlás szar-vu az Szathmári hegybeli pajtakból ... el Loptak volna ...? [KSz; Ks 27/XVII vk]. 1769: égy Harmad fü-re menő ... kevesse fell allo kajlas szarvu Ünő Tinoja [Msz; BK]. 1815: Ökör kajlás sárga szarvu [DLt 862 nyomt. kl].

2. lekonyult; clăpăug, pleoștit; nach unten gebogen/hängend. 1768: Mi bizonyosan ismertük azon nagy Szürke Kántzát a bal Füle kajlás [Páké Hsz; Szent-Gy].

Szk: ~ fülű. 1807: Barna-szörű, kajlás Fülű Kan-tza [DLt 81 nyomt. kl].

kajláság kajla-állás; fapult de a fi clăpăug/pleoștit; Gebogenheit. 1768: Mi bizonyosan ismertük azon Nagy Szürke Kántzát ... ismertük a' Füle kajláságáról a bal Füle kajlás [Páké Hsz; SzentGy].

kajlásan görbécskén; încovoiat/curbat ușor; ein we-nig/bißen gekrümmt. 1757: egy kórmos szőrű, széle-sén de kalásán fel álló szarvu ökre [Uraj MT; Berz. 14. XIII/36].

kajmekám kajmakán (a nagyvezír helyettese); caima-cam-aga (locuitor al marelui vizir); Vertreter des Groß-wesirs | török katonai/udvari tisztség viselője; demnitar militar/de curte la turci; türkischer Militär/Hofbeam-te(r). 1614: Ez időben az fővezért császár a persákra nagy haddal küldvén, maga helyébe kajmekámnak ha-gyá Giurcsi Hadon Nehemet bassát, egy igen eszes vén vezért [ToldE 224]. 1618: az kajmekámhoz elmentem, és ott igen bőségesen audientiam lévén ... proponáltam kézképpen az vezérnek^a [BTN^a 113. — ^a Köv. az előter-jesztés]. 1668: Az Csauz Passával valo szemben létele alkolmatosságot keresvén kértem azon, hogy ... jelenthessem megh az kajmekámnak halogatásne-kül másnap reggel kapura menek, és az csauz Passa be menvén az kajmekámhoz audientiat szerze, és maga ki jövőn, be hiva az kajmekam elejben [KJ. Székely Moyses követ a fej-hez Drinápolyból]. 1669: Kapihia Böer Sig-mond ... magát vjg alkalmaztassa, hogy elsőbbenis az Vezér es Kaimeka(m) kapuj előtt jo akarokat szerezzén, hasonlokeppe(n) teób Divant üelő vezérek kapujnis [Törzs. Követi ut. a fej-től].

Szk: ~ ot tesz. 1670: Az portárul most érkezék meg Fogarasi. Azt beszéli, hogy most Constantinápolyban uj kajmekámot töttek [TML V, 110 Székely László Teleki Mihályhoz] * portai ~. 1662: Portai kajmekámnak feje vétetik [SKr 292].

kajmekámság 1. kajmakáni tisztség; funcție de caima-cam; Amt des Kajmakans. 1614: (A fővezér) maga he-lyébe kajmekámnak hagyá Giurcsi Hadon Nehemet bassát ... Ez maradván azért a kajmekámságban, Lip-

pát kérni kezdék hogy az fejedelem töröknek adja [Tolde 224].

2. kajmakáni tisztségviselés ideje; cáimácámie, timpul cît era cineva caimacam; Amtszeit als Kajmakan. 1618: mentem azon pasa tihájához, Jahia tihájához, azki az ura kajmekámságában igen jóakarója volt^a s most is az [BTN^a 145. — ^aAlkalmasint a fej-re vonatkoztatva: Nagyságodnak].

kajon rosszalló; dezaprobator, reprobator; rügend, mißbilligend. Szk: ~ szemmel néz. 1657: leszállék, az fejedelemasszony hátulsó ülésben, Csáki egyik ablakban, én másikon, Csákiné az első ülésben, orcáján könyvei lecsorogva imádságos könyvecskéjét előtte tartván szemléli vala urának Catherinával ekecseléseket, még én is kajon szemmel nézem vala [KemÖn. 149–50].

kajonol nehezményez, rosszall; a dezaproba/reproba; rügen, mißbilligen. 1662: Mivel penig . . Szendrő és Putnok is már fejedelem hűségében lévén, Bakos Gábor egyik mezei generális hadai . . Rimaszombat városában beszállíttatván, a vidékről tartatnak vala, hogy inkább a falukon együtt is, másutt is fel ne verettetnének, mellyet a tisztségviselők nagyon kajonolván, bizonyos magyar katonaságot nagy számmal rájuk gyűjtötték vala [SKr 215–6].

kajszinbarack caisá; Aprikose. 1802 k.: Husos szilvába oltott igen fain Kajszin Baratzkok [Kv; IB. Létzfalvi Szatsvay Sándor lev.]. 1844: Április 3n 1844, Az vj szőlőbe . . ültettem Kajszin baratzkat négyet [M.köb-lőbe SzD; RLt].

Már PP szótározta, de van még előbbi előfordulása is.

kajszos löcslábú; cu picioare strîmbe; krummbeinig. XVIII. sz. eleje: Nagy kar volna Szep termetű Familiába kajszos állapotot collocálni a kitűl ipszilonyos lábú Projectumok Származának [JHb 17/10 lőrtartási ut.].

kajtár I. mn I. kontár (céhen kívüli); cel care lucrează în afara breslei; pfusch(e)rīg (außerhalb der Zunft arbeitend). 1700: a Szaniszo neuű Kajtár Asztalos [Kv; ACJk 85] | edgy Kajtár Szabo [Kv; Szám. 40/II. 89].

2. ? csempész-, csempészett; de contrabandá; Schmuggel-, geschmuggelt. 1769: magais tolvaj ha tudva olj kajtar ökröket tart [Tarcasfva U; Pf].

◇ Szn. 1495: Nicolaus Kaytar. Nicolaus Caytar [Barabás, SzO 168]. 1567: Anna Kaytar Vxor Emerici Moldowai [Kv; TJK III/1. 81]. 1569: Ladislaus kaytar [Kv; i.h. 252]. 1570: Kaytar leorinchne [Kv; TJK III/2. 203]. 1585: Kaytar pal [Kv; TJK IV/1. 517]. 1602: Kaitár Gergely [Uzon Hsz; SzO V, 203]. 1614: Kaytar Mate pp. Kaytar Janos pp [Dánfva Cs; BethU 474]. 1643: Szabadítottak fel . . Kis Kajtar Istvan fiat Kis Kajtar Istvant [Kv; MészClev.]. 1717: Kajtárne [Dés; DLt 506]. 1775: Ioannes Kajtár lib. [Peselnek/Kanta Hsz; HszjP]. 1800: Kantaftalvi Kajtár János Szabad Személy és Biro [Kvh; i.h.].

◇ Hn. 1667: az Kaitar uttnal (sz) [Zabola Hsz; EHA]. 1709: Az Kajtár uton alol (sz) [Torja Hsz; EHA].

Számolhatni az 1. és 2. al. adott jel-sel, de más, a TESz adta jel-sel is.

II. fn 1. kontár; círpaci (meseriaş în afara breslei); Pfuscher, Störer. 1700: Az Kajtárok Tilalmazása alkai-

matosságával (:mivel haro(m) esztendők el töltenek az égés után:) ezert tetzet Szolga biro által az kajtarokat admoneáltatni hogy szünnyenek meg az munkától [Kv; ACJk 35].

2. ? Hn. XVIII. sz. v.: a' Kajtárok nevű helyen (sz) [Zabola Hsz; EHA].

kajtár-felverés kontárkeresés/üldözés; depistarea/persecutarea círpacilor; Pfuscherverfolgung/jagd. 1700: Kaitár kergetés es fel veres alkalmatossagual a Varos szolgajanak adtunk f. 9 [Kv; ACJk 85].

? kajtár-had' 1574: peter filstich peter fia Eotthwes orban Inassa Azt vallia hogi az Targy leowest Nezy volt azonba ket Eotthwes Inas Azon eleh fwtnak . . Mondanak Im az kaytor hadba Az Eottwes Inasok Meg vinak [Kv; TJK III/3. 355].

Valószínűleg ugyane címszó alá vonható a köv. kijegyzés: 1638: Abban az Kaitor hadba(n) enis ot voltam, de az midőre ki jöuenk . . hallam hogi monda Ez az Meszaros Istok, hogy jaj el vezet (!) Katnari Palko az karomat [EMLt].

kajtárkergetés kontárüldözés; persecutarea círpacilor; Pfuscherverfolgung/jagd. 1698: Mas versbennis ennek előtte adtunk kaytar kergetés alkalmatossagual d 6 [Kv; ACJk 83]. — L. még kajtárfelverés al.

kajtathat keresgélhet, kutatgathat; a putea scotoci; stöbern können. 1867: a level az asztalon volt . . ha tölle ezen indiscretio kitel, kajtathatott [Vingárd AF; KCsI 11].

káka 1. Schonoplectus; pipirig; Binse, Simse. 1820: Rétünk Kevés vagyon, annak is egy része matska nyerges s Kákát terem [Márkod MT; KeIM].

2. fonó- v. kötőző-káka; pipirig folosit pentru împletit sau legat; Binse zum Flechten od. Binden. 1664: Veottem az két szeleokhez keoteozni valo ezkeozt hársot, kákát, teszen f — d. 80 [Kv; SzClev.]. 1776: találtunk . . kákában kötött hét rosolisos Buteliát üresséket [Mézoméhés TA; WassLt]. 1840: Kotsisomat Lovaimmal kiküldtettem tul a' Vizre^a az vgy nevezett horgos Tora, hogy ottan vagy két három kéve kákát vágion számomra Szöllő kötni [Dés; DLt 921. — ^aA város határának a Szamoson túli, jobb parti része].

Szk: gömbölyég ~. 1763: az I. vasarolvan egy keves lapos kákát az meg verettetett embertől midon onnan el akart volna menni, az Olahnak mint vásáros embernek tétova sok dolgai lévén, az J az meg vett lapos káka közze tsömbelyített egy kőtes gömbölyég kákát és így az oláh szekeritől el indult; melyet észre vévén az Oláh . . az Inél lévő gömbölyég kákát meg fogván kérte, hogy viszsza adná [Torda; TJKt V. 171–2] * lapos ~ → gömbölyég ~ * szőlőkötő ~. 1763: Panaszt tévén Báro Bornemissza Ignatz Ur eő Excllja . . ezen Városban Celebrált Szomboti vásár alkalmatosságával akarván tölle vásárolni az I. eokegjelme valami szőlő kötő kákát . . . a piaczon meg-verte, rongálta [uo.; i.h. 171].

3. kákás (káka borította) terület; loc acoperit cu pipirig; Binsfeld. 1820: Nádos hely nemigen sok van, hanem káka többnyire [Bogártelke K; KmÜlev. 2].

Hn. 1635: az Kakan Kwvwl (k) [Kökös Hsz; EHA]. 1639/1687 k.: A' Kákára menő(en) (sz) [Nagvernye MT; MMatr. 279]. 1692: nagj Káka nevű hely(en) (sz)

[Kökös Hsz; EHA]. 1767: a Kákára le Jároba [Dányán KK; LLt Fasc. 129].

kakader felöltő; un fel de padesiu; Art Mantel. 1811: Lázár Deutsch Lébel nevezetű 'Sido szederjes Kakadert visel, szürke kerek Kalapja vagy on [DLt 46 nyomt. kl].

kakadon mellényfajta; un fel de vestă; Art Weste. 1815: Ezen Levelünket mutató Nemes Személy Domokos Miklós Visel kék posztó fejér gombos kurta Lábbit, szürke posztó Magyar Nadrágot, kordovány Csizmát, fekete Nyakra való keszkenőt, Magos tetejű kerek kalapot — Vas szín posztó Nyári kakadont kék posztóból való Ujjas köpenyvet [Torda; TLt 1237]. 1823: Rázmánnak egy szürke kakkadon varnivaloval jukvaroval együtt 2 Rf 36 xr a' szürke kakkadojához fél sing szürke posztot vettem 1 Rf 30 xr [Kv; Pk 6].

kákakosár kákából font kosár; coș de papură/pipirig; Binsenkorb. 1835: 2 káka kosár [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

kakao cacao; Kakao. 1803: A' Kakao és Nádméz liszt valamint eddig vgy ezután-is tsak a' Fő-Harmintzadoknál fog meg-harmintzadoltatni | kellessék fizetni Egy Mázsa Kakaotól 50 Rfl [DLt nyomt. kl].

kakas 1. cocoș; Hahn. 1568: Anna szabo gergelne fassa e(st), hogy eq wötte el az kakast az Kadas Janos fiatul, es Andras Kathohoz vizza vitte, es mond hogy hul wötted ezt a tyukoth [Kv; Tjk III/1. 235]. 1585: Jlona peterdy Balasne vallia panazolkodik vala Hagione hogy Kakassanak el Meczettek az orrat [Kv; Tjk IV/1. 500]. 1593: Philip Janosne vallia ... Catüs azzonj ekkeppe(n) zolla, io azzonjo(m) ualaki ezt megh czelekódnye, hogj czinalna förödöt, es egy fekete kakast uónne holna ala, aúagy kezebe(n) es uele megh förödnejek, Annak uta(n)na se(n)ki ne(m) arthatna neki som-(m)ib(en) [Kv; Tjk V/1. 339a]. 1630: fekete Janos feleől hallotta(m) hogj el uitte az mas ember kakassat, megh ölte [Mv; MvLt 290. 222a]. 1680: Szarnyos Majorsag. Talaltunk itt Kakasokat no 9. Kappanokat no 8. Tyukokat no 115 [A.porumbák F; ALt Inv. 30]. 1750: A Majorhaznal ... találtunk négy Kókast, Kilentz tyúkot [Esztény SzD; Told. 25]. 1761: Paraszt Tyukok 20 Kakos 4 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 20].

Ide vonható, de alkalmi célzata miatt nem értelmezhető a köv. kijegyzés *kakas vagdaltá szk-a*: 1664: édes Öcsém jószág nélkül vagyok, még az kit más boldog emlékeztető fejedelem adott volt is, azt is az ő kakas vagdaltá atyámfia protectiójából bírja [TML III, 226 Veér György Teleki Mihályhoz]. Talán vmi enyhe becsmérlésféle 'kakascsipte/rúgta' jel-sel számolhatni.

Szn. 1555: Andreas Kakas [Kv; Tjk 33]. 1560: Kakas Gergely [Kv; TanJk V/1. 76]. 1568: Kakas Andras [Kv; Tjk III/1. 186]. 1571: Kakas Myhal [Kv; TanJk V/3. 42b]. 1587: Kakas Istuan [Kv; Szám. 3/XXX. 35]. 1591: Kakas Andrasne. Kakos Istuan [Kv; i.h. 5/I. 44. 97]. 1602: Kakas György jb. Kakas István jb [Zabola Hsz; SzO V, 196] | Kakas Albert lib. Kakas boldisár lib. Kakas Gergely darabont [Angyalos Hsz; i.h. 211]. 1614: Kakas Janos ppix [Komolló Hsz; i.h. 237] | Kakas Janos jb [Uzon Hsz; i.h. 243]. 1646: Kakas Mihály [Mv; MvLt

AAlI 6]. 1658: Kokas Márton [Zilah; EM XLIII, 303]. 1717: Kakas István [Dés; DLt 506]. 1882: Josa Marton kokas [Györgyfa K; RAK 264].

Án. 1768: Kakas nevezetű szürke Ménló [DobLev. II/390. 11b]. 1785: Kakas (paripa) [Bányabükk TA; MkG]. 1790: Kakas nevű Mag ló kehesedni kezdett [Sztrézakercsesora F; TL. Wessényi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez]. 1811: Két igen híres Ló vala e' Hazába; Egyik Kakas, Bethlen Pál Istállójába. Másik Vesselenyi Miklós Ménessinek Fja Czézár [ÁrÉ 140]. 1820: Kakas^a [Lunka H; GyK. — ^aLó gr. Gyulai Lajos ménésében]. 1820/1821: betsülték A Kakas nevű pej Lovat Rf 35 [Szászvevőző NK; Told. 19].

Hn. 1729: Kakas hegy [Dés]. 1736: Kakas hegy (sző) [Szászrégen MT]. 1772: Kakas Kertbe (k) [Csekefva Cs]. 1773: Kakas Hegye alatt [Vaslab Cs]. 1784: A' Kokas Hegy Rétyibe (k). A Kokas hegy alatt (sz) [Szásznyíres SzD]. 1801: A' kakas Hegy alatt (sz) [Kendilóna SzD]. 1826: A' Kakasba (sz) [Ludvég K]. 1827: a Kakos hegyen [Dés]. 1832/1834: A' Kakas patakjábann (sz) [Ludvég K]. 1838: az u.n. Kokas rétnél (sz, k) [Báboc K; BHN 18] | A Kokas hegy [Dés]. 1870 k.: Kakasdomb [Ne]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: a ~ megszólal a kakas kukorékol (hajnalban). 1745: én felkelék a mig az uram a dolgot mind elbeszélte, egy fertály ora ha több ideje, a kakas megszólalék [Köröspatak U; Ethn. XXIV, 165] * *indiai* ~. 1632: indiai Tiuk N 4 Indiai kakas N 4 [UC 14/38 Porumbák^a urb. — ^aF] | Indiai Tiuk vagion No 6. Indiai kakas uagion No 45 [i.h. 130 Kománai^a Urb. — ^aF] * *kappan szabású* ~. 1596: veőt Egi kappan zabasu kakast egy Gieörgj falui Azzontol . . . d 7 [Kv; Szám. 6/XXIX. 154 Bachi Tamas sp kezével] * *nemet* ~. 1761: Nemet Tyukok 20 effele Kakas 4 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 19–20].

Sz. 1798: imé az én nagy keserűségemre, postámat vissza utasíták Passautól^a mivel semmi idegen büzü teremtet állatot az Austriai sűrű szitákon által nem bötátanak félnek attol hogy valami szegény kakas képibe ember is ki találna tsuszni [Mny XLVI, 154 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából. — ^aNémet-osztrák határállomás].

2. pulykakakas; curcan; Truthahn. 1681: Pujka (:kakas het:) . . . Nro 56 [Vh; VhU 569]. 1684: örög Pujka kakassal édgýüt nro 31 [Radnót KK; UtI]. 1717/XV/III. sz.: Vagion Jércze Pujka négi és egi Kakas [Sülelmed Sz Berz. 7. 68/1. 68]. 1767: Pujka edgy Kakas, hat Nyöstény [Esztény SzD; Told. 25].

3. érckakas (tornyon); giuretă în formă de cocoș; Wetterhahn. 1636: 7 Februarii. Oly nagy zuhatar, szél lön, hogy sok károkat tött házakban, csűrökben is, az óvárbeli templomról is az kakast levetette [Kv; KvE 168 SB].

4. pattogatott kukorica; floricele (de porumb); gerösteret Mais. 1842: a pátzon töbnyire patogatott Török buza vgy nevezett Kakas arulással keresem Kenyeremet tavasszal [Dés; DLt 1528]. 1870 k./1914: Kakas: patogatott kukorica, mely mint legolcsóbb, de nem utolsó gyermek csemege, a tanulói életben számottevő szerepet játszott . . . kofák a kispiacon . . . kakassal . . . látták el a sereget^a [MvÉrt. 18. — ^aAz ifjúsági hadijátékokon].

5. átv. gúny apa; tatá; Vater. Sz. 1828: mely Szép ha a' Tyuk's a' Kakas jár már most a Csirke után; . . . mind-

azáltal nálom a' Pisennek kell oda jönni a' hol az öreg kotyog [O.szilvás AF; Mk Rhédei Ádám leányához, Márisköhoz].

6. *átv veres* ~ tűzvész; incendiu, foc; Brand. Sz. 1764: Lukáts Bukur a Falut megfenyegeté ilyen szoval: Tud meg Oltzeme hogy edgyik vegit a Falunak meg gyujtom, es a más vegin füttözöm, az öregebb Lukáts János pedig azt kiáltá Czineminte Oltzeminek, mert tudgyátok meg hogy a veres kakast fel ültetem a kakas ülőre [Oltzem Hsz; Mk II. 2/65].

7. egyfajta diákjáték szereplője; participant la un anumit joc de elevi; Teilnehmer an einer Art Schüler-spiel. 1870 k./1914: üljáték: elől a kakas, mint védő, hátamegett 5-10 tyúk, szemben az ülü kinek minden igyekezete az, hogy a tyúkokból egyet elragadjon [MvÉrt. 18].

kakás *gyerm* kakis; murdar; bekackt. 1790: A' gyermek alig tud több szót ki mondani, hanem tsak azt bestelen, kakás, papa [Kv; TKI Bodoki József prof. lev.].

kákás I. mn kákatermő; acoperit cu pipirig; binsig. 1724: az az hely, melyet mondanak, hogi a Kis Kükül-lőnek régi folyását s járását tartotta, mindenkor Viz állotta, iszopos, kákás, nádat és Sátét termő hely volt, mint afféle viz hadta hely [Kóródsztrmárton KK; Ks 12/III Mich. Sigmond (86) jb vall.] | ezen Egrestői Vár Domb allya nevű Erdő alatt lévő hely mindenkor Viz állotta Kákás hely volt, s nemis igen régi ideje, hogi ki kezdé a Viz Száradni belőle [Balavásár KK; i.h. St. Csiki (86) jb vall.].

Hn. 1721: Kákás tó mellett (k) [Kozárvár SzD; EHA]. 1743: Kákás Toban [Csókfa MT; EHA]. 1818: A' Kákás Tóba (sz) [Györgyfa K; EHA].

II. *fn* kákatermő terület; pámint acoperit cu pipirig; Binsengelände/boden. Hn. 1842: A' Kákásban (sz) [Marosfalu MT; EHA]. 1844: a Kákásban az also Fordulóban (k) [uo. EHA]. 1867: Kákás (sz) [Szentdemeter U; EHA].

kakascsirke kiskakas, *táj* kakóca; cocoșel; Hähnchen. 1749: Midőn kapanyok(na)k meg metztettek dög-löttek meg kakas csirkék [Kiskend KK; Ks 70. 51 Szám.]. 1769/1778: minden Esztendőben adtunk egy kotlós Tyukot Tiz Tsirkéjivel edgyütt, azon kívül, más Tyukot Karátson Tyukjának, egy kakas Tsirkét Kappannak valot [Kárástelte Sz; BfN DDD/4].

kakasdi a Kakasd (MT) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kakasd/Vălureni; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kakasd: din Kakasd; aus Kakasd, Kakasder. Hn. 1798: a' Kakasdi ut [Hagymásbodon MT; EHA]. 1802: a Kakasdi Pataknl (sz). A Kokasdi Patak mellett (sz). A Kakasdi Torokba. a kakasdi völgyen (sz) [Meggyesfa MT; EHA]. 1818: A Kakasdi völgyben [Maroskeresztúr MT; EHA].

kakasfi kakascsirke, kakaska, *táj* kakóca; cocoșel; Hähnchen. 1801: (Adott) egy Kokasfiat [MNY XXXVIII, 206].

kakaska kakasocska, kiskakas, *táj* kakóca; cocoșel; Hähnchen. Sz. 1759: Susanna Kakaska [Dés; RkAk 37].

kakaskirályság egyfajta farsangi játék tisztsége; deținerea funcției de rege a cocoșilor într-un anumit joc la carnaval; Amt einer Art Faschingsspiels: Hähnenkönigtum. 1574: Aztalos peter, Keore Iacob es Eottwes orban Azt valliak hogi . . hittak volt Eoket az Nyreo Myklosne hazahoz . . hogi az azzonnak betegsegeben valo vallasat meg hallanak . . Nyreo Miklosne Ig zolt, hogi az mely ewsteos dakos Hwsarnal volna 50 flert zalogba az cyak eomagaye az azzonye volna es Kalmar Lazlo kerte volt fianak kakas kiralsagara az vian Nem vehette volna ky kezebeol [Kv; TJK III/3. 371].

kakaskirály-tétel kakaskirály-választás; alegerea regelui de carnaval; Hähnenkönigwahl. 1643/1722 k.: Az Oskolakban a Farsanglást Gallekor valo kakas király tetelt az az Ekklesia depónallya (igy!); ha a Mester Contumaciter meg cselekszi, Tisztitül privaltassek [Szu; GörgJk 342 zsinati végzés].

A *kakaskirály-tétel* alkalmával szokásos dorbézolást a ref. egyház valóban tiltotta, sajnos azonban, hogy a tiltásra való utalás semmi közelebbit nem árul el magának a szokásnak mivoltára nézve (L. Illyés, Egyházfegyelem 105). A MNR-nak a szokásokról szóló fejezetében, sőt a NrLex. címszavai között sem találunk e szokásra von. felvilágosítást.

kakasmandikó Erythronium dens-canis; cocoșei, maseaua ciinelui; Zahnlilie. Hn. 1786: A Kakas Mandikoban [Bh; KHn 19]. 1864: Kokas mandiko elpusztult szőlőhely [Bh; KHn 28].

kakasnyakas kakasnyak-alakú; de forma gîtului de cocos; hähnenhalsförmig. 1717: Egy kakasnyakas ezüst mosdókorsó [DanielAd. 97].

kakaspáva him páva, pávakakas; pãun; Pfauhahn. 1683: percipialtam . . Kakas Pávát no 1 [Fog.; UtI]. 1736: Szárnyas állatok . . . Kakas Páva 2. Tojo Páva 2 [Várhegy MT; CU XIII/1. 116].

kakaspulyka pulykakakas (him pulyka); curcan; Truthahn. 1656: Kakas Puika Nro. 05. Nöstény Puika Nro 06 [Doboka; Mk Inv. 11]. 1683: percipialtam . . Kakas pujkát no 17 [Fog.; UtI]. 1689: Az eme disznok ölte meg Kakas pujkát nro 1 [Bucsum F; MvRKLev.]. 1697: Kakas pujka nro 4. Tojo pujka nro 8 [Borberek AF; Mk Urb. 6]. 1728: Kakos Pujka vagyton numero 1 Pujkafi numero 16 [Ludvég K; Told. 29/19]. 1729: egj köver kakas pulykára, egjebre el ment f 7//12 [Kv; ACJK 145]. 1740: Kakas Pujka nro 2. Tojo Pujka nro 6 [Pálos NK; Ks 11. XLI. 32]. 1749: Tojó Pujka 16 Kakas pujka 6 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. 1765: döglet Pujka fiu és Kokas pujka 4 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 Szám.]. 1771: Pujka tajo Nro 11 egy kokas pujka [Rücs MT; Ks 21. XV. 23]. 1849: Három tojo, és két kokas pujka [Somkerék SzD; Ks 73/55].

kakaspulykafi him pulykascirke; curcănaș; Trut-hähnchen. 1678: Az idei kakas puikafi no. 15 Az idei Tojo pujkafi no 28 [Alvinc AF; UtI].

kakasszó kakaskukorékolás; cüntatul cocoşului, cucurugat; Hahnenschrei, Kikeriki. 1603: Farkas Istvan Etedi Zabád Zekel ezt wallia . . . hogy kokas zokor ment wolt boreri tot mihalijn [UiszT 17/22–3]. 1687: első kakas szo kor othon volt Vana Andréka [A.jára TA; Borb.]. 1718: tudom bizonyosson hogy az keresben forgo major haz kéczéri kakas szo tajb(an) eget el [Branyicska H; JHb Lupas Trif (30) jb vall.]. 1747: két katoná érkezek kik is hozzám a' korcsomára bé szállának, és első kakas szoig nállam mulatának [Alör SzD; Ks 27. XVII]. 1762: Báro Josika Imre Ur eő Nsga személlye szerint invadálta azon Curiát étzaka első kakas szo után [Branyicska H; JHb XXXV/51. 8].

kakastollas cu pene de cocoş; mit Hahnenfedern (geschmückt). 1787: sirasd meg edig valo bolondságodat . . . Buszerzőnével való Conversationnak is békét hagy és végtére a kakos tallos (!) Süveget is tedd le, mert bizony már Vén vagy nem illik az efféle [Szászalmás NK; IB gr. Toldi Zsigmond tréfákozó lev. gr. Iktári Bethlen Sámuelhez].

kakastyúk kakas; cocoş; Hahn. 1771: Kakas Tyuk 2 Tojo Tyuk 12 [Katona K; Born. VI. 7.]. 1784: Öreg Kakas Tyuk [Vingárd AF; MkG].

kakasülő scara gănilor; Hühnersteige. 1597: az Jstallora valo keolchieg Veottwnk Apro zaru fat harmincz negy zalat kakas wlwnk es tamasnak f 2 d 4 [Kv; Szám. 7/V 1, 7]. 1652: Az harcsa fark Bastyából fel menven egy 13 lépcsős gradicon, vagon azon Bastyanak padlása fenyő deszkabol . . . Az kakasülön vagon Agyu mérték(nek) valo hét szál fenyő rudak [Görgény MT; Törzs]. 1697: az tornaczból mennek edj garadiczon az hazok hejjára: Itt . . . Az Kakas ülön vagon mag(na)k valo török buza [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 2]. 1751: Fen a kakas ülön Egy sák tele levelekkel [Altörja Hsz; HSzJP]. 1764: Kotsis Jánosné . . . Fekete Matskát s egy Fekete Kakast belé vetett egy Sákban s aztat a Csürben keresztül vetette a kakas ülön mind ezt pedig azért tselekedte hogy Merk Luka szabadulyon [Kóród KK; Ks 19/I. 6]. 1823: mindenféle fonalakat . . . a' hijuba a' kakos üllőre feltettem [Veresegyháza AF; Told. 7]. 1825: Szarufák és kakas üllők ki faragásokról és bé kötésekről paraszt munka lévén ölit p(er) 12 xf . . . 11 Rf 6 xf [Dés; Dlt 3].

Sz. 1674: tudgyátok meg hogy a veres kakast fel ültetem a kakas üllőre [Oltszem Hsz; Mk II. 2/65. — A teljesebb szöve. *kakas* 5. al.].

kakkadó l. kakadon

kakóca ? kiskakas; cocoşel; Hähnchen. Hn. 1820: A Kakotza erdő [Udvarfva MT; EHA]. 1840: A Kakotzánál (sz) [uo.; EHA].

kákog kaffog; a látra (scurt); kläffen. 1655: nem oly ember attá az én böcsülteemet mint eő el nem veheti soha sok ragalmazó nyelve is Kglét követem, akár mint ugasson és Kakogion, ha J(ste)n eteletem megh tartya léznek nekem is velle igazításim, nem ragalmazással, hanem törvennyel [Kv; CartTr II Thom. Ozdi Acatius Barcsaihoz].

kákom-bákom szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion; ~ot beszél locsog-fecseg; a flecări/troncăni; schwätzen, schwätzen | (mindent) összevissza beszél; a îndruga verzi şi uscate/vrute şi nevrute; (alles) hinunderreden. 1670: izent Ambrus Csucsitúl, Kákom-bákomot beszélt, nem is tudta megbeszélni [TML V, 152. Keczer Menyhárt Teleki Mihályhoz].

kakuk kelmefajta; un fel de ţesătură; Art Textil(stoff). 1688: Egy végű Lámbertől . . . f — // 22 1/2 Egy végű Baraszlaítól f — //18. Egy Bál Jglertől f 6 // 00 Egy végű Pernincztől f — //30 Egy végű Kakuktól f — //09 [BFR Vect.].

kakukk, kukukk cuc; Kuckuck. Sz. 1835: még azt mondotta Sós Peti Pista fülem hallottára: Adjon tsak a' Báro — megfizetjük mikor szoll a' Kakuk utoljára [Zsibó Sz; WLT].

Szn. 1602: Kakuk György [Bereck Hsz; SzO V, 184]. 1614: Kakuk Leórincz jb [Kisborosnyó Hsz; BethU 261] | Kakuk Thamas jb [Martonos Hsz; i.h. 352] | Kakuk Gyeörgy vr [Bereck Hsz; i.h. 354] | Kakuk Istua(n) pp [Zabola Hsz; i.h. 386] | Kakuk Thamas jb [Páva Hsz; i.h. 388] | Kakuk Thamas jb [Martonos Hsz; UiszLt V/56. 338]. 1697: Kakuk Kata [SzJk 304].

Hn. 1673/1712: Kukuk (sz) [Tövis AF; EHA]. 1751: Kakuk Mál alatt (sző) [Somlyó Sz; EHA] | Vagon egy darab közös hely (melly is most kukuk hegyinek neveztetik . . .) [Mezőbodon TA; EHA]. 1841: A Kukuk Hegybe (sz) [Marossztkirály AF; EHA]. 1852: A Kukuk heg(y)ben (sz) [M.bagó AF; EHA]. 1864/1867: A Kakukk oldalon (sz) [Datk NK; EHA]. 1865: Kukukmál [Zilah; EHA]. 1886: Kakukmál [Zilah; ETF 86. 26 katonai térképen]. XIX. sz. v.: Kukukmál (szőlőhegy) [Percsen Sz; Petri, SzMon. IV, 248].

kakukkfő 1761: ihon Darabont Vonulné nem éri meg azzal hogy az oláh Deáknét arra a babonaságra tanította . . . hanem most egy Czigánné jára nálla, s attólis Kakuk főt^a kér vala s igére is a' Czigánné [Gyeke K; Ks 4. V. 20]. — Valószínűleg a *kakukkfű* Thymus sp. elírása, ill. hangalaki változata).

kakukkoló szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ óra kakukkos óra; ceas cu cuc; Kuckucksuhr. 1791: Kukukkalo falra valo óra [Nagyercse MT; Told. 36].

kakukkos szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ óra ceas cu cuc; Kuckucksuhr. 1855: Oldalfélt a falon függ a kakukos pókháló lepte nagy óra [ÜJfE 176].

kalács¹ 1. cozonac, colac; Milchbrot, Kolatsche. 1570: Erzebet Kopas Jakabne, Martha Kis Demeterne leánya vallyak, hogy az Nagy Palne Menth volt az kenyzererbe es ker volt egy filleren egy penzes kalachyot az leanthwl [Kv; TJK III/2. 7]. 1586: Szepe feier kenieret kalachiot magunk asztalara keolt el Eny Jdeigi f. 1/40 [Kv; Szám. 3/XXIV. 29]. 1594: Huswet napban az Jspannak tartoznak aiandekban ket auagi harom tikmonnial egi egi kalachial ha kalachiot nem adhat egi darab kenieret ad. Zent Marton napban penigh keth kett penzt adnak es egi kalachyot [Bagos Sz; UC 113/5. 16].

1632: küldöit az Aszony kalacztot bokretat, Teölteött Czirket is Zócz Mihajlnak [Mv; MvLt 290. 82]. 1781: Koronkai János midőn első Feleségít feleségül vette ... szintén annyit költött mint az Exponens (:ugy mond:) kenyeret Ő, kalátsot pedig az Anyossa süttetett, e mellet konyhára valotis szerzett [Torockó; Bosla. Mich. Koronkai (40) jb vall.]. 1785: vettem magamnak ... egy kalátsat [Kv; Pk 7]. 1800: vettünk Flustuknak Kalátsat [Torockó; TLev. 5].

Szk: peremes ~. 1718: peremes kalács 3 perecz 4 [Usz; Pf].

Sz: Isten ~a érkezik. kb. váratlan adomány/küldemény érkezik. 1710 k.: Menék egy híres medicinae professor Lindanus nevűhez, tanácsot kérdezni, ki is végére menvén nyavalyámnak ... mondá: ... Háromszor egyél, vagy legalább ebédet, vacsorát jól böven ... Bizony jó tanács, de ad-e pénzt melléje? Ekkor volt a mű legnagyobb szorulásunk, már a vén asszonynak voltam adós ötven tallérral ... A doktor tanácsa után csakhamar érkezék az Isten kalácsa, a kétszáz arany [BÖn. 578-9] * *tyúkkal* ~ *csal* forgolódik. 1703: én bizony, ugy tudgya meg Kgd, az magam részét nem hadgyom, job kg(dne)k tyúkal, kalácsal forgolódni, ne bestelenkednék tovább a magát ne hiresítene [Kv; Eszt. Serédi Zsófia Serédi Gáspárhoz] * *tyúkkal* ~ *csal* jár vki után. 1764: Pater Szatsvai kezében menvén a' Levél, keresni kezdé Szent Anna felől való Határát Udvarfalvának, vén pedig észre Petli István Ur hogy kárában forogna a' dolog, Tyúkkal, Kalácssal kezdé Szatsvai Uram után járnai, adván esztendőt által Széna füveket és szántó földeket Szatsvai Uramnak, és így ebben maradván a' dolog máig is oda vagyon hatarunk(na)k egy része [Udvarfa MT; Told. 44].

Ide vonható a köv., különben pontosan nem értelmezhető, fenyegetést tartalmazó kijelzés: *vol megeszi a karácsony* ~ *át*. 1800: Hogy Árkossi László karácson kalátsát Peretsenben, a kotsisok directioja alatt fogja meg enni Gáspár István ki nékem nagy ellenésem, annyira ell hirdette, hogy nem tsak nekem tudomra esett, hanem az egész Vár(me)gyében a hol járok szánokozással sugjak fülem(be) hogy vigyázzak magamra [Perecsen Sz; IB].

2. *vki térde* ~ *a térdkalácsa*; rotulá, oul genunchiului; js Kniescheibe. 1635: az Borbeli megh uaga az terdem kalacziat az olta el nehezede(m) | ha megh ne(m) uaghja uala az terde kalacziat megh gyogyul vala az sebbol [Mv; MvLt 291. 46a].

3. whány kalácsnyi/pogácsányi; de un anumit număr de turte/colaci; von einigen (Wachs)kuchen. 1594: Egi kalacz viazath veres pal hozot f 1/50 Gerttia Belnek valo Giappothath vetem f- /25 [Kv; Szám. 6/X. 18]. 1628: Egy kis üres Ladaban ... két kalacz Uiasz [Gyalu K; JHb XII/44. 13]. 1666: vétettem egynehány kalács önot, azzal kedveskedhetem [TML III, 601 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. 1683: Egy Kalács viasz Katonából^a hozott [Utl. — ^aK]. 1698: vagion(n) kett kalacz viasz [Cege SzD; WassLt]. — Vö. a *kalácsviasz* címszóval.

◇ **Hn. 1711:** A kalacs hegyen (sz) [A.csernáton Hsz; EHA].

kalács² a malomkerék része; parte a roții de moară; Teil des Mühlrad(els. 1836: edgy Malom kereke Kalátsának valo Töke, Hat Malom Kerekéhez valo Kaláts Darabok [MNY XXXVIII, 207].

Az értelmezési lehetőségre nézve l. a *kalácsfa* al. a jegyzetet.

kalács, kalák 1. a szökött jobbágy v. vmilyen büntett elkövetője feladójának/nyomravezetőjének a károsult által fizetett összeg v. ritkábban természetbeni járandóság; colaci; Lohn gezahlt in Geld od. seltener in Naturalien seitens des Verlusttragenden für einen Denunzianten/einen Mithelfer der Ermittlung von einem entkommenen Leibeigenen od. einem Verbrecher. 1695: egy Falunkbéli ember, Nagy Andrásné Kosztolani Kota (!) Jobbagyá Nehai Széki Teleki Mihály Uramtul Kalákot kért az fen meg nevezet örög Untyásra fiaival edgyüt kérde az Ur hogy megnyit kirsz atyam fia, felele 12 forintot hivatta az Ur Teleki Ur(am) Nehai Sárpotoki Uramot es ő kglme ajándékozta ... örög Untyást Fiaival edgyüt söt azon Jobagyok(na)k Jovaiabol fizetet meg az kalakot fel vevé ... Sárpotoki Uram egy szolgajat küldven az melly szolgál ... az kolakot kéro embernek ada pinztis [Búzásbesenyő KK; IB IV. 30 Fülep István (44) jb vall.]. 1731: A(nno) 1731 Die 23tia Aprilis Szász Almáson^a lakó Dán Ráducz és Juón Burszán, az Ur Baro idősb Bánffi Sigmund Ur(am) Szász Almási Jobbagyi, tizenhét forint kalákban alkuvának meg ezen fugitivusokért fateálák e' szerint^b [TKI. — ^aKK. Kőv. a fugitivusoknak név, tartózkodási hely, családi állapot stb. szerinti fels.]. 1812: Sibiselen^a ... felvétetik Stéfu Cserna panaszsza Gávrilla és Adám Muntyán ellen, egy ellopott ketskéje keresetéb(en) melljet Adám Muntyán a' Testverire valo haragjában kalátsolt ki; Az all peres azt felele hogy reszegen kalátsolta ki haragjában Adám de ő készsz meg eskünni három testverivel és feleségivel hogy azt nem cselekedte, a' kalatsosis azt feleli hogy a' bépanaszlo admoneáltatta, hogy a' kaláts pénzt adgya viszsza Itélet. Minthogy a' panaszo a' Kalátsost admoneáltatta a' kaláts viszsza fordittásáért, és az kalátsul adott pénzt viszsza is vette erre nézve a' Ketske meg fizetett a szék előtt nem is kívánta; tehát az All peresek közül a' ki kalátsolt absolváltatik, a kalatslo pedig az hamis kalátslásért, hogy 12 páltza ütésekkel büntetessék meg határozta(tott) [Petrilla H; JF 36 Prot. 4-5. — ^aÓsebeshely H].

Szk: ~ot ad. 1698: egy Székolai^a ember ... kézdé töllem kérdeni ha ithon vagyoné az Horváth Miklos Uram Tisztartaja, ha valami kalákot adna, az el veszett Buzának nyomáb(a) igazittanám [Gyulatelke K; Ks Petrus Marcsinán (40) jb vall. — ^aSzekulajról (SzD) való] * ~ot *felvesz*. 1695: (A jb) az kalákot fel vevé [Búzásbesenyő KK; IB IV. 30 Fülep István (44) jb vall. — A teljesebb szövv. fennebb az l. jel. al.]. 1769: egykor itt lako Kobori János Isztójka Jánosekal egybe verekedvén reszegen, akkor hallottam Kobori Janostul magától, hogy ha ... Rádúj János közel laknék kalakát venne fel a farago fejszéjére melyet a Malombol el loptak volt [Nagygalambfva U; IB] * ~ot *kér*. 1695: egy Falunkbéli ember Nehai Széki Teleki Mihály Uramtul kalákot kért az fen meg nevezet örög Untyásra fiaival edgyüt [Búzásbesenyő KK; IB IV. 30 Fülep István (44) jb vall. — A teljesebb szövv. az l. jel. al.] * ~ot *vesz vkire*. 1728: A(nno) 1728 Dje 14 Marty Ns Kolos Var(me)gjei Káljáni Komsa Szimjuon ... az Mlgos Groff B. Jenőj Szekelj Adam Uram eő nga Jobbagja Jöven K. Lonára vett Kalakott az Mlgos Groff Szeki Teleki Pál Ura(m) eő nga egy Belső Szolnok var(me)giebol Csicso Gjörgjei Falvárol el szökött Jobbagjara Gliga Vonjára, és Fiaira: Todorra kiis Házos ... és Mironra akiis nőtelen ... az kiknek ki

kalakólásaert igire az Mlgos Groff ur negj magjar forintokat [Kendilóna SzD; TKI]. 1783: Köz hírből hallom hogy most az őszel Falunkból el veszet Négy Kancza lovakkat Nanya Makovej lopta volna el, kire . . . Beresztelkén lako Pap Flora kálákátis vett reá a károsoktól [Farágó K; GyL. Pavela Tomi (50) zs vall.] * ~ul ad. 1728: Tudom hogy az közlebb el mult Őszszel el lopták a Szirb (így!) két Tulkát ki dolga ne(m) tudom, Szirb Tordortol hallottam mondotta hogy egy néhány kupa bort adott Román Mihailának Kalákul, hogy elé kericsse Tulkait [Betlensztmiklós KK; BK. Michaél Gonoszsz (22) zs vall.] * hamis ~ot fogad. 1766: Azt pedig bizonyoson tudgyuk, hogy minden rosz hirekben, melyek Petrucz György felől futamodtanak, Iffiab Petrucz János Nevezetű Attyafia keverte, ez hamis kalácsot fogadván, Petrucz Györgyre hamissan kalácsoltatot, ennek előtte eset tolvajságokat, lopásokat nevezetesen pedig Román Ádám és János Házoknak fel verésit reája hárontotta, melyet annak utánna a Petrucz János Kalácsossa Ribicsorai Glis Thodor az egész falu előtt meg vallot [Grohot H; Ks 40/9] * hamis ~ot vesz vkire. 1766: (Petrucz Györgyre) Ribicsorai Glis Thodor Iffiabb Petrucz János unszolásából most Circit(er) két Esztendeje hamis kalácsot vévén, minden akkor, és annak előtte falunkban történt Tolvajságokat, lopásokat reája fogot volt, de annak utánna Glis Thodor meg vallotta, hogy valamely vétkekkel ki kalácsolta, mind hamis fogások voltak [uo.; i.h.].

2. a szökött jobbágy v. vmilyen büntett elkövetője nyomravezetőjének a nyomravezetésre von. kötelezettsége; obligátia celui ce a primit colac/recompensă de a-și respecta promisiunea de a pune a platnicului pe urmele fugarului/făptasului; Pflicht des Ermittlers zur Ermittlung eines entkommenen Leibeigenen od. eines Verbrechers. 1651: az Budatelkj karos embernek kolak penzet 12 forintot veottek fel Kata Istua(n) es az tarsa Farkas az kolak szerent nem praestaltak igireteket, Azert az karos embernek, beket nem hagyua(n) nekj, 24 forintot fizetet [Lompért K; WLt Bota Tiudar (35) jb vall.].

A címszóra és szöbokrára, valamint történeti vonatkozásaira és egykori szófordrajzi előfordulására l. Ny. LXXXVII, 334–8; SzE 243–50 (térkép-vázlattal).

kalácsbor a szökött jobbágy v. vmilyen büntett elkövetője feladójának, nyomravezetőjének a károsult által adott bor; vin dat ca recompensă persoanei care pune păgubașul pe urmele iobagului fugit/vinovatului; Wein gegeben seitens des Verlusttragenden dem Denunzianten od. Ermittler für die Ermittlung von einem entkommenen Leibeigenen od. einem Verbrecher. 1670: Szekeli Istva(n) Czigány ket vagy három eytel bort veott volna italra magához kalác borul, ugy hogy, el veszet pénzét megh szerzi [Kv; TanJk II/1. 735].

kalácsbúza kb. malomvám-beli búzarészesedés; cotă/ parte de grău, din uiumul de la moară; Weizen/Kornanteil am Mühlenzoll. 1701: többé Farago Buza, Asztal avagj vendégség buza, kaláts buza, piros buza nevezeti alatt, sőt semmi nemű species alatt a' Malom vāmja ne tékoztassák, minden szolgának meg lévén illendő fizetése a' Malom jövedelméből [Kv; SRE 172–3].

kalácsdarab malomkerékrész; parte a roții de moară; Teil des Mühlrad(e)s. 1836: edgy Malom kereke Kalátsának valo Tőke, Hat Malom Kerékhez valo Kaláts Darabok [MNY XXXVIII, 207].

kalácsfa malomkerékrész; parte a roții de moară; Teil des Mühlrad(e)s. 1750/1820: A diomáli erdőben 50 öll fát és 50 kaláts fát vágni és azokat Fejérvárra le vinni kötelesek^a [Diómál AF; Metes St., Viaja agrară 101. — ^aA jb-ok]. 1769: a Lonai^a malamba igertek egj viseltes követ ha két kerékre valo kaláts fát adnak [Esztény SzD; Told. Bálint Mihály és Gáspár István Ugron Istvánhoz. — ^aKendilónai (SzD)]. 1771: vittének . . . fákat . . . Dévára is . . . az Dévai Malmak szükségére kaláts fának [Nándra H; Ks 93. 19. 6]. 1796: Az Fákat ugy mint az Gerendelyt és Négy Kalács Fákat viszik ezen Szekérrel [Banyica K; IB. Gombos István tt lev.]. 1812: Malom Követ, Bél és Viz Kereknek valo Kaláts fákat, Gerendeyt az árendások szoross ügyekezettek és Költsónös Munkálkodások alatt a Mlgos Udvar fog adni [Oroszfa-lu MT; Born. G. IX. 5]. 1840: A Henger tengelyit közvetlenül forgattya egy sok fogakkal el latott fa kerék a melynek kaláts és kereszt fát 24 vas srofos szegek foglallyák össze [Km; KmULev. 2 papirosmalom lelt.].

Az MTsz így értelmezi az alcimszöként felvett összetételt: *Kaláts-fák:* azon görbére hajtott fák (deszkák), melyek a malomkerék szárnyait összekötik, vagyis a malomkerék talpfái (Győr).

kalácsforma 1. kalácsstűtő rézedény; formă/tavă pentru copt cozonaci; kupferne Kuchenbackform. 1849 k.: Egy bagy kaláts forma Réz Rf 12 20xr approb 4 edességnek valo formák Rf 6 [DobLev. V/1280].

2. ~n font kalácsszerűen fonott; impletit asemenea unui cozonac; kuchen/kolatschenartig geflochten. 1647: Egy kanot palcza horgastul. Egj vekonj kalacz forman font kanot [Marosillye H; VLt 55/5415].

kalácslás, kalácsolás feladóként, kalácsosként való nyomravezetés; colăcire (acțiunea de a colăci); Ermittlung/Fahndung als Denunziant. 1742: Somkutra^a jövő utyokb(an) Mik André útól érven kérlette, mit osztotok, a mely kérdésre Dancs György visza fordúlván öszve szitta, és Pofon csapta, mondván s. v. mit kérész futusz mata hiszen edig kalácsolasoddal eleget bozontottal [Kovácskapolnok SzD; TKhf Máncs Pásk (60) vall. — ^aSzt]. 1757: Balatys Nyikitanak dolga lévén . . . Csór Kosztánnal kalátsolasért, magát meg mentvén hittel előttem, Ennek historiája ez Mlgos Groff Vram, hogy ezek egymást mingyárt ki kalatsolták a szolgabironak, mostis mikor Lonára mentek volt . . . Kozárvárol^a valami ekebéli taliga veszet el, kitis az Baltits Nyikita fia vet volt el, ki kalatsoltatvan, a szolga biro többel bekellet meg tizenegy forint(n)toknal a karossal [Retteg/Kendilóna SzD; TKI Perlaki András Teleki Ádámhoz. — ^aDéssel tőszomszédos település]. 1783: Most a mult őszel elveszven innét a Faluból Négy Kantzalo azokrol hallom hogy ezen Nanya Makavei vitte volna el, mint hogy . . . Nemes Thorda Vármegeyi Beresztelki Pap Flora Kalákat vet volna a meg nevezet Károstol ezen Nanya Makavejra. Ezen Pap Flora pedig efféle Kálátsolással látom erőssen el, mert meg eggyszer még egy ide valo Bullya Péter nevű embernekis ki kalá-

tsolta egy Juhát Szász Régenben valami Szásznál [Farágó K; GyL. Báts Péter (30) j.b. vall.]. 1818: Sibiseli^a Dán Beoka panasza fel vétetik Nukso^a Mihály Mocs ellen, három kupa pálinka keresetében, melyet aldomás gyanánt vett, hogy egy Juhát ki kalátsolja. Az all peres azt feleli, hogy egy kupa pálinkát kért reszegen hitelbe, De az Kalátslasrol semmit sem beszelt [H; JF 36 Prot. 4. — ^aÖ-sebeshely H. ^bH].

kalácslevél a szökött jobbággy v. vmilyen büntett elkövetője feladójának, nyomravezetőjének a nyomravezetésre von. kötéslevele; angajament scris al colăcarului de punere a platnicului pe urmele iobagului fugitiv/vinovatului; Fahndungs/Ermitt(e)lungsschreiben des Denunzianten für die Ermittlung eines entkommenen Leibeigenen od. eines Verbrechers. 1751: Az exhibéált hiteles Kaláts levél mellett a Pap ha akar maga in persona ha (p)edi^g maga nem fia Secundo se a más károssal esküdjék . . . meg azon hogy igaz a kalátsos, és a kárt az cum duplo fizesse meg cum expensis [Sebisel^a/Ohába H; WH Prot. dom. 10. — ^aÖ-sebeshely H].

kalácsló, kalákoló I. mn a kalákot elfogadó, ill. a nyomravezetésre vállalkozó; care acceptă colaci/recompensă pentru punerea platnicului pe urmele vinovatului; Ermittlungsgeld bzw. die Fahndung/Ermitt(e)lung annehmend. 1783: hozánk jő azon Ujfalvi Káros emberis, ki azon kalákoló Pap Florát tudakozta mi tollunk mondván hogy nekiis négy lovai vesztenek volna el . . . mondotta Pap Florának hogy eő ket aranyatis ad ha meg mongya a lovait [Farágó K; GyL. Betzán Lup (30) korcsmáros vall.].

II. fn a kalákot elfogadó, ill. nyomravezető személy; colăcar, colăcaș; denunzierende Person, die das Ermitt(e)lungsgeld annimmt. 1812: a' panaszló a' Kalátslot admoneáltatta a' kaláts vissza fordittásáért [Petrilla H; JF 36 Prot. 4-5. — A teljesebb szöveg. *kalács I. al.*] | határozottat, hogy . . . az kárnak feléig vehessen kaláts pénzt a' kalátsló [uo.; i.h. Prot. 17].

kalácsoltat a gyanúsítottat megnevezeti a feladóval/kaláccsal; a face ca bănuitul să fie numit de colăcar/denunțator; den Verdächtigten durch den Denunzianten nennen lassen. 1766: Iffiab Petrucz János . . . Petrucz Györgyre hamissan kalácsoltat [Grohot H; Ks 40/9].

kalácsos kalácsáruló kofa; femeie care face și vinde cozonaci; Kuchenverkäuferin, Kolatschenfrau. 1826-1829: Nemes Thorda Várossa Piáttzán künn . . . árulok Nevei . . . Kenyeresek^a . . . Czipo Sütők . . . Peretzsek Kufárnék . . . Kalatsasak [Torda; TVLrt rtlen anyag. — ^aA terjedelmes fels-ből válogatva és a nevek kihagyásával].

kalácsos, kalákos I. mn a kalákot elfogadó, ill. a feladóra/nyomravezetésre vállalkozó; care acceptă colaci/recompensă pentru punerea platnicului pe urmele vinovatului; Ermittlungsgeld bzw. die Ermitt(e)lung annehmend. Szék: ~ asszony. 1818: szemben állítván Petru Bologgal az Kalátsos asszont akiis le tett hite után szemében (igy!)^a [Petrilla H; JF 36 Prot. 37. — ^aKöv. a vall.] * ~ ember. 1770: Csákyárol^a egy Ember jöve ide eő Kglméhez^b és Kaláts pénzt vévén . . . Bágyuluj Du-

mitru, Gligor és György nevezetű Emberekre, oly formán hogy azokis minden bizonynal ide valo Bálpataki részre valo Jobbággyok lettek volna . . . mely felyebb említett Kalátsos Ember(ne)k relatiojára Titt. Szentpali Ferentz Vr(am) repeltaltatván az említett Bágyuluj nevű Embereket fel adattak, és el hozván most itt lak(na)k es szolgálják Szentpali Ferentz és Pal Uraimékat Jobbággy képpen [Girbó AF; JHb Szimion Bunya (65) j.b. vall. — ^aAF. ^bSzentpali Ferentzhez].

II. fn I. a kalákosi szerepre, ill. a nyomravezetésre vállalkozó személy; colăcar, colăcaș; Person, welche eine Ermitt(e)lung/Denunziation annimmt. 1722: en abban az időben hűtes polgar voltam Tőb polgar Tarsaimmal edgyűt es en adtam az edgyik az (!) kalácsosnak az kalács penzt Ugy mint Tiz magyar forintokat [Marosbogát TA; TL. Kocsis György (58) vall.]. 1728: Nékem egykor Szakáts Mihályné aszt mondá, Oh be jól jár Todar mivel el veszett marhaji iránt kalákossi tamadvan meg fognak az ökrei kerülni, és en kerdezvén kik és mi formáb(an) kalákoztak, melyre eő viszont azt felelte: A Bajomi okör Pásztorok a' Vargával Román Mihaillával edgyűt [Betlensztmíklós KK; BK. Tsenteri Ferencz (40) j.b. vall.]. 1737: Thordai Tatar Sigmond Iffiu w kglme(ne)k gonoszul ell veszvén maga Akjából három s.v. marháii melyeket is kalácsosa által meg tanalt kolosvari becsületes Civiseknel [Kv; TJK XV/13. 69]. 1766: csak maguktól az méhes káros Emberektől hallattam, hogy az kalácsos szova után az popa Todor Fiaira fogtanak, de a kalákost nem nevezték ki ki légien [Liget MT; Szentkgy Todorus Hárpa (42) j.b. vall.]. 1782: az meg-neveztem kalácsossak után bizonyos embereket küldvén el-jöttek házukhoz, az holott is osztán Dévai Péter Vrammal nagy nehezen 26. forintokban, az kért buzában és ahhoz ragasztott két veder Bornak ki-adásával meg-alkuván Dévai Vram ki-fizette [Sólyomkő K; Eszt-Mk]. 1806: Robb Kosztánt gyermekségétől fogva én jól esmértem, és mind az olta felölle semmi fele rossz hirt nem hallottam . . . sem pedig hogy magát valamelly lopott Jozság dolgában kalákosnak elegyítette volna [A.várca Sz; BfR 130/1].

2. kb. nyomravezetési ügy; colăcire; Ermitt(e)lungssache/angelegenheit. 1659: Prikk Ferencz Ur(am) Jobagya Petru Valkoy (32) . . . azt mondgya hogy az mostani kalatossigh semmit sem hallot Radul Thoda felől [Bucsum H; BK Misc. 1143 Jovan Gabrila (35) falusbíró j.b. vall.].

kalácsos-levél a szökött jobbággy v. vmilyen büntett elkövetője feladójának, nyomravezetőjének a nyomravezetésre von. kötéslevele; angajamentul scris al colăcarului de punere a platnicului pe urmele iobagului fugitiv/vinovatului; Ermittlungsschreiben für den Denunzianten/Ermittler von einem entkommenen Leibeigenen od. irgendeinem Verbrecher. 1731: Nemes Fejer vármegyében Hoszszútelkén . . . jönnek mű előnkben Barb Filimon, es Marian Barb es Vőnek Kalacz pénzt Jvon Balczáttól Florenos hungaricales hármát es hat pénzt, az Kalácsos Levellel egyűt [Hosszútelke AF; JF]. — Vő. a *kalácslevél* címszóval.

kalácsosság, kalákosság kalákosi tevékenykedés; colăcire; Tätigkeit als Denunziant. 1746: az J . . . kalákosságotis magára vállalt, nevezetesen edgy Polyáni Asz-

szo(nyna)k edj Lova gonoszul el veszvén négy márias kalákat vött, hogj az Lovat elé szerzi [Torda; TJKt III. 109]. 1806: Esmérie a Tanu Alsó Vártzán lako Groff Bethlen Sámuelné Vr Aszszony eő Nsga Colonnusát Rob Kosztányát tudjae kalácsossággban lévő maga elegyítését? [A.várca Sz; BfR 130/1 vk]. 1818: Sz Lászlói^a Járásbeli Szolga Biro Kasza Josef Urnak, bizonyos kalátsosságot előre fel vett fizetés mellett magokra vállalt Fenesi köz Lakosok u: m.^b mind ketten a' Mlg B Josika Ur Colonussának bé nem küldtetteséről .. egy ujjabb kedvetlenséget kénytelenítettem a' Tkts Tisztség eleibe terjeszteni [TLt Közig. ir. 1435 Ugron István aláírásával. — ^aTA. ^bKöv. a nevek fels.].

kalácsspánkó fánkfajta; un fel de gogoasá/pancová; Art Pfannkuchen. 1652: Főzettem az Also, es Felső Tanacz hazhoz Vaiba(n) rantott pankokat Es kalaczpankokatis Süttettem tt. f. l d. 15 [Kv; Szám. 26/VI. 413].

kalácsspénz, kalákpénz a szökött jobbágy v. a büntet-es feladójának, nyomravezetőjének ígért, ill. fizetett összeg; sumā promissā/plātītā colācarului; dem Denunzianten für die Ermitt(e)lung eines entkommenen Leibeigenen od. eines Verbrechers in Aussicht gestellte Summe. 1698: négyen fenyegetőznek, hogy en kalács pénzt Tiz forintot vettem volna fel eő reájok az két Voncásjék réam jöttek az Malomra, -s- meg mondák szemembe, hogy az Testemből veszik ki a Tiz forint kelács pénzt [Vizszilvás SzD; Ks Steph. Kádár (56) jb molendini magister vall.]. 1700: eő mind járt utánna, hogy ki Tudhassa a vasat ki vitte el, külömben meg nem Tudhatta és vegire nem mehetett, mig kalacs penzel meg nem Tudta hogy ki vitte el [Csolnakos H; Szer.]. 1759: Kit tud, tapasztalt, és értett a' Tanu, mikor az Titulált P. Horváth Urak .. két betsületes Cancellisták által az Szekujézt alias Kosbukék Jobbagyságok felől Inquiráltattan(ajk, vagy adományért, Kolák pénzért vagy boszszuságból hamissan öket Jobbagyoknak vallották volna? [BSz; SLt 24. J. 3 vk]. 1794: Nesze baszom a' Lelkedet, ez a' Berzenczeitől valo kaláts pénz, már én nem tudom azért é, hogy a' Molnárt mondotta hogy hagyják el, vagy pedig azért, hogy az Exponens Mlgs Uról kaláts pénzt vett volna fel az erdőben esett kárért, elég az hogy mikor verték kinozták mind tsak a' Kaláts pénzt emlegették [Marossztkirály MT; Berz. 6. 51. S. 74]. 1812: a' kalátsosis azt feleli hogy a' bépanaszlo ad-moneáltatta, hogy a kaláts pénzt adgya vissza [Petrilla H; JF 36 Prot. 4-5. — A teljesebb szö. *kalács, kalák* al.].

Szk: ~t ad. 1698: az Horváth Miklos Ur(am) embere .. hozais egy marok buzát affélét az mineműt el loptak volt az Eőreg Molnár nekem meg hagyja hogj ha efféle Buzát hoznak tarcsok számot réa, mert jo kalács pénzt adnak [Vizszilvás SzD; Ks Georgius Sándor (23) jb molitor vall.]. 1811: Nesztászia Muntyán észre vévén hogy határ kertje el vétetődött ... Gligor Lázár önkéntesen ajánlotta Nesztászia Muntyánnak, hogy ha Nékie 3 Rforint Kaláts pénzt adand, tehát ki fogja kalátsolni. Nesztászia Muntyán meg ígérte hogy ő azan kívánt kaláts pénzt meg adandja, tsak hogy elsőbben jöjjenek előmben, és a' kikalátslás essék meg én^a előttem [Nukso-ra H; JF 36 Prot. 1-2. — ^aMakkai László viceinspektor]

* ~t felvesz. 1651: tudo(m) hogj Kata Istva(n) Farkas-sal egieöt Budatelkireöl^a az karos emberteöl Bese Gieörgyteöl el loptot ket Eőkre feleöl kolak penzt veöt fel, az utan megh nem szerezhette, teőrueniel keresuen az karos ember erette teőrueniel el érte eőket az el loptot Eőkreök arát mégh fizettek az karos embernek [Lompért K; WLt Bodor Istua(n) (40) jb vall. — ^aK]. 1762: ha keglmed már a koláts pénzt fel vötte ha ki nem adgyais bar had lássa azon Contractust [Méra K; AggmLt] * ~t fizet. 1759: azután tanálkozott Kalákos Popa Bá-linth kinek 8 forintot fizetett Kalács pénzt^a [Tyej H; Ks LXII/19. — ^aA károsult] * ~t ígér. 1738: kalacs penzt is igertem Csak mongyak ki azan Tolvajt [H; BK sub nr. 1011]. 1785: Vizakna várossáb(an) történék oly dolog hogy Rétyi Tsiszár István nevű betsületes (!) Ifjunak a Nemes Refarmatum Templom Segestyéb(en) le tett bizonyos summá pénzit, el loptak . a káros kaláts pénzt 100 R forintot igirt volt [Török Bertalan gyűjt. Vizaknai Kontz Josef nyil.] * ~t vesz. 1731: Nemes Fejer vármegyeben Hoszszütelkén jönnek mű előnkben Barb Filimon, es Marian Barb es Vőnek Kalacz pénzt Jvon Balczáttól Florenos hungaricales hárm-at es hat pénzt, az Kalacsos Levellel együt, Filimon Bárb papi hitre így vőn Kalacs pénzt, hogy Tugya nyilván es bizonyoson hogy Juon Balczátnak egy ifu Bala nevű Juhát Gligor nyág meg nyuzták Tanaszia Krécsun-nal meg ettek Melly fassionak es Kalacz pénz Vetel-nek rendi es mogya így menven mű előttünk végben. Mű is meg irtuk Nagyságtoknak s kegyelmeteknek [Hosszú-telke AF; JF]. 1818: Juon Mos vett kaláts pénzt Juanes Mituleszke egy ketskére meljet el loptak és Mihály Pá-velnél meg ettek .. határozottatott hogy adgyon egy jo ketskét tavaji Gidojával és a Kaláts pénzt fordítsák visz-sza Mihály Pavelnéval (!) [JF 36 Prot. 2] * ~t visszafor-dít → ~t vesz.

kalácsspénz-vétel a kalácsspénz felvétele; ridicarea su-mei plătite pentru colăcire; Aufnahme des Geldes für die Denunziation. 1731: (A) fassionak es Kalacz pénz Vetel-nek rendi es mogya így menven mű előttünk végben. Mű is meg irtuk Nagyságtoknak s kegyelmeteknek [Hosszú-telke AF; JF].

kalácssütés coacerea cozonacilor; Kuchen/Kolatschenbacken. 1625: Kerekes Kelemenne(ne)k az poga-cza: kalacz sutesteol attam) d 32 [Kv; Szám. 16/XXXV. 163].

kalácssütő I. mn care coace cozonaci; Kolatschen backend. 1823–1830: Trencsényi Szijgyártó Mihály elsőbb felesége, Szabó Istvánné kalácssütő özvegyasz-szonynak leánya, Szabó Julianna volt [FogE 279].

II. fn persoană care coace cozonaci; Kolatschen-bäcker. 1573: eo adot volt valamy keolceget Etelekre, es vgi ozlottak ely onnat az azzontwl egi pwskarnehoz Ma-sik kalachsiteohez | Somogy Leorinch Azt vallia hogy eotet Kalachsiteo pinceyebe hywatta volt Istwan deakne | Caspar deak Symandy olaz myhal deak zolgaya latta hogy az puskarne kalachsiteo Satora eleot al volt es ket Zinget Eymashoz Mernek volt [Kv; Tjk III/3. 110, 206, 267b].

Szm. 1562: Kalachsewtő ferentz [Kv; Szám. 1/VII. 4]. 1564: Franciscum Kalachsewthew [Kv; TanJk V/1. 72].

1567: Martha ancilla Francisci Kalach sewthew. Franciscus Kalachsewthew [Kv; TJK III/1. 36, 45]. 1569: Kalacsitoe ferenc [Kv; TanJK V/3. 259a]. 1582: Anna Kalachswtheó Andrasne [Kv; TJK IV/1. 18]. 1590: Kalachswteo ferenczne. Kalacz Sythew ferench [Kv; Szám. 4/XXIV. 34, TJK III/2. 62]. 1621: Kalacsuteo Ferencz es Kalacsuteo Jstua(n) Vramek [Kv; RDL I. 13]. 1779: Káláts Sütő Ersébet [Várfva TA; Barla lev.].

kalácsütő-cserép cserép-kalácsütőforma; formă de ceramică pentru copt cozonaci; irdene Kolatschenback-form. 1840: Egy Kaláts Sütő Cserépet Kremer András^a 9 Xr. [Dés; DLt 456. — ^aTollban maradt: vett meg].

kalácsütő-fanyárs kürtőskalács-sütő fa; sul de lemn pentru copt (cozonac) tulnic (kürtőskalács); Holzwalze zum Prügelkrapfenbacken. 1654: Csinaltam .. egy Kalacs sütő fa niarsat d. 18 [Kv; ACJk 51a].

kalácsütő-kemence cuptor pentru copt cozonaci; Baumkuchenofen/herd. 1737: Ezen Leányok Házában ilyen eszközök talaltatnak Egy Kemencze Ezen Kemencze alatt egy Kalács sütő Kemencze vagion, mely is a' Kemencze alá szolgál be' [Csákgorbo SzD; JHbk XXVI/19]. 1816: Egy nagy Sütő Kementze Egy más kaláts Sütő kis Kementze [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

kalácsütőné femeie care face cozonaci; Kuchenbäckerin. 1573: Kalachsitēne Azt vallia^a | Borbara Eotthues Antalne azt vallyia hogy Igen Regwel leot volt oda kalachsitēne Mely Nap meg holt Zítane | Anna nehay Theouissy ferenczne Azt vallia hogi latta puskarne oda vety neky az giolchot Es Mond hogi Merye meg ezt K. Az meg Mery es Mond hogi 12 Zing . . . Mond puskarne Igaz hogi vgi vagion, Maga kalachsitēne Ream Merte hogi Masfel fertal hean vagion [Kv; TJK III/3. 65, 240, 268. — ^aKöv. a vall.].

kalácsvétel a kalács v. kalácpénz felvétele; ridicarea sumei plătite pentru colăciire; Aufnahme des Geldes für Denunziation. Szk: hamis ~. 1766: Glis Thodor az egész falu előtt meg vallotta, hogy hamissan Petrucz Györgyöt az Ifiabb Petrucz János kérésire ki kalácsolta, a kit hamis kalács vételért Udvar Biro Ur(am) veretet [Grohot H; Ks 40/9 Pavel Lup (30) jb vall.].

kalácsviasz viaszpogácsa; turtă de ceară; Wachskuchen. 1699: Fel kalacz viasz .. mas kis kalacz [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150, MNy XXXVIII. 207].

A régiségben a viaszt kerek, lapos pogácsa-, ill. kalácszerű darabokba olvasztották, préselték úgy, mint ahogy a későbbiekben az olajütésből származó napraforgó- v. tökmagmaradékokat is ilyenféle pogácsákba préselték, és úgy tárolták. Vö. a *kalács*¹ 3. alatti adalékokkal.

kalafa 1. kaloda; butuc; Strafklotz. 1652: Az belső regi oh kapu vagyon ket agasra szegezet fogas, kire Darabantok Puskajokat aggattyák. Egy kalafa [Görény MT; Törzs]. 1668: Valóban bánom, hogy az csatlóst megvitték, mert elhiszem, fellyebb volt az Kegyelmed büntetése az másokénál. Meg érdemlette mind ilendő képpen való verést, mind vasat, de bár az török kegyetlen szokást ne venné Kegyelmed elő, az kalafát, mert az nem keresztény emberhez illik, keresztény ember

pogánytul nem tanul [TML IV, 262 Vér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. — A jel-re l. NySz.

Szk: ~ba ver. 1739: Az Fiamot kalafaba vertek, mind addig vertek mig a talpabol a Ver ki jöt [Lemhény Hsz; ApLt 4 Hamza János Apor Péterhez] * ~ba veret. 1710: A molduvai vajdát penig, Mauro Cordatust elvadolák a Portán, hogy nagy keménységgel viseli magát, és a Molduvában kereskedő törököket is kicsiny dologért mindjárt kalafában vereti [CsH 453–4].

2. bot; bitá; Stock | vessző; vargá; Rute. 1619: egy zsidó hogy az edictumnak nem engedett 300-at ütének az talpán kalafával [BTN² 377]. 1710 k.: Magam jobbágyit is én mód nélkül nem verettem, kalafa, sok száz pálca az én házamban ritkán hallatott, felette nagy és majd halálos vétkekért [BÖn. 498].

kalafáz kalodáz; a pune în butuc; in den Block schlieBen. 1690: ásták meg az rabok az tordai tömlőczöt .. de rájuk virradván, el nem mehettek ... Verték, kalafázták^a meg őket [SzZs 715. — ^aUtána zárójelben — alkalmasint a közzétévé jelentésadása: kalodázták].

kalafázás kalodázás; punere în butuci; Einblocken. 1659 k.: job volna meghalni, vagi soha ez Uilagra sem születtetni, mint sem Tatar rabsagaba(n) jutni keresztzeni embernek. Mert ha egighunkön (!) Nem, az Masikunkön mindenkor raitunk vagion, az Czigazas, kalafazas, azonkiul az ehezés, rettenetes fázas [BesztLt 6/1659 Torma Miklós Bakcsiszerájból]. — A 'botozás' jel-sel is számolhatni.

kalafinta kb. csalafintaság, cselvetés; şmecherie, înşelăciune; Schelmerei, Finte. Szk: *hánya-veti a ~t a umb-la cu şmecherii*; allerlei Finten gebrauchen. 1676: Irhatom Kegyelmednek, Béliiné valóban hánya-veti a kalafintát [TML VII, 232 Daczó János Teleki Mihályhoz].

kalafizamus ' . ' 1803: Látván én Simonffi Urnak, e' mián, magában fojlodo indulattyát, leg ottan meg szollítottam, hogy a'zért, miért lenne Kalafizamus, itt ugyancsak mondhatom az Kalafa, hogy előttem nem lészen Semmi Kalafizamus hallode ebnek vagy Collégája, Nékem Nem vagy Collegám, 's többször neis mondgy Collégának, mert bizony kalafizamus lesz 'a vége [Tancs K; KLev.].

kalagor 1. kaluger

kalahuz 1. kalauz

kalajnu 1. krájnuk

kalák 1. kalács, kalák

kaláka, kláka 1. közös (önkéntes), ingyenes, kölcsönös segítő munka; clacă: freiwillig verrichtete gemeinsame Arbeit zu gegenseitiger Aushilfe. 1716: A Faragomat hogy a Falu kalákáb(a) külgje, meg ne engedje, rajtam kívül senkinek [Szászzerked K; LLt]. 1785: mikor Néhai Sámuel Diák a' csűrét építette tudom, hogy kalákát kere és ot vala kalákába szarvazni Réti Csutak István Uram is [Kovácsna Hsz; HSzjP Sigismundus

Sigmond (32) ns vall.] 1795: az Tsurnek valo bornát Kalákával hozatta Fejér Györgyné Aszony [Ozsdola Hsz; i.h. Ferentz Mihály (58) gy. kat. vall.]. 1815: 10 szekér ágot maga conservatumban tartott mind addig mig kalákával el költöztették [A.csernátón Hsz; i.h.]. 1844: az itteni csepüből per kaláka egy néhány tányér töröltt készítették [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez]. — L. még RSzF 118.

Szk: ~ba hív. 1633: Tudom Aztis hogy mikor az malmott czinaltata es hazatt; Minketyz hivat Clakaban Pentek es egieb Innep napokon, hogy segitcziunk eo kegnék, Elys mentunk jo Akaratunkbol, es segítettünk. de senkit sem erőltetett, hanem az ky jo akaratiból el ment, megh köszönte [A.venice F; Szád. Lupul Myhaczy (80) vall.]. 1722: Pap Vónka ur(am) egj Palagya nevű szegény Aszonyt Clakáb(an) híván, hogj ne(m) mehetett meg Tamadta s ugj meg ütötte az oldala Csonttyát hogj most Sem jó belé [Kecsed SzD; TL. Magoczán Peter (48) ns, egyházi vall.] * ~ban arat. 1649: klakaban aratanak, az hatar kedvyert, hogj megh Engegie nekik az niomas hatart, a Marhajokal járnai a tilalmason küül [Kv; RDL I. 35. Dögmzei^a Kotucz Jonas (60) vall. — ^aSzD] * ~ban dolgozik. 1806: mennyit nem dolgoztanak még Klákába azért Sipos Vaszilikának, hogj ez nékik a' Motsárból tűzre valo fát hordani meg engedte [O.bölkény MT; Born. G. XIII. 5 Nobilis Popa Trutza Alexandru (58) parochus gr. ritus unitorum vall.] * ~ban kaszál. 1774: Tébértz nevezetű helljen kalákába kaszáltam [Bikfva Hsz; HSzjP] * ~ban segít. 1633: Nagy Thamas Vramis az maga foldejben, szantatot uet-tetett, maganakys volt kett Beres ekeje, es szekereis, es mys segítettünk clakaban eo kegnék [A.komána F; Szád. Sztán Pultan (50) vall.]. 1759: Sztrancz Péter kétt nap es kétt éjszaka nálam dolgozott és ottis hált Segit-vén énnékem klákában egy Csűr fájának hordásában [Grohot H; Ks 101] * ~t gyűjt. 1794: Mikle Pável . . mikor meg kapáltatta Törökbuzáját Kalákát gyűjtött [Vályebrád H; Ks 81. 57/57 Gyalamdrián (!) János (40) vall.] * ~t hív. 1817: másnap kalákát hivatam a faluban Balog Mosesnek [Szarázajta Hsz; HSzjP Nagy István (36) jb vall.] * ~t kér. 1785: mikor Néhai Sámuel Diák a' csűrét építtette tudom, hogj kalákát kére [Kovácsna Hsz; i.h. Sigismundus Sigmond (32) vall.] * búzahordó ~. 1841: Junius és Julius Holnapjában, a Czipo, és Intervenien Listák Szerént, főként a Széna, és buza hordo kalákának ment el 2 v(eder) Szin Bor [Pókafva AF; Born. O. IIIf] * fahozó ~. 1771: a midőn Tekintetes Ladányi István Ur(amnak) a Mező Madarasi Reformata Ecclesia Erdejéből fahozo kalakája volt az Medve István ék Kigyelme ökrö se meg nem szakadott se edgyikis le nem eset meg sem sántult [Mezőmadaras MT; BK. Nagy Márton (42) ns vall.] * szénahordó ~ → búzahordó ~. — L. még az aratókaláka és fonó-kalaká címszót.

2. ~képpen kalákaként: sub formā de clacā; als freiwillig verrichtete gemeinsame Arbeit zu gegenseitiger Aushilfe. 1754: En magam is voltam segítségével ő Ngán(a)k, de kalákaképpen szép szerént hivatnak, mert voltak oly emberek kik önként bé szinlették magokat hogj kalákáznak, mert mind meg-igérték az Falusiak, de az után ugyan azok panaszlották [Gernyeszeg MT; TGsz].

3. a kalákát követő megvendéglés; trátare/masā oferitā dupā clacā; Bewirtung nach der freiwillig ver-

richteten gemeinsamen Arbeit. 1726: Szombat vagy ün-nep estin kalákában tánczolókat, kik a miatt a vasárna-pi misét vagy innepnapokat elveszteglének . . meg-büntessék [Somlyó Cs; SzO VII, 324]. 1767: Az mult Aratás alkalmatosságával pedig Láttom azt szemeim-mel hogj egy vasárnap vecsernye után kalákába akar-tunk volna Falusi Legényekül menni az Faluban Lévő Hidnál Kis Vaszi meg allá az utat verekedni szándéko-zván és az kalákában Hegedüst el akarta venni [Betlen-sztmiklós KK; BK. Udvar András junior (18) jb vall.]. 1775: nemis láttam hogj erősen gyakorolná, járná az ökelme házát hanem Temetéskor, kalákájának . . al-kalmatosságával [Peselnek Hsz; HSzjP Conjux Mathiae Opra, Margareta Afra (40) jb vall.]. 1781: hal-nap estve edgj hete leszen itt Siklodi Istvannit edgj Kalá-ka leszen (így!) a hovannis Engemet Gazdának kért uala Siklodi Istán hogj a vendégit ültessem le elis mentem a hivatalomat én végb(e)l a Tantz oszto Siklodi And-rás Lévén ketten az egész vendégeket meg kértük hogj Senki Zenebonát ne inditsón [Márkod MT; BetLt 7 Márton Mátyás (32) ns vall.]. 1837: A fono kalákán Musikusoknak fizettem 1 RF. 15 xr. Három arato kalá-kára a Musikusoknak egy egy kalákán per 1 Rf. 40 xr [Budatelke K; Born. F, IIf].

Szk: ~t csinál. 1752: midőn bujdosoban volt Avram, őszve beszéltem volt az Feleségével hogj klákát csinállyunk, meg is csináltuk az Avram házában [Abrud-fva/Abrudbánya AF; Ks Barna Marjucza Bráskovics felesége (33) vall.]. 1823: Egy katona Ember kalákát tsi-nálván estvének idején szokás szerént jól ittanak [Ét-fva Hsz; HSzjP] * ~t tart. 1751: Dsurke Mihaila Ex-positioja. A minapiban Klákát tartván itt valo Mikla Jion maga házánál, melyre a többi közöt az Falusi Le-gényekis velem edgyut Comparealtanak, és némelyek közölők verekedést magok közöt indítottak [Vá-lyebrád H; Ks 62/22] * hegyező ~ háztető-befejezést követő vendégség. 1813: Hegyező kalákára pálinka, ken-yér 3 Rfl. [Martonfva Hsz; HSzjP].

4. robot, úrdolga; robot, clacā; fronartige Pflichtar-beit | vmilyen címen tett (kötelező) munka v. pénzbeli szolgáltatás; prestație (obligatorie) în muncă sau în bani sub un motiv oarecare; unter irgendeinem Titel verrichtete (verbindliche) Arbeits- od. Geldleistung. 1640: ha az Boyer valameli vetcsinek^a minden fordulora ket napi szantásra valo feoldet es ket szeker szenara valo kaszalo füvet adat . . tehát edgy nap szantani, Arataskor negy kalongia gabonat aratni, es kaszalasom hasonlo kippen edgy nap tartoztanak kaszalni melliet eok klakab(an) valo szolgálatnak neveznek [Grid F; UF I, 707. — ^aA téves olvasatnak az eredeti alapján való javítással]. 1681: Szilvasi Mercza Mihály . . Ez Felső Szilvasi nemes ember — Taxaja, s klakaja f 4 Klaka 3^b [Hátszeg; VhU 129–30. — ^aH. Ti. nap]. 1735: egy In-nep nap az Idvezült méltóságos Groff Vr Széki Teleki Páll Vram eő Nacsaga maga bizonyos emberet küldötte oda Hoszszufalvára, hogj minden ember maga erején mennyen, hogj vontáss(a)k valami Tálpfákat a N. Somkuti Vdvárházhoz Klakáb(an), mind az egesz Falu Nemesék, és Parászt emberek el mentünk, és vontattunk . . . 's oda Somkutra' vonatvát mind Nemes Jobbagy embereket haza bocsatottanak, minthogy klakazni vól-t(a)k nem Jobbagy szérben [Nagygyires Szt; TKI Ladislaus Kardos (49) ns vall. — ^aSzt]. 1756: a' rénd sze-

rönt való öt kalákán kívül az idén még hatot tettünk [Galac BN; Wlt Nagy Sigmund (54) j.b. vall.]. 1765: Kornis Gábor Uram amelly gyalog pallót tart az kapuja előtt őt kegyelme, hogy meg engedí rajta járni a Borbándiaknak, minden embertől kalákában egy egy napi Dölgöst vészen s aki nem akar dolgozni, nemis jár rajta, hanem el kerül meszsze [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 185]. 1794: most a közelebről mult nyáron az egész Szász Völgyi közönség a Falusi Biroért való kaláká(b)an az Földes Uram Lábujában aratni ki hajtattván, azok között jelen volt . . . Irimia Csugugyán [Szászvölgy KK; BK Szászvölgyi ir.]. 1807: némely Helységekben a' Falusi Notáriusságot az Vradalmi Tisztek viselik, hogy a' ki szabott fizetések helyett a' Helységekről ingyen való Kaláka vezetű szolgálatot vehessenek [T; Tlt Közig. ir. 1045 nyomt. gub-i körrend.].

Szk: ~ba hajt. 1770: Klákában soha nem hajtottak Vrasag dolgára [Tótfalu Sz; BK] * ~ba hiv. 1770: benünkötis keressel vagy kalákabon nem hivtanak hanem mindenkor Vr dolgára hajtottanak, s mennünk kellett [Sülelmed Sz; BK. Blidar Vonul junior (28) és társai vall.] * ~ba hivat. 1754: Erővel nem hajtott, hanem Klákáb(an) hivatott de igaz hogy a' ki el nem ment, soha sem nem fenyegették [Gernyeszeg MT; TGsz] * ~ban arat. 1649: az Nagj Debrek^a Hataron Arattanak az sjatak^b, De azt Nem tudom klákaban arattanak^c vagi pinzirt [Kv; RDL I. 135. — "SzD. "Szita (SzD) lakosai] * ~ban lekaszáll. 1801: Kaszálló . . . melyet az Ecclia kaszáll le kalákában [Kudu SzD; SzConscr.] * ~ban segít. 1633: az Tölteset az Tonak mi segítettük Clakaban megh tölteny Az Malom es haz Epülesebe(n) is segítettük eo kegmt, Jo akaratumkbol [F.venice F; Szád. Sztan Ovesza (40) vall.]. XVIII. sz. köz.: minden féle Jobbagy Mester Ember a kinek marhája lészen nékem oszel is két nap, tavaszalis két nap kalákába Segittsen, akár Pasztor, akár Gyűjtő, akár summás Legyen | Széna takarásban es hordásban két két nap kalákába Segittsen [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 152] * ~ban szolgál. 1820/1875: a falusi Biro helyett a ki szolgálatot nem tesz a Biro földes urának minden gazda ember egy nyári napot szolgál kalákába vagy pedig minden üdöbe ezen napszámokat 20. 20 xrokkal minden gazda megváltya [Zsobok K; WassLt] * ~t ad. 1761: (A) Toheljen . . . ha a két rész egire birattatnék fel lehetne ugyan dugni de a viznek szűk volta miatt Malmot nem volna miért erigalni, hanem a Viziért a Falu Kalákát adna [Pagocsa K; JHBK LXVIII/1. 25]. 1850: (A) kajántoi lakosok sarlos gabana alá tartozó szántokat olly ki kötés mellett vettek felibe: hogy miután azokat mag alá illetőleg elkészítették, bévetették 's mindeniket külön külön két felé hasították, azokból fél részt az uradalom szabadon választhat, mellyet saját költségén fog learatni, a' kivéve külön külön csakis egy egy napi kalákát tartozván adni [Kajántó K; KmULev. 2] * ~t csinál. 1829: Pokafalván^a aratáskor egy kalakát tsináltom, a Pokafalvi és Hoszsuzsaozi szolgáló emberek voltak jelen 47en [Born. F. la Bod László számad. — "AF] * ~t kap. 1845: eddig elé Cikudan^a a Kalákák aránt a volt gyakorlatba, hogy minden Esztendőben a 3 birtokos egy egy kalakát kapot fel váltolat [T; Tlt 1039. — "TA]. * ~t kér. 1722: Vass György Ur(am) mondotta . . . ha ez a kut enyim volna en az Falutul Clákát kérnék s' ugj engednem meg hogi innen hordanának vizet [Göc SzD;

WassLt Vig György (26) j.b. vall.]. 1763: Indító oka volt ezen depopulatiojának Leopold Jóseff Uram ő Kyylme, ki Klákát kert azon Farkas Domb Nevű Erdő fájának hordatására [Zágon Hsz; Szentk. Joh. Elekes (40) j.b. vall.] * ~t prestál. 1746: Minden Gazda ember fél napi Kalákát minden Praedicatornak külön, külön praestálni tartozik [Csatán SzD; DLt Liber Inventationis]. 1806: praestál a Toért egy napi klákát [Barátfva K; LLt] * ~t tesz. 1848: Kivorán György, Alb Pável Munkáts Szimeon 's több társai két kalakát, az uradalom által adando ital mellett tenyérrel aratás alkalmával . . . téendenek [Km; KmULev. 3] * ~t vesz. 1767: Nyomásban Lévo láb földéin a Csorda innya a Marosra menven, tsak hogy nyomásban lévo földéit tapodgya azért is erővel kalakát vett [Udvarfva MT; Told. 44] * fabeli ~. 1821: Mi Somkut patak^a Lakosok Közönségesen adgyuk ezen Contractualis Levelünket, hogy e' folyo 1821dik Esztendőben Május 6ik napján Mlgos Széki Teleki Imreh Ur eő Nságától meg alkudtuk az Jederi Dumbrávabeli pascumot (és pitonkázást) ezen Esztendőre olly formán; 1° Hogy minden 4 ökör után, a' melly ott fog járni a Dumbrávába legeltetés végett adgyunk, egy Ekét, egy Kaszást, és egy Kő vagy Fabeli Klákát, azon erővel (ígyt!), 2° Az Pitonkáért, vagy is Határbeli Kalákába 120 nap számot, ugy nem különben 3° Az Somkuti Határbeli szokott Kalákába 30: mind öszve . . . akár mi féle mezei munkára száz ötven napszámokat [TKhf. — "Szt] * fahordó ~. 1825: a' somkut pataki Lakosok közönségesen . . . fizetnek minden Négy Ökör után egy eke napi szántást, egy kaszást, egy kő vagy fa hordo kalakát^a [i.h. "Köv. a fels.] * fahozó ~t kér. 1730: bizom Ngod gratiajában is vagy köblötske szalad iránt . . . Felesegem főzőn sert s kerjen fa hozo kalakát [Somlyó Cs; ApLt 4 So János deak Apor Péter-nehez] * határbeli ~ → fabeli ~ * köbéli ~ → fabeli ~ * kőhordó ~ → fahordó ~ * nyári ~. 1769: igirtünk ő Nagyságának egy nyári klákát [O.horvati Sz; Bfr 88/5]. 1820: alkuvának meg Báro Bornemisza Leopold Ur eő Nagával a Gorgeny Sz: Imbrei^a Váron fellýül Lévo Lakosok közönségesen ily formán hogy . . . a gyalogosok is azon Téli és Nyári Két rendbéli Kalákákat bé tellyesíteni kötelesek Légyenek a hol a Mlgos Udvar kéválni fogja [Born. G. IV. — "MT] * sarjúgyűjtő ~. 1827: 15a 7bris Sarju Gyűjtő Kláka levén 22ten ezek Számára költ el Czipo 40 . . . Pálinka adatot niekiek 3 kupa [Budatelke K; i.h. F. Id] * szüreti ~. 1852: Demeter Janko . . . 40 napszámot téssen hordás és szüreti kalakát [Nagylak AF; DobLev. V/1341 Dobolyi Bálint kezével] * téli ~. 1810: minden Marhás Ember maga erein ki ki a maga tehettsege zerent Téli Kalákában tartozzanak az Udvar körül praestálni [Born. G. IV].

A címszó szótörténeti kérdéseire nézve l. MREL; SzE 251–72; TESz és az ott id. irodalmat.

Ha. 1633: Clakaban [A.komána F; Szád. Sztan Oncza (35) és Sztanciul Zagania (60) Eskut Boer vall.]. 1681: Klákájokat [Hátszeg; VhU 151]. 1717: klakara [Szakatura SzD; TL. Georgius Marian (59) j.b. vall.]. 1735: klakaba [Nagysomkúti Szt: TKl Mérékás Kosztán (50) j.b. provizor in curia vall.] | kláka [Radna BN; Ks 27. XVI]. 1756: Klákában [Galac BN; Wlt Kelemen alias Székely István (35) j.b. vall.] | Klákával [Szamosfva K; Ks 95 Bíró Márton lev.]. 1811: Kaláka [Cold K; Ks

5. 3/3]. 1826: kalákába [Lisznyó Hsz; HSzjP Providus Lázár Josef (30) vall.]. 1852: kalákákat [Nagyak AF; DobLev. V/134].

kaláka-abrosz kalákás-abrosz; fajá de masă folosită la tratarea/masa oferită după clacă; Tischdecke bei der Bewirtung nach der freiwillig verrichteten gemeinsamen Arbeit. 1829: Egy kaláka Abrosz Betsü Árra l Rf [Peselnek Hsz; HSzjP].

kaláka-adás ingyenes munkával szolgálás; prestare de clacă; Dienstleistung mit unentgeltlicher Arbeit. 1782: Régi usus volt köztünk, hogi a Helységünk Birája Urat nem szolgált, sem Taxát, sem Dézmát semminemű Javából nem adott, érette sem praestált a Helység^a semmit a Földes Urnak, de minekutánna az ujj Rendelés bé jött . . . kaláka adásra kényszerítettünk vala, melyet a' Teintetes Tábla eleib(e) promoveálván, oly Resolutiot vettünk, hogi Kalákát adni nem tartoznak, hanem Helységünk Birájának Taxáját Földes urának fizessük meg [Thor. XX/5. — ^aTorockó]. 1845: Czikudan^a a Falu Birósági, notariusi, és Bikákerti kaláka adás közöttünk mint G. Kemény Sámuel, özvegy G. Wass Tamásné és közöttem mostanig ugy volt megosztva, hogy mindenikünknek változtatva egyike jutat részibe [Báld K; TLt 1039. mell. Beldi Ferencz aláír. — ^aTA].

kalákabeli de clacă; von der freiwilligen, gemeinsam verrichteten Arbeit. 1810: kinek tsak egy Marhája Vagyon tartozzék Mással Czimborába össze fogni és tsak Ugyan azon kalákabeli Napszámja bé vétetődik [Born. G. IV].

kaláka-forma kalákaszerűség; un fel de clacă; in der Art einer freiwillig verrichteten gemeinsamen Arbeit. 1783: minden Pénteken egy ollyas kaláka forma tartasék, a mikor minden katona a kinek marhája vagyon tartozzék fáért az Erdőbe küldeni [Kvh; HSzjP].

kalákai szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *gyülekezet* kalákás/kaláka-vendégség; petrecere după clacă; Gesellschaft gelegentlich einer freiwillig verrichteten gemeinsamen Arbeit. 1783: Biro Mih(ály)-nitt kalákai gyülekezet volt [Lengyelfva U; Ben. Anna Benedek (22) vall.] * ~ *mulatság* 'ua' 1783: az Biro Mihálynitt valo kalákai mulattságban Bartalis Antal . . . Tanko Martonné fiaskáját meg üte [uo.; i.h. Joh. Benedek ex Lengyelfalva (20) vall.].

kalákál, klákál kalákázik, kalákában dolgozik; a lucră/munci în clacă; gemeinsame Arbeit freiwillig verrichten. 1670: egynehány falut kértem volt meg ü nagyságátul, hogy klákájanak, círcálástul meg mentvén őket, kit is megengedvén ü nagysága mind klákáltak, arra biztokban . . . hogy megmentem őket a círcálástul; most a cirkáló személyek mind megdulták nyavalyásokat [TML V, 57 Naláczy István Teleki Mihályhoz].

kaláka-napszám robotos/úrdolgaszerű napszám; clacă de o zi; fronartiger Tagelohn. 1845: a' Tiszttség . . . ezennel meg határozza, hogy a' kérelmes Groff Ur, a' részére eső kaláka nap számokat Czikudhoz közel eső Kooki rész Jozságába, és nem távolabb használhatja fel [Torda; TLt 1039].

kalákapénz ? a robot/úrdolgaszerű szolgálat pénzbeli váltása; contravaloarea în bani a obligației de clacă; Ablöse der fronartigen Pflichtarbeit. 1794 k.: Gál Márton tiz Eszt(endőtől) fogva 6. 6 poltrát kláka pénzt^a [Szamosújvárnémeti SzD; EMLt. — ^aFizet].

kalákás I. mn kalákában dolgozó, kalákázó; care prestează clacă; freiwillig verrichtete gemeinsame Arbeit leistend. Szk: ~ *dolgos*. 1749: Ebben az Holnapban Léven az szőlő munka körül 135 usorás és ajándék vagyis kalákás dolgosok adtam nékik dietim három czipot számlálván egy személyre 405 [Kiskend KK; Ks 70. 51 szám.]. 1782: (A szőlőket) Malombeli Örlésért magokat el kötelezett némely Faluk ki 70 ki 80 kalákás dolgosokat ígervén, az ilyenekkel dolgoztatták s építették [Ádamos KK; JHB XIX/22–34] * ~ *fonóasszony*. 1836: az ujj szőlőt az Alperes plántáltatta, ezen termés tehát nem klákás fono Asszonyokra ment, hanem az adosságok fizetésére [Ne; DobLev. V/1213. 3b] * ~ *legény*. 1790: Budorloi Klákás Legények(ne)k szena Gyujtoknek Czipora [Nagyida K; Told. 9] * ~ *szolgálat*. 1682: Klakas szolgálat napja Nro 376 [VhU 689] * ~ *társ*. 1840: en több Kalakás társaimmal sok versen jártam az Allfalvi erdőben . . . Koltárs Imrénék mint szomszédomnak Kalákába, Tataly, Töke és Bükfa hozni [Gyszm; LLt].

II. fn 1. kalákában dolgozó személy; clăcaș; freiwillig verrichtete gemeinsame Arbeit leistende Person. 1670: Az Szengyeliek 8. arattak Gel. 40. Szakáli Jobbagiok arattak buzát Gel. 100 . . . Szakáli Kalákában 9. aratott Gel. 81 Aczintosi 8. Kalakas Gel. 40 Ludosi 1. Kalokás Gel. 5 [Mezőszakál (TA) körny.; WassLt]. 1700: a füvet penig kit az jobbágyokkal s kit penig klákásokkal kaszáltatott meg [Kozmatelke K; Szentkgy Korfa Mihály (30) jb vall.]. 1717: Az klákások igen rosszszul dolgoznak 160 ember nem dolgozott a men(n)yt 8 jo dolgozott volna [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. 1800: vettem Sido Berlátol egy veder eget bort mellyel kalákásokat tartottam egy estálom fel állítására [Somkerék SzD; JF. Kertesz Imre (28) jb vall.]. 1823: Nyáron Által Dólga-sok és Klákások Számára költ el dezma barány 4 [Budatelke K; Born. F. lc].

Szk: *arató* ~. 1750: Korodj^a arató kalákások(ak) ételére Metr. 2 [Kv; Szám. — ^aA várossal tőzsomszédos Korodról valój * *bika* ~ → *birói* ~ * *birói* ~. 1796: ezen Széna Füveket a Mlgos Uraság a maga Ioszágyával s Usorásokkal, Bika kalákásokkal s Birói Kalákásokkal szokta meg dolgoztatni [Cikud TA; WassLt] * *fonó* ~. 1750: mind fono kalákási, szövei akár mineműn dolgoztak is . . . Gróff Kálnoki Borbára Aszony konyhájáról éltek [Altörja Hsz; HSzjP St. Jakabos (45) jb vall.] * *nyári* ~. 1837: A Nyári kalákások számára Mester Emberek és Mokányókéra meg nyuzattam: 4 Berbét [Budatelke K; EMLt] * *tapasztó* ~. 1808: a Tapasztó kalákásoknak . . . vétetett volt négy kupa Pálinka [Kvh; HSzjP] * *törökbuza-kapáló* ~. 1794: Mikle Pável . . . Pálinkáját a' Törökbuza kapáló kalákássainak adta legyen [Vályebrád H; Ks 81. 57/57 Roska Togyer (26) vall.].

2. csürdögölő (népi tánc); un fel de dans popular: Art Volkstanz. 1873: Eléfordul^a a polka és keringő is igen ritkán; de mindezeket kezdi háttérbe szorítani a lassu magyar táncz, az ujabban nagyon felkapott

csárdás és a székeleyknél divatos kalákás vagy csúrdöngető [Orbán, SzfLeir. VI, 148. — ²Hétfaluban (Br)].

Ha. 1756: Klákásival. klákassi [Szakatura SzD; TKI]. 1774: kalákásokkal [Mocs K; KS Conscr. 77]. 1776: kalákásoknak [Kvh; HSzJP]. 1794: Kalákássainak [Vályebrád H; Ks 81. 57/57 Opra Ignát (55) vall.]. 1801: kalákássinak [Kajántó K; FiscLt Latzi Samu (50) cig. vall.].

kalákázás kalákában dolgozás; prestare de clacă; freiwillig verrichtete gemeinsame Arbeitsleistung. 1675: Sűveges Gergely . azon örökségnek harmadatul, melynek birodalmában vagyon annuatim adgyon Taxat ket ket forintot . . . praestaltan, a szokot mod szerint valo klakazastis [VhU 457 Thökölyi Imre vál.]. 1702: Nagy vigyázattal legyen arra az vármegyey, szék vagy districtus tiszteivel szolgálóbirákkal vagy egyebekkel együtt, az kik az contributioknak alkalmatosságában foglalatoskodnak, hogy az ő késedelmezések avagy gonosz szokás szerent klákázásokért, discretioért való halogatások miatt mind pénz, mind naturáléknak administrazioi meg ne késleltessék [Gyf; SzO VII, 104 a szolgáltatások szedését ellenőrző biztosok ut.]. 1754: Se egyszer se másszor nem hallottam hogy Mlgos Expon(ens) Ur ő Nga a' Gernyeszegi Jozsághoz tartozo embereket Kalákázásra egy vagy más praetextus alatt kényszergette volna [Sárpatak MT; TGsz 16]. 1795: Soha nem is tagadtam én azt, hogj nekem az ország nem Kalákázot falunként . . . de Semmi erőltetést én rajtok nem tettem, hanem önként jötte nek . . . bizonyos az is, hogj nem az én kranikoskodásomnak idejében jött bé ezen kalákázás, hanem az előttem valoknak is mindenkor adtak [Dobra H; Ks Dévai urad. Mixtae relatoriae et documenta XXVI/1–12].

Szk: ~t *prestál* kalákázik (kalákázási kötelességet teljesít). 1676/1681: tekéntetben vővén, Udvaromban valo Cantorsagbeli szolgálatyat azon specificált házát Markus Mihálnak a minde(n) napi paraszt szolgálatlul ki vővén esztendőnként Het forint Taxat fizessen es Het nap klakazast es dézma-adast (:az töb uy Taxasok tartozasa szerint:) praestallyon [Vh; VhU 261].

kalákázásbeli kalákás szolgáltatásbeli; de prestare de clacă; von der freiwillig verrichteten gemeinsamen Arbeitsleistung. 1676/1681: megh tekéntvén VHunyd Városomban lako Fényes alias Piczigor Peternek eddigh hozzam megh mutatot engedelmes es hűséges mestersége szerint valo jámbor szolgálatyat egyeb paraszti szolgálatra ne erőltessék, hanem esztendőnként fizessenek Taxat negy negy forintot, az egyeb klakazas beli Taxasok onussat is praestaltva(n) esztendőben négy négy napi szolgálattal tartozvan csak [Vh; VhU 329–30 Thököly Imre ad. lev.].

kalákázhat kalákában dolgozhat; a putea presta clacă; an der freiwillig verrichteten gemeinsamen Arbeit teilnehmen können. 1710 k.: ha adózhatsz, klákázhatsz, jól jársz [BethlenÖnél. II, 45].

kalákáz(ik) kalákában dolgozik; a presta clacă; an der freiwillig verrichteten gemeinsamen Arbeit teilnehmen | vmilyen címen tett (kötelező) munkaszolgáltatást teljesít; a presta muncă gratuită dintr-un motiv

oacare; aus irgendwelchem Grund Pflichtarbeit ausführen/leisten. 1679/1681: adgyon annuatim ezen Palko Istvan haza feletül hat hat forint Taxat, a töb Taxasok modgya szerint hat hat napotis klakazon esztendőben [Vh; VhU 450 Thökölyi Imre vál.]. 1681: Sűveges Gergely . . . Taxát fizet . . . f 6 hat napotis klakaz [Hátszeg; VhU 125–6]. 1728: Jo János és Király István Vasárnapra virradolag éjjel kalákáztak^a [Szemerja Hsz; HSzJP. — ^a1 ft-ra büntették őket]. 1735: egy Innep nap az Néháj Idvezült méltóságos Groff Vr Széki Teleki Páll Vram eő Nacsaga maga bizonyos emberet küldötte oda Hoszszufalvára . . . hogy vontás(na)k valami Tálp fákat a N. Somkuti^a Vdvárházhoz klakáb(an) 's oda Somkutra vonatván mind Nemes Jobbagy embereket haza bocsatottanak, mint hogy klakazni vólta(na)k nem Jobbagy szerben [Nagynyires Szt; TKI Ladislaus Kardos (49) ns vall. — ^aSzt]. 1754: voltanak oly emberek kik önként bé szinlették magokat hogy kalákáznak, mert mind megígérték az Falusiak, de azután ugyan azok panaszlottak [Gernyeszeg MT; TGsz]. 1804: a Dnus Getzi Minya opponálván magát hogj ő nem kalákáz és semmiképpen élé nem állatt [Ádamos KK; Pk 5].

Szk: ~ *vmire* kölcsönként vett gabonáért kétkézi munkával fizet kamatot. 1722: Kgd nekem azt mondá Szebenbe hogy a kgd gabonájából adgjuk ki a Falukra, hogy klákazza(na)k réa [KJ. Rétyi Péter lev. Fogból].

kalákázó kalákában dolgozó (személy); clacăş (persoană care ia parte la o clacă); gemeinsame, freiwillige Arbeit verrichtende Person. 1826: amidőn az ők trágyakot látta volna rakatni a kalákázok által, kéntelen volt szólni [F.rákos U; RSzf 276].

kalákáztat kalákában dolgoztat; a pune pe cineva să presteze clacă; an der freiwillig verrichteten Arbeit gemeinsamen teilnehmen lassen. 1754: soha se egy se más fenyegetésekkel ijeztetésekkel a' Jozságot ő Nga nem klákáztatta, hanem tsak a' két Tiszt ha midőn pedig efféle Kaláka esett, akkor jól meg vendéglették őket [Sárpatak MT; TGsz].

kalákáztatás robotoltatás; obligajia de a presta clacă; Fronenlassen. 1710 k.: Iszonyu terhe volt a szegénységnek és nagy a panasza az egész vármegyéken, székelységnek minden rendnek a fő- és vicetisztek sok klákáztatása miatt [BethlenÖnél. II, 76].

kalákoló l. kalácsló

kalákosság l. kalácsosság

kalákozik feladóként/kalákosként megnevezi a gyanúsítottat; a colăci; als Denunziant den Verdächtigten nennen. 1728: kik és mi formában kalákoztak [Betlensztmikiós KK; BK. Tsenteri Ferencz (40) jb vall. — A teljesebb szöve. a *kalácsos* II. al.].

kalákpénz l. kalácspénz

kalamajka ? kelmefajta; un fel de ţesătură; Art Stoff. 1726: Egi kék kalamajka szőr materiabol álló élő ruha egy sor aranj csipkével és galandal [Kv; Pk 6]. 1800: Há-

rom karton köntös, az edgyik kalamajka [Kisborosnyó Hsz; HszjP].

A régiségbeli német eredetű *kalamán(k)* 'egyfajta gyapjűszövet' jel-ű kelmenévknek, a kárpátukrán eredetű *kalamajka* táncnév hatására keletkezett alakváltozata lehet (l. erre: TESz és MNy LX, 364). Feltűnő, hogy a 'kárpátukrán táncnév' jel-re és a TESz-ben felsorolt többi jel-re az erdélyi régiségből nem került a gyűjtő tollára adalék.

kalamár 1. kalmár

kalamáris 1. tintatartó; cälimarä; Tintenfaß. 1628: Egy Schatuliaba Egy örögh kalamaris [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 13]. 1657: Bálpataki Ur(am) eo kglme szamara vettem Egy kalamaristis melyet magaval hordozott, fl. — // 15 [Borberek AF; WassLt Perc. 28]. 1681: Praefectusok háza Igen vén kalamaris, rosz tentajaval Nro 1 [Vh; VhU 544–5]. 1735: a Kolosvári majorban egy on Srofos Kalamáris porzóstól [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc]. 1756: Nagj kalamaris porzójával együtt [Nagyrápolc H; JHb XXXV/35. 24]. 1760: Edgy Serpenty Kőből valo Strofos Palatzk Hasonlo köből valo Kalamaris [Mv; TGsz]. 1772: 1 Iro Lada benne lévő kalamarissával porozójával 1 pëtsett nyomos iro pennájával zárjához valo ezüst koltsotskájával együtt [Egeres K; Ks]. 1777: Kalamáris Porozójával és hozzá valo Taczájával edgyütt [Nsz; JHbB 40b gr. Bethlen Rozália kel.].

Szk: oláh ~ 1830: egy réz hosszukó oláh kalamáris [DLt 499 nyomt. kl] * *tájéri ~ 1711:* 1 Stajeri kalamáris . . 1//70 [ApLt 5 Apor Péter lelt.] * *török ~ 1722:* Az Gyermekes Iskolaban menven adtam . . Az két Fiamnak két Török kalmaris (!) pennájával penna csenaló kessel^a [ApLt 2 Apor Péterné lelt. — ^aFolyt. a fels.].

2. írószertartó(készég); cälimarä cu suport pentru ustensile de scris; Behälter für Schreibutensilien. 1679: Esztergarban mecsett, tornyos, festekes öreg kolomaris, keredgd talpán álló két kisbe kolomaris, viasz és penna tartoval együtt nro 1. (: az kolomarisokb(an) most mind jo ténia vagy(n)). Irast (!) porozashoz valo por tarto, melj fedelével együtt fabul esztergarb(an) mecsetzet [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János lelt. 20]. 1730: Egy asztalra valo Kalamáris Porozójavall, Penna tarto Karafinnyaval és Tablájával edgyütt 1 egy kalamáris Porozoval, Csengettyüvél és kuruczko tartovall edgyütt [Kv; Ks 15. LVIII. 6].

3. ládás ~ írószerez ládácska/ládikó; cutiuja pentru ustensile de scris; Kästchen/Lädchen für Schreibutensilien. 1594: Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium . . Egi geongi hazzal rakot hituan ladas kolomaris No. 1 [Somlyó Sz; CU 78/7. 34].

4. porozó ~ írástátópor tartó edényke; nisipernija; Fäßchen für Streusand. 1833: Egy négy szegeletű kőrifa asztal, egész ki huzo fiokjával, benne van egy kalamáris tarto, tenta, és porozo kalamárisal együt [Katona K; Ks 73/55 Kornis János lelt.].

L. még a porcelán- ~, tintás ~ és üveg ~ címszót.

kalamáris-láda írószerez és irattartó láda; cutiuja pentru ustensile de scris si acte; Kästchen/Lädchen für Schreibutensilien/Akten. 1644/1759: vagyon egy kalamáris Láda [Ne; DobLev. III/651. 5a]. 1644/1785: jo le velim a kalamaris ládában vannak [BfN Kémeri Huszti Menyhért erd. főharmincados végr. Középkori

okl. átírásban]. 1652: Wagyó(n) egy kalmaris (!) Láda, melyb(en) egy vas pecset nyomo [IB X Fasc. 2 Bethlen István kezével Nsz-ből]. 1711: 1 Kalamaris Lada igen szép 48// [ApLt 5 Apor Péter lelt.]. 1789: vettem kezemhez . . . 1. Kalamaris rezes Ládát. Egy kis uti Vetkező Ládát [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. 1805: Egy Két Fülű Kalamaris Láda [Szamosfva K; BLt 9].

Szk: bécsi ~ 1768: Veress Lakírral lakírozott rezes Betsi kalamaris Láda [Császári SzD; WassLt gr. Wass Ágnes kel.].

kalamáris-ládácska írószerez és irattartó ládikó; cutiuja pentru ustensile de scris si acte; Kästchen/Lädchen für Schreibutensilien/Akten. 1773: Kalamáris Ládácska holmi aprólékokkal Nro 1 [Jobbágyfva MT; BálLt 71]. 1775: egy viseltes vasas kis Pintzetok forma Kalamáris ládátskát fel nyitottunk [Szászkerked K; LLt Fasc. 110].

Szk: ezüstös ~ . 1673: Egy ezüstös két felé nyíló fekete kalamáris ládácska [Fog; Utl]. 1679: hozzon . . egy francia ezüstös kalamáris ládácskát [TML VIII, 449 Teleki Mihály lev.] * *fekete ~ → ezüstös ~ * lakírozott ~ . 1746:* Az asszon író asztalán lévő lakírozott kalamáris ládácskában Vargyasi jószághoz tartozó levelek Néhai idvezült méltóságos asszon bécsi útjáról való maga diariuma [Vargyas U; DanielO 256].

kalamáris-módú szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ borsoló láda írószerez ládikószerű borstartó ládácska; cutiuja pentru piper de forma cutiiei pentru ustensilele de scris; Pfefferkästchen in der Form eines Lädchens für Schreibutensilien. 1589: Egy Borsolo klammaris (!) Modw lada. Egy fas Lada [Kv; KvLt Vegyes 1/2. 40].

kalamárisos-láda írószerez és irattartó láda; cutiuja pentru ustensile de scris si acte; Kiste/Lade für Schreibutensilien/Akten. 1594: Az Thoroni alat ualo Thar hazban . . Egi tonnachka missilis leuelekkel rakua No. 1 . . . Almarium uagion No. 1 Egy kolomarisos Rosz lada No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/30–2].

kalamáristartó írószertartó; cälimarä cu suport pentru ustensile de scris; Behälter für Schreibutensilien. 1833: Egy négy szegeletű Kőrifa asztal, egész ki huzo fiokjával, benne van egy kalamáris tarto, és porozo kalamárisal együt [Katona K; Ks 73/55 Kornis János lelt.].

kalamistrál kb. divatosan/módisan nyír/frizuráz (haj); a-și aranja părul modern/după modă; modisch friieren. 1823–1830: A deákoknak hajviselete sokféle volt, mert gyermekkoromban^a a fő közepét mind megnyírták törpén, elől hagytak hosszan, hátul is igen, és azután, az első a nyírt hajon keresztül hatrafésülték az hátulsóhoz, s^b az első az hátulsóval összeért, ott horgas fésűvel összefoglalták, mely fésű az egyik fültől a másikig ért . . . ezt a nyírást nevezték kalamistrálni. Ezután a fő közepét nem nyírták meg egészen, hanem akinek tömöttebb volt a haja, közbe-közbe egész fején meggyérítette, ez is kalamistrálás volt [FogE 107–8. — ^a1792 körül. ^bAlkalmassint e szó után kimaradhatott: ahol].

kalamistrálás kb. divatos/módos férfi hajfrizurázás; aranjarea pãrului la bãrbați dupã modã; modisches Herrenfrisieren. 1823–1830: A deákoknak . . . a fő közepét nem nyírták meg egészen, hanem akinek tömöttebb volt a haja, közbe-közbe egész fején meggyérítette, ez is calamistrálás volt [FogE 108. — A teljesebb szöveg *kalamistrál* al.].

kalán 1. kanál; lingurã; Löffel. 1560: Tyzen keth kalán Ezwst [JHb QQ Temeswary János reg.]. 1568: Szabo Janos fassus est, hogy Jgyarto gorg eo Neky keth kalant veteth szalagba es egy pohart [Kv; TJK III/1. 242]. 1575/1576: Ezewst marhayais keoseonthew, kalanok giewrew poharok [Fráta K; SLt S. 17]. 1592: az en reszemet megh kewanom mind penzt buzat ewzst marhat kalant mindent [ÚszT]. 1645: kalanokat is rontottam el az meljből vgian kalanokat és villakot czinjaltunk [Szárhegy Cs; LLt] | kalonokot és Villakot czinjaltunk [uo.; LLt Fasc. 120]. 1755: Egy Pár Ezüst nyelvű kés kalánostol [Mezőbánd MT; MbK VIII/19]. 1771: egy par ezüst tekert nyelvű kés egy kalánnyával [Kendilóna SzD; TKI Teleki Pál hagy. Cseh Benjamin de Miske vall.]. 1781: Hát azt láttáa a Tanu hogy az Exponens az Utritzatus házátol valaha tsak egy kalántis magához el vitt volna [T; Bosla vk]. 1798/1821: Mostani modi kalany [Kv; Pk 5]. 1812: megtsudálkoztam, hogy . . . Most már mikor tizen vagynak vagy a paptól kell hozatni, vagy pedig másféle késeket és kalánokot kellett felte-tetni [Héderfája KK; IB. Gothárd Sigmond (25) grófi számtartó vall.].

Szn. 1517: Stephanus Kalan. Stephano Kalani [Vh; DomH 25, 78]. 1531: Martino Kalany [Vh; i.h. 116].

Szk: *aranyos* ~. 1560: Eóth Aranyas kalan [JHb QQ Temeswary János reg.] * *becsináltos* ~. 1844: Ezüst: mives Erdődi Sándor Urral alku szerént csináltatván egy becsináltas kalánt [Kv; Pk 6] * *búzamerő* ~. 1838: egy buza mérő csorba kalán [M.bogáta SzD; BetLt] * *cserleves/levelű* ~. 1637/1639: 2. Csyer leveles kalan, Aranyas, nyom p. 32 — f. 10 d. 66 | egy Csyer levelű kalan [Kv; RDL I. 111] * *enyvmerítő* ~. 1840: A Kolos Monostori Pappiros Malomnak Inventariuma Enyvmerítő serpenyő 1 . . . Enyv merítő kalán 1 [Km; KmULev. 2] * *gazdálkodó* ~. 1703: egy öreg gazdálkodó kalán [Zabola Hsz; HSzjP]. 1775: egy gazdálkodó kalányt . . . Kata ötsémnek, Hat pár ezüst nyelvű kést pedig villástól kalányostól . . . Imre Bátyám Vramnak hagyom [Örményszékes AF; BetLt 6 özv. Szalántzi Józsefné Boér Borbára végr.]. 1804: On, gazdálkodó Kalány nro 1. Aprobh on Kalányok nro 9 [Tresztia H; Ks 108] * *golyóbisolvasztó* ~. 1637: Gioliobis olvasto kalanj n 2. [Ebesfva; UtI] * *gombos nyelvű* ~. 1752 k.: Egy gombos nyelvű és egy öz láb forma kalán 7 Bécsi lot 1 könting [Kv; RLt] * *habmerő* ~. 1836: egy habmerő kanál [Kv; Pk 3] * *horgas* ~. 1793: egy gazdálkodó horgos kalány . . . egy horgos gazdálkodó kalány [Mv; KCsl 5]. 1851: Egy kis horgas kalán 1 1/4 lot [Kv; KCsl 15] * *kovácskeverő* ~. 1816: Ót kovász keverő kalán [Varsolc Sz; Born. IV. 41] * *krin* ~ ? 1820: Tizenkét Crin kalánok [Mv; MvLev.] * *kristályomos* ~. 1714: Kristályomos Kalán, meg aranyozott ezüst nyelteskével Türkés kövötskekkel ki rakott [AH 18] * *lapátnyelvű* ~ → *lapos* ~ * *lapos* ~. 1733: Egy lapát nyelvű lapos kalán [Kv; Pk 6]. 1816: Egy gazdálkodó lapos

kalány 9 3/4 Lothok [Kv; Born. IV. 41] * *lészűrő* ~. 1747: Lév szűrő kalán 1 . . . Lév szűrő szita 1 [Borsa K; Told. 24] * *lisztmergető* ~. 1798/1821: Két Liszt mergető Kalánok [Kv; Pk 5] * *ludmonyező* ~. 1711: Két kicsiny Ludmony évő kalán ezüsből Teleki Pál Urnál vann [Told. 19] * *malátamerő* ~. 1781: Maláta mérő kalán [Koronka MT; Told. 10] * *mergető* ~. 1776: egy nagy merengető Kalány nro 1 [Mezősámsond MT; Berz. 17] * *nádmézes porzó* ~ cukros kanál. 1787: Egy Nádmézes porzó Kalány [Kv; Ks 73/55 Oszt. 112] * *önolvasztó* ~. 1720: On olvasztó kalánok [HSzj *tölcséres* al.] * *ordamerő* ~. 1751: Egy orda mérő kalán [HSzj] * *özlábforma* ~. 1752 k.: egy öz láb forma kalán 7 Bécsi lot 1 könting [Kv; RLt]. 1798/1821: egy öz láb forma nyelre tsinált Kalán 12 próbás [Kv; Pk 5] * *özlábú* ~. 1637/1639: vagyon hatt Eöz labu kalanok az nyele aranjos njom(na)k m. 1. p. 26 — aestimalt(uk) f. 22 d. 66 Negi Eöz labu kalan [Kv; RDL I. 111]. XIX. sz. *eleje*: egy özlábú kalán [Kv; Pk 2] * *pakfon* ~. 1841: Pakfon kalán viseltes egy [Dés; DLt 466]. 1849: Hat paqfon kalán | három, papfon (!) kalán | 4 Papon Kanál [Dés; Dlt]. 1852: 12 Pákfon Kanál Pestről Hoztam [Torda; HG] * *papon* ~ → *pakfon* ~ * *szegesyelű* ~. 1637/1639: Negi csyer leueles kalanok . . . f. 21 d. 32 Item 4. Szeges nyelvű kalanok ember feo raita . . . f. 17 d. 32. Item 4. szeges nyelvű Lengyel forma kalanok . . . f. 17 [Kv; RDL I. 111] * *tajtékhányó* ~ haszsedő kanál. 1761: Vas tajték hányó kalány Nro 1 [Vessződ NK; JHb XXIII/31. 26] * *tejmerítő/merő* ~. 1836: Ket témerő Kalány ezüst egy té merő Kalán [Apahida K; RLt 4]. 1837: Téj merítő kalány Loth 4 2/16 [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 20] * *tekert nyelvű* ~. 1610: Ket Tekert melleő (!) kala(n) [Kv; RDL I. 6]. 1622: Egi tekert Nielleő kalan tt . . . 1 d. [Kv; i.h. 119] * *velővájó* ~. 1789: egy kitsin velő vajo kalán [LLt]. 1807: Vellő vajo Kalán [DLt 378 nyomt. kl]. 1814: 5. Kávés és egy velő válo kalán [Kv; Born. IV. 14] * *vízmergető* ~. 1725: kisb esztargában metzett Víz mergető kalán [Pókafva AF; Told. 18].

2. vány kanálnyi/kanálra való; de cíteva linguri; einige Löffel (viel). 1705: (Az orvosságból) egy kalán borban 30 cseppet kell bevenni, fejr borban, napjában kétszer [WIN I, 529–30]. 1722: ha esze(m) kívált estve jocskán, azonnal testemnek pesgését experialam, már azt vettem fel, estve, csak két három kalan levest esze(m), igi jol nyugszom [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1735: a Kis Aszszony hörpögessen kenyér nélkül egy néhány kalán bőrköves levest [Ks Borosnyai N. Márton lev. Nsz-ből]. 1817 k.: az Emberek ugy anyira meg vagynak szorulva, hogy sokan még Urdolgára sem jöhetnek, de hát még a' szegény Tzigányok, ezek igazán szegények, mert soknak még egy hétig sintsen egy Kalán Puliska, sem egy falás kenyér [Héderfája KK; JB. Útő Bálint tt kezével]. 1842: Kereskedő Amberboj Josefne Alexander Mária . . . szolgálóját egy páltza vastagságu pipa szárral hátba agyba főbe verte, és ezzel se elégedvén meg midőn éppen a' tüznél az ebédet főzte, egy kalán forro kását, ugy a' szeme köze csapott, hogy ha némüleg kezével ellent nem tart szemei is ki égtek volna [Dés; DLt 1452].

Sz: *elveszti egy ~ vízben*. 1672: Elég az, Uram, ha az Isten meg nem gátolja vala az gonosz embereket, elvesztik vala Kegyelmedet egy kalán vízben. Bizony én így lá-

tom, ezek, ha a portán valami nehézség indulna nemcsak Kegyelmedet, hanem mind az fejedelmet s mindnyájunkat elvesztenének [TML VI, 378 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *ha lehetne egy ~ vízbe beinna* ha tehetné, bele fojtana egy kanál vízbe. 1785: Kretsum és Tanászie ölyl (!) meg rögzött irigységgel viseltetnek én hozzám, hogy ha lehetne egy kalán vízbe bé innának [Piskinc H; GyK] * *nem szánnának egy ~ vízben eloltani*. 1805: én réam azak közönségesen ugy haraguszna, hogy nem szánnának egy kalán vízben el oltani [Csek-laka AF; KCsl 15] * *olyan lett, mint a tengerben egy ~ víz*. 1662: a megdühödt ellenségnek Barcaságra való beütéseket valami kevés székelység meggátolni, akadé-kozni akarván, csak olyan lött, mint tengerbe egy kalán viz avagy a szunyog az elefánt ellen [SKr 437–8] * *vkínél vmi annyit tesz, mint a tengerben egy ~ víz*. 1663: az mi szolgálatunk ő felségénél annyit teszen, mint az tengerben egy kalán viz [TML II, 555 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz].

3. (ágyú) felporozó kanál; căuș pentru încercat tunul cu praf de pușcă; (Kanonen)Pulverlöffel. 1665: Dobalo Bastia. Vagion ezen bastjan eörög algiu no 6 . Ezen algiuknak tisztító, kalannya, dömoczölő, goljabis tarto ladajával egjütt meg vadnak [Fög.: UF II, 310]. 1673: Dobolo bástja . agjukis vannak, nro. 6 hozzájuk valo tisztítójok, kalannyok, döröczölőjök, meg vannak [uo.: i.h. 536].

Erré az ágyútorozókra nézve ezt a felvilágosítást olvassuk: A gyújtónyílás felporzásához egyszerű vaskanalat használtak; ezzel a kisebb lövekebe a töltést is adagolhatták [RMFegyv. 180].

4. vakolókanál; mistrie; Kelle, Mörtellöffel. 1616: Ada penigh . Az Keömiües Mwzert ad Martonak egy rako chyakant haro(m) kalant es egyeb nielles ves-eöckettis [Kv; RDL I. 101 Andreas Lunck kezével].

5. olajprés/ütő-kellék; parte componentă a teacului de ulei; Zugehör der Ölprese/Stampf-mühle. 1720: vagion az Olaj üto kalányival es külőjevel edgjütt [Szurduk SzD: JHbK XXVI/12].

Ha. 1763: Kalány [Mézősamsond MT; Berz. 14. XIX/23]. 1782: Kalányak [Nalác H; SándorO].

L. még az arany-, evő-, ezüst-, - nagy-, ön-, pléh-, vaskalán címszót.

kaláncsinálás kanálkészítés; făcutul lingurilor; Löffelmachen. 1794: Ötves 2 kalany tsinálás 3/27 [Wlt Cse-rei Heléna jk 67a].

kaláncsináló szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ cigány fakanálfaragó cigány; lingurar; Löffler. 1706: Rez művés, nyerges kalán csináló satoros ciganyokis vad(na)k [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.].

kalanda kalandos-céh, temetkezési társulás; societate de ajutor pentru înmormântare; Kalandzunft, Beerdigungsvereinigung. 1625: Circumspectus Michael Kanta major, vir ex centum patrum ordine senior, nec non providi honesti Andreas Magyar, Martinus Laposi, Andreas item Almasi et Paulus Szabo cives Colosvarienses nostri venientes in praesentiam, suis ac confraternitatis ac sodalitatibus suae vulgo *Calanda* vocatae nominibus, exhibuerunt nobis scriptum quoddam certis articulis et clausis, ordinationem et consuetudinem ejusdem dictae ipsorum Sodalitatis comprehendens ... petiverunt a

nobis^a debita cum instantia, quatenus in predicto scripto contentos articulos rursum in formam privilegii redigentes, eisdem pro robore et firmitate conservationis ordinis sui, perpetuoque usu sodalitatis extradare dignaremur [Kv; EM XI, 228–9 Az öregebb hidelvi kalandos társulat kiváltságlev. — “A bevezető formulában: Nos Paulus Vendrich primarius et Gregorius Bonczidaj regius iudices, caeterique jurati ciues ac senatores ciuitatis colosvariensis].

A kiváltságlevél magyar nyelvű rendtartási részét bevezető latin szövegbe *vulgo*-val beiktatott *Calanda* a kalandos-céhnek, ill. -társulásnak a latin *Calendae* névből alakult korábbi formáját örözte meg. A latin név eredetileg azokra a kizárólag papokból álló alakulatokra vonatkozott, amelyek egy meghatározott terület papjainak ama szokásától kapták nevüket, hogy minden hó első napján (*calendae*) hivatalos ügyeik intézésére közös istentisztelet tartására és közös étkezésre gyűltek össze [i.h. 65]. Ezek a kezdetben kizárólagosan papi jellegű társulások később szorosan a világi céhekhez kapcsolódó, a templomok egyes oltárait gondozó oltár-társulatokká, majd világi céhekké alakultak [i.h. 71]. Az eddigi magyar szövefő irodalom figyelme körén kívül rekedt ez a kv-i hidelvi kalandos-társulás 1625-i kiváltságlevében egyetlen előfordulásban megőrződött névforma.

kalandos 1. kalandos-céh, temetkezési társulás; societate de ajutor pentru înmormântare; Leichenbestattungszunft/verein. 1570 k.: egy künn <való fa>zakas is semminémü művet az városban ne hozhassa . az művét és csinálmányát elvegyék és az Kalandosba adják [Dés; DFaz. 9]. 1573: Herman Jacob Azt vallia hagi Nemely Nap az piachon feddenek volt egymással . Mond Leorinch^a . neke(m) tyzttesege(m) vagion Mind kalandosban Mind cheben, De Neked semy Tyztteseged Nincsen sem kalandosban sem az varosban [Kv; TJK III/3. 261. — ^aFeddőző társának, Molnar Martonnak]. 1593: Berthalmi Andras vallia: Mikoron en az kalandosok Attia volnek panaszt teonek Keueli Mihailira . . hagi karot lopot volna megh hagiuk neki hagi megh tizticha magat: Annak utanna esmet tahat lopot egi zanat ki vetwk a kalandosbol, mierzthogi az karo lopasbol sem tiztitotta vala ki magat [Kv; TJK V/1. 393]. 1613/1735: Anno Domini 1613. Az Tiszteletes Kolosvári Tanástól azon Nemes Városhoz tartozo Betsületes Kalandos Céhának ... adatott Articulusok Mindenkoron Szükséges ebben a Betsületes Kalandosban egy Istenfélő Apát tartani a Kitől egy a Betsületes kalandos függjön, és azt az egyenességnek és szeretetnek szép rendiért betsületben tartsa. Az ki pedig azt az Apaságot fel nem akarná venni tehát tégyen le két forintot mellynek egyike a T. Tanásé másíkja a Kalandosé [Kv; K. Kovács Lászlónak az eredetiről készült gépiratos másolata »A kolozsvári hóstátiak temetkezése« Függelékébe szánt, de ott közzé nem tett kiadása számára. Utána ugyanilyen másolatban a külső-magyar-utcai céh 1735-beli tagjainak tíz versszakba foglalt előszámlálása (A terjedelmes másolatok a szerk. birtokában)]. 1633: En Grandicz Katalin Azzony az Nehay Czizmadia Lazar Relictaia . Az mely Calandusban uoltam azoknak hagiok keth forintoth [Kv; RDL I. 102]. 1654: egy száz mendicans Scholankban meghalvan adtam az Calandnosnak sir asasert es temetesert . fl —/50. A koporso czinalasert adtam Regeni Szasztalos Janosnak penzt fl —/50 [Kv; EM XLVIII, 364. — L. még ugyanez évből: K. Kovács László i.m. 246]. 1658: Szóc uraimék zászlója alá rendelők az eötvös kalandos uraimékat s oda hallgattak [Mv; SzO VI, 217]. 1727: az kalandosban levő emberek közülünk fel fel veder bort adgyon, ha az Isten aldását mutatya [Zilah; Borb. II]. XIX. sz. eleje: a^a négy

uttzabeli kalandosok^a valorum pluralitate a' Juhoknak Határunkon valo tartások egy átollyába meg nem engedtetni, Sertéseket pedig nem többet hanem egy egy Gazdanak tsak 10 Számból állokat azokat is pedig tsak a' közönségcs csűrűs által pásztorolhatókat tartani meg határoztták közönségesen [Kv; Pk 1. — "Még 1894-ben is öt önálló kalandos-társulás volt Kv-t (l. EM XI, 143 kk)]. 1838–1845: *kalantos*: . . . sirásó és temető társaság szegényebb emberekből, némely városban minden rendű polgárokból, egész céh-elrendezéssel Enyed, Torda s a Szilágyban [MNYTK 107. 23]. — L. még MNY XXXVI, 188.

Hn. 1616: Felszeg nevezetű határan a Kalandas tó also vicinussa ezen Kalandas tó a Tatár völgyire menő patakig [Szék SzD]. 1637/1778: az Kalandosban egy darab uj Szőlő [Erdősztygörgy MT]. 1658: Az akasztó dom (!) alat két hold szantoföld, kit hinak Kalandos földnek [Ne; Incz. II. 8b]. 1685: A Postas Kertben) a Kalandos földel mellet [Ne]. 1693: Kalandos tavában (sz) [Énlaka U]. 1712: a kalandos to melet (sz) [Szék SzD]. 1744: a Kalandos To mellett egy Darab Föld . . . megyen veggel a tatar völgyire, also vicinussa a To [Szék SzD]. 1828: Felszeg nevű utza határan az ugy nevezett Kalandas To mellett (sz) [Szék SzD]. 1864: Kalandos (szó) [Erdősztygörgy MT; Pesty, MgHnt XXVIII, 53b] | Kalandosok egy az előtt 100 évvel volt Erdős hely, most szántó [Székes MT; i.h. 260a]. XIX. sz.: Kalandos-temető^b [Kv; KvTel. 60–1. — "Másk neve: Kistemető; a hidelvi Kalandos társaság temetkező helye]. A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: ~t tart. 1780: Ennek előtte az mi atyáink szeretetből kezdettek volt tartani kalandost ezelőtt 1623ik esztendőtol fogva. Abban az esztendőben szoktak vala tartani kalandos-apat bizonyos fizetéssel egy-egy esztendőre 2, két v. forintot fizetvén [Kv; EM XI, 224 Az öregebb hidelvi Kalandos-társulat cikkei] * (be)áll a ~ba. 1727: Ha valaki haragjában vagy egy mas ellen valo boszszuságába más kalandosba akarna allani leg főkeppen az ki edgy uczába lakik, ne legyen Sabadságában (!) Kalandosát el hagyni [Zilah; Borb. II]. 1780: Az is a' Kalandos végezése, hogy a ki bé akar állani a' Kalandosba, tartozik adni beálló pénzt dr. 6 [Kv; EM XI, 225] * egy ~t visel ugyanazon kalandos tagja. 1613/1735: Ha kik egy Kalandos viselnek egymást szeretők légyenek, az Ember rágalmazásának békét hagyának [Kv; a forrásra nézve l. 1. jel. al. irtakat] * kivet a ~ból kizár a kalandos-céhből. 1593: (Keveli Mihali) lopot egi zanat, es megh egete, ezt ertuen ki vetwk az kalandosbol [Kv; TJK V/1. 393. — A teljesebb szöve. az l. jel. al.].

A kalandoscéhekre, ill. társaságokra nézve l. *kalanda* al. a jegyzetet, ill. a társaságok és főként a kv-i kalandos-társulások történetére a köv. alapvető tanulmányt: Lindner Gusztáv. A kolozsvári Kalandos-társulások: EM XI, 65–84, 140–152, 215–26, 373–83, valamint az ott id. irodalmat. — A kalandos társaságok erdélyi utóéletével csak kv-i vonatkozásban említhető meg annyi, hogy e városban a múlt század végén még a következő öt kalandos működéséről tudunk: 1. A kétvízközi Kalandos 53 taggal. 2. Az öregebb hidelvi Kalandos 200–220 taggal. 3. Az ifjabb hidelvi Kalandos 280–300 taggal. 4. A külközép-, később magyar-utcai Kalandos 86 taggal (l. erre Lindner, i.h. 143–4). A kv-i kalandosoknak 1943 táján a hóstátiak temetkezésében játszott szerepe, ill. a temetés lefolyására l. K. Kovács László nagyarányú »A kolozsvári hóstátiak temetkezése« című monográfiája 85–97 és elszórtan további lapjait.

2. kalandostag, temetkezési társulati tag; membru el societății de ajutor pentru înmormintare; Mitglied des

Leichenbestattungsvereins. 1573: vrbeoger Birozagaba mykor az varas az kalandosok feoldet ely adatta, Azt twgia hogi az Zent Erzebet kalandosabol veot volt Mezarus Ianos gérnek (!) attya egy hold feoldet az Kayan-toba az veres gergy feolde Mellet [Kv; TJK III/3. 246 Eydesser Thamas vall.]. 1599: farkas wczaban extra temetetünk egi zegeny Embert Ianos deak hazanal Biro Vram akarattiabol az kalandosokkal teolt temettese in Vniuersum fl. l [Kv; Szám. 8/XVI. 37]. 1600: temettem el Feies Katat az Ispotalybol, attam a kalandosoknak fl — d 50 | Monostor vczaban temettenek el egy zegini embert az kalandosok, Biro vram hagasabol attunk d 75 [Kv; i.h. 9/IX. 29, 9/XII. 64]. 1818: Ns Csiszér György . . . itten meg betegedvén a' Kalandos Ns Horváth Mihály ö kigyelménél fekűt két egész Hétiq és meg halálozván illendő tisztességgel el temettetett [Gyalu K; RAK 156]. 1818 k.: Nehai Vég Benedek Urnak eltemettetésire . . . Sir ásoknak, Kalantosoknak (!), és Harangozoknak 6 Rf 24 xr [uo.; HG. Adámosi Végh lev.]. 1824: Mihajnak 2 Rf a kalandasak számára kérte [Kv; Pk 5]. 1826: A temetésen jelen levő kalandosok közül a' kiket a' dékány testvivőnek sors szerint kirendel és ennek nem engedelmeskedik, büntetése d. 24 | Midőn a' Kalandos az apa házánál egybegyűl ottan catalogus olvastatván, a' ki hirtétel és engedelem nélkül ottan megjelenni elmullatta ennek is hasonlólag büntetése d. 12 [Kv; EM XI, 375 A külközép-utczai Kalandos-társaság art.].

3. ~ok atyja kalandos-apa (a kalandos-céh/temetkezési társaság választott feje); șef/conducător ales al societății de ajutor pentru înmormintare; Vorsteher/Leiter des Leichenbestattungsvereins. 1593: Berthalmi Andras vallia: Mikoron en az kalandosok Attia volnek panazt teonek keueli Mihalira [Kv; TJK V/1. 393. — A teljesebb szöve. az l. jel. al.].

4. kb. földműves-temetkezési társulásbeli tag; agricultor membru al societății de ajutor pentru înmormintare; Mitglied des Leichenbestattungsvereins von Landbauern. 1823: Malato^a Kalandosok^b [Dés; DLT. — "A városnak hegyen fekvő része a Nagytemető táján. ^b Az iratban alább „a' Malato Szántó Czeh”-ről emlékeznek meg]. — A jel-re l. a *kalandos-céh* és a *kalandoscéhbeli* címszót.

5. kb. sirásó és a temetkezésben segédkező egyházközségi tag/egyházi; slujbaș al bisericii care ajută la făcutul gropii și la înmormintare; Totengraber- und beim Leichenbegräbnis Hilfe leistendes Gemeindemitglied/Kirchendiener. 1754: vagynak ollyan természetű Rétek is mellyek eleitől fogva a Kalandosnak és egyház fiaknak számára valok ugyan Harangoznak is | Mind-ezen meg irt Kalandos Egy házfiak és Harangozó számára járandó szántó földek és Széna fuvek meg dézmáltnak [Vagyonösszeírás a kolozs-kalotai ref. egyházmegye lt; id. MNY XXXVI, 188]. 1813: volt az Ecclesiának két Szekér Szénára valo Rétye melynek felét a' Kalandos, felét pedig a Harangozo használta | Akasztó domb alatt két szekérre valo^a ezt a' Kalandos használja [Gyalu K; EHA. — "Értsd: kaszáló]. 1852: Temettetett el ns Ilyefalvi Farkas Sándor 52 éves korában 15's fél évig volt Kalandos, ki kísért 325 halottat [uo.; RAK 220]. — Vö. a *kalandos-egyházi* címszóval.

6. Szent Erzsébet ~a " 1573: Eydesser Thamas^a hogy vrbeoger Birozagaba mykor az varas az kalandosok feoldet ely adatta, Azt twgia hogi az Zent Ersebet

kalandosabol veot volt Mezaros Ianos gérnek (!) attya egy hold feoldet az Kayantoba az veres gergy feolde Mellet [Kv; TJK III/3. 246. — ^aVallja].

A szk valószínűleg a II. Endre szentté avatott leányáról elnevezett kv-*Szenti Erzsébet ispotály* nevét őrizte meg, és talán ezzel az ispotállyal kapcsolatos kalandosra, azaz temetkezési társulásra vonatkozhatott (magára az ispotályra l. KvTel 106).

A címszó jel-eire és más szótörténeti kérdésekre l. TESz-t, ill. az ott id. ir. és SzE 426–8.

kalandos-apa kalandos-atya, a kalandoscéh/temetési társulás választott feje; șef/conducător ales al societății de ajutor pentru înmormintare; Vorsteher der Kalandzunft/des Bestattungsvereins. 1780: ennekelőtte 1623dik esztendőben kezdetének volt a mi régi atyáink Kalandost tartani. Abban az időben bizonyos kalandos apát, notáriust dékánt rendelve azoknak bizonyos fizetést esztendőnként: az apának 2./, két vonás forintot, a notáriusnak 1 ./, egy vonás forintot, a' dekanának 80 ./, nyolczvan pénzt | Ez is a' Kalandos törvénye, hogy ha az kalandosbéliék közül valaki az kalandos-apaival veszekednék, büntetése 60 pénz | Mint hogy a' felsőbbektől meg van engedve, hogy a Kalandos apa, mivel elég bajoskodása vagyon a miserabilisek temetéseik, tehát város dolgára nem tartozik menni [Kv; EM XI, 223–4, 226 Az öregebb hidelvi Kalandos-társulat cikkei]. 1826: Szükség, hogy a' Kalandos társaságnak egy igazgatója legyen, kitől az egész társaság függjön, az egymásközt való szeretetnek 's jó rendtartásnak fentartására különöbben vigyázzon. A' ki pedig Kalandos apának választván, ezen tisztességes kötelességét magára fel venni nem akarná büntetessék 2 frttal [Kv; i.h. 373]. 1826 u.: A kalandos-apa részéről leteendő eskü mintája. Én N. N. esküszöm. Hogy a mostani kalandos-apaságomban hiven eljárók, a társaság híre nélkül nem büntetek; . a hamisat nem igazítom, az igazat nem hamisítom [Kv; i.h. 378]. 1837: feladá Czéh-Mester Atyánkfia az el-enyészett 1836-ik esztendőben a' Chole-*ra* alkalmával el-holt Atyánkfiat temetési alkalmatosságával a' belső Kalandosbéli sir-asokkal történt viszálykodásokat; melyre nézve meg-hivatva lévén a' mostani Kalandos-Apa Asztalos Sándor, 's előtte a' Contractus fel olvastatván; azt felelé: hogy a' mostan Czéhokba nem tudnának ezen edgyütt való kötésükről 's ez okon történhetett a' mult eset [Kv; ÖCLev.]. — Vö. a *kalandos-atya* címszóval.

Szk: ~ *tart.* 1780: Abban az esztendőben^a szoktak vala tartani kalandos-apát, bizonyos fizetéssel egy-egy esztendőre 2, két r. forintot fizetvén [Kv; EM XI, 224. — ^a1623-tól kezdve].

A jelzett társulat 1625. évi kiváltságlevelébe foglalt rendtartás l. pontja a címszóbeli tisztségre nézve így rendelkezik: „Kivántatik mindenek előtte, hogy ilyen szép gyülekezetenek egy tisztességbeli jámbor személy előtte járója legyen, az az *apja*, melyet az egész Calandos, mikor annak ideje vagyon, egyenlő akarattal válaszon, ki hogy ha vakmerőségre vetvén magát, az választásnak nem akarna engedni, tehát a Calandosnak vezetéséből vegyenek rajta egy forintot és annak felette az apaságot is reá vethessék [i.h. 221. — A további pontok részletesen megszabják az apának a céhbéli szerepét, viselkedését]. — Vö. a *kalandos-apaság* és a *kalandos-atya* címszóval.

kalandos-apaság kalandos-atyai tisztség; funcție de șef/conducător ales al societății de ajutor pentru înmormintare; Amt des Leiters der Kalandzunft. 1826: Ha a' kalandos-apaságot viseltnék vagy viselőnek becsületes jó hírű nevű fia a Kalandos társaságban bevétetni ké-

redzik, ötet a társaság maga közé bevenni, és az ifjak között a' közép grádu-sba helyeztetni köteleztetik [Kv; EM XI, 377 A külközép-utcai Kalandos-társaság art. XXXII]. 1826 u.: A kalandos-apa részéről leteendő eskü mintája. Én N. N. esküszöm. Hogy a mostani kalandos-apaságomban hiven eljárók [Kv; EM XI, 378. — A teljesebb szöve. *kalandos-apa* al., az egész eskümintája i.h.]. — Vö. a *kaldos-apa* címszóval.

kalandos-atya kalandos-apa; șef/conducător ales al societății de ajutor pentru înmormintare; Kalandvater/leiter. 1894: A Kalandos társulatok élén áll a kalandos-atya, kit a január havában tartott rendes közgyűlésen rendszerint két évre közös akarattal és egyetértéssel választanak | A kalandos-atyák régebben fel voltak mentve a városi munka teljesítése alól, mert sokat kellett bajlódniok a miserabilisek eltemetésével | a kalandos-atya a társak közt támadt egyenetlenségeket, mintegy békebírói functiot teljesítve, intézi el [Kv; EM XI, 147.]. — Vö. a *kalandos-apa* címszóval.

kalandosbéli I. mn kalandos-céhbéli, kalandos-társasági; al societății de ajutor pentru înmormintare; von der Kalandzunft/dem Kalandverein. 1613/1735: tartozzék az Apa a betsületes vénségek közül választani ötöt hatodikot az öreg Dékánt hetediket az Ifju Dékánt, nyolcadikot a Notáriust a kikkel az Apa a Kalandosbéli difficultásokat és Törvénybéli dolgokat igazgathassa, hogy az egész Kalandos ne látassék mindenkor fásasztani magát [Kv; a forrásra nézve l. a *kalandos I.* al. az ez évből való kijegyzés jelzetében irtakat]. 1727: Ha valaki más kalandosba akarna allani. Sabadsagaban legyen az Atyanak, hogy a' négy Kalandosbéli Atyak az ő kigyelmek mellett levő öregekkel edgyütt tövenyesen (!) lasák meg vané igaz mentese a ki allasra avagy nem? [Zilah; Borb. II]. 1826: Előljárok 12 számból állók választassanak az öregebbek, és értelmesebbek közül, a notariusok 13-dik leszen, kikkel együtt az apa a kalandosbéli előadható ügyes bajos dolgokat igazítja el, egész Kalandost mindenkor fásasztani nem lehetvén [Kv; EM XI, 374 A külközép-utcai Kalandos társaság art.].

Szk: ~ *ember* kalandoscéh-tag, temetkezési társasági tag. 1780: Ez is a' Kalandos végezése, hogy temetési alkalmatossággal, vagy egyébütt is a kalandosbéli emberek ha veszekednek, büntetése 34 pénz [Kv; EM XI, 224] * ~ *szerszám* temetkezési társasági eszköz/kellék. 1780: Mi . Hidelveik^a . egymást megrottuk egyenlő akarattal és minden kalandosbéli szerszámokat csináltattunk^b [Kv; i.h. 223. — ^aAz öregebb hidelvi Kalandos-társaság tagjai. ^bUtána köv. a tagoktól készített, ill. vásárolt szerszámok (fejseje, gajhó, deszka, kötél, tövágó-vas) fels.] * ~ *társ* kalandos-céhbéli társ, kalandos-társulati tagtárs. 1826: A ki kalandosbéli társát méltatlan és illetlen szóval megsérti, vagy szidalmazza büntetessék elengedhetetlenül d. 30 [Kv; EM XI, 376].

II. fn kalandoscéh-tag, kalandos/temetkezési társasági tag, rég kalandos; membru al societății de ajutor pentru înmormintare; Kalandzunft-Mitglied. 1780: Midőn a' Kalandosbélieknek a temetésen való megjelenésre harangszó vagy dékány által hír adatik 's a' rendelt órára a' temetésen meg nem jelenik, 's meg nem jelenésének helyes okát nem adja, fizet d. 12. Az özvegyek pe-

dig csak d. 6 | Ha egyik kalandosbéli más kalandosbéli-nek sirásni megyen, hanemha atyafia leend, büntettesék 1 frt | Ha a kalandosbéliék közül valamelyik a' temetközben a keserves házna az uton, vagy a' temetőben lármát, vagy veszekedést szerezne 's botránkozást okozna, az ilyen a' Kalandos közelebb esendő egybegyűlésekor, további haladék nélkül az apa házánál büntetődjék 1 frttal [Kv; EM XI, 374, 377 A külközép-utcai Kalandos-társaság art.] | Ez is az Kalandos törvénye, hogy ha valaki az Kalandosbéliék közül vagy szántsándékból, vagy vakmerőségből, vagy boszszuságból háromszori temetést el mulatna . . az kalandosbol kirekesztessék [Kv; i.h. 226 Az öregebb hidelvi Kalandos-társulat cikkei].

kalandos-céh 1. kalandos-/temetkezési társulás; societate de ajutor pentru înmormintare; Kalandzunft, Bestattungsvereine. 1797: vásárolt volt az Exponens Nehai N Enyedi Lakatos Ferentz Vramtol egy felől a Ns Kalandos Czeh . . szomszédságában két hold quartás földet [Ne; DobLev. IV/785. 1a]. 1826: (A) felebarátnkhoz tartozó kötelesség lévén hogy az halottak rendes idejökben tisztességesen temetessenek el . . a' keresztyén eleink pedig e' végre ugy nevezett Kalandos czehot vagy is társaságot állítottak, és ennek tagjairól, azoknak kötelességéről . . ugy ellenben a' köztök való jó rendnek megháborítói s a tisztesség, a' becsület regulái ellen vétőknek 's a társaságot megbántoknak bontésekről Artikulusokat is irtanak, melyek ez uttal megvizsgáltatván, megjobbítottak szükséges hozzáadással megbővítettek, s . . tudás és szoros megtartás végett a Kalandos társaságnak a' város főbírója subscriptója alatt, és notariusi extradatum mellett a nemes város pecsétjével is megerősítve ki is adatott. I. Articulus. Minden a' ki a kalandos czehban bé akar állani, akár ezen városból való legyen az, akár más helyről itten megtelepedett legyen, megkivántatik, hogy józan, jámbor életű, jó hírű, tisztességes és becsületes jó magaviseletű ember legyen, ki is beáltakor fizet d. 12. — II. Articulus. Szükség, hogy a' Kalandos társaságnak egy igazgatója legyen, kitől az egész társaság függjön, az egymásközt való szeretetnek 's jó rendnek fentartására vigyázzon mint a jó apa, a' maga háza népére; az honnan az ilyen becsületes jó hírű nevű apának is nevezetik igen méltán [Kv; EM XII, 373-4. — A továbbiakban kv-i külközép-, később honvéd-utcai céh, ill. társaság számára ünnepélyesen kiállított céhlevél összesen 33 pontban a céhélet szabályozása tekintetében részletesen intézkedik].

2. kb. földmives-kalandoscéh/temetkezési társulás; societate de ajutor pentru înmormintarea a agricultorilor; Bestattungsvereine der Landbauern. 1822: A' Rosa hegy aljai kalandos Czeh^a | Malatoⁱ Kalandos Czeh^c [Dés; DLt az 1821. évi iratok közt. — ^aHét, többségében román és 16 céhen kívüli tagot emlitenek. ^bA városnak egyik hegyen fekvő városrésze a Nagytemető környékén. ^cAlább így: a Malatoⁱ Szántó Czeh].

kalandoscéhbéli kb. földmives-temetkezési társulásbéli tag; membru al societății de ajutor pentru înmormintarea a agricultorilor; Mitglied des Bestattungsvereins der Landbauern. 1823: Szántó v. Kalandos Czehbéliék a' Rosahegy alatt [Dés; DLt].

kalandos-dékán a kalandos-céh temetkezési foglaltságának közvetlen irányítója; decan al societății de ajutor pentru înmormintare; Kalandsdekan (unmittelbarer Leiter der Bestattungstätigkeit der Kalandzunft). 1780: ennekelötte 1623dik esztendőben kezdettenek volt a mi régi atyáink Kalandost tartani kalandos apát, notariust dékánt rendelve azoknak bizonyos fizetést a' dekánnak 80./ nyolczvan pénzt [Kv; EM XI, 223. — A teljesebb szö. i.h. és kalandos-apa al.].

A kv-i öregebb hidelvi kalandos-társaság 1625-beli kiváltságlevelének 2. pontja a címszóbeli tisztségre nézve így rendelkezik: „ . . az apánk mellé . . rendeltessék két bizonyos atyánkfa, az kik viseljék az dekánságnak tisztit és az apáknak minden dologban legyenek segítséggel” | Ha valamely atyánkfiának halottja lézen tehát az apának először, annak utánna az két dekánnak tegye hírre . . és pingyarást az dekánnak legyen gondjok a sir ásatásra” [i.h. 220-1. — A Kalandos-apa].

kalandos-egyházi kb. sirásó és temetkezésben segédkező egyházi; slujbaș al bisericii care ajută la făcutul gropii și la înmormintare; beim Graben der Grube und der Leichenbestattung Hilfe leistender Kirchendiener. 1754: Mindezen megirt Kalandos Egy házfiaának és Harangozó számára járandó szántó földek és Széna füvek megdémáltatnak [Vagyonösszeírás a kolozs-kalotai ref. egyházmegyé lt; id. MNy XXXVI, 188]. — Vö. a kalandos 5. jel-sel.

kalandosi I. mn 1. kalandoscéhbéli/társulásbéli; al societății de ajutor pentru înmormintare; aus/von der Kalandzunft. 1727: kalandosi szép rend tartásnak rendes igazgatására . . ilyen Articulusokkal concludaltassék^a [Zilah; Borb. II. — ^aKöv. az articulusok fels.].

Szk: ~ atya kalandoscéhbéli/temetkezési társulásbéli atyamester. 1727/XVIII. sz.: Mi . . Zilah Várossában Székely Utszában lako Nemesi és városi Személyek, kik ami régi boldog emlékeztető Elejinknek bé vött Kalandosi szép rend tartások szerint való Kalandosi Atyák voltunk, és mostanis ezen szép rendtartásnak mindenkben meg tartóji es oltalmazói öreg személyek vagyunk^a . . Adgyuk tudtokra mindeneknek . . ; hogy midőn hivatott volna bennünket egész kalandosul mostani becsületes Atyánk Tunyogi György Uram . . kalandosi szép rend tartásnak rendes igazgatására, hogy . . következendő maradéking között a szép kalandosi rend meg tartassék, és jobban meg erősödgyék evégre ilyen Articulusokkal concludaltassék^a [Zilah; Borb. II. — ^aKöv. a nevek fels. — ^bKöv. az art.] * ~ atyaság. 1727/XVIII. sz.: Ha az becsületes Atyák a Kalandosi Atyaságok esztendejeiket eltölték szabadságában alyon az kalandosnak rajta hagyuk az Atyaságot két esztendőben, vagy többen is [uo.; i.h.].

2. a Kalandos nevű határreszben fekvő/levő; care se află în partea de hotar numită Kalandos; in der Dorffur namens Kalandos liegend/befindlich. Hn. 1851: A' Kalandosi volt szőlő helye [Erdősztyörgy MT; EHA].

II. fn kalandoscéhbéli/temetkezési társulatsbéli személy; tag; membru al societății de ajutor pentru înmormintare; Mitglied der Kalandzunft/des Bestattungsvereins. 1780: Ezeket a' szerszámokat, melyeket mi Hidelvi Kalandosbéliék csináltattunk, hogyha visszavonás támadna, el ne idegenitse senki is, az mi kalandosi végezésünk [Kv; EM XI, 223 Az öregebb hidelvi Kalandos-társulat cikkei].

kalandos-nótárius a kalandos-céh/temetkezési társaság jegyzője; notar al societății de ajutor pentru înmor-

mintare; Notar der Kalandzunft/des Bestattungsvereins. 1780: ennekelőtte 1625dik esztendőben kezdettene volt a mi régi atyáink Kalandost tartani . . . kalandos apát, notariust dékánt rendelvén azoknak bizonyos fizetést: a notariusnak 1./- egy vonás forintot [Kv; EM XI, 223. — A teljesebb szöveg i.h. és *kalandos-apa* al.].

A kv-i öregebb hidelvi kalandos-társaságban 1625-beli kiváltságlevelének 3. pontja a tisztseget *deák* néven említve, így rendelkezik: „Szükség . . . az Calandosnak egy deáknak lenni, az kivel az apánk . . . az ő íráshoz való szükséges dolgait végezze: az is pengi az régi mód szerént tartsa és viselje magát az Calandosban” [EM XI, 220. — A kalandos-apa].

kalandosság kalandoscéh, temetkezési társulás; societate de ajutor pentru înmormintare; Kalandzunft, Bestattungsvereine. 1727: Kalandosság Kalandosság után való kaszálo [Gyalu K; GyU 273–4, MNy XXXVI, 188].

kalandos-szerszám (kalandos-társasági) temetkezési eszköz/szerszám; uneltele necesare la o înmormintare (ale societății de ajutor pentru înmormintare); Totengräber-Werkzeug (der Kalandzunft). 1780: mi Hidelviek egyenlő akarattól megváltunk és hogy az akkori Várbeli vagy Belső Kalandostól békeességekben megválhassunk minden perpatvar nélkül 1680-ban^a minden kalandos szerszámainkat, oda engedjük s így váltunk meg azoktól^b [Kv; EM XI, 223 Az öregebb hidelvi kalandos-társulat cikkei. — ^aItt a kiadásban (?) van: valóban az évszám kétes hitelűnek tetszik. ^bKöv. utána a különválás folytán szükségesnek mutatózó szerszám-beszerzés rendjén a tagoktól vásárolt, ill. készítettet gajhók (csákányok), fejszék, kötelek, deszkák, tővágó, vasak szerzésére fordított összegek fels.].

kalandos-társ kalandoscéhbeli/temetkezési társulásbeli tagtárs; membru al societății de ajutor pentru înmormintare; Mitglied der Kalandzunft/des Bestattungsvereins. 1826: A Kalandos gyűlésében s egyebütt is a' hoi a' kalandosbelinek személyesen kell megjelenni, maga helyett feleségét, kalandos-társát, vagy más akárkit is nem küldhet, hanem személyesen tartozik megjelenni . . . ; az ez ellen vétőknek büntetése . . . d. 12 [Kv; EM XI, 376 A Külközép-, később honvédutcai Kalandos-társaság art.].

kalandos-társaság kalandos-céh, temetkezési társulás; societate de ajutor pentru înmormintare; Kalandzunft, Bestattungsvereine. XVIII. sz. eleje: a' Kalandos társaság Szántó fölgjek Szomszédságiban (sz) [Ne; EHA]. 1826: (A) felebarátunkhoz tartozó kötelesség lévén hogy az halottak rendes idejében tisztességesen temetessenek el a' keresztyén eleink pedig e' végre úgy nevezett Kalandos czéhot, vagy is társaságot állítottak, és ennek tagjairól, azoknak kötelességekről . . . ; úgy ellenben a' köztők való jó rendnek megháborítói s a tisztesség, a' becsület regulái ellen vétőknek büntetésekről Articulusokat is irtanak [Kv; EM XI, 373 A külközép-utcai Kalandos-társaság art.]. 1878: a temetéseken kivált férfi nagyon kevés jelenik meg, úgy hogy sokszor a sincs, ki a sirt behuzza, gondnok indítványozza az úgy nevezett kalandos társaság felállítását oly módon, hogy az egész falu 2 részre osztassék; felszegre és alszegre s a melyik részen halál történik, onnan minden telektől egy férfi jelenjék meg a temetésen büntetés terhe alatt | A kalandos társaság felállítatik; temetésen minden telektől egy férfi jelen lenni köteleztetik, a törvényes ok nélkül elmaradó az eklésia javára 20 kr-ral büntetetik. A falu két részre osztatik felszegre és alszegre; ha a felszegen történik a halál a felszegen lévő telkektől, ha az alszegen, az alszegi telkektől tartozik egy egy férfi a temetésen jelen lenni; mind két rész egy egy Dékán felügyelete alatt áll, ki a jelenlevőket számba veszi s a távollévőket megbüntetés végett a bírónak átírja. Dékánoknak megválasztatnak a felszegen Barta (Bandó) János, az alszegen Szénási Pál [M.bikal K; RAK 339, 342].

kalandos-társulat temetkezési egyesület/társulás; societate de ajutor pentru înmormintare; Bestattungsvereine. 1844: Az öregebb hidelvi Kalandos-társulat cikkei [Kv; EM XI, 223].

kalandozik 1. kóborol; a hoinári/vagabonda; herumstreifen. 1736: Többen is vannak tudom ezek a Fiscus cigányi; de neveket nem tudom, mint hogy imitt amott szélllyel járnak, kalandoznak a' cigányok szokása Szer(ént) [Remete Szt; TKI Makszim Péter (58) jöb vall.].

2. barangol, csatangol; a umbla haihui; herum-schweifen. 1705: csütörtökön küldvén el innen^a az úr egy darabontot Csanádra^b, hogy valami búzáat és egyéb élést hozzon bé, aki is azóta oda kalandozván, ma megjött, és sokat hazudott [WIN I, 379. — ^aNsz-ből. ^bSzászcsanádra (AF)]. 1736 u.: mikor a szegény atyámhoz általjött Bölönből^a Kálnoki Farkas Űrmösről^b Maurer Mihály, itt ittanak, estve zekében, harisnyában öltöztenek, csuklyát a nyakokban, botot a kezekben, szánban tizenkét ökröt befogtanak, bele ültek a cigány hegedűsökkel együtt, a szán közepin egy öreg cseber bor volt edényekkel együtt, megindultak, itt Nagy-Ajtán^c muzsikaszóval, kiáltozással s ivással egybenjárták a falut, által mentek Űrmösre, ott is úgy kalandoztak . . . viradtig [MeiTrCs 458. — ^aBölön és Nagyajta az Olt jobb partján Hsz-ben, a velük tőszomszédos Űrmös a bal parton NK-ben].

3. kb. (ide-oda) cirkál, nyj kajtat; a umbla de colo (píná) colo; sich umhertreiben. 1633: kj menenk Zele Giörgjel az vamos hidhoz eyselkor taiban, es ott lefeküuenk, halla(m) hogy az Vy Malo(m) aitaia megh nylek, es sokat kalandozanak az Malo(m)hazba(n) en rea akarek menni, hofi meg lassam kiczioda, de Zele Geörgi ijezte el hogy az Vamost keresik az katonak [Mv; MvLt 290. 115].

4. kb. cselleng; a se duce de colo píná colo; umherstrolchen. 1637: en mellólem fel kele Czisszar Pal, elsőben mind az szasznek keöze kalandozta, s monda . . . hofi az szaszne rajta tartia az leanion az kezit [Mv; i.h. 291. 110a].

5. kószál; a, colinda; herum-schweifen, streunen. 1723: En eleget kalandozék hol örömrre, hol szomorúságra. Istennek hala az Gyeresi^a. Thordai, saardi^b szőlőköt jól talaltam [ApLt 1 Apor Péter feleségéhez. — ^aAranysgyéresi (TA). ^bSárdi (AF)].

kalandozó 1. mn kalandos, temetkezési; al societății de ajutor pentru înmormintare; Kaland-, Bestattungs-

Szk: ~ *céh/társaság* kalandos/-temetkezési céh/társulás; societate de ajutor pentru înmormintare; Kaland/Bestattungszunft/verein. 1816: a Kalandozo Czéh Czéh Mestere Hajdu István | Hajdo (!) István a' Boldog Asszony vagy Kalandozo Czéh Czéh Mestere [Mv; MvLev.]. 1823: Néhai édes Anyánknak Sirját a Kalandazo Társaság által ki rendeltetett Sir ásök ki hán-ták [Dés; DLt].

II. fn cirkáló, nyj kajtató személy; persoană care umblă de colo pină colo căutând ceva; Herumschweifer/strolcher. 1633: Ha rea merőnk vala menny vgia(n) megh foghattiuk vala azt az kalandozott az Malomban, de en yeztem el Moga Palt, hogy egiöld az katonak keresik az vamousi hogi meg eölliék [Mv; MvLt 290. 115b].

kalánfogó hákori szerszámfajta; uneltă de fierărie; Art Werkzeug im Hammerwerk. 1673: Az hámorhoz való eszközök ezek Egy vas vagdaló-fogó, egy kalán fogó két forrasztó fogó [CsVh 44–5]. 1684: Kalán fogó — egy nro 1 [i.h. 92–3]. 1703: Kovácsok vagy vas veretők eszközei kalán fogó nro. 2, lapos fogo nro 1 [i.h. 118].

kalánfűrő lingură, burghiu lat; Hohl/Löffelbohrer. 1664: Kalan Furu Nro 1 [Dés; Hr 2/23]. 1679: Kanál Furu nro 2 [Uzdisztépér K; TL. Bajomi János inv. 70]. 1724: Egy hordó aknája fűrő kalán furu [Koronka MT; Told. 29/12]. 1729: Kalán furu ... nro 1 [Petek U; TKI Petki Nagy cs. szám. 79b]. 1745: Kerék egy nagy kalán fűrő nro 1 [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1753: Kerék Torka kalán fűrő Nro 2 [Szentmargita SzD; Ks. 18. ClI]. 1761: Kalán fűrő [Szentmargita SzD; i.h. 16] | Bokázó fűrő Nro 1 Kalan fűrő Nro 1 [Siménfva U; JHb XXXIII/31. 18]. 1770: Kerékhez való kalán Furu [Királyhalmá NK; Ks 23. XXIIb]. 1848: Csapozó fűrő három, Kalány fűrő egy [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVs]. — L. még MNy XXXVIII, 132; UF II, 314, 540.

kalangya 1. gabonakereszt; clăie; Mandel (Getreide). 1570: Vayda Janos ... vallia ... hogy ... Balint Thywadar vegian Rea Bochiatta Jwhait az Tharlora, Megh eneky (!) es Tetetet kart az kalongyakba [Kv; Tjk III/2. 9–11]. 1596: latam hogy az kalangya helyet megh latak, s negiedfel kalongyanak itilek az dezmaiat az feöldnek [UszT 10/74]. 1679/1681: Arataskor à hites vice udvarbirajaval, szamtartojaval, es más hiteles esküdttekek ki menven^a, mindenüt, minden nemű vetések(ne)k kalongiaiat igazan olvassak megh, mellyik földön mennyi, es micsodas gabona termett [Vh; VhU 669. — ^aAz ub]. 1697: mar l(ste)n kglmibül az aratás vighhez megyen, bár egy bizonyos ember jüne ki az kalangyát fel olvasná [Szilágycséh; BK. Kúmiés Gergely Bethlen Gergelyhez]. 1699: a' quartalatlan földön ket teslās ökör leszakasztva, kalangyaim között járván kalangyaimat teptek huztak [Dés; Jk]. 1751: a' Termésből minden tizedik kalongyát adták az Ecclesianak [Nyén Hsz; BLt]. 1769: mikor bé hajtottak volt nagyobb részét a Falu ökreinek immár a buza Határban nem volt másnak buzája hanem az Ur Ecelja földin voltak még künn a kalongyák [Bögöz U; IB].

Szk: ~ *járni*. 1749: Kalangya járni menénk az mezőre [Tarcsafva U; Pf] * ~ *ba rak*. 1639: az zabot mind ka-

longjaba(n) raktuk, hogi nirkos volt az Csür kertben hogi szaradgyon [Mv; MvLt 291. 208b]. 1724: az Bányára menő ösvenyen fellyül lévő zöld buzát kalangyába rakván, osszszak négi felé [Asz; Borb. I] * ~ *ba rakat*. 1737: Az Árpábanis sokat le kaszaltattam s kalongyába, vagyis buglyába is rakattam [Altörja Hsz; ApLt 4 Márton Mihály Apor Péterhez] * ~ *gabona* kalangyába rakott gabona. 1806: Ki tud Látott vagy Tapasztalt a Tanu hogy itten a Faluban vagy másuttis Lopogatott vagy Tolvajkadott volna, nevezetesen hogy másnak a mezőről ... kalangya vagy kéve gabonáját Törökbuzáját Fuszujkáját Loptanak volna? [T; Born. G. XIII. 14 vk].

2. szénaboglya; clăie (de fin); Heumiete. 1582: 12 Aüg(usti) fogattam négy Gywteot az Kiraly retyre mert az zeel az kalongyakat el hanta wolt, fizettem masfélél napzamoto fizettem d. 72 [Kv; Szám. 3/V. 21 Lederer Mihály sp kezével]. 1589: Matias deak vigre le zalloth lowarul, Herczegh Palneis azonba ki vete magat az kalongiak keözze es oth eolelgetek egi mast [Dés; DLt 226]. 1672: az kyaljfalui hataron az teren ualo szenajat mind el uitte uala az uiz, az Szent Martoni s az Dombai kalongjakot, szena bugljakot akkor ereössen hozta le mi felenk az uiz [Ádamos KK; JHbK XXI/16]. 1753: Első Kalangya Ó Szena ... Masodik Uj Szena [Karácsnfva AF; Told. 18]. 1776: a' Nyárádnak voltak olly nagy Áradásai ... ugj hogi harmad ideje Bugjánkot, szénánkot, Kalongjainkot el hordotta [Backamadaras MT; Sár.]. 1844: két ropant szekér szénát rakánk a' nagy kalangyából [Páncélcseh SzD; BetLt 1 Denes Petre (62) zs vall.].

Szk: ~ *ba rak*. 1687: Ez iden Takaritott nyári, és eözi széna, Kazalokban es Kalandgiákba(n) rakva, eö Ngk ide jöveletekor volt ez alab meg irt rend, és mod szerint [Fog.; UtI] * *öreg* ~. 1590: Vagion Mostan Az Varos kerteben zena ... Eoreg kalangya 6 Az Jara vyze mellet vagion kalangia 2 Kyben vagion Beoucon zeker zena 8 [Kv; Szám. 4/XVII. 12].

3. vány kalangyányi/kalangyával; de cîteva clăi de/din ceva; von einigen Mandeln (viel). 1573: Anna Lowas tamasne azt vallia hogi eo Adot volt zalmat 55 kalongiat Matenak az haza Megfegie (igy!) Mert Igen hitwan volt [Kv; Tjk III/3. 274]. 1590: mikor az eö vetett vetesse megh ért volna megh Arattünk benne kilench kalongiath [UszT]. 1594: Hytek zerent valliak eztis hogi eök buzaiokból minden hatt kalongiathul egi kalangia buzat attanak az varhoz [Bagos Sz; UC 113/5. 16]. 1647: Szena ... vagion Nyolcz kalangya ... Masut esmet hatt kalangia [M.királyfva KK; BK 48/16]. 1711: tavasz buza több ném létt négi száz eötvén két kalangia, tavasztis arattattam két száz hatvan kalongjat [Szentlélek Hsz; ApLt 2 Borcsa András Apor Péternéhez]. 1730: Kender löt tiz kalangya igen jo, ki Csinálva [Noszoly SzD; ApLt 4 So János deák Apor Péternéhez]. 1769: az ökrök mikor az Ur Ecelja buzájában kárt tettek volt én is ott voltam betsüllésében s öt kalongyára betsüllük volt [Bögöz U; IB. Paszkuj Tamás (36) zs vall.]. 1833: Három bugja nád, melybe van 36. Kalangya [Katona K; Ks 73/55].

Szk: *magyar* ~. 1600: Kerezturfalwaban Nemes Vdwarhazamnak kapuian belöl walo ahtagomath melyben wolt 300 magyar kalangya mindenestöl el hordotta [UszT 15/79]. 1722 k.: Proventus Pastoris. Buza három

egesz Magyar kalangya, Zabis anyi [Ludvég K; GörgJk 97] * *öreg* ~. 1724: ket szanto földet bir(na)k . . . tizenkét eoreg kalangia meg terem rajta [TKI 6 Anka Márkuly de Csot (56) ns vall.] * *vhány* ~ *ra való* vhány kalangyáni szénát termő (rét). 1589 k.: az Zaldakban atak kett kalongiaara valo zena heliet [Szu; UszT]. 1773: egy hejen három gálonyara (!) valo szénafüvet attam volt [Csatószeg Cs; Hr Fasc. 7].

4. ~ *n* kalangyául, kalangyájában; in clái; in Mandeln. 1564: az w felsige neuire sarcholtattak meg benwnk kin eötuen forintot kin hetuen öt forintot vót annak felotte bwzaiat kalongian el vitette [Cszs; SzO II, 179].

5. ~ *ul* kalangyájában, kalangyába rakva; in clái; nach Mandeln. 1625: Az czepleó Buzanak az Negied rezett, de azt így hogy ha kalangyául oztia el [Hszj cséplő-búza al.]. 1644: Az my be takarítot buzaiok vagion . . . kalangjául ozzak el valahanyan vadnak [Martonfva Hsz; HSzjP]. 1713: Az Szánto földek . . . a közös buza-ból, közös jobbaggokkal oconomizaltattanak . . . hanem annak idejében egyenlőkeppen fel takarítván . . . kalangyaul vagj szemül osztattjak [Baca SzD; JHb XLI/2]. 1774: Arpa Szemül 7. véka. mellyetis hogy nem arathatták le kaszálták azért kalangyául nem tudjuk meg mondani [Mocs K; KS Conscr. 17]. 1851: A' kalászos gabona künn a' mezőn kalangyául, a' csős vékával, vagy Zsákkal . . . fog két felé osztatni [A.esküllő K; RLt O. 4].

6. ~ (j) *ban* kalangyául, kalangyába rakva; in clái; in Mandeln. 1596: Az fel chewrb(e)n Meraban wagion buza kalongiaban gel. 70 [Kv; Szám. 6/XIX. 25]. 1600: Tudom hogy az wegezes zere(n)t kett eökret, s egy wnot boriustol megh atta az J az Anak esmegh tudom hogy buzatis adot . . . de Lenart Peterne kalongiaiaiban ott hagyta el wezni [UszT 15/267 Farczadi Janos Farkaslaki vall.]. 1640: (A jb-ok) megh buza ki hordasal, kalongiaiban ualo be hordassal, Asztagh rakassal . . . mind az Bethleniekkel egyöttört tartoznak [Fog.; UC 14/48. 13]. 1708: (A rozs) kalangjáb(an) vagion a földökön [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. 1722: Proventus Pastoris. Buza Gel. 1. Zab. Gel. 1. A kinek buzaja kalangyában nincsen Metr. 2. A kinek Zabja kalangyában nincsen Metr. 2 [Péterlaka MT; GörgJk 117].

7. ~ *ja* egy kalangyáni/kalangyánkenti mennyiség vmiből; o claie (de . . .); eine Mandel (viel). 1621: az Jo Buzanak kalongijatol teöbbit sekj ne adio(n) d 2. Az Keözep rendw Buzanak kalongijatol d 2 1/2 Az igen szegenjteöl d 3 [Kv; TanJk II/1. 236]. 1735: egy véka el vetett Buzarol nem procealodik, több, vagj leg fellyeb két Kalongja, hol másfél, hol penig két Vekát ereszt Kalongjája, egy Kalongjában vagyon Penig huszon ött keve [Mezősztyakab TA; JHb XI/9. 24–5]. 1752: a' rosnak penig kalangyája egy vékát s más felet meg eresztet [Holtmaros MT; Told. 37/44]. 1761: egy véka Buza után lehet 2 kalangyá prosperálni, kalangyája pedig meg ereszt 2 vékát és 1/2 némelykor harmot [Marosillye H; JHb LXX/2. 114–5]. 1774: mikor 'a kóst szükebb volt szalmának atták kalongyáját egy egy petákon az kastélyból [Szentdemeter U; LLt Vall. 64]. 1849: A zab asztagba 350 kalangya lévén, ennek kalangyája 7 p. xrt ervén, ért az egész 40 PFr. 50 xr [Héjasfva NK; CszZ].

8. ~ *jára*/~ *jával* kalangyánként, kalangyaszámmra; pentru o claie; nach Mandeln. 1598: Az bechysk el me-

nenek velünk oda az hul en nekem buzam vala az Kis Antochy (?) Mihaly hazához, fel haghanak meg latak az búzat Ioua hagiak, hogy Jo búza megh bechillek, egy egy forinton hagiak eöted fel kalongyaiara | Eleozer az foga bechist . . . my el menenk az Drabo(n)t hazához, Az búzaban kj vonatunk, bechilleók eöted fel kalangiajauul egy egy forintra [UszT 13/38, 13/41].

9. Jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: vmiből vhány kalangyáni; de cîteva clái de/din ceva; von einigen Mandeln (viel). 1586: 12 Kalondgia Zalmat wötte(m) Jstwan deaknetol . . . d. 48 [Kv; Szám. 3/XXVII. 10b]. 1592: Leöt ez Jdeón . . . 407 Kalongia Zab [Kv; i.h. 5/XII. 2] | Hodgiaj Janos chioualtatta vala megh minekeonk harom kalongia Arpankat [UszT]. 1617: adott vala Fodor Pal egy kis szena Füuet, melljen egy kalongia szena lött volna, de az vtan magam orottam többit hozza [Ditró Cs; LLt Fasc. 69]. 1647: husz kalangya Arpatis chipeltetett el Gerendi Istuan Vr(am) [Drassó AF; BK 48/16] | Az Vizen tulis vagion . . . egy kalongia kaszalt Zab es Arpa [Marosillye H; VLt 55/5415]. 1650: Egy kazalaczka s Eöteödfel kalangya szena [Sólyomkö K; SLt GH. 5]. 1669: huszonhat kalongia viragos ki kesziet kender, egy falka szösz [Királyhalm NK; Ks 67. 46. 24a]. 1758: 90 kalangia köles gondviseletensége miá nyersen egybe rakattatva(n) el rothadott [Torda; TJkT III. 275]. 1843: A Királyi Fiscus hány darab Nádas tokat bir a kötelendi határon? . . . külön külön hány Kalongya Nád terem rajtak? [K; SLt Vegyes perir. vk].

Szk: *egész* ~. 1722 k.: Proventus Pastoris. A Nemessegtől nyolcz kurta kalangya Buza . . . A Parasztsagtol ket egész kalangya Buza [Felfalu MT; GörgJk 91] * *kurta* ~ → *egész* ~ * *öreg* ~. 1732: Vagyon öreg kalangya széna nro 3 [Nagyiklód/Szászsztyakab SzD; Tsb 51].

◇ Szk: ~ *ba rak div* kazalba hány; a arunca peste grămadă; durcheinanderwerfen. 1769: A kérdésben meg nevezett napon . . . ki jüvén Putzi András . . . hallám ezt mondja vala: Harkáék meg támadának itt . . . de ha ma valahol rájuk találhatok vissza fizetem nekik, azzal elmene a nevezett lako Hajléka felé s tsak hamar hallám hogy mind az ördögök dergetnek a Házba, heregne, morognak mint a kutyák, s tsak hamar ki jüvén a Házból Putzi András egy tsonka kardal mutattya nekem ezt mondván: Né el törték a kardomat Harkáék 's a Cselédeimmel együtt kalongyába raktak a Házamba, de ma ha tsak lehet vissza fizetem nekik [Agyagfva U; IB. Kristoff András (26) szabad személy vall.] * ~ *ra hány* kb. (nőt) ágyra vet; a trinti in pat (o femeie); (Frau) ins Bett werfen. 1688: egy Seres Gyurka nevű Jnas mente(n) házamhoz jöven házamhoz jártotta^a, ott ijtut vendegéskedett, házamba(n) hálatta, párnát tött feje alá . . . magam ágyamban kalongyára hánta a szolga . . . etszaká(na)k idejen a' szolgámis othon hált [Szék SzD; SzJk 229. — ^aA felesége].

◇ Sz. 1838/1845: árpa . . . szemhéjra pattanni szokott vérmes kelés, mit Erdélyben a nép imigy hisz elmulaszthatónak: A pseudoorvos egy sarlót vagy kést vévén elő, a kelés körül és felett jártatja, mintha éppen aratna, mialatt e beszédkét szavalja el: „Árpa, árpa! learatlak, kévébe kötlek, kalangyába raklak, szekérre teszlek, hazaviszlek, kicsépellek, felszórlok, megrostállak, megdagasztlak, kemencébe vetlek, megsütlek és megeszlek” [MNYTK 107. 12].

kalangyabér kepe (a pap, tanító részére kalangyául adott gabona-járandóság); dare in cereale (sub formă de clăie dată preotului/dascălului); (dem Pfarrer/Lehrer in Mandeln gegebener) Kornzins. 1613/1687 k.: a mikor a Praedikátor és mester bérit meg szokták adni nyárb(an) . tehát a végzett napokra valaki meg ne(m) adná a kalongya bért, tehát mindgyárást a nap után egy bizonyos napra a Praedikátor és Schola mester mindenik faluba(n) ki mennyenek és a falut az egyház fiak és a falubéli bírák össze gyűjtsek és három forint birság alatt tartozék a falu béreket fel igazítani [Berekeresztúr MT; MMatr. 222]. 1722 k.: Proventus Pastoris. Buza a Nemes emberektől Gel. 3. A Darabontoktól Gel. 2. A Parasztság kalangya bért nem ad [Görgénysztimre MT; GörgJk 105].

kalangyabúza kalangyába rakott, kicsépeletlen búza; snopi de griu netreierat, clădiți în clăi; in Mandeln gelegter, nicht ausgedroschener Weizen. 1676 u.: A' hol két házias ember leszen, az olyan ad a' ketteő három kalongyát. A' Ki penigh kalongya buzat nem adhat, ad három vekat az Somlyai vekával [Balla Sz; SzVJk 173]. 1680: mellj Kalongia buzák(na)k Possessori az execuciora p(rae)mittált Certificatoria Relatoriaban bővön declarálva vannak [Fejér m.; Törzs].

kalangyácska 1. gabonakeresztcske; clăiță, clăie mică; Mändelchen. 1808: Hát arra emlékezik a Tanu, hogy azon Hetven kalangyátskát is nem a maga csürihez, hanem az erszény Lupujéhoz rakatta? [Erked K; LLt vk].

2. szénaboglyácska; clăiță de fin; Feimchen. 1791: Csinyáltattam szénát az Erdőkön kalongyácskákot 4 [H; Ks 108 Vegyes ir.]. 1798: Az erdön Csinyált kalongyácskákot 7 3 buglacskát [H; i.h. 44–5].

3. vmiből vhány kalangyácskányi; cîteva clăițe din/de ceva; einige Mändelchen (viel). 1742: egy kalangyácskát^a tiz vonás forintokon ada el [Méra K; AggmLt C. 12. — ^aSzénát]. 1750: vagyon tavallyi szalma egy kalongyátska [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 3.] kaszálatott két kis kalongyátskát [Kárásztelek Sz; Told. 3]. 1823: az alko-reti Széna egy kalongyátska [Budatelke K; Born. F. Ic]. 1840: Még széna van három kalongyácska 's egy fenék [A.ilosva SzD; KfMiss.].

4. Jeltői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: vmiből vhány kalangyácskányi; de cîteva clăițe de/din ceva; einige Mändelchen (viel). 1761: Sárpataki László Ur(am) egy kalangyátska szénát tsináltatott az ide valo Lipitorokkal [Szászárma SzD; BK. Pópa Alexa (30) jb vall.]. 1765: Margai Ferentz Vram(na)k Vagyon a Csüres kertben egy kalongyátska szenaja és egy kazlatska szálmája [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 9]. 1781: edj kalongyátska széna vagion [Esztény SzD; Told. 6]. 1794: az idén nevezetesen elég avar gyujtogatás volt mindenfél s nekemis volt egy kalangyátska szénám, s ha ki nem mentem volna oltamára ott égett volna [Nagykristolc SzD; JHb]. 1803: Egy Kalangyátska Széna Hfr. 18 Dr. 36 [O.asszonynépe AF; DobLev. IV/862. 28b].

kalangya-csóváló kalangyákat csóvával tilalom alá helyező személy; persoană care marchează clăile cu șomoioag (ca semn de interdicție); die Mandeln mit Docken

unter Verbot stellende Person. 1684: Dezmasoknak rendeltük Assessor Uraimek között Boldisar Deak, Tánács rénd között Sárkadi Ferencz Vraimekat, Kalongya csóvalok(na)k pedig rendeltük eo kglmek melle Varga Thot Janos, Fazakas Marton és Gáll Istvan Uraimekat [Dés; Jk].

kalangyafenék szénaboglyaalj; fundac/podină de fin; Schobergrund/unterteil. 1781: az én Atyám egy tavaszon meg szorult vala Széna felől... s itten ... Gaz rez nevezetű helylységen egy darab kalongya feneket meg vón Néhai Vad Demetertől [DE 3].

kalangyajárás szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: ~nak idején kalangyakerüléskor/őrzéskor; in timpul supravegherii clăilor; in der Zeit der Mandelbewachung. 1749: az Nyárban két esztendeje mulék Kalongia Járásnak idein az mezőben egy földnek borozdáján rendiben ülven az Falusiakkal [Tarcsafva U; Pf].

kalangyakaró par (pe care se clădesc clăiele); Mandelpfahl. 1729: a' Bérés okolban találtunk a' kapun belöl három rakás kalongya karot [Marossztygyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. 1779: egikor tsak oda jövenek Varga Tamás Ferentz és Peter Kalongya Karoval Vass Villával hajitto fával [Berekeresztúr MT; BetLt 6 Szekelly Mihály (48) lib. vall.]. 1797: Az Istálló, és a Szekér Szin rész szerint fenyő Déskákkal, részszerint pedig kalangya karokkal van fejl bé padlásolva [M.igen AF; DobLev. IV/777. 19]. 1854: Kalongya Karo 112. darab Szőlő Karo — 475 darab horgas [Sárd KK; WassLt]. 1860: Ezen erdőben ... vágattak ... kalangya karok, a' gátakhoz czapkák és gát vessző [Vécke U; Told. 21].

kalangyál 1. gabonakeresztet/kalangyát rak; a clăi/face clăi; in Mandeln legen. 1596: az mely feoldeket .. Zabo Gergely birt, Mihelt kéz aratua es kalangyalwa leze(n), meg aggyak az harmadott beleolle kmednek, az mi keppe(n) kmeddel vegeztnk [Vessző NK; JHb XXIII/3]. 1673: azon földön kalongyalt volna Balintfi kinek Jussával akarja birni azon földet az J [Kv; TJK VIII/11. 291]. 1784: En Tudom azt bizonyoson azon kártékony Emberek Tihai Lakosok légyenek ... reggel szemeimmel láttam midőn mentem volna kalangyálni, hogy a' Tihaiak jöttek, a' praedált és ... által lopott Buzának el vitelére egy bihaj szekérral [Galgó Sz; JHbK LIV/8. 7].

2. szénaboglyát rak; a face clăi (de fin); (auf)schobern. 1591: Puzkas Peter ... vallia, hagi ez fogoli Jst-wa(n) Deak ... megh minketis hy vala hog oda menewnk a zena fwbe halnj ... penteken penigh mind ot kalongialt utannunk [Kv; TJK V/1. 147].

kalangyalás 1. gabonakereszt-rakás; clăit (clădirea clăilor); Mandeln. 1843: itt tünik ki, hogy ők valoba nem csak dögök; de értetlenek is — jelesen kazalozás, kalongyalás- és asztag rakási mester(se)geket nem értenek [F.zsuk K; SLt évr. Szigethy Csiky Zsigmond P. Horváth Ferenchez].

2. szénaboglyarakás; clădirea clăilor (de fin); Auf-schobern. 1591: Fekete Mihály Borosi Peter ... valliak penteken olikor ieot oda hagi ... az kalongialashoz kezdet akkor es ot uolt welunk [Kv; TJK V/1. 145].

3. 1870 k./1914: kalongyalás: több fiúnak keresztül-kasul egymásra halmozása, az utolsó a tetején tapsol, a legalsó kiabál és fulladozik [MvÉrt. 17].

kalangyaló 1. búzakalangyát rakó személy; cláditor de clái, persoană care clădește clái; Mandel(n)leger. 1587: Az Aratokra es Kalongyalokra walo keolchyege. Az bwza Vetest es Mayorsagott Arattak megh az Jobbagyok. Az Buza kalongyalasra fogattam hatt olahott fizettem eozeesegle teole d. 60 [Kv; Szám. 3/XXXIV 10 Zabo György isp. m. kezével].

2. kalangyarakás, kalangya-rakni való; snopi de clái; Mandel(n)legen. 1716: Isten eo felsége az Aratásnak ideit el hozván a mely marhán munkálkodni szokott ha két féle marhája vanis ki viheti meg tzövekelje legeltetheti napkelettől fogva napnyugotig, a kit nap nyugott után ott találunk ha tzövekelve lészen is poena flor. 1. excipialván ha urgens necessitas kénszeritti a mely ilyen ha fogyato gabonáját végezni akarja vagy siető kalongyalója van etc melyet akkor végben vihet egy ora alatt [A.csernátón Hsz; SzékFt 30].

kalangyáni 1. vhány kalangyával, vhány kalangyára való; de citeva clái; von einigen Mandeln (viel). 1748: láttam egy kis buzátskájatis cir. 30. Kalangyánit [Torda; Borb.]. 1750: Egy szegény Ember(ne)k vagion resziben jutott circit(e)r három kalangjáni buzája egy tsmotskában [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 3]. 1754: kaszaltatt maga számára két Kalangyani szenat [Veresegyháza AF; Told. 28]. 1774: a két Zsitárok mondtották, hogy azon 50ven kalangyáni Zab a földiben veszt [Mocs K; KS Conscr. 79 Varro János (26) jb kulcsár vall.]. 1775: a két Osztagbol mintegy negyven kalangyáni ősz Gabonát téptünk ki, más helyre hordottuk, Gazlottuk [Karatna Hsz; HSzjP Michael Kun de Karatna (34) ns vall.]. 1777: Néhai Pap Farkas eo klme . több kalangyáni gabonáját arattatta le, és Lovaival galáztatt [Marossztygörgy MT; MkG 36. 5/5 Sornya Kira (80) zs vall.].

2. vhány kalangyából álló; cládit din citeva/mai multe clái; von/aus einigen Mandeln (bestehend). 1764: egy buza asztag, mint egy Két száz Kalangyáni [Udvarfva MT; Told. 44/26].

kalangyarakás vhány boglyányi; de citeva clái; von einigen Schobern/Feimen (viel). 1714: egy kalangya rakás szalma egy kalangya Széna [Pálos NK; LLt].

kalangyas I. mn 1. vhány kalangyából álló/rakott; cládit din mai multe clái; aus einigen Mandeln bestehend. 1653: ha az isten annira ualo aldasat agia bornak buzának mindenik helire . . . egy egy negi száz kalongias asztagot hagiok es ötuen ötuen ueder bort [JHbK XLII/3 Kovacsoczi Zsuzsanna végr.]. 1730: el végezvén a 400 kalongyas Asztagnak Csepelését masodszori szoraszol let eleje Mett. 201 Másodgya mett. 17 [Szentbenedek SzD; Ks 70. Szám. 51]. 1749: a' Csűr körül volt . egy száz negyven kalangyas Asztag, és egy mas . száz kalangyas Zab asztag [Mezőcsán TA; DobLev. I/236. 22b Maria Prodán (64) jb vall.]. 1755: Szalmájába pedig vala akkor az itten való Csűrnel oh Buza Asztag négy négy-száz kalongyas, vagy többecskeis [Gernyeszeg MT;

TGsz 35]. 1797: Két asztag Buza, édyik két száz hetven, másik Száz harminzt Kalangyas is Summa négy száz kalangyáni [M.igen AF; DobLev. IV/777. 20].

2. ~ búza kalangyában lévő, csépeletlen búza; snopi de grü netreierat, cládit in clái; in Mandeln befindlicher, nicht ausgedroschener Weizen. 1622: Praedicator Jovedelme. Az Varos ad ä Pastornak egy sommaba(n) Tizenkett forintott Az Urak szakoztua adnak az Uduarokbol kalo(n)gias buszatt meniett akarnak [Bonchida K; SzJk 7].

3. ~ bér kepe (a pap/tanító részére kalangyául adott gabona-járandóság); dare in cereale (sub formă de clăie) dată preotului/dascălului; dem Pfarrer/Lehrer in Mandeln gegebener Kornzins. 1871: A gondnoknak kötelességévé tétetik, hogy a híveket a templom előtt szokott módon megállítván, a bérhordás napjának kitűzéséről értekezék s akkor, t.i. a kitűzött napon minden kalongyas bért behajtasson [M.bikal K; RAK 293].

4. " ? " Hn. 1757: A Kalongyas Szélyben [Vaja MT; EHA]. 1780: Kalangyos elen (szó) [uo.; EHA]. 1791: Kalangyos szöllő nevezetű Hegyben (szó) [uo.; EHA].

II. fn " ? " Hn. 1608/1687 k.: az also határban Kalongyasba(n) [Vaja MT; MMatr. 110]. 1757: A Kalongyáson [uo. EHA]. 1778: az Kolongyoson (szó) [uo.; EHA].

kalangyaszm 1. numárl de clái; Mandel(n)zahl. 1588: Jutott dezmaiban egy Kewes búza az mely ot fezik az Meray Maior haznal egy kis asztagban, a melynek Kalongia Zamatt megh nem tühattam [Kv; Szám. 4/V. 5 Gr. Veber sp kezével]. 1589: A Meray Dezma buza tt kal. 90. Sum(m)aia a' Buza Klongiának 993. Ezekbol rakattam asztagot a' Major Kertbe tudniillik az itt valo Majorsagbol kibe vagio(n) kalongia zam 603 [Kv; i.h. 4/XI. 2]. 1594: Az Somliai Maior kertben uagio(n) reghi asztagh, mellicnek az Kalongia szamat semmikeppen megh ne(m) tudgiak mondani No. 5 . Kraznan uagion az Maior kertben Reghi asztagh, mellicnek az kalongia szamat mint szinten az Somliaiaknak nem tudgiak megh mondani No. 8 [Somlyó Sz; UC 78/7. 2]. 1675/1688 u.: Az Tavaszi vetesrölis, ugi mint arparol, zabrol, borsorol, lenczeröl, kenderröl, lenröl igaz szamat tarcz. mindeneket fel irass. mind kalongia szamat, s mind köböl szamat, hogi annal jobb szamat adhass [Borb. I Petki János ut-a csikcsicsai jb-birájához]. 1677: az mi Kgl Asszonyu(n)k^a Also Komanai Udvarházánál az mely jok most jelen vadnak arrul valo Extractus Majorság Asztag . . . Kalangya szám 500 Dezma Aszt(ag) Kalangya szám 418 [Utl. — ^a]. Apafi Mihályné Bornemisza Anna]. — L. még UF I, 816.

Szk: ~ot arat kalangyaszm szerinti napszámmal arat. 1793: Egy aratonak enni valo mellett 12 D(e)nar. Ha kalangya Szamat arat s törvényes kévét köt kalangyájáért 3 D(e)nar [Szu; UslLt X. 80] * ~ra arató kalangyaszm szerinti napszámmal arató. 1768: Ajtonb(an)^a kalangya számra arato Czigányok(na)k fizet(tem) Hf 5 [DobLev. II/390. 22a. — ^aK].

2. ~ra kalangyaszm szerint; dupá numárl de clái; nach Mandel(n)zahl. 1595: Mindenemt a' hol ez Ez-tendeoben az zegenyeknek buzaiok volt eoewe compútalan leot kalangia zamra, 678 kalangia [Kv; Szám. 6/XIII. 11].

kalangyaszéna boglyaszéna; stog/ciaie de fin; Schoberheu. 1685: Az Csüres kertbenis Kalangya szena l Sarju a szigetben kalangya no 1 [A.komána F; UtI]. 1751: nem felszé hogj valaki tüzet dug a kalangya szénában, s el égetik [Kóródsztrmárton KK; Ks 17/LXXXI. 18]. 1778: Eddig elé szinte 3. kalangya oh kalangya szénát az ökre el költettek [Solymos AF; Told. 6]. 1814: Tavasz félt a' midőn már az idő melegedett, a' Bogja vagy Kalongya Széna el lévén tépve, vagy vágva, a Bogja teteje le dőlt a' Szolgámra, úgy hogy Szinte oda ölte [Dés; Ks 79. 29. 794]. 1830: Tavaí és Idei Kalangya Szénák [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 174].

kalangyatermés kalangyaszám szerinti gabonatermés; recoltă de cereale după numărul de clăi; Kornerte nach der Zahl der Mandeln. 1841: sem a' kalangya termés, sem az, hogy abból a' fel tett vékaszám szerinti mag jöhetett volna ki azon években) — az alperes által sem directe, hanem csak hozzá vetőleg bizonyíttatik [Dob. Somb. II].

kalánka kiskanál, kávéskanal; linguritja; Teelöffel. 1654: kwldcootem külön egy Jwegh palaczk vizet, melybeölis harmadnaponként igyek egy egy kalankauál regellenken (!) [Gyf; BesztLT]. 1744: Lapos nyelű ezüst régi vásott kalánkak 2 [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. — Vö. az *ezüstkalánka* címszóval.

Szk: *tojásevő* ~. 1772: 1 Fő szerszám reszelő egy tojás évő kalánkával [Egeres K; Ks].

kalánnyi vhány kanálra való; de cîteva linguri; von einigen Löffeln (viel). 1778: Mindenek felett szükséges a' forró nyavallyában Levőknek az bőv ital . Lehet egy szelet hajás közkenyeret, vagy két kalánnyi Zabot, árpát, vagy jól kimosott zab vagy árpa kását egy ejtel vízbe meg főzni két három szem asszu szilvával [MvÁLT Mátyus, ConsSan. gub. — L. Szini Karola ki-jegyzése]. 1786: az Mlgos Urasag aszt sem engedi, hogy az Szegenység egy kalánnyi italt bé hozzon az maga számára [Torockó; TLev. 4/13. 33].

kalánocska kiskanál, kávéskanal; linguritja; Teelöffel. 1700: Harom fejer kis kalánocska [Hr 1/20]. 1763: hat aprob kalanotska [Hsz; Ks 23. XXIIb].

kalános I. mn I. kanálfaragó/készítő; care face linguri de lemn, lingurar; Löffelmacher-. **Szn:** 1712 k.: Kalános Jankó (25) cigány [T; Törzs] | Kalános Maki (26) cigány [Torda; i.h.]. 1768: Kalányos Miklós (30) jb [Madaras MT; BK]. 1796: Paraszt Kalános Goga János 65. Esztendő [Albis Hsz; BLev. Vall. 5]. 1805: Kalános Todor 30 Esztendő zsellér [Százajazta Hsz; HSzJP]. 1827: Fogattam meg M Frátai Kalányos Pávelt [Záh TA; WassLT]. 1838: Kalányos Dani új paraszt [Nagykapus K; RAK 9].

Szk: ~ *cigány*. 1754: hét, nyoltz vagj még több kalános Cziganyok [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. 1765: egy fejer Lova volt a Cziganynak melyet osztán el tserélt volt ugyan Záhon ... egy szürke szőrű Lóért egy kalános Czigánnyal [Záh TA; Mk V. VII/6]. 1803: a Ragadoban Három Kalányos Czigány Hurubát tétetett [Körispatak U; EHA]. 1804: az havasi Kalányos és Sátoros Czigányokatis mind eddig ezen helyen ... nyarolni és

Sátorozni tudom [Sárd AF; TSb 51]. 1839: Kásovai^a kalányos tzigányok taxája 4 Rft [Görgény MT; Born. G. XXIVb. — ^aMT]. — L. még Erdő II, 846; RettE 349.

2. ~ *kerékagyfűró* kerekesszerszám-fajta; lingurá; Hohl/Löffelbohrer. 1720: Kalános kerék agy furo nro 1 [Szurduk SzD; JHb XXVI/2].

3. ~ mesterség; meserie de lingurar; Löfflerhandwerk. 1835: Dutsi vagy Som József kalányos mesterséget folytat [DLt].

II. fn I. kanálfaragó/készítő személy; lingurar; Löffler. 1772: Preda György Ez kalányos . Preda Lupuj Ezis kalános [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr]. 1814: Gogosa Onu, Új paraszt kalányos, és aranyász Bányász [DLt 640 nyomt. kl].

2. kanalas, kanáltartó; lingurar (un fel de cuier); Löffelbrett/blech. 1784: A Cseléd Házban Egy vesszővel font paraszt Kalános, benne két fa kalányok [Rücs MT; Ks 21. XV 22].

kalántartó nyj kalános, kalányos; lingurar; Löffelbrett/blech. 1677: Egy pléh kalántartó öt kalánokkal v(a)l(e)t f.—/12 [Kv; DRL I. 155b]. 1775: 1 Soitar 1 kártyos, és 1 kalany tartó x 4 [Déva; Ks 76. IX. 18. 1/4].

kalantika-matéria kelmefajta; un fel de mătase; Art Seide. 1714: Calantica Materiabul valo Előkettő [AH 43].

kalap I. pälärie; Hut. 1662: Azkik hajókra nem kaphattanak és Tisza általúzásának esnek s ügyis bele vesznek vala, úgy, hogy csak kalapjok, süvegek maradnának fenn a Tisza színén [SKr 140]. 1703: az ki penig az kalapot veszi, nagyotska karimáját vegyen [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1736: Viseltek^a kalapot is nyárban, annak az elein csukroson fenállólág egybenkötött fekete strucz tollakat [MetTr 349. — ^aA férfiak]. 1745: én köszönék néki de semmit sem felele hanem Csak kalapját emelít [Szásznyires SzD; Ks Pap Gyurka (34) ub vall.]. 1780: Gyurizta a kalapját a még észre vettem el vágotta frantiássan mint a több Urfiak és nem maradhattam tölle mig pantlikából valo bokrétát nem vett a Boltból és körül valo pantlikát széleszt, és czifra kötest és gombot réája [Kv; SLt XXXIX Fr. Ferentzi lev.]. 1789: vásárlatt 1 kalapat 1 par kestyőt [Mv; Berz. 7. 69/1]. 1829: még sem kalapam sem bundám nints igazitva [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Hn. 1818: Az Avas vagy Német Kalap nevű Helyen (e) [Marossztkirály MT; EHA]. — A jel-re I. AÉ 426-7.

Szk: *akasztatlan* ~. 1823–1830: Elégge is kívántak a jurátusok rajtunk bosszút állani Azert magyar beszéd, rövid mentébe és akasztatlan kalapba való járás iránt szüntelen leskelődtek utánunk [FogE 107] * *debreceni kupeces* ~. 1838: Dima Dani szökött el Debreczeni kupeczes kis karimájú kalapban [DLt 1165 nyomt. kl] * *dubica-fejű* ~. 1802: Koka György . vasvillájával úgy ütötte Főben az Exponenst, hogy a' Feje hátul bé hasadt, a' vére el lepte ... és ha nagy dubitza fejű kalapja nem lett volna Feje ketté hasadt, és halála történt volna [Mv; Born. XXXIX. 53]. — Vö. a *dubica-kalap* címszóval * *felakasztott karimájú* ~. 1823–1830: Amig háromszögű felakasztott karimájú kalapot viseltek^a, addig az horgas fésűt a kalap karimájához bedugták [FogE 108. — ^aA XVIII. sz. végén a mv-i

diákok] * *felakasztott taréjos* ~. 1823–1830: Az itt^a volt akkori német deákok nagyon vadoknak látszanak, azaz nagy, felakasztott terejos kalappal, kászu stílivel, vagyis olyannal, amilyen be itten Erdélyben is régen a nagyurak kocsisai jártak [i.h. 245. — ^a1796 táján Jénában] * *felszegezett* ~. 1823–1830: A deákoknak nem volt szabad a kollégiumon^a kívül horgas fésűt hordozni fejeken, egy garas büntetés alatt, hanem a fésűt a felszegezett kalapba dugták, s ott hordozták [i.h. 67. — ^aA XVIII. sz. végén a mv-i ref. kollégium épületén kívül] * *florentin* ~. 1844: 1 florentin kalap takarítása [Kv; SL] * *fogarasi* ~. 1683: Fogarasról ez sz(erint) hoztunk egyetmásokat el ... Három Fogarasi kalap [Uti] * *háromszögű* ~. 1769: Csik Sz. Simoni Endes Josef ur(am) Paludgyai Josef nevű Szakácsa ... Sárga hosszú haju bajuszsú, publican színű veres rokával prémezet mentébe, hasonló nadrágba fekete háromszögű kalapja, fejér aba köppönyege elsőkvén ... jo őrizet alatt az Údvarhelyi Tömloczbe bé hozni el ne mulassák [Uslt XIII. 97]. 1823–1830: Ezen polgári katonaságnak^a előjáró serge állot a magyar mesteremberekből, kik is gránátszin mentében, magyar nadrágban s csizmában voltanak, háromszögű kalappal és magyar horgas karddal [FogE 259. — ^aBécsben 1797 táján] * *karimás* ~. 1785 k.: Papot kérnék^a, mert nagy asszonyiségben Jár-dogálnék kamuka ruhában; De hogy a pap csak otthon kuttogta, Nem kell nékem karimás kalapja [Balás kódex: EM XX, 500. — ^aA vén lány] * *kerek* ~. 1811: Lázár Deutsch Lébel nevezetű 'Sido, ki-is Kolosvári születésű, és Lakos, 20. esztendőss szederjes Kakadertí visel, szürke kerek Kalapja vagyon [DLt 46 nyomt. kl]. 1826: Nyikita Krikos, Nagy Sink Széki Várdi születésű ... fekete törpe kerek kalapot^a [DLt 36 ua. — ^aÉrtsd: visel]. 1836: Juon Hejnutz ... viselt ... hosszú oláhoss inget, szebeni pakulárszűrt fejtét és sinarazva, ótska kerek oláh kalapot [DLt 1016 ua.] * *kerekfejű* ~. 1821: Küküllő Vármegyei Hondorfí Közlakos Rusz Ávrám ... visel lambos oláhoss Babot, kised kerek fejű kalapot, néha süveget, hosszú inget [DLt] * *kerek tetejű* ~. 1836: Marusan Juonnak ... Elszőkésekor volt őltözője: kerek tetejű, széles karimájú kalap ... új szűr, viseltes harisnya [DLt 505 kv-i nyomt. kl] * *kerek törpefejű* ~. 1812: Sztojka Bánú nevezetű új paraszt ... visel kerek törpe fejű kalapot, Oláh Bubot^a a' millyent olt földén szortak viselni [DLt 544 nyomt. kl. — ^aIgy, de saját-hiba lehet Babot h.] * *korszikáner* ~. 1809: Komlógián Gligor Komlódról való ... A' Katona köntösbe ment el, u.m. korszikáner kalapba, sapkába [DLt 489 ua.] * *kupeces kerek* ~. 1848: fekete kupeczes kerek kalap [DLt ua.] * *magas kerek* ~. 1817: Zsiván Filipinus a' ki eredetire nézve Slavonai visel magas kerek kalapat (!), fejér kasuppat, és botosort [DLt 69 ua.] * *magas tetejű kerek* ~. 1815: Ezen levelünket mutató Nemes Személy Domokos Miklós Visel kék poszto fejér gombos kurta Lájbít, szürke poszto Magyar Nadrágot Magos tetejű kerek kalapot [Torda; TLt 1237] * *magyaros* ~. 1834: Cziecedl Jakab viselt nagy magyaros kalapat [DLt 240 nyomt. kl] * *mitroszki* ~. 1843: két kocsisoknak való mitroszki kalap [Kv; EMLt] * *német* ~. 1817: Egy darab^a jutott egy német kalap formán, vagy három Szegeletű két nyílból álló bokros Erdő Hely [UnVjk 291. — ^aErdő] * *nyúlször* ~. 1770: egy új nyul ször Kalapját el vitte [Algyógy H;

BK sub nro 1017 Bogdán Iuvon (60) jb vall.] * *paszomántos (tollas)* ~. 1743: Egy új Tollas paszamántos kalap [O.fenes K; JHbK XXIX/28]. 1759: A főispán úrnak^a igen szép einzugja volt. Szép aranyos palocselben jött, előtte szép hámokkal s selyem-majc gyeplőkkel felkészült hat fekete ló, kocsis, forreiter német köntösben, paszamántos, tollas kalapok [RettE 96. — ^aBr. Korda Györgynek, Kolozs megyei főispánnak]. 1781: A kotsisok poszamántos kalapja [Mv; Told. 9a]. 1782: Egy fejér ezüst paszamántas kalap [Nálac H; CsS] * *pesti* ~. 1806: 1 pesti kalapat 2. 16 [Mv; Ks 34. VII Gr. Kornis Gáspár szám.]. 1807/1818: 1 Pesti kalap a' Felejtárnak [Mv; Told.] * *régeni pántlikás* ~. 1791: Régeni pántlikás Kalap 80 Den [Mv; MvLev.] * *széles karimájú* ~ → *kerek tetejű* ~ * *tollas* ~ → *paszomántos (tollas)* ~ * *törpe* ~ → *kerek* ~ * *uniformis* ~. 1836: Egy uniformis Frakk Egy uniformis Kalap Egy uniformis Kard [Kv; RKA].

Sz: ha ~ot akar csináltatni, ne csináltassa vargával. 1710 k.: Rabutin ... Donegg főstrázsamestert őt vagy hatszáz lovassal először Dészhez és azután Klöckelsperg generális commendója alatt Somlyóhoz küldte, és ez onnét írta vala néki, hogy már 7000 a kuruc, ösze bukafutozó, hogy hazud, s monda: Azt akarnám, ha tízannyi volna, tanuljon a császár, ha kalapot akar csináltatni, ne csináltassa vargával [BÖn. 938] * *senki nem emel előtte* ~ot. 1811: Kár hogy oly^a homályos színek, 's eredetek, És hogy ugy meg-vetik a' többi Nemzetek, Hogy senki nem emel előttök kalapot, És soholt nem látni Czigány Papot [ÁrE 36] * *sok ezer* ~ hull el sok ezer ember hull el/harap a fűbe. 1710: Soha könnyebben sem pogány sem keresztény egy országhoz s olyan könnyen nem jufa, mint akkor a német Erdélyhez, egy korbácslás nélkül fejet hajtának csak az egy Szeben városát amíg megvette volna a német, bizony sok ezer kalapnak kellett volna el hullani [CsH 204. — ^a1687-re von. feljegyzés].

2. gyertyatartó-rész; parte a sfęnicului (portatív); Teil des Handleuchters. 1753: Réz gergia tarto Kalapjával egjut 2 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1826: Hat ezüst gyertya tartok Ladátskájokkal együtt ... mellyek közzül egynek kalapja nintsen [Koronka MT; Told. 19 gr. Toldalagi Lászlóné gr. Korda Anna ajándékai közt].

3. kb. füstszűrő (kéményen); apărătoare (la gura hornului); Rauchfilter. 1753: A Kémények füstölven az Udvarban kalapokat tsináltattam hozzáok ellenzőnek Nro 4 [Boroskrakkó AF; BfN dobozolt anyag].

4. puskaalkatrész; piesă de pușcă; Gewehrteil. XVIII. sz. v.: Hosszuflitat (!) hozot a borbel ... Reszeltem kalapot és sörkanyseget tsinaltam 15 [Szászváros; BK. Desi Ferentz kezével]. 1808: Azon Puska Új Szerszámmal új rezezéssel lészen az árra Rfr. 63 Két új szerszám Sroff xr. 24 ... Új kalap szegestől xr. 48 [Kv; TKhf puskaműv.]. 1824: Egy vasas ágyu Panganét Csőjű alkalmas Szerszámu Kalap nélkül való Sárkányu Puska [Fugad AF; HG Mara lev.].

Ha. 1780: kalapokot [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1789: kalapok. kalapat [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.] | kalapat [Mv; Berz. 7 Fasc. 69]. 1794: kalapat [Mv; DE 3]. 1798: kalapat [Drassó AF; Tsb 24]. 1809: kalapadann [Dés; DLt]. 1826: kalapomot [Lisznó Hsz; HSzJP Kováts Borbára (40) vall.]. 1835: kalapat [Betlenszmiklós KK; HG Bethlen lev.]. 1841: kalapamat [K; KLev.].

kalapács 1. ciocan; Hammer. 1586: az Nagi fwben ka-
zaioi Jgen teoreót Czigant vitettem ala kazat es kala-
pachiokat forogatot fiztettem akkor nekíe —/56 [Kv;
Szám. 3/XXIV. 30]. 1595: Vitettem 2 Cigant ala, mely-
lyekkel czjnalattuk az kaszasok szérszamat; Czjnal-
tak és földosztak 80 kalapaczot [Kv; i.h. 6/XVIIa. 272 ifj.
Heltai Gáspár sp kezével]. 1625: 1. uy kaza. 1. kalapacz,
2. kalapacz wló kazához ualo [UszT 8a]. 1732: ezen ka-
morában . találtunk . . . egy rendbeli kovacsnak való
miv szert, ugimint egy nagy vas pörölyt . . . egy vas ültöt két
kalapácsal, vas fogoval, és vas njelű legjezővel edgjütt
[Kóród KK; Ks 12. I]. 1817: Egy jo Kolopáts [Mv;
MvLev.]. 1843: Bottyán Minya panaszkolta, hogy Nékíe
el lopta üljét Kalapátsát [Bágyon TA; KLev. Tollas Já-
kob (28) vall.].

Szk: flaszterező ~. 1825: Két flaszterező Kalapáts
[Dés; DLt 595] * **kaszaverő** ~. 1769: Patkolo verő egy
kasza verő ültöst egy . . . Kasza verő Kalapacs ültöstől
[Nagyercse MT; Told. 19]. 1790: Egy kasza verő kolo-
páts [Mv; MvLev. Kis Ferenc ács hagy.]. 1817: Kasza
verő kalapáts ültöstől [Varsolc Sz; Born. IV. 41]. 1865:
Egy kasza verő kalapács és üllő két fen kövel [Szárhegy
Cs; LLt] * **kétélű** ~. 1819: Más kasza karikájával, nye-
lével és két élű kolopátsával [HSzj *kaszakarika* al.] *
kétkézverő ~. 1837: A' Kováts Mihelybe Eszközök . .
Két Kéz verő kalapáts [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] *
nádméz-törő ~. 1849: Egy nádméz törő kalapáts Kolos
várta vitet [Somkerék SzD; Ks 73/55] * **nagy** ~. 1756:
Az Kováts Méhelyben Nagy Pöröly 2 Szarvas
Üllő 1 Nagy Kalapáts 1 [Nagyrapolt H; JHb
XXXV/35. 14] * **patkoló** ~. 1839: Patkolo kalapács
egy Köröm tisztító Lo Pipa . Loszaj tisztító
[Marosújvár AF; MkG] * **pecsételni való** ~. 1768: Pe-
sételni való kalapáts 1 [Mezősztygyörgy K; Ks 23.
XXIIb] * **vas gombolyító** ~. 1840: Egy vastagabb vas
gombolyító kalapáts 25 xr [HSzj *kovácsműszer* al.].

2. kaszaverő kalapács; ciocan pentru coasă; Dengel-
hammer. 1764: egy kasza karikástol kolopátsostol
[HSzj *kaszakalapács* al.].

3. **simító** ~ papirosmalombeli szerszám; unealtă fo-
losită la moară de hirtie; Werkzeug in der Papiermühle.
1842: A' papiros malom mellett van egy kút . . . A' kut
mellett . . . van a Simító, hol a' papiros ki simittatik .
ezen Simítóban nyúlik el egy nagy gerendely, melynek
végén kívül a' vízben kerék van, melynél fogva a' geren-
dely forgattatik, belső végén fa fogak vagynak, melyek
a simító kalapátsokat emelik azoknak nyeleiknél fogva,
— van itt két simító, az edgyiken 3 vaskarika van, a ka-
lapáts alatt egy karikával megkötött és fejlű egy cas pla-
tennel bé vont fa van, melyre a kalapáts esik [Km;
KmULev. 2].

4. 1776: Kölös Törő vállu Nro 1 3 kalapátsával [Me-
zősámsond MT; Berz. 17].

◇ **Szn.** 1699: Kalapács Pál jb [Zetelaka U; UszL IV.
53].

kalapácsüllő kaszaverő üllő; nicovală (de bătut coa-
sa), batcă; Dengelamboß. 1625: 1. uy kaza. 1. kalapacz
2. kalapacz wló kazához ualo [UszT 8a].

kalapál hangosan ver (harangot); a bate tare (clopote-
le); Glocke anschlagen. 1839: tegnap délbe égések
voltak felső szín utszába . . . de Anyám . . . égszer sem

ijedt meg úgy, hogy göröcse rá jöjjen, pedig bizony jó
formán kolopáltak a' harangozok [Kv; Pk 7].

kalapcsináló kalaposmester; pälärer; Hutmacher.
1735: Kalap Csinalo Nemeth [Kv; Dica XX. 14b].

kalapcsinálóné kalaposmesterné; sojia pälärerului;
Frau des Hutmachers | kalaposmesternő; modistá; Hut-
macherin. 1685: Kalapcsinalone [Kv; Dica XXX. 28].
1737: Kalapcsinalone [Kv; i.h. XII. 88].

kalapéroz 1. galoppéroz

kalapfestő kalapfestő-mester; vopsitor de pälării;
Hutfärber. 1700: Kalap festő [Kv; Szám. 40/II. 13].

kalapformálag kalapformájúan/szerűen; în formă de
pälărie; hutförmig. 1785: a külső Udvaron lévő kő Istál-
lok végénél egy hinto Szin, a másik az Udvaron Nagy
kalap formálag építetett [Szamosfva K; Born. XXIXb.
20/15 Kornis Krisztina conscr.].

kalapkészítő-mester kalaposmester; pälärer; Hutmacher.
1800: Portenstain Josef kalapkészítő Mester [Kvh;
HSzjP].

kalaplevelű lapu acsalapu; Petasites; capitan, brus-
ture; Pestwurz. 1672 k.: Kalap levelű lapu; Petasites.
Pestilenzwurtz [PPG1].

kalapocska 1. pälärioară, päläriuță; Hütchen. 1787:
(A) Leg kisebb árvának, Mihállynak 2. Pendejes Ingre,
egy fonalas Materia Kantusra, egy kalapatskára egy
téli flanel Kantusra [Mv; MvLev. Csizsár György hagy.
14].

2. egy kalapocskányi, egy kis kalapnyi; de/cu o pälä-
rioară; ein Hütchen (viel). 1806: instáltam, hogy ne
terheltessek én nekem édy kalapotska szilvát adni
[Dés; DLt 82/1810].

kalapos I. *mn* 1. kb. kupakos; (prevázut) cu capac; mit
Kapsel versehen. 1787: Egy Kalapas Tengei vég szeg Dr.
3 [Mv; MvLev. Csizsár György hagy. 5].

2. ? árnyéktartó (szem)ellenzős; (prevázut) cu aba-
jur; mit Schirm versehen. 1681: Ön gyertja tarto, ketto
kalapos Nro 3 Gyertja tartozhoz valo vas koppanto Nro
1 [Vh; VhU 540-1].

3. ? *gúny* kalapot viselő; care poartă pälărie; Hut tra-
gend. 1840: Fülöp ur ezt mondá: Ne a fényes csattos ka-
lapos talám azért kapta a kalapott, hogy a kalaposnak
fogja pártját [Kvh; HSzjP].

◇ **Szn.** 1850: Kalapos Ferentz [Branyicska H; JHb
XXV/68-hoz].

II. *fn* 1. kalaposmester; pälärer; Hutmacher. 1741.
Nemet kalapos Ludveg [Kv; Dica II. 4b]. 1750: Ferdinánd
Kalapos [Kv; i.h. IIb. 12]. 1808/1809: Udvarhely
Városi Civis Dersi Szabo Josef 28 esztendő kalapos
[Szu; UszL ComGub. 1753u]. 1860–1861: a nyúl szin-
tén bővön van, bőrét szőcsök, kalaposok, kereskedők jó
áron szedik bé [Benkő, Mszlsm. 11].

2. ? *gúny* ? 1840: Fülöp ur ezt mondá: Ne a fényes
csattos kalapos talám azért kapta a kalapott, hogy a ka-
laposoknak fogja pártját | Vizi István Úrhoz így szolla:

hová, meddig bátja. melyre ugy mondott győjön nézünk egy új helyett a kalaposok számára [HSzjP].

Talán a korabeli osztrák katonaságra v. hivatalnokokra von. gúnyos elnevezés. A második adalék a II. 1. fej-hez is tartozhat.

kalaposlegény kalapkészítő mesterlegény; calfá de pälrier; Hutmachergeselle. 1800: Rener János kalapos Legény, 29 esztendő [Kvh; HSzjP].

kalaposüveg fejrevaló fajta; un fel de acoperământ al capului; Art Kopfbedeckung. 1573: Adam Katws Zok Peterne wallia vgy attak Rea egy kek dolman (!) es egy kalapos Syweget vgy vittek ely az eskolaba [Kv; Tjk III/3. 58–9]. 1587: zalasunkrol lopanak egy Calapos sweget el kit keolchion kertem vala mast kellet ithon erte vennem —/75 [Kv; Szám. 3/XXX. 10 Seres István sp kezével]. 1598: Lütter Mihály . wallia . . . zep tizesseges ayandekot attam Thury Janosnak mint egy 40 Naranchot azon kiwwl kalapos siweget poztot nadrag-nak valot [Kv; Tjk V/1. 183]. 1630: Anner Gabor Hozot Beczbeol 1 1/2 Tuszin kalapos swueget [Kv; Szám. 18b/IV. 45]. 1632: Beczbeol az minemw marhakat . . . varadi Miklos hozott 1 Twzin kalapos swueget [Kv; KvLt II/69 VecTr]. 1655: Egy szwrke viselt kalapos sweg — f. 1 [Kv; RDL I. 29]. 1657: igen böcsülettel vendéglének és ajándékoznak is bennünket: nekem kalapos süveget szép köves medállyal nagy arany láncot is adának [KemÖn. 277].

kalaposüvegű vmilyen fejrevalót viselő; care poartă un fel de acoperământ pe cap; irgendeine Kopfbedeckung tragend. 1631: az Mihály Deak szolgaja forgodik vala az Ura mellett aztis ugi vaga Fileki Gergely ugja(n) egy kalapos süegű Czirkalo legeny kezében [Mv; MvLt 290. 244b].

kalapszeg pisztoly-alkatrész; piasă de pistol/revolver; Teil der Pistole. 1808: Egy Pistolyb(a) új Dio borítékkal együtt Rfr. 2 xr 15. Új Sárkány kalap szeggel együtt xr. 48 [Kv; TKhf puskaműv.].

kalaptokforma-ládácska kerek ládácska; casetă/cutie rotundă; rundes Kästchen. 1780: Cserei Uram beszélgette nekem dicsekedve . . . hogy nekem adták az Gróf Urak eo Nagyságok a kalap tok forma ládátscában lévő jo féle gyöngyöket is, melyeket Ked is láthatott [BK. Benjamin Orosz de Sárd (20) ns vall.].

kalarábé l. karalábé

kalarás l. román lovas küldönc/postás, rég posta; călăraș/călăreț fâcînd slujbă de curier; rumänischer Reiterbote. 1629: az havasalföldi vajdnak ő nagyságának . . . itt találtam Balás Déák uram levelével valami kalarásit [ETA I. 248 Toldalagi Mihály a fej-hez]. 1635: Az mely leveleket kegyelmed Maurer Mihály kijövetel után nekünk az vajda colarassától küldött, kiket hoztak meg benne, arról kegyelmedet ezelőtt tudósítottuk [TMÁO II. 279 a fej. Sebessi Boldizsárhoz]. 1656: Kalarás menvin, nem akarám, hogy nagyságodnak kevés szóval írni elmúlatnám [i.h. 429 Balogh Máté a fej-hez Konstantinápolyból]. 1661: Nem tudván, hogy vajda ő nagysága kalarása mégyen, igen sietséggel kelleték ir-

nom [i.h. IV. 7 Szilvási Bálint portai kapikiha a fej-hez]. 1665: Havasalföldében kalarást nem adnak, az vajda is ez után hasonlóval fizet Erdélynek, mint Erdély fizet nekik [i.h. 272 Paskó Kristóf a fej-hez Konstantinápolyból]. 1666: Az nagyságod l. Januarii irt kegyelmes parancsolatját az havasalföldi kalarások megadták, melyből értem nagyságodnak rám való nehézségét [i.h. 300 Cserményi Mihály a fej-hez Konstantinápolyból]. — L. még TMÁO IV. 8, 41, 272, 302.

A román eredetű kölcsönszó az erdélyi fejedelmek és a havasalmi meg a moldvai vajdák diplomáciai levelezése útján és ezen a szinten terjedezhetett alkalmassint a vajdák erdélyi származású (magyar) íródeákjainak közvetítésével. Ennek bizonyosságaként a köv. válogatott adalékokat idézhetjük: 1636: Az fényes portáról érkezének meg pénteken estve kalarasim, és hozzá-nak kezemben nagyságodnak szóló leveleket [TMÁO III. 400 Máté vajda Rákóczi Györgyhöz]. 1655: Az portára nagyságod írott levelét mindjártást elküldtük kalarásinktól [RákDiplÓ 181 Stephanus moldvai vajda II. Rákóczi Györgyhöz írásból].

2. román lovaskatona; călăraș; rumänischer Kavalerist. 1621: Az para postelnik keouet fő zolgainak . . . Feier czipot Nro 2 . . . Az kalarásoknak Abrak czipot Nro 8 [Kv; Szám. 15b/XI. 16]. 1644: Ma Postelnik Konstandin uram mustrát akar vala csinálni lovasi között, de nem engedtem, mivelhogy most itt benn is az a hire, hogy több két ezer lovasnál, kalarás vagyon prope 700 [Veress, Doc. X. 173. Sebessi Miklós a fej-hez]. 1655: Rebniken találtunk vala 9 száz zászló kalarást [RákDiplÓ 196 Mikes Kelemen a fej-hez] | Száva uram megindult volna . . . az moldvai kallarások és vasárnapi indulván, azokkal akarna járni nagyobb biztonságok okáért [i.h. 189 Jac. Harsányi II. Rákóczi Györgyhöz Konstantinápolyból]. 1666: Az havasalföldi vajda kegyelmes uram csak nem ad kalarásokat az nagyságod szolgálai mellé [TMÁO IV. 311 Cserményi Mihály a fej-hez Konstantinápolyból]. — L. még Ötvös Ágoston, Rejtelmes levelek I. Rákóczi György korából. Kv, 1848. 65; RákDiplÓ 212.

Havasalmi vajdai leveléből idézhető a köv. adalék: 1655: Az országi kalarások mind hozzánk hajoltak; magunk mellől el nem idegenítjük . . . kalarásinkat mentest indítjuk az portára [RákDiplÓ 212 a havasalmi vajda II. Rákóczi Györgyhöz Tirgovištěből. — Constantin Șerban].

kalarásság román lovas katonaság; călărași; rumänische Kavallerie. 1655: Tegnep küldök Borost 5000 emberrel Bukarest felé, az Duna mellyékét járja el, az drabantság kalarásság arra lakott, az vajda boérok akaratjából mindeneket felprédáljon [RákCsLev. 494 II. Rákóczi György anyjához a Havasalmi várról]. 1662: főképpen gyalogját minden elegy-belegy nemzetségekből: magyarbul, németből de főképpen törökből, rácbul, oláhbul, görögből, örményből, tatárbul oly nagy számra nevelte vala, hogy szüksége idején azoknak erejekhez és tehetségekhez majd inkább bizhatnék, mintsem az egész országbéli kalarásságnak, vitéző népek is erejéhez [SKr 333–4. — ^aMatei Basarab, havasalmi vajda].

A havasalmi és a moldvai vajdák diplomáciai levelezéséből a köv. adalékokat idézhetjük: 1655: Kosztandin vajda . . . egy bizonyos számú kalarássággal az innen való szélyben jüven, még birodalmunkban is általjított volt [RákDiplÓ 186 Georgius Stephanus moldvai vajda II. Rákóczi Györgyhöz írásból]. 1658: Az gyalog darabantság, Széminsig és Kalarásság miatt ez ország fő rendei felette igen nagy háborgatásban és üldözésben forognának némelyek török közzé, mások Erdélyre, harmad rendbeliek Moldovára életet megtartásáért kergettetnének és szaladoznak [Veress, Doc. X. 322 Constantin Șerban havasalmi vajda II. Rákóczi Györgyhöz Tirgovištěből]. — L. még RákCsLev. 494.

kalaris l. kláris

kalastrom l. klastrom

kalász 1. búzafej; spic de grü; Weizenähre. **Szk:** ~ *formára szőtt/varrott* kalász mintásan szőtt/hímzett; *tesut/brodát in forma spicului de grü*; mit Ährenmustern gewebt/gestickt. 1714: Viragotskak Len fonalbul kalász formára szöttek agj Lapedőhez valok N 26 fl. Hung. 52 | Kalasz formara varrott fekete Seljem(m)el egjelített (!) Palasthoz valo viragok N 3 fl. Hung. 6 [AH 29].

2. halszálla; oscior/os de peste; Fischgräte. 1633: en bizonyoso(n) ne(m) tudható(m) mondani miczoda fele hall uolt, de azt latta(m) hog uolt eg' vyni hozzu az csontia s kalassa penig nem uala [Mv; MvLt 290. 119a].

kalászos 1. inspicat, care are/cu spice; ährig, Ähren habend. **Szk:** ~ *gabona*. 1851: A' kalászos gabona künn a' mezőn kalangyául, a' csős vékával vagy Zsákkal . . fog két felé osztatni [A.esküllő K; RLt O. 4]. 1852: A' Kalászos gabana künn a' mezőn kalangyául fog két felé osztatni [uo.; i.h. Tusai László jegyző kezével] * ~ *termény*. 1851: Mind a' tavaszi, mind az őszi bár mily' nemű kalászos, és csős terményeket tartozik Máthé György jó időben le takarítani . . a' tulajdonos Úr asszonyinak . . . Alsó Esküllői Csűrös kertjébe bé hordani [i.h. — "K].

2. ~ *búza* szakállas/szállás búza; grü aristat; Bartweizen. 1828: Ősz Vetés 1828-ban tétetett é szerént . . Az Felső Követesbe kalászas tiszta Buza 29 véka 8 kupa . . Az also követesbe tulso szélébe . . piras Buzát rozsast 34 1/2 . . az Pusztá Szöllőbe elegy Buza [M.köblös SzD; BetLt 3].

kalauz 1. cäläuzä, ghid; Wegweiser, Führer. 1593: Egi embert fogadot kalauzinak (!) hogy Jnnet hazol kesen indult ijel kellett menni adatot biro wram arra f — d 25 [Kv; Szám. 5/XXI. 100]. 1594: Egy kaluznak fizetem Kw wari^g mint hogy mind ijel mentwnk az wtat nem tuttwk f — d 40 [Kv; i.h. 6/VIII. 30a. — "Szt]. 1605: Azt tudo(m) hogy mykor oda Jeouenek Ez alperes az Nemeteknel eouala kalozok s szabadon Jart es ualamit eo mondott az Nemetek azt chyleketek megh ha chjak Intetis [UszT 19/47 Olah myhalj sófaly vall.]. 1696: Tünné^a a' két okrókkal el esteledvén éczakára fogtak uram Kalauzt [Balázsfa AF; BK. Veniczei Sándor Bethlen Gergelyhez. — "AF]. 1777: innen Udvarhelyről valami Kalauzzal ki akartak indulni, Karátson Stefán a maga Kertin ment ki a' Falubol, Flora Kosztán pedig a' Kalauzzal ugyan a' maga kertin, elvesztvén egymást nem tanálkozhattak edgyütt; . . . Flora Kosztán elment a' Kalauzzal Molduva felé [Sajóudvarhely SzD; KS]. 1785: (Wesselenyi Miklóst) a lovak előtt gyalog hajtván messze a falu felső végén kívül, a mezőig, s ott ültették fel a kalahuz lovára [DanielAd. 368 br. Bálintit József, br. Orbán Antal és br. Bornemisza József bizonyáglev.]. — L. még BTN^a 83; KemIr. 315; KemÖn. 56, 60–1; SKr 326, 376–7, 519, 658; TML IV, 103.

Szn. 1630: ? Kaloz Gíörgj [Kv; RDL I. 19]. 1662: Kalauz János [TML II, 387]. 1700: ? Kaloz Ferenz. Kaloz Georgi [Farkaslaka U; UszLt X. 79]. 1819: Kalauz József [Kv; RKak 321].

? **Hn.** 1781: Kalotz búkkinél (sz) [Gagy U; EHA]. 1807: Kaloz búkk (sz). Kalauz búkkiben (sz) [uo.; EHA].

Szk: ~ *nak fogad*. 1805: kit hallott a Tanu, hogy kalauznak fogadtanak? [Szárarajta Hsz; HSzJP vk] * ~ *nak hajt*. 1763: Kuti Sándor exponallya: hogj Lovas katona, Kökösi Falka István in Februario eczakának idejin kalauznak hajtotta [Uzon Hsz; HSzJP] * ~ *nak megy*. 1750: attam a Füsüs fiának, hogy kalauznak ment egy Német alá köz Czip. 4 [Mv; MvLt AAll.].

2. *átv kb.* iránymutató; cäläuzä, indrumátor; Wegweiser. 1710 k.: A rothadt tisztátalan beszédek szólása, hallása, olvasásában mint gyönyörködtem, azokban másoknak nemcsak társa, hanem sokszor nagy megbotránczóató vezére és kalauza voltam [BIm. 1010] | Nem is kívánom én, hogy a világra kibocsássák ezt az írást^a . . . Léven egyébaránt erre példám s kalauzum Szent Jób, Nehemiás, Augustinus, ama nagy doktor, Francisus Petrarca és Jacobus Augustus Thuanus, kik magok írták le életeket [BÖn. 406–7. — "A önéletírás].

3. *vall, átv vezér*; cäläuzä, conducător; Leiter. 1693: Isten segedelméből akarok kimozdulni Besztercéről, idegen országokba bújdosni. Uram Jézus Krisztus légy énnekem ezen utamban kalauzum, légy vezérő s igazgató útítársam, hogy elvégezvén ezt az utat, hálaadó dicséretet adhassak felségednek. Amen [Kv; KvE 223–4 VBGy]. 1751: Isten a ti fáradságtok Fizesse meg adománytok Köszönettek hallgassa meg A mit kívántok adja meg Hogy ő legyen Királyotok Mennyben vívő kalauzotok | Ha szomot meg fogadjátok Isten lészen kalauzotok [Hétfalu Br; EM LI, 124, 126 betl. játék].

kalauz-adás kalauz-állítási kötelezettség; obligativitatea de a asigura cäläuzä; Geleitsmann-Gestellungspflicht. 1717: Kiváltképpen némely részei székünk(ne)k ugj mint Kászon ujfalu, Kozmás, Tusnád, Danfalva generalis marsus(b)an Léven az mindén napi szekéréskedést, postálkodást kalauz adást számul sem tudják tartani, mely miá bujdosik lakóssa [INyR Cszs, Gysz és Ksz rendjeinek panasza].

kalauz-forma kalauzféle; care pare a fi cäläuzä; von der Art eines Geleitsmanus. 1747: láttam hogy . . 3 katoná kék köntösbe . . az által járó révhez jövének és egy kalauz forma ember is vala vellek [Szentbenedek SzD; Ks 27. XVIIb].

kalauzkodás activitate de cäläuzä; Geleitsmanntätigkeit. 1662: De a vezér^a ezalatt szorgalmatosan megjárattván a hegyeket a havasokat s a föld népét is ígírettel, adománnyal abba való kalauzkodásra felindítatván, a bevágott utakat, melyeket az ott benn levők nagy szorgalmatossággal őrizének, elkerülvén, az havasokon által olly helyről ütötték vala meg őket, ahonnet soha csak meggondolni sem tudták volna, s lön rettenetes veszedelmek a szegény csikbéli^b atyafiaknak [SKr 667. — "A szerdár, a török hadak parancsnoka. Csíkszéki].

kalauzol a cäläuzi; (herum)führen. 1747: azon embert az kancza farára fel ültették hogy én által vigyem^a, es kalauzolyam őket [Szentbenedek SzD; Ks 27. XVIIb. — "A Kis-Szamoson]. 1757: Tudgyae vagy bizonyosan hallottaé a Tanu Hogy . . Groff Haller Anna Asszonyinak . . . egy Szabo János nevű Jobbágy szolgálja Szt Benedekről^a el szököt volna? Azon szolgálának el szökésében szöktetésében, kik lehetnek részesei, s kik

kalauzoltak? [Ks vk. — ^aSzD]. 1767: Atyim Ursznak több szavai között hallám ezen szavait: te Avram halgas, mert Pap Miklost is te kalauzoltad le az Alföldre, kire monda Atyim Avram, te abban hazut én nem kalauzoltam [Dupapiatre H; TKhf Luka Nutz (40) j b vall.]. 1782: péntekre az Gántsi^a Erdőre egy kevés vadászotra bennünket kalauzolni méltotztatik [Szentmargita SzD; SLt 17 Nemes József P. Horváth Jánoshoz. — ^aSzD].

kalauzolás cālāuzire; Herumführen, Führung. 1747: Kalauzolast, Levél hordozást, Strásállást maga lovával valo forspontozást, Andras Kovats ne praestalya [Tor-da; TJKt III. 150].

kalauzoló vezető; care conduce; führend. 1778: a' Koslovára kalauzoló Ország Uttya [Bányabükk TA; BLt 11 Molduván Ignát (60) zs vall.] | (A földnek) szomszédja a' Koslovára kalauzoló ország ut [MKG].

kalauzoltatja magát a se lása cālāuzit; sich (herum-)führen lassen. 1777: Karátson Stefán^a ... midőn vette volna észre hogy némely oda valo emberek réa ismérnének nem tartván bátorságosnak meg maradását, egy embernek adott öt Forintokat, és azzal Kalauzoltatta magát Máramarosban, és most is ottan vagyon [Sajóudvarhely SzD; KS. Agrisán Ilie (48) zs vall. — ^aSzőkőtt j b].

kalauzság cālāuzire, conducere; Führung. 1662: Az szerdár az fő-fő urakkal s Bethlen Istvánnal, valami paraszt emberek kalauzságokkal élven, sok gázlással verekedtek vala Gyulára [SKr 178] | Megindulván pedig Kegyelmed Isten áldásából ide mifelénk, hozzon magával oly embereket, a kik ennek az helynek csinát-binját s az kalauzságot jól tudják, küldhessünk mindenfelé kímeket [TML II, 284 Kemény Simon Teleki Mihályhoz Misztófaluból (Szt)]. 1672: okossággal járy, ne mint ualaky kalauzságot fizessen (igy!) [CsAlT F. 27. I/38 Georgffy Mihály nyitrai plébános lev. haza, Sziksztygyörgyre].

kalcinál ? hevítéssel ülepít; a calcina; kalzinieren, antemern. 1558 k.: Wenusnak feyersege ez zerenit lezen. Wegy kalcionalt soot, borkoueth es timsooth Egienlo-kepen chalch(inal)va ezeket, oluazd meg anny echetben keuerve, ozton ebben hetcher heuitue oluazthua olchad az veres rezeth, lezen zep feier es lagy Minth on [Nsz; MKsz 1896. 287].

kalcináló-kemence olvasztó/hevítő kemence; cuptor de topire; Schmelzofen. 1558 k.: az föld penyg. Mely Megmarad az tók Iuegnek feneken, kalchinald meg az kalcional kemencheben Meglen legien feier, Mikeppen az ho [Nsz; MKsz 1896. 286].

kalcinált-só ? hevítéssel ülepített só; sare calcinatá; kalzinierter Salz. 1558 k.: Wenusnak feyersege ez zerenit lezen. Wegy kalcionalt sooth, borkoueth es timsooth Egienlo-kepen chalch(inal)va ezeket [Nsz; MKsz 1896. 287].

kalcinírozás ? hevítéssel való ülepítés; calcinare; Kalzinierung. 1826: a Calcinírozás által egy Mása fekete zsír-ból 15 fontnál több apadás fel nem vétetik^a [Jakó, Ha-

muzsír 81 Bánffy Ádám megjegyzései a szilágysági Magyar-patak hutaszámadásához. — ^aA tiszt számadásába].

kalciníroztat ? hevítéssel ülepített; a pune pe cineva să calcineze; kalzinieren lassen. 1846: Látván hogy az hamuzsírra alkalmas fák nagyon megkevesettek, ennek ki pótlására tsak hogy mentől több materiát készíttessenek, az Falukon szedettem fel az hamut, úgy szintén az kevés számban főzni szokott zsidóktól hamuzsírokat meg vetettem, azt a Fabrikákban újra calcinírozattam [Jakó, Hamuzsír 90 Bánffy Ádám szám.].

kalcun rövid csizmafélé; cālŭn (cizmă cu tureac/ca-rimb scurt); Halbstiefel. 1750 k.: én szögöttem vala vinczelérnek az Méltóságos Asszonyhoz szegőcségem Penig volt egy ködmén egy kucsma huszonkét Véka buza két Pár kolczun egy Pár szőr nadrag [Igenpataka AF; EMLt]. 1801: Szávu Popa mint egy 24. esztendő ... többnyire kurta csizmába avagy úgy nevezet kaltzunba szokott járni [DLt nyomt. kl]. 1802: Nyikuláj Szláva fekete Czondrában, fejer harisnyába, és rövid Káltzunba (: Tzöpökbe :) [DLt ua.]. 1804: Matunik Thodor Küüllő Vármegyei Darlatzi ... visel Oláh harisnyát, Kaltzont, és egy szürke tzondrát [DLt ua.]. 1808: Darabontnak Conventioja szerint ... egy Gyűszűért adtam Hfl. 2 xr. 40. Egy Botskor Szijjuért Hfl. 2 xr. 40 Egy Koltzunért Hfl. 6 [Gálfa KK; Ks 95].

káldeika káld, káldeus; caldean; chaldäisch. 1710 k.: Apáczai Janos volt Barca-apácai szegény, ott aminémű szabadsággal élnek, olyan ember gyermeke János pedig theologiae et philosophiae doctor volt, és nemcsak tituláris, hanem valósággal ugyan doctus doctor volt, a zsidó és ahhoz tartozó chaldeica, syriaca és a görög nyelvben csudálatosan nagy perfectióra ment volt [BÖn. 550].

káldeus káld; caldeu; Chaldäer. 1662: Jeremiásra^a is ráfogták vala a jerusálembéliek, hogy a Nabukodonozor népe, a káldeusok közé akarna menni, az okon megfogták vala [SKr 74. — ^aA Juda népét bűncíért ostorozó Jeremiás prófétát a jerusálembéliek — Egyiptom-ellenes és a Nabukodonozor mellett való magatartásáért — többször meghurcolták, megkínózták].

kalefaktor 1. gézengúz; strengar; Spitzbube, Tauge-nichts. 1573: ne(m) latta mynt leot az haborwnak kez-dety, hane(m) chiak hallotta eleosser Mongia volt gergel Imrehnek, Te califactor meg dwltad hazamat Imreis Meg zydia Mond hogi hazwch tyzttessegem arwlo Esseh kwrwafyaul benne Mert en Nem dwltam | Anna Lakatos Antalne Azt vallia hogi ... Balasy gergel Megh zolitia Imre deakot ezt Mondwan varza meg te califactor, az Meg al, Mond gergel Myre hogi meg koborlottad hazamat | Anna Zabo ferenchne hallotta aztis Balasy gergeltwl zydywa volt az hazban ezt Mondwa(n) Mah az esse lelek kwrwanak az kalifactornak meg kely zakadny az testenek [Kv; TJK III/3. 230–2].

2. kályhafűtő diák; student care are ca obligajie încalzitul; Ofenheizer-Student. 1870 k./1914: Calefactor: tűzcsináló. Minden szobában a 3–4 szolga-tanuló közül legnagyobb favágó, fahordó volt, az utánna következő vizhordo ... a 3-ik seprő és calefactor [MvÉrt. 6].

3. Jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: semmirekellő; netrebnic; Spitzbuben-. 1573: Anna Zentlázlay gergelne, latta hogi Balasy gergel az haz eleot al volt es kyalit volt Imre deaknenak kwld Ide vgimond az vradat az califactor esse kwrwa fiat, mert az fwro lykba zegezem zakalat [Kv; TJK III/3. 232].

kalafok bádognaklyha; un fel de sobă din tablă; Art Blechhofen. 1596: Hogy eo kegmek tanachwl meg hattak wala hog' az Calefokhoz walo ablakot a' ki az temp-lu(m)bol be zolgal, az deakok ot be es ki ne búdognanak Rosteliosson be csinalnak hogy keowet ahoz faragtátunk attünk keomywes Paternek d 75 [Kv; Szám. 7/II. 19].

A sző az erdélyi szász *Kalafok* 'Ofen aus Eisen od. Blech' tájszó átvétele. E többszöri tájszóra l. SSWb V, 16; WbHwsp 452.

kalendarista kalendárium-szerkesztő; persoană care întocmește/face calendare; Kalenderverfasser/macher. 1769: Az Általag még azon modon teli van, a Kalendarista szűken biztatván ezen esztendőbe következő szűrettel [Ne; Told. 5a].

Sz. 1811: Jól-mondják: Hazugok a' Kalendaristák [ÁrÉ 160].

kalendárium 1. naptár; calendar; Kalender. 1580: 5. January hozattam az Tanach hazhoz keet Calendari-umot attam erette d. 14 [Kv; Szám. 3/V 5 Lederer Mihály sp kezével]. 1591: Masodik Janua(r)y hozattam popira-sat az Tanachyhoz f — d. 2 Eod(em) die hozattam keet kalenderi-umat . . f — d. 16 [Kv; i.h. 5/I. 5]. 1610: egy kalendariomat hozott Horuat Janos [Gyalu K; Sennyei 47/11]. 1646: Kallendariomot vettünk Varos szamara dr. 12 [Mv; MvLt AAlI. 6]. 1672: Az erdélyieknek sok közzvont és kolyikát mond az idén a török császár calendariumja [TML VI, 184 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. 1735: exhibealvan ugyan pro A(nn)o 1720 sonalo egy Calendariumat azon Calendariumb(an) tészen Consignatit az Asztaltartás iránt valo Conuentiorol [Torda; TJKt I. 95]. 1748: Vagyón adóságom Hunyadi Stoikitza Miháljnál négy Magyar Forintom, az Kalendariumban való annotatiom szerént is [Vh; WassLt]. 1850: a' kalendariomba fel van írva [Kv; Pk 6].

A régi kalendáriumok üres lapjai, ill. laprészei családi, gazdasági, számadási krónikák és más természetű feljegyzéseket is megőriztek. A fenti 1735, 1748 és 1850. esztendőbeli adalékok is erről tanúskodnak.

Szk: *históriás* ~. 1586: 10 Marty B. vram hagiababol wötte(m) egy historias kalendariomat Kalmar Janosnewl d. 24 [Kv; Szám. 3/XXVII. 11b] * *kuruc-magyar* ~. 1705: Úgy van pedig a dolog determinálva, hogy mivel a szász kalendáriumban Szent György 23-án vagyon, a másban pedig, mind a kuruc magyar kalendáriumban a romano catholicus kalendáriumban hasonlóképpen 24-én vagyon, a németeket csütörtökre — minthogy akkor nem is bójtnap vagyon —, a magyarokat pedig péntekre hívjuk^a [WIN I, 409. — ^aEbédre] * *szász* ~ → *kuruc-magyar* ~.

Sz. 1796: a' fel kért Levél nem Törvényes, és ha szintén a' praetendenseknek kezekbe volnais, a' magok praetendalt Privilegiale Jussoknak meg mutatására tsak annyit használhatnak véle mint a' tavallyi Kalendariummal [Mv; TLev. 5/16 Transm. 81 tábl.].

2. naptárszámítás; calcul calendaristic; Kalenderrechnung. 1710 k.: Amint pedig 365 napon felül 6 óra marad, az kényszerítette a mostani kalendari-umot a keresztényességben felállítatókat, hogy három esztendő álljon mindenkor egymás után 365 napból, és osztán a negyedik esztendő, mely már bissextilisnek nevezetik, legyen 366 nap s nyelje el azt a négy esztendő alatt össze-gyűlt hat-hat és in summa 24 órát [BÖn. 452].

Szk.: *régi* ~ ónapjár, Julianus-naptár (számítás). 1598: Előő fizetes legyen hushagio vosarnap, ez Regy Calendariu(m) zeren [A. jára TA; Berz. 7. LXV/8] * *új* ~ a Gergely-féle (Gregorianum) naptár(számítás). 1592: az iedouendő Mind Zent Napiara az Vy Cal(endari-um) Zeren, tartozzam minden fogiatkozas nekull eo kemenek Jakczj Anna Azzonnak . . 73. magiar fo(rin)-tot es d. 55. kez Penzull megh fizetnem [Perecsen Sz; WLt]. 1598: Előő fizetes legyen hushagio vosarnap, az Regy Calendariu(m) zeren, az Masodik fizetes Domini-ca misericordia, az vy Calendariu(m) zeren [A. jára TA; Berz. 7. LXV/8]. 1599: Amy nezy az zeoretnek dolgat . . Ispotaly mester Vram az vy calendarium zerenh valo zent mihaly nap vtan valo zombaton Jdest 2 die 8bris zedgyen [Kv; TanJk I/1. 344] | Jllien dologbul^a ideztet-tem megh Kerezthuri Christoph vramat eo kegmtit Commissiora Nagy karachion esthyn, az az, vigesi-ma quarta Decembris az Vy kalendarium zerinth [Dés; Eszt-Mk. — ^aA dolog részletezését a kijegyzésből el-hagytuk]. 1677: Az Uj Kalendarium ez Országban-is bévettet, azért mivel hogy mást szomszéd közeleb valo Keresztyén Országokban-is acceptaltatot [AC 85].

Az egész középkoron át, 1582-ig a Julius Caesar-féle, ún. Juliánus-idő-számítás volt használatos. Minthogy az az időszámítás téves volt, így a Juliánus-naptár 1582-ig mintegy 10 nappal maradt el a valóságos csillagászati időponttól. Ezért XIII. Gergely pápa 1582-ben elrendelte, az az, naptár, a Gregoriánus bevezetését. Ez a naptári számítás, főként a protestáns többségű országokban, így Erdélyben is csak lassan terjedt el; ritkán még a XVII. század elején is 6- v. régi naptári hivatkozással a Juliánus-naptár időszámítása szerint kelteztek. A fennebb közölt utolsó kijegyzés tanúsága szerint csak az AC iktatta törvénybe az új naptár kötelező használatát.

kalendáriumbeli naptárbeli; din calendar; Kalender-, aus dem Kalender. 1653: Egyéb dolgokat lássad a kalendáriumbéli krónika-szabásuban^a [ETA I, 139 NSz. — ^aA nevezetes hazai és világtörténeti eseményekre von-tájékoztatásokat tartalmazó *históriás kalendárium*-ra gondolhatni.].

kalendáriumocska naptárocska; calendar mic; Kalenderchen. Szk: *asztali* ~. 1847: Maga számára tett le vagyis küld általam az angyal néhány darab csekélységet válogatott dalművekben, és egy asztali kalendári-umocskát [Kv; Pk 7].

kaliba 1. kunyhócska; colibă; Hüttchen. 1570: Bras-say Symon, Megh eskwek es ezt valla Mykor az vyzttay^a ember haytia volt Eokreit az Talas Mathe zé-leye gepwye mellet . . Az Talas Mathe haygalny kezte feoldel es karo Darabal az Eokreket Az vyztay ember azon keppen Matet Mathe az kalibaban ftwt, Zab-liat Es egy darab karot hozot ky kezebe [Kv; TJK III/2. 46. — ^aA közeli Vistából való]. 1572: tuggya, hogy az draguzlo az lapistake (!)^a volth, es az nagy keminy pater reayok Menth, kalybayokath le vagdaltatta es tolok el foglalta, az olta ewk byryak [Erdőfva K; KP Chinte Janos jb vall. — ^aA közeli Lapistya lakosaié]. 1681: mind-

ezek jövevény Sellerek, Öröksegek nincsen; az hol Laknak az Úr réteből szakasztottak a' Tisztek ... ezek csak kalyibában lak(na)k Sellerül szolgat(na)k [VhU 122]. 1717: (Egy határreész felett) az Igenpatakiak ... a revolutiótól fogva kezdték czivodni az Czelnaikkal ugj hogj Kallyibaioiktis az Czelnaiak az Igenpatakiak(na)k azon helyről el hanták [M.igen AF; TGsz 51]. 1725: tiltotta Bobolyekat Czibere Demián, hogj mellette ne csinálja(na)k Kajibát [Ugruc K; JHb III/78]. 1757: Jobbágyok is laktak ezen helynek felső végén ... az után a' Molduvaiaiak el jövőn kalibájokot elégeték [Gyszm; DE 3].

Szk: *bütü* ~ hátsó kunyhó. 1769: Vettünk egy feszit a bütü kalibához 30 xr [Kvh; HSzjP] * *szalmás* ~ 1688: Vagyon az vizi Malmon fellyül egy Dürüczkölő ... egy szalmás kalyiba előtte, abb(an) vagyon az dürüczkölő-hez való három vedres Rézüst [Csicsogyörgyfa SzD; BK] * *vámos* ~. 1633: kj menek az hidhoz es lata(m) hat az egik vy rekez az vamous kaliba felől az hid vegen vagio(n) [Mv; MvLt 291. 115a].

2. csősz/pásztorkunyhócska; coliba paznicului/cio-banului; Feldhütte. 1587: mikor az Hauason az kalibakat el egetek volt vittwnk volt birot rea annak megh latasara es rea hiasara d. 12 [Kv; Szám. 3/XXXII. 9]. 1592: Eoseokteol Attioktol marat Nywlad tartomania, senatis keoteottem ott ... melliet altal vittem teob tarsaimmal az Ilkey zallasba(n), kalibanak | latta marhaio-kat az peres helyben az fanchialiaknak ott tartottak taligaio-katis latta hogj az erdeoben ott voltanak kalibaio-k is volt [UszT]. 1744: lévén egj Kajibank az szőlő hegen [Mezőzáh TA; Told. 28]. 1747: Rob Urszuj az eő Nga Gujája mellet telett ... abban az időben ot a gujások kajbajoknál egj Krisán nevű ember ... mind tsak ot tekerget a gujások kajbájok körül a Szilágy mellet [A.várca Sz; Ks 27/XVII]. 1760 k.: az említett szőlő pásztorok Gabanainkat. Diszno Dinyéinket szabadoson minden tartozkodás nélkül lojálkj prédálják kalibájokban be rákják [Torda; KW]. 1770: menek az Csősz Pásztorunk Farkas Jozsip Kalibájához és ott az Pásztorral pipára gyutánk [Dés; JHbB 361]. 1796: a nyári őrizőknek is mindenütt az időnek mielőltához képest szokott lenni Szinnyek Kajibájok Kőteles tehát a Communitas az én őrző Háزامot megszenvedni midőn külömben hasznót nem vehetek [Kv; KvLt Prot. oec-pol. III/3. 362–3].

Szk: *csobáni* ~ pásztorkunyhó. 1850: A' kibérlett helyen találató csobányi kalibát — marhák oklát és itato kutat vállujával a haszonbérő a' haszonbér üdeje alatt tökéletesen megigazittassa [Km/Kajántó K; KmULev. 2].

3. (cigány)putri; bordei/cocioabá (de țigani); Zigeunerhüttchen. 1640: Ott bementek az cigányok kalyibájában, s ittak ott, ugrottak s táncoltak | Varga Balázs Érsők ismét az cigányok galibájában halt [Mv; MvLt 291. 233a–51 átírásban!]. 1649/1650: mikor az Czigányok az Piacza-Halot vetettek volna az Ebeknek, Ego dizno Suldójet Ferenczy Peternek az Cziganio-k az Háló mellett meg eoltek es ki az Kalybaio-khoz vondoztak meg perseltek [Kv; ŐCjk]. 1738: Mint hogj Városunkb(a) sok Czigányok telepedtenek, kik miatt tűz által leendő kárunk(na)k eltávoztathatasa végett Concludáltott hogj hajtattassanak ki a' Városrol, a' Nms Város Czigannyin ... kívül minden Czigányok ki-hajtat-

tassanak, és kajibályok el-hányattassék [Dés; Jk 502b]. 1746: laktanak némelykor Czigányok is rajta Sátorban, és kajibában [Kissajó BN; Ks 7. XX. 19]. 1843: Bánpatán ... tudakazodva Dina Czigány után ... Láttam az üres Kalibáját is mellybe lakott [Bágyon TA; KLev. Bottyán Mihály (60) vall.].

4. sátorszerű tábori szállás; adáposturi improvizate la o tabără; zeltartiges Feldquartier. 1595: Az Zénafü és Zenaiarol penig ezt mondhatom Apahida felől: Egy nehany rendbelj Sereg Nep lakot raitta: En magam oluastam 16. kalibat: az mellyet mint egy Taborj helyen czjnalnak volt az Christoph Deak szolgaj és hada nepe: Melyek nagy tapostat es nyomast czelekettek vala [Kv; Szám. 6/XVIIa. 274 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1644: Meg nem adván az várost^a, visszaszállottunk táborostól Barca nevű falura, öt egész napokon ott lévén, hallatlan rettenetes hidegeket és fergegeket szenvedvén, rossz kalibákban szenvedvén [Kv; KvE 174–5 LJ. — ^aKas-sát]. 1662: Ez is tapasztalható nagy gondviselése vala az Úristennek, hogj a rettenetes esőleszakadásban a nép éjjel-nappal sátorok s galyibák nélkül, csak a lovak hátán verettetvén és áztattatván ... mindazáltal az Úristen már olyan hideg ősszel, októbernek utolján ... úgy mértéklené az időt, hogj mint szintén egy nyár közepében nem nagy sanyarúsággal szenvedhetné a vitézlő nép [SKr 188]. 1683: Minden hadnagy az alattok valókra oly szorgalmasan vigyázzon, hogj hír nélkül senki sehova ne járjon, kinek-kinek sátorát, kalibáját ottan-ottan meglátogassa [EOE XVIII. 138 Hadi szabályok]. 1686: Oly nagy kerengő szél lőtt az táboron, hogj sok kalyibát elrontott [WassN 57].

5. kb. piaci (áruló)bódé; chiosc/gheretă din piață; Marktbude. 1602: A boltokon es kamarakon keoweol valo kalibakat az piactczrol minden cheoteorteokeon estwe hazahoz vigie, Alioquim az vasarbirak Authoritasok legien el haniatasara [Kv; TanJk I/1. 424]. 1629: Hallottam ezt a piacson mikor az hamar mihalnye kalaczat arullia vala Boitos ersok, az Fekete Katos Galibajaba(n), mikor rea ment vala Fekete Kato Boitos Ersokra s kitaszigala az galibabol szidais rutul hogj ki kurua innett ugj mond [Mv; MvLt 290. 173b].

Szk: *vásári* ~. 1821: 'A Vásári Kolibának reparatio(jára) 40 Létz Szeg [Déva; Ks 105. 137].

6. *kutyák* ~ja kutyaól, cușcă de ciine; Hundehütte. 1840: a Csűr kert mellett egy régi válu kutyák kajibája l^a [Km; KmULev. 2. — ^aAz 1843-i leltárban ugyanez a tétel így: régen vallu most a kutyák Lakja].

◇ **Hn.** 1712: a Kalyiba oldal alatt (irt) [Holtmaros MT; Müzb]. 1718: A Kalybánál (sz). A Kolybanal (k) [Széplak SzD]. 1727: Kolyiba völgye. Kolyiba Patak (e) [Máron Sz; BfN Nagyfalu cs]. 1753: A kaliba rendben (szó) [M.lapád AF]. 1757: A Kalibánál (sz) [Nagyfülpös MT]. 1758/1798: az Kalibánál (szó) [Szentenedek AF]. 1760: a' Kalibáknál (k) [Balázstelke KK]. 1775: A Csős pásztorok kalyibájoknál (k) [Désakna SzD]. 1777: Kol-dusok Kalibájok [Szakatura SzD; TL]. 1786: A Kaibánál. a' Kalibán fejül (gyü) [Backamadaras MT; CsS]. 1802: a' Kaliba nevezet alatt való helyen (szó) [Gógán KK]. 1805: A Kaliban alol (sz) [Szamosfva K]. 1815/1817: A Kaliba alatt (k) [Miklósfva TL]. 1826: A' Kalibánál (sz) [Abafája MT]. 1829: A' Kalyibánál (szó). A' Kalyiba alatt (szó) [Szövérd MT]. 1835: Kaliba Dombon (sz) [Mákó K; KHn 236]. 1864: Kaliba oldal [Remete

Cs; GyHn]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valóak.

kaliba-csináló care face colibe; Hüttenmacher. 1710 k.: az öcsém oly kalyibacsináló mester volt, hogy jobbat nem láttam, ketten háltunk egy kalyibában [BÖN. 565].

kalibácska (cigány)putricska; bordeias; Hüttchen. 1681: Mint hogi a' Cziganyok(na)k, valami bizonyos jó rendb(en) valo hazok nincze(n), hanem csak imit amot, a ki hol csinálhat maganak kalyibacska az Úr földén, ugi lak(na)k, azért bizonyos Sessiojok nem is irattathatott [Vh; ÁLt Urb. 41]. 1829: Az Ujj hegyről le jövő, út mellett a Város végénn, az agyag gödröknél vagyon egy szegeletetske, melyenn egy földbe ástott kalibátska meg férne [Dés; DLT 729].

kaliba-forma kaliba/kunyhószzerű; asemănător unei colibe; hüttenartig. Szk: ~ ház. 1723: egy kűs Kaliba forma ház [Koronka MT; Told. 26]. 1742: Déés felől elé vetődvn Veres Samuel az Háboruság után látta hogy pusztába áll az ő Jöszága, reája egy kalyiba forma házat tsinált [Kisened AF; JHb Máty Oltyán (70) jb vall.] * ~ házacska. 1705: melyi cöröksegg igen kicsin fundus s most egy kis kalyiba forma házacska raita [Szárhegy Cs; LLT Fasc. 151]. 1760: egy karókra, sovénnyel font hitvány deszkákkal meg fedett kaliba forma házatska [Mv; Told. 15/44].

kaliba-ház kunyhó; colibă; Hütte. 1673/1681: Ngd Supplicationra adot valasz tételéből erterm, hogy Joszag oszlaskor, ezt az en ros sz fundusomat paraszti szolgálattal valo fundusnak nyilban adtak . . . es Ngd nem akar abban az immunitasban es szabadsagban megh tartani, az mellyel szolgaltam az hitvan kaliba haztul [Vh; VhU 463–4].

kaliba-hely kunyhótelek; loc de colibă; Hüttengrundstück. 1769: A hova telelni Arannyász Czigányok mennek jo Passusokkal azok(na)k illendő taxára bordélly vagy kaliba helyet kell engedni a Possessorok(na)k és Lakosoknak praejudiciomok nélkül, és méltatlanul huzni vonni őket nem kell [UszLt XIII/9]. 1777: ugj hallottam hogi Besséjéknék Kalljibájok volt az Bűdospatak foljamaton fel, de nevezetesen hol volt és meddig extendálodott az Kaliba helljek nem hallottam [Ilonda SzD; TL. Pap Dumitru (66) ns vall.]. 1806: 'a Sertések el zaklattatások után edgy Idő vártatva . . . a kallyiba helyhez jött edgy Asszony [Dés; DLT 82/1810]. 1822: A Falu végén N. nyugatrol a Bartok István N. Keletről a Pogács Josef Urak kaliba helyek szomszédságában egy kaliba Hely Rft 9 xf 30 [Koppánd AF; DobLev. V/1057. 8b].

Hn. 1737: A' Kolyiba helyben (sz) [Kisfűlpös K; CU. Petricevich Horvath Boldizsár conscr.].

kalibás 1. mn 1. kalibában/kunyhóban lakó; care locuiește într-o colibă; Hütte bewohnend. 1761: Kalyiba Taxa. Minden kalyibás gazda ember Esztendőnként Hf 1 . . . azért hogy a Város földin lagnak, fizetni tartoznak [Törösvár F; BrÁLt Conscri. Dom. Törösvár 110–1. — Binder Pál kijegyzése. — ^aA teljesebb szöve. kaliba-

taksa al.]. 1783: a' Balástelki Kalibas Erdő Pásztorok . . . Tökéket adtanak Palinkáért [Kissáros KK; JHb XX/8. 17].

2. Hn. 1773: A' Kajbás földek (sz) [Kecel Sz; EHA]. 1854: A' Kajbás földeknél [uo.; EHA].

II. fn kunyhó/viskó-lakó (személy); colibaş; Hüttenbewohner. 1708: az el mult heten a' mi korcsmankis jól kezdvin kelni a' varosson az kolibasokis mind azon ittának hetfőtől fogva az el mult heten az harmadik bor két már jo borok levin szaporan költenek, az Kalibaknál valo kocsmá alitast még élebb meg kell jelentenü(n)k Commendans uramnak [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. 1751: Bukor Burettye Tölcsvára mellett a Kalibásoknál lakik [Vledény Br; BrÁLt Stenner V. 29. — Binder Pál kijegyzése]. 1761: Observandum generaliter de Kalyibasonibus. Amint fellebb is meg iratott, valakik a már le irt kalyibások közül magok vagy Antecessorok a denotált Esküteknek emlékezetektől fogva mind a Törösvári Territoriumon laktanak, azok általlunk Inventátorok által Jobbágyoknak vagy is Mosnyánoknak iratattak Emolumenta Törösváriensia . . . Alloodialis Havasok A specificált Havasokon kívül vagynak még következő Havasok, a mellyeket privatus kallyibások pro annuali Taxa, fizetven egy Havasert in paratis Hf 1 es két sajtokat birnak [Törösvár F; i.h. Conscri. Dom. Törösvár 106, 113].

A címszóbeli nyelvi megjelölés a régiségekben alkalmasint a jobbágyoság egy földhöz ragadt, a társadalmi-gazdasági rétegződés tekintetében leg-szegényebb csoportjának tagjaira vonatkozhatott. Vö. a *hurubás* címszóval.

kaliba-taksa kunyhó/viskó-bér; taxă pentru colibă; Hüttenzins. 1761: Emolumenta Törösváriensia Kalyiba Taxa. Minden kalyibás gazda ember Esztendőnként Hf 1 a viduák penig Dn 50 loco Taxa, azért hogy a Város földin lagnak, fizetni tartoznak, mely Taxa pro Anno 1760 volt H f 640 // 64 [Törösvár F; BrÁLt Conscri. Dom. Törösvár 110–1. — Binder Pál kijegyzése.].

kalicka 1. kalitka

kalifactor 1. kalefaktör

kaligráfia szépírás; caligrafie; Schönschreiben. 1870 k./1914: Dózsa Pál tanított az V–VI. osztályban kaligrafiát [MvÉrt. 38].

kalimpál kb. kelepel; a trāncāni/clāmpāni; klappern, pappen. 1879: Nemes Ödönnek küldtél-e ívet? . . . Hát Imreh Sándornak, a nyomdásnak? Ha ennek az úrnak ismered a feleségét, az asszonynak küldj. Akkor szája van, mint a tordai hasadék, s a nyelve úgy kalimpál benne, mint egy faltörő kos [Plev. 61 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kalitka 1. fogház, fogda; carceră, arest; Gefängnis, Arrest. 1587: Vegeztek varosul hogy Biro vram . . . a' Capitánokat be hiuattassa . . . hiteők alatt keotelezzere rea vigyazzanak hogy mind ferfiwy s mind leany rendek, zolgalatra Allianak egy hetiglen valaky el Nem zegheodik, tehagh Az varosbol minde(n) effele zemely ky takarog'iek, Mert az kalitka lezen lako helie [Kv; TanJk I/1. 42]. 1604: Beszterczen zerze kj az Calikakubul az eo keg iobagiat, Erdeos Janos [Dob.; Ks 42. E].

1629: Az Azzonj fel ugrek el akara futni s ugi uiueők be az kalikaba^a [Kv; TJK VII/3. 62. — ^aUgyanebben a forrásban még többször így!]. 1631: mostani dolgat Szalontainak en nem latta(m) hanem hogi megh fogak menek oda hozza az kalitkaba(n) s mondam neki hogi vaj Gergely Ura(m) hogi nem tartoztatod megh magadatt [Mv; MvLt 290. 237a]. 1730: gonosz cselekedetit is valakinek, lopásának végezését . ki tudgya fog-ságiból lopása miatt, az Kézdi Vásárhelyi kalitkából kit szabadítottak volna meg? [Altörja Hsz; Borb. I vk]. 1754: Az elmúlt ősszel Vásárhelyt voltam . halljuk egyszer beszélteni hogy egy Soos Szent Mártoni^a Selérét meg fogták el mentünk hogy meg vizsgáljuk miért fogták meg a kalitzkához mentünk s meg kérdeztük tőle [TL. St. Bartha (35) j b vall. — ^aMT]. 1764: Szamos újvár Örmény Város Jobbágy Czigányát Providus Laczi Josit, kijs az nevezet Város fogházában vagy kalitzkájában raboskodik; esmérie a Tanú [SzúvLt vk].

Szk: ~ba tesz. 1590: Amy az Eorzes vygyazas dolgat Nezy az kyc . Rezenen Mennek az Byro hazához az kalytkaban tegyek erette [Kv; i.h. I/1. 121]. 1730: Tudom bizonyosan hogy Szakács Mátyást K.Vásárhelyen Székér Vasazásáért az kalitkába tették vala [Altörja Hsz; Borb. I] * ~ba tétel. 1588: Biro vram meg kialtassa, hogy ha mely legheennek vagy leanzonak gazdaia ket hetig Nem talaltatik hane(m) chak keonnyen Akar it ez varosba(n) Eelny, kartia Jaczasban korchomakon az legheenie, Az leaniok penigh chak Nap zammal, Azokat eo kgme Az kalitkaba tetesse mind Addegh megh gazdat keresnek [Kv; TanJk I/1. 60] * ~ba vizs. 1572: Lauren(tius) Barat, Fabianus varga Vereos Myhal et Petrus Varga famuli Ciuit(a)t(is) . fassi sunt, hogy nemel Nap mykor Gaspert az kalykaba vinnek, hogi Mennek vele velt, Mond hogi Megh latiatok ty Koloswariak ha Isten megh Zabadiit hogi Megh Banniatok Thy ezt Es megh Emlekeztek rola myg Koloswar lezen [Kv; TJK III/3. 45]. 1581: az farsangosokat kiket al orczaba talalnak valakik leznek megh foggyak es az kalitkaba vigiek Annak felette 10 forintot vegienek rayta [Kv; i.h. 235b] * ~ba vitetik. 1584: Ha penigh valamely Chiaplar az eo^a hireknelkewl walakinek korchiomallana Awagy penigh annak nem korchiomallana, kinek a walasztot zemelleik adnak es rendelnek, es el nem akarna oda menny Tehat a kalitkaba vitessek, holot harmad napigh wlión, es az vtan az Chiaplarok keozewl ky zamlaltassek [Kv; PolgK 11. — ^aÉrtsd: a vásárbírák] * ~ba vitetetik. 1585: Az Eyelj Iaras, Zitkozas Zankozas kialtas es egieb chintalansagh feleól vegetzenek hogy ha Nioicz ora vta(n) az illie(n) vetekben valakik meg talaltatnak, ha Ridegh legeny lezen, Az kalitkaba vitetessek, Es ha It valo Eöreökeös vagy Eös fiw, Awagy hazas Ember lezen egy forintalt bewntesse Biro vram [Kv; TanJk I/1. 2] * vkivel a ~t megülleti vkit fogházba vet. 1748: jóllehet szándékom vala azon Molnárnéval az Kalitkát (: a' tömlécbe pedig nem volt . .) meg ültetni, mind azon által az Mlgs Sogor Vr(am) respectussa előttem forogván az említett detentát el bocsáttattam [ApLt I gr. Kálnoki Ferenc lev.].

2. (nyilvános) szégyenketrec/zárka; csücső in care erau expusi (in public) delicentii; (öffentlicher) Schandkotter. 1585: Az kalytkat chzynaltatta(m) megh haro(m) zal fat beleye az arra az fanak Egyknek d. 8 tezen az 3 zal d. 32 [Kv; Szám. 3/XVII. 75]. 1617: Miuelhogy mind

az ket fel az ruth oczmani ektele(n) szitkot egymásra kialtottak ha mindgiarast megh ne(m) adgiak az f 3 az varos birsagat mind az ket felt vigiek ki az kalitkaba ott szenuedge(ne)k 3 napigh [Mv; MvLt 290. 23a]. 1621: az Piaczon az Kalikkanak (!) egy nehany darab fai ki teorue(n) votte(m) hozza ket sing vasat . Az aczj mesternek hogi meg czinalta . /25 [Kv; Szám. 15b/IX. 194]. 1638: (A bezárt legények) az kalitkát ugi Verték hogi Cziak nem rontottak özue ugi ióue hozzank Baranyaj Tamas es monda hogi myert nem zolittiuk megh őket mert le rontyák az kalitkat az Varos zolgaia ugi kóte megh őket hogi ne roncziaak az kalitkat [Mv; MvLt 291. 138]. 1720: edj öreg Lakat kultsával edgyüt (: melly az kalitzkára valo :) közel edj záros tömletz felette kalitka vagion [Köröspatak Hsz; HSzjP]. 1758: meg futamodék ki a kapu felett valo ház fele, a többi belől a kalizkánál meg maradának [Altörja Hsz; HSzjP Balás János (33) ns vall.]. 1772: Kránka Todor . ki dugván két karjait a' kalitka lyukain [Koronka MT; Told. 26]. 1806: az ejtzaka vagy 3 rab ki verven a kalitzkanak fedelét el szökött [Dés; KMN 199].

Szk: ~ba (be) tesz. 1571: Panaszolkodnak az vrain keozwl sokan hogy vadnak kyc Eely fegweres kezzel doro(n)gokál larnak Ala s fel kery azon eo K. biro vramat hogy kialtassa megh hogy senky Ideo vtan Neh Iar-yon, sem penigh korchoman vchan hegedw lant Zo Ne hallassek, Mert ha ky azt mywely megh fogassa eo K. es tegyek az kalickaba mynd Lantostwl hegedwsteol es egy nap estigh otth legen [Kv; TanJk V/3. 38a]. 1638: az eo kglmek szolgajatis akor tettek be az kalitkaba(n), en el menek s el kerem a lakatot de immár be tettek vala a kalitkaba(n) eöckett, s rea veteök oztan mys az lakatot [Mv; MvLt 291. 133b]. 1728: az vén Sorbán Jánosnak az lopott üstöt a feiben vonták vala . s az kalitkában tették vala [Altörja Hsz; HSzjP Benkő Mihály (42) pp vall.] * piaci ~. 1698: tettzet a Törvény(ne)k mind harman tetessenek a' Piaczi kalitkaban es mind estig masok pel-dajara ott poenientiaztassanak [Dés; Jk].

3. madárkalicka; colivie; Käfig. 1570: Erzebet Veres Benedekne Zolgaloja . az Kalyttkaual Megyen volt hazafele [Kv; TJK III/2. 660]. 1656: Jnnet az nyari haz pitvararol fordulvan az haz hajazattiaru nilik be felszer ajto, kin vagion egy festett iaro (?) toroni formara csinalt madarnak valo kalitka [Fog; UF II, 163]. 1679: Apro madárnak valo, kettős kerekű, vesszős kalitka [Üzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 31–2]. 1823: Három fa és egy drotos nagy kalitka 4 ezekbe kanári madarak hat [Nsz; DobLev. V/1080. 3a Demény György hagy.].

4. átv kb. ketrec; csücső; Käfig, Kaue. 1823–1830: Ekképpen utaztunk a kutyfalvi Hidasig, s ott megszábadultam az üveges hintó kalickájából, mert az innsőt fogadó előtt megállván a hintó, Öxcellájá bement a fogadóba [FogE 146].

5. ? kuckó; ungher, coltjör; Winkelchen. 1757: az éség, rongyosság, sonyoru hideg környül vött minket, be buvunk a kaliczában, akar meg öljenek, akar lödözzenek [Kvh; HSzjP Szóts István Faragó (64) vall.].

kalitka-sátor kb. kunyhószerű tábori szállás; cort mic; hüttenartiges Feldquartier. 1662: De hogy a fejedelem sátorait, egy kis kalyitka-sátorán kívül hirtelenségből mind felszedni találnák, arra képest az egész tábor is

mind sátorival és mindenével szekerei hátaira költözött vala [SKr 257].

kaliz " 1664: Egy kötes kaliz [Dés; Hr 2/2].

kalkulál 1. kiszámít, összeszámol; a calcula/socoti; rechnen, kalkulieren. 1704: már amióta Erdélybe bėjőtem, amint kalkuláltam, költöttem mindősze ... 700 forintokat [WIN I, 99]. 1713: Calculálván az Eccla költségét, mely adósság(an) ki vagyon, ment hét száz és huszon négy forintokra fi: 724 [Zilah; SzVJk 31]. 1713/1730: A Penz Perceptorok kezezen forgott Regestrumokat Hadnagy Atyánkfia magához hozatva(n) A Perceptorokkal Fejervari Györgi, és Korodi László Atánk fia p(rae)sentiajokb(an) Calculalljak a Regestrumi summát s Demonstratiot tetetvén mennyi részéb(en) szedetett fel s hova Erogaltatott [Dés; Jk 395b]. 1814: Czéh Mester elő kegyelmeknek valamint a perceptumait, úgy az erogatioit is calculaltuk . perceptio Summázásában 3 forint hibát tanáltunk [Kv; ACSzám. 30]. 1839: az egész tartozását usq(ue) 24. Apr. 839 Calculalvan . fizetett bé Suma 18 R. 40 xr [Törzs. Dési taxalisták 13].

2. felszámít; a socoti/trece in socoteală; auf/berechnen. 1735: (Az alperesnek) tsak az expeditiokra való költségét calculalván a szék tiz forintokra exurgál [Torda; TJkT I. 84]. 1774: asztis mondotta hadgyam el ne Calculáljam mert tam Praefectus Uram eszre nem veszi [Mocs K; KS Conscr. Áts István (30) lib. molitor vall.].

3. vmit vmennyibe/vmiért vmennyit számít; a socoti/calcula; berechnen, kalkulieren. 1819: jól vagyon calculálva, mostani kortsoma árron el árulando 80 veder bomrból jöhető nyereség [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. 1825: 7 kubik ői kő a hányását hozatalával édjütt 1 őért 4 Rf calculálva 28 Rf [Dés; DLT 3]. 1855: Kerületünk ... Elöl Járojit bátor vagyok Tisztelettel arra kéri, hogy el maradt Restáns napszámainkat, miket per 2 Rf calculált, egy napszámát az helybéli F. Biroval rögtön exequaltatni, 's Házomból is ki költözését^a Parancsolni [Koppánd AF; DobLev. V/1396 Dobolyi Bálint kérév. — ^aA ház bérlőét].

4. számít; a socoti/calcula; berechnen, kalkulieren. 1823–1830: A plánum úgy volt előbb, hogy esztendeig Erlángában^a legyünk . Azután Erlángából menjünk Göttingába. Az utazásba teljék esztendő és így az 520 N. for. három esztendőre volt kalkulálva, mely igen kevés volt [FogE 145. — ^aA németországi Erlangenben].

5. felértékel (vminek értékét megállapítja); a evalua; aufwerten. 1720: hivata minket elő Nga Simenfalvi udvarházához a végre: hogy elő Nga, az mellj kő és fa épületeket, kerteket építettet azon Simenfalvi Curia(n) . mü azokat előbször accurate meg nézegetvén, calculálva(n) aestimálnok [Siménfa U; JHb XVIII/4]. 1749: házához hivatván Hogj egj meg bontakozott rubintal rakott medályt meg becsüllyek . az meg bontakozásának hibáit meg nézegetven Calculaltam s Aestimálta(m) ad fi. Hung. 188 // 96 [Kv; Told. 12].

6. számba/számításba (be)foglal/vesz; a lua în considerare; einer Sache Rechnung tragen, in Betracht ziehen. 1672: Ha, édes Komám uram, kinek-kinek tészése számba sem vétetik, nem is kalkuláljátok egyigü voxunkat [TML VI, 45 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz].

7. ~ vmin számítgat, tervezget vmit; a socoti/proiecta ceva; etw. berechnen/kalkulieren. 1881: egyszer kalkuláltunk azon: milyen jó volna, ha mindig egy helyt lennénk meg, amit irunk — egy számban [PLev. 88 Petelei István Jakab Ödönhoz].

kalkulálhat 1. kiszámíthat; a putea calcula; ausrechnen können. 1718: A mint calculalhatni az Hid Mester relatioja szerentis szolván még ezen kívül 30. mása vas meg kelletik, de én alig hisze(m) hogy avals meg érék ha úgy vasaznak mint eddig [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

2. számolhat vmivel; a-și putea da seama de ceva; mit etw. rechnen können. 1818: még nem késő . a Perek folytatására egy bizonyos Summát Esztendőként el szánni; így a lenne hogy ötsem Ur(am) a pertül meg menekednek ellenben pedig a következőkre okos Ember könnyen Calculalhat; de Ötsém Ur(am) azért mégis úgy cselekedgyék a' mint kedve tartya [Szentbenedek AF; DobLev. V/1014 Mohai Lőrincz Dobai Sigmondhoz].

kalkuláltatik vmi vmilyen értékben/összegben felszámítatik; a fi calculat la o anumită valoare; berechnet/kalkuliert werden. 1761: (Átvett) egy Rendbeli Pampadur Szin Anglia köntöst Ezüst Plasportal Övestől, s minden készületivel edgyütt, mely is Calculáltatott Ötven Aranyakban [Gyéressztkirály TA; JHb XLV].

kalkulus 1. számítás, számvetés; calcul, socoteală; Rechnung, Kalkulation. 1711: (A) kölcsön adott és vett penz . . az Calculus szerent extendalodatt ad hung. fi 3200 [H; JHb XXIV/3]. 1724: valamik tavaly fel írtak azokat a Tavalyi calculus szerent össze számlálván teszen Flor 53 Den 22 1/2 [K; TKI]. 1733: Trauzner Sigmond Ur(am) emegalt sok költsége . . az mü előtünk valo computus és Calculus szerent Computaltatek in et ad fi. hung. 52. et den. 40 [O.lapád AF; JHb XXIX/56]. 1801: Geometra ő kegyelme . mind addig valameddig az mérést Calculust proportiok tinalását edgy szoval az egész munkát el-végzi tartozunk tisztességesen intertenealni [M.zsombor K; Somb. II]. 1807: az előbbi Calculusnak bővebb, és szemesebb megvisgálása után úgy talállok, hogy . . 922 Mforintok és 24 D(én)árok Exequalatlan maradtak volna [Mezőbánd MT; TSb 47].

Szk: ~ba megy. 1805: A többi épületeket Pajtát, Szint, olot és kertet a paraszt tinalta, a gyümölcs fákotis ő ültette, s ezek nem mentek calculusba [Marosszitimre AF; DobLev. IV/874. 20a] * ~ba vétetik. 1808: azon Henke részen lévő inherens Summák Calculusba vétetvén fizesse ki Dobolyi Sigmond Ur [Ne; i.h. 921] * közép ~ átlagszámítás. 1797: Pálinka is elkél kerek esztendő által mintegy 6. veder, ezt is a' közép Calculuson értve [Vizszilvás SzD; WassLt Conscr. 79]. 1815: Elég jó fekvésű . . Szőlő. Meg Terem, hat Esztendei közép calculus szerent 12 ~ tizenkét veder Bort [Bálványosváralja SzD; Ks 77. 19 Conscr. 1095] * legalsó(bb) ~ legalacsonyabb számítás. 1781: egyedül én Isten segedelimből Özvegységemben majd egész pusztaságából és romlásból építetttem s renovaltattam az Erdő Sz. Györgyi Ref. Templomot költöttem . mindenekre 1800 ~ ezer nyolcszáz Magyar forintokat leg also Calculus szerint is [MMatr. 294–5 özv. Rédei Zsigmondné br. Vesselenyi Kata nyil.]. 1834: Darvas Joseff tsupán a' feleségével va-

gyon Conventiálva, mégis fiát és Menyét itt tartotta . a' leg alsó calculusban kellett öt személyre 50 véka gabona [Somb. II].

2. számadás; secotealá; Verrechnung, Rechenschaft. 1840: A Palinkafőző Calculussa . . A Birkáknak napjára 12 veder Bráha [Born. G. XXIVb]. 1841: A Palinka főző Calculussa vett ki Tiszta rósot 864 per 1 f 18 xr vekája Tiszta Csenkeszt Eleszto pénz 24 vekára 50 xr [i.h.].

3. számarány; raport numeric, proportie numerică; Zahlenverhältnis. 1760: az erdélyi és magyarországi mánás és equestris statusból sine discrimine religionis választassanak 120 ifjak^a Erdélyből húsznak kell kitelni, Magyarországból száznak a szások is praetendálván, hogy a calculus szerint négyen az ő részekről is acceptáltassanak [RetIE 109–10. — ^aA nemesi testőrségbe].

4. (tanulmányi) érdemjegy, osztályzat; notă (la invățătură); Leistungsnote. 1870 k./1914: Calculus: a tanulónak a tantárgyakból kapott érdemjegye Régi calculusok voltak: eminentia (1), prima cum laude (2), prima (3), secunda (4), tertie cum absentis et malitia; eminec secundi gradus, Classis primae és classis secundae [MvÉrt. 6].

5. hólyagkö; piatră la vezică/bășică; Blasenstein | vesekő; calcul renal, piatră la rinichi; Nierenstein. 1694: Tíz órákor professzor uramékkal együtt indultunk Harlingába odajutván, Cypranus doctor egy nagy calculusall régen nyomorgó nyolcesztendő gyermekét az halálnak torkából megszabadita [Kv; KvE 234 VBgy]. 1702: Vágattam eret; estve felé igen rosszúl voltam az calculus miatt, egy darab ment is el töllem . ismét az calculus háborgatott [SzZs 311]. 1705: (Az asszony) csak a veséjét szüntelen fájtatá. kibén, úgy hisszük, hogy még a calculus benne van | behivatá az úr és megmutatván, micsoda calculusok mentenek el az úrtól, kin is igen csodálkozték, hogy hogy lehetett annak a nagynak kijúni és kiférni [WIN I, 526–7. 540].

kallang kóborol, kószál; a hoinări/vagabonda; (herum)streifen. 1750: Kotsis Dani éjjel nappal sokat kallangolt széllyel. Kortsomákon ivutt reszegeskedett, kétség kívül az Mlgs Udvar hire nélkül, mert az gazda nem azért fogadgya az Cselédet hogy szellyel kallangyon, ha nem hogy hasznát vegye [Kál MT; Berz. 12. 92/61].

kallangó kóbor, kóborló; vagabond; (herum)streifen. 1800: senkinek nem szabad afféle kallango marhát itthon vagy kün jártatni [Maroskeresztúr MT; Pf]. 1809: Cziheres Bokros helyeken, Sarjadzó, Nevedékeny Gyenge Sarjadosásoknak teteit az ottjáró kallango Marha meg ési és a Tsemetéik jövésit tapasztalható képpen akadályoztatgya s pusztitya [Szentháromság MT; Sár.].

kálló I. ványoló, rég, táj dürrückölő; piuă/moară de călcat (postavuri), dirstár; Walkmühle. 1637: Az paraszt Embereknek vagio(n) haro(m) vanyoloiok auagy karlójok: Ezekbeőlis tartoznak Eöszel adni egy egy lánakat auagy pokroczot [Sebes F; UC 14/42. 84].

Hn. 1783: Kalló ret [Perecsen Sz; EHA].

2. ványolós(mester); piuar, dirstar; Walker. Szn. 1652: Kalo Gergely (Jegenye K; GyU 104). 1658: Kalo

Péter [Zilah; EM XLIII, 304]. 1679: Kalo Gergelyné (özvegy) [Jegenye K; GyU 211]. 1687: Kaloh Mathe [uo.; GyU 223]. 1698: Kalo Mathe [uo.; GyU 229]. 1834: Özvegy Török Jánosné Kalo Kata [Nagykapus K; RAK 41]. 1846: Kalo Ersébet [uo.; RAK 12].

Vö. a *dürrückölő* címszóval.

kálló I. mn a Kálló (Szabolcs m.) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kálló; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kálló. 1. Kállón levő, hozzá tartozó; de la/din Kálló; in Kálló befindlich, zu Kálló gehörig. 1657: lön más inventiójok: hogy az kassai vicegenerális, mint csak kállai, szatmári, fejedelem halála után redeált végházaknak látogatására jüne feles magával [KemÖn. 125].

2. Kállón működő/tartózkodó; care activează/locuiește în Kálló; in Kálló tätig/sich aufhaltend. 1582: wizi Cibere Peter az Kallai capitant Chapi Christophott. Almasra^a Neg louo(n) fizettem f l d 50 [Kv; Szám. 3/VIII. 9. — ^aNagyalmás K]. 1662: Kállai kapitány Barkóczy Lászlónak is gondolkodása esett vala | Váradi, kállai kapitányoknak szintén Kaba városához kiszállások [SKr 209, 528]. 1672: Ennekem itt az várme-gyét s az itthon maradt hajdúságot együtt az kállói praesidiummal együtt adták kezembe [TML VI, 372 Veér Mihály Teleki Mihályhoz]. 1677: adtam . Nyolczvan öt Kállai Nemet(nek) f. 493 //— Eotven négy Magyar Gyalogok(nak) f. 184 // Hetven hét Szemenyeknek f. 375 [Utl].

3. vn-ben v. előnévben származási helyre utaló jelző-ként; in nume, ca atribut indicind locul de origine; als Attribut, in Familiennamen auf den Abstammungsort hinweisend. 1570: Kalay Antalné Sofia [Kv; TJK III/2. 97]. 1589: Kallai Benedekné Durko azzonj [Dés; DLT 226–7]. 1599: Nagy Andrasné Kallay Cathalin azzonj [Kv; TJK VI/1. 317]. 1613: Joannes Kallai Aurifaber [Kv; PolgK 124]. 1638: Kallai Gjúrka [Mv; MvLt 291. 128a]. 1663/1681: Kallai Janos [Vh; VhU 297]. 1684: Kallai Lakatos István [Gyf; Incz. V. 64a]. 1720: Kállai Istán [Kv; TJK XV/2. 53]. 1726: Josephus Kállai [Dés; Jk]. 1745: Ns Thordai Kállai Mihályné Simon György Kis Anna [Torda; TJK II. 66]. 1804: Tiszteletes Kállai Nagy József uram [M.goroszló Sz; BfN]. 1808: Füsüs Kállai Joseff [Dés; DLT 940].

II. fn Kálló lakosa; locuitor din Kálló; Bewohner von Kálló, Kállóer. 1676: nem tartván az közeli hadak . magokat a végzésekhez, hogy megvárják az urunkhoz ó nagyságához küldött követeket, a Kállaiakban kiindulva Debrecen felé Somlyón^a túl mentek [TML VII, 170 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz Hadadból^b — ^{a,b}Sz].

kallós kalló/ványoló-molnár, ványolós(mester); piuar, dirstar; Walker. Szn. 1488: Kalos^a [Kv; Csánki V, 320. — ^aI.h. Kal(1)ós olvasattal számol.]. 1590: Kalos Ambrus jb. Kalos Ferench jb. Kalos Caspar jb. Kalo Gergely jb [Jegenye K; GyU 23–4]. 1614: kalos Mihály szolgál [Dálya U; BethU 117]. 1638: Kalos balint [Mv; MvLt 291. 169b]. 1640: Kalos Mate Biro [Km; GyU 45]. 1666: Stephanus Kallos de Colos Monostor^a [GyU 144, 180. — ^aRégi km-i család sarja]. 1755: Panit-ne Kallos Kata [Nagydevecser SzD; WLT].

? Hn. 1399: Kaloshavasa [M.bikal K; KHn 70]. 1758: A Kalos Havassán [Bh; EHA].

kalmaizer garasoskodó, krajcároskodó; zgircit; kalnaiserisch (sparsam). 1774: Az is Maros széki ember, mint a hógom, mégis Désen figálta a maga lakását. Az a híre, hogy sok ezekkel bír. Meg is engedem, mivel kalmaizer (?)^a ember, meg tudja tartani, ha van valamije [RettE 336. — "A kiadványban kérdőjelezett].

kálmány-kengyel török kengyelfajta; un fel de scăriță turcească; Art türkischer Steigbügel. 1691: Egy pár ezüst Kálmány kengyel, Egy pár ezüst kerek talpu török kengyel [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa].

A régiségbeli *kálmány* - ~ *kálmánynyereg* 'török nyeregajtta' tartozéka. A nyeregre nézve l. RMFegyv. 342 képpel.

kalmár kereskedő; negustor; Krämer. 1568: Tyzteledeo Byro vram es Eskewth vraynk Zolgalatwnk Ayanlasanak vthanna. Nyelwel walo Keowetsiggel Bochyatottwk ktekez ez my Atyankfyat Eskewth polgar Tarsunkat Zekely Gergelt az kalmar es Egyeb kereskedeok dolgarol [Dés; BesztLt 61]. 1570: Anna Jerney ferencz deakne . vallya . vytte volt Eothet Moreh Ambrws Tekebe az zokadalomba, vyt volt Jnnet 15 fonth kek fonalat . Mykor oda Jwtotak volt, Az More Ambrus felesége hyrenelkw kihordotta volt az zekerbewl az kek fonalat . Az Theobit penigh Bestercey kalmaroknak attha volt Negy fontyawal [Kv; TJK III/2. 146]. 1584: Az Kalmarok es kereskedeo rend dolga. Semmy idegen Wagy kyweol walo kereskedeo ember, vagy kalmar semmy marhaiat ell ne adhassa idegen, wagy kyweol walo Embernek, hanem chak ith walo es Coloswary embernek [Kv; PolgK 4]. 1633: Koncz Jstua(n)ne kijeoue az Meszar szekbeol, es haza fele indula, azonkeozben csak hamar jeoue ki az szekbeol Meszaros Georgis es Koncz Jstua(n)ne uta(n) az Kalmarok elseo szekeig mene [Mv; MvLt 290. 130a]. 1723: Jöven szoross Commissioja minde(n) B: Chehek(ne)k es Kalmarok(na)k az M. Regium Guberniumtol es T. Tanacstol bizonyos szamu Börr vedrek(ne)k Csinálatatasa felöl, kinek ki(ne)k mi volta szent, es nagysaga szerent esett az my B. Chehünkreis negj Börr Vidér [Kv; ACJk 129]. 1725: Bongart János kalmár [Kv; Szám. 54/1. 17].

Szn. 1503: Clemens Kalmár [Dés; DLT 78]. 1515: Andree Kalmár [KvTOKl I, 338]. 1529: Thomas Kalmár^a [Dés; DLT. — "A cives Jurati közt]. 1550: stephano Kalmár [Kv; Szám. 1/II. 10a]. 1554: Kalmár lazlo [Kv; i.h. 1/IV 9]. 1568: Kalmár Janos [Kv; TJK III/1. 183]. 1570: Kalmár Jiles [Kv; TJK III/2. 91]. 1572: Orsolia Kalmár gasparne [Kv; TJK III/3. 10]. 1582: Kalamar Cassaj Tamasne. Cassaj Kalamar Tamasne [Kv; TJK IV/1. 59f, 59g]. 1589: Kolmar Albert. Kalmár Albert [Kv; Szám. 4/VI. 100, 4/X. 69]. 1603: Joan. Kalmár szab. [Mezőpanit MT; SzO V, 267]. 1614: Kalamar Ferencz zs [Zsögöd Cs; BethU 441] | Kalmár Istuan jb [Rigmány MT; i.h. 87] | Kalmár Janos [Szu; i.h. 187] | Kalmár Thamas [Gyszm; UszLt VI/56]. 1623: Kalmár Mihál' [SzJk 15]. 1632: Bandj Kalamar Ferenczy [Mv; MvLt 290. 96b]. 1633: Kalmár Tamasne [Dés; DLT 380]. 1655: Kalmár Bálint [Gyszm; LLt]. 1684: Kalmár Ferencz [Gyf; Incz.]. 1737: Kalmár Josef [Torda; TJKt I. 131]. 1829: Kalomár György [Felfalu MT; DE 2].

Hn. 1728: A Kalmár szege előtt [Réty Hsz; EHA]. 1773: a Vár bükkiben a Kalmárok uttyán (k) [Gyszm;

EHA]. 1823: Kalamár utnál (sz) [Tompá MT; EHA]. 1864: Kalamárut . . egy gyalog ösvény megy keresztül rajta melyen mások között kalmárok is járnak [uo.; Pesty, MgHnt XXVIII, 269].

Szk: ~ *mérő* lat. 1677: Egi kalmár mérő lot [HSzj *mérő-lat* al.] * *boltos* ~. 1570: Az Boltos Kalmarok eleot kyk arwnak es nem fizetnek sem zolgalnak Ennek eleote valo Ideobenis vegeztek volt azokrwl . . hogy eo K. Byro vra(m) Mwtasson Masth (?) helt Ne-kyk Ne legenek az Boltosoknak kamarasoknak Bantasokra [Kv; TanJk V/3. 6b].

kalmárabrosz kb. kereskedő-terítő; fajá de masá de negustor; Krämer-Tischdecke. 1674: Egy erős kalmár abroszb(an): Hét, Aszszony ember(ne)k valo ingek . . Egy rokolya zöld perpeta az válla [Szászvárosi ref. lt H-lics Mihály lelt.].

kalmáraprólek kereskedő-portéka; mărunișuri, marfă măruntă; Krämerware. 1599: Kaspar Wasswander. Hozot, Bechy Marhatt. 2 Ball Karasiatt — // 20 . . Istruz Tollak — // 60 . Kalmar aprolek 2 // 40 | Tempe Michlos Hozot Bechj Marhatt 2 Keotes. Krakay Cernat — // 36 Egiet mas kalmar aprolek 2 // 10 | Tempe Janos. Hozot Aranas. Chontos kesek — // 75 . . Egiet mas karmar aprolek 2 // 70 [Kv; Szám. 8/XIV 12, 25–6 hj].

kalmárarany ' 1597: Holtt Egy kadas pal neúw ember kadas balintnenall megj ennek maradotth 2. lova szekere es kalmar Aranyais [Kv; Szám. 7/X. 1 Jeney István sp kezével].

kalmáráru kalmár/kereskedő-portéka; marfă (măruntă); Krämerware. 1572: Katalin Thakach Andrasne, Azt vallya, hogy Seres Myhal kerj volt eo teole hogi megh adna az fl 2. kyt keolchcon kert volt teole. Mond eo hogi had Nalam Mygh megh leos had elyek vtanna . . Mond Myhal Eoremest Nalad hadna(m). De Im az ky tartoznek Bakos Andras az sem adhatia megh Mert Ely keoltette kalmar arwt weot vele [Kv; TJK III/3. 41]. 1573: Kalara nehai Hegedws Matene Twgia hogi . . az orgonas Ianos felesége kalmar arwal kereskedyk volt | Paisos Illes es az felesége azt vall-iak hogi Twgiak elteben Kalmar Imrehnek haza Zeole-ye, kalmar arwya Negy lowa vasas zekere hazkeozbely Marhaia lo Modon volt hazanal [Kv; i.h. 175, 195]. 1605: Zakaczine brassaj Embereknek volt adcs melj adossagert Zocz györgyneuel meg tiltattak az brassai Emberek per hoc az Zakaczine Testamentoma zrent, az parta eöbeol es az Kalmar árubol contentalja Zocz gjörgjne az adosokoth de vgy hogy meg hitesse miuel volt ados [UszT 20/135]. 1629: az Urais mikor arult igi sokodalmokb(an) mind az felesegenek atta s kalmar arut vettek beleölle [Mv; MvLt 290. 182a]. 1635: Zigiarto Mihály minden kala(m)ar arujat az my ot uala, Azta-los Jakabnenak ada f 32 [Mv; i.h. 291. 47b]. 1699: Deesi Szalontai Lakatos Ferencznél holmi ala valo didbab kalmar arrui a' kalmar ladaval es lakattyavai edgyüt böcsültetnek ad fl 3 //50 [Dés; Jk 281b]. 1710 k. . ő bizony azon az úton hat hónap alatt megjárja kalmár-árúval, jövessel-menéssel Angliából Persiát [BÖN. 920].

kalmáráru-marha kalmár/kereskedő-portéka; marfá (máruntá); Krämerware. 1596: Amy az gyermek tartasat nezy Viczey Anna azzony az gyermek hazat, es kewlseo cöreöksegit birya, Azert az gyermek etelere semmit nem deputaltunk, hane(m) valamit az kywwl keolt rea tanittatasara, es ruhazattyara azokat fel Irassa cöregh azonyom, ez az kalmar arw marhabol tuggya ky maganak | Az Kalmar arw marhabol . . Júta kéz penzewl az Arwanak f 349 d 94 [Kv; RDL I. 65].

kalmárbolt (bolthajtásos) áruló/üzlethelyiség; bācā-nie/prāvālioarā (bolitūā); (gewölbter) Krämerladen. 1629: Eleol Egy Kalmar Bolt, vtanna Egy kis Boltoczikla Hatul Egy io Boltos szobaczika [Kv; RDL I. 132].

kalmárboltocskla áruló-bódé; dugheanā, prāvālioarā; Krämerbude. 1744: Curialis Fundus vagon edgy All-vintzen az Piatz soron romlodozot pusztla köfallal, mellynek edgyik végéb(en) épitet fábol egy kicsiny kalmár Boltotska [Alvinc AF; Ks 23. XXIIb].

kalmárcéh kereskedőcéh; breasla negustorilor; Krämerinnung, Handelszunft. 1806: Mindig szabad volt itten a kereskedés, masnakis ide jöni venni, innenis másuvá vinni s el adni, Nevezetesen a Szalona Arulok közt most nintsen semmi társaság vagy Czéh, volt ennek előtte, de Kalmár Czéhnek nevezetett [Szu; UszLt Com-Gub. 1753u. Kállai Daniel (46) szabad személy vall.].

kalmárcsap csapfajta; un fel de cep; Art Zapfen. 1765: Bornak valo két kolmár csapért eragaltám d 14 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 Szám.].

kalmárhely árusító-hely; loc de vînzare; Handelsplatz. 1695: A' mely Kalmár hely felöl a Controversia vagon . . Tamas Kovacsne halala utanis a' Nemes Varos Dispositiojara szállott [Dés; Jk].

kalmári szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktion: ~ rend kalmárság, kalmár/kereskedő rend; negustorime, tagma negustorilor; Kaufmannschaft, Handelsstand. 1587: Haladot ez dologh erre hogy Biro vra(m) eo kgme hiúasson minden Arossy es kalmary Rendeket, Neweket be Irattassa, Es illie(n) feó Vraimnak, Tudny ilik Pulacher Istua(n) es Kalmar Ianos Vraimnak Catalogusba Aggyah, mert ket feó embert Akarnak varosul Valaztany ez leowendeó giwleskort az Aros Rend keozewl, kik eoket az el veghezet Rend tartas zerent igazgaszak es minden Alkolmatlan kereskedeseket tekozasokat Coercealliak [Kv; TanJk I/1. 43].

kalmárkárpit '. 1614: I Rezes karpit visselt Egy kalmar karpit egy ölnie [Kv; PLPr 1612-1615. 113]. — Talán 'kalmár-faliszőnyeg'-féle jel-sel számolhatni.

kalmárkodás kereskedés; comerj, negotj; Handel(n). 1579: Megh ertettek eo kegmek Az kwlen kwlen valo Igyekezetet es varassunk zabadsaga elle(n) valo chyeledeteket Az Nemessegnek Azert hogy ennek cleyt vehessek, eo kegmek wegeztek, hogy . . ket vraink által Az tablat talaltassa megh eo kegme Biro vram es erről Az Nemes vrainmat keozónseskeppe(n) megh keowetwe(n) tegie(n)nek tudomany tetelt es protest(ati)ot erről

hogy Effele dolgat Az Nemessegnek, mellyek vannak varassunknak zabadsaga elle(n), semmykeppe(n) el nem twrhetyk sem Akaryak el zenvednj a wagy twrny, mindeneket io modo(n) megh magariawza(n) az Inseget mely a' zegeny varasson essayk, es esset ekedygh is az Nemessegtwl mind Calmarkodasbul mint hazra valo pinznek adassabol, es egieb effele dolgokrol [Kv; TanJk V/3. 200b].

kalmárkodik kereskedik; a face comerj/negotj; handeln, Handel treiben. 1597: Nicolaus Kalmancsehi fasus est . . Elek Janos Panaszolkodasat giakra(n) hallotta(m) hogi mindenet el vezette az kereskedeseben de azúta(n) az Azzoni waltig forgolodot munkalkodot, es kalmarkodot, hogi az Jsten ewket faratsagok vta(n) esmet fel emelte wala [Kv; TJk VI/1. 14]. 1629: mikor Borbely Ferencz Csiszar Janosnet el uéőue akkor wala ket loua szekere s kalmarkodanak de egikor perbe fogak az Aszont az adossagert . . s addegh perlek, hogi kalmar aruiabolis ki fogia s iuta az Borbelysagra ismet [Mv; MvLt 290. 174a]. 1632: az migh bira pattantiusne magat addig kalmarkodek, de enneke(m) nem mutogatta semmi gazdagsagat megh [Mv; i.h. 106a].

kalmárkodó szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktion: ~ rend kereskedő rendbeli ember/személy; persoanā care face parte din tagma negustorilor; Person aus dem Handelsstand. 1592: vagi kereskedeo kalmarkodo rend lezen, auagi miues ember In genere akar minemw rendbeli ember . . . Regestu(m) zerent eo kegme affeleket irasson be [Kv; TanJk I/1. 186].

kalmárláda kereskedőláda; ladā negustoreascā/de negustor; Krämerkiste. 1611: Egi kalmar lada [Kv; RDL I. 90]. 1629: Az kalmar ladatis . . . eötüeős Istua(n) vitette haza [Mv; MvLt 290. 182b]. 1644: Az Cehbeliek . . . Ne(m) hagiak hanem kapak az kalmar ladaiat azt kezdek huzni vonni, hogi ot vonakodnak wala, En keozikbe(n) Zollek hogi mosta(n) Ne haboriczak azzal megh [Mv; i.h. 291. 431b]. 1651: csinaltam egy Kalmar ladat szegödvé f. 12 [Kv; ACJk 74b]. 1699: Deesi Szalontai Lakatos Ferencznél . . . holmi ala valo dıdab kalmar arrui a' kalmar ladaval es lakattyaval edgyüt bōcsülttetenek ad fı 3 // 50 [Dés; Jk 281b]. 1711: Egy kalmár lada, egy Nagy lada, egy kitsid láda [Kv; Pk 6]. 1726: Egi kalmár lada két kis kalmár lada [Kv; Pk 6].

kalmárlakat kereskedőlakat; lacāt negustoresc/de negustor; Krämerschloß. 1726: Vagion egj jo nagi kalmár lakat [Kv; Pk 6].

kalmármarha kalmáráru/portéka; marfā (máruntā); Krämerware. 1596: Minekutanna az Vristen Barat Sebestient ez vilagbol ky veotte volna, veotte wolt Nicew Gaspar Vram kezehez minden iowait, akar my newel neweztessenek, kalmar marhait, adossagit, penzetis az ew gongia wiszelese ala mıerthogy akkor Barat Sebestien az Beczieknek bizonios summawal tartozot [Kv; RDL I. 65]. 1599: Bekesi Jstwan Deak Hozott I Fonnt attlaz Selimet // 20^a . . 30 Forinthara egieb kalmar Marhatt //90 [Kv; Szám. 8/XIV. 13. hj. — Folyt. a fels.]. 1625:

Wagyon keozeonseg es keleo penz meli az kalmar marhabol gyült volt f. 40 [Kv; RDL I. 126]. 1655: Fülej Ferencz . egyeb kalmár marhájtis zalogban atta Ozdi Thamásnak az 600 forint rosz pénzért [Kv; CartTr II Márkosfalvi Balint vall.]. 1719: egy egy kevés kalmár marhat vásárol [Kszeg; BfN Bh-i cs].
Szk: *aprolék* ~. 1636: Eggietmás Aprólék kalmár marha [Kv; RDL I. 109].

kalmárság kereskedés, kalmárkodás; negoť, comerť; Krämerei. 1597: karwallasok wthan ez az Azzony kezdé el az kalmarsagot, mert az Brassaiaktól veőt vala eginehani font saffrant es egieb aprolek egietmast [Kv; TJK VI/1. 14–5]. 1635: igen megh szegenyedet Zigiarto Mihaly mondotta hogy el hadgia az kalmársagott, es az Zigiarto műhöz fog [Mv; MvLt 291. 47b]. 1653: hoztam valami marhát, de nem nagy haszonnal, minthogy nem tudtam hozzája . . De én nem kalmárságra mentem volt, hanem látásnak, hallásnak okáért [ETA I, 117 NSz].

Szk: *~ot üz* kereskedést folytat, kereskedik. 1597: Veres Thamas vram wallia . . Elek Janos . . ez mostany azzonniál elege forgodot es ewzte az kalmarsagot [Kv; TJK VI/1. 14–5].

kalmárszék árusító bódé; gheretă; Verkaufsbude. 1598: Kozak Janos es az Vazos Biraia Zabo Georgy perelenek az Thamas Deak haza ki volth, ahoz valo ingo Jok feleöll . Kozak Janos tiltotta megh ez fellyel megh Irt hazhoz ualo Kalmar Zeket hogy senki ben(n)je eő Akarattyanekyl ne Arüllyon . vetekednek az(on) hogy á zek ne(m) ez hazhoz valo volt volna | Ahogy megh vallyak hogy az A hazához valo birodalom volt az zek . . megh Jtely az teórueny az kalmar zeket az Actornak biria mi(n)t eőbet | minket fogada megh Zabo Emreh harman, es mj chinaltuk uala az kalmar zeket mind talpatol foghua, s mind az hezasat mj chinalog megh [UiszT 12/8, 13/59, II/2. D. 61]. 1625: az piiacon az kalmar Zek uicinitassaban ream tamada az J. az földre le wtte halalos sebelis Jlette [i.h. 17a].

kalmárszékér kereskedő-székér; căruță negustorească/de negustor; Krämerfuhrwerk. 1572: Meeg Ecczer egy Kalmar zekeretys vertenek wolt fel otth az desy hataron de az Desyek viseltik gongiat Nem az Somkwythak^a [Dés; DLt 184. — ^aA várossal tőszomszédos falu lakosai].

kalmárszer kereskedő-sor; şir de negustor; Krämer/Handelsreihe. 1591: Pokosne Anna azzoni . . vallia, Hallottam Thamas Janos feleol, hoki nagi orr, de lopasat nem lattam: De mikor ott Iart eleottwnk az kalmar zerben igen feltem teolle, hoki megh lop [Kv; TJK V/1. 137].

kalmárszín kereskedő-szín; hala negustorilor; Krämer-Güterschuppen. 1689: az Nemes Varos közönseges piaczán a' Kalmar szín alat [Dés; EHA].

kalmárvér (öröklődő) kereskedőhajlam; înclinație pentru negustorie; (ver)erbliche Krämerader. 1710 k.: Gonoszakaróim azzal is mocskoltak, hogy kiforr a kalmárvér belőlem, hogy az anyám annak a leánya volt; ki-

nek azt feleltem: inkább akarok kereskedni, mintsem húzni-vonni, ajándékot venni, mint ők [BÖN. 504].

kálmos orvosi kálmos; *Acorus calamus* L.; obligeana; Gemeiner Kalmus. 1849: 4 Loth Hánytato Borkő 2f 8x . 6 Loth Piskoltz C. 8 Loth Édes kapor 8 x. 8 Kalmus 8 [Dés; BetLt 3].

kalmuk 1. kalmük; calmuc; Kalmück. 1672: A tatár Krimből ki nem jöhet, mivel az kalmuk s muszka s régi tatár kánnal rajtok vannak | az tatár Droszinczkót nem segítheti, mivel az kalmuk rajta vagyon [TML VI, 240, 243 Naláczy István Teleki Mihályhoz].

2. gyapjúposztó-fajta; stofa kalmuc; Kalmuck. 1806/1818: 4 1/2 Sing Fekete Kalmuk [Mv; Told.]. 1817: 6. Sing kalmuk [Mv; CsS]. — A jel-re l. SSWb V, 20.

kálna ' ' Hn. 1692: Kálna [Márkosfva Hsz; MNy XL, 241]. 1864: Felső Kálna vagy Kána [uo.; Pesty, MgHnt XVIII, 159a].

kálnás, kánás . Hn. 1658: Kálnásszeg előtt [Réty Hsz; MNy XL, 240]. 1670: Kálnás [uo.; i.h.]. 1693: Kálnás Pataka mellett (sz) [Homoródsztrmárton U]. 1710: Kányás szeg [Réty Hsz; MNy XL, 240]. 1712: Kánáspataka [Dálnok Hsz; i.h. 241]. 1714: az Kánás előt (sz) [Magyaró MT]. 1746: Kánás alat (k) [Vadasd MT]. 1756: also fordulo határ Szélyib(en) Várhégy alatt a' kiss kánás patakán kívül lévő helységb(en) [Ditró Cs]. 1758: a nagy Kánás Vize. a Kis kánás pataka [uo.] | ezen Kánás patakán fel [Szárhegy Cs; LLt 76/2153] | Kánás patakán [Várhegy Cs]. 1781: Kánásba (k) [Kecsetkisfalud U]. 1782: Kánás [Köpec Hsz; MNy XL, 241]. 1787: Kánásorra [Kisborosnyó Hsz; i.h.]. 1802: Kanas alat (k) [Vadasd MT]. 1815: Kánás nevű helyben (sz) [Köpec Hsz]. 1819: A Kánás patakjánál (sz) [Magyaró MT]. 1864: Kánás sok kánya fát terem s erről neveztetik [Karatna Hsz; Pesty, MgHnt XV, 218a] | Kálnás kutja [Nagybacon Hsz; i.h. XVIII, 217b] | Kánás Szeg térség szántó földnek használva [Jánosfva U; i.h. LVII, 164b] | Kánásberek [Medesér U; i.h. 259a] | Kánás (sz) Nevét vehette a' kánya madárról^a, melyek nyáron által itten nagy számban találtnak [Szu; i.h. XLI, 573b. — ^aA magyarázat nyilván téves]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók; még feles számú adalék AÉ 409–11; MNy XL, 240–2. A sok jel-ű *gálna* ~ *kálna* növénynev -s képzős származékával alakult helynevekre nézve l. i.h.-en az észrevételeket. — Vö. a *gálnás* címszóval.

kálnoki a Kálnok (Hsz) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kálnok/Cîlnic; mit dem Ableitungssuffix -i gebildet Form des ON Kálnok: 1. Kálnokhoz tartozó; care ține de Kálnok; zu Kálnok gehörig, Kálnoker. 1821: A' Kálnaki ut mellett lemenő Düllő föld [Bodok Hsz; MGk].

2. vn előtt származási helyre utaló jelzőként; în nume, ca atribut indicînd locul de origine; als Attribut, in Familiennamen auf den Abstammungsort hinweisend. 1775: en Kálnaki Kis Istvan^a láttam is midőn Nemes Josef . . . egy alkalmatossággal ment Urajba [Mezőbánd MT; WassLt. — ^a55 éves ns]. 1778: Mező Bandon . . . Kálnaki Kis Istvan Lako hazanal [MbK 52].

1825: Kálnaki Gyalog Katona Gyöngyösi Bénéám (61) vall [Kálnok Hsz; HSzjP].

Szn. 1606: Kálnaki Jánost királybironak választották Sepsiben [Csernáton Hsz; DanielO 9]. 1614: Kálnaki János ns [Köröspatak Hsz; BethU 265]. 1645: Kálnaki Mihály [Szgy; SzO IV, 282]. 1659: Kálnaki László [Altörja Hsz; Borb. I]. 1689/1718: Kálnaki Samuel [Ádamos KK; Pk 7]. 1700: Kálnaki Farkas Uram [Kv; Szám. 40/III. 7]. 1740: Kálnaki grofne [Kvh; HSzjP]. 1763: Kálnaki Sándor [Magyaros Hsz; i.h.]. 1771: Kálnaki Anna Aszszony [Szárzspatak Hsz; Hr 2/18]. 1786: Kálnaki Lajos. Ludovicus Comes Kálnaki [Szászrégen; LLt Csáky-per 327. L. 9. 8]. 1825: Kálnaki Gy[örgy] [Kálnok Hsz; HSzjP].

kálnokiánus Kálnoki-ezred/regimentbeli katona; (soldat) din regimentul Kálnoki; (Soldat) aus dem Kálnoki-Regiment. 1747: Moldován Todor ... az Kálnokianusok közzé katanának álván, onnanis el szököt [Kükküllővár KK; Ks 112 Vegyes ir.].

kaloda 1. nyakkaloda/vas; butuc, singir; Halseisen pellenégér; stülpul infamici; Pranger. 1565: ha feleségey az két nemzetsegnek^a egy mas ellen haborganának tahat wgyan ezen kotel^b alat kalodawal meg Bwntessek [Gyerómonostor K; KCs I. 49. — ^aA pereskedés után megegyezett két nemzetiség. ^bAz egyezség megszűzése esetén a háborgó fél által fizetendő összeg]. 1591: (Deák Tamás) oly fogsagban volt vgian megh szederjeszult vala az keze az laba az kalodaba(n) es az kezen Belincziek valanak [UszT]. 1593: Myerthogy Az veresege Ne(m) c(on)stál hane(m) chak Az zidalom, Azert ereosb teorwenie ne(m) lehet, hane(m) vosarnap reggel a' Niat kalodaba tegiek p(rae)dic(ati)o Alat ot legie(n) p(rae)dic(ati)o vta(n) penig Mingiarast Az templomba(n) ez vetekert a' keosseget es Attiat meg keowesse, De elseobe az Istent kinek parancholattia elle(n) vetet [Kv; Tjk V/1. 365]. 1652: Az Tömlőcz kü sziklából ki vágot. Mélysége negyed fél öl á föld színig Egy kaloda benne; két foglaló vasrud az végibe [Görgény MT; Törzs]. 1672: Az Incta megh vilagosodva(n) czelekedete gialazatosan ez hazabol a Czigany által kesertetik, mosta(n) pro exemplo alioru(m) megh kalodasztatik, es ma estigh az kalodáb(an) leve(n), vasarnap kövesse(n) Eccle(sia)t [Kv; Tjk VIII/11. 253–4]. 1680: vagyon az Tömlőcz(en) egy kaloda [A.porumbák F; ÁLt Inv. 23]. 1699: A belső udvarra bé menvén edgy jo kötött nagj és kis kapukonn edgy 9 lyuko kalodais vagion ezen kapu között [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.]. 1736: Constál az Jnctának nyilván való Nös paráznsága; azért noha élete megh-hagyatik (: mint hogy hites Férje fejére nem áll :) mindazonáltal hogy e Nemes Város Piatzá(n) a Kalodáb(an), az Höhér által erőssen meg veretessék, vesszővel, és azon Höhér által a Városból ki-kisértetvén, ki-tsapattossák ... Deliberaltatott [Dés; Jk]. — L. még SzO VI, 91; TML VIII, 212; UF I, 311, 399, II, 110, 161, 536, 676–7, 710.

Némely adalék esetében a '(fogyolytártó)kretrec, zárka' jel-sel is számolhatni.

Hn. 1737: Nms Dés Városa Piatzán(ajk Dél felől való részinn, a kalodánn alóll, a szegeleten [Dés; Jk 484b]. 1741: Az Falu kalodaja vicinitassában [Backamadaras

MT; CsS]. 1750: a Kaloda Hidnal [Kál MT; EHA]. 1782/1798: A' Kalada Nevű helyben (sz) [Forró AF; EHA]. 1786: egy darab köz hely ... a' Falu között benn a' Kaladánál [Nyárádsztlásló MT; EHA]. 1804: a Kaloda szeg utzába a Falu végén [Küsmöd U; EHA].

Szk: ~ba állat kalodába tétet. 1604: Ha ... valakit Biro Wram meg tapasztal hogy ez tilalo(m) ellen Czeplőtől ... Búzat Venne, tehát ... mind az Czeplőt, mind penig az ky töle az Búzat meg vötte, az Prengerre avagy kalodaba alassa, az Búzat melleie függeztesse [Kv; TanJk I/1. 479] * ~ban tart. 1741: Müntyán Jánost megh fogván s kegyetlenképpen meg kötözvén egy egész éczaka kün az kalodáb(an) tartották és mind addig, valámig 4 for. erő partekát nem adott a Strása Mester(ne)k el nem bocsátotta [F.lapugy H; Ks 112 Vegyes ir.] * ~ban tartat. 1767: Josika Imre vr ... a végre fel fegyverkezettett Cseledivel Jobbágyival a Titt Exponens Vr Nemes Curiajara potentiose reá menvén

azon Nms Udvarházat Majarjával edgyütt Occupálta embereit ki üzte; Udvari Birájának Feleségét Keményen meg verette, s Kaladába tartatta [JHb XXXV. 55] * ~ban tartatik. 1677: Takarodo harangozás után a' kerülőkön kívül senki fegyverrel ne járjon, hanem ha a' fő emberek közzül valaki oly baráttyánál vagy joakarojánál valo mulatásában, vagy egyeb dologban, el-találván késni, az oly ember lámpással mennyen házához, mert egyébiránt ha lámpás nélkül valaki fegyverrel étszaka találtatik ... meg-fogattatik, és virratig kalodában tartatik [AC 225] * ~ba tesz. 1597: Actricis conuincitur eomagat s feleséget harmad napigh az kalodaba tegiek az fiat az perengerre allassak, eyelre az kalitkaba tarchiak [Kv; Tjk V/1. 108]. 1809: Kissebb Ketskés Mihály azt mondotta hogy az falut él égeti így osztán az ő tselekedetiért meg fogatta kalodába tette [Rava U; UszLt ComGub. 1602] * ~ba tétet. 1603: engem az feoldre le Eyte, es meg nyoma, meg keoteoze, az biro hazához vin Keretzwrfaluaba, ott az kalodaba tete [UszT 17/19]. 1739: Vass Daniel Uram Czegei Molnárát ... Nagy Sandor Uram fogata meg s kalodab(a) tétete [Cege SzD; WassLt Kocsis János (36) szolga vall.] * ~ba tétetik. 1699: Ezért kellett sustaltatno(m) a' Kezzsel e' specificalt Personat, quod kezénél egy mas Ember marhajarol elveszett harang, vas villa, lancz és szekerce talaltatott Deliberatum. Varadi Janos holnap kalodaba tetessek paniceallyon delig nyakara köttetve az harang, ot leve(n) a' lancza es villais [Dés; Jk 290]. 1762: ezen vötkes cselekedetiért, mint parazna a következő holnap i vásár napján 9 orakor az Piaczon kaladáb(an) tétessék és tövissel Hoher által meg verettvén Városunkból ki üzetessék [Torda: TjkT V. 141] * ~ba ver. 1677: ha Harsányiék, Csanadiék valamit inditanak mindjárt megfogják őket, kalodában verjék ott tartásák [TML VII, 479 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. 1762: Mura János feleségét meg tsapták keményen elsőben egy Sütő kementze Lopátal. az után egy páltzával, végtére kalodáb(an) verték viradtig [Branyicska H; JHb XXXV/5. 9] * ~ba veret/verettet. 1632: Kayczia Mihali ... nem zolgal vala az hadba, megh fogatta Lebrincz Balintt az bironit az kalodaba verete [BLT 3 Demetrius Bartalis de Kozmas^a (50) ppix vall. — ^aCs]. 1758: az Kortsomárost ... száma nélkül sokszor kalodába verette [O.kocsárd KK; Ks 8 ad f. XXIII]. 1761: Mikor az N(e)mes Mag(ist)r(at)us paran-

tsolattyal Deputatusok mentenck volna az lopott portékáknak keresésére. Hogy keresnek azokat meg nem engedte, hanem fenyegetődczven ellenek kalodáb(a) kévánta verettetni őket [Torda; TJKt V. 45] * *~ba veretik/verettetik*. 1646: Az Fogoly Azzony in Exemplu(m) alior(um) kalodaba veressek [Kv: TJK VIII/4. 153]. 1711: Hidi Istvánné és Eles Andrásné egymást rut bestelen szitkokkal szidalmazták egy néhány izben nyelveskedtenek. Azert teczett a nemes széknek, hogy kalodába(n) verettetvén vasárnapig detentio-ba(n) tartassa(na)k; míg reggel vasárnap a Templomból ki jönck a Templom ajtaja előtt nyak vasb(an) állyanak in exemplum aliorum [Dés; Jk] * *~ba vet*. 1729: En rajtam vont az mostani szolgabiro vr(am) ket Máriást ket Sustakot egy Sajtott elsőbben kalodába vetvén ilyen okon. Hogi az erdőn a Sz. Léleki csordából egy Tinót meg éven az farkassok rea tanálván az Szilakját dirib darbját meg nyuzám s oda fel tevém az dirib darab bőrt az fára, azt gondolván hogy az mű Csordankbeli tinótt ettek meg [Százazpatak Hsz; ApLt 3 Andr. Szántó (40) jb vall.] * *~ba vetett*. 1749: Szolga Biro Batsfalusi Uram mind a Falus Birot, s mind a Matsukásokat Kalodába vetette én velem. hogi miért nem hajtották ki a Falut a Sásák ölésére [Besenyő AF; Told. 3 Vonya Vojk (50) sz vall.] * *~ba visz*. 1781: ha akár kitis lámpás nélkül a' Strásák a' városon imit amat jární vagy a' Fogadóknak 's mulató helyeken veszekedni, lármázni, káromkodni, edgymással kötődni tiviződni indulva tanálnak. a' Biróság házhöz kalodába vigyék, másnap a' Piatzon tizenkét páltza ütessel büntetessék [Torockó; TLev. 2/5] * *fejét ~ba teszi*. 1592: Wegheztek egienleo nyelwell tanachal (!) megh változtathatlanul, Hogy Valaki az lelkelw Zitkozodik. vagy feo vagy kichin rend lezon egy forintot vegienek raita. Ha penig Zegheny rend essik ebben megh, Akin megh Ne(m) vehetnek az f. l. Az kalodaba tegick feyet holot harmad Napigh legien [Kv; TanJk I/1. 175] * *hosszu ~*. 1632: Teomleocz Bastia, az belső varban. Az teomleoczben uagion egy hoszu kaloda három retez rajta [Fog.; UF I, 142–3]. 1681: Vajda Hunyad vára. A Kapu közí keő boltos. Ezen kapu között keőből rakot tömlöcz ket Contigna(t)iban vagyon. Vagyon itt, hosszu kaloda, (: melyb(e) negi ember tér Nro 1 :) ... ehez vas horgos perczes temerdeg Lánck Nro 1 [Vh; VhU 502, 508–10] * *kézi ~*. 1677: Ha a' lopás két forintot erő léssen, első vétkejért meg-fogattassék, és a' pengéren, vagy kézi kalodában igen igen meg-verettesék, a' kárt-is fizesse-meg, és az Ecclesiában poenitentiat tartson [Ac 124]. 1732: Banya vidéki Ujjfalusi Mihály Soffit egy Absitos Nemettel paraznasagon találván vegeztetett hogi a Décsi Piaczon a Kezi kalodáb(an) az Hoher által keményen meg veszszöztessek es az Városol az Szamoson által ki verettesék [Dés; Jk] * *kézi ~ba tesz*. 1677: A' Lclkeződéssel valo szitkozodások ellen observaltassék az 1619. Esztendőbeli Articulus. Es hogy inkáb el-szokhasanak rola, Nemes ember valamenyiszer el-mondgya, egy egy forintot vegyenek töle: Szolgát és Paraszt embert a' kézi kalodában tegyenek és délig ott tartassék. Ha pedig meg-akarja magát váltani, huszonöt öf pénzlet válhassa-ki [AC 228. — "Köv. az art. szó szerinti idézése; itt kihagyással] * *kézi ~ba verettet*. 1671: Az melyly Paraszt Ember Templomot nem akarna frequentálni, hanem az Isteni tiszteletet el-mulatná há-

romszor egymás után, az ollyakat a' Dominus terrestris Istenhez valo buzgóságából, méltó mentsége nem lévén az ollyan Jobbágnak, verettesse kézi kalodában, hogy azáltal-is az Isteni tiszteletre szoktathassa [CC 1] * *öreg ~*. 1632: Az Uduar ház foliosioia alatt ualo also Tornaczban vagion egy eőregh kaloda, melljen vagion egy eőregh vas retez, retez feősteől, az másik vegennis két szem lánck retez feősteől [Komána F; UC 14/38. 20]. 1679: Tömlöcz, Ez az Porkola (!) háza alatt vago(n) Vago(n) ezen tömlöczb(en): Öregh kaloda nro 1. az két véghen retez 2. Lakat hozza nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 78–9].

2. köfészek, körítő; crivace; Steinrahmen/einfassung. 1813: A Kő Pad. jó, hanem tsak a' felső köhöz egy a' 2k köhöz két, az 3khoz megint egy az az őszvesen négy fa Kalodák kívántatnak [Karacsonfa MT; Told. 18]. — E jel-re 1. Freckay 285, 488.

Szk: *kőszorító tölgyfa ~*. XIX. sz. e. f.: *kőszorító tölgyfa kalodák* [Marosbogat TA/Kv; GyK kv-i építőmester malomszám].

3. *kerék-metsző ~* lakatoszerszám; uneltä de lăcătuș; Schlosserwerkzeug. 1741: Egy kerek metztő kaloda [Kv; TL 90 lak. szerszámok közt.].

kalodacsinálás kalodakészítés/javítás; făcutul/reparatul butucilor; Stockmachen/ausbesserung. 1592: fizettem Achi Matiasnak az kaloda chinalastol, es hog' az Farkas uczaí kalastoromnak eggik darab heazattiat megh chinalta melliet az zel el rontot volt f l d 20. Az czigan vaidanak az ket retez chinalastol az kalodahoz ... d 35 [Kv; Szám. 5/XIV. 138 Eppel Péter sp kezével]. 1594: Az Thoroniban valo kalodahoz es Beolenczekhez attam. 6. lakathoth f 3 Lakathos Balinthnak az kalodahoz valo Beolenczek czinalasatol, es kaloda czinalastol: attam Biro vram akarattiatol f —/60 [Kv; i.h. 6/VI. 2].

kalodás I. mn. Hn. 1705: Az Kalodás Kutban (sz) [Bh; KHn 8]. 1713: Az Kalodás hegyin (sz) [Vaja MT; EHA]. 1754: A Kalodás tetőn (sz) [Bh; KHn 16–7]. 1758: a Kalodás Pataka [Bh; EHA].

II. fn. Hn. 1643/1687 k.: Kalodásb(an) (sz) [Szerecsztanna MT; MMatr. 244]. 1737: A Kalodásban (sz) [Bh; KHn 14]. 1752: A Kűs Rétnél a Reketisek vagy Kalodás meget (sz). A Kalodásb(an) (k) [A.tők SzD; THn 6].

A felsorakoztatott, hni-adalékok nyilvánvalóan a *kaloda* szónak egy megnevezhetetlen jel-ével alakult képzőszármazékai.

kalodaváltság kalodától való szabadulás pénzváltása; taxă plătită pentru a scăpa de butuci; Stock-Ablöse. 1571: Effecl keozteok valo sok Ispanoknak zabadosoknak valo zolgalatiok is zantassok vetessék aratassok kazalások, ezeknek be takaritassj zamtalan sok nekijek valo kert es haz epitessek voltak rajtok, (A) kaloda es teomleocz valczagok penig raitok megmondhatatlan sokak [SzO II, 329 a székely nemzet foly.]. 1634: Kör-töuclylai Istvan ide joue, es megh eskuuek hogy megh bekellet Toke Istvnall, es megh ada az kaloda valtsagot, es ugy ercztem ell [Mv; MvLt 291. 4a]. 1756: Plesz Pászkuł ut A Exponállya, hogy az Fejér héten való Cső-törtőkön Brádon Darabáncz Danilla az Piaczon aszszu gyümölcseel egy zsákot tett a Lovára, azon Zsák

másé lévén, és ottan az lovamon találtatván, engemet meg fogtanak, veretennek, Kalodáb(a) tettenek; Kaloda váltságát ottan negyven póltrát fizettem [Bukureds H; Ks 62/4]. 1828: Várallyai Györgye Magár árestáltatott és Kalodába küldetett azért hogy az praetendáltatott el-lene mintha egy pár Paputsot akart volna lopni . az el fogatott . azzal menti magát hogy ő paputsot akarván vásárolni egy párt kezébe vett, 's a' mint nézegette, a' mint a' vásárba szokott lenni a' nagy tojongásba odébb taszított . akarátja ellen, a' Csizmadiák pedig azt gondolván hogy el akar vele menni mindjárt el fogták 's ötlet megse halgatván fel küldötték, Ezen Mentsége bé vétetett és szabadon bocsátatott a' kaloda váltságától is menté tétetvén [H; JF 36 Prot. 1].

kalodáz 1. kalodába tesz/zár; a butuci/pune în butuci; in den Stock legen. 1592 k.: vgy hozak be de en nem latta(m) hogy senky fogta volna sem kalodazta volna Kovaczy Andras cziak lata(m) hogy veztegh al vala ott az vdwarba(n) [UszT]. 1616: azt se(m) tudo(m) hogy to(m)loczozte kalodazta volna ceket [Bh; Told. 1]. 1786: Groff Thoroczkai Sigmond Ur eő Naga . . . lán-tozza s kalodazza Szegény Embereit [Torockó; TLev. 4/13. 23].

2. kb. (szalmafedelet) léccel leszorít; a fixa în leajuri (acoperişul de paie); (Strohdach) mit Latten niederdrücken. 1734: Az Nemes Curiara bé menvén találtunk egy új kötött kaput Sendelyest galambug(ost) az Ns Curiara körös körül palánkal bé kerítettett, szalmával meg fedve, és kalodázva, az Udvar kapu előtt az palánk két felől egy darabig sendelyes [Datk NK; JHbB D. 1 Gr. Bethlen Farkas inv.].

E jel az MTsz-ben *kalodá* 1. al. adott szélességi, 'a szalmatetőt átfogó kettős lécc' jel. alapján következtethető ki.

kalodázás kalodába tétel; punere în butuci; Legen in den Stock. 1571: ele zamlalhatatlan niomorgatassok fogasok kalodazások teomlechezesek kynzasok chepektessek foztassok miat kykben attioffiays holtanak meg, Immar telliessege el pwztultanak [SzO II, 329 A „Zekelysegbely few nepeknek es lofeyeknek” foly. az ogy-hez].

kalor hév, láz; febrá; Fieber. 1722: nappalis csak érzék néha néha kicsiny calort a testemben, megint el hágy, edj nap gyakran érzék affélét [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

kalosnya 1530: duas partes kalasnia^a ut paratos de nostrys lanys reportaverunt, redemi pro fl 1 1/2 [Vh; DomH 90.—^aA kiadó megjegyzése: Nu cunoaştem semnificatia cuvintului]. 1532: Ittem kalosnia pro d XXXII [i.h. 113]. 1533: Ittem duas partes kalasnya ut paratos de nostrys lanys reportaverunt, redemi pro fl II [i.h. 90].

A címzőbéli szó valószínűleg a szláv eredetű *harisnya* szavunk melyik szláv nyelvbéli alakváltozata átvételének tekinthető [SzJ 214].

kalotai a (Nagy)kalota (K) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului (Nagy)kalota; Călata; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON (Nagy)kalota. 1778: Kalatai Koborzán Vaszily [KLev.].

kalotaszegi a Kalotaszeg tájnév -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i de la Kalotaszeg/ținutul Călatei; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form von Kalotaszeg. 1. Kalotaszegen lévő; care se află în Kalotaszeg; in Kalotaszeg befindlich. 1623: Az mi Ke(gye)lmes Vrunck Eo Felge Ke(gyelme)tek által Izent Ke(gyel)mes paranczolattai az Kalotaszegi szalagos Jozagnok, Kemeny Boldisaar Vram kezében ereztése feleol . . . megherttettem [Szamosfva K; KCs IV/102 Ioannes Mikola lev.]. 1752: A kalota Szegi Jóságából . . . későn östve érkezém meg ide Motsra [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

Szk: ~ *mokányság*. 1788: A Bontzidai Udvarbiro egy Asztag Árpát ki ad Csépelni a kalotaszegi Mokányságnak tizenegyedib(en) [Solymos K; BfN Miss].

2. Kalotaszegen termesztett; cultivat în Kalotaszeg; in Kalotaszeg angebaut. Szk: ~ *borsó*. 1761: Csegezi Uram . . . küld 2 véka Kalotaszegi borsot, 1. véka Magyarót [Borbánd AF; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. 1819: egy cserefa Hordoban Kalotaszegi Borso 3 véka 13 kupa [Baca SzD; TSb 6]. 1826: A' Gabonásba tanáltatott . . . Kalota szegi nagy szemű Borso [Szentdemeter U; Told. 41] * ~ *lencse*. 1826: A' Gabonásba tanáltatott Kalotaszegi nagy Szemű Lentse [uo.; i.h.].

3. Kalotaszegen gyártott/készített; fabricat/făcut în Kalotaszeg; in Kalotaszeg erzeugt. Szk: ~ *zsindely*. 1621: veóttwnk . . . kett Zeker fwrez dezhatt Tizenhatodfeleuel Egy forinton . . . Ezer 7 Zaz kalotaszegy sendelt 7 Zazaua p(er) fl 1 [Kv; Szám. 15b/IV. 14].

4. Kalotaszegen lakó; care locuieşte în Kalotaszeg; in Kalotaszeg wohnend. 1671: Kalóta szegi szegénység hogy a' mostani nagy adózásra inkább rá érkezhessék, végzetett hogy a' Colosi Aknákról Aknai árron elégséges só adattassék számokra, kik-is elégedendő sőt szállítsanak Bánfi Hunyadra s' ott rakják le [CC 55]. 1732: Ezen . . . Kalothaszegi Jobbágok . . . Nyárban ket hetet kaszával, kettőt sarloval, három hetet Cséppel Maglaskor Idára^a p(rac)stálni tartoznak [Told. 67. —^aNagyida K].

5. vn-ként v. származási helyre utaló jelzőként; ca nume sau ca atribut indicind locul de origine; als Familienname od. Attribut auf den Abstammungsort hinweisend. Sm. 1570: Kalotazegy Benedek [Kv; Tjk II/2. 25]. 1589: Benedicto Kalotaszeghj [Kv; KvLt Inv. I/2. 45]. 1600: Kalotazegy Benedekne Anna azzony [Kv; Tjk VI/1. 504]. 1691: Kalota Szeghi Uy fali Martha Tivadar [A.jára TA; WassLt Papay Sigmond Valkay Mikloshoz].

kalpag (szörme)süveg; calpac; (Pelz)mütze, Kalpak. 1747: Pap Mihály . . . falumbéli ismérem . . . szederjes dolmányban és mentében Veres hoszszu kalpagban öltözve vala | láttam Pap Mihály nevű Katonát . . . Kőntősinék szénit, mivel Lohátan köppennyeggel jól bétakarozva lévén Veres kalpagjánál egyebit nem láthattam [Csicsópoján SzD; Ks 27. XVIIb]. 1761: Egy veres kalpag festett sörénnyel, s arany vitéz kötessel [Branyicska H; JHb XXXV/39. 6]. 1772: Gárdistáknak^a . . . Kőntősök veres rókatorkos mente, dolmány, nadrág, öv, kalpag, ezüst készülettel . . . Párdubórt viselnek mikor öfelségét kísérik valahová [RettE 269. —^aA nemesi testőrség tagjainak]. 1809: A Groff kalpagjának Szabo Munkája 2 Rf. ehez a Szöts Munka 2 Rf [Kv; TKhf]. 1823–1830: Főrevalójuk^a . . . kalpag szörös bőrből, te-

teje posztó, mely hosszú lévén, a kalpagnak egyik oldalán lefityegett [FogE 64. — "A mv-i diákoknak a XVIII. sz. végén].

Szk: asztrakános ~. 1849 k.: Egy asztrakányos kalpag Rf 15 [DobLev. V/1280] * *fejedelmi ~.* 1692/1737: Szemeimel láttam edgyszer az Vron Egy Dufia Megy sziny metczet draga nusztokkal bélet Török forma Barsony mentét, ugy az Fején ugyan olyan Fejedelmi Kalpogotis, azt is ugy mondották, hogy Szegény Rhedei Ferentz Vram eő Nga mikor Fejedelemségre vittek volna akkor csináltatta volna és akkor Husztrol hozták volna [Szilágycseh/Nsz; EMLt Simeon Furenda (!) Literati vall.] * *magyar ~.* 1849: Egy magyar kalpag [Dés; DLt].

kalpagos (szörme)süveges; cu calpac; mit (Pelz)-mütze/Kalpak. 1759: 19-ma Novembris volt instellatiója br. Korda György urnak a Kolozs vármegyei főispán-ságba A főispán Szép aranyos palocselben jött, előtte ... hat fekete ló A hintó előtt két huszármódra felöltöztetett legények ezüstös szerszámú, sárga színű lovakon ezüstös fecskefarkú cafraggal, kalpagosok, forgósok s nyakokban régi módin farkas-bőrösön voltak [RetE 95–6].

kalucsli sárcipő; galoş; Kalosche, Galosche. 1866: Két pár kaucsuk kaloschli [RLt].

kaluger 1. román görögkeleti szerzetes; călugăr ortodox român; rumänischer orthodoxer Mönch/Ordensbruder. 1559: Az kalugyereket még el nem küldhettem a Ngod parancsolattja szerént [TT 1911. 462 Greg. Som-bory Nádasy Tamáshoz]. 1566: kik ha úgy is a megismert igazságnak helyet nem adnának, eltávoztassanak, — vagy ... papok, vagy kelugyerek lesznek [ETA II, 374 János Zsigmond alatt hozott törvénycikk]. 1581: vegeztek hogy a' kalagiorok hazanal valo Erdeot el aggyak [Kv; TanJk V/3. 237a]. 1590: Byro vram Akar: es vrunk paranchiolotiabol vittének el 3 Baratokat es Egy kologiort, voltanak Niolczan vitte el Hunyadra 2 zekeren egy zeker volt, Brassay Petere 3 Loual, fizettem f. 1 d. 50 [Kv; Szám. 4/XV. 9]. 1635: Ez leüelünk p(rae)-sentalo két moldüaj Calugjerek kuldultanak es vettenek mind apostol tizenhet szamu Barmokat ... Haggiuk annak okaert söt parancziolliukis hüseghtek(ne)k, ez leüelünk latüa(n), az megh neüezet kétt Calugjereket mindenüt uttyokba(n), az megh irt tizen het szamu Barmokkal ... bekeüel bocziassa es boczjattassa [BesztLt 103 a fej. a beszt-i főbíróhoz]. 1671: A Kalugjirtól vödtem egy font Laurus olajt vödtem azon kalugyirtól folia sin'et (igy!) négy lotot lotjat Tizen öt penzevel f // 60 [Gyf; UtI]. 1677: A' Mint hogy az Oláh Nationak vallása-is nem a' négy recepta Religiok közzül valo, ugy az a' szerzet; melyben levök Kalugyereknék nevezetnek, nem acceptaltatot [AC 136]. 1757: Molduvába az Hangi kalugyereknék három veder túrórt adtunk [Gyszm; DE 3 Michael Goncza (63) jb vall.]. — L. még Dragomir, Ist. — desr. I, 191; EOE XVI, 650, XVII, 293, 296, 301; HalmágyiNir. 25; Hermányi, EDem. 355, 374; Hurm. XII, 1066–7, XV/II, 1024; Pápai, TörN 47; RákDiplő 324; RetE 106; Rozsnyai, HorTurc. 83; Veress, Doc. IX, 25, X, 212.

A havaslevi és a moldvai vajdák Erdélybe irányított levelezéséből is ide vonhatók a köv. adalékok: 1593. Egy kalagor uagio(n) ot az kgtiek tartomaniában Szahia neuw ky mw nekwk nagy Arulonk es az mw orzagunknak, sok hitlen leveletis talaltuk ... kerik azert kgtet mint io szomszed baratunkot hogy kgt azt az kalugiert fogassa meg es tartassa fogua addig az mig az Erdelj feiedelmet o Ngat meg talliuk mert gonoz Arwlo ember [BesztLt 50 Aron vajda a beszt-i főbíróhoz lási-ból]. — L. még Hurm. XII, 363, 372, XV/II, 829, 1049–51; RákDiplő 371; Veress, Doc. XI, 131.

Hn. 1835: A Kalugeren [Bodola Hsz; EHA].

Szk: ~ré lesz. 1637: Papok Popa Albul. Az Nemes Thamas^a reszen uagio(n) haza es Boyersaga, kiről mind az által nil produxit. Ezis kalugyerre leött, hul itt, hul a' Clastromb(an) mo(n)giak hogy lakik [F.szombat-fva F; UC 14/42. 123. — "Ez donatarius ns]. 1714: az edgyik házias Fia Opriánnak, Jón al(ia)s Nyicza külön lakik tölle, a másik pedig el csapván a Feleségit Kalugere leött [Preszáka AF; Mk III. LXIII Dumitru Szvintilie (32) jb vall.] * *szkizmatikus ~* szakadár, azaz román görögkeleti szerzetes. 1761: feltett Czelokot azon Sismaticus Kalugyerek más fél napi Mulatásokkal véghez vittek [Pata K; IB. Nábrád István lev.]. 1767: Tudva vagyon mindenek előtt Soffronius nevű schismaticus Havasalföldéből bėjött kalugyer mennyire turbálta vala az uniót [HalmágyiNir. 297] * *tanító ~.* 1714: Mind régi öreg eleinktől hallottuk s magunk is ugy tudjuk, hogy egy Moldvából származott tanito kalugyer kert volt néhai dédai Bánfi László részen való Perle János nevű embertől monaszterianak való helyet ide fel a Mentő vára felső része alatt, melyre minekutána szállásokat építettek volna, sok olá legények gyűltek a kalugyerhez tanólni oláh deákságot [Déda MT; MúzbF 16 r. tanú vall.].

2. görög ~ görög görögkeleti szerzetes; călugăr ortodox grec; griechischer orthodoxer Ordensbruder. 1657: October 24 Hálmi Kanakra^a Ott van az tengerben két hegyen, egyiken erős kalastrom, 80 görög kalugyer lakik rajta [RákDiplő 519 Sebesi Ferenc naplója. — "Törökországban].

Ha. 1585: Kalugyereket [Bethlen SzD; BesztLt 69 Joh. Cheffey a beszt-i főbíróhoz]. 1590: Kalogior [Kv; Szám. 4/XX. 12 Hooz Lörinc sp kezével]. 1596: kalogiurnak [Kv; i.h. 6/XVIII. 9]. 1730: Kalugyer [Meződomb K; TKI Porkár Kosztin (40) zs vall.]. 1736: Kaluger [Sárd AF; BfN Dobozolt anyag VI]. 1751: Kalugereknél [Nsz; TL 42]. 1779: Kalugerek [Alfalu Cs; LLt Csáky-per 540. L. 6].

A címző eredetére, elterjedésére, szótörténeti kérdéseire I. Kiss Lajos: Nyr LXXXVI, 455–7, MNy LXIII, 163; Szabó T. Attila: Nyr LXXXIX, 105–8, SzE 219–25, 561 és az ott id. irodalmat.

kalugereskedik görögkeleti szerzetesként működik; a activa ca călugăr ortodox; als orthodoxer Ordensbruder tätig sein. 1775: Groza Juon ... nemes Moldova Országban, in Monaszterie Nyamczuluj Kaluger Mostis ott kalugereskedik [Meződomb K; LLt Csáky-per 107. L. 14].

kaluger-gárgyán görögkeleti rendfőnök; starej, egumen; orthodoxer Ordensvorsteher. 1779: Ezen helyet ... ajándékba adta volt egy Bohanyitza nevű Monaszteriaból Moldouából ki jött Kaluger Gárgyán Néhai Groff Lázár Ferentz Ur eő Ngnak [Alfalu Cs; LLt Csáky-per 540. L. 6].

kaluger-ház görögkeleti kolostor/monostor; mănăstire ortodoxă; Kloster für orthodoxe Ordensbrüder.

1621: Az Kalugor haz mellett, ród^a felöl ualo Erdoben [Kv; Szám. 15b/VIII. 21. — ^aK].

kalugerkedik görögkeleti szerzetesként működik; a activa ca călugăr ortodox; als orthodoxer Mönch/Klosterbruder tätig sein. 1747: Ginz Juon kalüger volt imit amot kalugerkedet [Uraj MT; Berz. 14. XIII/23].

kaluger-klastrom görögkeleti szerzetes-kolostor/mostor; mănăstire ortodoxă; Kloster für orthodoxe Ordensbrüder. 1575: Egyszer az ő társaival ott felkele, és beméne Mysiába, es ott feldulának egy görög kalagor kalastromot, és igen drága kénscet hozzának abból vissza [HeltaiKr 285].

kaluger-pap görögkeleti szerzetes-pap; preot-călugăr ortodox; orthodoxer Ordenspriester. 1597: Egy kalwger papot wrünk w felsige lewele Nalla widte warga Thammass 2 louan szekerin Tordara —/50 [Kv; Szám. 7/XIV 84 Th. Masass sp kezével].

Szk: oláh ~. 1599: Szabo Mihály uutte az olah kaluger Papot. 2. louon szekerin Tord(ara) d 50 [Kv; i.h. 8/XIII. 66 Szabó András sp kezével].

kaluger-sáfrány sáfrányfajta; un fel de șofran; Art Safran. 1598: weottem 1/4 saffrant beczt h f 2 d 50 fel lb saffrant kalugier Saffrant f 3 d 50 Ismeg weottem 1/4 kalugier Saffrant f 2 d — 2 loth kalugier Saffrant f — d 44 [Kv; Szám. 8/V 25].

kalugerség görögkeleti szerzetesség/szerzetesi hivatás: călugărie ortodoxă; orthodoxer Mönchsberuf. 1749: Bárdoson^a kalugerségben holt meg is [KvAkKt Mss 46. ^aMT].

kalumnia 1. patvarkodás; pirá nedreaptă; Gezänk. 1640: ha az penzt fel ne(m) uenne — ez leuele(m) erejuel egy azon Varmegyeb(en) leuo tizt jelen leue(n) az kalomnianak onussat vgy mint ket száz Magiar forintot meg vehesse es Vetethesse — es az teorueninek semi nemw ereje nekem uagy neki ne haznalhasson [Kudu Szd; RLt O. 5]. 1740: az Calumnia az Incta ellen praetendaltathatik nem is adjudicáltak^a, a szántó föld pedig az mostani A kezénél hagyatván, keresse továbbra az Incta suo modo [Torda; TJKt I. 187. — ^aA kereset. — A jel-re I. Dósa, Elt III, 123; Úrszék 1031].

Szk: ~n konvinkáltak patvarkodáson elmarasztaltatik. 1652/1655: Én Csepreghi Mihály ezeket a fellyül irt zalagimat adtam Ozdi Thamas Uramnak előtt száz forint summáb(an), így hogy háromszor fizessem meg

Ha pedig akkorra meg nem adnám, vagy meg adni nem akarnám — duplumt exequaltathasson rajtam — es ha törvénnyel farszatnám eo ipso calumnian convincáltassam [Kv; CartTr II. 875–6] * ~n marad 'ua' 1588: Ennek peng az egyenességnek es Bekességnek vinculum, ha valamelik fel vagy in toto vagy in parte fel Bontana, Calumnian es az haznak Bechywyen maraggion [Torda; Pk 2]. 1622: ha vala mellik fell, Eo kgmek keőzeól, ez . . uegezest vjolalna, vagi violalnj akarna Calumnian maradgion [Mihályfva NK; JHb LXVI. 11] * ~n maraszt. 1572: Az my dolgoznak meegh eddygh weghe Nynchen mert Calumnian akarnak wala marasztany mynket az wegezes-

nek nem tartasayert De Jstennek hala azt le zalytam [Torda; BesztLt 3704 Colomanus Fekete Gr. Daum birohöz és hités polgáraihoz] * ~n vagon érte patvarkodás bűnében leledzik. 1606: mjert azon dologert enge met Commissarius eleibe hittal most peng az vice Zekre Zolitottal sj Juris azt mondom Calumnjan vagy Erette mert azon egy dologt ket biro előtt ket vton nem Zabad prosequalni [UszT 20/162] * ~t intentál patvarkodási pert indit, patvarkodást követ el. 1722: ha comprobaldik hogi olyat keres, a mi(ne)k birodalmab(an) vagon . . . ha az adversa pars közt nem tart hozzá, Calumnian intentál méltánis, mert birja, mégis őtöt keresi erette [Székelykocsárd TA; Ks Sándor Gergely lev.].

2. rágalmazás; calomnie; Verleumdung. 1619: Gáspár vajdának^a egy levelét küldtem Felségednek in specie, melyet reám nézvé, Kegyelmes uram, csak calumniának látok, mert abban semmi nincs azmit ír felőlem [BTN 367. — ^aGaspar Grajeni, moldvai vajda].

Szk: ~n marad rágalmazás bűnében elmarasztaltatik, rágalmazás bűncselekményében bűnösnek bizonyul. 1672: ha — edgyik az masikot jaczottatná boszszantana és bestelenséggel illetve . . . tehát Calumnian maragyanak [Mezősámsond MT; Berz. 5. 41. S. 16] * ~t intentálhat rágalmazási pert indíthat. 1647: czielekedetert Calumnian intentálhatnak ellened [Kv; TJK VIII/4. 195].

kalumniálkodik ármánykodik; a unelti/urzi intrigi; Ränke schmieden. 1662: Erdélyt. hogy ellenségtől nem oltalmaztuk, ki volt az oka? Ókegyelme, és kik mostan calumniálkodnak ellenünk^a, kormányozván akkori gyűlést, elhitették az országgal, ha mi elvonnók magunkat, bántások ókegyelmeknek nem lenne [SKr 467. — ^aAz 1657-i lengyelországi szerencsétlen hadjárat után a fejedelemségről lemondott, majd újra fejedelemségre törő II. Rákóczi György vádja a helyette fejedelemmé választott Barcsai Ákos ellen]. 1710 k.: offeráltam magamat, hogy noha én nem számadó, hanem másoktól is számotvevő szolgálja voltam az én hazámnak, mégis legelőször eléállok, és mind főcommissariusságom, mind salis commercii administratorságomról exacta és genuina declaratiót teszek az országnak — Nem akarák; másfelől azzal calumniálkodtak, hogy nem akarok számot adni [BÖn. 897].

kalumniáztatik patvarkodás miatt elmarasztaltatik; a fi condamnat/osîndit pentru piră nedreaptă; wegen Gezänk verurteilt werden. 1807: Az ilyen nyughatatlan felujítások a' Törvény-folyások rendibe Calumniáztatni szoktak: ittenis nem tekintetbe vételt, hanem méltó büntetést érdemelne ezen többszörözött alkalmatlan Kérés az Instansznak [SLt évr. P. Horvath Károly és Miklós nyil.].

kalup galopp; galop: Galopp. 1811: A' Paripa Csitkok-is külön teelenek Szabadon, addig még istállóra kelnek Éjjet Istállóba töltvén. künn a' napot, A' nagy Rétbe futván néha a' kalupot [ÁrÉ 148]. Vő. a galopp címszóval.

kálvária Calvar; Kalvarienhügel. Hn. 1793: az Kálváriara fel járó Utza szerében [Mv; EHA]. 1809: a' Kalvária és Trébely Árka között az első tablában (sz) [Mv; EHA]. 1835: a' Kálvária uttya [M.bodza Hsz; EHA].

kálváriás temetőőr; paznic de cimitir; Friedhofswärter. 1864: Az ipam sirja beomolván, annak kihányása, bétöltése és a sir felrakásáért a Kálváriásnak Nagy Józefnek ment 3 ft 88 kr [Mv; Lok.].

kálvínianus kálvínista, református; calvinist; kalvinistisch. 1653: Ezek — mondám — a három tudásos emberek, egyakarattal fel kezdék állatni azt az anyaszent-egyháztól régen condemnáltatott tévelygést^a, ugymint a sabeliana, fotiniana és ariana haeresist avagy értelmet, mely ellen a calvinianus papok s praedicansok eleget hánykodának ugyan mind disputálással, mind pedig írással, de ugyan semmit nem obstálhatnak [ETA I, 27 NSz. — ^aAz 1540-es években kezdődő egyházpolitikai küzdelmekre von. feljegyzés].

kálvínista I. mn I. református; calvinist; kalvin(ist)isch. 1621: az porozlok egy posta aia vittek uolt el Egi Calujnista Enyedi Georgi pap loat [Kv; Szám. 15b/IX. 21]. 1630: Az fejedelmek Donatiojok szerent administraltanak eo kglmek Quietantia szerent az Caluinista gyülekezet számára f. 450 [Kv; i.h. 18b/IV. 93]. 1653: a Luther discipulusi elpártolának egymástól, és niagokon Calvinusrol marada a calvinista név és Lutherról a másik felén a lutheranus név mind e máj napiglan [ETA I, 26 NSz]. 1683: Senki Kalvenista ember az eő hazához ne menie(n) [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1698: Felséged méltóztassék azon oláh Papokat és Görög Vallásn levő szerzeteseket azon Privilegiumb(an) és Jusokban részeltetni, a mellyel nem csak a Catholicus, hanem az Arianus, Lutheranus és Calvénista Papok élnek [UszLt IX. 76. 64 gub.]. 1702: az Killyeni^a Kalvénista Ecclesia [LLt. — ^aHsz]. 1748: a^a Calvenista Megye [Parajd U; LLt Fasc. 139]. 1771: Tot Antal Mihályt nem tudom Papista e vagy kalvinista, mert soha is nem látom a Templomban járni [Dés; DLt 381. 27b Maria Balas rel. vidua Mich. Fodor (40) vall.].

Hn. 1758: a Kalvinista Temeto mellett [MNY XXXVIII, 207]. 1799: Kalvinista Templom felett (sz) [Vaja MT; EHA].

Szk: ~ *eb/kutya*. 1671: némellyek . Poor Balintne javainak divisioja(na)k ideje(n) mondottak oly szokat hogy tudnylik, Mit fogsz ugy mond ezek mellet az Calvinista ebek mellett [Kv; TJK VIII/11. 43-4]. 1724: Hunczfut, Istentől rebelláló Calvinista kutya [Kantafva Hsz; MNY XXXVI, 269] * ~ *vá lesz* reformátussá lesz. református vallásra áttér. 1628: Prédikállott először az Appellatiumban az szászoknak amaz hűtítagadó Adamus Gitschner, hidelvi fiú, az ki igazi hűtít megtagadá és kálvenistává lön [Kv; KvE 157 SB] * ~ *vá tesz* reformátussá tesz, református vallásra áttérít. 1736: Apafi Mihályné, Bornemisza Anna . . az Catholicus ember gyermekét erővel tette némelyiket kálvenistává [MetTr 441].

2. ~ *olvasó tréf* pénz; bani; Geld. 1788: az én egész igyekezetem 's tzelom e' tekintetb(en) az hogy minél több kálvinista olvasót gyűjtögethetnék Ngod Cassájáb(a) [Nsz; TL. Málnási László főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez]. 1818: Libutz szüntelen gálózva^a a Nagy fejer kaputyába panaszolja várván várja bé Nsgdat nintsen Kálvinista olvasója G. Redait is várja [Kv; GyL. Székely István lev. — ^aIgy, de gálázva h. ?]. — A jel-re I. MTsz olvasó al.

II. *fn* református vallású személy; calvinist; Kalvinist. 1625. Andras Deak magyarorszagból érkezwe(n) mester volt az Calvinistak közéott, es Fejerwarra Akarwa(n) mennj kantorsaghra, kewan kett Szekeret [Kv; Szám. 16/XXXIV. 209]. 1635: In anno 1635 tanácskoztak az kálvenisták egymás között, hogy az fejedelemtől megnyerhessék az piacon való templomot^a [Kv; KvE 167 SB. — ^aEz akkor unitárius kézen volt]. 1653: Mely újítást Belgiumban és Angliában indítottak meg ez előtt majd hatvan esztendő tájatt, nihelyt az angliai Jakab király. az annya halála után, a régi római igaz vallásból kitérítette az országot. És így az elébbeni calvinistákön a puritanus név marada, az újakon pedig a protestans név vagyon | Itt^a 1536 Sánta Márton hozta a calvinistákat bé [ETA I, 27. 33 NSz. — ^aMv-t]. 1710 k.: nekünk az Zabolaj^a Cálvinista templomnál Levő harangokhoz az my Attyaintól ránk szállot igaz Jusunk hogy valamikor közöttünk az Papisták között halott esik ugy harangozzanak mint az Calvinistaknak [ApLt 3. — ^aHsz].

kálvinistaság református vallás; calvinism; kalvin(ist)ische Religion. 1736: még ma is élnek sokan, az kik Apafi Mihályné, Bornemisza Anna udvarában laktanak, hogy azon fejedelemszony előtt nagyobb becsületi volt egy kutyának mintsem egy catholicus embernek, azért is az catholicus ember gyermekét erővel tette némelyiket kálvenistává, némelyiket pedig csalogatott az kálvenistaságra, hol jószág, hol tiszttség ígéretivel [MetTr 441]. 1762: Hozódék elé a religio dolga is s aзи monda^a, hogy azon kéri az Istent, hogy azokat az esztendőket, melyeket a kálvinistaságban töltött ne számlálja élete esztendeinek száma közé, hanem annyival nyújtsa tovább. Oh nagy tudatlanság! [RettE 140. — ^aGr. Bethlen Miklós (1720 k.–1780) országos elnök, a székelv háttörőség megszervezésében és a türelmetlen rekatalizációban a bécsi udvar buzgó támogatója].

kályha 1. kályha/kemencecsemp/cserép; cahlă de sobă, placă de teracotă/faianță pentru sobe; Kachel. 1585: Az Scholaba(n) az kemence . le doelt, chinaltatuk azt wyalagh Zakmary Janossal. attunk az fel rakasatol neky f. 2 Ite(m) ket pinzes kalyat adot hozaya niolezwan egiet az arra az kalyaknak f. I. d. 62. Item harom pinzes kalyat adot harmyncz nyolczot | Esmet veottem kachlat es Lang fogot p(ro) f. — d. 28 [Kv; Szám. 3/XIX. 42, 3/XXI. 4]. 1587: Az monostor kapwbelj hetes hazaban az kemencheic le bomlot vala vitettem haro(m) szeker agiagot — /40. Itt(em) faszakas Janos Czinalt vj kaljhakat bele Negven hatot — /60 [Kv; i.h. 3/XXX. 25 Seres István sp kezével]. 1652: Egy Sütő kemence, folyúl kálháival rakott, fejéren meszelt, egy vas lab az Ajto feleol alatta [Görgény MT; Törzs. 1694: Innét az elébb meg irt ház(b)a vissza térvén . Vagion ebbe(n), egy kemence, Zöld mázos káljhákból kerekdiden rakott: mellj(ne)k is harom rend káljhái ruiná(b)a mente(ne)k: allja ennek is köből rakatott, pogonos, de meg bomladozott [Borberek AF: BtR néhai Bálpataki János kúrialeir.]. 1735: Egy Zöd kemence tizenegy rend kalyhaból álló csipkéjével együtt Vas homloka [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. 1773: Kájha egy kementzere valo [Kozmás Cs; Ks]. 1816: Egy zöld kályha kementze egy kályha híjjával [Varsolc Sz; Born. IV. 41

Bornemisza Krisztina conscr.]. 1833: az hátuso házban is már meg avatkozott fűtő kementze kályháiból — le-
hetvén egy alkalmas és jó moddal rakott kementzét áll-
lítani [Dés; DLt 925].

Szk: *bécsi* ~. 1756: Bástyába . . . Bétchi nagy kály-
hák kementzere valók [Déva; Ks 92. I. 32 Kúrialeir.] *
bokályos ~ mázas csempe. 1690 u.: Fejer és Zöld mazas
bakalyos kalyhakbul rakat tüzelő Kemencze [Radnót
KK; FiscLt 136] * *bolto* ~. 1593: Az plebanos haza-
nal

Az kemenczet hogi meg chinaltattuk wyalogh,
ment arra 2 penszes kalia 64 tezen az arra f l d 28 Bolto
kalia 5 harom penszes tezen az arra f — d 15 Maszos
kalia ment arra 8 eot penszes tezen f — d 40 [Kv; Szám.
5/XX. 127]. 1625: Az Fazakasok czinaltanak az Palota-
ban 4, kemenczet — mellyen vagyon mazas kalyha No:

60 Az Zeller haznal az kerek kemenczen No 64 Bol-
tos Kalyha vagyon raita 5 [Kv; i.h. 23/XXVII] * *cifrás*
~ díszes csempe. 1625: Magiar orszagból hozwa(n)
hatt Szeker Czfiras kalihakat, es Fejerwarra Akarwa(n)
vinnj, mivelhogi az Fejedelem(m) eő felge marhaja volt

Attu(n)k alaj (!) hatt Szekerett . . . Thordaigh [Kv;
i.h. 16/XXXIV. 203] * *csipkés* ~. 1732: ezen háznak
... faragott köből való tűzhelyre rakott, Sárga, zöld és
kék virágokkal szépen rajzolt fejr bokálj unicornis^a czi-
meres csipkés, és gombos káljhákból rakott fűtős ke-
mentzéje [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc néhai gr. Kornis
Zsigmond conscr. — ^aAz egyszarvú (unicornis) a Kornis
család címerállata] * *fejer* ~. 1720: Azon háznak ke-
mentzéje romladozott fejer és veres kájhábol álló [HSzj
kályha al.] * *fényes* ~ 1650: Vagyon ezen haz(na)k fá-
bol fel rott tűz helyen fényes kalyhabol rakott belől tü-
zelő egy kementzeje [A.porumbák F; ÁLt Inv. 5]. 1681:

Ezen házban vagyon az ajtó megett egy kívül fűtő fé-
nyes kályhákból álló kemence, melynek kályhájának
edgyik részét az számtarto házból hordották fel [CsVh
95] * *formás* ~. 1586: fazakas peterteól hordottak volt
paraszt kalihakat — zegas kaljhak, ket ket penszesek
45 teszen — /90 formas kaljhak, haro(m) penszes 38 te-
zen f 1/14 [Kv; Szám. 3/XXIV. 72]. 1592: Eotwen negi
mazos kalihat attak á fazakasok á kementzehez f 2 d
20. 37. feyer formas kalihat . . . f l d 32. 27 parazt kali-
hat f 0 d 81 [Kv; i.h. 5/XIV 161-2]. 1595: Ment az 4
kementzere formas 3 penszes kalia tezen f 2/37 Jtem

Ment azokra 2 penzes parazt kalia nro 82 tezen az arra f
1/64 [Kv; i.h. 6/XIII. 40] * *gombos* ~ → *csipkés* ~ *
kék virágos ~ 1791: Feer Mázu kek viragos kályhákból
allo kementze [Zágon Hsz; CsS] * *körösi* ~. 1594: Az
Varbeli hazakban ualo Inuentarium . . . Az Seőtet haz-
ban . . . Keresi (!) kalha egi rakással No. I [Somlyó Sz;
UC 78/7. 22, 27] * *közönséges* ~ mázatlan csempe.
1772: Vagyon ebben a sütő Házban — egymás mellet
egy kisebb, más nagyobb földből rakott Sütő ke-
menték; — mind kettőnek pedig Szája előtt egy egy köz-
zönséges kályhábol rakott tüzellő kementze [Szászfenes
K; BethKt Mikes conscr.] * *lapos* ~. 1589: Az után
chinaltak meg Az folseo Kemenczet . . . Zakmary Janos
adot hozza . . . Az Padlasanak Lapos Kahliat 3 Cahliat

. . . d. 9 [Kv; Szám. 4/VI. 39-40 Stenzely András sp ke-
zével]. 1796: A Kápolnában egy fejer mázas vak Kement-
zet nagy kalyhákból Mellyben ment Lapos kályha 10
Szegelet kályha 10 A Leányok Házában Zöld
mázos Vak kementzét ebben ment Szegelet kályha 14 . . .

Lapos Kályha 28 [Déva; Ks 120. 4/23] * *mázás* ~.
1585: Az Scolaban az Eoregh deakoknak auditorium-
ba (!) foldoztatuk az kemenczet megh Zakmary Janos
zolgaiawal adot kalyat huzon ketet mazatlant, Az lector
Balint deak hazaban mazos kalyat hatot, meliet ad eot
eot penzert tezen mindenestul fogwa az kalia arra f 0 d.
74 [Kv; Szám. 3/XIX. 40]. 1804: A Munkátsi Borne-
miszsza Ferentz Nobilitaris Sessioján A kementze
mázas kajhakból 13 Mflor [Radnótfája MT; Born. G.
IVa. 6] * *mázatlan* ~. 1679: Mazotlan Kalyha no 25
Kemencze tetejere valo, keredged vegü, zöld mazos
Kalyha nro 10. Ugian illyenre valo zöld mazos Csipke
no. 21 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 12] *
mély ~. ? 1595: Az Tanaczaznak also Zobaiban czi-
naltattam 1. kemenczet . . . Czinalta Zakmarj fazakas
Janos f l Adot kallyat hozza 15: Mazost . . . d 75. 15
Mazost. 4 zegü kalhyat d 60. 18. parazt melly kallyat
... d 60. 1. zegelet kalyat adot hozza p(er) d 10 [Kv;
Szám. 6/XVIIa. 254 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] *
négyszegű ~ → *mély* ~ * *párkányos* ~. 1756: Kék és
Zöld festékekkel Czfírázott nagy káljhák 7 Párkányos
kályha 13 Tetejire való Zöld Gomb [Branyicska H; JHb
XXXV/35] * *szeges* ~ ? sarok/szegeletcsempe. 1586:
fazakas peterteól hordottak volt paraszt kaljhakat . . .
Jllien Jegszest kwledeót ream hogi ez zeren veszi meg rai-
ta(m), zegas kaljhak, ket ket penszesek 45 teszen — /90
formas kaljhak, haro(m) penszes 38 tezen f 1/14 [Kv;
Szám. 3/XXIV. 72] * *szorító* ~. 1694: Parazt zorító
Kálha 30 Mazas Szorito kalyha [LLt 76. C] * *unikornis*
cimeres ~ → *csipkés* ~ * *veres* ~. 1669: (Az ebédől pa-
lotában) vagyon egy őreg veres kalyhabol rakot kemen-
cze, kinek homloka faragot kő [Királyhalma NK; Ks
67. 46. 24a]. 1823: veres kájha tüzelő kementze [Cseke-
laka AF; KCsl 16] * *vértés* ~. 1592: veotment zaz teglat
az twzheli chinalashoz f 0 d 18 Eotwen negi mazos kali-
hat attak á fazakasok á kementzehez . . . f 2 d 20 37.
feyer formas kalihat . . . f l d 32. 27 parazt kalihat . . . f 0
d 81 A harom zegeleltre weertes kalihat f 0 d 36 [Kv;
Szám. 5/XIV. 161-22] * *zöld* ~. 1652: Vagyon benne
egy belől fűtő Zöld kalyhabol csinalt kementze [Gör-
gény MT; Törzs]. 1854: Zöld kályhábol készült szabad
szaju kementze [M.köblös SzD; Torma] * *zöld mázas/*
mázu ~. 1652: Ezen Palotanak kementzeje belől
fűtő Zöld mázos kalyhabol valo régi, elől ket kályha
hijja [Görgény MT; Törzs]. 1761: (A szoba) kementzéje

Szekeljes alaton tűzhelyre faragott kő lábakon álló
ugyan faragott párkányos homlok köre Zöld mázu kálj-
hákból rakott [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 42].
1772: egy sima Zöld mázos kalyhákból allo, alol fellyül
keskeny csipkés párkányos kementze találtatik, az melly
fellyül duplás Csipkézéssel, és négy szegeletin valo Gom-
bozásokkal készítettett [Szászfenes K; BethKt Mikes
conscr.]. — L. még a *bokálykályha*, *parasztkályha* és *sze-
geletkályha* összetételt.

2. ? csempekemence; sobá de teracotá; Kachelofen.
1756: Kék és Zöld festékekkel Czfírázott nagy káljhák 1
Kályhára való Csipke 7 Párkányos kályha 13 Tetejire
való Zöld Gomb [Branyicska H; JHb XXXV/35].

Szk: *vinci* ~ *forma*. 1679: Kő labakon álló Vinczi
Kályha formara csinált mazos kívül fűtős kementze
[MNY XXXVIII, 132].

3. egy főzetnyi; o porjie (topitá); von einem Sud.
1629: Az élés ház . . . Egy ó szalonna nro. 1 Négy új sza-

lonna s három fertály nro. 4 3/4 Tiz egész háj nro. 10 Egy kályha olvasztott faggyú nro 1 [Szu; SzO VI, 45 Székelytámadt velt lert.].

Ha. 1586: kaljhak [Kv; Szám. 3/XXIV. 34]. 1588: kahlyat [Kv; i.h. 4/I. 43]. 1589: kahliaban [Kv; i.h. 4/XII. 18]. 1590: kahlayert [Kv; i.h. 4/XX. 22 Hooz Lőrinc sp kezével]. 1591: kalhakkol. kachliatoll [Kv; i.h. 5/I. 37, 5/VII. 6]. 1592: kalihakot [Kv; i.h. 5/XIV. 93 Eppel Péter sp kezével]. 1593: kalyat [Kv; i.h. 5/XX. 121]. 1595: kalihat [Kv; i.h. 6/XV. 32]. 1597: kalihak [Kv; i.h. 7/XII. 9 Filstich Lőrincz sp kezével]. 1598: kahlat [Kv; i.h. 7/XVI. 108]. 1599: kaliaktoll [Kv; i.h. 8/XVI. 40]. 1609: Cahliabol. kahliat [Kv; i.h. 126/IV. 123, 125]. 1621: kahliat. kalyhat [Kv; i.h. 15b/IV. 27, 15b/XI. 283]. 1755: Kajhabol [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1757: Kályhából [Nagyernye MT; LLT Fasc. 129]. 1758: kályhák [Déva; Ks 76. IX. 8]. 1772: Kályhák [Kv; BethKt Mikes conscr.]. 1776: Kájhábol [Mezőmehes TA; WassLt.]. 1793: kajhak [Faragó K; Told. 19]. 1817: Kájhábol. kájhákból [Ördögösfüzes SzD; ÖrmMúz. Inv. 2, 6]. 1836: kályhábol [M.péterlaka MT; TGsz 18].

kályhafűtő csempe/cseréptűzhely; sobá de teracotă; Kachelofen/herd. 1771: Estimalkuk . A Hazat benne levő Sövény Keméntzet, kályha fűtött mely alatt vas van, fűtő keméntzet . ad flo ung. 14 Dnr 04 [Nagylak AF; DobLev. II/430. 1b]. 1804: Kimpian Gora Zsellér Háza . Egy sövény kemente, kájha fűttövel I MT 30 Dr. [Radnótfája MT; Born. G. IVa. 5]. 1817: Kortsoma A Hátulso, vagyis ivo Háznak ajtoja bëllett . vagyon ezen Házban egy veres kájhából készült Kemencze kerekded kájha fűttőjével használható állapotban [Ördögösfüzes SzD; ÖrmMúz. 7]. 1840: Egy Gogány, elromladozott kályha fűttőjével [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8]. 1862: A' kuton alol van a' dominalis biroi lak — sárból verve . nádfedél alatt van ezen lak-szobában egy földtűzhely, melyen van egy gogán és egy veres kályha fűtő [Mezőbánd MT; TSb 39].

kályhafűtőcske csempe/cseréptűzhelyecske; sobiță de teracotă; Kachelherdchen. 1813: van az Házban egy hitvány és dőlő félben lévő gogány Kemente egy avatag kájha fűttőtskeivel [Udvarfva MT; Told. 42].

kályhájú vmilyen csempéből készült/rakott; fűcút dintr-un anumit fel (de plăci) de teracotă; aus irgendwelchen Kacheln gemacht/gebaut. 1717: Udvarház . . . vagyon az nagy Audentiás ház melyben jo fűttős Zöld mázu kajhájú kemence [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 3]. 1831: jo kívül fűtő Zöld kályhaju Kemente [Mezőbánd MT; TGsz 50]. 1832/1838: Van egy zöld Kajhájú két águ párkányos melegítő kemente [A.szócs SzD; BetLt 5].

kályhakemence csempekemence; sobă de teracotă; Kachelofen/herd. 1637/1639: I. Kályha kemenczeben valo rez fazek fedeles f I [Kv; RDL I. 111]. 1788: Egy Nobilitaris Curia Egy barna szalmával fedett nagy Ház Káljha kemente E mellett egy kised konyha forma Ház I Ebbe sövény kemence [Feldoboly Hsz; DobLev. III/646a]. 1818: a Házba egy be tapasztott Kajha Kemente Fűttövel együt [Mezőkók TA; HG

Gr. Haller lev.]. 1841: Vásároltam egy kájha keméntzét, és hozzá vasat [Mv; IB. Magyarai Anikó nyil.]. 1842: van . . . egy rongyos kájha kemente [Strézakercsora F; TSb 51]. 1849: Vagyon ezen szobába egy otska kajha kemente [Somkerék SzD; Ks 73/55]. 1850: Az alsó konyhában egy kálha kemente 30 vft [Algyógy H; Born. F. II].

Szk: *küpus* ~. 1721: egy Cseléd Ház, melyben van egy Sütő kemencze, annak szájánál van fel rakva egy kis küpus kájha kemencze [M.gyerőmonostor K; KGy] * *mázatlan* ~. 1816: Gyümölcs szárazszo (: aszalo :) köből rakott Zsendely Fedelű Fenyő gerendaju ház, melyb(en) vagyon veres, mázatlan kajha kemencze egész készségével [Jobbágyfa MT; BálLt 67] * *veres* ~. 1854: veress kályha kemente rossz avaték fűttövel [M.köblös SzD; Torma] * *zöld* ~. 1742: egy nagy zöld kályha kemencze, egy vas macska benne [Zsombor K; SLt]. 1787: Vagnak . . . az utza felől lévő nagy házba . . . egy vason álló Zöld Kájha Kemente, és ugyan afféle Kájhából rakott fűtő [Mv; MvLev. Nagy György nagy.]. 1829: ezen két szobát, egy zöld Kályha Kemente melegíti [Csekelaka AF; KCsl 6]. — L. még a *décsei kályhakemence* címszót.

kályhakemencéske csempekemencéske; sobiță (din plăci) de teracotă; Kachelherdchen/öfenchen. 1743: főd tűz helyre rakot rakonni kezdet zöd de regen építet kályha kemenczéske [Boroskrakkó AF; BfN dobozolt anyag VI].

kályhakemencéjű vmilyen csempekemencés: cu un anumit fel de sobă de teracotă; mit irgendeinem Kachel-ofen. 1825: egy más Ház . . . régi elegyes Boronakból valo avadag Szalma és alkalmasint elviselt fedelű régi elviselt kályha kemenczéjű [Százpatak Hsz; SzentkZs Conscri. 393].

kályhakemencés vmilyen csempekemencéjű: cu un anumit fel de sobă de teracotă; mit irgendeinem Kachel-ofen. 1752: vagyon egy ablakos, és kisedg zöld kályha kementzés, fellyül deszkával padlásolt, ugyan deszkával padimentomozott . . . Sendely fedél alatt valo Ház [Pókafva AF; JHb XXV/73].

kályhamester 1587: hozattattam vala szeowendeket Kalyha Mesterhez vrunk talaj eleiben az maradekiat az Teoreok vendegkor hortak el veotte(m) f. I [Kv; Szám. 3/XXX. 39 Seres István sp kezével].

kályhás kályhacsempéből/cserépből készült/rakott; fűcút din cahlá/plăci de teracotă; aus Kacheln. 1636: Ez hazban uagyon beleől futteő kemencze jo kalyhas [Siménfva U; JHb Inv.]. 1675: Az első hazb(an) vago(n) egy paraszt kemencze kályhas, Egy paraszt pohar szek [Dés; Borb. II]. 1679: Haz . . . Kemenczeje zöld mazos czifra kalyhas, belől szenelő, elől vas Labakon allo, vas pártazatos Nro 1 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János lelt. 6]. 1725: egy hoszsú uj kemente virágos fákó kályhás egy hoszsú fákó virágos kályhás uj kemente [Pókafva AF; Told. 18].

Szk: ~ *kemence* csempekemence. 1594: Az Maior vduaran . . . vagyon vduar haz No. 1. Ennek az zobaiban . . . Kalhas kemencze vagyon No 1 [Kraszna Sz; UC 78/7. 20] | Az Somlioy maior hazban . . . Kalihas ke-

mence vagion No. 1 [Somlyó Sz; i.h. 16, 18]. 1647: egy festekes padlasu cbedleo haz . . . vagion benne egy zeold kalyhas kemence [Drassó AF; BK]. 1679: Aszszony Háza kályhas keredged kemenczeje nro 1 [Uzdiszt-péter K; TL. Bajomi János lelt. 22]. 1798: Egy Zöld Kályhas Kementze Fűtőjével edgyütt minden hiba nélkül [Vingárd AF; KCsl 5] * *belől-fűtő* ~ *kemence* belső fűtésű csempe/cserépkemence. 1632: Also Porumbaki Udvarház Udvarbiro háza . . . egj beleől fűtőo parazt kalihas kemence [A.porumbák F; UC 14/38. 177]. 1694: (A házban) belől fűjtő, Zöld mázos káljhás kemence: mellj(ne)k szájjá-bol pánt vasát ki vették ennek az allja köből pogonossan rakott | az hátulso ház . . . Belől fűjtő paraszt káljhás kemenczeje s annak a' szájjá-b(an) vas: ennek mellette, fiok fűjtő kemenczeje, hasonlo hozzája [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeir.] | a malomház vagion ott paraszt káljhás belől fűjtő kemence [Sebesel AF; BfR] * *belől-szenelő* ~ *kemence* 'ua' 1681: Szegelet Bástyá Ezen also Contignatio felett levő Kő ház . . . Belől szenelő, elől vas rudak(o)n) allo, lapos zöld kályhas romladozott kemenczeje Nro 1 | Drabant ház Belől szenelő, paraszt Lapos Kályhas kemenczeje 1 Majorház Szobája . . . Belől szenelő, elől ket vas rudon es egi vas Labo(n) alló, eleges Kályhas Kemenczeje Nro 1 [Vh; VhU 502-3, 506, 566] * *fényes* ~ *kemence* mázas csempekemence. 1681: Ezen új házban vagion fényes és fővényes kályhas kemence, ennek szájjában egy szál vas [CsVh 95]. 1685 e.: mentünk az vegscő öreg hazra Ebben vad(na)k Mázos, fényes kályhas kemence Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 8] * *fővényes* ~ *kemence*. 1680: Vagion fabol fel rott bontakozott tűz helylen egy fővényes kalyhas kemence [A.porumbák F; ALt Inv. 24] * *kívül-fűtő* ~ *kemence* külső fűtésű csempe/cserépkemence. 1656: Egy szep kül fűtő zöld mazu kalyhas kemence, faragott kő labokon allo falai vaszonra iratott külömb külömb festekő karpitokkal be vonva, hat darabokbol allo [Doboka; Mk Inv. 5]. 1679: Teglabul csinalt labako(n) allo, bomladozott kívül fűtő, zöld mazu kályhas kemenczeje no. 1 [Uzdiszt-péter K; TL. Bajomi János lelt. 10] * *közönséges* ~ *kemence* mázatlan csempe/cserépkemence. 1687: Egy közonseges kalyhas kemence [Déva; Szer.] * *lapos* ~ *kemence*. 1681: Új keresztye(n) csinalta Zöld mazu, Lapos kalyhas kemenczeje fűtő Nro 1 [Brettie H; VhU 588] | Szám tarto Ház Szobája Kű Labakon allo, kívül fűtő Zöld mazu Lapos kalyhas Kemenczeje Nro 1 [Vh; VhU 521-2] * *mázás* ~ *kemence* → *fényes* ~ *kemence* * *zöld mázás* (cifra) ~ *kemence*. 1656: (Az öreg palotában) a pohárszék elleneben vagion 10 faragott keő labakon allo eoregh zeold mazu kalyhas kívül fűtőo kemence, kinek allia belől felől teglabul rakott, kívül feleől pedig faragott keőbeől veres festékes jó | Vagion ezen hazban egi eőregh zeold mazu kalyhas ep kemence, kett csipke hejaval [Fog.; UF II, 137-8]. 1679: Haz . . . Kemenczeje zöld mazu cifra kalyhas, belől szenelő, elől vas Labakon allo, vas pártázatos Nro 1 [Uzdiszt-péter K; TL. Bajomi János lelt. 6].

kályhasátor szikrafogó; parascintei; Funkenfänger. 1819: a Házban Kajha sátor ki nyulo Cserép kúrtóval [Nagypacal Sz; Berz. 8 Fasc. 72]. — A jel-re l. MNépr. I. 148.

kályhasíp kemencecső; burlan de sobă; Ofenrohr. 1841: A' 3ik Szoba . . . Melegittője a' Spárherdből bé jóvő a' mit egy kályha sip viszen a' keménybe [Nsz; Told. 18 gr. Toldalagi Zsigmond lelt.].

kályhatartó kemenceláb; picior de sobă; Ofenfuß. 1735: Vagion ezen házban Veres Paraszt Kájhás Kemence, fa Kájha tartoja, a Tűzhellye földből csinált sóvény oldalul [Mezősztjakab TA; JHb XI/9. 6].

kam l. kan

kám l. kán

? **kamalejka-mellrevaló** 1738: Egy Haj szin kamalejka Melyrevalo nestel premezve [DobLev. I/171].

kamanilla kamilla, (orvosi) székfű; Matricaria chamomilla; muşetel, romanijă; (Echte) Kamille. 1578: Ha az kezedebe esik az közweny es Meg dagad. Wegy Rosa pogachat es zeekfwuet az az camanillat es saliat, Meg borban Mosgiek aban, Ne vyzben, es Meg gyogwl [Nsz; MKsz 1896. 371].

kamara 1. *átv is* kincstár; vistierie, cămară; Schatzkammer, Ärar. 1574: My okbol egy Nehanzor Egy Nyomo aranybol tob lucrum Jő, hogy Nem Mazor, Ezt Nem sok Cemmentes erti Ith tehet az kamora Ispan kart, Mind kamoranak es Mind maganak es Mind az Cemmentesnek [Nsz; MKsz 1896. 290]. 1655: annyi arany volt Valya Péternél hogy az Fejedelem Kamarájá(n) anyi pénz nem volt [Kv; CartTr II Petrus Szavaj ötvös vall.]. 1736: Az Keresztesi M: és Tekintetes Familia kételenitett az Keresztesi Jóságoknak kezekben valo megmaradásokért Tiz ezer Magyar Forintokban az Camarával konvenialni [Kv; JHb XLII]. 1769: Porontsolatit az is hogy . . . azok a Márjások, Petákok és Garasok mellyek körül erőssen el nyirettettek, reszeltettek és Csonkittattak, azért az afféle pénzeket senki ne vegye el hogy a Camarába be adgya hogy kárát ne vallyia [UszLt III. 97]. 1796: a' Feleségem azt viszontagolta, hogy ha Arany a Királyi Kamarához kell vinni [BfN Hideg-szamosi cs.]. 1803: az árenda a' Gyitrai Communitasnak esztendőnként 60 Német Forintokban . . . a Királyi Kamarától fogjatkozás nélkül fizetődik [Toplica MT; Born. XVc/82 Bukur Todor (45) col. vall.]. — L. még FogE 187; RettE 206.

Szk: *hamis* ~ *n kel.* 1837: Aranyos Székben lévő birtokát bizonyito két relatoriak hamis kamarán költek [RKA XXXIV] * *hamis* ~ *n költ.* 1656: (A) ket száz aranyat Ozdy Thamás ur(am) teölle(m) potencieose el ueön praetendalu(a)n azt hogy . . . hamis kamaran keölt aranyak [Kv; CartTr II. 905 St. Razmany Senior alias Ada(m) (41) vall.]. 1675: Egy Ember Désen létemb(en) Tallerokat adott hogy meg váltanám, megis váltotta(m) . . . esmervén hamis Kamarán költek(ne)k lenni, meg fogá(m) . . . menénk Fő Hadnagy Vr házához hogy kézhez adgya(m) [Kv; TJK VIII/11. 352]. 1677: Minémű bajoskodási légyenek ez hazá(na)k a sok hamis kamorákon költ risp ujj penzek miatt nyilván lehet kgtelnél [UszLt IX. 76. 5 fej.] * *igaz* ~ *n kel.* 1671: Hogy az Császár garassa, és az Lengyel Országban ujonnan vert sustákok is . . . bé-hozattanak az Országban,

végeztük hogy . az ő válorok szerint el-vitessenek^a sub poena flor. 200. ha kiket igaz kamaran kelvén megérnek rajta, hogy el nem vennék, irremissibiliter exequaltassék rajtok a poena [CC 91. — ^aÉrtsd: elvétesse-nek] * igaz ~n költ kb. tisztességes. 1759: Ami a köntös dolgát illeti, majd cifrábban jár most afféle cameraticus tisztcske, cancellista, vagy egyéb efféle, mint az igaz kamarán költ úri vagy nemesi renden levő ember [RettE 89]. 1764: 7-ma Januarii hala meg a szegény Décsei Zsigmond uram Igen jóféle, igaz kamarán költ, emberséges ember vala szegény [i.h. 159] * nem igaz ~n került/ költ vkihez nem igaz/tisztességes úton került. 1655: monda nekem Philep Márton, Sorog vagy negyven aranyam volna ha kgl'd el váltaná, én el váltom csak légyen jo . ezeket nyilván tudom, nem igaz kamarán költek voltak, mert ki mutaták az Circumstantiák [Kv; CartTr II. 899 Mich. Csepregi (53) vall.]. 1756: hallatuk hogy Zudor Péternél voltak . ő Nga Felejtárának gombai (!) mellyekis mint hogy kerekedtek hozzá bizonyoson nem tudjuk, elég az hogy Zudor Péter . Farkas Bálintnak adta el észre vévén Farkas Bálintnak az Attya hogy azon gombok nem igaz kamarán költ gombok, meg parantsolta az Fiának, hogy Stante pede adgya viszsza annak akitől vette [Bácsi H; BK. Paulus Körösi (46) ns és Johannes Popa (40) vall.]. 1848: tudnod kellett hogy az lopott, 's nem igaz kamarán került [Pacal Sz; KLev.].

2. sókamara (sóbánya-igazgatóság); directiunea ocnelor/salinelor; Salzkammer (Salinendirektion). 1601: Az Zeky Camaranak gondwiseslet myert hogy az varosis semminemeo keolcheget az Akna epepoletyre Thorday Matenak kezekhez nem adott . . . megh az egy eztendeoben egyedeol eo kmen haggyak [Kv; TanJk I/1. 379]. 1607: Emlkezhetik Nagtok . az el mult Vasarhely Gywlesben, mikor . . . az Vrunck éo Naga p(ro)positoira tekintven, es az Fiscushoz valo proventusokat akaruan fel keresni, my kezwnknelis az Colosi es Zekj Camarak bizonios summaigh, ugi mint negyven ezer, ket szaz harminc éot forintigh . voltanak Inscibalva [Kv; RDL I. 80]. 1646: Desi kamarahoz valo szolgak [Mv; MvLt AAII. 6]. 1666: ket Ispotalybéli Szegenyek szamara es segitsegekre annuatim ket ezer keő Sod rendelték volt . Colosi Kamarankrul [Kv; RLt VI. 2 fejj.].

3. országos gazdasági és pénzügyi főhatóság; departament de stat pentru probleme economico-financiare; Landesbehörde für Wirtschafts- und Finanzwesen. 1662: a fejedelemhez császártul való követségben Törös János posonyi kamara praefectura is érkezett [SKr 253]. 1710: A kamara pedig minden magyar úrnak jószágában belékapdos vala, és kifogalja vala kezeiből, ha szintén az elei két-háromszáz esztendők alatt bekességeen bírták volna is, és extra dominum nagy költséggel, fáradsággal kelle a magok igaz jószágokat keresni [CsH 331–2. — 1703-ra von. feljegyzés]. 1787: a Porkurai kortsmáros féle instantiát adott bé a kamarara parantsoljam a Porkurai Tiszteknek hogy az ott lévő restántiák fel szedéséb(en) ötöt ne akadályoztassa, hanem néki kezéb(e) administralja [Bencenc H; BK]. 1817: Hogy Contrasnak a' falu híren és akarattján tette volna meg a' Mlgs Kamara az Exponens éo Kegyelmet, az nem igaz [K; KLev.]. 1843: Jelenleg az irt helységek lakosai mennyi taxát fizetnek hová, mi szolgálatot tésznek, a szolgálatért mit fizet a kamara nékiek? [VKp 130].

4. szoba; cameră, odaie; Zimmer. 1585: Biro vram és a Tanach akarattiabol hattak vala megh hogy a Scolaban egy puzta Kamarat fel építsünk [Kv; Szám. 3/XIX. 34]. 1597: Chato Ambrúsne Sophia vallia Egizer . . . hallek walami keserwes iaigast az Kis Imre kamoraiaba kerde(m) az leankaiat hogi michioda laigatas wagion az kamoraba [Kv; TJk VI/1. 39]. 1609: Fazakas Boldisar Az Seniornak kamerajaba(n) foldozot megy egy kemenchytt d 18 [Kv; Szám. 126/IV. 122]. 1629: éök harma(n) az kamorabol igen nehezen nizik volt hogi az Aszonyal mosoliognak [Mv; MvLt 290. 184b]. 1679: Ezen kamorabul nyilo oldal öreg kamara [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János lelt. 26]. 1691: Költözött bé az Collégiumb(a), az D. senioral, Ajtai Andras Ur(amm)al, egy kamoraban, egy Asztalon levő victusra [PatN 15a]. 1735: a Collegiumban az Urfi Kamarájában szüntelen égett a tűz [Kendilóna SzD; TKI Sig. Váradi de eadem (34) ns vall.].

5. raktár(helyiség); magazie; Lagerraum. 1570: Dengelegy Peter azt valya . . . hogy egy vasarnap az Nagi Neste leania eo vele ket Ladat az Mezar zekbowl egy kamorabol vonatot ky [Kv; TJk III/2. 66d]. 1632: Also Porumbaki Uduar ház . . . Kamara . . . Beőreok. Czinatlatlan Juh Beőr N 16. Czinatlatlan Lo beőr N 2^a [UC 14/38. 185. — ^aFolyt. a fels.]. 1732: ezen kamoraban . . . találtunk . . . egy rendbeli kovacsnak valo miv szert^a [Köröd KK; Ks 12. I. — ^aKöv. a műszerek fels.]. 1850: A' kamarában két évi ludtöl tépve, s tépetlenül, zsákban és csebrekben [Algyógy H; Born.]. — L. még CsákyO 1/2. 672.

Szk: boltos ~. 1703: Azon kert oldalában vagyon egy fűrés malom, mellynek minden vas eszköze meg lévén, találtuk a boltos kamarában a töb vas eszközökkel együtt [CsVh 119] * cipőtartó ~. 1717: Az Cipő tarto kamara, melyben talaltatott . . . egy Korpás hordo, egy hamu tarto kas, egy só tartó Dása [Abafája MT; JHBK XXXIV/20] * sótartó ~. 1756: harmadszor a' So tarto kamaráb(a) ugyantsak erővel meg nyomott [Galac BN; WLt Anyigutza cons. providi Kertész Gergely (24) jb vall.]. * sőtét ~ ablaktalan kamara. 1660: csináltam az sütet camarahoz egy aztalt kereszt labra az labat hevederit magam hars fajabol d 6 [Kv; ACJK 78a]. 1835: A' sőtét Kamarában Egy ocska két felé nyilo Ajtoju deszka Armarium Egy Szuszék [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] * szalonnás ~. 1747: Néhai Mlgs Urnak Szalonnás Kamaráját benn az Udvarban Nappal álló Délben felverte potencieose invadalta [Mv; Told. 43/37]. 1826: A' Szalonnás Kamarába Tizenegy Szálámi, egy meg van rátskálva [Szentdemeter U; Told. 41]. 1836: A' Szalonnás Kamara alatt vagyon egy turos pintze [Mczőszakál TA; TGsz 59] * üvegpartó ~. 1674: találtunk egy kis üvegh tarto kamarat. Ebben mostan agár kolykőket tartanak, vannak benne deszkabol allo rekeszek, melynek ajtaja fa sarkos pantos, vas reteszes retezfeje lakat nélkül [A.porumbák F; UF II. 594].

6. szalonnatartó ~ szalonnatartó bódé/rekeszték; despärjtürä/cámärüjtä pentru păstratul slăninei; Verschlag/Spind für Speck. 1638: Vagion azon pitvarban eggy fűrés deszkabol czinalt szalonna tarto kamora [A.porumbák F; UF I. 657].

7. kb. áruló bódé/butik; gheretă, magherniță; Verkaufs-bude | áruló sátor; șatră (pentru vinzări); Verkaufszelt. 1572: Sofia nehay ferge Lwkachne Azt vallia

hogy miért Zeoch Benedeknek az kamaraba arwl, Mely kamaran Altal kely menny az chinterembeol valo wyz ky foliasnak giakorta Meg rakodyk vyzzel Es az mellete walo Camarakra is Jwt benne [Kv; Tjk III/3. 18]. 1578: A my az Semlye swteo dolgat illety vegeztek eo kegmek, hogy az egy haz fiak chinaltassanak kamorat neky [Kv; Tjk V/3. 174a]. 1593: Mikor az Darw (?) Péterne kamarayat eiel fel teortek volt, Ahol az Cinterem kapwya felet fel hagtanak volt, ot be chinaltattuk, es az kamaranak az padlassat wyolag be dezkaztattuk [Kv; Szám. 5/XX. 122]. 1596: senkit az keoszeonsegese helien arulny ne engedgienek kewleombe(n), hanc(m) amely kalmarnak kamoraya nem leze(n), az vasarbirak helt mütassanak [Kv; TanJk I/1. 284]. 1632: eg' kamorat fogattunk uala az meliben marhaiokat raktunk uala [Mv; MvLt 290. 108a].

Szk: áruló ~ 1710/1799: én Szabo Gergely az Város földin építettem egy kis áruló Kamarát [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 289] * *mészárló* ~. 1595: Az Mestersegnek veztesse az, hogy valakit ez veghezes ellen valo chielekdeo Mezarost megh kaphatnak az lato Mesterek, Az soha Ne(m) mezarolhasson, mezarlo kamaraia el vetesek [Kv; Tjk I/1. 260].

8. éléskamra; cămară; Speisekammer. 1583: mondek, hogy mit tartaz Azzonim it az kamoraban be tazita(m) az aitol balassi Gergely all volt az Aito meget [Kv; Tjk IV/1. 155]. 1588: Chynaltattanak egy Jo eoregh Wdwar hazat felseo filen^a, pinceye Alatta, . . . es ket zobat, kamarath, Pytwart, kohniastol [Kv; Szám. 4/II. 15. — ^aF.füle TA]. 1632: Also Porumbaki Udvar ház . . . Kamara . . . Egj deberke Sos tey benne N I [UC 14/38 Porumbáki (F) urb. 185]. 1643: Thóott Andras az boriu labát az kamoraiab(an) negyed napigh ott tartván, megh büszhődött [Kv; MészCLEv.]. 1723: edgy alkatatossaggal étczaka hallom hogj dörömböznék s vagdalnak az Nimetek edgy kis kamarában . . . az udvarunkon [Kisdevecser SzD; Ks 39. XXIII. 1]. 1748: A' harmadik Fatens gianakodik ugjan hogj az I. verte volna fel kamaráját, és el lopta volna edgy sák lisztit [Torda; TJKt III. 197].

Szk: boltásos ~. 1676: Nyilik egy boltásos kamara vas sarkon, panton, holyagos szegekkel megh vert tolyo záros, vas be vonos . . . béelt ajtó [Fog.; UF II, 712] * *költséges* ~. 1825: a bolt vagyis Költséges Kamara jobb kezre esik melybe a bemenetel egj regi párkányos vastag vas Záru ajtonn vagjon [Papolc Hsz; SzentkZs Conscri. 152].

Sz. 1659: teli kamarának eszes asszonya, üres kamarának bolond asszonya [TML I, 391 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

9. hálókamra/szobácska; cameră (mică) de culcare/dormit; Schlafkammer/kämmerlein. 1585: Anna Zabo Georgy felesége vallia, hogy eg'kört Mezaros Martonne ezt monda: egy Bercheny Lazlo vala Nallam zallason, es az engem megh Eolele chokola egy Eyel beis leó vala Az kamaraba hozzam, hogy vram hon Nem vala [Kv; Tjk IV/1. 491]. 1589: Az vtan az Camoraba rekezkedtek be [Dés; DLt 226]. 1633: az Varas szolgálja felesége Giarmati Marto(n)t Zabó Jacabnevall egiött az kamoraba rekeztette volt | eőtet (: mikor az Apiok es Anniok ho(n) nincze(n) :) be rekeztí az nenie az hazba, es eő maganak hol az pituarba, s hol az kamaraba uet agiat [Mv; MvLt 290. 127a, 137a]. 1689: látta(m) szemeimmel hogy egy-

mást ölegették Csokolgatták, es az öliben tartotta Dekányi Radul az Aszszonyát úgy jaczodtak, a kamaráb(a)is bémentek es ott mulattak egy ideig, ott mit Csinaltak én nem tudom [Kopacscl F; BK. Vlád Muntyán leánya, Alexa (18) zs vall.]. 1761: Molnár János tsak egyedül hált a házba, a' Felesége pedig a' Kamarába, és azt tselekedett velle a' mit akart, ivutt velle, 's paráználkadott [Szászsztván KK; BK. Michael Demeter (37) jb és felesége, Sára Szigyártó (33) vall.].

10. szerszamos rekesz; despărțitură pentru păstratul uneltelor; Werkzeugfach. 1632: A kasa teőreő felet egy dezkaol czinalt kamora szerszam tartani valo [Fog.; UF I, 189].

11. 1619: (Az) Arnyék széke Kamorajabol nyilo Jóh kéz felé valo Kis Kamora [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 41].

◇ **Szn.** 1768: Kamara Janko Abrudbányai Biro [Ks 113 Vegyes ir.].

◇ **Hn.** 1699: Kamara bük allyán (sz) [Egeres K; KHn 191]. 1761: A Kamora szegben (irt) [Szentháromság MT; EHA]. 1792: a Kamora Szeg vagy is Hige (!) Kut Tetön [Szentgerice MT; EHA]. 1807: A' Kamara Szegbe (k) [uo.; EHA]. 1862: Kamara szegbe (sz) [Tompá MT; EHA].

kamaraajtó szobaajtó; ușa camerei; Zimmertür. 1585: vettunk egy Zeker Teowisset hogy a Scolaban az púta kamara aitolkat es az kerengeot hogy bechinaltak hogy ide s túa a gyermekek ne mehessenek [Kv; Szám. 3/XIX 30]. 1609: Lakatos Georgy zolgaia egy kamera Aytot Az scholaban meg pantozta [Kv; i.h. 126/IV. 109].

kamarabeli szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktion: ~ preceptor magántanító; preceptor (de casă), profesor particular; Privatlehrer. 1823–1830: Ezen esztendőök lefolyta alatt kamarabeli, vagy amint másként nevezik privatus praeceptorom volt Szigeti Mihály uram [FogE 80].

kamarabér kalmárbódé bére; chirie pentru gheretă/magherniță; Mietgeld der Krämerbude. 1595: Ezen Ezteendeoben az egiebhai mer zerint Az boltok es kamaraktol tellies prouentussa es iéowedelme tezen Vniüersal(ite)r f 200 Ebben Relaxalt kegmetek Zekeres Jacabnak kamara berben f. 2 [Kv; Szám. 6/XIII. 29].

kamarabolt éléskamra; cămară; Speisekammer. 1758: A Mlgs Groff Kis Aszsonyok házából bé Lépvén a' felső kamara bółtban, amelyb(en) konyhára valo naturálék conservaltatnak. Ennek ajtaja jó Záros kolcos [Déva; Ks 76. IX. 8].

kamarácska 1. szobácska; cămăruță; Kämmerlein. 1636: Azon hazbol nilik egy kamaraczkara egy hasonlo festett bellett vas sarkos pantos forditos kiliczies aytó vas be vonojaul egyyüt | Vagyon eggik szegeletib(en)^a dezkaol altal rekeztue(n) egy kis kamorácska [Siménfva U; JHb Inv. — ^aA serfőzőháznak]. 1803: egy Clasis(na)k való kisede Kamarácska vagy Házatska egy kis Tanulo Házatska vagy Kamarácska [Désfva KK; UnVJk 183].

2. (élés)kamrácska; cămară mică; Speisekämmerlein. 1637: Korczyoma haz . . . sendelyes haz . . . az pit-

uarrol nyilik bal kez fele egy hazra egy vas sarkas pantos ayto Azon hazbol nyilik egy kamaraczkara egy uas sarkos, pantos, reteszes ayto [Fog.; UF I, 424]. 1701: az regi Majorhaz Sövényből való, kis szobájával es kamoracskaival [Páncélcseh K; Hr 1/4]. 1752: (A) Specificalt Házak között vagyon egy kisdék Pitvaracska Nem különben egy kisdék Kamarácska be nyilo ajtajával együtt [Pókafva AF; JHb XXV/73]. 1754: nyilik egy bérletlen vas sarkon járo ajto . . . egy kis Kamarácskában [Uzdiszpéter K; CU]. 1797: tanáltatik egy Szalma fedél alatt való parasztosan készített épület, melynek a Kapun felől való részíben vagyon fenyő deszkákkal Csere gerendákra padolt Házacska . . . Kicsin pitvarával és hozzá ragasztott Kamarácskájával [Hosszúaszó KK; JHb XX/35]. 1825: egy régitske fenyő Boronából épült Ház ezenn fedél alatt vagyon egy kis kamarácska is ugyantsak Boronából rakva [Csomakörös Hsz; SzentkZs Conscr. 3/7].

Szk: cipótartó ~. 1748: egy nagy Hinto Szin . . . Gabonás felől való Szegeletib(en) vagyon Cipó tartó egy nyári Kamarácska [Kocsárd KK; Ks 8. XXVI. 5] * nyári ~ → cipótartó ~ * szalonnatartó ~. 1774: Szalonna tarto Kamaratska [Pókafva AF; Kath].

3. kb. áruló-bódécska; gheretá micá; Verkaufsbüdchen. 1586: ki leowe hozzam Igiarto Gieorgi az kamaracikaban Azhon ennekem Arwcikam vagio(n) [Kv; TJK IV/1. 618–9]. 1621: Az Eöregheo Boltok Jövedelme az kenyér Zer feleol . . . Zigiarto Ambrusne Bottia is puztaba allot, Eö magais Buday Tamasne kamaraczka-jaba keolteozot [Kv; Szám. 15b/IV. 2].

4. raktárhelyiség/szobácska; magazie micá; Lagerkammerlein | szerszámkamrácska; cāmārujā/magazie micá pentru unelte; Werkzeugkammerlein. 1632: Az kapu közézőt uagion eöt kamoraczka mellien uagion egi egi felszer paraszt aito [Fog.; UF I, 131]. 1656: Az Istallo faraban egy kis gabonas haz forma kamaraczkan, ket buzanak valo veszsözkből font kas tapaszos, haro(m) üres hordo [Doboka; Mk Inv. 7]. 1732: ezen major háznak is van az oldalában egy kamarácska . . . találtunk benne egy régi füstös pohár széket [Köröd KK; Ks 12. I]. 1795: Találtatott egy Szalmával fedett sorvatt fedelű Sövény oldalú Ház pitvarával a hátul lévő kis kamarácskájával Hfr 15 — E mellett találtatott egi más Sövény oldalú ház meljnek fedele hasonlolog el van sorvadva vgyan Szalmával fedett ez is Pitvarával hátulso kamaratskájával . . . Hfr 15 [Ne; DobLev. IV/750. 1a]. 1797: Ezen ház oldalában tsinálva vannak kétt kitsid kamaratskák [Körispatak U; Pf]. 1807: édyg Szena tarto, és édyg Nyereg Szer szám tarto Kamorácska [Szentmargita SzD; Ks 76/56 Conscr. 7].

5. bódécska, rekesztékecske; cāmārujā improvizatá; Büdchen. 1632: (A) hazban uagion egi dezkaol rekesztett kamoraczka, mellien uagion egi paraszt felszer uas sarkos pantos reteszes aito [Fog.; UF I, 137]. 1711/1761: A tornác végiben sövényből font kis kamarácska, dészka ajtaja, vassarkokon járo fazárja [Szászveszöd KK; ETF 108. 10].

kamarafoma kamaraszerű; de forma unei cămări; kammerartig/förmig. 1862: nyilik egy . . . fenyő ajto egy kamara forma szobába, melynek also padozata stakaturós [Mezőbánd MT; TSb 39].

kamaraház I. sókamara-ház (sóhivatali épület); clădirea administrației salinelor/ocnelor; Haus der Salzkammer (Gebäude des Salzamtes) | sókamara-hivatal; administrația salinelor/ocnelor; Salinenamt. 1572: azt latam hogh az wczyan Thamas dyak Egbe kaptanak wala Theglas Mihalúal vgh vonza vala az kamora haz fele es Rüglossa vala labauál myhaltth [Dés; DLt 182]. 1573: Myerthogy az Colosy kamorahaz tellyessel el Romloth, wyonna(n) hattwk megh epytheny, Melynek epewlethyre feneo dezkaol Igen zewkse(ges)ek [BáthoryLev. I, 257 fej.]. 1591: Achy Lwkachyot kyltte B. vram Dessre hogh az komora haznal Mywelen attam kölchegenek neky f — d 12 [Kv; Szám 5/I. 34]. 1671: Az Sövágo^a

és aknához tartozo szolgák, a' kamara haztol el nem szakasztatnak, hanem az ő állapotokban meg-tartatnak [CC 48. — ^aDésen és Tördán]. 1756: Nemes somot ki adni nem akarják az Kamara háznál [Feldoboly Hsz; DobLev. I/270a Bartok Aron foly.]. 1782: vagyon á Kád Bükke ajján á Szajka Pataka mellett a Regius Fiscusnak egy Kaszáloja, mely mais Lo Kert nével nevezetik azon okból: hogh midőn á Dési határban Kád Bükin lévő holt Aknák magok épségben voltak a Kamaraház pedig ben Désen volt akkor fogatott fel azon darab hely a' Képejes Lovak számára [Désakna; EHA]. — L. még CC 46; CsH 304.

2. bányaigazgatósági/bányanyagvi hivatal; serviciul administrativ al unei mine; Amt der Bergwerksdirektion. 1843: ezen egyezménynek 2. pontja szerint ök^a csak az abrudbányai kamoraházhoz megkivántató szentet és fát tartoznának meghordani és levágni az ök határjaikról [VKp 127–8. — ^aA kir. kamara j-b-ai].

3. éléskamra; cāmārā; Speisekammer. 1687: Voltanak az Kamaraháznál . . . egy nihány igen avasos husas aprolek szalonnácskák [Máramarosziget; Törzs]. 1785: vagyon egy bölt, vagy Kamara ház, melyben az Uraság a Culinárekot azaz a Szalonnát, Lisztet, és egyebet szokott tartani [Kv; Born. XXIXb. 20/47 Kornis Krisztina conscr.].

kamarahely kb. raktárhelyiség; spațiu de depozitare, antrepozit; Lagerraum. 1677: Enyedi Kastélyban a' lakos Nemességnek kamara helyek intéztessenek, arra destinalt Commissariusok által^a [AC 255. — ^aIgy az Indexben, magában a törvényszöveben nincs meg a címző]. 1739: a' Kastélybeli Kamara hely^a [Ne; EHA. — ^aA város központjában ma is álló templomerőd (a régiségben: Kastély) falain belül — háborús veszély idején — a polgárok értékes ingóságainak menedekhelyül szolgáló raktárhelyiségek állottak].

kamarai kincstári; fiscal; árarisch, fiskalisch. 1769: ha az kamarai Tisztek és Nemesek valami Törvéntelen tseledetekben magokat elegyittenek a Cont. Tablak előtt pereltessenek Azért . . . kik(nek) afféle panaszok vagy Törvénykezések következnek a Cont. Tablára jöjjenek s itten panaszollyanak és Törvényes Processusokat folytassák [Uzslt XIII. 97]. 1801 k.: Kamarai fizetés itt nálunk Visában nintsen, s nem volt soha [SzConscr. külön mell.]. 1834: a Bilaki So-Szikla őrzésére Kamarai költségen épült Várdaház [LLt]. 1843: Bucsumiaktól hallottam, hogy ök a kamarai tisztek által célbavett bizonyos erdőplántálást megakadályoztatták, 40 vagy 50

ember menvén ki, kik ellenszegültek [VKp 87]. 1855: a' fák árra kamarai tanult erdősz által az arra vonatkozó törvények szerént állíttatott meg [Gernyeszeg MT; DE 5].

kamaraispán bányaigazgató/nagy; intendent/director de mină; Berg(werks)direktor. 1558: Az komora ispannak az aranyat be viuen es az chementes kezeben aduan es be streheluen Illien Moddal, tudny ill(i)k Minden aranyakat Meg p(ro)baluan az o mogiazerent az kőuon [Nsz/Nagybánya; MKsz 1896. 300]. 1572: mondek az Kamora Ispannak^a [Dés; DLt 182. — ^aKöv. a nyil.]. 1579: az Torday kamar Ispanak (!) Gergel deaknak kulthem ayandeket [Kv; Szám. 1/XVIII. 23]. 1592: Mathias kiraly Donatioia Hogy amely Wideky ember ighaz Camara Sowat veszen ez varosy lakostol, a' Camara Espanok (: aminth zoktak volt :) el ne vehessek az veueökteöl [Kv; DiósyInd. 47]. 1614/1616: Tudom azt, hogy az en Attyam Boldisar Praedicator harmadfel Esztendőig lakek Coloson, az ministeriumban és mindenkor esztendőről esztendőre meg attak az nyoltz szaz kö soot, vagy soul vagy penszül de inkab penzt attak az Attyam tekinteteieri, az Kamora Ispanok az nyoltz szaz soert Negyuen f(orin)tot [Torda; RDL I. 100 Joannes Pall jud. pr. opp. Thorda vall.]. 1696: az Desi Kamarispanunk (!) [DLt 473 fej.]. 1740: el küldöttem Az Sobányára Soert vjg mint Vizaknára el küldöttem töb Sot 16 másánál Gr(o)ff Uramnak nem adtanak azt objcialván az Kamara Ispany hogj az A: arpari Nemes Curia nincsen az Nemes Curiák regestrumáb(a) irva azert eö nem adhat többet, 16 másánál [A.árpás F; TKI Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. 1750: Parajdi Kamara Ispány uram által az mult héten a borok Szebenbe recommendalttattak [Szentdemeter U; Ks 83 Péterfi Sándor lev.]. 1805: felmentünk ... a Serfözöhe onnan Aknára a kamar Ispányhoz (!) [Dés; KMN 90]. — L. még Csh 296; MKsz 1896. 301, 371; TML IV, 347.

kamaraispánkodik kamaraispáni tisztet visel; a funcjona ca director al administrajiei salinelor/minelor; Amt des Berg(werks)direktors bekleiden. 1684: azon Desi kamarán és Aknákon kamara ispánkodván [Gyf; Toldi. 68].

kamaraispánság bányanyagi tiszttség; funcjie de director al administrajiei salinelor/minelor; Amt des Berg(werks)direktors. 1569: az My kegielmes vrunk ö felsege ada az kamora Ispansagot Ifiw Vachy Peternek [Nsz; MKsz 1896. 357]. 1573: Georbe gergely Monostory azt vallia hogy Twgia zallast Tartot valkay georgy Zeoch Balasnal Latta mykor az vyzaknay Kamara Ispanagra Ment volna onnat kwideot Lovat Zekeret es zolgayt kyk Mindent felj raktak az Boltbol es ely vittek [Kv; TJK III/3. 92]. 1605: Megh tekintwen Teutsch Janosnak sok sopankodasit kar vallasinak mutogatasit az Colosi Kamora Ispansagarol ... engettettek megh neky szaz hatwan kilench frtot [Kv; TanJk I/1. 526]. 1614/1616: Telekj Istuan k(a)mora Ispansagaban en voltam szamtarto szolga az Aknap^b [Kv; RDL I. 100. — ^aMichael Kapussi de Zech nob. ^bKolozson]. 1621: Varsarhely Istwa(n) deak Jeouen Feiwarrol heted magawal leuen, Maramarosba(n) akarua(n) memmi, es ot az Kamara Ispansagra akaruan lktatni magat ... attam) Etelt, Italt [Kv; Szám. 15b/XI. 40]. — L. még RettE 226.

kamarás 1. ? udvari tanácsos; cămăraș, sfetnic/consilier al curții; Kämmerer. 1596: Bort azonkeppen Biro W. hagyasabol, en osztottam O'fge Aztalara, és az fő fő kamarasoknak és Wdúra nepenek ... 43 Eyttelt ... f l d 72 [Kv; Szám. 6/XVII. 19 if]. Heltai Gáspár sp kezével]. 1697: Voltam ebédén^a Komornik vr(amn)al, ot(t) voltak a kamarás vrakban 6 [AIN 148. — ^aBécsben]. 1722: Itt már absentiamban az Sporgaltatott hogy jó kglmetek az Camaras Urakkal edgiüt [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1735: Mikor a kamaras Varga Mihaly Uramnit halt vettünk akkor kenyeret baranyt vizat bort pogacsat eget bort flo. 2. Den. 13 [Kvh; Bogáts 12].

2. kb. áruló-bódés; proprietar de magherniță/chioșc/tarabă (din piață); Marktbudenbesitzer. 1570: Az Boltos Kalmarok eleot kyk arwlnak es nem fizetnek sem zolgálnak ... vegeztek volt azokrwl ... hogj eo k. Byro vra(m) Mwtasson masth (?) helt Neiky Ne legenek az Boltosoknak kamarasoknak Bantasokra [Kv; TanJk V/3. 3b].

◇ Hn. 1735: az Kamarás To [Mezőcsán TA; Born. X. 7]. 1774: a Kamarásban [Gerendkeresztúr TA; EHA].

kamarásasszony kb. áruló-bódés kofa; precupeață care are magherniță în piață; Marktfrau mit einer Marktbude. 1572: Katalin Kardos Mihalne, Azt vallia hogi eo is Akart Satort chinalny az helien hwl partha Zeowe katalin Arwl, De Nem Engették az kamaras Az-zoniok [Kv; TJK III/3. 20].

kamarásó kb. kamaraháztól vásárolt só; sare cumpărată de la administrația salinelor/ocnelor; Kammersalz. 1592: Mathias kiraly Donatioia Hogy amely Wideky ember ighaz Camara Sowat veszen ez varosy lakostol, a' Camara Espanok (: aminth zoktak volt:) el ne vehessek az veueökteöl [Kv; DiósyInd. 46].

kamarástárs lakó/szobatárs; coleg de cameră; Zimmergenosse. 1789: Hogy nehai b.e. Tektes Magyarosi Beniamin Ur ... Tiszt Tudos Imreh Ferentz Uramtol, akkor, Nagy Enyedi Promarius Deáktol, nekem Kamarás társamtól Lévalt légyen költsön 60 idest hatvan Forintot ... ezt igen jól tudom ... de tudom azt is hogy betsülettel meg fizette [Sárd AF; DobLev. III/666].

kamarástiszt kb. kamaraházi tiszttségviselő; funcjonar la administrația salinelor/minelor; Kammerbeamte(r). 1750: az N. Almasi Banyakért feles expensákat tett az Nehai Mlgos Nagy Aszszony ... vgy Kamarás Tiszteknek is sok discretioakat küldött mindenkor [Folt H; BK 144 Tabák Iuon (60) jb vall.].

kamaraszék árnyékszék, nyj, rég buda, budi; latrină; Abtritt. 1570: Theremy Ferench Latta hogy az Sala Imre kamara zekj az keoznek talpa alat vagio(n) Boro-nawal fely rowa [Kv; TJK III/2. 61]. 1585: az napokban hiaztünk^a a Scolaban Ach Antalal a kamara szek felet fel oldalat [Kv; Szám. 3/XIX. 35. — ^aÉrtsd: fedettünk]. 1636: nylik mas egy fejer fel szer vas sarkos pantos ayto, az kamara szekre, azon kett ablakoczka [Siménfva U; JHb Inv.]. 1685: ezen házbul az Kamora Szekreis nyilik egy kis ajto [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 14]. 1736: Latrina vagy Kamara szék, benne lévő dirib darab fábol őszve szerkesztetett Székkel egyetemben [A.idecs MT];

CU]. 1742: Az első oldal Kamora S. v. Kamora székek applicatott [Bh; Told. 25]. 1772: Eszakfelől való oldalában e szobának egy kamaraszekis vagyon kisded fenyőfa Dészkaival edgyütt, minden van készület nélkül [Kozmás Cs; BethKt Mikes conscr.]. — L. még TML IV, 86; UF I, 402–3, 660, II, 110, 113, 121, 123, 125, 133, 135, 137–8, 150–1, 174, 733–4.

Szk: úti ~. 1667: Egy úti kamara széket is csinálhatnak oda s a rabok kihordhatják s megtisztíthatják gyarkorta [TML IV, 86 Teleki Mihály Katona Mihályhoz].

kamaraszék-sátor árnyékszék-sátor; cort pentru latri-nă/privată; Abtrittzelt. 1704: Az generál sátorit is ma kivonták egy dombra egész készülettel a pohárnok sátora, maga üveges sátora . . . kamara szék-sátor és egyéb még felvonatlan sátorok is voltak [WIN I, 206].

kamarilla a bécsi császári udvar titkos tanácsa; camarilla; Kamarilla. 1848: Az eddigi fejlemények után ítélve . . . a gaz camarilla működése oda van irányozva, hogy előbb a magyar nemzet a szolgásgba lenyűgöztessék [RevRTr III, 201 Gaál őrnagy Vörös Antal kormánybiztoshoz].

kamásé ing; cămașă; Hemd. 1749: Portéka neve Furuja Kamásé [Kercsesora H; BK vásári árújegyzék].

kamásli ghetră, jambieră; Gamasche, Kamasche. 1781: Három pár Chamasli. Egy fél Chamasli [Mv; Told. 9a]. 1812: fekete posztóból való strinfliit (:kamaschliit) hasonló színű gombokkal . . . visel [DLT 254 nyomt. kl]. 1816: Kamasli . . . 40 kr [Kv; Born. IV. 41]. 1832: vitt magával^a . . . 1 pár kámáschliit [DLT 776. — ^aA szökevény]. 1843: Két kamásli 7 Rf 30 kr. Egy zeke 75 Rf [Kv; Újf.].

kamaszkor vírsta pubertätii; Flegeljahre. 1894: Te, Ödön, mellette^a csak olyan jó naiv fiú maradtál, amilyennek ismertelek meg kamasz koromban [PLEV. 171 Petelei István Jakab Ödönhöz. — ^aA felesége mellett].

kamat dobíndá; Zins. 1837: Az Adstentiatius költsönzött volt a Tekintetes Urtol ezer válto Rhenens forintokat Martius Holdnapjában Május Holdnapja 24-ig való várakozás fejébe 18. Veder pálinka kamat mellett, mely su(m)a pénzt kamatjával, a' pactált időre az Adstentiatius pontosan meg vitte [Dob.; Somb. II]. 1840: ezen bé nem fizetett 155. Rf. — midőn meg fizetődik Kamatjával együtt, akkor mégyen osztályra [Nagykapus K; KszRLt]. 1845: ezen Capitalist a pénz kezéhez vételek az azon idő pontig illő camattyával együtt veendi [Gerend TA; DE 2]. 1852: Tessék a követelő (!) Aszszonynak az el foglalt részeket Tisztába hozni Fizesse meg saját hanyagságából eredett káromat, költségeimet fáradtságomat 's azonnal a' Kamat aránt enis ki fogom elégíteni [Nagylak AF; DobLev. V/1351 Dobolyi Bálint nyil.].

Szk: ~ra kiad. 1854: minden fölkelhető portékáimon kívül, levén még olyan pénzem is kamatra kiadva, melyet takarékoságom által magam gyűjtöttem 's szereztem [Kv; Végr.] * **halasztási ~.** 1868: ezen hát-

rálékok után halasztási kamat fizetendő [Gyalu K; RAK 153] * **késedelmi ~.** 1855: Kérem a' . . . Cs: Kir: J: hivatalt, méltóztatt . . . a' valósággal fizetett részen felyül járó összegeket nékem a' késedelmi kamattal együtt meg fizetni [Fejér m.; DobLev. V/1388 Horváth Kata Vizi Farkasnő keresete Dobolyi Bálint ellen] * **magtári ~.** 1869: A magtári kamattal tartozok felszólíttatnak, hogy tartozásaikat Jan 27n okvetlen fizessék be [M.bikal K; RAK 272] * **tömegi ~** " ? 1852: 19ik Januarii 852 Kántor Céhgnyűlés tartatot fejelentődött, hogy több mesteremberek a Céh Cassájába tartozo tömegi Camatokat a maga rendin bé fizetik — többek pedig . . . tartozásaik kamatjaikat fizetni vonakodnak [Kv; ACProt. 32] * **törvényes ~.** 1847: Nyugtatóvány 72-váltó cédula magyar forintokrol . . . melyeket a' n. Tktes Dobolyi Sigmund Ur által a' Nagy Enyedi ref. ns főiskola Ephoralis Cassájából költsönzött 1200. viz. mft Tőke egy évi . . . törvényes kamatjában . . . mái napon befizetett (így!) [Ne; DobLev. V/1279].

kamathátralékos hátralékban lévő adós; restanjer cu plata dobíndii; Zinsenrückstándige(r). 1876: Gondnok Kozma János felszólíttatik, hogy a kamat hátralékosokat napoztassa meg [M.bikal K; RAK 329].

kamatoz kamatot hajt/hoz; a aduce dobíndi; Zinsen tragen/bringen. 1846: Capitalissa évenként kamatoz [Kv; ACLev. Kül. Perc. 50].

kamatozó kamatot hajtó/hozó; care aduce dobíndi; Zins(en) tragend. 1855: Kamatazo Tőke volt [Nyáradszbenedek MT; MRLt. — Tomai László kijegyzése]. 1866–1867: Kamatazo tőke [Nagyernye MT; i.h.].

kamatoztat a da/depune (bani) pe dobíndá; verzinsen, auf Zinsen anlegen. 1863: A Minoriták és barátok kalastromának itten helyt Kolozsvárt hagyományozok mindeniknek 100 azaz egy egy száz forintot oszt: ért: azon meghagyással ha kívánná ezen kis összeget . . . kamatoztatni erre jogosítva legyen [Kv; Végr.]. 1865: tőkém fenn maradó részét kamatoztassák végrendeiletem végrehajtoi, 's fordítsák fiu unokáim nevelésére [Kv; i.h.].

kamatoztatás depunere pe/cu dobíndá, fructificare; Verzinsung. 1834: mivel meg-intetéséből önként kitetszik, hogy e lépés ellenem az ebben érdekelt summának kamatoztatása tekintetéből tétetett inkább. — ugyan azért kéntelen vagyok magam is az Exponens Urat Törvényesen réadmonéaltatnom [Dés; BetLt 5].

kambiál cserél; a schimba; tauschen, wechseln. 1736: Baranyai azon örökséget a magaeval egészen cambialta Szentkirályi Samuel ur(na)k [Torda; TJkT I. 120]. 1763: in An(n)o 1759 Cambealtanak volt az Protestansok Tiszt. Tordai Székely Mihály Uramtol egy ház örökséget [Torda; i.h. V. 148]. 1767: az Mlgos Bornemisza Familiaival Plenipotentiarius Gondviseleje . . . Máté Mihály uram által Cambiáltam az Kosa szege helyben levő cir. 4 buglyára való szenaságát [Kásonjakabfva; BCs].

kambiált cserélt; schimbat; getauscht. 1768: (A) Buza földek és Sessio . . . a' Cambiált Törökbuza földeknél jóval többet érték [Ne; DobLev. II/392. 1b].

kambiátor '. 1852: Moldován János Városi Cambiátor [Dés; RkHak 137].

Az adalékbeli szövegben a címszó aligha értelmezhető a Bartal adta 'argentarius. collybista. trapozita; váltós' jel-sel.

kambiátum a csere tárgya; obiectul schimbului, obiect de schimb; Tauschgut/objekt. 1814: Cserétis emleget a Fellperes, de a Csere vásár el rontásárais a Törvény más-keppen Actoratust nem enged Senkinekis. hanem ha, a Cambiatum vissza adását offerálja; a Fellperes pedig ezt nem tellyesítette . . erre nézve is Actoratussa meg nem alhat [Mv; Somb. II tábl.].

kambionális szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *levél* cserelevél; scrisoare de schimb; Tauschbrief. 1712: Bárocz Christina . . kötelezvéen arra magát hogj azon . . celebrálandó vásárt és cserét minden punctumiban és clausulaiban helyben hadgja, s megh állja arról az dologrol irandó Cambionalis vagj Contractualis levélben Specificalando poena alatt [Hari AF; DobLev. I/175].

kambium csere; schimb; Tausch. 1767: adván egy darab Szántó földet Cambiumban örökkösön [Uzon Hsz; Kp IV 244]. 1768: azon Török buza földek olly kiváltképpen való jó helyen, sokkal becseesebbek, és nehezebben acquirálhatók, mint a Buza földek, tehát ez okokra nézve, a' régen projectált Cambiumot halogaták [Ne; DobLev. II/393. 1a].

kamelka 1787: Leg kissebb árvának, Mihálljnak 2. Pendejes Ingre, egy fonalas Materia Kantusra . . bérletre, Kámel karra (!) [Mv; MvLev. Császár György hagy. 14].

? **kamelon-szoknya** teveször-szoknya; fustă din păr de cămilă; Rock aus Kamelhaar. 1735: Egy haj szín Selljem kamellon szoknya, egy rend keskenj Aránj kötés és galand rajta [Sv; Hr].

kamelos kámea, kameó; cu camee; Kamee. 1696: Egy kamelos peczét nyomo arany gyűrű [Mv; MbK 80. 6].

kamelot 1. teveször-szövet; camelot; Kamelott. 1755: Szabo Nyikora ált(al) Fijam számára fekete Kamillotot, és ket tselednek dolmánynak valo posztora Flor. R. 6 xr. 55 | Abraim nevű Ebessfalvi örménytől szoknyához kívántato eszközöket, és holmi kamellotot vásároltam Rf. 49 xri 48 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 28a, 38b]. 1757: Magam(na)k kék kamelótól ezüst kék selyemmel tarkáson Mentét Dolmányt csináltatt(am) Rhf. 45 xr. 24 [i.h. 118a].

Szk: *karmazsin* ~ 1770: 6 Sing karmasin camellot [Told. 74].

2. teveször- (teveször-szövetből készített/való); (confectionat) din camelot; aus Kamelott, Kamelott-. 1758: Egy kék Kamelót Sárka prémmel meg hányt superlát [Nsz; Tsb 21]. 1768: Zöld Kamilot Rokamállal bérlett Bunda [Császári SzD; WassLt gr. Wass Ágnes köntösei közt].

Szk: *szőr* ~ *mente*. 1763: Egy rendbeli szőr materia nyári köntös, szőr kamillot mente dolmány posztó nadrag selyem készülettel [Hsz; Ks 23. XXIIb] * *török* ~.

1732: Egy Viseltes dolomány török kamélot, kapocs és Gomb nélkül [Kv; Ks 9 Kornis Zsigmond lelt.].

kamelot-dolmány teveször-szövet-dolmány; dolman de camelot; Kamelottdolman. 1732: Egy Viseltes le töt kávé szín kamélot dolomány Gomb nélkült [Kv; Ks 9 Kornis Zsigmond lelt.]. 1748: Kamillot Dolmány Sellyem készülettel [Vargyas U; CsS].

kamelot-szoknya teveször-szövet-szoknya; fustă de camelot; Kamelottrock. 1742: Egy mindennapi Kőkör-csin szín Kamilot Szoknya, Sarga paszamánt az allyán [Kisesküllő K; Somb.]. 1763: Egy viselő Zöld kamellot Új szoknya [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116]. 1780: Egy Kamelot szoknya [Kv; Pk 4].

kamelot-váll teveször-szövet-derék; brasieră/pieptar femeiesc de camelot; Kamelottleibchen. 1752: Egy kék kamélot Váll drot kapsokkal [Esz. gr. Pekriné^a lelt. — ^aCsak így, keresztnév nélkül].

kamerális 1. kamarai, kincstári; fiscal, de cămară domnească; árarisch. 1710: Az erdélyi generál a kamerális commissióval, Hannal együtt Bíró Sámuel, ő is kamerális persona lévén, recommendálják az udvarban, a többi magyar urak penig Bethlen Lászlót [CsH 465]. 1710 k.: Hogy extra omnium interessatorum suspicionem legyen ez a conscriptio, legyen minden vármegyében, székben vagy districtusban egy magyar, egy székely, egy szász, egy német militaris, és ismét egy más kamerális német conscriptor, in summa öt főszemély és azonkívül a scribák [BÖn. 926]. 1820: A Csiki Bányáról a' Camarális Ertzet a' Regimentnek a' Monitiot, Bagásiát, 's egyebeket mindenkor számos Szekerekkel 's Gyalorka kelletik vecturazni [Usz; UszLt VIII. 6/68]. — L. még BÖn. 905, 915.

2. ~ *ispán* kincstári uradalmi ispán; vătuf al domeniilor (statului); Gespan beim Kameralgut. 1847: az tekintetes camerális ispány úr is sokadmagával kiment Bucumba, hogy Varga Katalint elfogassa, de azonnal az egész bucsumi közönség felkölt Melynél fogva a tekintetes camerális ispány úr is tartva a rossz kimeneteltől, visszatért [VKp 221–2].

kameralista 1. ? sókamarai tisztviselő; funcționar de la administrația salinelor; Beamte(r) bei der Salzkammer. 1810: Azt tudom bizonyosan, hogy a régi időkben, mikor az említett erdők szabadok voltak, városinak, kameralistának és még cigánynak is szabad volt erdőlni szabadon [Erdő III, 29 Tanúvallatás a vizaknai erdők használatáról].

2. kamarai/kincstári tiszt; funcționar/expert financiar la vistieria statului, vistiernicel; Kameralist. 1704: most hallottuk, hogy a kameralistáktól is a generál tízezer forintokat kíván melyet a kameralisták már egymás között fel is vetetnek | Ma elsőbben a kameralisták és a Gubernium adjunctusi, úgy mint az ítélőmester Sándor Gergely és Haller György uramékat is odarendelték, hogy a thesaurariatust illető leveleket feleressék [WIN I, 94, 279].

kamerárius 1. kamarás; șambelan, cămăraș; Kämmerer. 1595: Bernardus Waltherus, Maria Azzony öfge Ca-

merariussa . . . tert meg: Wrunk ö fge Gyulafi Lestárt^a attá vala melleie, hogy el keserye [Kv; Szám. 6/XVIIa. 58 ifj. Heltai Gáspár sp kezéül. — ^aBáthory Kristóf, Zsigmond és András diplomatája].

2. császári és királyi kamarás; sambelan împărătesc și regal; kaiserlicher und königlicher Kämmerer. 1705: a mi jó és örök emlékezetre méltó kegyelmes urunk^a megholt légyen 5 Maii . . . a három korona^a a koporsón volt . . . kit is rúdakon tizenkét camerariusok vittének [WIN I, 451–3. — ^aI. Lipót császár és király. A római császár, a magyar és a cseh királyi korona]. 1772: 19-ma Julii . . . temetett generalis gr. Bethlen Ádám úr Kolozsvárra a Farkas utcai templomban igen nagy halotti pompával . . . A koporsó violaszín bársonnyal volt bevonva, azon egyfelől a Theresianus ordo^a keresztc, más felől az arany kulcs, minthogy camerarius volt [RetE 280. — ^aA Mária Terézia-rend a Habsburg-uralkodók adományozta egyik legnagyobb kitüntetés volt]. 1776: hallottam Mgs L. Báró, és Camerarius Nemes Turótz Vármegyei Örökös Fő Ispány Revai Lajos Ur Groffnéjától, Mlgs. Groff Eszterházi Theresia Asszony ö Ngától [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.]. 1804: Addigis pedig mig mentől hamarább lehetne szerentsém Nsgtokot tisztelni . . . maradok Mlgs Grof, és Camerarius Ur Nagyságodnak tisztelő hiv alázatos Szólgája [Cserefa MT; IB. Szilágyi Elek gr. Toldalagi Lászlóhoz].

A cs. és királyi kamarási rangot, ill. címet a Habsburg-ház uralma idején az uralkodó császári, ill. királyi minőségében adományozta a nemzeti rendhez tartozó, bizonyos szigorúan meghatározott származási, társadalmi és vagyoni feltételeket betöltő alattvalóknak. Az első adalékban szereplő aranykulcs e rang jelvénye volt.

kameratikai kincstári; fiscal, de cămară domnească; ärarisch. 1726: az harminczadon által a molduvai marhának behajtása egy kevés cameraticai jövedelmecskének okáért szabados lévén, oly nagy kárt téssen székünkbeli lakosinknak, hogy azok miá semmi marhai az hazánkfiainak nem distraháltathatnak [SzO VII, 328 Cszs, Gysz és Ksz a gub-hoz].

kamerdiner komornyik; camerist; Kammerdiener. 1764: Horvát Eleket Kemény László úr Bécsben csak úgy fogta fel . . . s mint valami Cammer Diener úgy volt mellette egy darabig [RetE 170]. 1796: Mgs Grof Gyulai Josef Ur ö Nsga Kamerdinerinek cedulat küldöttem fel [Szilágycséh; IB. Fogarasi István lev.]. 1802: hallottam ma beszélni hogy . . . az Leányért volna az villogás, mert az Cammerdineris szeretné, 's az ide való Baro első Legénnyeis szeretné, 's nem oszthatták [Mv; Born. XXXIX. 53 Bedő Józsefné vall.].

kamerdot-ing ? sávolying; cămașă de camelot; Kame-lotthemd. 1768: Virágos Patyalat ing, Tászlistol, Gallérostol . . . Vesszős Muslin ing . . . Vesszős kamerdot ing [Császári SzD; WassLt gr. Wass Ágnes fehérmű-jec].

kamertuk 1. kelmefajta; un fel de jesătură/stofă; Art Stoff. 1840: fáin kamertuckból készült nyakravaló [DLt 54] nyomt. kl].

2. e kelméből készült; fűcút din această jesătură; aus diesem Stoff verfertigt. Szk: ~ *belső gallér*. 1788: Egy pár vékony gyolts Ing váll, ki gerebjézt két kamertuk

belső gallér, vékony gyolts elő ruha [MV; TSb 47] * ~ *fersing*. 1810: Egy Kámertuk fersing . . . Rf 15 xr I [Mv; MvLev. Illyés Anna hagy. 2] * ~ *tászli*. 1766: Egy Kamertok igen szép egy pár ingajjal előruhástol hozzá való igen szép varrat hármás tászli [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva lelt.]. 1788: Egy pár sujtásos kamertuk duplós Tászli [Mv; TSb 47].

kámfor camfor; Kampfer. 1558 k.: talalz camfort az edennek feneken Megco(n)giellaltath Minth az kenyer [Nsz; MKsz 1896. 283]. 1585: Jowe az Kalmar Myhalj Zolgaya Mihaly deak, hoza vrunk zamara egy altalag Kamfolt [Kv; Szám. 3/XXII. 1]. 1678: vöttem az Kalu-gyvertől más fel font Kamfort Tiz forinton [Utl]. 1683: Egy pogacsa kánfor [Utl]. 1759: Egy fejr Iskatullyában egy jo darab Camfort . . . Egy kis fejr skatullyában feles bűdös követ [Sárd AF; TSb 51]. 1802: az ország uton talátnak egy ki fenekelt Fenyő fa Tonnát, melyet . . . meg vizsgálván kaptunk benne Tizenkét darab kámfort vastag kék papirosba külön külön bé-borítva, és azon kívül egy más türedéken viszont valami egyben mór-sá-lodott hasonló Kámfort [Szászváros; DLt].

kámforos 1. kámfort tartalmazó; camforat; Kampfer enthaltend. 1810: Nékem ezen kámforos általagot adta [Déva; Ks 117 Vegyes ir.].

2. kámforral elegyített; amestecat cu camfor; mit Kampfer gemischt. 1670: Rosavizet nem ártana neki^a innya adnom az forráság ellen, de nincsen, mert eltörött vala az üvege; az ki van, kámforos, az nem jó innya [TML V, 412 Vér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz. — ^aA beteg gyermeknek].

Szk: ~ *spiritusz* kámforszesz. 1759: az Gyermekek azon reszkető kezeckéit Feleségem Kánforos Spirituszal mosogatván tegnap semmi olyas felettébb való nagy változása nem volt az Gyermekek [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.].

kaminyica kemence; cameniță, cuptor; Feuerherd. 1820: A Pálinka főzőbe egy Kaminyitzának^a [Déva; Ks. — ^aE szó első magánhangzója — a betűvetés bizonytalansága miatt — még e-nek és o-nak is olvasható].

kámizol ujjas; camizol; Kamisol | zubbony; bluză; Art Rock, Bluse. 1795: visel egy rongyos kék színű apro fejr gombos kurta Jánkerlit, egy tabák szín kámizolt [DLt nyomt. kl].

kámona ' ' 1761: én az után meg szoritatván az Uram Kámonájab(an) el' attam egy darabocská szánto fűvet [Verebes Cs; Hr 9. 1].

kampamentum táborozás; campament; Kampierung. 1769: Méltóztatván a Mlgs Királyi Gubernium parantsolni arról, hogy ezen esztendőben szükséges képen lejendő Campamentumra nevez a Naturalék(na)k minden Falukban lejendő egybe gyűjtése iránt illő és szükséges rendeléseket tennének . . . Parancsollyuk kegyk(ne)k, hogy a kirendelt Naturalékok oly készen tartsák, hogy . . . a mely nap parantsolatik leg ottan Csikba indithassák [UszLt XIII. 97]. — L. még RetE 356.

kampánia táborozás; campament; Kampierung. 1705: csak maga alá való lova tizenkét paripája vészett el az elmúlt companián [WIN I, 621]. 1736: a Francia az jövő Campaniara erősen készül láttatik ugyan mint ha a Spanyol ellen volna szándéka, és igyekezeti [ApLt 2 Kálnoki Mihály Apor Péternéhez Nsz-ből]. — L. még WIN I, 632.

kampimarsall(us) kb. tábornaszernagy; general; Feldzeugmeister. 1705: Beérkezik Kolozsvárra az egész német ármáda^a Herbeville campimarsallus is bejű [Kv; KvE 245 GM. — ^a1705. nov-i eseményre von.] | a campimarschal szállásán Virmond generál, Gombos generál több főtisztekkel mulatnak vala [WIN I, 651].

kampíroz táboroz; a campa, a-şi aşeza tabăra; kámpieren, lagern. 1775: Szörnyű nagy készüllet volt a campamentumhoz, mivel úgy volt disponálva, hogy az Aranyas széki Szabadmezőn 15 ezerből álló militia campirozzon [RetE 356].

kampírozhat táborozásban részt vehet; a putea participa la campament; an der Kampierung teilnehmen können. 1739: Groff Harack . Neapoliban jártomban oda való Vice király volt . igen üdös ember, s nem hiszem hogy Campirozhasson [M.csesztve AF; Ks 99 Kornis Antal lev.].

kampó círlig; Haken. ? Szn. 1591: Kampo ferencz [Kv; Szám. 5/1. 29].

kamra l. kamara

kamsa kanmalac; purcel; männliches Ferkel. 1697: Az idei eme malacz nro 5 | az idei kamsa nro 6 [Pálos NK; LLt Fasc. 114]. — Vö. a *kansa* címszóval.

kamuka 1. . | damasztkelme; damasc; Damast. 1519: Item Choha de panno purpian grisei coloris orna-ta cum camuca [Vh; MNy XXXI, 125]. 1546: az Egj, Es-koffya es az Egy rohanakwalo, komoka (!) mynd az keeth, nest gereznaual Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. 1579: hoztanak onnet kywol waradrol ő Nganak azonünknek gereznat barsont kamúkat atlaczo [Kv; Szám. 1/XVIII. 23]. 1593: Akiket latnak hogy vagy eo maga vagy feleseghe gyermeke hozzáok Allapatiokhoz . kepest Ne(m) illendeo feo es draga Ruhazatokat, tudni illik Granatot Skarlatot, kamokat vissel Ameny Adoot erdemlene ket Anny Adora Irathassak [Kv; TanJk I/1. 206]. 1597: Az Meli kamúkakat Taffotakat B Vram vasaroltatot vala Vrunk zamara, vitte ezeket, az Fel zemeo Desi Istuan Deak feier varra | hozot volt Komiatzegi Marthon Lengiel orzagból Granatot Kamúkat [Kv; Szám. 7/XII. 58, 60 Filstich Lörinc sp kezével]. 1602: Egi szoknianak ualo cinalotlan kamoka [Jára MT; Berz. LXV/9]. 1668: Egy darab Tanyer keszkenyőnek valo kamuka [Mk Kapi György lelt. 7]. 1710: (II. Rákóczi Ferencen) kék kamuka vala a mente, nyuszt mállal bélelt [CsH 362]. 1736: Nyárban penig az öreg vrak materia köntösben jártanak, az vagy bíbor vagy kanavác vagy kamuka volt [MetTr 352]. 1843: megemérem hogy, 106 Százhat font fonalat és három font három fertály veres fejtőt kezemhez vettem amelből, fo-

gam Szónni következő kiválasztat formákat ugyanint kamukat sáyast (így!), kendőt [Kv; IB. Konetzni Ignázt takács kezével]. — L. még KemÖn. 65; TML IV, 98, 185, VIII, 39.

A címszót már MA *kanioka* ~ *kamuca* alakban szótározza 'Vestes Damascanus. Pannus Damascenus' jel-t tulajdonít neki; PP átveszi MA alakváltozatait és kettős értelmezését, PPB pedig a latin jel-eket — további mn-i jel-ű értelmezések beiktatásával — a német 'Damast' jel-sel egészíti ki. Alkalmasint e jelentésadás nyomán indulva, az NySz és nyomában az OklSz meg a TESz a német szó magyar *damaszi* megfelelőjét iktatja be értelmezésként. Ha azonban tekintetbe vesszük a *damaszi* mai 'lenből, pamutból v. (mű)selyemből való egyszínű szövött anyag' (ÉrtSz) jel-ét és egybevetjük a mi *kamuka* al. felsorakozó szócikkeinkben jelentkező, másszerű kelmefajtára von. tárgyi világgal, nyilvánvaló, hogy a régiségbeli szó nem értelmezhető a mai jel-ű damaszi szóval. Alighanem ez esetben is a régi és az új határmezsgyéjén szótározó s így a régi jel-t még valamelyest ismerő CzF jóval helyesebb úton járhat, mikor ezt írja: „Juhteve (!) szőréből készült kelme, mely gyapjú, selyem, vagy gyapot fonalakkal is van keverve (Camelot) . Néhúlt a közép nyelvén: *kamilót*, régiesen *csemelet*”^a [Egy. de alkalmasint sajátóba juh v. tevé h.].

A szerk. nehezen tartja elfogadhatónak a *kamuka* : *kamilót* csemelet azonosítást, inkább azt véli, hogy a *kamuka* és a *csemelet* két rokon kelmefajtára vonatkozhatott, és ezért a két amögys divatjámi kelmefajta jel-é idővel — de legkésőbb CzF szótározásának idejéig — egybekeveredhetett; így kerülhetett bele CzF-ba az azonosítás. E kérdésben a döntés a szövezes anyag történetének kutatójára vár. Még e döntés előtt a szerk. siet megjegyezni, hogy míg a kamukából készült asztali terítékneki esetében nagy valószínűséggel elfogadható a 'damaszi' értelmezés, a ruhanemű esetében inkább 'vmilyen finom posztókelme' jel-sel számolhatunk. Az 1. jel. alatti ? erre a kettős értelmezésbeli lehetőségre utal.

Szk: aranyos ~. 1687 k.: Egy sing Aranyas Kamukától f — //30 [MvRKLev. Vect. 2] * **fejér** ~. 1576: Egy kis darab feyr kamoka oltarhoz walo [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 9]. 1595: fejér kamuka ket singh [Zsom-bor K; SL]. 1652: Második szoknya egy fejér kamuka [Mihályfva NK; JHb XXII/41 kel.] * **fekete** ~. 1607: egy granat mente fekete kamokaval bellett [Uslt III. 4. A3]. 1629: Egy fekete felseo ruha fekete kamukauval bellett f 29 [Kv; RDL I. 132] * **hajszin** ~. 1668: Ha találtna Kegyelmed egy sing hajszin kamukat, vétetne Kegyelmed ehhez az viselő szoknyámhoz [TML IV, 260 Vér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz] * **karmaszin** ~. 1687 k.: Egy sing Karmaszin Kamukától f — //15 [MvRKLev. Vect. 2] * **kék** ~. 1627: Egy Gránat felseo Ruha kek kamukauval bellett f 32 [Kv; RDL I. 132]. 1647: Az Almariumban vagion fel sing kek kamuka [M.királyfva KK; BK 48. F. 16]. 1674: Vagyon az Ura(m) lora valo szerszáma kék kamukára Csinált széles szerszam sügyelőstul orozatostol [Beszt.; WassLt 72/6]. 1711: Egy Darab válnak valo Kék Kamuka [RLT Kabos Sándor lelt.] * **királyszin** ~. 1651: Edgi Szederjes Czemeljet Mente Kiraly szin kamukaval bellett [WassLt Wass Judit kel.]. 1660: Harom kis uankosok edgyk . kiraly szin kamoka [Lázárfva Cs; LLt 117]. 1667: ada kezében . Egy hay szin angliaj mentet, kiraly szin kamokauval bellett [LLt] * **kőz** ~. 1687 k.: Egy Vegh kösz kamukától f — // 60 [MvRKLev. Vect. 2] * **lengyelországi** ~. 1740: Lengyel országi Kamuka [Ne; Told. 19] * **mákszin** ~. 1634: az Balintfi Christoph vram ket nagib fiainak hagiom az kek perpeta, mallal berlet szorito mentemet egyknek; Masiknak az Valban vagott viragos mákszin kamukauval bellett szederjes granat mentemet [WassLt 73/1 Cegei Vass János végr.] * **narancsszin** ~. 1595: Peterdy Peter Vramnak attam Naranch zin kamukat 8 singet singit f 2 d 40 tt f 19 d 20 [Kv; Szám. 6/XVI. 99] * **rác** ~. 1687 k.: Egy Vegh Rác Kamukától f — // 60 [MvRKLev. Vect. 2] * **szederjes** ~. 1576: Wagon ket Singh Jgen Zep zederyes ka-

moka [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 7]. 1590: Tordara Zederyes kamokat vytt vaydanak fyztte(m) f. — d. 50 [Kv; Szám. 4/XXI. 87 Kis István sp kezével]. 1651: Edgy Zöld Iskallat Mente Szerjeres Kamukaval bellet [WassLt Wass Judit kel.] * *szegfűszin* ~. 1595: Apaphy Miklosnak attam 8 sing zekfw zin kamukat f 16 [Kv; Szám. 6/XVI. 99] * *török* ~. 1674: Vagyon más egy Aranyas kaftán paplan kek Török kamuka az kerületi [Beszt.; WassLt 72/6]. 1697: Egy kek Török kamuka, nyul háttal bérlett viseltes háló mente [KGy] * *velencei* ~. 1683: Ket sing veres Velencei kamukát . fl 8 [Utl]. 1736: az urak mentéje belől vagy bársonnyal vagy aranyos matériával vagy velencei kamukával volt megbérelve [MetTr 351] * *veres* ~. 1574: Wagion Egy tabit zokniam hozzu vzu es egy dupla tafota zoknia egy ruhanak valo veres kamuka vegbe [Gyf; JHbK XXI/12. 3]. 1596: Egy granat dolmany cowigh zeold bagaziawal bellet weres kamoka keorewl . f 19 [Kv; RDL I. 65]. 1609: vararlottam Negied fel singh veres kamukat singit p(er) 3 [Kv; Szám. 126/IV. 417] * *virágos* ~. 1628/1635: Zold viragos kamoka tizenegyed fel singh [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kelemen lelt.]. 1659: Egy darab viragos kamuka [Csz; LLt Fasc. 146]. 1713: Tekintetes Nemtes Tholdalagi János Uram Feleségével . . adta(na)k az éneklő székre zold virágos kamukát 5 singet [Koronka MT; MMatr. 313] * *zöld* ~. 1607: Eőt mentek . . . Eggi fekete Tengeri kezce ollo beörrel bellet, másik zeold komokauál bellet [UszLt III. 4. A. 3.]. 1657: Egy zeold komokauál peremezett, veres arannias viragos barsony középu papplan [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. 1727: Egy tarka aranyas kiraly szin Paplan zold kamuka kerületi [Marossztyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsanna kel.].

2. damaszt-asztalnemű; fajá de masá din damasc; damastenes Tischzeug/leinen. 1816: 24 Személyre valo fain kamuka . . 400 Rf . Egy 12 személyre valo kamuka abrasz 12 asztal keszkenyövel . 62 Rf 11 xr [Kv; Born. IV. 41]. 1829: Báro Kemény Dénes által testvére Susánna émaritatiojára adattak a' következendők . 50 Tizenkét személyre valo kamuka 90 Rf. — 60 Hat személyre valo kamuka 40 Rf [Ne; KCsl 15].

3. damasztból készült/való; confectionat din damasc; aus Damast, damasten. 1560: Rwha Nemw Marha . Harmadyk granath felso ruha weres, hytwan kamuka az galleran bagazia [JHb QQ Temeswary Janos reg.]. 1589: az en attjam almadj gaspar vra(m) adot Egi fekete barsonj kjs mentet es másik zold kamuka nestel bellet [JHbK XLV/43 Ombozj Mjklos kezével]. 1652: Masodik szoknia egy fejer kamuka az allian Egy rend fejer czipke prem [Mihályfva NK; JHb XXII/41 kel.]. 1686: Derekalj hajak száma; 1. Edgy veres attlacz; 2. Más edj sarga kamuka [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. 1842: Abrasz két kamuka . Cseléd abrasz 2 [Dés; Újf. 3 Újfalvi György hagy.].

kamukaabrosz damasztabrosz; fajá de masá din damasc; damastenes Tischtuch. 1627: Harom vegh kamoka abrosz. Mas rendbeli harom vegh kamoka abrosz [BLt Béli Kelemen lelt.]. 1668: Egy kamuka Abrosz középie kötes . . . Egy rend köteses kamuka Abrosz . Egy kamuka Abrosz középin egy egy rend kötes . . . Egy kamuka Abrosz egy rend Recze a közepin [Mk Kapi György lelt. 7–8]. 1763: 2 hoszszu kamuka abrasz

. . . Syllesiai gyoltsra varrott fejer Lájblí [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.]. 1768: Tizenkét personára való Abrasz . . . Lengyel Abrasz egy Kamuka Abrasz egy [Császári SzD; WassLt gr. Wass Ágnes asztalneműje]. 1802: Asztali készültek . . . Egy tizenkét személyre valo kamuka Abrosz [Ne; DobLev. IV/858. 3b]. 1805: Két Tuczett asztal keszkenő kamuka abroszostol edgyött [M.macsás K; RLt Majteni Istvánné Rettegi Sára kel.]. 1818: Egy kamuka Abrasz. Ehez 12 kamuka Asztal Keszkenyők 85 Rf . . . Egy Ház Szövés nagy Abrasz . . . Három vastagabb Ház Szövés Abrasz [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina kel.].

Szk: *becsi* ~. 1648: Asztalra valo vekony becsi kamoka abroszok Nro 22 [Mk Kapi Kata kel. 3] * *lengyelországi* ~. 1633: Lengyel országi Kamuka Abroszok tiz Asztalra valo [Ks Vessellini Kata kel.]. 1673: Lengyel országi Kamoka abraszok [Fog.; Utl]. 1723: Vagyon egy vég Lengyel országi kamuka virágos abrosz [Koronka MT; Told. 29/2] * *szülésiai* ~. 1763: Két egy arányu, Slesiai Kamuka Abrosz Tizenkét Személyre valo hozzá valo 24 Asztal keszkenyövel flor 100 [Hsz; Ks 23. XXIIb].

kamuka-asztalkeszkenő damaszt-asztalkendő; s(er)vet/ s(er)vel din damasc; damastenes Mundtuch. 1748: Kamuka asztal-keszkenőt Nro — 8 [Koronka MT; Told. 11/92]. 1789: vettem kezemhez . . . 3. Tutzet vekony kamuka asztal keszkenőket, ezekhez valo három nagy kamuka abrasz [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. 1826: öt Duttzet vekony lengeteg kamuka asztal keszkenő [Koronka MT; Told. 19]. 1874: Egy kamuka fehér asztal keszkenő [Szucság K; RAk 64].

Szk: *krakkói* ~. 1673: Hat Krakkay Kamuka asztal keszkenő [Fog.; Utl] * *lengyelországi* ~. 1692: Lengyel országi kamuka asztal keszkenők Nro 14 [Bilak BN; JHbK I/36].

kamuka-asztalnemű damaszt-asztalnemű; fajá de masá din damasc; damastenes Tischzeug. 1812: Feles Kamuka Asztalneműk lévően, ugy szintén ezüst nyelű kések kalánok azokotis elvitte [Héderfája KK; IB. János Ersebeth Takáts Josefne ns (28) gr. I. Bethlen Sámuel tisztnéje vall.]. 1814: Igen szép damásk és kamuka asztalneműk [DLT 107 kv-i nyomt.].

kamuka-asztalra való damaszt-asztalnemű; fajá de masá din damasc; damastenes Tischzeug. 1812: Tudom aztis, hogy mind azon . . . drága kamuka asztalra valókot magával a Groffné elvitte [Héderfája KK; IB. Bardi András (24) grófi kertész vall.].

kamuka-derékaljhéj damaszt-derékaljhuzat; inveli-toare de damasc pentru saltea; damastener Unterbettzeug. 1668: Ket Kiraly Szin török kamuka derekaly héj [Mk Kapi György lelt. 3].

kamukadolmány damasztdolmány; dolman de damasc; (feiner) Damastdolman. 1588: Vagyon egy veres Kamoka viselt Dolmany Apro Aranyas gombok vgmint 44 vagyon Rea varwa [Kv; KvLt Inv. I/2. 13]. 1595: Egi fekete kamuka dolmanj f 10 | Egi zederjes halhew (!) kamuka dolmanj pupplikán zineo zeold tafotával bellet veres Atlach keorecole . . . f. 26 | Egi zekfeo zineo zederjes

verfelies kamuka dolmány pupplica(n) zjneo taffotawal bellet f. — f. 22 [Zsombor K; SL. Sombori reg.]. 1611: Egy zederies kamuka dolma(n) zeöld taffotawal belet az alia es az dereka alat zeöld pozto f. 8 d [Kv; RDL I. 88]. 1708/1755: Egy megy szín ujatlan kamuka dolomán [Altörja Hsz; HSzJP]. 1723: Egy fa héj szín Selyem kamuka dolmány | Egy tüdő szín virágos kamuka dolmány [Koronka MT; Told. 29/2]. 1732: Egy Viseltes Viola szín kamuka Nyári dolomán kapsok nélkült [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 5]. 1739: Virágos kamuka Puplicán szín Dolmány [Szászkerked K; LLt 96].

Szk: *velencei* ~. 1700: Egy Zöld Velencei Kamuka Dolmány ezüst Szkofium Gombok rajta [Hr 1/20].

kamuka-előruha damasztkötény; şorj de damasc; damastene Schürze. 1717: Haj szín uiseltes kamuka elo ruha arany Cispkés 1 [TSb 5].

kamuka-felsőingváll damasztlájbi; vestă de damasc; damastenes Leibchen. 1627: Vagion Egi Zeold Kamuka felső Ing váll Arani prem ket rendel raita aestimaltuk f. 9 [Kv; RDL I. 135].

kamuka-foszlán damasztkabátka; jachetă de damasc; Damaströckchen. 1549/1752: Az kamuka foszlánt hajjom Lázár Istvánnak [Szentanna MT; LLt].

kamuka-főkötő damaszt főkötő; scufie de damasc; damastene Haube. 1772: Egy Nyuszt Karmantyuból Egy Lepedő hajtásból . Egy kamuka Főkötőből álló portékáimmal együtt hagyom és Legalom Testamentumom és rendelésem véghez vijendő Senator Tkts Radnofái Nagy Sigmond Uram ő Kglime kezében [Kv; KvRLt IV 32/6].

kamuka-hacuka damaszt felsőkabát; pardediu/haină de damasc; (leichter) damastener Überrock. 1574: Vagion Egy veres Kamuka haczokam azt hagiom az makray miklos Leanianak Annoknak [Gyf; JHbK XXI/12. 3]. 1598: Balassj Thamas vallia . nallunk vala egy veres Attlaz es egy zederyes Attlaz Zokniak, esmet egy veres kamuka haczoka [Kv; TJK V/1. 253b].

kamukahéj damasztthuzat; învelitoare/fajă de damasc; damastener Überzug. 1648: Egik Agibeli parnak-(na)k veres kamoka hejak vagion [Mk Kapi Kata kel. 5].

kamukahím 1. himzésfajta; un fel de broderie; Art Stickmuster. 1576: wagion ket Ingre walo czynadof Ingh wy egyket warottak kamoka hymel masyk te-reok warrasos zabassw | Vagion egy Jgen zep wekon czynadoffon kezkenyechke kamoka hymel ezeost fonal chazarozoth Aranyal teoltet Selmwel elegy Sodratlan Synyor nelkeol | Maas mereo Ingwal waroth kamoka hymel ezeost fonalal chazarozott | Egy kamoka hymel waroth kys galerochka [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 5].

2. szőttessminta-fajta; un anumit model ţesut; Art Webemuster. 1628/1635: Egy uegh kamoka hjmmél zwtt kender vazon [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.]. 1728: Egy abrosz kotzkás retzés Más igen szep abrosz kamuka himre szöve Vagion mas is bors himre szöve [Árkos Hsz; SVJk] | Abrosz retztes közepű ka-

muka himre szőtt [Uzon Hsz; i.h.] | Vagion . . . Egi kamuka himre szőtt sahos abrosz [Szacsva Hsz; i.h.]. 1739: 5 vég kamuka himbe szőtt Abroszsz darabba Nro 5 [Szászkerked K; LLt 96].

kamuka-kávészeskenő damaszt-kávékendő; şervet de damasc pentru servitul cafelei; damastenes Kaffeetuch. 1849: Egy nagy Házi Kamuka kavés keszkenyő [Széplak KK; SLt 17].

Szk: *sziléziai* ~. 1823: Silesiai, nagy veress kamuka kavés keszkenő egy [LLt Csáky-per 601. L. 1].

kamukakendő damaszt-zsebkendő; batistă de damasc; damastenes Taschentuch. 1823: Orcza törő Kamoka Kendő [LLt Csáky-per 601. L. 1].

kamukakeszkenő damaszt-asztalkendő; şervet/şervejel din damasc; damastenes Mundtuch. 1820: Egy 24 személyre való Kamuka Abrasz, és ahaz tartozó 24 ugyan tsak Kamuka Keszkenyők [Felőr SzD; BetLt 5 Fráter Theresia kel.].

kamukakesztyű damasztkesztyű; mănuşi de damasc; damastener Handschuh. 1628: Leani Aszonnak valo egy par kamuka keztii [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 7].

kamukaköntös damaszttruha; rochie de damasc; Damastkleid. 1573: Kalachsiteo ferencz Azt vallia Twgia azt hagi zegeny legen volt proskar de Latta azt, hagi egy Ideoben varadon Kamoka keontesbe Iar volt az felesége, De azt se(m) Twgia ky atta volt neky [Kv; TJK III/3. 170].

kamuka-mellrevaló damasztmellényke; ilic/pieptar de damasc; damastenes Leibchen. 1692: Egy narancz szín kamuka mellyre valo ezüst csipkével és nusztall prémezve [Bilak BN; JHbK L/36]. 1723/1764: Egy Szekfü Szén Virágos Kamuka Arany Cispke roka-torokkal prémezett Mejrevaló [Kv; TJK XVII/2. 232]. 1733: Edgj rongjos Komuka Tetszin ujjas mellyre valo [Marossztkirály AF; Told. 2].

kamukamente damasztmente; mantilă de damasc; damastener Waffénrock. 1560: Az ket kys Leannak mely marhat az annyok hagyoth Ezek . . . Egy weres Arantias barsony keontos. Egy weres kamuka Menthe [JHb QQ Temeswary János reg.]. 1687: Egy viseltes Zöld viragos Kamuka Aszony ember(ne)k valo mentét, egy rend galand körüllette a' tizenharo(m) ezüst aranyas gomb rajta [Déva; Szer.]. 1709: Sára(na)k hagyok egy Zöld kamuka mentét és szoknyát [Kv; Pk 6]. 1718: Egy kék kamoka mente, neztel bélettel, elegyes csipke rajta [Kilyén Hsz; SzO VII, 235 Borbás Györgyné Kilyéni Székél Erzsébet kel.]. 1736: Arany Kötéses Bélet szegfü szín Kamuka Mente [Kv; RLt Somai Sándor és Sára osztálylev.]. 1763: 1. Lazus szín kamuka mente arany kötéssel nestel bellelve s prémezve [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.].

kamukamentéske damasztatillácska; manteluţă de damasc; damastenes Waffénröckchen. 1763: 1. Egy szín kék kamuka mentéske béletlen arany varrással [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.].

kamuka-nyakruha damaszt-nyakkeszkenő; fular de damasc; damastenes Halstuch. 1615: Egy . . kamoka vy niak ruha barsonj premes f. 5 d. [Kv; RDL I. 97]. 1625: Wagon egy fejer Kamuka nyak ruha fekete barsony premes ezüst kapcziok raita aestim. f. 6 [Kv; i.h. 126]. 1627: Ket zeold kamuka bellet nyak ruha Az mellicken Keskeni Arani prem vagion tt. f. 8 [Kv; i.h. 131].

kamukaosztovata damaszt-szövőszék; rázboi de jesut damasc; Webstuhl für Damastleinen. 1836: Ezen Kender fonalat két felé kell választani — mert ennek fele olyan vékony mind a' második rendbeli házi Lenfonal, és ebből fog Szövődni, a leg veko(n)nyából a' Kedves Leányom Kornisné Szöllő mustraja abroszával egyhelyt nekemis őtt abroszom, mellynek formájok e következőleg fognak Szövődni a kamuka osztátván^a [IB gr. Bethlen Sámuelné takácsának szóló ut. — ^aKöv. a fels.].

kamukapaplan damasztpaplan; plapumă de damasc; damastene Bettdecke. 1766: Kék Virágos Sellyem Kamuka paplany körülötte metszin tafota reá varrot fejer varrásos Lepedővel edgyüt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96].

kamukaruha női damasztköntös; rochie de damasc; damastenes Frauenkleid. 1573: Ilona Zeoch ferenchne Azt vallia hogy mykor be leot volna puskar Ez varosba latta hogi felesége frissen Iart Kamoka Rwhakban Mind partha Eowel gywreokel | Ewa Kalmar ferenchne azt vallia hogi latta parta Eoweyt gywreit es kamoka Rwhait puskarnek [Kv; Tjk III/3. 168, 172].

kamukás 1. damasztból való/készült; confectionat din damasc, de damasc; damasten, aus Damast. 1637/1639: Egy kek kamukas Ezüsteos farmatring 104. Ezüst horgas slefel raita aestimal(tuk) f. 12 [Kv; RDL I. 111]. 1673: őtt uj krakkaj kamukás abroszok 5. Hét uiseltés krakkaj abroszok 7 [Fog.; UtI]. 1699: a' Keresztúr^a Kápolna Conservatioj(á)k alkalmatosságával Nemzetes Kápolnári Pal Ur(am) . Conferált azon Tamplomotskahoz egy veres Csipkés aranyas Gyolts keskenőt. Egy Lengyel országi kamukás Bétsi Csipkés Abroszt [MMatr. 9b. — ^aMaroskeresztúr MT]. 2. ~ him szőttesminta-fajta; un anumit model tesut; Art Webemuster. 1628/1635: Egy uegh kamokas himbe(n) szót zeles kender uazon. Hasonlo keppe(n) harom kamoka himben szot szep kender uekonj uazon [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.]. 1648/1687 k.: Balog László Ur(am) adott egy Lengyel országi kamukás himmel szőtt abroszt [Mezőkölpény MT; MMatr. 387].

kamukasuba szövétkabát; palton de postav; Mantel aus Stoff. 1560: Egy weres kamuka suba [JHb QQ Temeswary János reg.]. 1562: Az ruhakrwl walo ozlas, Egy zederyes Kamoka Nesth swba, Egy Atlac dolmany veres [K; KP]. 1586: adot volt egy kamuka suba félth (!) [Aszó (melyik?); Told. 27].

kamukaszoknya női damasztalji; fustă de damasc; damastener Frauenrock | női szövetalji; fustă de postav; Frauenrock aus Stoff/Tuch. 1568: Mate deak Jacab, fa(us) e(st), hogy eo ezt hallotta, feyerwary Jmretol hogy

am fel akazthatom vala, Praiko Mihalt, de meg latia . . . hogy a mely kamoka szoknyat a felesége a faratall lelt, bizon ra koltly az perre [Kv; Tjk III/1. 238]. 1600: Zabo Jstwanne Ersebeth azzany vallya: Amikor herczegh barbarat zolgaltam Akkor thwdom hogi zepen vala colteozety ket kamuka zoknjaja vala, tafotaya vala . . . ketteoys [Kv; Tjk VI/1. 513].

Szk: citromszin ~. 1728: Egy Czitrom szin kamuka Szoknya kötöstől [Told. 19] * hollószin ~. 1739: Egy hollo szin Kamuka szoknya szederjes bagazia az bérlese [Szászkerked K; LLt Fasc. 96] * karmaszinszin ~. 1651: Egy Karmasin zen Kamuka zoknia egy rend Aranas ezüst Czipke rajta [WassLt Vass Judit kel.] * királyszin ~. 1651: Egy Kiraly zin Kamuka zoknia galon az Allian [WassLt Vass Judit kel.]. 1657: egy kiraly szin viragos kamoka valnelkül valo zoknia, az allia(n) kilencz rend (aran)y perem [Mihályfva NK; JHb XXII/42] * kökörcsinszin ~. 1759: Egy Kökörcsin szin gazdag aranyos virágos Kamuka szoknyát [Nsz; Tsb 7] * meggyszín ~. 1651: Vagion edgy Med szin Kamuka Szoknyaja az kit visel Edgy Med szin Terczinella Vall Arany Galanddal sztek be [WassLt Vass Judit kel.]. 1664: Egy virágos medgiszin kamuka szoknyát, hat rend ezüst prém az allyan medgi szin viragos Barsony az vállá fejer ezüst prémes [Beszt.; SL] * narancsszin ~. 1739: Egy narancs szin velencei Kamuka szoknya kék bagazia az bérlese [Szászkerked K; LLt Fasc. 96] * publikánszin ~. 1739: Egy bublikán (!)^a szin kamuka szoknya ezüst kötes Galandol Vállal edjütt [Sajókeresztúr SzD; BLt 7. — ^aÉrtsd: publikán] | Publikány szin viseltes kamuka szoknya [Szászkerked K; LLt Fasc. 96] * szederjes ~. 1560: Egy zederyes kamuka zoknya weres atlach az allian wallan vonth Arany Atlach [JHb QQ Temeswary János reg.] * szegfűszin ~ 1634: Egy szegfű szin kamuka Zoknya az allyan ket rendel zeold barsony prem [Kv; RDL I. 105] * téglaszin ~. 1682/1687: Attam Egi fel uiseltés Tegla szin kamoka szokniat, Ennek is az allian Negi rend Ezüst uolt [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.] * tengerszin ~. 1709: Tenger szin kamuka szoknya [Kv; Pk 6] * testszin/teccin ~ 1614: Egy test szin kamuka Zoknya vissett [Kv; PLPr 1612-15. 114-5]. 1637/1639: Egy teccin kamuka szoknya az vallan tizenhat gombu aran keotes [Kv; RDL I. 111] * velencei ~. 1637/1639: Egy Szederjes velencei kamuka szoknya [Kv; i.h.]. 1719/1751: Az hajadon Leányok edes Annya akarattya szerént viola szin vagy kökörcsin szin Veletzei Kamuka szoknyát vállastol kötöstől determináltunk [Süketfva MT; DobLev. I/95a]. 1733: Vagion egy Velencei Karmasin Kamuka szoknya valeat Hung. Flor 12 [Kv; Pk 6]. 1739: Egy narancs szin velencei Kamuka szoknya [Szászkerked K; LLt Fasc. 96] * veres ~. 1611: Egy uerres kamoka zoknia haro(m) hantatal es niolczos keottes rajta az uala(n) f. 23 [Kv; RDL I. 88]. 1654: Egy veres Kamuka szoknya vallastol tt: f. 40 [Kv; i.h. 142] * violaszin ~. 1734: Egy violaszin kamuka szoknya ezüst gazdag széles csüpké körülötte Galandal [Pk 6 Pákei Jánosné Almási Judit hagy.] * virágos ~ → meggyszín ~ * viselő ~. 1727: Egy viselő kamuka Szoknya Válastul s elő ruhástul [Marossztygyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsanna kel.] * zöld ~ 1560: Egy weres atlach zoknya. Egy granath Keontos. Egy zeold kamuka zoknya [JHb QQ Temeswary János reg.]. 1652: Egy Zeold kamuka zoknja az allia(n) Eot rend keo-

zeónseges Ezüst prem [Mihályfa NK; JHb XXII/41]. 1654: Egy Zeölt Kamuka szoknia valnelkul tt: f. 28 [Kv; RDL I. 142].

kamuka-szoknyaalj női damasztalj; jupon de damasc; damastener (Frauen)Unterrock. 1726: attunk egy Viselt es Velentzei Veres Kamuka szoknja alljat [Kv; Pk 6].

kamukaszövő-takácsmájszter damasztászövő-takács; jesátor de damasc; Damastweber(meister). 1836: 1836-ba(n) adtam által Kolosvart lako Kamuka Szövő Takács Maiszter Konetzní Ignácz elő kegyelmének 123 font fonalat [IB gr. Bethlen Sámuelné lev.].

kamuka-szuperlát damaszt ágyfüggöny; perdea de damasc la pat; damastener Bettvorhang. 1732: Ágy felibe való kék kamuka Selyem Supellát két darabban, gombjával, Sinorával, Rojtyával [Kv; Ks 4 Kornis Zsigmond lelt.]. 1742: Kamuka supellát, keskeny arany csipke körülette [Né; Told. 19].

kamukatakácsné damasztászövő-takács felesége; sojia jesátorului de damasc; Frau des Damastweber(meisters). 1838: tsokalam kezeit az Grofné Nagyságának és instálók az vékonyab Asztal keszkenyökhöz mégy (!) egy fél font, fonalat . tsokalam kezeit az Grofné Nagyságának Kamuka Takácsné^a [Kv; IB. — ^aKonetzní Ignáczné Dombaji Annának a férje takácsmester, a feleség meg szövőné is].

kamuka-tányérkeszkenő damaszt-tányértörő; cîrpă (de șters vase) din damasc; damastenes Tellertuch. 1629: Egy vegh kamoka tanyer kezkeno [Gysz; LLt Fasc. 155].

kamukaváll női damasztmellényke; ilic/pieptar de damasc; Damastleibchen. 1664: Viseltes megy szín arany galandos kamuka váll Nro 1 [Dés; Hr 2/23]. 1735: Egy Teczin viseltes kamuka vál [Sv; Hr].

kamukázás himzés; broderie; Sticken. 1716: Fejer ruhakbol juta Jankonak Egy vaszon abrosz veres fejtövel kamukázással varrott d. 68 [Kv; Pk 6].

kamukázott damaszt-hímmel himzett; brodat aseme-neja jesăturii damascului; mit Damaststickmuster gestickt. 1625: Mas egy len szál lengeteg fél szél veres fonallal kamukázot kendeo f —/32 [Kv; RDL I. 126].

kan I. mn hím; mascul; männlich. 1761: Teli Malaczak Eme, és Kann [Branyicska H; JHb XXV/39. 19].

II. fn 1. kandisznó; vier; Eber. 1623: Moldouaboll az Neztar es Prut melleöll, Hauaselfeoldebeöll az Duna melleöll Jgen Jo fele Eoregh zeöke diznokott vetesze(n) 200 teneztény valokot Tauozoll Jo kanonokot is vagy 10 [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1647: Vagyon eöreg Eme diszno No 3 Kan eörogh vagyon No 1 [Solyomkó K; SLt GH. 5]. 1681: Artany nro 18. Eme nro 53. Kan nro 3. A(nno) 1680. Kann nro 3 [Szűv; Ut]. 1731: Attam számban a Petki^a Sertéseinkét a Pasztornak Ecseti Martonnak ez szerent Artany nro 19 Kán oreg nro 6. öreg gölje nro 36. Tavalji Süldő nro 27, melyben kan nro 9 [TKI Petki Nagy cs. szám. 87a. — ^aPetekről (U) való].

1736: Sertések. Két esztendős kan nro 1. Három esztendős kan nro 1 . . . Esztendős Kan Nro 4 [Várhegy MT; CU XIII/1. 115]. 1744: Öreg Göje Sertes nro 13 Artány Nro 11 Kam nro 1 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. 1786: Esztendős Kan nro 2 Nagy Gönne nro 11 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. 1824: 3 veress szőrű, edgyik kam, másckettő göje, 3 Tarka ezek közül egyik kam, kettő ártány [HSzj farkasszörű al.]. — L. még RSzF 215; UF II, 612.

Szn. 1599: Kan Pal [Alperét/Szinye SzD; Ks]. 1857: nagy kan Janko [Körtvélyfája MT; LLt].

Szk: *fejer* ~. 1684: Vinczrol hozot fejer kan no 1 [A.porumbák F; Ut]. 1721: van Lesneken Majorsagh Diszno nro 35 Az öregi het a kannal eggyütt a Süldője nro 28 azok köztis van egy fejer kan a bal oldalan egy kis fekete folt [Lezsnek H; Szer.]. 1734: Fejer kan no 1 [Datk NK; JHbB. D. 1] * *fekete* ~. 1734: Fejer kan nro 1 Fekete kan no 2 [uo.; i.h.] * *kurta* ~. 1656: Fejer kurta kan [Doboka SzD; Mk Inv. 13] * *magyarországi* ~. 1729: A Diszno okolba(n) találtunk örogh disznót Esztendős Ártány 22 örogh magyarországi Kan 1 [Marosztgyörgy MT; Ks 23/XXIIb] * *nagy* ~. 1677: Nagy kan nro 4 Eme Disznok no 61. [A.komána F; Ut]. 1753: Eörogh Eme Diszno nro 25 Nagy Kanak nro 2 [Záh TA; Told. 18 gr. Toldalagi Ferenc inv.]. 1832: Egy nagy Kanbol lett kövér ártány. Egy nagy és egy más esztendős kan [Sáromberke MT; TSb 26] * *öreg* ~. 1637: Eöreg kan nro 4 [Fog; UF I, 415]. 1656: Disznok Dobokan. Eöreg kan vagion Nro. 2 [Doboka; Mk Inv. 11]. 1688: Eörogh Artany nro 2. Eörogh Kán nro 1 [Vh; Ut]. 1744: Öreg Kan nro 2. Eöreg Göje nro 4 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12] * *tarka* ~. 1748: Öreg Sárka szőrű tarka kan 1 [Aranykút K; Ks 23. XXIIb] * *téli* ~. 1696: Sertesek vadnak az makkán Teli Kan no 15. Teli eme no 21 [Bethlen SzD; BK] * *vén* ~. Kann 2 Kan 1 . . . A vén Kán 1 [Csapó KK; RLt].

2. vadkan; mistrej; Wildeber. 1711: az Haller Györgi Bátyám Ur(am) sipos kopoját levágta az a kan az kire mentünk volt az nyáron Haranglábra^a [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev. — ^aKK].

Szk: *erdei* ~ 'ua.' 1710 k.: Hívata engem mindjárt a generális, nékem agyarkodék szóval, a fogát is csikorgatta, mint az erdei kan [BÖN. 969].

3. *becsm.* Emberre von.; referitor la oameni; in bezug auf Menschen. 1773: Kutja valagából eset vén Kannya [Tarcsafva U; Pf].

kán han; Khan. 1582: Teremy Myklos wyzy negy lo-wan az Tatar Kam fyaynak marhayokat Tordara attam(m) f. 1 [Kv; Szám. 3/V. 40 Lederer Mihály sp kezé-vel]. 1583: egyeb byzonios emberek . azt yriak hagi eggik Chawz az masikat ery, wgy futtiak eiel nappal Tatar hamoth [BáthoryErdLev. 124]. 1618: De immár bizony dolog, hogy Erdebilbe hadta ez az követ az vezért, és az kázul pas<a> után vagyon mindenütt az tatár hám [BTN² 154]. 1621: Az Tatar Can keouete . . . it mulat-ua(n) attam(m) . . . zabot [Kv; Szám. 15b/IX. 3]. 1657: egynéhány taraczkot hoztak el a veszedelmes sáncz hely-re, mely most a kámnál vagyon [ETA I, 164 NSz]. 1658: Elérkezvén másodnap az tatár chám is nagy dühösséggel meggyújtatván az Monostor utcai Hóstátot [Kv; KVE 177 LJ]. 1672: Az tatár Krimből ki nem jöhet, mivel a kalmuk s muszka a régi tatár khánnal rajtok vannak

[TML VI, 240 Naláczy István Teleki Mihályhoz]. 1689: Császár szürke Török ló szarcsa Pej török ló Tatar Chám külte [Utl]. — L. még BÖN. 733–4; BTN² 263; ETA I, 157, 165, IV, 269; KemIr. 313, 316–20, 323–5, 330; SKr 322, 358, 372, 382, 430, 437, 452; TML II, 75, IV, 43; UF II, 290.

kanál 1. kalán

kanális 1. malomárok; canalul morii; Mühlgraben. 1817: Malom gátokat, Canalisokat, úgy halastokat . . . nem építettett [Vályebrád H; Ks 79. 5]. 1864: Dósa Lajos . . . lisztelő és dürrützelő malmának, az utolsó árviz . . . a vizet kerekre vivő kánalissát betöltvén; helyre állítására nézt árendatora Szentkovits Lukás ural ilyenként egységre lépett⁴ [Mv; DLev. 5. — "Köv. az egyezség szövé.].

2. meder; albie; matcă; (Fluß)Bett. 1843: a' Deberke patakának egy ujj Canalisza ásattatnék [Dés; DLt 901].

3. (vizlevezető) csatorna/árok; canal de scurgere; Abfangrinne, Wassergraben. 1757: Kertbeli kutra Canalisson alá fojo Csengő Patak vize a földbe rakot Csatornákat ne hogy meg iszopollyá 'a viz szorgalmatos vigjazzással kell lenni [Déva; Ks 92. I. 23]. 1825: 'a Nsgod Lako Curiáján lévő Konyhárol az uttza felől eső kő falon keresztül levő Canalisson a' Mosadék ezen város uttazára valo ki folyásának szünete nintsen [Dés; DLt 626]. 1826: a' Nehai Vass Sámuel Ur Udvarához tartozott Szökő kut felette költséges, és oda a' viz düctüssát nem lehet különben használni, hanem ha a' Nehai Vass Farkas Ur Curiállissához tartozott Csűrös kerten keresztül, Conserváltatik a Canalis [Cége SzD; WassLt Jk 4–5].

4. (tengeri) csatorna; canal (maritim); Kanal für die Schiffahrt. 1710 k.: Utunk volt Bruga, Nieuport, Ostenda, Dünkirk, Calaisre, mindenütt hajón, canalisokon [BÖN. 582].

5. átv út-mód; fel, mod; Weg, Weise. 1757: meg mutatam micsoda canalison kell azt a gonosztságot ki keresni [Fráca K; Ks 101 Cserei György lev.]. 1761: A memoria hominum a szörös botskornak arulása Varasunban (!) szabados volt, hogy nevezetesen vasár, és sokadalmi napokon senki nem kerdezhetette, miért arultatik mindektől, hanem az Tavaszzsal mitsoda canalison folyt, mitsoda directorium által ment véghez, hogy az szörös botskor(na)k publicum commerciuma tollaltatott [Torda; TJkT V. 63]. 1780/1804: a' Banya Koho Verő dolgában a' Torotzkai Forumról másuvá apellalni nem volt szabad, hanem a' Birák elől 18 köz ember székire . . . egyébb dologrol való törvényeket pedig maga Canalisán apellalni meg engedtetik [Torokó; TLev. 39–40].

kanapé 1. divány; sofa, canapea; Sofa. 1758: Veres muszujaal bévont kanapé [Déva; Ks 76. IX. 8]. 1779: Napkelet felől való Házba zöld kanape [Szu; UszLt XII. 8]. 1790: Egy ruinába jött kanabe (!) [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c]. 1793: egy kerek hátú kanapé antik labakon karmelita szín selyem materiával borított | egy kanape hamu szín bagaziával borított [TL Consr.]. 1820 k.: Egy kanapéj [Szentkatolna Hsz; HSzJP]. 1823: Egy tarka-kartonos kanapé és hat keményfából készült bé-

vont székek [Nsz; DobLev. V/1080]. 1849: Egy kanapéj gyöngy színre festve, szélei pedig sárgásan, — ezen kanapé töltött veress virágú anyaggal bé huzva a főjge [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Szk: *hátas* ~. 1788: Egy nagy hátas fekete bagaziás kanapé [Mv; TSb 47] * *karos* ~. 1849: Egy nagy fejez karas kanapé, ülete szalma [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * *kétülésű* ~. 1806: Edgy két ülésű zöld posztos veress festékű bikfa viseltes kanapé hozzá tartozó minden párnáival [Ne; DobLev. IV/897. Ia Árva Szántó Sándor conscr.] * *mahonifa* ~. 1862: egy mahonifa kanapé rongyos kék szőr szövet boritékkal [Kv; Pk 2] * *rokoko* ~. 1848: Egy rococco kanape 's e'hez 6 rococco székek [Bilak BN; LLt]. 1852: Egy rokoko kanapé szalmával töltve [Görgénysztimre MT; Born. F. VIIIb] * *töltött* ~ párnázott kanapé. 1816: Egy Veres festékes tsikos kanavászú töltött kanapé [Varsolc Sz; i.h. IV 41 Bornemisza Krisztina lelt.]. 1850: Egy fekete polituros töltött kanapé [Mv; DE 2]. — L. még a *bükkfa*-, *diófa*-, *fenyőfa*-kanapé címszók al.

2. (kerti) föld/gyeppadka; bāncuǎ de pāmīnt gazonat (in grādinā); Erd/Rasenbank (im Garten). 1814: A' Veteményes kert Sántzal körülvéve és Akásczfákkal be ültetve, és a kertben az akásczok között egy Pár kanape gyepből [Mezősályi TA; RLt Rettégi Sámuel küriája]. 1816: a' kertnek csak nem közepibe vagnak kereken ültetett gyertyán fa Fiatalok, melyek kerületében Födből rakott pasintal ékesítettett kanapéjokon lehet nyugodni [Jobbágyfa MT; BálLt 67].

3. kerti heverő; bāncă cu spetează (in grādinā); Gartenliege. 1796: Zöld kanapet is csinált edgyet a vetemenyes kertbe a mint bé kell menni a közép mesgyén [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1822: A Szomoru Fűszfáknál kanapé Fejér 2 darab [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8].

kanapéfa fa-kanapéváz; ramă de canapea din lemn; hölzermer Kanapeerahmen. 1801: Egy régi Kanapé fa [Koronka MT; Told. 23].

kanapépárna diványpárna; perniță, pernă de divan; Kanapeekissen. 1849: a' Grof megkérte Kelemen Bénit hogy készítettessen egy kanapé párnát a Kanape párna meg is készült [Kv; Végr. Vall. 78].

kanapé-processzus kb. kicsinyeskedő, szörszálhasogató ügymenet; procedură meschină; haarspalterischer Prozeß. 1877: Önnék cikkét a Tört. Társ. ülésében szerettem volna felolvasni, hanem egy kellemetlen intermezzo megzavart. A cikk felolvasása ellen Deák Farkas tiltakozott, mondván, hogy a cikk előbb a céh bizottságnak lett volna bemutatandó, és annak jelentése alapján felolvasandó. Én nem szeretem a kanapé-processzusokat, s legkevésbé oly régi barátommal, mint Deák Farkas [PLev. 35 Szilágyi Sándor Petelei Istvánhoz].

kanárimadár canar; Kanarienvogel. 1806: egy kanáriai madarat kaptunk mely G. Kornis Gáboré volt | A Serfőzőtől két Kanáriai madarat vettünk | az egyik kánali (!) madár meg döglött [Dés; KMN 211, 335–6]. 1823: Három fa és egy drotos nagy kalitzka 4 ezekben kanári madarak hat [Nsz; DobLev. V/2080. 3a Demény György hagy.].

kanás a ló állcsontja; falcă/mandibulă la cal; Kinnlade/backe des Pferdes. 1811: Nagy szépség ellen való hibának tartatik mikor az áll-tontjai, vagy a' kanásza a' Lónak széles [ÁrÉ 156]. — E szót a MPászt. nem ismeri.

kanász disznópásztor, kondás; porcar; Schweinehirt. 1798: A kanász két Nagy ártánt, s két nagy koczárt el vesztet mellyeknek Semmi jelét Se producalta, a midőn elis szökött [H; Ks 108 Vegyes ir. 51].

kanászter bádogganna, kaniszter; canistră; Kanister. 1808: 1 pár Kánászter [Mv; Told. 22].

kanavász, kanavác I. mn de/din canavață; aus Kanevas. 1705: Boricza leányomnak adtam egy vaszon rokolyat szőr kanavacz sely(em) csipkes vállal [PatN 56]. 1719: Ket job szoknyam vagyon Brassoban egy veres Angliai egy zöld kanavacz [Eresztevény Hsz; HSzJP]. 1740: egy Virágra varrott Pásint szín aranyos virágu kanavätz kerületű s Tetzin Tafota belésű Paplan [Ne; Told. 19]. 1766: Két egy pár Embernek valo Derekallyak; egyik(ne)k kanafász, a másiknak kék közönséges táblás tokjak [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva lelt.].

Szk: ~ *lengyel váll.* 1697: Egy zöld kanavác lengyel váll; keskeny arany kötes rajta [Beszt.; Ks] * ~ *nyári kesztyű.* 1657: Vagion mas egy zeöld kanauacz Sarga galonos njarj kestw [Mihályfva NK; JHb XXII/42] * ~ *pozsonyi váll.* 1749: egy Zöld Sellyem Kanavätz habos Matéria Posoni Vál mellyen vagyon három sor Poszománt, fejer Réz kapcsolakkal, és benne lévő Szekfű Szin materia Lászlival [Koronka MT; Told. 12/2].

II. fn canavață; Kanevas. 1599: Nemet Janos Hozot Bechj Marhatt 3 Fel Veg kanawachott 3 // [Kv; Szám. 8/XIV. 36–7]. 1667: attam Pater Janosnak egy darab kek kanavaczert s arany chipkejertt f. 50 // [Utl]. 1668: Ket darab veres kanovacz Uln. 6 1/2 [Mk Kapi György lelt. 4]. 1673: Egy haj szín mente tizenket szál szaros gomb rajta kanavaczal bellet [Marossztkirály AF; IB. Bethlen Domokos hagy.]. 1789: Egy viseltes Lálybli, melly(ne)k az eleje fekete Bársony a' hátulnya fekete Materia, a' Bérlesé Kanafáz [Mv; ConscrAp. 22]. 1797: 32 sing Szines kanofáz [Mv; Bállt 71]. 1811: Janketli béllésnek egy Sing, egy fertáj kanavászony Singe 4 flor 2 Sing és fél kanavászony [Kv; Hodor lev.]. 1861: 12 sing kanafász f 5/40 [Kv; Újf.]. — L. még MetTr 352; TML I, 541, 551, 555.

Szk: *aranyos* ~. 1696: veres Aranyos kanavács (!) vállastol Zöld Aranyos kanafász [Kelementelke MT; LLt] * *barackvirágszín* ~. 1697: Baracz virág szín kanavász [KGy] * *csikos* ~. 1799: Egy veres csikos kanafász [Kelementelke MT; LLt]. 1860: Egy tsikos kanavászszal bévont kanapé [Kv; Végr.] * *fekete* ~. 1693: Edgj muntli nestel bellett az eleje fekete kanaváczbol valo flo. 32 [Ne; DobLev. I/37]. 1821: 70 Sing fekete kanafätz [NkF] * *habos* ~. 1676: Vettünk Katonak 8 singh kek Eghszin habos kanavaczot 7tedfel forinton singit [Beszt.; Törzs] * *hamuszín* ~. 1781: 4 Sing Hamuszen Kanafász [Berz. 17]. 1801: 2 Sing hommuszin kanafász 40 xr [Déva; Ks 120. III. 7] * *hollószín* ~. 1696: Hollo szín kanavász [Gysz; MNy XXXVI, 198] * *karmazsinszín* ~. 1696: Két sing karmasin szín kanavacz [LLt 102/24] * *kék-égszín* ~ → *habos* ~ * *kradli formájú* ~. 1823: Veresses Kradli formájú konefász

[Kv; Somb.] * *meggyzsin* ~. 1708/1755: Egy vég megyszin kanavätz [Altörja Hsz; HSzJP] * *sárgás* ~. 1819: egy sárgás Kanavätz hajú kék tsikos derekaly [Kv; Pk 3] * *szederjes* ~. 1811: 1 darab szederjes kanavász [CU 113. I] * *széles stráfú* ~. 1833: Egy viseltes tarka kanavätzbol valo derekaly . Egy más széles stráfú kanavätzbol derekaly [Dés; DLt 750] * *tarka* ~. 1833: Egy viseltes tarka kanavätzbol valo derekaly [Dés; DLt 750] * *testszín/teccin* ~. 1717: Egy szoknya(na)k valo tetszin Kanavätz [TSb 5] * *tót* ~. 1798: 2 Sing tarka tót kanaváz xr. 36 [Déva; Ks 73. 74. VII] * *veres* ~. 1806: Veres kanafász 1 54 [Mv; Ks 34. VII] * *veres sujtásos/sujtású* ~. 1798: 3 1/4 sing veres sujtásos kanavász Rhf I xr 27 3/4 [Mv; Ks]. 1806: 3 Sing Veres Sujtásu kanafász [Mv; Ks 34. VII] * *zöld* ~. 1696: Zöld Aranyos kanavász [LLt Fasc. 75]. 1702: adot volt ... egy válnak valo zöld kanavaczot hozza valo Arany galandal [Dés; Jk 325]. 1804: Zöld kanafász [Kv; CsS]. 1837: Zöld kanafászszal borított kanapé [Szentbenedek SzD; Ks 88. 27].

kanavászabrosz fajă de masă din canavață; Kanevas-Tischtuch. 1821: Vagyon egy rojtos kanafätz két szőttes himes, s egy viselő abrosz 20 Rfl [Kvh; HSzJP].

kanavász-derékaly saltea de canavață; Kanevas-Unterbett. 1850: Egy veres streifos kanavasz derekaly [Mv; DE 2].

kanavász-derékalyhaj învelitoare pentru saltea de canavață; Kanevas-Unterbetbezug. 1816: Három Csikos Kanefätz Derekaly haj [Mv; MvLev.].

kanavászdozmány mantie de canavață; Kanevasdolman/mantel. 1628: Egy Zöld kanauasz uiselt Dolomanj [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 9]. 1629: Egy Zeold Kurta Kanavacz dolmani t f. 11 [Kv; RDL I. 132]. 1678: Uzonbol^a vitte(ne)k el Egy fekete kanavacz dolmant nr. 1 [BLt 1. — ^aHsz].

kanavász-előruha kanavász-kötény; șorț de canavață; Kanevasschürze. 1686: Szoknyák száma . Edgj zöld álljáb(an) szót kanavacz elő ruhástol [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. 1702: küldőt . Egy kék Kanavacz elő ruhát csipkelt [Solymos H; Told. 22]. 1763: 2 Kanafätz eloruha 1. 70 [Kv; TJK XVII/1. 14 Polykter István hagy.]. 1787: A más neveletlen Árvának Juczikának egy Kanavász elő Ruhára Hf 5 Dr 12 [Mv; MvLev. Csizsár György hagy.].

Szk: *habos* ~. 1673: adot megh ... Egy karmasin szín habos kanavacz elő ruhát [JHb Apaczay Cheri Tamás H és Zaránd m. not. kezével] * *paraszt* ~. 1683: Egy paraszt kanavacz előruha galand rajta haj szín [Utl] * *viselő* ~. 1766: Két viselő kanafász előruha [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva hagy.].

kanavászfersing kanavász-szoknya; fustă de canavață; Kanevas-Frauenrock. 1787: A más neveletlen árvának Juczikának ... egy Kanavász fersingre ... Hf 5 Dr 12^a [Mv; MvLev. Csizsár György hagy. — ^aTöbb hagyatéki ruhanemű együttes ára]. 1790: Egy viseltes Kanavätz Fersing [Mv; i.h. Balog Jánosné Boka Kata hagy. 8].

kanavászfoslány kanavászköntös; rochie de canava-
fă; Kanevas-Leibroch. 1688: Egy Narancs szín Kana-
vacz foslány Vitez kötés Szkofiombol rajta [Beszt.; Ks
S. Misc. 27].

kanavászhaj kanavász párnahuzat; față de pernă din
canavață; Kissenüberzug aus Kanevas. 1812: Egy Ken-
der Vaszon Nagy para (így!) kender Vaszon Takjaval
kék kanavász Hajával [Mv; MvLev. Szürtei József hagy.
9].

kanavászing cămașă de canavață; Kanevashemd.
1708: Két Pár Kannavätz Ing; egyik ezustell, másik ezus-
tel arannyal varrot [BLt Béli Klára Nsz-be küldött
egytmásai között].

kanavász-kantus kanavászköntös/ruha; rochie de ca-
navață; Kanevaskleid. 1697: Egy kanafas kantus [Al-
vinc AF; Berz. 26].

kanavászkeszkenő kanavászkendő; basma de canava-
fă; Kopftuch aus Kanevas. 1756: töllem vásárolt vala-
mi kanafász keszkenőköt, tizenkét Márjást fizetett éret-
tek [Kv; Mk IX. Vall. 38]. 1791: 3 Tuttzet kanafász kesz-
kenyő apro [Mv; MvLev.].

kanavász-kurtarékli bluzuliță de canavață; kurzer
Kanevas-Tulifant (Leibchen). 1817: volt egy kanafász
nyári kurta reklije [DLt 744 nyomt. kl].

kanavászmente mintean de canavață; Waffenrock aus
Kanevas. 1695: Egy Egh Szin Kanavácز Mente [Hsz;
LLt]. 1697: Egy zöld kanavácز lengyel mente, elegyes
kötéssel [Beszt.; Ks]. 1701: Karmasin Szin Kanavácز
mente, egy rend elegyes Csipke körülette [Csicsókereszt-
úr SzD; LLt Fasc. 54/1481]. 1739: Eg szín kék virágos
kanavácز . . . mente . . . ujnúi szelességu arany kötés
[Szászkerd K; i.h. 96].

kanavászon l. kanavász

kanavász-párnatok toc de pernă din canavață; Kane-
vas-Kissenbezug. 1820: Egy Kanafätz Párna Tok [Mv;
Told. 19].

kanavász-plágen 1840 k.: Öt kanavász Plágen.
négy pár musulin kis Firhang [BetLt 3].

kanavász-porköpenyeg halat de canavață contra pra-
fului; Staubmantel aus Kanevas. 1816: Kanavätz por
köppeneyeg 1 Rf 40 xr [Kv; Born. IV/41].

kanavász-ruha ? kanavász kötény; șorț de canava-
ță; Kanevaschürze. 1709: veres kanavacz ruha [Kv;
Pk 6].

kanavász-slafrog kanavász hálókabát; capot/halat de
canavață; Kanevas-Schlafrock. 1788: Fedréttel bélelt
kék kanafätz viseltes Slafrog [Mv; TSb 47].

kanavászsoknya fustă de canavață; Kanevas-
Frauenrock. 1718: Egy zöld alyaba szot kanavacz szok-
nya [Maksa Hsz; HSzjP]. 1748: Egj kanavätz szoknya

Ezüst kötéssel [Martonfva Hsz; i.h.]. 1766: Tarka
Sellyem Kanavász Szoknya [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96].

Szk: *barackvirágszín* ~. 1751: Baratzk virág szín ka-
navász szoknya [WLt] * *égszín* ~. 1672: Egzin habos
keskenj kanavacz soknja egi rend aranj Galon az allyan
az vallais affele [SLt A. 52 Suky Krisztina lelt.] * *habos*
~. 1692: Egy tetczin habos kanavácз szoknya. Szélyes
elegyes arany kötéssel [Bilak BN; JHbK L. 36]. 1718:
Edgj Publican Szin habos kanavász Szoknya [Sár.] *
hollószín ~ 1704: Egy hollo szín kanavacz szoknya [LLt
Fasc. 75] * *karmazsin* ~. 1698: Egy karmasin kana-
vacz Szoknya [M.bükkös AF; BálLt 71] * *karmazsin-
szín* ~. 1704: Egy karmasin szín kanavácз Szoknya kék
bagaziával bélelt hét rend ezüst prem az allyan [Kv;
WassLt]. 1717: Karmasin szín kanavácз szoknya elo ru-
hástól arany galandal sűrűn fel hánva 1 [TSb 5] * *kék*
~. 1718: Egy kék kanavacz szoknya, szélyes arany kö-
tés rajta [Kilyén Hsz; SzO VII, 234 Barabás Györgyné
Kilyéni Székel Erzsébet kel.] * *kököröcsinszín* ~ 1717:
Kököröcsin szín gyenge Kanavácз viseltes szoknja há-
rom ujnúi ritka elegyes kötés az allján [WassLt Vass Su-
sanna lelt.] * *lengyelországi* ~. 1697: Egy Lengyel or-
szági Egh szín kanavácз szoknya, az allyan két sorjával
szélyes ezüst galand [Beszt.; Ks] * *meggysszín* ~. 1688:
Megy Szin kanavacz Soknya viseltes szellyes és keskeny
arány galandal fel hánva az allya [Beszt.; Ks S. Misc.
27] * *publikán szín* ~ → *habos* ~ * *teccin* ~ → *habos*
~ * *tüdőszín* ~ 1713: Egy Tüdőszin kanavácз szok-
nya ritka elegyes kötés rajta [WassLt id. Vass Györgyné
Nemes Mária hagy.] * *veres* ~. 1651: Harmadik Szok-
nia Egy veres kanauacz Aranyas zoknia, ezüst prem Eöt
rendel rajta [WassLt 72/2 Vass Judit kel.] * *violaszín* ~.
1718: Egy viola szín kanavász szoknya, arany kötés raj-
ta [Kilyén Hsz; SzO VII, 254 Barabás Györgyné Kilyéni
Székel Erzsébet kel.] * *zöld* ~. 1700: Egy Zöld Kana-
vacз Szoknya egy Sor arany Csipke rajta vállával hason-
loval az vállán vas kapots [Hr 1/20].

kanavásztok kanavász-párnatok; toc de pernă din ca-
navață; Kanevas-Kissenbezug. 1824: Hat párna kana-
vász tokkal [Dés; DLt az 1826. évi iratok közt].

kanavászu vmilyen kanavászból való; din oarecare
canavață; aus irgendeinem Kanevas. 1816: Egy Veres
festékes tsikos kanavászu tölött kanapē [Varsolc Sz;
Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina lelt.].

kanavászváll brasieră de canavață; Kanevasleibchen.
1681: Zöldt kanavarcz (!) Val [Beszt.; LLt]. 1697: Na-
rancs szín kanavácз váll; szélyes ezüst Csipke és Vitez
kötéses ezüst kacsok rajta [Szentmargita SzD; KGy].
1839: felsing kanafáz Váal 18 kr [Kv; Pk 6].

Szk: *sima* ~. 1760: Kőkörtsén szín Simma Kanavász
Váll két rend ezüst Czipkével [Mv; TGsz].

kanavászvankos kanavászpárna; pernă de canavață;
Kanevaskissen. 1696: Kicsin kanavasz Vankos [Buza
SzD; LLt 193. B].

kanavászszubonyka tunică de canavață; Feldblüs-
chen aus Kanevas. 1662: Ebéd után . . . szekereben
nagy nehéz álom jött vala reá^a, mellyből felserkenvén,
hát nagyon megizzadott, csizmáját . . . levonta, dolmá-

nyát is aszerint és csak a kanavász zubbonkában . egész Vécsg^b mind aludt [SKr 290. — ^aII. Rákóczi Györgyre. MT].

kanca 1. iapá; Stute. 1594: Wrunk ö fge, 1. feier Kanczaia, ki meg sérül vala. 1. karoban, küldé Biro Wra(m) Wyúarban . . . d 25 [Kv; Szám. 6/III. 7]. Ez jdei kancza vagion No 8 [Somlyó Sz; UC 78. 7. 8–9]. 1625: egi kek szeörő kanczamot ugrattak (!) az karoban, kj miat meg holt [UstT 151]. 1632: Also Porumbaki Uduar ház . . . Menesek szama. Eoregh szwrke kancza N 10. Eoregh fako kancza N 10. Eoregh barna kancza N 1. Eoregh fekete kancza N 3. Eoregh hamu színw kancza N 2. Eoregh pej kancza N 5. Eoregh babos kancza N 4. Negiedfw Kancza N 9. Harmad fw kancza N 8. harmad fwre keleő kancza N 7 [A.porumbák F; UC 14/38. 186]. 1680: Egy eorogh szürke kancza. Egy eorogh fekete holdos kancza. Egy eger szörű fako eorogh hodos kancza kit (!) hatulya csiklojában szár. Egy eorogh vercse kancza. Egy eorogh szepe kancza kicsin holdgya [Radnót KK; UtI]. 1737: Öreg Szarvas Szörű Fako Kancza [Borsa K; Told. 53]. 1837: Szamosfalvára midőn a kantzákat hágatás véget el küldöttem uti költségre adtam 50 xr [Budatelke K; Born. F. Ih].

A kancák életkorának egyfajta régiségbeli jelölésére a köv. kijegyzés mutat rá: 1656: Eöreg kancza nro. 17. Eödőfűre menő kancza nro. 7. Negyedfűre menő kancza nro. 4. Harmadfűre menő kancza nro. 8 [Fog; UF II. 149]. L. ezt részletes adattalással harmad-, negyed- és ötödű al.

Szk: csikós/csitkós ~. 1654: Kádar György . . . az Fejedelem eő N: Dragony közöt Vagyo(n) egy Csittkos kanczaja [Szászrege; Ks Bánffy Anna urb.]. 1679: Két czitkos kancza az idei czitkajaval [Csikfva MT; Berz. 20/13. 1]. 1706: Sz(ent) Léleken vagyon edgy csikós kancza az ott valo Schola Mesternél Barabásnál [Hsz; Törzs. Rákóczi-inv.]. * csikózó/csitkózó ~. 1682: Egy Csitkózó örög Kancza [MNY XXXVIII, 304]. 1755: Német Lajdinántnakis adott vala . . . edgy Szepe Csikkozó Kanczát [Gernyeszeg MT; TGsz]. 1852: itt afféle csitkos (vagy) csitkózo kantzát, szekeres, nem szekeres, nem jár [Torda; BetLt 4 Betegh Gábor lev.]. * deres ~. 1681: Menesek Szama következ(i)k ez szerint negyedfű Deres kancza nro 1 [UtI]. * fakó ~. 1681: Fako kancza . . . no 3 [UtI]. 1780: A' faku konczára 4 otska patkut xr. 12 [Szászváros; BK]. * fekete ~. 1747: az harmadik^a egy fekete kanczán, de személyit c'nek észre nem vehettem [Szentbenedek SzD; Ks 27. XVIIb. — "Katoná"] * gyermekded ~. 1627: Monda Mihalfy Tha(ma)s kwly el egy giernmekded kanczat adok [Nyárádszereda MT; BfN St. Feier (85) vall.]. * hámos ~. 1817: egy Lutzi nevezetű hámos kantzát adott [Nagyernye MT; LLt]. 1840: Gyenge István . . . egy hámos kancáját gonoszul levágták [Jenőfva Cs; RSZF 105–6]. * hátas ~. 1696: volt 1 lovász paripája, 2, hatas kanczaja [Buza SzD; LLt Fasc. 146]. * holdos ~. 1680: ada edgy eoregh barna holdos Kanczát . . . pej Holdos szárlábu czödör czitkojával jo akarattyából [Vágás U; Pf]. * meddő ~. 1690: Fogarasban Sárkánban^a Szombatfalván^a a Majorkodásbul és más helyekről Percipiált . . . Bonumokrul irott Generalis Extractus . . . Menesek Szama Eörög meddő Kanczák nro 26 [UtI. — ^abF]. 1736: Meddű Kantzát [Bongárd BN; CU]. 1794: Szege Sárge meddű Kantzát [Zentelke K; CU]. * német ~. 1786: egi hitvan Nemet kanczáját meg vettem vala [Longodár NK; Kv-

AkKt Mss. 261]. * oláh ~. 1713 k.: Szántani valo lovak . . . az olá kancza csitkostol [Hsz; ApLt 2]. * parasztocskak ~. 1823–1830: Vettem volt már egy lovat egy odaváló gazdától 24 forintokon. E parasztocskak kancza volt, de fiatal, sebes és iramló, szegény ifjú legénynek való [FogE 282]. * pej ~. 1681: Menesek Szama következ(i)k ez szerint Tavallyi Pej Kancza no 3 [UtI]. 1820: A' Kigyo nevű pej kantzát [Szászvezzöd NK; Told. 19]. * pej szörű ~. 1754: Egy Tsitkozo pej szörű kantzát [Kajla (BN) körny.; WassLt]. * piros pej ~. 1810: tavaj hozott edgy jo forma szép piros pej Kantzát [KLev.]. * rudas ~ a szekérrúd jobb oldalára befogott kancza. 1824: egyik rudas kantzát a' felhértzbe rugván, szinte meghibádzék, de már meg gyogyult Istennek hálá [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.]. * sárge ~. 1820: egy sárge jocska kantzát [Born. F. Ig]. * sárható ~ fedeztethető/hágatható kancza. XVIII. sz. eleje: Ha lehet Örg Men Lovat ne uegy á Menesedbe, mert . . . akar mint röhöjjen eo, de tsak fejét sem emelíti a Sárhoto Kancza [JHb 17/10 lótarási ut.]. * sötétpej ~. 1849: Sötét pej kancza jobb lába fehères [Kvh; CsS]. * sufa ~. 1681: Menesek Szama következ(i)k ez szerint harmadfű Sufa kancza no 1 [UtI]. * szeg ~. 1736: egy szeg kancza [Pusztakamarás K; Told. 44]. * szegsárge ~. 1822: Egy szeg sárge kiti erőssen kehes kantzát [DLt 163 nyomt. kl]. 1861: Egy szeggy Sárge szín Igás Eves kehes Kantzát [Marosbogát TA; HG]. * török ~. 1679: Szürke Boer Sig(mon)d vrtol vött Török Kancza . . . Szürke, faja az fen irt Török kancza(na)k [Fog.; UtI]. * vemhes ~ csikózó kancza. 1644/1759: Vagyon . . . egy barna szörű vemhes kancza Csikojával [Ne; DobLev. III/651. 7b]. * vemhező ~ 'ua.' 1754: egy vemhező Fejer Kantzája légyen [SLt B. 300]. 1766: a Réten lévő egy sárge szörű nagyon vemhező Kantzája és egy Pej szörű Lova gonoszul el károsodott volna [Kük.; BfR VI. 125/18 vk]. Sz. XVIII. sz. eleje: (: á mint Szokták mondani, á Kancza vemhezi á Lovat s az Abrak az Annja :) hejába van valakinek jó féle Menesse, ha roszul tartya [JHb 17/10 lótarási ut.].

2. átv. becsm. 1670: Hunyad vármegyének híres bikájának, az berbécsek . . . apjának, az kanczák derék ménlovának [TML V, 29 Teleki Mihály tréfás lev. Naláczy Istvánhoz].

kancaborjú üszőborjú, rég, táj ünőborjú; vijea, vijtica; Kalbin. 1644: Latam azt az fogoli legend az ablakomrol . . . es minketis rutul kezdé szidni . . . hagi esse lelek kuruak olianná tartom az Varasi Embert mint az kancza boriut [Mv; MvLt 291. 407b].

kancabőr piele de iapá; Stutenfell. 1637: Az maiorhaznal Gyartatlan kancza beör nro 15 [Fog.; UF I, 417]. 1691: Lo és Kancza bőrök [Fog.; UtI]. 1736: Dög bőrök nagy kantzát bőr Nro 4 [Bongárd BN; CU XIII/1. 20]. 1747: Kancza bőr a mely Kantzát is megdühített volt [Szpring AF; JHb XXV/88. 4]. 1756: Nagy Kancza Bőr, Bocsokornak való 1 | Ki kiszített fél kantzát Bőr . . . Talpnak való Kantzát, vékony Bőr [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 18–9. 29].

kancacsikó nöstény csikó; minzá; Mutterfüllen. 1627: Tavali lo czitko Nro 2 Kancza czitko ez idej [Mezőrűcs MT; BLt]. 1641: Egy barna vemhező kancza tavaly

barna kancza czikaiával eggiüt [Tompaháza AF; BálLt 40]. 1655: ada egy tavaly kancza csitkot [Mocs K; LLt]. 1678: maradt itt Fogarasba(n) Tavalyi fekete kancza Csitko mindenik szár labu egy kis holgiak nro 2/2 Tavalyi fako kancza Csitko serenyek farkok fekete nro 2. 1 Tavalyi fejr fako kancza Csitko nro 1/1 Veres Tavalyi kancza Csitko hodos nro 1. [Fog.; UtI]. 1700: Egy tavalyi kancza Csitko [Csicsó Cs; BálLt]. 1710: edgy harmadfű kancza csitko [Vadad MT; VK]. 1765: Egy szép zsufa fako kantzta mellette lévő sár-ga kis kantzta Csikajával [Szászsztyakab SzD; Told. 8]. 1768: a kissebb szürke kantzának Esztendős szürke forma kantzta Csikkaja volt [Páké Hsz; SzentGy Jos. Ször-tsei kezével]. 1833: Aranyszörű fekete serényű 2 esztendőre menendő kantzta-csitko [Dés; DLt 310].

kancacsikócska nöstény csikócska; minzä; kleines Mutterfüllen. XVIII. sz. v.: egy fekete esztendős kancza tsikotska [Pf].

kancácska nöstény lovacska; iepuşoarä; kleine/junge Stute. 1627: Tauali louaczka Nro 4. Tauali kanczaczkais Nro 4 [Bodola Hsz; BLt 1]. 1639: Ket Surke (!) Kancziaczka Egi Veres holdos Kancziaczka [Hsz; LLt]. 1725: Nekem jöve egy Seregély Szörű forma negjed fű Kanczacska [Usz; Pf]. 1778: egy Kantzátskát 8 forinton . . tserélt [K; KLev.]. 1798: befizették . . Egy vén, s kised kanczacskának az árát 21 Rf 15xr [H; Ks 108 Vegyes ir. 57]. 1812: Egy egér színű 4. esztendős Kantzátka [DLt 383 nyomt. gub-i kl].

? **kanca-gyermeklő** 1755: Cír. 8 eszt(endős) közép rendű barna Kantza, nyári Paripa Csikokjával Nro 1. Három eszt(endős) Kantza gyermek lovak no 2 . . Két eszt(endős) Kantza Csikok Nro 3 . . öt eszt(endős) barna pej kis ded lo [Batiz H; BK Naláczai conscr. 1020].

Régiségbeli adataink szerint az összetétel utótagja csak 'csödörccsikő' jel-ben fordul elő (L. gyermeklő al. és részleteiben: SzE 406–7). Itt az összetétel talán 'törpe-kancacsikő' jel-ű lehet.

kancakabala kanca; iapă; Stute. 1680 k./1715 k.: A' mellei fékmlőben elsőben nints Zabla Elhány 's vét, lègyen bár egy rosz kantzakabla (!) [Rosnyai, HorTurc. 165].

kancaló kanca; iapă; Stute. 1586: Czanadj Tamasne louain viszik. 3 louon az kik az kanchia louakat hoztak vala be hwniadra vittek attam f 1/50 [Kv; Szám. 3/XXIV 50]. 1594: Thauali kancza 10 vagion No. 4 [Somlyó Sz; UC 78. 7. 8–9]. 1625: uett uolt az Nemes es Nemzetes Belieniesy Geörgi Vra(m) egy darab szanto földet örök Arron, ket czitkos kancza louon a Len kertben, it Fogarasban [Fog.; Szád.]. 1687: Egy kancza lu [M.bece AF; Told. 25]. 1688: Öreg Kancza loak nro 14. 3-madfű Kancza lő nro 6 [Fog.; UtI]. 1691: egy pej szörű kantzta lovamot kárré valotta, miatta meg holt; mely meg ert volna flor. 20 [Kovácsna Hsz; HSzjP]. 1714: az kancza lura ült Bajor Uram, ugj üzte hogi be ér-je, de nem érte be [Berekszó H; Szer. Marian Danila (26) jb vall.]. 1768: Ezen magam Kantza Lovamot a' Cziganyok Patkoljak meg mert féltém hogy valahol meg esik 's meg vét [Záh TA; DobLev. II/387 Székely István édes-anyjához].

Szk: kékszörű ~. 1625: egy kek zeörü kanczia louam Eset egy verembe es vgian ot megj holt [UszT 58a] * **német ~.** 1756: Egy német Kantza Lő meg hitvánköz-ván, és nagyon elgyengülven, eztet ismét egy ugyan Kantza loért el tserélte [Gernyeszeg MT; TSB 21] * **világospej ~.** 1840: világos pej kantzta lő . . nem igen nagy szerénye jobbra hajló barna, egy kissé veressellik [Dés; DLt 1627 nyomt. kl].

kancalovacska kancácska; iepuşoarä; junge Stute. 1640: egy rosz kancza Louaczka [Kv; RDL I. 123]. 1698: Kancza lovaczka nro. 1. Tanulatlan [Oroszfalu MT; LLt Fasc. 138].

kancaménés herghelie de iepe; Stutenherde, Gestüt. 1731: A mezőn lévő Vad gyermeklovakatis meg néze vgy a Kancza ménestis gyakran meg nézesse, a Kancza mesterrel [JF lovászmesteri ut.]. 1755: Ezenn Kancza Ménessenn Kivüll vala még edgy nihány darabbol álló Paripa Ménés is [Gernyeszeg MT; TGsz 35].

kancamester kancagondozó lovászmester; ingrijitor de iepe; die Stuten betreuender Stallmeister. 1731: Az Lovászokat, Kancza Mestert, és nyergelő szolgálakat rendb(en) végye, és kit kit az maga hivatása szerent szolgáltasson [JF lovászmesteri ut.].

kancapuska 1665: Felső czejk Rez . . Pornelkül sülö puska no. 1. Kancza puska no. 10 [Fog. UF II, 313]. 1667: Felső Czejt ház . . Pornelkül sülö puska nro 1 Kancza puskák nro. 10 [uo.; i.h. 338]. 1673: Regi mordalj pistolj nro. 1. Kancza puskák nro 10 [uo.; i.h. 538].

E löfegyverfaját sem történeti szótárai . . sem az RMFegyv. Mut. nem ismerik.

kancás kancán lovagoló; care călăreşte pe o iapă; auf (einer) Stute reitend. 1716: kik voltanak az Lovasok nem láthattam, hanem most már hallom Benedek Uramtul hogy az Csitkos kanczás az Biro volt [Karácsnfva MT; Told. 76].

kancatehén üsző, rég, tāj ünö; juncä; Kuhkalb. 1634: Az kis leanyanak eo kegmeknek hagyok negy borius Tehenet, ä legh iouaban es ahoz negy harmadfw kancza Tehenetis [WassLt 73/1 Cegei Vass János végr.].

kancatinó ? üsző; juncä; Kuhkalb. 1761/1784: A Fejös Tehenekből . . alku szerént . . jutott, tiz tiz Fejös Tehenünk, és két Kantza Tinonk fojatni valok [Hosszú-falu Szt; TKI Teleki Sámuel tutorságának ir. Com. Anna Teleki (61) vall.]. 1768: hajtatott . . Dobokai Jozsá-gából . . harmad fű Kancza Tinót Nro 6, Esztendős Kancza Tinot 5 [Mk III. XXX]. 1808: Mészköi László adott egy Kantza tinot Inakfalvi Popa Tomának 49 vf [Torda; TVLt Közig. ir. Vásári jk].

kancelláltatik ? bejegyeztetik/toldatik; a fi intercalat/adăugat; eingeschrieben/geschaltet werden. 1781: ez a szo minuta uj téntával cancelláltatott [Szentiván Hsz; HSzjP].

kancellár-díner hivatal/irodaszolga; om de serviciu (al cancelariei); Kanzleidiener. 1856: halt meg Brukner

Márton Cancellar Diner fiacskája Márton 6 holnapus korában gyulasztó lázban [Dés; RHAK 76].

kancellária 1. (fejedelmi) oklevéladó hivatal; cancelarie (domnească); (fürstliche) Urkunden ausfertigungs Amt. 1573: Kadas Istwan deak vallia, hoga az gywleskor Mykor az vayda It volt egy Janos New deak az Cancellarian valo oda Ment volt es vgian otth halt [Kv; TJK III/3. 98]. 1594: 29 Januar(y). Feiuari Geoleskor Egi artikulusert attam Cancellaria(n) valo Deakoknak f. 1/50 [Kv; Szám. 6/VI. 7]. 1621: Andras deak Cancellarian hol es Vdvarnal lakot [Szentháromság MT; Berz. 8. 72/23]. 1671. az két Cancellariakon^a lévő hites Deakok közönséges köteleességgel tartozván minden rendnek, nem excludaltathatnak az legitimum mandatumok mellett valo executiok dolgából [CC 61. — ^a „A kisebb és a nagyobb fejedelmi kancellárián]. 1677: a legitimus Executorok, ugy-mint kikre a Sententiák, legitimum Executionale Mandatumok és többek effélék dirigáltatni szoktak, signanter mindkét Cancellariakon lévő hites Notariusok-is excludaltassanak [AC 198].

Szk: *kisebb* ~ fej-i kisebb kancellária. 1677: hoga ha a Tisztek ki-menni, és executiot tenni nem akarnának, azon Tiszteket exequaltassak a Fő és Vice Arendatorok, nagyobb vagy kisebb Cancellarian lévő Deákok által [AC 74] * *majör* ~ fej-i nagyobb kancellária. 1676: My Jánosfalvi János es Fogarasi Gergely György az mi Kglmes Vrnk eo Naga majör Cancellariajan lako hites iro Deaki [Fog.; Szád.] * *nagyobb(ik)* ~. 'ua.' 1618: ada ki Pattko Janos Vra(m) Vrnk eo Nga Nagyobbik Cancellariajan lako eskut Notarius es Scriba egy Nundinalis Lewelet kett sokadalomra sonalot, minden eszte(n)deob(en) es minde(n) heti vasarnapi uasarra szolot p(ro) f 13 d [Borb. I]. 1627: Az Vitezleo Zent Mihalfalvi Andras Deak Vram eo fel(sége) nagio Cancellariayanak Hwteos scribaia es Notariussa [Kp III. 94]. 1640: Vass Judit Aszont eo kgmet Jktattattakis az Czegez es Czegezhez tartozando Joszagba nagiuobbik Cancellarian leuo Cancellaristak, Kuthy Jstua(n) es Horuat Boldisar Uramek által [WassLt Borsay Jstuan (42) Legenben lakó ns vall.].

Kancellárián 1691-ig az oklevélkibocsátó fej-i hivatal, 1691-től a Bécsben működő erdélyi kormányhatóságot értették. A fej-i korban a nagyobb v. majör kancellária főként a diplomáciai és fontosabb ügyekben kiállító és kiadandó iratok szerkesztésével foglalkozott.

2. erdélyi udvari kancellária Bécsben; cancelaria curjii transilvanene la Viena; siebenbürgische Hofkanzlei in Wien. 1722: azon Varosnak holmi punctumokból allo dolgai lévén az Cancellarian, az egész Gyűlés alatt az oda valo Biro edgiszer sem jöve hozzám [Buza SzD; Ks 8 Bornemisza János lev.]. 1766 u.: Nagy Enyedi Szántó Elek Ur . az Iskolákat el végezvén Német nyelvnék tanulására küldetett Szebenbe a honnan is Cancelláriára menvén . . . osztán . . . mind Cadét Katonává lett [DobLev. III/639]. 1823–1830: (Szentpáli Elek) Zeyk János úrfival, ki bécsi kancellárián szekretárius lett volt, s ott meghalt, ment fel a jénai akadémiába, onnan Göttingába [FogE 286]. — L. még i.h. 79, 244; RettE 242, 248, 354.

Szk: *felső* ~ 1722: mennyi levelet hozta(na)k a Felső Cancellariarol Boerosodni akarván némelljek [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból.] * *udvari* ~. 1823–1830: ámbátor a gubernium mellett az exactoratuson négyen is

vagynak, az udvari kancellárián is egy Dósa szekretárius volt, mind ellenségei Dósa Gergelynek, s veleek folyt a per [FogE 129]. 1847: Visszajövő utamban egy izben tudom, hogy a felséges udvari kancelláriától kaptam útlevelet [VKp 168].

3. erdélyi főkormányzék/guberniumi hivatal; cancelaria guvernatorului suprem din Transilvania; Oberregierungsbehörde (Gubernium) in Siebenbürgen. 1724: Cziko László mpr. és Czelekius Andras Felsőes Urunk Erdélyi Pro(vincia)lis Major Cancellariájának hűtő iro Deaki [Ks 32. XXXII].

Szk: *~ra áll* a kancellárián dolgozik. 1765: Ujhelyi András apja kimenvén Magyarországra ottan megtelepedett s meg is házasodott, vévén el ennek az anyját, medio tempore megholt s maradtak valami levelecskéi. Ez minthogy jól tanult volt, azon leveleket kezéhez vette s Erdélybe jött s cancelláriára állott s hivatta magát Körmendinek [RettE 156] * *guberniális* ~ erdélyi főkormányzék-i hivatal. 1723: Néhai Groff Kálnoki Adám Joszáginak Föl(séges) Vrnk rescriptumá(na)k tenora szer(int) Inventáltatni, s Urbárizáltatni kelletvén eze(n) Guberniális Cancelláriáról expedialtattak a végre két Cancellista Deákok [ApLt I gub.].

4. hivatal; szerviú; cancelarie; Amt, Kanzlei. 1832: a meg kívántato szénát, és zabot administralni szándékozik, a meg jedzett napon reggeli 10 orára 25 Rf. C. P. mint Bán pénznek előre valo letétele mellett, ezenn kotya vetýének, az ide valo Tisztiségi Cancellariaban elvárattatnak [Torda; TLt Praes. ir. 1158]. 1847: Varga Katalin ezelőtt hiveimet elámitotta azzal, hogy a papi ház színe alatt megýembe vagy cancelláriát, vagy fogadót, vagy más uradalmi épületet kívánnak felállítatni [VKp 267].

Szk: *dominális* ~ uradalmi (gazdasági) hivatal. 1787: a Notariusok . arra . különösön vigyázzanak, hogy az Dominalis Cancelláriát ne praeterállják, hanem mindenkor azt elöb meg találják, és ha az ott való Determinatioval meg nem elégszik^a, ugy osztán folyamodjék az officiolatusra [Torockó; TLev. 3/2. 1b. — ^a „Az instancia írója]. 1842: Hallottam, hogy mikor a pénz számlálodott egy Langos nevű Áts mester ember . . . bé ment volna a Cancelláriara [Km; KmUlev. 3 Jac. Fink (42) vall.] * *udvari* ~ 'ua.' 1817: az utrizátus

Déván az Udvari Cancellarianak ablakát, és annak vas rostellyát ki feszítvén és bé rotván bé ment, azon reménység fejében, hogy ottan pénzt fog találni [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

5. 1710: a török táborot fel praedálák, a vezérnek sátorival, számtalan kincsel, egész cancelláriájával együtt | minden munitióit, prófontját, tábori eszközeit, a fővezérnek minden sátorát, cancelláriáját, nyolcvan öreg falrontó ágyúkkal elnyerének a keresztények^a [CsH 173, 202. — ^a „Lotharingiai Károlynak a török feletti győzelme, az ún. második mohácsi csata (1687. aug. 12.) alkalmával].

kancelláriai erdélyi udvari kancelláriai; de la cancelaria curjii transilvanene; an der siebenbürgischen Hofkanzlei. 1854: Gróf Teleky Sámuel főkorlátnok, a tudományok nagy pártolója, kegyéből kinyervén, hogy a kancelláriai hat órai rendes szolgálatot kettőre apasztván, az egyetemben tudományokat hallgathassak [UjJE 156–7].

kancellárista 1. (fejedelmi) kancelláriai íródeák; diac/grāmātic al cancelariei (domnești); Schreiber der (fürstlichen) Hofkanzlei. 1621: Voczorara Attam Hust Negi Cancellaristaknak Lib. 4 [Kv; Szám. 15b/IX. 39]. 1625: Zeőleosaj Janos Cancellarista érkezwe(n) Fejervarrol, posta(n) . . . Atta(m) nekj Etelt es Jtalt [Kv; i.h. 16/XXXIV. 44]. 1646: Ismet egy Cancellaristais juta Huszti Istvanis masod magauial [Mv; MvLt AAlI 6]. 1671: az Cancellaristák közzül valakik afféle illegitimum mandatumokat tudva akar ki expositiójára-is irnának, avagy csak suplicatio irás által törvénytelen dolgokban busitanák-is Nagodat in amissione honorum et officii convicaltassanak [CC 60–1]. — L. még SKr 92, 152.

2. (királyi) táblai tisztviselő/íródeák; functionar la curtea de apel; Kanzlist/Schreiber an der königlichen Gerichtstafel. Szk: *inkvizitor* ~ vallató íródeák. 1657: Cserényi Györgyöt kerestettem, szállásán, s megmondák, hogy inquisitor cancellaristával, egy Dengelegi Balázssal ment legyen el [KemÖn. 164–5].

3. főkörmányszéki/guberniumi íródeák; diac/grāmātic la cancelaria guvernatorului suprem; Schreiber bei der Oberregierungsbehörde. 1727: Minden napon Várando Cancellaristák mellé bizonyos Expressust aplicálnak, Rácz András Ur(a)mot, vagi mást, illendő utrumokkal, uti költségel, Requisitoriának, és Compulsoriumnak Taxájával [JHb XLII].

kancellárista-deák 1. fejedelmi kancelláriai íródeák; diac/grāmātic la cancelaria domnească; fürstlicher Schreiber. 1630: teőb Nemes Ember nalanál ot nem volt akkor, sem kaptalon, sem Cancellarista Deak, kik statuáltak volna [Ne; BálLt 82]. 1641: Urunk eő Nga it Monostoron . . . egi Cancellarista Deakal megh eskőtete es reuersalist vőttth tőlle [Kv; KJ. — ^aKm]. 1677: Barta Mihali . . . megh Esküue(n) igi val az Cancellarista Deakok Fel vinci Sigmō(n)d vram számara megh Eskeuek uala a falut [Harasztos TA; Berz. XII/17].

Szk: *hites* ~. 1679/1741. Sarközi Istvan az Erdelyi Mőls Fejedelem Kegls Vrnuk ő Naga hites Cancellarista Deakja [Ne; DobLev. 1/27a].

2. (királyi) táblai íródeák; functionar la curtea de apel; Schreiber an der königlichen Gerichtstafel. 1674/1676: az Eoreg Rakoczi Györgi Fejedelem, két Cancellarista Deákokat, úgy mint Árkosi Mihályt, és Belenyesi Istvánt Mező Szilvas(na)k^a el foglalására küldte [Köböl-kút K; JHbK XX/21. — ^aK]. 1700: egi Balog Sigmond nevű Cancellarista Deák más Társával menvén Köles Mezőben^a, ott foglalni kezdvén Telekiné Azzon^b számára az Falut . . . Mikola László uram tiltatta szolgálóbiroval az Diákokat hogy el ne foglalják Jozságát [Burjánosóbuda K; JHbK LVII. 38. — ^aK. Özv. Teleki Mihályné Vör Judit]. 1728: valami Canczalarista Deakak fel kertek^a [Velker K; Ks 7. XVI. 6. — ^aKomsa Tadar-nét].

kancellárius 1. a feji-kancellária feje; șeful cancelariei domnești; Leiter der fürstlichen Kanzlei. 1566: Im most ertywk Cancellarius Wrunk által az felseged walazat [SzO II, 191]. 1579: Az 13 decembernek Orban deak az Cancellarius fő deakya . . . kulde hozam kerete bort kett Eytelt kuldtem neký d. 8 [Kv; Szám. 1/XVIII. 39] |

Kowachoczy farkas Erdely Cancellarius a feyedelem feo tanacha [Burjánosóbuda K; JHbK XXIII/30]. 1585: waraddol hozanak Cancellariosnak es Lelészj Janosnak 4 Altalag Bort [Kv; Szám. 4/XVIII. 4a Gellien Imre sp kezével]. 1590: Esmeg vgian Cancellariosnak Zalasza kertenek. Egy Zeouetneket f. — d. 9 [Kv; i.h. 4/XX. 33 Hooz Lőrinc sp kezével]. 1618: Tolnai Janossal utetemet ket forintara Naranczot Lemoniat Pomagranatot melliet Bethlen Istuan Vramnak Cancellarius Vramnak kwltem, az kit rea attam teszen . . . f. I d. 25 [Kv; RDL I. 103]. 1625: Erkezwen Beczibeöl Also Lindvaj Janos, az Senniej Jstwa(n) Cziaszar eő felge magyar Cancellariussa postaja Attam etelt es italt [Kv; Szám. 16/XXXIV. 44]. 1664: Bizony nyugodjék meg Kegyelmed az cancelárius uram jó akaratjában [TML III, 6 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

2. erdélyi udvari kancellária feje Bécsben; șeful cancelariei curții transilvănene la Viena; Leiter der siebenbürgischen Hofkanzlei in Wien. 1720: az Ur Cancellarius Uram Tavaszaal bé igyekzik [Ks 95 Gyulafy László lev. Bécsből]. 1759: Az én értemre deficiáltak familiák e szerént: a Gyulaffi, Gyulaffi Lászlóban, ki cancellárius vala az udvarnál^a [RettE 87. — ^aFolyt. a családok neveinek fels-a]. 1774: De gr. Kornis Mihály ur, aki most bécsi consiliarius vagy inkább cancellarius [i.h. 335].

Szk: *aulikus* ~ bécsi udvari kancellár. 1710 k.: én csak provinciális cancellarius vagyok, ő^a pedig aulikus cancellarius [BÖn. 912. — ^aKálnoki Sámuel gr. az első erdélyi udvari kancellár] * *udvari* ~ 1759: Ennek^a az fejedelmi nagy embernek Második leánya Klára gr. Bethlen Ádámné. Ennek gyermekei: Gábor udvari cancellárius [RettE 92. — ^aBánffy Györgynek. ^bKöv. a többi gyermek fels-a]. 1823–1830: Azonban az is akadályozhatott, hogy a professzorok felirtak volt minket udvari cancellárius gróf Teleki Sámuel úr öccellenciájának Bécsbe, hogy két deák legyen, aki Selmecre szándékozik [FogE 107].

3. tartományi kancellária feje; șeful cancelariei unei provincii; Leiter der Provinzial-Kanzlei. 1692: Jőttek az urak Szebenbe gyűlésre Ezen gyűlésen confirmáltatt a diploma szerint Bánffy uram gubernatornak, Haller János uram thaesaurariusnak, Bethlen Gergely vram generalisnak, Bethlen Miklós uram cancellariusnak [IIAMN 330. — ^aA Diploma Leopoldinum].

Szk: *erdélyi* ~ 1802: Erdélyi Cancellarius Székelly Dávid Ur el hagyattott Özvegye [Topasztkirály K; EMLt] * *provinciális* ~. 1710 k.: kéretém mint fő, vice-cancellarius Kálnokitól a pecsétet. Nem ő bizony, mert én csak provinciális cancellarius vagyok, ő pedig aulikus cancellarius, mert a vice nevet nem akarta hallani [BÖn. 912]. 1784: Méltóságos Gubernialis Consiliarius, és Provincialis Cancellarius Killyeni Székelly David Úr [Kilyén Hsz; LLt Fasc. B. 33].

4. némely ország legfőbb kormányzó tisztviselője; cancelar, șef al guvernului; regierender Oberbeamte mancher Staaten. 1585: byro vram hozot el Tamas vramtol^a 6 Ezwst kalant aranyast, Kancellariusnak, Kendy Sandornak attá ajandekon . . . fiztettem Erette f. 15 d. 62 [Kv; Szám. 3/XXII. 59. — ^aBuday Tamás ötvöstől]. 1614: Mihály vajda béméne vissza Havaselföldébe, de oda is reájöve Zamoyiski János, az nagy lengyel cancellarius nagy lengyel haddal [BTN² 49]. 1618: I die Julii hivata be az vezér délután, és ott voltak szembe az

mufti, az két kadilesker, az vezérek, cancellarius [i.h. 92]. 1619: Az havaselyi vajdának érkezett tegnap főkövete, kit Kgd is ismerni fog Popa Viszter mostan ország cancellariususa [EOE VII, 496. — A nagykarolyi értekezletre von. jelentések és irományok].

5. vmely hivatali feje: şeful unei administrații; Leiter irgendeines Amt(e)s. 1657: A solemnitások után Erdélyben az fejedelem az új fejedelemasszonnyal béméne, elkísírvén az electornak fő marsalkja Borsdorf, cancellariusus Knizbech [KemÖn. 64].

kancelláriusi szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ *tiszt* feji-kancellári tisztség; cancellariat, funcția de cancelar pe lângă un domnitor; Amt/Würde des Leiters der fürstlichen Kanzlei. 1662: Kovacsóczy István ki már még Bethlen fejedelem idejében is számos esztendő alatt az cancelláriusi tisztet dicséretesen viselte vala az országban meghala [SKr 156].

kancelláriusné a kancellár felesége; soția cancelarului; Frau des Oberbeamten der Kanzlei. 1595: Cancellariusne Azzoniomnak gazdalkottam ez mod zerint veotem Jros vaiat p(ro) f — d 16. Lízet pankohnak [Kv; Szám. 6/XVI. 16]. 1621: Cancellarius Vr(am) eo Nga feorendbeli nagy szolgay Jeöuen Radnotol, Magiar országba(n) akaruan menni, es Cancellariusne Azzonio(m) halala feoleol hirt vinni eo Nganak [Kv; i.h. 15b/XI. 10]. 1704: az ür^a az asszonyokkal is enyelegvén, a kancelláriusnét meg akarván csókolni, egy nagy karos bőrös széken általestek mind a ketten [WIN I, 84–5. — ^aBánffy György gub.]. 1797: az öreg Doctor Pataki Uram Kolosvárról MVásárhelyre jött a Cancellariusnéhoz [Héderfája KK; IB id. gr. I. Bethlen Sámuel lev.].

kancelláriusság 1. a feji-kancellária vezetői tisztsége; funcția de șef al cancelariei domnești; Amt des Leiters der fürstlichen Kanzlei. 1657: noha a cancellariuságnak is tisztit. jüvedelmét birja vala, de mivel az az állapot böcsületes udvar- és asztaltartást kíván vala, azért sine publico titulo viseli vala, hanem csak a tanácsi és ítélőmesteri titulussal él vala [KemÖn. 255]. 1774: Jó-sika István, a Jósika familiának fundátora, Báthori Zsigmond idejében cancelláriusságra ment volt [RettE 335]. 1802: Baro Josika István Ur Erdélyi Fejedelem Báthori Sigmond Uralkodása alatt Cancelláriusságot viselt [Kv; JHb XXXV/64].

2. erdélyi udvari kancellári tisztség Bécsben; funcția de cancelar al curții transilvănene la Viena; Amt des siebenbürgischen Hofkanzlers in Wien. 1722: Nehai Mltgs Groff Körös-Pataki Kálnoki Samuel Vram eo Nga Cancellariuságába expediatlatott volt Groffi titulussa, Mltgs Groff Szárhegyi Lázár Ferencz bátyám Vram-(a)k eo kglm(ene)k [Szentlélek Hsz; ApLt 5]. 1777: Azokat, akiket nem szeretett s akadályára gondolta lenni, hivatalokból amoveálta; úgymint Kornis Mihály urat a bécsi cancelláriusságból akarta promoveáltatni erdélyi provincialis főcommissariusságra [RettE 379].

3. tartományi kancelláriai főtiszttség; funcția supremă la cancelaria provinciei; Amt des Oberbeamten bei der Provinzial-Kanzlei. **Szk:** *guberniális* ~ főkörmányszéki/guberniumi kancelláriai főtiszttség; funcția supremă la cancelaria guvernatorului; Oberkanzleiamt bei der Oberregierungsbehörde (dem sieb. Gubernium).

1777: Mondják, hogy főispánságot offerál^u, öfelsége Magyarországon, de nem acceptálta. Ez elég nagy szerencse, de mikor Brukenthal úr akaratiából a gubernialis cancellariusságra akarta volna öfelsége promoveálni, s nem acceptálta volna, jubiláltaték, megnyerte elsőben hivatalát [RettE 380. — ^aGr. Kornis Mihály-nak] * *provinciális* ~. 1761: Ezen esztendőben országos dieta volt, az holott candidáltattak provinciális cancellariusságra, a parte catholicorum^a, reformátusok^b [i.h. 126. — ^{a-b}Köv. a nevek fels.].

kancelláriusság-viselt feji-kancellári tisztséget viselt; fost cancelar pe lângă un domnitor; Amt des fürstlichen Kanzlers bekleidet habend. 1662: Péchi Simon az urak között ő régiebb és Bethlen fejedelem idejében cancelláriusság-viselt becsületes megöszült személy volna [SKr 185].

kancellista 1. királyi táblai tisztviselő/íródeák; funcționar la curtea de apel; Kanzlist/Schreiber an der königlichen Gerichtstafel. 1700: Szikszai István hites Cancellista m.p. [Küküllővár KK; UtI]. 1722: Doctor Fogarasi Samuel Uram Kutyalván^a az Küküllő Vármegyei Református Papok partialis székin producalt egy: Cancellisták ált(al) peragaltatott Inquisitiot [BfN X, 2/113 Steph. Solymosi (30) de MarosVasarhely vall. — ^aAF]. 1752: a mostani füngens Falus biro Betze Imre több hitesseivel eleiben álla azon betsülletes Cancellisták(na)k [Delne Cs; Berz. 12. 92/228]. 1756: Maras Vászárhelyt ket Kantzalistánok^a [TL. Teleki Ádám költségnaplója 75b. — ^aKöv. a részl.]. 1794: A fel küldött Kanczalisták hogy és mit dolgoztak a' Méltóságos Aszszony részére [Szováta MT; Berz. 18]. 1814: nem tudván ki tanálni a' kérdett Telek között levő Köz Métát .. Pávai Sámuelnét meg esketvén a' Cancellista Urak, a' merre és a' hol mutatta ki nekünk a' két Telek közt a' métát, mindenütt otton jegyeztetett ki, és tétetett a' Dálnoki féle Telekbeli foglalás [Dés; Ks 79. 299].

Szk: *eskető* ~ vallató íródeák. 1772: Azon két Eskető Cancellisták hallottam hogy . az hitőket is kívánták ugy Disponálni, hogy magok Exponensi hasznára fatcáljanak [Drág K; TSb 21]. 1835: Ugy vigyázzanak kendtek, hogy azok az Eskető Cancellisták nem valami Csiripár semmisem Emberek, azokat a Király küldötte [Zsibó Sz; WLT] * *exekutor* ~ ítéletet végrehajtó (táblai) íródeák. 1807: Ma itten Somaival nagy Vételkedésünk volt a melyre Csikét is el hozta magával, hogy mi modon tsalhassanak meg, de nem érték el töljokot mert az Executor Cancellisták látván Impertinentiajokat, visza mentek az itélő mester vrhoz Relatiot tenni [M.fodorháza K; RLt O. I Also Ferenc vall.] * *inkvizitor* ~ vallató (táblai) íródeák. 1772: Azon két Inquisitor Cancellisták miképpen bántak a' Fatensekkel, nem de nem kényszergették, fenyegették, pirongatták, foggatták? [Drág K; TSb 2 vk] * *kérdező* ~ 'ua'. 1820: a' Kérdező Cancellista Ur azt mondá, hogy ha meg nem mondom, az Isten is megvér [Várva TA; JHb 48 Bontz Mária Szakmári Sámuelné (37) vall.] * *királyi tábla* ~. 1852: (Az összeírás) Ványai Teleki László, és Zilahi Farnos Mihály Királyi Táblai akkori Cancellisták által vitetett véghez [TSb I] * *konzisztoriális* ~ az erdélyi ref. egyház főtanácsi tisztviselője. 1774: Maros széken lett főkirálybíró Halmágyi István, aki elsőben volt Consistoria-

lis cancellista, azután registrator, azután secretarius, azután tabulae regiae assessor [RettE 332] * *táblai* ~ királyi táblai íródeák. 1779: Dobolyi Jozseff ur(am) Felesége Tkts Trauzner Judith Aszszony; más felől Nzts Gerendi Sigmond Ur(am) exhibeálának mi előttünk egy Contractualis Levelet . Grátza György Feke Samuel exmissus Táblai Cancellisták Regiusságok alatt költetett [Nagylak AF; DobLev. III/522. 1a].

2. főkörmányszéki/guberniumi tisztviselő/íródeák; diac/grāmātic la cancelaria guvernatorului suprem; Kanzlist/Schreiber der Oberregierungsbehörde/dem Gubernium. 1710 k.: Soha én a gubernátor előtt végbe nem tudtam vinni, hogy annak a költség nélkül beszorult főrendnek, és . . . kancellistáknak ex publico valami kevés élés adassék [BÖn. 961]. 1717: az meg irt Major Cancellián lévő Cancellistáknak, a' fenn Specificált pénzbeli augeált fizetéseket . . . assignallya [Nsz; Ks 83]. 1757: Feles számbol álló Jobbágy Gazda embereketis reducatlatott Méltóságos Gróff Bethlen Gergely Ur . . . Foltra^a nemellyeket Thorda Varmegyéből; Sokakat a Fiscale Dominiumokbeli Cancellisták által nagy költséggel hordatott viszsza eő Nga [BK. Joannes Gulya de Déva (43) prov. vall. — "H]. 1778: Ennekelötte bizonyos esztendőkkel két Cancellisták által az ő Nsga^a hire 's akarattya ellen ki barázdáltatta ki azon Földek és Széna füvek között valo Barázdákat úgy hogy a' régi barázdákon joval belől ment? [Mezőmehes TA; Wass-Lt. — "Gr. Czegei Vass Ádám]. — L. még FogE 99; RettE 121. 337.

Szk: *fiskális* ~ 1812: minékünk mint Actualis Fiscális Cancellistáknak a' Diurnumunk egyikünkre valo nézt naponként téssen 3 Rftokat [Kv; SLt Vegyes perir. Újvári Ádám nyil.]. 1819: a mikor is egyik a Fiscális Cancellisták között egy magos poltsra fel álván a Királyi Adomány Levelet fel olvasta a Kővári Nemesség . . . contradicalni kezdett [Nagysomkút Szt; Ks 67. 47. 28] * *gubernális* ~ főkörmányszéki íródeák. 1807: hattam én egy Biro Josef nevezetű ügyes Gubernális Cancellistát, a' ki azt teljesíteni fogja [Kv; WLt Papp Sámuel lev.]. 1820: a mikor Mlgs Zejk Lajos Ur itten Rákoson^a vagy másutt is Gubernális Cancellista által Eskettetett, akkor a' Tanu megvallattatotté ? [Kv; JHb 48. — "TA].

3. közigazgatási v. uradalmi íródeák; diac/grāmātic intr-o administrație sau pe o moșie; Verwaltungs- od. Domänenschreiber. 1753: úgj értettem hogy a levelet Simon János vram irta meg rolla eo kegyelme akkor Cancellista volt a Csáki vdvarnál [Dés; JHb XXX. 9 Emericus Cziko de Csik Mindszent (62) vall.]. 1762: az ő Sok hamisságát ma egy Cantzallista Sem tudna le rajzolgatni [Oltsezm Hsz; Mk IX/109]. 1822: Székely Sámuelnek az eleje a' Görgényi Dominium Birtokossai közül valamelyik(ne)k kontzolistája volt [M.bőlkeny MT; Born. G. XIII. 22 özv. Szabo Josefné Beretzki Klára (64) vall.]. 1829: a D(ulló) a kantzalistájával, a más Barátival itten Kölpényben Notarius Urnal bálaztanak [Kölpény MT; TSb Sulegyán Páskuj (58) árendás vall.]. 1845: ő magát Cancellistának mondgya neveledés az N:Enyedi Colégyomba volt [Nagylak AF; DobLev. V/1251 Dobolyi Bálint Miksa János alispánhoz].

Szk: *expeditor* ~ 1766: Ne Sallynályon azért az Úr két Tanuit 's Jo Expeditor Cancellistákat nevemre exmittální [Berve AF; CartTr II. 832 gr. Gyulai Ferencz

aláírásával] * *udvari* ~ uradalmi íródeák. 1812: Udvari Cancellista Egyed Mihály Ur [Gyalu K; RAK 113].

4. a feji kisebb v. nagyobb cancellaria íródeákja; scriba maioris sive minoris cancellariae; diac/grāmātic la o cancelarie domnească mai mică sau mai mare; Schreiber/Kanzlist einer kleineren od. größeren Kanzlei. 1677: hogyha a' Tisztek ki-menni, és executiot tenni nem akarnanak, azon Tiszteken exequaltassák a Fő és Vice Arendatorok, nagyobb vagy kisebb Cancellarian lévő Deákok által; ha pedig a Tisztek ellen a' Dézmához nyult ember repellalna, hasonloképpen az Executiora ki nem ment Tiszt-is, a' Cancellisták ellen, az Executiotol meg-szűnni tartoznak [AC 74. — A fog. ilyen kuszált!].

Ha. 1774: Kantzalistát [Meggyesfva MT; LLt Fasc. 126]. 1778: Kantzalistákott [Jobbágyfva MT; LLt]. 1779: Cancalista [Nagylak AF; DobLev. III/539. 2b]. 1781: Kantzalista [Msz; LLt 89/5]. 1784: kantzalista [Mv; Lakatos céh lev.]. 1796: kantzalista [Szökelfva KK; Kp II. özv. Ujfalvi Sámuelné Sombori Borbála nyil.].

kancellista-deák 1. feji-udvari íródeák; diac/grāmātic la cancelaria curjii domnești; Schreiber der fürstlichen Hofkanzlei. 1653: Egy Gabor Deak nevű Cancellista Deak vagyon az ki Csikban lakik Petki Urunkhozis igen tart ő kegyelmevelis Communicalhatod^a [Ks 41. E 31. — "A divizio-kitűzését]. 1672: Gidofalui Samuel Etfalui, az Erdelyi méltóságos Fejedelem Uduari Cancellista Deákja [BLt 5]. 1686: Alvincen lako Varadi Inczedi Mihaly az mi Kglmes Urunk eő Nga Udvari Posta Mestere es hites Cancellista Deákja [Incz. VI. 17a]. 1719: néhai Gubernátor Bánffi György ur(am) ő nga edgy ide valo György Deák nevű emberrel inquirátatott, ki is az előtt, Cancellista Deák volt [Lozsád H; BK sub nro 262 Andreas Bekess (70) ns nyil.].

2. uradalmi íródeák; diac/grāmātic pe o moșie; Domänenschreiber. 1730: a' Néhai . . . Vér Judith Aszszony két Cancellista Deakot is többire szokott vólt tartani, akkor pedig Sepsi Balog Sigmond és Mararoszi Huszti Horváth Samuel Uramék voltak Cancellista Deákjai [Retteg SzD; TKI Steph. Zabolai de Dees (57) ns vall.]. 1744: Méltóságos Groff Mikes István Uram ő Nga Cancellista Dijakki [Ks 5. XII. 11]. 1756: Kantzalista Deákok(na)k Pappirosra . . . Spanyol Viaszra Rhfl. 2 xr. 48 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 95b]. 1779: Pap Alekszát, Vasziatiát és Alekszának Fiát Togjert a magók Zalagos örökségekről . . . adatta által az méltóságos Groff Gyalakuti Lázár János Ur eő Excellentiája Cancellista Deákjainak {O.péntek SzD; GyL].

3. táblai íródeák; funcționar la curtea de apel; Schreiber an der königlichen Gerichtstafel. 1721 u.: két Betsületes kantzalista Deakok által inventaliat [Usz; Ks 73/55]. 1763: Kornis Sigmond Vr ő Nagysága

Doboka Vár(me)gyei Totfalusi Kortsonarassáért avagy Vendégfagadossáért Vjárasi Josefért (: kitis ő Nagyságától Cancellista Diákok által Jobbágyságra fel kértének :) Lönek kezesek^a olly conditioval^b [Ks 25. VI. — "Köv. a kezesek fels. Köv. a feltételek]. 1776: Esketket vala ezen dolgokrol két Tit. Cancellista Deákokis igen sietve, és rövideden [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.]. 1815: Két Kantzalista Déjákat. és mint egy 50. Számbol allo Idetsi^a lakos Szászakat Betsűs

Bírák(na)k az Helynek Színére átalis hozván, a' minden azon részen volt ujjításakat, építményeket meg Betsülttünk [Orsova MT; Born. G. XV/13 Pop Illya (63) vall. — ^aMT].

Szk: *inkvizitor* ~ vallató táblai íródeák. 1727: Az Inquisitor Cancellista Déákok mellé . rendeltetik Commissarius(na)k Benczenci Rácz András Uram, kiis Viaticumat vévén kezéhez mindenütt azan Deákokkal fog jarni a Specificalt személyekhez [Déva; JHb XLII].

kancellista-deákocsksa fej-i kancellária íródeákja; diac/grāmātic la cancelaria domnească; Kanzlist/Schreiber der fürstlichen Kanzlei. 1675: Belenyesi István vram, Nemes Személy (50) így vall: Az idősb Rakoczi György idejében, én új Cancellista Deakotska lévén, a' Secretarius Szalárdi János Vram adsciscála Arkosi Mihály ő kglme mellé én akkor, mint új scriba . a' falut akartuk certifikaltatni (így!) [Vajasd AF; JHbK XX/21].

kancellista-deákság táblai íródeái tisztség; postul de funcionar la curtea de apel; Amt/Posten des Kanzlisten an der Gerichtstafel. 1722: György Déákat pedig én is jól esmertem s tudom hogy olyan ember volt hogy ha job (így!) fizetet néki az ember úgy irta az Relatoriát vagy egyebet, a mint hogy a Cancellista Déákságbolis azért vetették is ki, s azután holtig notatus emberis volt [Martinesd H; BK 262 Juon Koszta (70) jb vall.].

kancellistaság íródeái tisztség; funcția de diac/grāmātic; Kanzlistenamt/würde. 1823–1830: Második hivatal volt a sedria, melynek praesese és hat asszessorai voltak, mellette az írók auscultans név alatt fizetés nélkül, ezek mintegy praktikánsok voltak, mert a kancellária és kancellistaság megszűntek volt [FogE 92].

kancellus szószék; amvon; Kanzel. 1737: Ezen Székek előtt, a' templomnak egy részit (: mellyis Sanctuariumnak mondatik :) a' másiktól elszakasztó, czifra festik alá csinált Cancellus vagion [Csákgörbő SzD; JHbK XXVI. 13. 8].

kancellusos ? baluszteres, korlátbábos; cu balustradă; mit Baluster/Geländerstab. 1775: vagyon az nagy Udvarház, az melynek . két ablakkal világoskodo Pitvarában, Kancellusos kö gráditson fel menvén vagyon bé menetel [Nagyiklód SzD; CU].

kancionalé egyházi énekeskönyv; carte de cântări bisericești; kirchliches Gesangbuch. 1706: Egy Cajoni Cationale [LLt Fasc. 108 a Lázár család moldvai lelt-ban].

kancsal 1. kancsi; saşiu; schiel(äugig). 1704: Ugyan ma jött meg az úr kancsal trombitásaféle [WIN I, 195]. 1816: Krotskevits Károly Ur az Orvosi tudománynak Doctora Szem orvos, ajánlja szenvedő felebarátjainak . . a' maga kész segédelmét . . teljes bizodalommal foljamadhatnak hozzája azok, a' kik^a kantsalak [DLt 103 nyomt. kl. — ^aKöv. a szembetegségek fels.]. 1819: egy kevésse kantsal és hunyorgató, vagy is szaporán pillogató [DLt 370 ua.]. 1823–1830: Körmendi Gábor prokurátorságot folytatott Maga nagy ember volt, de erősen kancsal s annál fogva idétlen nézésű [FogE 89].

Szn. 1595: Kanchial Marto(n) [Kv; Szám. 6/XVI. 145].

2. ~ *szemű* 'ua; idem' 1827: Nagy Josef, másként Vendler János . fekete kantsal szemű szökött el fekete Báránybőr Kosokba [DLt 36 nyomt. kl].

kancsalít bandzsalit; a se uita crusiş; schielen. 1839: Hell György . . kék szemű, a' bal szemével kancsalit egy keveset [DLt 1535 nyomt. kl].

kancsi 1. kancsal; saşiu; schiel(äugig). 1765: Deserdin^a . öneki szüntelen rabjai voltanak, kiket különbözőképpen kintott maga egy magához hasonló kancsi bírójával együtt [RettE 186–7. — ^aFrancia származású, a maga korában rémtetteiről hírhedt Du'gardin József Gyulatelkén (K) volt birtokos. Az emlékiró i.h. részletesen ír róla].

Szn. 1553: Andreas Kanczy [Kapjon SzD; Makkai, SzDPuszt. 49]. 1602: Kanczi Máté (szabad széke) [A.csernátón Hsz; SzO V, 179] | Kanczi János (lófő) [Márkosfva Hsz; i.h. 189]. 1614: Kanczi Mate. Kanczi Marthon [A.csernátón Hsz; BethU 288, 359]. 1798: néhai musikás Kantsi Gyuri (cigány) [Dés; DLt]. 1861: Halt meg Kancsi Zsuzsi Czigán Kovács Vorhán Pista neje [Dés; RHak 126].

2. ~ *szemű* 'ua; idem'. 1849: egy kancsi szemű katonatiszt volt [Kv; Végr. 91].

kancsó 1. cană; Kanne, Krug. 1632: hogy el hozzak az bort, ki teőlte az Annia kancsojabol a kannaba, az kanczot az feőldheőz üte [Mv; MvLt 290. 67]. 1651: Egi kek kancsjo Vincsen (!)^a csinalt . . . d. 40 [Kv; RDL I. 28. — ^aA habán készítményeiről híres Alvinc (AF) tn utótagjának elírásával]. 1730: bortölteskor Karacson tajban az baraknak . be pecsétlése után ki szakasztatta volna fel az Ur pecsetit es ki hardatta volna kancsokkal az Ur borat huva vittek? [Kük.; Ks 8. XXIX. 24 vk]. 1767: azon potentarius embertelenkedet, gazlakadatt az Egetboros Üvegeket, kantsokat az Asztalhoz ütven mind őszve rontotta? [Majos MT; Told. 26 vk]. 1799: Gyepes György N. Trifan Vonutz(na)k fejében egy Teli kantsot tsapott úgy hogy el lepte az Vér. és személye ábrázatja eldagatt [Dés; DLt 109/1812]. 1840: Bontza Illyésnek Vagynak . . e következő Felkelhető Javatskai . Két karos Fogas meg rakva Kantsokkal, Tángyérokkal, és Tálakkal Rfirt 5^a [Várhegy MT; TLt Közíg. ir. 1042. — ^aFolyt. a fels.].

Szk: *bányai* ~. 1754: Bányai kantsó 3. ketteje tsorba [Borsa K; Told. 51] * *bokályos* ~. 1679: Szürke bokályos kancso nro 1 Sarga bokályos Kancso nro 3 | Fekér bokályos Kancso nro 3 Kék bokályos kancso nro 2 [Uzdizspéter K; TL. Bajomi János lelt. 24, 27] * *csatornás száju* ~ kiöntő csőves kancsó. 1736: Bornak valo Zöld tsatornás száju kantsó 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 105] * *csős* ~ 'ua'. 1677: vad(na)k . . Vízhez, s egyéb ususra való üvegek, bor hordani csős kancsók [Kv; RDL I. 155b] * *fedeles* ~. 1763: Törpe fedeles kantsó [Kv; TJK XVII/1. 13–4 Polykter István hagy.] * *fedetlen* ~. 1791: 1 Onas Fedeles és 1. Fedetlen kantsó [Nagyercse MT; Told. 36] * *füles* ~. 1679: Kék kristály apro szerű füles kancso nro 12 [Uzdizspéter K; TL. Bajomi János lelt. 24] * *holicsi* ~. 1796: Ürmös Boros Hollitsi Kantsó Nro 4 [Kóród KK; Ks 72. 54 gr. Kornis

István hagy.] * *kupás* ~. 1797: Vintzi Kupás Kantso egy [M.igen AF; DobLev. IV/777. 7] * *mázás* ~. 1679: Fületlen, törött mázos kancso nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 17]. 1761: Fél ejteles mázás onos szaju Kantso Nro 2 [Vessződ NK; JHb XXIII/31. 27] * *parasztos* ~ 1756: Más fél ejteles parasztos kantsó 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV. 35. 26] * *seres* ~. 1841: Üveg edények Seres kantsó 1 [Egeres K; Ks 89] * *szege di* ~. 1747: szege di kancsó [EM LII, 145]. 1754: Szege di kantsó nro 10 egyik tsorba, egyik ön fedeles [Borsa K; Told. 51]. 1761: Szege di fél ejteles kék Sárga festekü Kancsok 6 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 10]. 1775: Egy Szege di Onas Kantsó [Erdőfüle U; NrNy VII, 127] * *tordai* ~. 1812: Egy Par kek és Sargas kantsó Tordai xr 12 Egy pár zöldes Tordai kantsó xr 10 Egy fules Tordai Tal xr 12 Egy pár Lapos Tordai Tál xr 10 [Mv; MvLev. Szürtei Josef hagy.]. 1818: Vintzi és Tordai kancsók Nro. 10 — Rf 2 xr 30 [Harangláb KK; Ethn. LXXII, 608 Kőkösi András kir. táblai assz. és felesége hagy.] * *tölcséres száju* ~. 1784: Tötseres Szaju Zöld nagy kantsó 1 [Mv; Told. 9a] * *ürmösboros* ~. 1790: Ürmös boros kantsók 11 [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c]. 1816: Ürmös boros kantsó 2 Rf 41 xr [Kv; Born. IV. 41] * *vinci* ~. 1754: Egy Csákos vintzi fejeér Kantso Egy tarka vintzi tsákos Kantso [Nsz; Told. 19]. 1797: Vintzi Kupás Kantso egy [M.igen AF; DobLev. IV/777. 7]. 1810: Egy on fedelű Vintzi kantsó Rf 3 xr 1 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 3]. — L. még az *aradi*, *bokály*-, *cinfedelű*, *csákos*, *cserép*-, *erdélyi*, *föld*-, *györi*-, *kristálykancsó* címszó al.

2. kanta; cantă, cană; größerer Krug. 1681: Belső Sáfár ház . . . Vagyon itt . . . Sos Tarkony Egi öreg kancsoval No 2 [Vh; VhU 562–3]. 1768: Ugorkás kantsó 3 [Mezősztygörgy K; Ks].

3. vány kancsónyi; de citea căni; von einigen Kannen (viel). 1759: Tisztartó Vram el ment a' Fogadoban innya és osztán reggel holt részegenn kantsó borokkal ment haza [Maroslugel TA; TKI]. 1801: tsak ked ne haragudjék Martzi bá, nem bánom a többi haragudjék s azzal a kantsó bort, mely a kezébe volt a földre ki önti Turos Martzi eleibe [Szucsák K; RKA]. 1823–1830: a kőmívesek ott is akarták hagyni a munkát. Ezeknek is hát rendén kívül is kellett adni egy-egy kancsó bort [FogE 297].

◇ ? *Szn.* 1590: Koncho Georgy [Km; GyU 12].

kancsócska căniță; Kännchen. 1698: edgj zöld kancsócska [Kóród KK; LLt Fasc. 72]. 1749: Husz darab Üveg Cre<de>ntia Nro 20 Hozza valo Nagyobb és kisebb pohárkájai és kantsotskaji Nro 32 [Told. 19]. 1791: Két portzellán fertályos Kantsotskák [Mv; MvLev.]. — L. még az *ivókancsócska* és a *kristálykancsócska* címszó al.

Szk: *szopó* ~ szívókás kancsó. 1678: Dje 18 July Eperjesi által vasaroltatván az Uj Keresztenyektől vinci edényeket ez szerent Bokaly kancsó ötöt Tizenöt öt pénzen egyet teszen f —//175 Szopo kancsócska hét három penzen egyet egyet facit —//21 [Utl].

kancsuka cnut; Kantschu. 1755: nem jöhet ő bé, Isten telles Sz. Háromság úgy segéllyen, csak kettőt üthessék rá a' kancsúkkal mindjárt bé jöhet [Gernyeszeg MT; TGsz 33].

kandeláber karos gyertyatartó; candelabru pentru lumînări; Armleuchter. 1832: Bronzrozott igen szép Kandeláber [LLt]. 1877: 1 darab 4 águ kandelaber [Ks 87 Kornis osztálylelt.].

kandér 1. üst; cazan; Kessel. 1609: Az Kondérok ala az kohnjarol . . . 8 [Kv; Szám. 126/IV. 260]. 1637: három Eöreg Vas konder, Harom ismet közep rend konder [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. 1645: Eöreg kanderokot es vaz fazakokot tudok hogi ualanak [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120]. 1689: Apro Onas Kandér no. 4. Onazatlan kandér no. 1 [Fog.; Utl]. 1705: Vas György boltjában . . . találék holmi öntalakat, tányérokat és kanderokat [WIN I, 642]. 1745: Nagy kandér egymásba járó [Marossztkirály AF; Told. 18].

Szk: *boreresztő* ~. 1656: Bor eresztő kander nro 2. Egy bor merő vas abronczos ejtel [Fog.; UF II, 117] * *borhűtő* ~. 1678: Uzonból¹ vittének el . . . Egy bor hűtő Kander nr. 1 [BLt I. — "Hsz"] * *egybejáró* ~. 1681: Konyhabeli eszközök. Egyben jaro onas Konderok ujjak . . . no 18 [Utl]. 1793: Konyhabeli Rez Edények . . . egybe járo Kandér fedeles 2^a [Kv; TL Conscr. — "Folyt. a fels."] * *lúgos* ~. 1681: Egy lugos Kondér no 1 [Utl] * *utazó* ~. 1837: Utazo kandér [Szentbenedek SzD; Ks 88 Osz. 11] * *úti* ~. 1802: Egy Uti Kandér fedelével, és fogantyujával [Ne; DobLev. IV/858. 8a]. 1819: egy fedeles uti Kandér [Kv; Pk 3].

2. nagyobb fazékfajta; cãldare, gãleată; Art größerer Topf. 1798/1821: Egy nagy Réz Fazék vagy Kandér Fedőjével . . . Más kisebb Réz Fazék vagy Kandér Fedőjével [Kv; Pk 15]. 1832: a' kandér' száz-szélessége 7 1/4 hüvelyknyi [DLt 535 nyomt. kl].

Szk: *boros* ~. 1715: jutot . . . Vass Mária Asz(szony-nak) Harom boros kandér [WassLt] * *fedeles* ~. 1714: Fedeles Kondér Vassal borított Ládáb(an) 52 lb 31// 20 [AH 58]. 1767: Egy fedeles kondér HSzj kandér al.] * *fedeletlen* ~. 1761: Fedeletlen Kandér Nro 2 [Vessződ NK; JHb XXIII/31. 26] * *gazdálkodó* ~. 1756: Két nagy gazdagkodo Konder [MNY XXXVIII, 132] * *konyhára való* ~. 1720: Konyhára valo öreg kander nro 4 Kusséb Kander nro 3 [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12].

3. vány fazéknyi; de citeva cãldări/gãleți; von einigen Töpfen (viel). 1674: Tudode lattade, mikor . . . Hal ler Pal Uram inquiraltatot Nemzetes Vas Janos Ur(am) ellen . . . ackor . . . eő Nga kander borokat vitet oda, es az ki vallot innya atta(na)k, s az ki nem vallott itlan mene el [T; WassLt vk]. 1704: Ma főzettem a szegény raboknak . . . egy kandér étket [WIN I, 281].

Ha. 1625: Conder [Kv; Szám. 16/XXXV. 79]. 1714: Öreg Kondér [AH 43–4]. 1756: Kanderakat [Gernyeszeg MT; TGsz 51]. 1845: Kandir [Gyalakuta MT; LLt].

kandérfedél üst- v. fazékfedő; capac de ceaun sau de cãldare/gãleată; Kessel- od. Topfdeckel. 1736: Réz Kandér fedél [CU]. 1839: Egy kopott files kandérfedél [Kv; Pk 3].

kandérforma nagyobb fazékformájú; de forma unei cãldări/gãleți; in Form eines größeren Topfes. 1681: egy konter^a forma üst [HSzj üst al. — "Tollvétség kondér h.].

kandéroccka fazekacska; oalä micä; Töpfchen. 1714: Harom par harom szegletes Konderotskák 8 kb. 3. 84 [AH 49]. 1729: Egy káposztás Uti röz. Kandérotcka [CsS].

kandéros Hn. 1334: Ibi transit ultra ad vallum Konderosweugh [MNY XIII, 255].

kandiás nincstelen zsellér; jeler/rázeş lipsit de avere; besitzloser Inquilin. 1834: Az ugynevezett Candiások az Ekla által az előtt határozott 4 garasokat megfizetni nem akarják. — Ezen Candiások közül más jelen nem lévén tsak Miklos Josef az azt felelte, hogy ha a Curator meg mutattja a Comuentiobol, hogy azzal tartoznak, úgy meg fizetik, különben nem [Válaszút K; AE 469]. 1835: Intessenek meg mind ezek^a mind pedig az úgy nevezett Candiások, hogy értékek szerint igyekezzenek fizetni. Meg kérik a' Bároné Tisztye, hogy a' Kandiásokra nézve tégyen rendelést, hogy a régi usus szerint a' 30 xrt fizessék meg a Tiszt. Papnak [uo.: DVJk II/4, MNY XXXVII, 120, AE 469. — ^aA papibért nem fizetők].

A Kandia névre és iás származékára l. MNY i.h. és részletesebben: AE 466–70.

kandidáció (tisztiségre) jelölés; candidaturá/desemnare; Kandidierung, Kandidatur. 1728: az említett Candidatio véget compareálni Maga homagionale obsequiumnak agnoscallya [ApLt 1 gub.]. 1756: Szilagi Györgj Uram ez után az Catolica részén való Candidatioban ne observaltassek es ne admittaltassék, hanem a T. Reformata részen légjen [Kv; KCLev.]. 1773: az interimalis notariusok candidatioja alkalmatosságával. Némellyek a Tiszt Vrak közül ... nevemet a candidatusok számából gyalázatosan ki törleni. semmit sem tartozkodtak [Borb. II Motok András lev. Nsz-ből]. 1810: annélkül hogy Candidatoria és votizatoria lépetenek volna, közönségesen megegyeztenek [Kv; AC-Szám. 17].

Szk: ~ha befér jelölésre kerül. 1778: imé mostan börtökodom Nagodnak alazatosan jelenteni, és Instálni: hogy az Actualis Assessorok számab(a) (: minthogy két Vacantia is vagyon :) had férhetnék bé, elcitol fogván kívánván az Nemes Haza Törvénycitis tanulni; ... úgy tudom, hogy ez előtt Candidatioba is bé fértem [Telegdi-Bacon Hsz; Borb. II T. Bacsoni Boda Sándor kezével].

kandidál (tisztiségre) jelöl; a candida/desemna; kandidieren. 1669/1726 k.: Deés Várossának lészen nemes Hadnagya Biro helyett. Azért annak választása Annuatim légyen ilyen formában: Az nemes Vármegyének Kis Karácsony napján Girás Gyeneralis gyűlése légjen és ott a Déesi Universitas Comparealván magok kozzúl ... harmat candidáallyanak, hogy a Nemes Vármegye a Fő Tisztekkel együtt azok kozzúl Communi voto et Suffragio, a mellyiket azon Tisztnek el viselésére méltónak, elégségesnek itel az maradgyon meg [Dés; Jk 2–3]. 1778: Celebráltatván Consistorium, a' vacans Notariusi Hivatal iránt, hogy ara kit candidálnánk és választánánk [Kv; SRE 234]. 1840: 3 személyeket az ord. és vice directorságra is Candidálva, a T. Esperesthez küldjék be peczésével [Nagykapus Kv; RAK 17]. 1872: nem kell kándidálni senkit, hanem kijelölés nélkül választson az eklezsia [Kv; Pf Ürmösi Kálmán segédpap lev.].

kandidáltat (tisztiségre) jelöltet; a läsa/permite sä candideze (pentru o funcție); (für eine Würde/ein Amt) kandidieren lassen. 1739: ezen Seriest az Reformata Religio maganak praetendalvan bennunkot magok közli Candidaltatni nem akarnak, holot de Ordine ezen Series most in toto limitative minköt Concernalna, mivel husz, huszon edgy esztendők el forgasa alatt az mü Religionk vacalt [Étfva Hsz; ApLt 4 Benkö Ferenc Apor Péterhez].

kandidáltatás (tisztiségre) jelöltetés; candidaturá/desemnare; Kandidierung. 1770: én sem az első candidáltatásomkor^a sem most senkinek is nem írtam csak egy betűt is, nem instáltam senkinek félszóval is [RettE 244. — ^aA főszolgabíróságra].

kandidáltatik (vmilyen tisztiségre) jelöltetik; a fi candidat/desemnat; als Kandidat aufgestellt werden. 1735/XX. sz. eleje: Candidaltatott megye bíronak Cseh Péter vram [Martonfva Hsz; HSzjP]. 1775: Harangozta- to Gazda Darko Marton Ura(m) . két Esztendőknél tovább viselvén Hivatalát, tudnillik négy Esztendőig, már most Candidaltatának a' Harangozta Gazdaságra hárman^a [Kv; SRE 231. — ^aKöv. a nevek fels.]. 1837: ezután a' Megye Birák a' Tiszt. Paptol, Pátronusoktól, és Présbyteriumtol Candidáltassanak [Nyárádszbenedek MT; HbEk]. 1872: harangózonak választatott Pákai Elek . candidaltatott még Horváth János [Burjánosboda K; RAK 118].

kandidándus (tisztiségre) jelölendő (személy); candidat; der/die Kandidierende. 1760: Tek. Senátor Pataki István vram nem akarván semmiképpen, a' Fő-Quartáságra való Candidandusok közé ingrediálni, a' vice-Quartáságban meg maradott [Kv; SRE 192].

kandidátus 1. (tisztiségre) jelölt személy; candidat; Kandidat. 1710: minden tisztiségrek való candidatusok között egy mindenkor pápista legyen [CsH 306]. 1729: A Ns Küküllő Vár(me)gyei Fő Ispánsági Hivatal nehai Groff Keresztes Márton Fő Ispán Vr halála miatt vacálván, azon vacantiák Supplementumára Stylo Solito fel adatott Candidatusok közül Flgs Vrnk Groff Kornis Ferencz Göntz Ruszkai Bárot atyai kégyelmességgel declarálni méltoztatván [Nsz; Ks 18/XCIII gub.]. 1841: Ezután a' Candidatusok nevei le iratván s rendre minden Czéh Tagjának Votizáció végett ki osztatván . leg több votumokat nyertek^a [Kv; ACLev. 136–7. — ^aKöv. a nevek fels.].

2. doktori fokozatra jelölt (személy); candidat la titlu de doctor; Kandidat für die Doktorwürde. 1823–1830: A doctori graduáltatás ilyen móddal megyen véghöz^a: amely fakultásban valaki graduáltatni akarja magát, a decanushoz ... elmennek azon fakultásbeli professorok, ott a kandidátus költségére meg vagyon rakva étekkel és itallal az asztal a professorok közül valamelyik beszélni kezd az időről vagy egyéből, míg valamely fakultásbeli kérdésre száll, a kandidátus, ha tud, hozzászól a dologhoz, ha nem tud, keveset szól. Azonban a decanus kiterített az asztalt esznek, isznak s vége van a cenzurának [FogE 239–40. — ^a1796 táján a göttingai egyetemen].

kandikál kukucskál; a trage cu ochiul, a se uita pe furis; in irgendetwas öfters hineingucken. 1773/1778: a'

Contractust eleget kérök hogy adja kezünkbe de nem adá a kezünkbe hanem azt mondja vala hogy ebbe bizony nem kondikal az eb adta huntzfuttya senki azzal a' tűzbe veté [Ilencfva MT; DLev. 6].

kandírozott zaharisit; kandiert. 1758: vagyon ezek^a között egy darabocská candírozott szerezsen dio virág is fa hajjal elegy ez is gjomor erőssítőnek tartatik [Zsibó Sz; WLt Árva Daniel Polixéna lev. — "A cukrozott citrom- és narancshéjak közt].

kándli kis kancsó; cāniřā; kleine Kanne. 1763: 1 Fejér réz káfos kándli [Kv; TJK XVII/1. 17]. 1788/1791: G. Kornis István ur elő Nga vásárlásai 6 hollitsi Tányér 2 kándlit 3 pár findsiát és egy Nadméz tartot in Summa Mf. 1// 80 [Mv; Ks 73/55].

kandor becsületesség; candoare, cinste; Ehrlichkeit. 1699: Nem mérem magamnak azt igirni hogj Nagdhoz melto dolgokrol irhassok . hanem köteles affectusomnak annál nagjob confidentiajat és ebb(en) candorat mennél kissébb dolgok(na)k meg írásába(n) is ne(m) állak hatra [TL. Fogarasz Sámuel gr. Teleki Pálhoz Franczerából]. 1710 k.: Nemes Jánosnak . nem volt hütele: mert hiszen ha valakit, ötlettel volna a Háromszék csendesítésére való követség, minthogy majd továbbad Fogaraszból . elküldték, és a jámbor ember minden közönséges jórávaló igyekezetével s candorával in suum finem abutáltak [BÖn. 705].

kandulátus kb. (vmilyen tisztségre) választható; eligibil, care poate fi ales (pentru o anumită funcție); (für irgendein Amt) wählbar. 1870 k./1914: Candulatus: minden olyan tanulmányait bevégezett ifjú, a ki már választható volt. Leginkább a papjelöltekre alkalmazták, kiket kezdetben főpatronusi, esperesi, püspöki ajánlatra hívtak meg [MvÉrt. 6].

kanfarú (le)csapott farú; cu crupă țesită; schiefhintenrig (vom Pferd). 1683: adattam gondviselése alá . Hat Szürke gjermecklovakat . Az harmad(b)an ezek(ne)k nem ismerzik egjeb bontakozas, hanem az Vercse szörű kan faru [UtI]. XV/III. sz. eleje: A kan farú lo abjectum quid, a keskeny faru lo nem diszes: Szepe a hoszszu tomporaju, de leg szebe az gombolyog fompörāju (!) [JHb 17/10 lótaratási ut.]. 1783: (A kanca) piros pej nagyobb idejű, vastag, tsontos, kövér, egy kevésse kan faru, az edgyik hátulso körme fejer [Dályá U; Sár.]. 1806: Egy barna szörű, négy Esztendőre menendő Kanfaru Kantza-Csiko [DLt 298 nyomt. kl]. 1845: egér szörű lo kamfaru [DLt 814 ua.]. — A jel-re l. MPaszt. 316.

kanica szőttés (gyapjú)öv; cordon jesut (din lină); gewebter (wollener) Gürtel. 1620: Egy keötés kis kanicatul f —/5^a [Kv; KvLt II/69 VectTr 8-9. — "Az adandó harmincad]. 1687 k.: Egy kótés kis kanicatul f — // 07 1/2 [MvRK Lev. Vect. 4]. 1688: Egy kótés Kis Kanicatul f — // 07 1/2 [BfR Vect.].

kanica-öv szőttés öv; cordon jesut; gewebter Gürtel. 1674: egy szép szkofiomos kanitza eöv, egy selye(m) kanitza eöv nem szkofiomos [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.].

kánikula 1. caniculă; Hundstage. 1662: a fejedelem az evangélicus fejedelmekkel lött szövetségnek eleget tenni igyekeztvén . annak alkalmatosságát semmibe is elmulatni nem akarja vala, főképpen hogy már az üdö is szintén canicula, a hévholnap felében volna [SKr 270]. 1710: Ebben az esztendőben is áprilisban esett nagy hó, és canicula végén lett nagy árvizek a gabonát egészen megemészték [CsH 312]. 1737: A Canicula elein melj nagy igyekezettel voltam azon hogy Ngodnak Udvaroljak bizonyyságot tehetnek a Mélt. Urak Josika Moses Uramék [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz]. 1751: A Szőlők kapállása még Canicula után ment véghez a' gyomlálással edgyütt [Marossztkirály AF; Told. 29]. 1752: meg találta ideit a bor vecturázás(na)k Ur(am) éppen Canicula kezdetin kell olly hoszszu utra bort vitetni! [O.csesztve AF; Ks 83 St. Weegh de Kobor^a lev. — "Nk].

Szk: ~ ra jár az idő. 1662: az idő is caniculára, az hévhónapra járván, a vitézlő nép a vérben^a is halni nem kevésbé kezdett vala [SKr 235. — "Vérhasban].

2. nyári rekkenő hőség; caniculă; arsită, zápuşeală; Sommerhitze. 1734: Barcsai János Urfiat mikor Canicula volt K. Lonán^a . . nagy diligentiaival taníttatta [Kv; TKI Joannes Farkasdi (27) praeceptor rhetoricum vall. — "Kendilóna SzD]. 1752: most Caniculán, a mely sohol sincs a Világon vesztegetnek véle kéczeris iratták Velém^a [Kv; Szám. 69/XXVII. l Pataki István fb nyil. "A számadásokat a bíróval].

kánikulai szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: ~ vakáció nyári vakáció; vacanța de vară/zilelor de cuptor; Sommerferien. 1823–1830: Ezen kánikulai vakáción Tompán^a Botos Dánielnél nyaraltam, a fiát, Eleket tanítván | Ezt^b megszeretik a deákok is, és vagy haton ezen 1792-ik esztendőben a kánikulai vakáción dupét vágatnak [FogE 102, 108. — "MT. "Az elől a fejte-tőn töben lenyirt hajviseletet (a dupét)].

kánikuláris kánikulai; de caniculă; in der Hundstags-hitze/Hitzeperiode. 1745: az l . az egész Canicularis napokon szoross fogságban tartatott [Torda: TJKt II. 94]. 1813: a mostani esztendő termései . a buzaba . vagy nagyon léhások vagy igen ritkák és aprok, a török buzaba ugyan még kétségesek, de mivel a Tavasz mosto-hasága miat nagyon el késtek annál fogva a Canicularis napokba apron lépnek bé gyaníthatóbb a vékony reménységek [Déva; Ks 117 Vegyes ir.].

kankalékos-kút gémeskút; fintină/puț cu cumpănă; Galgenbrunnen. 1594: Az Maior haz vduaran vagjon lo istallo No. 1^a Kankalekos kwt vagjon No. 1 [Krasz-na Sz; UC 78/7. 20. — "Köv. más gazdasági épületek fels.].

kankaré kútostor; cumpănă de fintină; Brunnenstange. 1589: Az feredeo hazhoz veottem egy kankarek-hoz eoreg kozoru fat d. 51 [Kv; Szám. 4/X. 24].

kankó¹ kampó; cîrlig; Haken. 1749: midőn meg jöttem volna . az hatulso ajtot is . bé zarva jól meg czövekelve és Támasztva tanáltam . . . de mind azon ál-tal két Szalonna el vezett az Kankoját melyel fel volt akasztva le oldották és az hol az előtt állott ismét oda

akasztottak [Kövesd NK; ApLt 1 Sükösd István vall.]. 1817: Egy Csomo Spárga Kankoival [Mv; MvLev.].

kankó² szörbekecs, táj zeke; zeghe; kurzer Tuchmantel, Joppe. 1841: Kositza Jó'sef nevű tót . visel széles tűsöt kurtá ször kankót, 's bocskorba jár [DLt 1296 nyomt. kl].

? Szn. 1603: Blasius Kankó [Nyárádszereda MT; SzO V, 246]. 1644: Kanko Janos [Mv; MvLt 291. 436a]. 1670 e./1687 k.: Kanko Albert [Panit MT; MMatr. 342].

kankó³ gonorrhea. 1794: a néhai Groff . volté olyan nyavalyábann Dobban Sankerben és Kankoban ? [Koronka MT; Told. 42/I]. 1806: Doctor Sz. aztis mondja hogy a' kanko tsak fark catarhus, és nem olly irtozatos rosz magában, mint azt azután a velle valo bánása az orvosoknak rend szerint el nehezitti, és veszedelmessé teszi [Mv; Ks 94 Vegyes ir.].

kankós kampós; cu cirlig; hak(enförm)ig. 1714: Egy ollos forma nyárs . Egy öreg kankos nyárs [Kv; Pk 6]. 1828: Tábla taszito hoszszu kankos vas rud jo [Oltszem Hsz; MkG].

kankutya kankó, gonorrhea. 1583: monda enneke(m) balas kowachne Iay Io Ilona mo(n)da(m) Az Agebnak hogy enneke(m) haggio(n) beket mert en Raytam az havi korszag vagyon es hize(m) kankuchaia (!) vagio(n) az Agebnak Menny el vere(m) Ilona Ke(n)di Ianoshoz . es mongiad Neki hogy vetessen valami Petreselyem lewelet eotesse meg vias vizzel keosse be vele es meg giogul [Kv; Tjk IV/1. 155].

kankutya-nyavalya kankó, gonorrhea. 1784: az I magát tisztátalan személyekhez adván, azokkal suspiciose nagy betegségemnek ideje alatt annyira konverzáldott, hogy salva venia lapostetvekkell eltölt és a frantzus kankutya nyavalyákban esett és azok miatt annyira debitalódott, hogy a matrimoniumnak folytatására éppen alkalmatlanná lett [FogE 344].

kanlifoli l. kartifiol

kanmalac purcel; männliches Ferkel. 1642: Ez el mult tely es niari kan malacz nro. 140 Eme malaczok azon ideiüek vadnak nro. 153 [UF I, 819 Porumbáki urad.]. 1675: Öregh Kan . . . Kan Malac . . . Eme Malacz [Radnót KK; Utl]. 1679: Disznók . . . Ez idei . . . Tavaszi Kan malacz 4. Ez idei Eme malacz 4. Ez idei nyári Kan malacz 8 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János lelt. 117]. 1689: Kann Malacz no 50. Emme malacz no 60 . . . Ez idei Kan Malacz no 28. Ez idei Emme malacz no 14 [Fog.; Utl]. 1700: Teli Kán Malacz nro 46 [Sárkány F; Utl]. 1831: Vagynak három ártán és két kan malatzok [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8]. 1832: Abafájáról¹ hozatott egy Kan és egy Eme idei malatzok [Sáromberke MT; Tsb 26. — ^aMT].

kanna¹ 1. canä; Kanne (mit Henkel und breitem Hals). 1593: ával fel menek az lato borral porkolabhoz megh adam neky az lato bortth, egy kannaban teolte megh mere, s monda hogy nincsen egy Eytel egy Ital hia vagion [Szu; UszT]. 1598: Zabo Ferenczne vallja . . .

hogj az chypap zekhez be zorult volna addigh it keon az olah molnar legennjel tehat eozze vezet az hayd es vgj eote Agion, amikorra az chypap zekteol kj Jeott volna immar akkor az legenj az feoldeon fekszik vala, megh az masik legenihez az en kannamat hozza meritette vala [Kv; Tjk V/1. 243]. 1685 e.: nyilik Ebből az edgy üveg ablakos boltra bellet ajto kolcsostol Melyben vadnak Bokaly kancso p(rom)iscue Nro 3. Zöld mázós Kanna Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 3–4]. 1780: Veres szőlő Liktarium kanna 1 [Bethlen SzD; BK]. 1814: Egy 13 probás Lávour 32 1/4 Lott . Egy Lavourhoz valo kanna 8 Lott [Kv; Born. IV. 41]. 1816: Egy Lavur kannájával [Kv; i.h.]. 1827: Edgy vedres zöld kanna a' szája eltörve [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

Szk: befőttes ~. 1848: Üveg némük . Befőttes kanna Nagyobatska 9. Kisebb kanna 5 [Szászkerék K; LLt Kováts Mihály gub-i irnok kezével] * ugorkás ~. 1780: Zöld mázu ugorkás kanna 2 [Bethlen SzD; BK]. 1813: Zöld Ugorkás kanna [Veresegyháza AF; Told. 18].

2. kancsóféle edény; un fel de garafä; Art Karaffe/ Wasserkrug. 1562: Az zallagybol engedet biro vram, Kakas gergelnek hogy az donacio levelet meg hozta es meg Jrta ket kannat ky tessén f. 1 d. 75 [Kv; Szám. 1/VII. 61]. 1573: Keore Anna Lakatos Lérinchne . . . vallia . . . Ment volt betegsegeben Borbel Balintnehoz . . . Azt Monta hogi az mely Irmes Bort az vra Neki kwideot volt az Emezyt Meg eotet, myhelen meg Itta azonnal az Agy ala vetette az kannayat [Kv; Tjk III/3. 115]. 1583: Eothweós Peter vallia, Laktam Eothweos Orbannal . chinaltatot vele(m) keozel tizen ket girabol kannakat [Kv; Tjk IV/1. 117]. 1640: egy kannát is mutata a katonának [Mv; MvLt 291. 212a átírásban!]. 1730: egy Serpentina köböl való arannyas fedelű kanna [Kv; Ks 15. LVIII. 6]. 1753: On Fedeles Kanna Őrmes bornak valo 3 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1849: 12. fein theäs fin'sia kannával 60 Rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

Szk: abroncsos/abronczú ~ ? pánttal díszített kanna. 1629: Egy három Abronczu Kanna Nagiob Eytelesnél [Kv; RDL I. 146]. 1657: egy Eoreg abronczios kanna, egy karika vagio(n) rayta [Kv; SzCLev.]. 1672: Keovetkezik az ön szerszám. Vagyon egy eoregh abronczios kanna [Kv; i.h.] * aranyos ~. 1643/1778: egy virágos aranyos Kannát, kül belől aranyos [Told. Transs. 147]. 1737: Egy aranyas Kanna Trébellet [Mv; MRLt. — Tomai László kijegyzése] * bokályos ~. 1681: Tarkán Zomanczozot, ön fedelű. Uy Keresztyen bokalyos Kanna [Vh; VhU 540] * cifrás ~. 1623: Egi Jo chyfras kanna ket Eiteles [Kv; RDL I. 121]. 1637/1639: kett czifras felfel Eiteles kanna [Kv; i.h. 111] * halhéjas ~ ? pikkelyes diszű kanna. 1628: On szerszámboi Katanak Jutot Egi masfel Eyteles hal heias Kanna [Kv; i.h. 139] * hólyagos ~. 1668: Regy holiagos tarkán aranyozott kanna kívül, belől merő Arannias [Mk Kapi György lelt. 4]. 1673: Egy aranyos fejjér hólyagos kanna ugya(n) az brassiaok adták [Fog.; Utl] * hosszu ~. 1637/1639: Kett hoszu drettelyes kanna [Kv; RDL I. 111] * karcsú ~. 1670: Vagyon egy két eiteles karcsiu kanna az keozepin abronczy [Kv; SzCLev.] * keresztelő ~. 1643/1687 k.. Vagyon ā Samsondi Ecclab(an) . . . Egy keresztelő kanna [Mezősámsond MT; MMatr. 380]. 1812: B.Ché Remekre botsata egy keresztelő kanát [Kv; ÖCJk] * lábás ~. 1633: Egy eoregh 3 Ejteles labas abro(n)czios kanna

[Kv; RDL I. 103]. 1714: Egy öreg Angyalos lábos három ejteles kanna [Kv; Pk 6] * *lyukasztásos* ~. 1670: Vagyon egy virágoson lyukasztásos eiteles kanna, páva és hattyuis lévén réá lyukasztva, melyet Iffiu Bácsi Gyeörgy az Tofalvi István Ura(m) Inassa adott volt ajándékban az B: Czehnek Inasi esztendejébeol valo fel szabadulásakor [Kv; SzCLev.] * *pogánypénzes* ~ antik pénzekkel díszített kanna. 1627: Ezüst marhabol, Egi pogan penzes Kanna, nyom m l. p. 47 Giraiatt bechultuk p(er) f. 16 tt f. 37 d. 62 [Kv; RDL I. 134] * *sima* ~. 1596: Egy nagy sima kanna három eyteles Hat sima eyteles kannak [Kv; i.h. 65]. 1658: vagio(n) egy eyteles sima kanna ket gomb az fedele(n) [Kv; SzCLev.] * *sze-gedi* ~. 1777: Vagyon égi Szégedi kanna onos fűdelű [Szentkirály Hsz; NrNyt VII, 126] * *szegecs* ~. 1634: egy himes szegecs masfel eiteles kanna kin test allasok wad(na)k [Kv; RDL I. 105] * *törpe* ~. 1629: Egy Cyf-ras fel eyteles teorpe kanna [Kv; i.h. 143] * *trébelyes/trébelt/trébelyezett* ~ poncolt kanna. 1637/1639: 1. Mereó Aranyas trebellet kanna, nyo(m) m. 4. p. 6 f 66 [Kv; i.h. 111]. 1730: égy trébelyezet kanna Vrmös Bornak valo [Kv; Ks 15. LVIII. 6]. 1735: Egy Ezüst Aranyas Trebeles Kanna 34 1/2 Betsi lot [Kv körny.; RLt] * *újkereszt-yén* ~ → *bokályos* ~. — L. még *bádog-*, *ezüst-*, *ön-*, *öntő-*, *struccotjaskanna* al.

3. (vhány) kannányi; de cîteva cãni; (Flüssigkeit) von einigen Kannen. 1573: Teomeoswary Andras ... vallia ... Mondot (!) Barcay (!) No esse lelek varga ha meg Nem Izod byzon meg banod, hagi meg Itta volna Barcay, es Zolden Ne(m) akarta meg innia, egy kanna bort veot fely es Archwl Eontette Zoldent [Kv; TJK III/3. 207]. 1599: vyonatt kezde vonny alola az zeket, kit hogj nem enged vala Zabo Georgy, az kanna bort Boldisar egychersmind az fejere burita [Kv; TJK VI/1. 287]. 1665/1754: Az mely jámbor Iffiu Társ legénnyé akar lenni . tartozik ... az egész Társaságot két asztalra tisztességes collatióval és szabad borral meg vendégleni ... Ha pedig Collatiót ál légyen Szabadságában minden Asztalnál ülő személyért egy egy kanna bort meg-innya [Kv; ACLev. 21–2]. 1730: az Pünkestkori bor töltéskor Gézsi hozot vagy két kanna bort [Abosfva KK; Ks 8. XXXIX. 24].

kanna² ? virágnád; Canna indica L.; caná, belsijtá; Blumenrohr, Kanna. 1679: Ló festeni valo kana, két zsák(abn) | Kana szitalo szita nro 2 . Kana tarto hitvan tarisnya nro 1 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János lelt. 43, 89].

kannácska cãni; Kännchen. 1560: En thorouk (!) Marton Nagylaky feyer warmeegy Jspan kyalnak w felesgynék dyrectora adom Emlekezetre Myndeneknek, hogj weottem kezemhez Zewch Lenartwl bezterczey polgartul Egy kys azywsth (!) Kanaskath [Beszt.; Beszt.Lt 27]. 1596: Egy nagy sima kanna három eyteles .. Esmet három dretteles kannachkak [Kv; RDL I. 65]. 1612: ket kis fertalyos kannaczkak [Kv; PLPr I/3. 1612–1615]. 1623: ket kis vy kannaczka es egy Talaczka niomnak Lib. 8 [Kv; RDL I. 121]. 1728: Egy plebol valo kannácska [Árkos Hsz; SVJK].

Szk: *bécsi* ~. 1596: Ket egygaranyw Bechy kannachkak drettelesek [Kv; RDL I. 65] * *keresztelő* ~. 1633/1687 k.: Vagyon a Paniti Eoclában ... egy keresztelő

fertalyos kannátska [Panit MT; MMatr. 341]. 1722/1770 k.: a' Keresztelő Kannátskát pro tempore engedte a' Batzai Ecl(esi)a usussara, de úgy hogy el-ne vesszen [SzConscr. 227. — ^aCsicsómihályfi (SzD) ref. ekl.] * *sima* ~. 1615/1628: Egy sima meszelyes kannaczka [Kv; RDL I. 96c] * *törpe* ~. 1615/1628: Egy kis teorpe kannaczka [Kv; i.h.]. 1629: Egy kis teorpe Kannaczka mely nyom Ket Girat három nehezeket aestimaltuk tt f 41 d [Kv; i.h. 132].

kannaforma kanna alakú; de forma unei cãni; kannenformig. 1733: Kanna forma bokálly l [Marossztkirály AF; Told. 2].

kannagyártó I. mn kannakészítő; care face cãni; kannegießer/machend. 1599: Az kannagyarto legennek az Talra palazkra es az kannakra Walo czimer fel meczies-teol attam d. 28 [Kv; Szám. 8/XIII. 12 Szabó András sp kezével].

II. fn kannakészítő mester; meseriaş care face cãni; Kannegießer/macher. 1588: Az melj Talakat Zamosfalwara Nikola^a ferenczenek zettek volt az kanna gyartanak hogy meg merte atta(m) d — 8 [Kv; Szám. 4/I. 34. — ^aIgy Mikola h.]. 1591: Hogy Talott Zettek az kanagyarto az wasar Birakal együt lart 2 Nap fiztettem f — d 25 [Kv; i.h. 5/I. 46]. 1592: Wst Giarto Georgi Coloswari wallia zememel latam hogi el adak az rezet . . feier onnotis, vgimint fel masat adanak el az Zebeni kannagiartoknak [Kv; TJK V/1. 240]. 1625: Vrunck eo felge varasunkban leue(n) Boer Simon az eo felsege Bor teolteoge, czinaltatta megh az eo felge Pincze tokjait ketteot, melyhez . . adtanak az kannagyartok onat huszonegy fontot . . fizettünk . . 20 [Kv; Szám. XXVII. 5]. 1678: Uzonbol^a vitte(ne)k el . . Egy ládába(n) kannagyarto-(na)k valo vas szerszamokat [BLt I. — ^aHsz]. 1718: a Pincze tokban levő üvegeket magom jelen létemben) . . az sutujakat belé csinálta az kanna Jarjto (!) [Ks 96 Bornemisza Imre lev. Nsz-ból].

Szn. 1564: Anthonius Kannagyartho [Kv; Szám. 1/X. 41]. 1566 k.: Lukas Kangiartio. Petrus Kangiartio (Lápos^a; Makkai, SzDPuszt. 58. — ^aHagymáslápos Szt]. 1570: Kanna Jarto Gergel. Kanna Iarto János [Kv; TJK III/2. 29, 182]. 1595: Kannagyarto Mattyas [Kv; Szám. 6/XVIIa. 120 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1645: Kannagyarto Marton [Kv; TJK VIII/4. 2]. 1701: Kannagyarto Görgy fia regeny Kannagyarto Gurka [Kv; Szappanos céh jk I. 26a].

kannagyártó-műszer kannakészítő-eszköz; unealtă de făcut cãni; Kannegießer-Werkzeug. 1658: Az kannagiarto műszert az Leginnnyel megh Beöczulttue(n), Jo lelke Jsmeretj szerent ad f. 50 [Kv; KJ].

kannamosós zsurlós; acoperit cu coada calului; mit Sumpfschachtelhalm (bewachsen). 1825: A' Tobeli Sánté Kanna mosos^a [Jedd MT; LLt. — ^aKaszálók fels-ában].

Alkalmasi t a hn tömelléki zsurlóban gazdag kaszálóra vonatkoztatható.

kannás¹ kannagyártó; meseriaş care face cãni; Kannegießer/macher. **Szn.** 1735: Kannás György [Kv; Dicaj]. 1761: Kannás Susanna [Torda; TJKt V. 45–6].

kannás² ? **Hn.** 1826: A' Kannásba (k) [Magyaró MT; EHA].

kanóc fitil; Zündschnur. 1582: Zuchakj Ianos mingiarast az Almariumhoz Mene Akiben az por All vala, meg tekerithe az Almarium kolchat, es azonban mingiarast fel Lobbana az por, De Nem lattam kanochot Nalla [Kv; Tjk IV/1. 51]. — Vö. a *kanót* címszóval.

Sz. 1657: Kassai István megérezvén az ellenségnek kanóca büzit, beteggé tötte vala magát [KemÖn. 254].

kanócgűjtés kanócszedés; adunare/stringere de fitile; Luntensuchen/sammeln. 1662: az ő felsége szolgálatjában kanócz és szurokgűjtésben forgolódván, úgy fogák le őket [TML I, 356 Ebeni István Teleki Mihályhoz. — ^aÉrtsd: a török kézbe esett két erdélyit].

kanóckötél gyűjtőszinór; fitil; Zündschnur. 1662: A Veres-bástya arányában pedig . . . toronybástyát épített vala^a. Ez is alól cejgháznak, tüzes szerszámokkal kénkö-, kanóckötelekkel és egyéb sok eszközökkel lévén rakva, felül élésháznak . . . fordítottak vala [SKr 298. — ^aA váradi várban I. Rákóczi György].

kanócos szk-ban; in construcjii; in Wortkonstruktionen: ~ *katona* gyalogos puskás katona, gyalogos; archebuzier; Arkebusier, Büchschenschütze. 1666: Egy Jeni Szabó Gergely nevű becsületes ember, az ki Gellin Gergely ezerében kanócos katonák főhadnagya volt, itt vagyon [TML III, 621 Alsó János Teleki Mihályhoz Drinápolyból] * ~ *silbak* ? gyalogos puskás őr; santinele cu pușcă cu fitil; Schildwache mit Luntengewehr. 1705: a porokat egy tüzes kanócos silbak nem vizgázván fellobbantotta és károkat is tött [WIN I, 435].

kanocska kandisznócska; vier tinär; Eberschweinchen. 1682: Esztendős Kanocska nro 2 Esztendős Aranyka nro 11 [Szűv; UtI]. 1798: A Nagy kanok egy kanócskának bilit kiontván megölettem a Cselédek(ne)k [H; Ks 108 Vegyes ir. 51]. 1826: én Istáhnék Ngodtol egy Tavallyi Kanótskát [Mv; Told. 7].

kánon 1. (egyházi) jogszabály; canon, regulá bisericească; (kirchliche) Rechtsnorm/regel. 1640: Néháncor olyan dolog is eshetik, hogy valamely pastor^a két felé is ígérkezett, vagy nem legitimo modo hanem más alávaló supplántálással kelleti valahová bé magát canonunk ellen [SzO VI, 147 fej. — ^aÉrtsd: lelkipásztor]. 1671: az mely Canonokat keresztyen Ecclesiáink es annak gondviselői csináltak azokat minden részeiben megh tartasak és azok ellen senki nem merezszellen cselekedni [SzJk 116]. 1792: a Papi Tiszte és vallásra s annak tisztán valo meg tartására tartozo dolgok, az Ecclai Törvények Canonok Constitutiok es az Ecclanok igazgatására valok sat. szoktak follytatni mellyeket a' Professzorok(na)k (igy!) nem tsak magoknak tudni hanem Tanitvanyai szivekbe bé tsepegetetni kötelesek [M.bikal K; RAk 11].

2. törvény; lege; Gesetz. 1794: En viszont mondék Nekié, mitsoda Kánont tsinálhatnál Nekié Te élhetetlen? [Szászvolgy KK; BK. Bába Vonu (33) dom. bíró vall.].

Szk: *erdélyi* ~. 1662: Mellyet^a ha fegyver nélkül megadnának, hogy kinek-kinek minden jószága, háza, örökös, az erdélyi cónonok, törvények szerint való irással meghagyattatnának, erős esküves alatt ígirtetik [SKr 591. — ^aVárad várát].

kanonika-porcio lelkeszi/papi járandóságbeli föld; teren arabil dat preotului pe lingă retribuție; zu Pfarrerbezügen gehöriger Boden/Land. 1796/XIX. sz. *eleje*: a Molnár András irtoványja a Reformatus Pap Canonica portioja vegiben (sz) [M.lapád AF; EHA]. 1811: A Bodon Hegy alatt a' Patakon tul a' Bodoni Határ Széltől fogva a' Canonica Portioban adatott Retig fekvő Rétek [Mv; EHA].

kanonikus kanonok; canonic; Kanoniker, Domherr. 1770: Sztojka Zsigmond is megholt . . . Elsőben reformatus. A szegény bátyámmal, Váradi Zsigmond urammal coaetaneus s együtt is tanultak, de ez medio tempore pápistává lévén elsőben Egerben canonicussá lett, aztán erdélyi püspökké [RettE 233].

kanonok canonic; Kanoniker, Domherr. 1677: die 9 Xbris erkezek mű hozzánk Nitrára Fel csiki ka(r)cz Falui Georgi Janos . . . kedus Battya(na)k, Kastal Ferencznek, ugia(n) Nemes Nitray Canonok(na)k latogatására [CsALt f. 27. 1/38 Georgiffy Mihály nyitrai pléb. lev. haza Csiksztyörgyre]. 1751: Gróff Kornis Ferencz Canonok Ur [Mv; Ks 20/X]. 1843: Benkőné a Balásfalvi Canonoknál, mind fizetésére, mind Commodityására nézve olly jól talállya magát, hogy onnan nagy ígéretek mellett se lehetne kikapni [Veresgyháza AF; i.h. V/1245 Bartok Sigmund öccséhez, Bálinthoz].

kanót kanóc; fitil; Zündschnur, Lunte. 1571: Az keoteltwerenekis hagiak megh, hogy kanothnak valo geplwket kessichenek [Kv; TanJk V/3. 39b]. 1585: Afra Istwan Coloswary . . . vallia . . . az veresbely drabant oztan puskat fogot hozzaok de nem volt kanottia, sem por nem volt az serpenieoben [Kv; Tjk IV/1. 486b]. 1637: Kanot Eőregi kalacziba(n) tekert n 24. Keotésben kanot Jelen n. 11 [Ebesfva; UtI]. 1647: Egy vekonj kalacz forman font kanot. Ismet egi kötesben egy falka kanott [Marosillye H; Vlt 55/5415]. 1658: Vagio(n) tizen niolez Szakallos . . . Vagion harmadfel Eöl kanot [Kv; SzCLev.]. 1676/1681: Az várbéli németek(ne)k is ige(n) sok kanot kívántatik, a kik(ne)k is elegendő szőst adgyo(n) hagi csinálhassa(na)k kanótokat idejen magok(na)k [Vh; VhU 660]. 1681 e.: az nimet felől ast besilik igen rendhez könyw hadra kiswlt emberck uoltak trupokban sem iöttek . . . Tott falunal^a gwlekestek, meg kanototit ot gyutogatnak . . . ha az magyarok alab lestik uolna megh, tuzes kanotyok sem löt uolna [Kozárvár SzD; GramTr XVIII. 644 Deesi Ferenc Béli Pálhoz. — ^aSzD]. — Vö. a *kanóc* címszóval.

kanótbéli kanócbeli; de fitile; Luntén-, an Luntén. 1657: Tokajt is a fejedelemnek megadták, mert noha mind magyar, német szép praesidium vala benne, de csak kanótbéli fogyotkozás miá is nem volt módjok az tartásában [KemÖn. 274].

kanótkötés kanócköteg; legatūră de fitil; Zündschnurbündel. 1620: Az Felseő Varba . . . Egy Tonnaba

valami Kén keő. Egez kanott kötes, rakas, 6 [Kövár Szt; Borb. II].

kanótos¹ szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: ~ muskotély puskafajta; un fel de flintă; Art Flinte. 1672: Enchusáb(an)^a volta(m) Az kapun be men-vén az társaim fegyverit el szedték, igen nevétséges dolog volt, hogy előnk(ben) allitván egy muskotélyost, kész kanotos muskotéllal, rendel fogta hozzánk [PatN 1a. — "Németalföldön"] * ~ puska 'ua.; idem' 1605: Az kapuban, kanotos puska numero 6 [Gyalu K; Sennyei 11/47 fej. inv.]. 1637: Kanotos puska Jelen n 15 Papirosbol czinalt teoltes keotessel uagion n 33 [Ebesfva; Utl] | Eőt kanotos Puska ennek eggike muskotér [Terci-mi KK; Ks 69. 50. 44].

kanótos² 1634: Egy eoreg kanotos szelű ohn tal [Kv; RDL I. 105].

kanótpálca 1647: Egi kanot palcza horgastul. Egy vekonj kalacz forman font kanot [Marosillye H; VLT 55/5415].

kanótszövet kanóc-szövé; tesutul fitilului de aprinde-re; Zündschnurweben. 1675: midön . ual amely oly munkara keuantatik, ugy mint por törésre, szaraztasra, kanot szövetnek, golyobis öntésre egy masnak^a segí-teni tartoznak reas kenszeritessenek [Fog.; UF II. 675. — "A pattantyúsok].

kanótvás 1694: Egy mas löcz. kanot vas, karikaia-ual den. 30 [Kilyén Hsz; BLT].

kanördög beesm kb. ördögfajzat; soi rău. sâmința dra-cului; Teufelsbrut. 1772: Vajda György Uram . Ta-káts Mihály Uramat . nem tsak Nös paráznának, sött kan ördögnek, és férfiakkal sodomikuskodnak tele torokkal az Ucza közepin kiáltotta [Dés; DLT 321. 77b].

kansa kanmalacocska; purcelus; männliches Schweinchen/Ferkelchen. 1686: Eme nro 4. Tavalyi Kansa nro 12 [Szűv; Utl]. 1689: Tavalyi eme nro 15. Az idej Kansa nro 20. Az idej eme malac nro 23 [Radnót KK; Utl]. — Vö. a kamsa címszóval.

kánság (tatár) káni méltóság; demnitate/rang de han (tatár); (tatarische) Khanwürde. 1669: Az régi cham is beküldött volna a portára s az chamságot sollicitálja [TML IV, 450 Székely László Teleki Mihályhoz].

kansamalac kanmalac; purcel; männliches Ferkel. 1648: Eőreg kan no 11 Ez idei kansa malacz no. 100. Ez idei eme malacz no 114 [Fog.; RákGlr. 525]. 1667: Majorságh Sertes Tenyészesekeket Percipialtam. Az 1667beli Teli es Nyari Eme és Kansa, Malatsokat nr. 60 [Görgény MT; Utl]. 1674: Ez ideji kansa malaczot Percipial(tam) Nro 56 Ez ideji . eme malaczot per-ci-pial(tam) Nro 56 [Szűv; Utl]. 1686: Az el mult nyari Kansa Malacz nro 4 Az el mult nyari Eme malacz nro 7 Ez idej Kansa malacz nro 30 [Görgény MT; Utl]. 1689: Az idej eme malac nro 19. Az idej kansa ma-lacz nro 16 [Radnót KK; Utl].

kansertés kandisznó; vier; Eberschwein. 1745: Ha-vasalföldi kan Sertés nro 1 . . Efféle öreg kotza no 2 [Marossztkirály MT; Told. 18]. 1753: Nagy öreg eme Sertés Nro 12 Kan Sertés Nr 2 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

kansüldő növendék-kan; vier tinár; männlicher Frischling. 1681 Disznók száma Öreg kan Nro 3 Ta-valyi kan Süldő Nr 12. Ez idei kan Süldő Nro 14 [Vh; VhU 569]. 1691: Hajtattam a Zaláni erdőre Tavaly kan süldött [HSzj kan al.]. 1700: Esztendő Kán Süldő nro 50 [Sárkány F; Utl]. 1744: Öreg fejer kan Nro 1 Teli Eme Süldő Nro 3 Téli kan Süldő Nro 3 [Szamosfva K; JHbK LI. 17].

kanta 1. cantă, cană; großes Tongefäß mit breiter Öffnung, Kanne größerer Art. 1656: Az egyik szölyőből az idein két csőbröt adtam s még 2 kantával; az másik-bul harmadfél csőbröt adtam s még 1 pintet [TML I, 13 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. 1777: A Lá-dátis fel nyitván abbanis találtattanak ilyen nevezetes portékák egy kisded kanta félíg mézzel [A detrethem TA; DobLev. III/503. 1a]. 1789: Egy Zöld Mázos kan-tába cir(citer) egy fontnyi Pulpa Prunorum Rf 1 | Más Kantába Rob Juniperi cir(citer) 2. Libr. Rf 2 [Mv; ConsAp. 6]. 1797: Egy kanta etzet ágyal Egy két vedres Kanta [M.igen AF; DobLev. IV/777. 15]. 1843: Toka Sándor mészáros Legény kérésére adtam . . egy kantába hideg vizet 's azzal meg öntözte a' földön vérebe fetregő Pekariknak fejét [Dés; DLT 586. 3].

Szn. 1573: Kantha gergely [Kv; TJK III/3. 259]. 1583: Kanta Gergelne. Kanta Miklos [Kv; Szám. 3/XI. 25. 32]. 1588: Canta Mihaly [Kv; i.h. 4/III. 50]. 1602: Kanta Balázs [Dálnok Hsz; SzO V. 178]. 1621: Kys Kantha Mihali [Kv; Szám. 15b/XI. 16]. 1630: Kanta Mihalne [Kv; i.h. 18b/IV. 83].

Hn. 1592: az Canta neww lo kéoteo hely mellet (sz) [Szentbenedek MT; EHA]. 1800: az Kantában indult pálinkáért [Kvh; HSzjP Kajtár János (31) szabad sze-mély vall.]. 1815: vagjon edgy Kanta nevezetű Rét [Nyá-rádszbenedek MT; Told. 50]. 1853: A' kanta hágonál, vagyis sós-kútnál az ugy nevezett hargos föld [Kv; KmULev. 14].

Szk: csecses ~ szópókás kanta. 1816: Egy tseses Zöld kanta . Egy nagy Mézes Kanta [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina lelt.] * dohottas ~. 1744: Dohottas kanta dohottal [Marossztkirály MT; Told. 18] * mézes ~ → csecses ~ * mustáros ~. 1810: egy kis Mustáros Kanta kiitsi horgos Kalánnal [Mv; KGy] * ugorkás ~ 1819: egy Zöld ugorkás kanta [Kv; Pk 3]. 1849: Két Ugorkás (!) Kanta tserép [Somkerék SzD; Ks 73/55] * vajas ~. 1777: tétettünk . két pár-nahajban Egy Vajas kantát félíg Vajjal [A.detrethem TA; DobLev. III/503. 1a].

2. **biz** 1671: Ferencz deák vén kanta, jól esett neki, ha Kegyelmedtől is hasonló válasza lött, mint itt [TML V, 533 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

3. **vhány** kantányi; de citeva căni; von einigen Kan-nen (viel). 1662: Vala már hátra az ifju fejedelemnek^a a kisasszonnyal^b való lakodalmuik kiszolgáltatása. Melly-re . . ki-ki mind méltóságához illendő követeit és méltóságos tisztességes gazdag ajándékait küldték vala, a lengyel király a többi között egy nagy öreg, füles, ezüst

vedret, melybe két kanta bornál több mehetett [SKr; 198. — ^{a-b}II. Rákóczi György Báthori Zsófiát 1643-ban vette el]. 1664: Én, Uram, most 12 forint adót és vágó marhát, egy szalonnát és egy kanta vaját vetettem kapu számára fel hogy hozzanak [TML III, 207 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. 1841: visznek még egy Kanta mustba fött Bús almát [Hosszúaszo KK; Born. F. IIb Szemerjai Károly számadó jel.].

kantáció kántálás; cîntat; Singen. 1760: Az Expectans Deákok . . . a' mely pénztz acquirálnak a' Cantatióból, azért prédikálnak innepenként ott a' hol kívántatik [Kv; SRE 194].

kantafalvi Kantafalva tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kantafalva; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kantafalva. 1680: Kaytar Janos Feier varmegiei Kantafalvi [Kvh; HSzjP]. 1800: Kantafalvi Kajtar János Szabad Személy és Bíró (31) így vall Műnköt Kantai Hűtősköt huss hagyo vasárnapra egy vagy kettő fele ora táltyékán éjfélt után tanálván [Kvh; i.h.].

Kantafalva Kézdivásárhely tözsomzsédtségában az egykori F. Fejér m-ben hajdan önálló település, később Kvh-be olvadt bele; máig külön Kanta néven emlegetett városrészt.

kantakorso korsóformájú kanta; cană în formă de urcior; krugförmige Kanne. 1679: Vajnak valo, szoros szaju fületlen paraszt Kanta Korso nro 27 | Vaj(na)k valo Kanta Korso nro 5 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 35, 63].

kántál a colinda; von Haus zu Haus gehend Begrüßungsworte/strophen singen. 1654: En, Udvarhely Fülei Daniel Nagy Karacsonnak első napya(n) . . . az szokas szerint nap estigh cantalni jártunk^a [Fog.; KemLev. 1430 David Janos kezével. — A fogarasi isk-ban tanuló diaktársakkal]. 1838–1845: kolinádál kántál (latin) karácsonszombat-éjen ablak alatti énekét nevezik így a földész legényeknek [MNYTK 107. 25].

kántálás éneklés; cîntat; Singen. 1736: (A szeminarista diákok) soha másszor bort nem ittanak, hanem sátoros innepeken, mikor az pátéreket megcántálták akkor adattak az pátérek két-három veder bort nékik az cantálásban | Az mely pénzt cantálásokkal s temetésken kaptanak, azt el nem volt szabad költeniek, hanem vitték az nagy mesterhez [MetTr 429].

Szk: lakodalmi ~ 1763 u.: A' Lakadalmi Cantálásokból Dupla Portio, extendön (!) által exurgal ad minus Fl. hg. 5 [Kv; BK A kv-i ref. koll. ir.].

kántáló I. mn szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion; ~ deák énekléssel köszöntő deák; student în teologie care salută cîntînd; mit Gesang grüßender Student. 1678: 14 Juny az Lakadalmi alkalmatsaggal Cantalo Deakoknak f 6 [Uti]. 1763 u.: A' három esztendönként esni szokott nagy Innepekben, meg Cantálván a' Városon minden Reformatus Gazdákat Négy Togás Deákok, azok közül dupla portio a' Seniore, egy a' Contrascibájé, a' többi proportionaliter a' Cantáló Deákoké . . . melyből . . . minden Innepen bé-jő Fl. hg 10 [Kv; BK A kv-i ref. koll. ir.].

II. fn énekléssel köszöntő személy; persoană care salută cîntînd; mit Gesang grüßende Person. 1725: A' két Urfiért Husvétba Cantallok(na)k egy oláh zlótot^a [TKI Huszti András kezével. — ^aTi. adott Bartsai János tutor]. 1727: az idvezült Ur(am) ó klgme adott Teleki Samuel uram(na)k hogj Karácsonban az Cantalloknak adgjon Den. 60 [K; TKI]. 1755: 3tia Apr: Kantalok(na)k Deákok(na)k Rf. 30 xr 58 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 15a].

kantár¹ I. friu; Zaum. 1620: Bagaria sziy szerszamokul es egieb Geöreögh Marhakrul^a Egy lanczos keöteö fektul f — / 1. Egy kis kantartul — / 2^b Egy io fele kantartul f — / 4^c [Kv; KvLt II/69 Vectr 18–9.

^{a-c}Folyt. a fels.]. 1643: egi veres kecziet, kantartt egguth loptak volt el hazamtol [Kovácsna Hsz; HSzjP]. 1645: Egi Kantartis boglaroztam feieren haguhan czak holjagos boglarokkal [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 120]. 1753: hat Lora valo uj Dohottos hamok Kantárokkal Gyeplőjekkel együt Zabolák nélkül [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1783: Kotoj Juon egy kántárt adott volt Nánya Makavéjnek a mint maga mondotta, azért hogy az eö kantatza Csitkájának igen nagy volt [Faragó K; GyL. Nyegra Vasilly (30) jb fogadós vall.]. 1812: egy ujj böres nyereg mindenféle szerszámmal, két nyereg takaroval két kántárral edgyik rezes [Körtvélyfája MT; LLt]. 1824: vásároltam . . . Egy Lo Szekeret, egy Lovat két viseltes hám-mal kontárokkal és gyeplőkkel [Ne; DobLev. V/1093].

Szk: angliai ~. 1805: Egy Anglus nyereg Szarvasbörrel boritva, Angliai platirozott fekete kántárral [Mv; TGsz 52] * aranyos ~. 1661: Egy aranyos kantar szügelöstül [TML II, 189 Vér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz] * bokrétás ~. 1765: Rezes Hám Bokrétás Kantárokkal [Kóród KK; Ks 19/I. 6]. 1788: Hat lora valo rezes Hám bokrétás kántáraival és gyeplőivel együtt [Mv; TSb 47] * bokrétás rezes ~. 1790: Egy pár Csezás Rezes Sziju Hám Bokrétás Rezes Kantárokkal és karmasin Selyem Arany Rojtos le fűtyögökkel pár 1 [Sv; Ks] * csigaformájú ~ 1711: Keskeny tört szira (!) vont ezüst aranyas Csiga formájú kántár szügyellőjével együtt [Told. 19] * dohottas ~. 1758: Egy ujj dohotas Kántár fejrévári zabolával [HSz. fehervári zabla. al.] * ezüstös ~. 1661: Egy ezüstös kántár szügelöstül [TML II, 189 Vér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. 1687: Egi . . . zabolás ezüstös Kántár Szügyellöstül, veres Claris a pillangoib(an) orrozoja nélkül [Uti]. 1732: Egy pusztá magyar nyereg, ezüstös Cantár [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 16]. 1780: A Lovász Mester Házában . . . Zöld bársonnyal borított német nyereg, ezüstös kántárral, farmatringal és szügyellővel [Bethlen SzD; BK] * ezüstös, aranyos ~. 1679: Egy ezüstös aranyas kántár szügyellöstől [MNY XXXVIII, 383]. 1691: Egy ezüstös aranyas kántár zománcos szügyelővel farmatringal edgyütt [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa] * fakó ~. 1788: Egy fako kántár Szárostop [Bányabükk TA; MkG]. 1859: Egy fako kántára strupli [Kv; Ujf. I] * lovagló ~. 1807: Lovaglo kántár kettő [Szentmargita SzD; Ks 67. 49. 41] * magyar ~. 1705: Mas edgy magyar kantar szügyelő Ebeni Istvan neve rajta [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Retteggy György kezével] * pikkelyes ~. 1681. Paripakhoz valo Kántar Most ki adott uj Pikkelyes kántárok szügyelöstül enekis edgyike resus (!) pikkelyü kettei simák nro 3 [Uti] * portai ~.

1740: lántzos orrodzójú Portai Kantár [Ne; Told. 19] * *rezes* ~. 1630: 8 Rezes kantár 8 forint erő f — d 24 [Kv; Szám. 18b/IV. 97]. 1812: Egy Magyar bélett Nyereg minden hozzá tartozandokkal, és rezes kantárával együtt [Görgény MT; Born. XXXIX. 43] * *rezes, aranyos* ~ 1717: egy rezes aranyas kantár és szügyöllő [TSb 5] * *török* ~. 1628: Egy Rudon^a Egy hituan török kantár [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 11–2. — ^aKöv. a fels.]. 1708: egy török kantár zabolátlanul [HSzj *török-kantár* al.]. — L. még a *parasztkantár* címszót.

Sz: 1770: Ha eddig az Vramat Szép betsülettel szolgáltam úgy is akarom végezni, mely tsak Bétsből való le jöveteléig tart, azután én is valamely felé fordítom a kantárt [Mezőbánd MT; DobLev. II/421 Szántó Sándor édesanyjához].

2. edényhordó háló; plasă pentru transportat vase (cu mîncare); Tragnetz. 1797: egy étel hordo Kantár [Náznánfa MT; Berz. 4. 22. N. 22]. 1801: Egy pár fazék hordozo kantár 3 xr [HSzj *fazékhordozó-kantár* al.].

kantár² 1. (rég) súlymérték (kb. 50 kg); cintar, (veche) măsură de greutate (cca 50 kg); (alt) Gewichtsmaß (etwa 50 kg). 1588: Lowas Jstwan vitt Vruknak három lowan, egy Kantar Malosa zeoleott, Egy Kantar Riskasat Egy Kantar Mondolat attam neky az három lora Feyerwarigh f. 2 d. 67 | 24 July Veottunk Egy Kantar Riskasat f. 7 [Kv; Szám. 4/I. 9. 35]. 1599: Kolosy Jstwanne Vizen. Zilagi ban Egy kantar Borsott 2 //— [Kv; i.h. 8/IV 15 hj]. 1674: Torcsvarrol administraltanak első uttal Malosa Szölöt egy Kantart Figét egy Kantart. Egy Kantár Riskasat Brassából hoztanak Riskását egy Kantárral de ki nem lött hanem uolt 8 font héya Tölt csak 112 fontra [Utl]. 1688: Egy másab(an) vag(y)o(n) oka nro 52 Egy Másab(an) vago(n) font no 144. Egy Kantárbán vago(n) fon(t) no 120 Egy kantárbán vago(n) oka 48 | Egy Mása vagy kantár plehtől f — // 75 [BfR II Vect.] | Egy kantár Timsotól f — // 60 Egy kantár Riskasatól f — // 37 1/2 [MvRK-Lev. 28 hj].

2. (rég) űrmértékegység; cintar, (veche) unitate de măsură pentru capacitate; (alte) Flüssigkeitsmaßeinheit | (rég) űrmérték-edény; vas de capacitate unui cintar; (alt) Flüssigkeitsmaßgefäß. 1620: Egy Masa, auagy egy Kantar bortul f. 2 [Kv; KvLt II/69 VectTr 12]. 1678: 1 January attunk volt Sandor Deaknak vásárlásra Havasalföldi uttyára száz forintot Mellyen való vásárlást hozott meg 2 Aprilis melly így következik: Két kantár Riskását 150 penzen okáját ... Egy kantarban vagon negyven negy oka ~ 44. Fa olajat egy kantárt, okáját 40. ő pénzenn: Teszen Tall: 13. d. 33 Malosa szölöt más fél kantárt tizenkét penzen okáját d. 12, teszen Tall 8/55 [Utl]. 1684: Egy Brassai Arós embertül kit a Brassai Bíró Vr(am) hozott ide vöttünk egy Kantár Fa olajat Tizennyolcz forintot f. 18 [Utl]. 1688: Egy Tonna vagy kantár fa ollajtól f — // 75 [BfR Vect.]. 1748: Őt ejteles nagy Zöld Kantso Nro 1. ... Ehez hasonló Orros nagy Kantarok Nro 2 [Ks XXVIII. 8. 5]. — L. még UF II, 392.

3. mérő ~ mérleg; cintar; Waage. 1758: két mérő kantár cum apertinentiis egyik készületlen Nro 2 [Déva; Ks 76. IX. 8].

kantár³ ászok; podval; Ganter, Kanter(holz). 1632: Tomori Bastia alatt ualo pincze. Az also aszkon es kantarokon leucó, penzen ueótt Meggies szeki borok | Harom rend azkon auagi kantarokon uagion eczet vasculis N. 17 [Fog.; UF I, 148, 153].

kantár⁴ 1. kantár

kantárfék kantárszár; dírlóg; Zaumzügel. 1595: 1. Vyon Uy szép onos zabolaiu kantar feké vesztek oda d 25 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 311 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

kantáros kantárral felszerelt; echipat cu friu; mit Zaum versehen. 1650: Vruunk eő Nga paranczoltattjabol visznek Szamos Vyuarba, kantaros paripakatt [Kv; Szám. 26/VI. 359]. 1728: az mult Derek arataskor az Mihalcz Istvan Uram Kantaros lovat el lopak [Kvh; HSzjP Al Torjai Mihálcz Péter Ur (30) vall.].

Szk: ~ *kapucán*. 1753: Egy Kantaras Kaputsan N 1 [Marossztkirály AF; Told. 18].

kantároz kantárral felszerel; a pune friul; zäumen. 1635: egy louais uala nyergestol is kantározní kezdet vala [Mv; MvLt 291. 59b]. 1771: Most circiter 10 Ezendeje Mi^a úgy hallottuk Inquisitiobol hogy Nagy Josefné Aszszonyom ágya alatt egy Lo fejet kantározva talaltak volna a midőn Kis Samunéval perelt Nagy Josefné [Dés; DLt 321. 45a. — ^aAndreas Nagy (46) és Antonius Stikler (47) nsj].

Sz. XIX. sz. m. f.: Ugy meg vagyok búva' rakva Mint a Csitko kantározva^a [Asz; EMKt Egyes versek gyűjt. — ^aTáncszó].

kantár-reparálás kantárjavítás; repararea friului; Zaubausbesserung. 1858: Egy kantár reparálás 30 xr [Kv; Újf. 1].

kantárszár dírlóg; Zaumzügel. 1657: élék azért hamarjában ily mesterséggel, hogy hosszú köteleket köttetvén az megmaradott lónak kantárszárára, elbocsáttatám [KemÖn. 92]. 1673: Egy fejr iszkofiummal szött kantár szár [Fog.; Utl]. 1782: Az határpásztorok(nak) határörzeni egy lovon nem is több(ön) lészen szabad menni; és ha vala(ki) a gyepen étetni akarna, kantárszáron étesen [Oroszfalu Hsz; RSzF 152]. 1839: a' második szekerbe volt Logos Lonak Kantár szarát meg fogta [Dés; DLt 587]. 1843: Egy kantár Szára uj struplit tettem 12 xr [Kv; Újf. Nemessányi András szíjgyártó nyil.].

kantárszárú kantárszáras; cu dírlóg; mit Zaumzügel. 1755: Egy ezüstös arannyas gazdag majsz Kantor Száru egész lora valo Szerszám Zablastól [Petek U; TGsz 51].

kantárváltásg fuvarbér/díj; taxă de transport; Frachtgeld/lohn. 1704: ma esett veszekedés a Toroczka Istvánné asszonyom szolgálai között az németekkel, kikre is németeket hivatván a vártárol. a vártára vitették. De viszont négy zlottot adván kantárváltásgban, onnan a szolgálakat kiváltották [WIN I, 98]. 1757: Merkás Kosztán(na)k Krasznára^a ki menvén Kantár váltásagra s uti költségre adt(am) xr 51 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 151a. — ^aSz].

kántéria dalolás; cîntat; Singen. 1759: Nótám vagyis cantériám alkalmas, melyért az éneklést ifjabb koromban igen szerettem, mások sem gyűlölték [RettE 78-9].

kantifioli l. kartifioli

kántista diákénekári tag; corist în corul elevilor; Sängers im Studentenchor. 1870 k./1914: (A neutralisták az) V. és VI. osztályos nagyobb szolgátnulók. kik naponként cipót kaptak s ezért az officialisták mellett (contra, senior, thekarius) szolgálatokat tettek A neutralisták voltak kántisták is [MvÉrt. 27].

kantonirung táborozás; campament; Lagern. 1770: 1-ma Julii a Bethlen regimentje Jádhoz Beszterce vidékén kiszállta kantonirungba [RettE 237].

kántor¹ egyházi énekvezér; cantor, cîntăreț de biserică; Kantor, Kirchensänger; kántortanító; dascăl, învățător (la țară); Kantor und Dorfschullehrer. 1590: Az Scholabely Negy professorokra^a Ezeken kyweol a' ket kántorra^b keolt vniversaliter f. 864/34 [Kv; Szám. 4/XXIII. 5. — ^aKöv. a nevek fels. ^bKöv. a járandósági jogcímek fels.]. 1592: Az Magyar Kántor feleségét és portekayát hozták három zekeren, Torotzkorol [Kv; i.h. 5/XIV. 309 Eppel Péter sp kezével]. 1694: Az Templomba(n) va(gyo)n Zölden festet Kántor-(na)k valo Eneklő vagy Gradualhoz valo Pulpitusus nro l [Kövár Szt; JHb Inv.]. 1696: Praedicatorok, Schola Mester es egyeb Conventionatusok fizetésekről valo Regestrum Pro A(nno) 1696^a Schola Mesterek f. 40 Cantornak fl 08 [Dés; Jk 209b. ^aKöv. a nevek fels.]. 1735: kerdem hol vagion a tolvaj felele kantram (!) el futta [Kvh; HSzjP Turoczy Balint (28) vall.]. 1751: A Méltóságos Regium Gubernium Commissiojának Continentiaja szerent Investigalván A. Maros Bogáti Processus(b)an) Pagatim hogy egy, egy Faluban az egy egy Fungens Parochuson kívül hány Fungens Káplányok és hány Cantorok, sine Functione találtattak [T; TLt Közjg. ir. 1544 Bogáthi Horváth Szabo István vszb kezével]. 1789: meg fogadtam Drassai^a Kántoromnak Kolosvári Benkő Josefet 3. Esztendőre [TSb 24. ^aAF].

Szn. 1453: Cantor vn. Thomas Cantor [Kv; Csánki V. 318; TT 1882. 532]. 1473: Michaelis Kantor (gen.). Michaelis Kanthor [Doboka; Barabás, SzO 131]. 1482: Johannes Kanthor jb. Demetrio Cantor jb [M.zsuk K; TelO II, 148]. 1505: Michaelis Kanthor de Hydalmas^a [BfO II, 403. — ^aK]. 1569: Paulus Kantor de vray [Uraly MT; VLt 7/692]. 1597: Cantor Pal [Kv; Tjk VI/1, 3, 4, 9]. 1602: Kántor Pál szab. [Kozmás Cs; SzO V, 236]. 1614: Kántor Peter jb [Nyújtód Hsz; BethU 342]. 1632: Petrus Kantor de Kozmas^a [BLt 3. — ^aCs]. 1735: Kántor Páll Istvánné [Dés; Jk 457b]. 1764: Kántor János [Héderfája KK; RfR VI. 125/18]. 1810: Kántor Josef [Adorján MT; Born. G. XIV 1].

Hn. 1712: Kántor képinél (sz) [Gelence Hsz; EHA]. 1731: A Kántor Képe alatt (sz) [uo.; EHA]. 1810: a Kántorba (sz) [Melegföldvár SzD; EHA].

Szk: *belső* ~ a várfalakon belüli ref. egyházzs. kántora. 1767: Belső Cantor Beke György Ur(na)k injungáltassék hogy magának a' Déákok között egy jó éneklőt substituijon [Kv; SRE 223]. 1774: a' Belső Cantor

Néh. Beke György ökgylme decessusa történt Cantori Vacantiáról^a belső Cantornak választatott a' mostani Lonai Mester Keresztes Samuel ö keglme [Kv; SRE 230] * *külső* ~ a várfalakon kívüli egyházzs. / a Hóstát kántora. 1768: végeztetett a' Férfi Gyermekéről-is Hogy azokatis szüléik taníttassák, és kivált a' Hostátiak, a' külső Cantorokhoz jártassák [Kv; SRE 227] * *megyebeli/megyés* ~ egyházközségi kántor. 1729: engedmet az Megje Kozák Istvannal edgjütt küldött hogy megmaraszszuk Megjes Kantornak [Körispatak U; Pf]. 1733: Albert Mihály P: Ditraj Megyes Cantor [ApLt 2 a megyés kántor Apor Péternéhez]. 1774: Az itten levő Tisztelendő Pater Plebános urnak minden Esztendőben adnak az Udvarbol^a , az mellette lévő Megyebeli Cantornak 4. köből Buzát minden Esztendőben [Mocs K; KS Conscr. 72. — ^aKöv. a járandóságok fels.] * *tábori* ~. 1683: Vevén Zóltán Zólgátul Tizen hat sing Fajlandist három Tabori Elés Mester es Tabori Kantor számokra meljnek az árat meg adták [UtI] * *tanító* ~. 1768: Hogy penig ingyen ne essék fáradságok a Tanito Cantoroknak a' szülék-is jól tselekszik, ha többet adnak is, minthogy valójába többet-is érdemel a Tanito egy Gyermektől, és tsak a szegényebbek kedvekért rendeltetett az a' kevés fizetés [Kv; SRE 225].

kántor² 1. negyedév; trimestru; Vierteljahr. 1567: szent Janos Nap ellot vallo vasarnapon Attam gergelnek az harmadik cantorra f. — d. 50 [Kv; Szám. 1/XIII. 80]. 1582: Az keett Zemeti Byronak Gergel'nek es Matthysnak fizettem Egyknek Egyknek kántorra keet keet forintotth Eozze vettwen fizetesek tezen f. 16 [Kv; i.h. 3/V. 56 Lederer Mihály sp kezével]. 1595: Monostori kapubeli heteseknek Első hetes Temeswarj Gergely: Attam ez Esztendőből 4 kántorra . f 25 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 234 ifj. Helai Gáspár sp kezével]. 1632: Az hidtol minden Cantoronkent administralnak az varhoz^a negy negy forintot [Galac F; UC 14/38. 101. — ^aFog. várához]. 1655/1754 k.: Minden Kántoron el-olvasások a' B. Czéh Privilegiuma, és akkor tartozzék minden Mester Létz Pénzel tudni illik d. 12 [Kv; ACJk 6]. 1730: Mindezekért pedig Mihálek Ferencz Uram is igiré Mikó Judith Asz(szonynak)k életiug való atyafiságos Szeretetit hólta Után, lelkinék üdvességéért . az Négy Kántoron Négy Misét Szólgáltatt [Somlyó Cs; Borb. II]. 1774: Cizmadia Jakab Istvan en nalam mester legenykedett negy kántorokig az az esgez esztendeig [Kvh; HSzjP Michael Benkő Csizmadia (39) vall.]. 1842: Takáts Mihály nevű Csizmadia Legényt a mult esztendőbe befogadtam az egy Kántor alatt többet felénél az adosságából lefiztettem 47 v. Rforint Adossággal nállam az egy Kántora lakása ki tölt [Dés; DLt 100]. — L. még AUt 231, 234; MNy XXXVI, 270.

2. negyedévi céhgyűlés; adunare trimestrială a breslei; vierteljährliche Zunftversammlung. 1846: Kantor tartatván fizetett idősb Karai Josef 1 Rf 48 xr [Kv; AC-Lev. 57].

3. negyedévi járandóság; salariu/leafă pe un trimestru; Vierteljahrslohn/bezüge. 1669: Szakaczioknak attam Kis Miklosnak egy Cantor penzt f 10// Tesztamives Radulynak egy Cantort f 10 // Baksa Istvannak egy Cantort f 37 // 50 [UtI]. 1671: In Radnot^a adtam két Bejaronak kántorokat ki, ugy mint Kendefi Miklosnak f 20 // ... Tisza Istvannak ... 18 // 75 [UtI]. —

^aKKJ. 1685: Fő Hophmester Nalácz Vramnak ő Kgl-menek egy Kantorat fizetésében ugymint f 125 // . meg fizettük . Simon Gábornak is három Kántorát f 45 [Utl]. 1725: fizettük megh T. Notari(us) Ur(am) három Cantorat f 90 [Kv; Szám. 54/II. 5].

4. szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: nyári ~ ápr. 24-től nov. 21-ig terjedő időszakasz; perioadă de timp între 24 aprilie — 21 noiembrie; Zeitspanne zwischen 24. April und 21. November. 1755: A Korcsmatartás . Szent György Naptól fogva Szent Mihály Napig a Nyári Kántor a' Mlgs Possessor Ur és Aszszony eő Ngaké [Balla Sz; BfN Nalácz Sára conscr.] * *Szent Mihályi* ~ ? nov. 21-től ápr. 24-ig terjedő időszakasz; perioadă de timp între 21 noiembrie–24 aprilie; Zeitspanne zwischen 21. November und 24. April. 1838: Közelebb jövő szent Mihályi Cantor [Kv; AC-Prot. 7] * *téli* ~ 'ua.; idem' 1757: Az Téli Kántor ugymint Sz. Mihály naptól fogva Sz. György napig a' Falujé ez idő alatt se egy, se másik, Mlgs Possessor Ur nem szokott kortsomaroltatni | Korcsmatartás Szent Mihály Naptól fogva az Szent György Napig az az a' Téli Kántor a Helysége [BfN Bánffy László conscr.]. — L. még MNY XXXVI, 270].

5. ~ *hete* a húsvét előtti kántorbójt hete; săptămîna postului după duminica invocavit; Fronfastenwoche. 1742: Kantor hetin jo esső lön, igen sokat segített az Szantas vetes körül Ng(dna)k is keves vetője vagyon hatra [Kafva Hsz; ApL1 4 Dombi János Apor Péterhez]. — A jel-hez 1. OkIN 48.

kántoralis kántori; care aparține cantorului; Kantor(en)-. 1841 A Kolos Monostori Cantoralis Háznak Inventáriuma^a [Km; KmUlev. 2. — "Köv. a fels.].

kántor-bejárás kb. negyedévi panaszvizsgáló látogatás; inspecție trimestrială pentru rezolvarea reclamațiilor/examinarea plîngerilor; vierteljährlicher Besuch für Klageuntersuchung. 1710: az B: Cehnek Privilegium szerint kántor bejárás lévén az keresd(en) panaszlá fel Bagyoni János Ur(am) Vásárhelyi András Uramat mivel az eő kgyk legényét hitegette mellyről valo dolog nem igazodhatván el az Két Társ legények bizonság tétele nélkül, azért most ezen dolog haladott el hogy mentől hamarabb végére kelljen menni az mivel igen nagy Privilegium ellen valo dolog [Kv; ACJk 76].

kántor-céhgyűlés negyedévi céhgyűlés; adunare trimestrială a breslei; vierteljährliche Zunftszitzung. 1808: Kántor Czéh gyűlés Lévén fizetődtek az előbbeni Tisztek, ugy mind az első Czéh Mesternek 7 Rf^a [Kv; AC-Szám. 14. — "Köv. a tisztségviselő járandóságának fels.]. 1846: 16ik Martii Cántor Czéhgyűlés tartatott [Kv; ACLev. Kül. Perc. 49]. 1853: Kantor Céh gyűlés alkalmával feltétel pénzül jött be 7 Rf 48xr [Kv; i.h. 33].

kántori¹ kántor-; care aparține cantorului; Kantor(en)-. 1751: Beke György Uramat a' Szatmár-Németi Reform. Ecclesiából . a Vener. Consistorium Cantori Hivatalába bé-is állítá [Kv; SRE 184]. 1780: a Reformata NENyedi Nemes Ekklesia kántori residentiája [Ne; DobLev. III/541. 1b]. 1793/1794: Tiszteletes Popa Samuel MBagoi Unitus Pap ő kegyelme kéri . . . gyermekek tanítására adassék egy Kántori ház [M.bagó AF;

i.h. IV/379. 9b]. 1863: minden felszedendők fel legyenek szedve u.m. kamatok taxák, Papi és kántori bérek [Gyalu K; RAK 84].

Hn. 1867: A kántori kertben (sz) [Nagypetri K; KHn 304].

kántori² negyedévi; trimestrial; vierteljährlich. 1725: A' két izben administralt T: Tanács Cantori Seriből vetünk ki mys 4. 4. vider Sert [Kv; Szám. 54/II. 19]. 1726: Cantori ser ki főzetésre, magok munkájokkal faracsagokra in universum f. 308//47 [Kv; i.h. 11].

kántorinas ? kántor-tanuló; discipol/invățat pe lingă un cantor; Kantorlehrling/schüler. 1672: A mostan Görgényből hozot kis kantor Inasnak p(ár) 1^a | az négy Kantor Inásoknak. Hunyadinak, Tordainak, Kis Fogás kantor Inásnak egy egy Pokrocot no 4 adtam [Utl. — "Ti. csizma]. 1678: Kantor-Inasok Mosó Aszszonyanak adtam f 2 [Utl]. 1684: a Cantor Inasok Dolmanyakhoz adtam Vászmat [Utl]. 1703: Udvarbiro ur(am) mellet Continuskodo l Radnothi Kantor Inásnak 2-2 A(sztali) Czipoja [Fog.; Utl].

kántorkodik kántorként működik; a funcționa ca dascăl de biserică/cantor; als Kantor tätig sein. 1657: Az olá templomban szorgalmatosan a Szent dolgoknak gyakorlására kiváltképpen vasárnapokon és jnnpeken és halott temetésekre ha kívánnák el járjon az egész scholával együtt maga cantorkodván vagy praeci-nálván^a [UF II, 186. — "A román mester, azaz tanító].

kántorné sojia cantorului; Frau des Kantors. 1762: az Cantorne Aszsz(ony)(o)m akkori talyigassa felől hallotta volna, hogy az gyermeket Pojanb(a)^a vitték [Torda; TJkT V 94. — "TA]. 1771: a fiam Hadnagy Uramtól pecsétet hozot volna az iránt hogy az özvegy Kántorné Szőlősi Istvánné hazáb(an) meg akart maradni [Dés; DLt 321 Eva Onaki Szabo cons. nb Alexandri kis vall.].

kántorol ? oktat, tanít; a dascăl/invăța; lehren, unterrichten. 1896: Gratulálók neked, testvér! . . . a versed igazán szép, lelkes, magvas, egyszerű . . . Én tegnap 9 órakor kaptam meg Vásárhelyt. Arra való emberem volt Pap Sándor professzor, aki (biztosítalak) jobban olvasta fel, mint te, aki végig kántoroltad [PLEv. 182–3 Petelei István Jakab Ödönhez].

kántoros I. mn negyedévi; trimestrial; vierteljährlich. Szk: ~ *begyűlés* negyedévi céhgyűlés. 1718: az Privilegium olvasás penig halasztodott az leg közelebb esendő Kántoros bé gyűlésére az B: Cehnek [Kv; ACJk 108] * ~ *legény* negyedévre v. negyedévi bérrel szegődött segéd. 1831: Szabo Josef . . . noha Czéhbeli Fazakas mester ember el esett állapottya mian nem kapax hogy maga műhelybe mesterseget fojtathassa hanem nekünk alább irtaknak Kántoros Legény keppen dolgozik, s ugy tartogattya Házat [Dés; DLt 1176] * ~ *szolga* negyedévre szegődött szolga. 1582: Anno D(omi)nij 1582. 8. Januarij. Keowetkezik az Kantoros Zolgaoknak fizetesek^a . . . Ezeknek mynden Kantorra fizettem Egyeknek Egyeknek f 6/25 [Kv; Szám. 3/V. 55 Lederer Mihály sp kezével. — "Köv. a nevek fels.]. 1625: Keouetkezik a kántoros zolgaoknak az 4 kántorra valo fizetesek^a [Kv;

i.h. 16/XXXIV 26. — ^aKöv. a nevek és a járandóságok fels.].

II. /n negyedévre szegődtetett személy; persoană angajată pe un trimestru; auf ein Vierteljahr Verdungene(r). 1590: Kouetkezyk Az Zolgáknak való fizetések Monostor Kapubely heteseknek Kantorosak^a f. 25 Hyd Capubely heteseknek Kantorosak^b Keozep Capubely heteseknek Cantorosok^c [Kv; Szám. 4/XX. 27 Hooz Lőrinc sp kezével. — ^{a-c}Köv. a nevek és járandóságok fels.]. 1603: Vegeszek ö kk egez Varossúl e maj Naptol fogua mindenik Saffar egy mast ertue(n) az hoo penzeseknek egyik fizesse(n), az másik az Cantorosoknak [Kv; TanJk 1/1. 449]. 1625: Az Cantorosok(na)k való fizetése f 592/15 [Kv; Szám. 16/XXXIV 261]. 1672: az mennyi kordoványokat neke(m) fel adtanak azokból mennyi Csizmát szabadtam s kiknek erogaltam Kantorosokra s Conventiosokra [Utl].

kántorpénz 1. negyedévi fizetés/fizetség; salariu/leafă pe un trimestru; Vierteljahrslohn/zahlung. 1587: 1 Januar az Cantoros zolgáknak es az louas legineknek fizettem elseo Cantorra f. 67/75. 25 Marty az masodik Cantor penszt attam mind az lowas legeniekkal eggiwt f. 67/75 [Kv; Szám. 3/XXX. 5 Seres István sp kezével]. 1591: Az feredosnek való fizetése 25 die februari az borbely Gergynek 1 kantor penczt f 3 [Kv; i.h. 5/1. 112]. 1671: Adtam Mákaí Jstvan Egyik Konyha Ajton allonak egy Cantor penzét hat forintot ötve(n) penzt [Utl]. 1687: A Szakatsok(na)k s több Konyha(be)lieknek Cantor s Gyóltis penzeket e' szerint adattuk ki [Utl].

2. [?] 1580: Amy az Nemes embere(n) való ado vetel Rwdeg legényeke(n) leanzoka(n) kik senkyt Nem zolgálnak hane(m) it elnek. Az varasso(n) vgya(n) azon előbb mod tartassek, hogy a mykor talállya (!) vegyenek sarchoy es kantar penzt raytok [Kv; TanJk V/3. 200a].

kántorság kántori tisztség; funcție de cantor; Kantor(en)amt. 1625: Erkezek Andras Deak, minden haza nepewel eggiwt, es Fejerwarra az Kantorsaghra Akarwa(n) mennj Attam Etelt es Italt nekik [Kv; Szám. 16/XXXIV 51]. 1693: Az külső Templomban^a pro tempore Cantorsagra fel állitot Varallyai Marton Deák atyánkfiának sz. Mihály napig fizetése leszen fl. 20 [Kv; SRE 11. — ^aA várfalon kívüli, Magyar utcai templomban]. 1702: Mint hogi a' T. Refr. Szasz Eklésiáb(an) Cantorságra kéz bé adassal, senkitől nem kényszerítettven maga kényén kötelezte magát Kupás András. Azért a' T. Consistorium(na)k tettett nekie . fizetést rendelni e' szerint^a [Kv; SRE 79. — ^aKöv. a fels.]. 1799 k.: A M. Bikali Ref. Ekláb(an) Kántorságot és Orgonistaságot folytato Mesternek fizetese [M.bikal K; RAK 1. 2].

kántorságbeli szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: ~ *szolgálat* kántori szolgálat; serviciu/slujbă de cantor; Kantorendienst. 1676/1681: Markus Mihály nevű örökös emberem, tanalva(n) megh engemet kinek tekintetben vővén, Udvaromba való Cantorságbeli szolgálatat azon specifiált házát Marjus Mihály-nak a minde(n) napi paraszt szolgálatat ki vővén eszterdönként Het forint Taxat fizessen es Het napi klakazast es dözma-adast ... praestallyon megh engedtem [Vh; VhU 261].

kántor-sokadalom negyedévi vásár; bilci trimestrial; Vierteljahresmarkt. 1579: Meg ertettek eo kegmek egez warasul az sokadalom felől való zawat Byro vramnak wegeztek eo kegmek hogy az le tetel felől es az kantar sokadalmok felől való lewelet eo kegme Byro vram keresesse megh es e leowe gywlesre hozza fel eo kegme, Akor akar eo kegmek wegezny felölle [Kv; TanJk V/3. 191a].

kantuális egyházi énekeskönyv; carte de cântări bisericești; kirchliches Gesangbuch. **Szk:** magyar ~. 1591: Az Vdwarhaznal az Espotalyban a' keönywek Orgonahoz való fekete keöny (!) Egi Magiar Cantualis [Kv; AggmLt A. 53].

kantus¹ 1. köntös; rochie; Gewand. 1755: adot Volt Gáborfi Anna Melg(os) Groffne Kornis Ferenczne Geréb Susánna Hugom Asszonynak Holmi portékákat Atyafiságból hogy ha Lehet el adatassa Ugy mint egy Varrat Kantust^a [Betlenfva KK; Ks 91. — ^aFolyt. a fels.]. 1758: Alsó Szoknya ött, hatodik egy hamuszín Atlacz, mostani modi szerént varrott, hozzá való Kantussával edjűt [Nsz; TSb 21]. 1759: Egy Cave szín uj kantus Egy igen viseltes zöld kantus Egy kanafas kantus [Alvinc AF; Berz. 20]. 1768: Egy fejer veress Sujtásos Tafota hoszszu Kantos, Kartonnal bélével [Nsz; TGsz 51]. 1788: Egy el rontott kantus némely része tsikos Tofotából állott [Mv; TSb 47].

Szk: *mór-selyem* ~ 1788: Egy hamu szín mor selyem kantus [Mv; i.h.] * *német* ~ 1759: Azelőtt szép magyaros rókatorkokkal vagy nyesttel bélélt mentéket viseltek a magyar úri és nemesi renden lévő asszonyok, de most kivált az úri asszonyok mind német kantust viselnek [RettE 91].

2. pongyola; halat, capot; Morgenrock. 1777: Fel keléskor kívántato kantus [Nsz; JHBb 406 Bethlen Rózália kel.].

kantus² énekóra; oră de muzică; Singstunde | diák-énekkar; cor de elevi; Studentenchor. 1870 k./1914: Cantus: közönségesen az éneket, énekórát nevezték így. Különösebben a tanuló ifjakból kiválogatott és ajánlkozó jobb énekesek csoportját, melynek vezetője cantus praeses, karvezető volt. Ez a kezdete a későbbi négy szólamra alakított dalköröknek [MvÉrt. 6-7].

kantusocska köntösöcske; rochiță; kleines Gewand. 1775: midőn ottan az irt Kis gyermeket kantusocskájába fel akartuk volna öltöztetni, monda az Asszony Annnya ne vigyék, mert meztláb vagjon [A.volál Hsz; HSzjp Sigismundus Illés (40) vall.].

kánya ? gaie; Weihe (Raubvogel). **Szn.** 1602: Kánya Péter szab. [Delne Cs; SzO V, 228] | Kánya Miklós lófő. Kánya Tamás ua. [Mindszent Cs; i.h. 232] | Kánya Ferencz lófő [Szentsimon Cs; i.h. 234] | Kánya Imbre szab. [Szentgyörgy Cs; i.h. 239] | Kánya János szab. [uo.; i.h. 239]. 1614: Kánya Lukacz pp. Kánya Janos pp. Kánya Imreh pp. Kánya Mattyas pp. Kánya Antal pp [uo. BethU 424] | Kánya Benedek ppix [Menaság Cs; i.h. 430] | Kánya Janos. Kánya Peter zs [Delne Cs; i.h. 463] | Kánya Miklos [Mindszent Cs; i.h. 447].

Hn. 1753: Kánya völgy [Marosbogát TA; EHA]. 1766: Kánya nevezetű helyen (sz) [Szentkirály Cs;

EHA]. 1768: A' Kánya vőgy eskzában (sz) [Marosbogát TA; EHA] | az Kánya máiban (sz) [Mákó K; KHN 232]. 1771: Kánya Máiba (sz) [uo.; KHN 233]. 1777: A Kanyába [Bács K; EHA]. 1864: Kánya vőlye (!) [Ábrahámfa U; Pesty, MgHnt LVII, 43a] | Kánya kutya a kányával hozzák kapcsolatba [Dobó H; i.h. 111b].

A fennebb közölt szn-i adalékokban valamelyes bizonyossággal valóban a ragadozómadár-név lappanghat, a hn-i előfordulások ide tartozása jóval kétebb; ezek alakulhattak a *gányafa* ~ *kányafa*: *kányabangita* 'Viburnum opulus' cserjénél is (vö. a *gálnás* címszó jegyzetével). L. még a kételyes alakulásra nézve MNy XL, 240–2, AE 409–11.

kányarorú sasorrú; cu nas acvilin/coroiat; mit Habichtsnase. 1810: Bonczidai Sugár János ... Kánya oru, gesztenye szín hajú [DLt 654. nyomt. kl].

kanyargós kanyarulat; şerpuit, cu cotituri; schlingend, serpentinartig. 1826: a' patak kiszélesítése is nem elégséges arra a' hosszú ductus miatt, hogy az ado közönség földjeit majd minden esztendőben eliszapolo patak vizét ártalom nélkül deriválni lehessen azon kanyargós és hosszú úton [Msz; GyL].

kanyarít 1. ~va kanyargós(an); cotit, sinuos; schlingend. 1814: az egyikünk Koronka László által intézett Helyen kellene folyni a pataknak, mert a régi Árka fel hold formálag kanyarítva lévén amiatt kiűt sok kárakat okoz [Kövend TA; Borb. II].

2. *vmit ~ magának* vmit hasít a maga számára; a-şi înjgeba ceva; etw. für sich abschneiden. 1768: Kétáne Juon egy pajtát, és a körül valami sövény kertet konyarított volt magá(n)k [Mezőpagocsa TA; Ks 8. XXI. 36].

kanyarított kb. vhová/vmi köré fonódott; rásucit în jurul a ceva; irdgendwohin/etwas umschlungen. 1806: magamis bé tekintetem az ablakon, az hunnanis láttam énis szememmel hogy másodmagával fekszik az ágyban, és láttzatott az ottan fekvő személlinek feje alá konyorított vastag keze nyele | tsak az feje körül kanyarított vastag karját személlhettem az ablakon által [Dés; DLt 250/1808 Apáczai Kata Fősűs Nemes Munkátsi Istvanne (20) vall.].

kanyaró morbilli. 1878: A betegség neme Kanyaró [Körösfő K; RHak 58].

Szn. 1614: Kys Kanyaro Janos lib. Kaniaro Georgy lib. [Derzs U; BethU 119].

kanyarodás kanyarulat; cotitură, întorsătură; Biegung. 1824: A' mi ezen métának ... Pojana Lasurilor tálékán valo ki horgadását illeti: ezen kanyarodás azon okból tétetett meg^a [LLt Csáky-per 87 L. 18. — ^aKöv. a megokolás].

kanyarodik kanyarogva fordul/megy, tekergőzik; a coti; sich schlingeln/krümmen. 1741: a mint az ut kanyarodik ... a mls Groff ur földit az ut ne tängállyja [Retteg SzD; Ks 14. XXXVIII. 11]. 1762: innen az Aranyos Pataka ezen Bikfánál édy keveset kanyarodván az Aranyos Füben járo utig [Szentlászó TA; EHA]. 1765/1770: az Exponens Ur Malmán Fellyül az Füz Fákon belől, a mint most a viz mosat vagyón és konyorodik az Füzfák végínél, még egy utatska ment a Malomra [Szép-

lak KK; SLt évr. Transm. 349]. 1769: azt tudom, hogy mindenkor azon kanyarodva menő ország utyáig birta a' Mikola rész ... a rétet [Apahida K; JHbK XLII/24]. 1816: Innét continuáltatott a' köz Terrenumnak metalis ductussa La Pestyerike nevü helyre ... a' honnat kanyarodik a' ductus napnyugotra [Létka SzD; EHA]. 1864: Horgas szántók, melyek horgason kanyarodnak [M. Valkó K; KHN 112].

kanyarodó kanyar; cotitură, curbă, întorsătură; Biegung, Kurve. 1837: csak egy kanyarodonál van egy kis tettő hágás, de nem kaptato [Magyaros U; MvLev. 8].

kanyarodólag kanyargósan; şerpuit, cu cotituri; schlingend. 1830: a sziksákosan^a ~ a Kanyarodólag járo Patak Arka | (A) Szántó Föld ... oldalát Körül veszi az ottan Kanyarodólag hosszan le folyo Soos Arok [Kajántó K; KmULev. 2. — ^aÉrtsd: cikcakkosan].

kányás '. Hn. 1615/1616: Kányás szugolyájába(n) (sz) [Szentsimon MT; MMatr. 165]. 1678: A' Kányásban egy kötél vonás. a Totok földbe(n) a Kanjasra menő Labban (sz) [Tövös AF; EHA]. 1707: Kányás völgyben [Oltszem Hsz; EHA]. 1725: Kányásutja [Kisborosnyó Hsz; EHA]. 1786: A Kányás ág bértzen [Hadad Sz; EHA]. 1811: A' Kányás Bértzen [Jobbágytelke MT; EHA]. 1832: A' Kányás oldalon (sz) [Kémer Sz; EHA] | Kányás [Köpec Hsz; EHA]. 1864: Kányáság erdővel koszorozott határresz temérdek kányájáról neveztetett [Hadad Sz; Pesty, MgHnt XXIV, 136b] | Kányás egett pataka. — nevét a' partján bokrosan lathato eszrfákról veszi [Keményfa U; i.h. LVII, 255a] | Kányás Lüget alja (sz, bokros hely) [Hodos MT; EHA]. — A jel. bizonytalanságára nézve l. *kánya* al. a jegyzetet.

káosz haos; Chaos. 1710 k.: Apáczai pedig az elébbe ni chaost rendbevette, az ó filozófiát az újjal conserálván, annál nagyobb világot hozott az elmémbe, úgy hogy jómra fordult a hiábavalóságoknak is tanulása [BÖN. 554]. 1854: majd ha eljön egy új chaosz kora, a' teremő kéz korcsítás nélkül találja meg a régi szellemet [Újfe 4].

kap 1. a primi/cápata; bekommen, erhalten. 1772: Mentenek Vászok Vonulyhoz, és ott pályinkát kértenek s kaptanak is [Tordavilma SzD; TL. Gecző Márk (38) ns vall.]. 1774: tökéletlenül a kertbe félen menvén tejedet ki fejtet, nagy nyögéssel jajgatással elé menvén hogy a kised tejet ne kapjon s láttassék tejed nem lenni [Úsz; Bet-Lt 7]. 1775: Hosszu Gergely Idősb Miko Ferenc Urto kapot volt egy Magyar Bibliátt, és azt adta Gróf Miko Pál Urnak a fen meg nevezet földért [Bodok Hsz; Eszt-Mk]. 1798: Mikor Bodonba jöttem akoris Tizen egy Darab Allodialis kaszálot kaptam [Bodon TA; IB]. 1820: tréfából mondám: tám pálinkát adsz azért hívusz, kapsz aztis [Várfva TA; JHb 48. Buszujok Anna Matzodi Szamuiláné (70) vall.].

Szk: *ajándékba* ~. 1798/1800: égy Könyvet kapott ajándékban [Harasztkerék MT; Told. 30] * *kezehez* ~. 1790: Hatvanötöt ebből^a paratis Korda István ... Kezihez kapott [Jenőfa Cs; RSzF 261. — ^aA töle ellopott 80 forintból]. 1803: A baróti prevaricatoroktól

kaptam kezemhez 1 Rft 40 krajcár [Bodos Hsz; RSzF 298] * *kölesön* ~. 1806: A' többi pénzt pedig tartsa meg Ngod és ne költse el, mert nem könnyű dolog még költsönis pénzt kapni [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.] * *kutyaporciót* ~ ? verést kap. 1801: Te ne szolj egyet is baszom teremtetted, mert ha szollasz mingyárt te is kutyá portiót kapsz 's ezzel megfordulván Balas Márton a Kantsot Turos Mártonnak . a fejébe tsapta [Bács K; RKA] * *parancsolatot* ~ 1842: Dél után poroncsolatot kaptam pénz faszolni menyek holnap [Bereck Hsz; HSzJP]. 1843: parancsolatot kaptam, hogy újabb rendelkezésig a globák szedésével hagyjak fel [VKp 72] * *rendelést* ~. 1831: a' katona fogás még fojt itt de a' mind a' kapitány mongya most könyeb ezután, most kaptat rendelést hogy 5 sukast bé vehet [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

2. szerez: a objne/primi; erwerben, verschaffen. 1672: Lapos vidéke, Máramaros el sem lehetne Bánya nélkül, mert onnét kapnak az mi kevés pénzt kapnak [TML VI, 411 Teleki Mihály a fej-hez. — "Nagybánya]. 1752: ha eő Excellentiája most azon bórókból pénzt akar kapni, lenni kelletnék eő Excellentiájának égi hiteles emberinek kiben ne diffidálna [Gagy U; Ks 83 Péterfi Sándor lev.]. 1761: Katalin esztieknak vagyon egy Stompjok melly mikor jár . kapnak noltz kilentz, s tiz forintokotis esztendő alatt [Sztanisa H; JHb LXVIII/2. 63]. 1778: teméteni (!) Sok pénzt kaptanak eo Ngok, a fenn le irt erdők fajiból [Koronka MT; Told. 79]. 1785: Szenet ugyan az Vas készítésnek Számára tsinalunk, s égetünk, de nem az mi Határunkon; és abbolis kapunk pénzt [Torockó; TLev. VI/1. 11b]. 1797: (A hidast) nem Mérte senki is ki venni arendaba, hanem héten által a' mit kap a hajos, a hét végével bé viszi az Udvarba [Csombord AF; CU III/2. 16–7].

Szk: *elégtételt* ~. 1850: panasztoltam is volt akkori Inspector Marsinai urnak de semmi elég tételt sem kaptam [Nagylak AF; DobLev. V/1289] * *jó hírt, nevet* ~ 1657: bátyám kicsatázván töbekkel együtt vitézül emberkedett, és még akkor jó hírt, nevet kapott [Kem-Ön. 14] * *szolgálatot* ~. 1829: Földvári Ignázt itt azt is mondotta: hogy Szamos Ujvár felé véven uttyát, ha szolgálatot kap ott marad [Kv; DLt 9] * *vérrel* ~. 1819: azt 'sohasem engedik a' Teleki Familiának mert ok vérrel kaptak 's ős tőrsőkös Nemesek a' vidékben, s tsak vérrel engedik más hatalma alá [Remete Szt; Ks 67. 47. 28. — "A kövári uradalmat].

Sz: *talámmal csak hával várat nem* ~. 1770: látom az actor gazdának, vagyis gazdaasszonynak novumja mellett reformatiojában kívánná maga törvényt felújítani s lelatoriájával (!) bizongatni; de egyet is nem ismerek hogy lelatoriámot valami új, hasznos feleletekkel megrothtatná; mert ha valami kevés szókkal többbítettik is, de csak oly szókkal, hogy: talán, vagyis, gondolom. Talámmal csak hával várat nem kapunk [M.hermány U; RSzF 212].

3. (vmilyen betegséget) szerez; a contracta/face (o boala); (irgendeine Krankheit) bekommen. Szk: *bolondító nyavalyát* ~. 1814: attól az Ember meg gajdul, meg szédül, és bolondító nyavalyát kap [DLt 1014 nyomt. kl] * *brantot* ~. 1826: Meg holt ... az Öreg Péntek András vagy Biro Bandi 65 Esztendő korában, Sérésének meg dagadása miatt brantot kapván [Körösfő K; RAK 130] * *görcsöt* ~. 1831: Ha valaki hirtelen ... görcsöt

köt kapna [Dés; DLt 667]. 1853: a' lelkem Anyám . . három nap óta kornyadoz csuf görcset kapott volt a' gyomrába [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez] * *hibát* ~. 1850: (A csikók) ha . . valami hibát nem kaptak vagy szerfeletti rossz telelések vagy hurtzoltatások nem volt, ugy bizonyosan a' 110 . . . Pengő forintot egygyen egy(gy)en meg kell hogy érjék [Csapó KK; DobLev. V/1292] * *köhögést* ~. 1851: Anyám szegény meghült 's köhögést kapott [Kv; Pk 7] * *nyavalyát* ~. 1771: A szegény O-Donellnek^a halála úgy esett, hogy . . a királyné megpirongatta az országhoz való hűségéért, melyen confundálódván nyavalyát kapott [RettE 251. — "O-Donell Károly gr. ir származású osztrák lovassági tábornok 1767–1771 között az erdélyi gub. elnöke]. * *nyavalyarontást* ~. 1818: ejedtségibe nyavaja rontást kaptat Léánya [M.fráta K; KLev.] * *sértődést* ~. 1836: a Gróf Kendefi féle kancza kikónak hátulsó bal lába hasonló sértődést kapván ezis dagattocská [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.] * *vérfojást* ~. 1818: vérfojást kaptat [M.fráta K; KLev.] * *vizkórságot* ~. 1850: Sala Mihály . . alig ha előbb utob vizkórságot nem kap, mert fullad erősen, és sorvad [Kv; Pk 7].

4. lel, talál; a gási; finden. 1570: (Az inas) kezebe Nem kapot semmyt, hallotta eo Maga zayabol hogi az Trombitásnak zeleot hozot [Kv; TJK III/2. 108]. 1637: megh hatta neki batiam . . oda ne jöjön többször mert ha ot kapja bizoni adigh el ueri hogi megh hal bele [Mv; MvLt 291. 97a]. 1650: mind az harmot ott kapa(m) mind attjastol, egy Lancziatis akor elveöm tülleök [Besenyő BN; Ks 41. B. 21]. 1724: El men(ny) mert ha többször itt kaplak éppen a kapuig verlek a korbáttsal [Náznánfva MT; BK. Etsedi Sámuel (25) ns vall.]. 1742: azon ökreket . . parlagul heverő földeken kaptuk [Déva; Ks 73. 74. VII. 98]. 1773: Vasz (!) fazakat . . igenis kerestem de en nem kaptam [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 149]. 1803: egy igen emberséges Molnár András nevezetű embert kaptam, ki is magát arra kötelezi, hogy Ngodat . . hivsegesen szolgálja [M.lapád AF; BLt 9 Váradí Mihály tt lev.]. 1814: Ezen Nyil Erdő Nagyobb részint Bükkös, Tölgyes Cserés és Gyertyános: Meg lehető Épületekhez kívántato Ágasakat, Koszorús és Fojo Gerendákat . . lehet benne kapni, találni [Récekeresztúr SzD; BetLt 3]. 1851: két Béresnek valot is kaptat én ugy tudom [Mv; DobLev. V/1314. Dobolyi Klára Dobolyi Bálinthoz].

A címszónak ez a jel-e nemcsak az erdélyi régiségben, hanem a mai erdélyi köznyelvben is általános. Történeti adalékainkat mintegy hússzor ennyi cédulaanyagból szemelgettük ki.

Szk: *difikultást* ~. 1761: arra a Melgos Principalis Uram eo Nga aszt monda, ne kapjon kend affele bacatella dolgokban^a dificultást a lancz teremtet (!) hiszem mind sem ér egy garast [Branyicska H; JHb XXXV/45. 7. — "Vmi hasadt fazekakra von.]. * *hibát* ~. 1832: ha itt nem is — másutt meg fogom mutatni, hogy nem tudnak bennem anyi hibát kapni [Torda; IB. Demény János udv. tiszt nyil.]. * *készen* ~. 1823–1830: Én Bethlen Pál vagyok, s olyan asztalt kell tartanom, hogy ha délben érkezik is akármely vendégem, mindjárt készen kapja az ebédet [FogE 135]. 1844: a' Szilva fákat tudom készen kapam bé ültetve [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] * *kezében/kezén/kezénél* ~. 1569: Az keoztek walo weghezes felwl penygh es Adossagh felwl azth mondom hogy ez Nyilwan walo, es zembe walo ados rea byzony-

tottak ezth kezében kaptak (így!) [Szentgyörgy (melyik?); BesztLt 77 Lukás Pisták] de Bongarth^a a beszt-i bíróhoz és az esküdt polgárokhoz. — ^aBN]. 1646: Lengyel Laszlo foglyot accusalua(n) director Ur(am) hogy a p(rac)dicallo szekbeol az szeonyeget le veotte ki vitte s el akarta lopni kezbe(en) kaptak [Kv; TJK VIII/4. 81]. 1698: Kovacs Jancsi Cziggannak kezenel kaptak a' maga ellopotta (!) lovat [Dés; Jk 267b]. 1746: az I . . . egy Szelestyei Táth Jakab nevű oláh ember(ne)k egy lovát el lopta és Egerbegy felé vivén utól érték, kezén kapván l(e)g(i-ti)mo modo elis eskütték [Torda; TJKt III. 38]. * *részegségben* ~. 1570: Maradék peterne Anna, ezt vallia . . . Masnap . . . Rezeksegben is kapha volt^a [Kv; TJK III/2. 89. — ^aA szolgálot].

5. kb. megtalál; a gási; (auf)finden. 1756: Bulza Iszpász Exponálya . . . kerdi tőlem, meg kaptam vagy nem Sertésimet idevaló Bota Thoagyer, kinek mondtam: én nem kaptam sem sertésemet, Sem aztot ki engem meg kárositot [Vályebrád H; Ks 62. 22].

Szk: *benne* ~. 1584: az hamis singewt es fontutt így bewntessek, hogy valamennyzer benne kapiak, Az Vasarbirak mindenzer Egy forintot vehessen rajta (így!) [Kv; PolgK 6].

6. ráakad/talál; a descoperi/da peste (ceva); auf/vorfinden. 1770: Hogy kaptak ezen Bányákra az említett szemelyek azt magok tudgyák [Torockó; Thor. XVI/39].

7. ér, talál; a gási; (an)treffen. 1767: az Szent Mártoni egész Majorság Szőlő . . . idejébe el nem takaríthaták, váratlanul hamar következvén a' sanyaru Tél, metzetlen és fedetlen kapva [Köröd KK; Ks 19/I. 8]. 1771: Az Aporné Aszszonyom Rétye felyebb vagion a mienknél, mind rendül kapta az Ar viz, el is hajtotta [Esztyén SzD; Told. 5a]. 1789: alig ha Katonaságis sok el nem veszett, mert az utban kapta ez a' kegyetlen idő mikor a' Duna felé Masirozta [Sztrezakercesora F; TL. Wessenyi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez]. 1798: társunk . . . éppen a fáknak vágásán nyesegetesin kapva Kis Palit a Bivalast Bival Szekerével edjűtt rabul hozta bé [Ádamos KK; JHb XIX/58]. 1815: Peter Mihálynt a Feleségem a Szalannák lopásán kapta [Mezőbánd MT; DobLev. V/983. 3b Armanka Szinyion (40) jb vall.].

Szk: *beszélgetésben* ~ *beszélgetésen* ér. 1662: Vadáni felől már kétszer is Irtam kegyelmednek, ötlet megfogták sok hiában való beszélgetésben kaptak [TML II. 374 Ebeni István Teleki Mihályhoz] * *kedven* ~ *jókedvében* talál/ér. 1704: egy csizmadia szásznak a kertiben lévő tőjét meghalászók, honnan is holmi apró csukafiat, egy compót s holmi apróságot fogtunk, kikre azelőtt oly módon rá sém néztünk volna, most pedig nagy kedven kapván, az úr három forintot fizeté értek [WIN I, 277] * *szökésen* ~. 1704: Ugyan ma is felakasztának^a két muskotályost, kiket a szökésen kaptanak tizenkettedmagokkal [i.h. 145. — ^aNsz-ben] * *tetten* ~. 1843: az emberek vágtnak is fát, kik közül mi akiket megkaptonk, fel jelentettük vagy megzalogaltunk, akiket pedig tetten nem kaptunk, természetesen elmaradtak [VKp 83 Kriszán Petru gornyk (53) vall.].

8. elér/kap; a ajunge/da peste . . . ; erreichen. 1823–1830: De zokogva sirtam, hogy olyan hirtelen és mérgesen kapott a nyavalya, nyilván meghalok, és a kollégiumot többször nem látom [FogE 130].

9. (fattyat) szed fel; a zámisli/concepe (un bastard); (Bastard) bekommen. 1613: ennekem attiafia volt^a zengettem tudakoztam tőle hol s kitől kapta^b [KJ. — ^aA teherbe esett leány. ^bÉrtsd: a gyermeket]. 1642: az Ania Bennedeket Hadadban kapta volt [Szilágyiszeg; BK]. 1650: Bizonicha . . . Hogi ne(m) fia Vadasz Peternek az A. hanc(m) az Annia tudgia hol kapta [Uzst 8/64. 78b]. 1700: Annok el szökött olah Miklossal Tölle kapta vala eszt a Gede Janost [Kilyén Hsz; LLt]. 1741. azt monda az Annia: De ez bizony nem attol valo gyermek, hanem én Ezt egy Muczok Juon nevű szeretőmtől kaptam volt [A.répa MT; Ks 7. XIX]. 1777: akkor közönséges hit volt hogy ezenn Podás Vasziatiát Filep Antal Uramtól kapta volt azon Irina [Szentbenedek SzD; Ks 30. 28]. 1800/1802: az én gyermekeim számba sem vesznek, holott akar katonától akár cigánytól kaptam is legyen, tsak én neveltem őket [Kakasd MT; DLt 6 Vall. 89].

Szk: *bitangba* ~. 1682: Sipos Janos, ennekem fiam, de en csak úgy bitangb(an) kaptam volt ennekem fattyu gyermekem [Marossztygyörgy MT; BálLt 55 Borszontzul Istvánné Bukur Piroksa (45) vall.] * *bitangul* ~. 1729: tudom hogy Tot Görgynek az Anya az gyermeket bitangul kapta [Esztelnek Hsz; HSzJP David Tamasne collona Orsik (40) vall.] * *fattyúba* ~. 1760: az ő Annia Portsira Felső Ilosván lakván . . . úgy kapta ötlet Fatyuban, azon Lengyel országból bé jött Orosztól [F.ilosva SzD; BK Kisbajomi lev.]. 1782: ezen Togyeről hallogattam köz hallomásokkal, hogy az édes Annia fattyuban kapta legyen Magyar Országott [M.fodorháza K; Eszt-Mk] * *zabgyermeket* ~. 1774: Magyar Vonul Fia Mihaila nevű . . . M.Országra Szököt. kinek iten maradot két Fia, az Annjával . . . melyis azolta kapat még egy zab Gyermeket [Mocs K; Ks Consr. 94–5].

10. elszenved/tű; a suportu/suferi/indura; ertragen/leiden. 1728: Biro Martzi az Sátorban lopás(na)k vétkéb(en) akarta magát elegyiteni Azért a' mi verettetést kapott, magha lévén ok adoja, szenvedgie fajdalmát [Kv; TJK XV/4. 168]. 1733: (Szombati István) mikor az levelet el olvasa engem ugj arczul csapa hogj mingjart ki locsana a vér az orromon s én el lodulek onnet hogj többet ne kapjak [Csicsóhagymás SzD; JHb]. 1745: mikor visza ment az katona az fogadob(a) az emberek hajgaltak utana hajtolag ütest kapot [Mocs K; Ks 5. X. 6 Nyikita György (38) zs vall]. 1755: akarmellyik vegye el róla azt a' verést, a' mellyet tőlem kapott [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. 1776: nem tudom meg mondani, hogy két rész között melyik volt meg vertebb, majd mindenik egyenlőképpen kapott volt [Katona K; Born. VI. 14]. 1838: Gál Mária Martan Páltól ütlegeteket kapott [Dés; DLt 8].

Szk: *büntetést* ~. 1786: Tudam aszt . . . hogy az Thorockzai Lakosak . . . az maguk rendes kortsomároltatásak idején kivől soha nem tartattanak korszomán Bort nem is árultanak s ma sem árulnak, s azért soha büntetést sem kapat edgyis [Torockó; TLev. 4/13–12]. 1820 u.: (A szénalopásért) semi büntetést nem kaptak [Egerbegy TA; Tolvaly lev.] * *pirongatást* ~. 1804: helytelenkedtem az expositio alatt, melyért pirongatást kaptam [Dés; KMN 27] * *pofot* ~. 1847: Hallottam, hogy Varga Katalin réáment bucsomcsrubi kisbíró Plésa Juon házára . . . s ott összeveszvéen, valakitől egy pofot kapott volna [VKp 271] * *szentenciát* ~. 1782: Wesselényi Miklós összeveszvéen Haller Jánossal . . . há-

romszázad magával reáment Haller Jánosra Gorbóra. Melyért mind azért s mind egyéb számtalan excessu-saiért ilyen sententiát kapott, hogy magának mortuum homagiumát, ugy a 300 embernek is, fizesse meg Wesse-lényi [RettE 420].

11. felkap/ragad; a apuca/lua; aufraffen. 1572: latta hogi Antal az chegert^a kapta es vtana Indwlt gaspárnak [Kv; Tjk III/3. 26. — ^aA jel-t l. ott]. 1590: kapa egy szekerczett a tizedes erosse(n) wte oldalba Albertott velle arczulis vere [UszT]. 1637: kapa egy darab fat Czizmadia szeöcz Peter, s ugi ute teten ezt az C. Lakatos Istua(n)t [Mv; MvLt 291. 114b]. 1697: Miért nem oltyátok azt az Tüzett kapjakot Csebrejt sajtárt s olcsátok [Szamosfva K; Ks 90]. 1698: egy eltört rakonczat kapa rá ment az utolsó szekérre [Hidvég Hsz; HSzjP]. 1765: az Tisztartois látván, hogy az kolcsárt fojtogattyák . . . ugy kapta az Baltát. s az Görög Fiát ütette meg vagy kétszer az Lapjával [Marosbogát TA; Mk V. V/97 Halmágyi Mihály (35) jb vall.]. 1803: a' Remeteiek Féjszét kaptak, hogi ökreinket főbe üssék, 's ki nyuzzák [Toplica MT; Born. XVC. 1. 112 Buzilla Silip (40) col. vall.].

Szk: *ölbe* ~ 1584: De meg zoktátok thy hogy giermekteket eoletkebe kapiatok, zellel hordozzatok, es mikor a' chorda be Ieó Altal vizitek keozteok, es igen art a' giermeknek, Mert . . . mikor a chorda be Jeó az tehenek hatan egy egy cordeogh wll [Kv; Tjk IV/1. 280–1 Keomives Imrehne Ersebet Es Eotweos Peterne Anna vall.].

12. 1823–1830: Küldött volt a burkus király leányával ide két gárdistákat kik közül az egyik táncoltatván a hercegasszonyt vagy menyasszonyt, megsikamodván mindketten elesének. A gárdista felugrott, a hercegasszonyon is az ott levők kaptak s felemelték [FogE 248].

13. vki örömmel kap vkin/vmin/rajta; a primi/accepta ceva cu mare bucurie; an jm/etw. Freude haben. 1567: Ez okkal tartia megh az apja az En Jobagio(m)nak Marhayath hogy En walamy holth Ember Marhayabol Elegitötte(m) megh . . . En affele Marhan nem kaptam [Kv; BesztLt 28]. 1588: Sombori vram czyak semmit sem zol az Romlottaknak hanem minden oknelkwl az en ket fiamat meg fogatta oth tartotta, de leges leg Jnkab azert kapoth az en fiaimon hogy az en fiam azt mongia mond ky volna az a ky ezt az en vramnak meg mondana [Zsákfva Sz; WLT Mich. Talas jb vall.]. 1619: Úgy kell-e az hatalmas császár vezérinek ezer talléron kapni, hogy azféle latrot elbocsássák? [BTN^c 238]. 1733: Bartos Marton uram . . . kesz levalni a penzt az mint meg vette volt Nemzetes Bakcsi Gabor uromtol az szöcs helylyt az Verseg nem kap rajta mert mar el jött az kertelesnek az ideje [Albis Hsz; BLev.]. 1744: (A helyet) aféle haszontalan gazbol és tövisből mig ő kglme ki nem irtá addig senki nem kapot rajta, s a juhokkal hizlálá [Szentmargita SzD; Ks 17/LXXXIV. 27].

Szk: ~ az alkalmatosságon. 1657: eljüven Mikó, kezdett practicálni az fejedelel ellen az kajmekámmal az római császár agensével egy értelemből kapván azon alkalmatosságon [KemÖn. 86]. 1800: Nemes Finta András Uram kapott az alkalmatosságon és mint Nagy Szájas, gyakorlott Vásáros ember, engemet gyarlo Asszonyt az eszemből ki beszéltél és 29 V. Forintokba azon régi Vásott Kopott Mentét reám tudta [Torda; TLt Közjg. ir. 362] * *kapva* ~ *ván az alkalmatosságon/alkalmatosságot*. 1662: egykor . . . valahányat

a törökben a várbéliek^a megölnének. Mellynek híre a passához bevitetvén, ez alkalmatosságot kapva-kapván a telhetetlen nemzet, azonnal nagy kemény fenytő levelet íratván rájuk ha a várat meg nem adnák, őket lábbal ki belőle mint s hogy vonatná, s kit micsoda kinnokkal ötletne s karóztatna [SKr 647. — ^aSzentjób (B) várának védői]. 1667: szerezenek urunk ő nagyságának confirmatoriát s egy néhány ezer aranyat ígért mentest s ezek^a kapva kapván az alkalmatosságon, mingyarást megigirtik, hogy megszerzik, csak legyen meg a pénz [TML IV, 134 Nemes János Teleki Mihályhoz. — ^aA törökök] * *két kézzel* ~ *vmin*. 1710: A nagy, ambitiósus, kevély ember^a két kézzel kapván a promótion, nemcsak maga mellé fogadá őket^a, és mind pénzzel, köntössel, in-tertentióval édesíti naponként magához értéke felett is [CsH 104. — ^aTeleki Mihályra von. 1674-beli feljegyzés; Teleki akkor még csak kovári kapitány volt. ^bA magyarországi bujdosó főurakat].

14. megkap/ragad; a apuca/prinde; ergreifen. 1592: Molnár Thamasne Anna azsoni vallia latuk hogi az fia megh az fan eozeue gieongeoroeue vagion, az fel kezeuel egi agat kapot vala, az masik le fwg vala [Kv; Tjk V/1. 212–3]. 1606: mo(n)d neki osuat Janos, Allj hatra Lanczosne mert vgy wtiek az zabliaual hogy altal megie(n) benned, oztion el ezezte yettebe, mert az kariat kapta vala [UszT 20/203]. 1629: az decurio . . . le hailot vala hogy fel igyenesedek, ket kezevel kapa az mellyen az Dolmant eoszue foghu(n) monda Jai el vesztel esse kurua fia [Kv; Tjk VII/3. 28]. 1644: Az Céhbeliek Ne(m) hagiak hanem kapak az kalmar ladaiat azt kezdek huzni vonni [Mv; MvLt 291. 431b].

Szk: *arcu* ~ *vkít*. 1630: arcul Kapa Szanto Martonne Szeoke Petert s mind le keörmeöle hogi az ver mindgiart lefutamodek az orczaja(n) [Mv; MvLt 290. 198b] * *mellben* ~ . 1765: Imre György á keziben lévő égetbört réá köszönnvén, leg ottan Murvai melyben kapta, s ottan taszigálni kezdvén így kezdődött a köztök lévő haj tépelődés, hirtzalodás [Torda; TjkT V 259] * *nyakon* ~ . 1582: Anna Eotweós Isthwanne vallia . . . monda az Eothweos Mihaly Az Abrahamnak es Jakobnak Jstene Algia megh az Thy hazassagtokat es egbe kelesté őket, Az legenyis niakon kapa az Azzont es ug Alda [Kv; Tjk IV/1. 66] * *üstökön* ~ . 1585: lata(n)k hogy keozeone az Andras nekiek Amazok penig egik Ewsteokeon kapa, az masik az feiet kolchiola Altal [Kv; Tjk i.h. 486].

15. fog, ragad; a apuca/lua/pune mîna pe . . . ; fassen, ergreifen. Szk: *botot/botra* ~ . 1755: az Esküvés után ezt monda Iszakul Bende Te átkozot miért Esküszöl hamisan, melly Szavaira is Szille Szándu botott kapván vagy kétzer meg ütötte Válközt [Oprakercsesóra F; TKhf 31/11]. 1765: botra is kapának az Görög Fiai, az Mester, azzal el halgata és elis méne onnét [Marosbogát MT; Mk V. V/97 Varga István (20) jb vall.]. 1796: valahogy magát kiszabadította, és botra kapván, nem akarta magát hagyni [Panit Sz; TSb 2] * *fegyverre* ~ . 1684: Továbbá valaki céh házánál fegyverre kapna valaki ellen, fél mesterségen marad érette [Dés; DFaz. 14] * *kardra* ~ . 1855: a falusi legénység botra azok^a meg kardra kapván, gonoszul el döngették egymást [ÚjE 267. — ^aA verbuváló katonák] * *pisztolyt* ~ . 1752: hol jár(sz) ilyen a'muljan adta Tolvaja mert most mindgyárt meg-lőlek, és azonb(an) Pisztolyt kapa reám, s nekem tartá

hogy megh löljön (!) [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29] * *puskára* ~ 1797: Imreh Daniel pedig látván hogy el akarják venni a' Marhákot, mivel szép szerint oda nem engedte, Puskára kapa és sok izben hozzok tsterszenté a' Puskát de el nem süle [Oltszem Hsz; Mk II. 8/260hh. Oltszemi Simon Sigmond (30) vall.] * *verőre* ~ ? kala-pácsot ragad. 1829: a Hütösség hozzá ment a zálaglás véget, de Dani verőre kapott [Étfva Hsz; HSzjP].

16. el/rajtacsip/kap; a surprinde/prinde asupra fap-tului; ertappen. 1568: hallotta(m) az bek Marton Zolga-yatul, hogy a Zena(n) kapta volt egzer, ez az zenarol ala akarya volt vetny [Kv; Tjk III/1. 200]. 1570: Erzebet Kopaz Jakabne Aztis vallya hogy az Thaborba akarna az Molnarlegen Menny kywel Mongiak vala hogy az Rengeo Annat kaptak [Kv; Tjk III/2. 102]. 1610: Mihaly deak megbezellette maga Torma Vram(n)ak, mint kapta a' feleséget Kun Peterel kiert megis Eoteögette velt az Vtan Ithon [Dés; DLt 321]. 1720 k.: szükséges azon havast megtilalmazni és annak vigyázására rendelőndő gornyikok valakit ottan kap-nak, legkisebb fában kárt téssen, minden irlgalmasság nélkül 12 forintokat az udvarbíró megvegye [ErdO I, 646]. 1752: soha nem hallottam senkitől hogy egy ágy-ban kapta volna Tisztarto uramatt a meg irt koltsár-nával [Gordánfva Sz; BK]. 1757: Trenk Uramnak egy Jobbágtyát a' Kár tételen kaptak, s meg nem advan ma-gát a Pásztorok meg verték [Mocs K; JHbK XLVII/17].

Szk: együtt ~. 1584: Catalin feyer B(ene)dekne vallia . Kochis Albertne monda Az en vram eyel ther be Theteo Janoszhoz, es hat Ninchen hon az vra, es az Az-zont a' feleséget egygywt kapta Theompe Miklossal [Kv; Tjk IV/1. 205]. 1633: Zabo Jacobne oda hiuatta Abrugit aztis latam, mikor az katonak egiött kaptak vala eökött hogy Abrugit az hiubol ugratak le az Lakatos Mi-haly uduarara [Mv; MvLt 290. 123a]. 1814: nem atallotta a Tiszteletes Papot azzal vádolni, hogy a felső Házbá edgyütt kapta bujálkodni szolgálójával [Kisborosnyó Hsz; HSzjP] * *vetken* ~. 1631: Isten ugj segellien szem-mel a vetken kapa(m) szalontajt Baczki Kataval [Mv; MvLt 290. 238a].

Sz. 1653: Az ki szegény egyes állapattal vagion pe-nég, az olyan igaz mentséggel, s ne hazugsággal állassa dolgát, hogy körmen ne kapják az tökeletlenségét [Cege SzD; WassLt].

17. belekap/markol; a apuca/finšfaca (cu mina); hin-eingreifen. Szk: *hajába* ~. 1573: Adam Istwan mingyart hayaba kap az Battyanak es az falhoz tazyttia [Kv; Tjk III/3. 198b]. 1717: Láttam hogy pokon (!) Csapá Becski Miklos Ura(m) Nzs Dobai Péter Uramat ... és annak utána egymás hajába kapának [M.köblös SzD; RLt Pa-taki Sámuel (40) ns vall.]. 1777: Petru ... még kemé-nyebben kezdet káromkodni hajomba kapni, és mor-czonglani [H; Ks 114 Vegyes ir.] * *szakállába* ~. 1585: Torday Was Georgy vallia, hallam hogy tapazto Ist-uanon Biro Mihalne mind leaniostol raita volt, Az zaka-labais kap vala [Kv; Tjk IV/1. 537]. 1666: Laposi Mi-haly Szeken Iako Bardi Mathene Szada Ersebet ellen proponal 1. hogy hazaszagi egyezseget nem akart. 2. hogy Szakalaban kapot [SzJk 99] * *üstökebe* ~. 1638: Istuan Deak Ura(m) azonba(n) verni kezdte, czap-dosta valtigh kapot az vsteökebe(n), de hogj kopasz vala nem foghatta megh az vstöket [Mv; MvLt 291. 130a].

Sz: *nem jó vki szakállába* ~ ni. 1664: Nem jó az csá-szár^a szakálába kapni egy néhány rebellis miatt, melyet úgy gondolom, okos ember nem is cselekszik [TML III, 43 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz. — ^aA török szultán].

18. beleköt vkibe/vmibe; a se lega de ceva/cineva, a provoca pe cineva; jn anrempeln, mit etw./jm anban-deln. 1596: Vegeztek hogy egygyk chehis^a az ma-sik igasságaba rendtartasaban né kapon hane(m) az ew elebi zokasok es rendtartasokhoz tarchiak minde-nekbe(n) magokat [Kv; TanJk I/1. 283. — ^aA hentelerek és a mészárosok céhe]. 1687: Lattam hogy Komsa Mark masakkal egygyt veszekednek vala ... egy mast szidal-mazzak, es fututallak, de egyik fély (!) sem mer vala a' masikban kapni [Hurez F; Szád. Opra Boer (35) vall.]. 1766: Bánffi Boldizsár ... úgy hallom, hogy holmi quaesita rációkból akar a feleségébe kapni, inkább hi-zsem vissza akarja venni a szénafüvet [RettE 203-4].

19. belekap vho; a-şi face (un) obicei din încălcarea proprietăţii altora; hineingreifen. 1639: az Kis pallonal eleónkbe alla Zy Martonne, es monda hogy miert kapta-tok az más ember gyüpiüebe szerreol szerre kobor-lottatok az mas ember szeolejet [Mv; MvLt 291. 180a].

20. megkap, kézhez kap; a primi; erhalten. 1798: Mi-dön három részekre meg lett volna osztva az egész Bodza mezeje, akkor kaptuk Mlgs Béli Mihály Urnak . Levelét [BLt 2]. 1816: én meg váram mihelyt kapja leveletem mindjárt írjon [Kv; Pk 6]. 1841: Eddig remél-lem mind a Küküllő Vári Szekerestől küldött Leveleimet kaptad lesz [Ádamos KK; Pk 7]. 1873: A kérvényt ma kaptam, s reggel az enyémmel együttesen Keresztúrt fel-tétetem [Szentmihály U; Pf Henter Károly lev.].

Szk: *kezére* ~. 1780: Midön a privilegiumat ke-zünkre kaptuk kevantuk az urbarialis Tabellaba is be-iratni [Torockó; TLev. 513] * *kézhez* ~. 1867: Septem-ber 23-án költ levelöket kézhez kaptam [Pf Pálffy György édesatyjához, Pálffy Mihályhoz Kv-ról] * *választ* ~. 1740: Az doktortól késöcsken kapam választ [M.csesztve AF; Ks 99 Kornis Antal lev.]. 1852: (A) tör-vénytelen és a gyakorlatban hallatlan tény végre hajtása ellen adtam bé egy kérelmet írásban ... választ réa soha e máj napig sem kaptam [Nagylak AF; DobLev. V/1352 Dobolyi Bálint nyil.].

21. vmilyen tisztségre jut/vmilyen tisztséget elnyer/megkap; a obține/primi o funcție; eine Würde/ein Amt bekommen/erhalten. 1710 k.: Naményi Mihály ... az atyám teste felett prédikálván, akkor virágzó ellenségei-nek büntetéseket megjövendölte, alig hogy rosszat nem ejtének rajta érette, de azután ugyancsak bételék, még pedig némelyiken hamar; ő tisztességes értékre is kapott vala [BÖn. 530]. 1797: Szilagi Mihály minek után-a Tisztartóságra kapott ... igen sok embert és Asz-zonyt vert és tsuolt meg [Náznánfva MT; Berz. 3N 3/21].

22. odakap/nyúl; a băga mina în ..., a apuca; hin-greifen. 1570: az Iweges gérgh fya leh zeokellet az lo-rol, Es az feoldhez kezd kapny, Azonba Zeoch myhal eleb Ery es az zekerschewel ketzer megh wthy [Kv; Tjk III/2. 185]. 1586: Leorinchet ... Az vtan vram megh fogha, Vramnak Az Torkahoz kap vala [Kv; Tjk IV/1. 546]. 1629: Kerekes Züle kepeben jeot mikor ugy alozik magunkis lattjuk hogy az vak szeméhez kap, eo azert azt mongya hogy nem aluszik hane(m) mindent

29. kedvet kap vmihez/vmire; a prinde poftă de ceva; zu etw. Lust bekommen. 1755: az miolta az szegény Feleségem igen Sullyos Forro hideglelésb(en) volt alig ve-

heték ki, már szegin talám etélreis (!) kapna [Kecset SzD; TKI]. 1823–1830: Ebbe a fűvész tudományba pedig onnan kaptam volt, hogy még Bonyhán fejemből verték volt, hogy készüljek az oeconomiára tartozandó dolgokra is [FogE 223].

Szk: *appetitusra* ~. 1735: kelletlen éppen nem jó enni, hanem egy két feléből elég leszen enni egressel, sóskával etc. gyengén savanyított étkekből gondolom hogy ehetik Excellentiád, mint hogy az savanyutska étkek által hamarébb appetitusra kap az ember [Ks Borosnyai N. Márton lev. Nsz-ből] * *életre* ~. 1710 k.: Majd minden betegségemben a hajdúkaposztán kaptam életre [BÖn. 514].

30. kikap; a primi/mínca bátaie; das Seinige abkriegen. 1850: Jánost bánom hogy el nem jött de kapak én ha haza megyek [Kv; Pk 6].

31. rákap/szokik; a se obişnui cu ceva; sich etw. angewöhnen. 1759: a' Diszno Tyukot, Kakast s egyebet is megett, mellyet egykor eokemének midőn egy kakast ett volna meg meg mutatván, ezt felelte, verjétek ki hát a' hogy kapott az affélre [Ludas TA; TKI Gurutzta Ignat (30) j b vall.].

32. ~ja magát fogja magát; a face ceva brusc/pe neaşteptate; plötzlich, auf einmal etw. machen. 1684: Ha valamely mester ember az céh házánál kapná magát, az céhet ott ha'gyná) vagy csak maga gondolatlanul az cé<hnek> becstelenségére az korcsomára menne s olyan helyen az céhet bestelenitené . elmarad . fél-mesterségen [Dés; DFaz. 12]. 1705: Windischgrätz felöltözvén egyedül is csak kapja magát és ment minde-nüvé [WIN I, 631]. 1757: azzal én kaptam magamot és elmentem a Keszeg Pál házához [Gálfva KK; Ks 66. 44. 170]. 1771: kapja magát ki megyen és bé hozzá maga Gyöngyösi a Gunyát [Dés; DLt 321. 31b].

◇ **Szk:** ~ *belőle/benne* jut vkinek vmiből, részesül vmiből; a avea parte de ceva; zuteil werden. *XVIII. sz. eleje:* Meg ne szántsd ördög adta s(it) v(enia) baszom a lelkedet mind magad(na)k, mind Urad(na)k, mert Isten Sz. Háromság ugi segéljen, két három ökrödet meg lovóm 's magad is kapsz benne [MNY XXXVIII, 54]. 1809: Vagyon a' Falunak közönséges osztatlan helye . mindenik Colonus kapott belőle egy két vékára valo Nyilatskát [Csicsgyörgyfa SzD; Ks 76/56 Conscr. 83.] * *fűhegyre* ~ kb. legelőre jut/kerül: a ieşi la păşună; aufs Gras kommen. 1722: (A sertésnek) valamicsodásnak kéne lenni mikor Tavasz felé fű hegyre kap [Fog.; KJ Miss.] * *hajba* ~nak összeverekednek; a se lua/prinde de pár cu cineva; sich in die Haare fahren/geraten. 1803: hirtelen hajba kaptanak Pánkán Aurámal, én a kortsomárosnéval választottuk el okét [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.] * *a kedvét* ~ja vkinek tetszését elnyeri vkinek; a-i fi pe placul cuiva; js Gefallen gewinnen. 1811: építsünk Templomot . És szenteljük a' Naja-des^a Szűzeknek. Így tám kedvét kapjuk a Driadeseknek [ÁrÉ 185. — ^aA najádok görög vízi nimfák. ^bA driádok v. drüaszok erdei nimfák] * *képzetet* ~ fogalmat alkot vmiről; a-şi forma o idee; sich über etw. einen Begriff machen. 1811: 'S Hogy képzetet kapj egész Ménessire Egy Lovát le-irom fülötök farkáig nem tartlak függőbe sokáig [ÁrÉ 155] * *lábra* ~ a. lábra áll; a se pune pe picioare; auf die Beine kommen. 1667: az jobbágyimnak marhái úgy elestek, hogy magamnak is úgy, a mint kellene, nem szánthatnak . . . ha varakozta-

tó leszen^a, míg jobbágyaimnak marhájok lábra kapnak, mindjárt felküldeném [TML IV, 75 Naláczy István Teleki Mihályhoz. — ^aA borok szállítása]. 1812: A marháink már ez után lábra kapnak, az ételek az állallis meg szaporodván, de eddig tsak eheztek nem lévén Sem fű sem fa levél [RLt D. Teleki József lev.]. — **b.** *átv* erőre kap, megerősödik; a se întrema, a prinde puteri; neue Kraft gewinnen. 1710: Mivel . Teleki Mihály Istennek büntető ostora volt Erdélyben, ő pedig a magyarországi mótusok alkalmatosságával kapra lábra s onnan hozá be közinkben ezt a hosszas nyomorúságot, szükségnek ítélem rövideden lehozni mind Magyarországot veszedelmit . mind Erdély végső romlását [CsH 61. — 1665-re von. feljegyzés] * *lóra* ~ lóra szokik/veti magát; a sári pe cal; aufs Pferd springen. 1662: Gaudi ezt hallván, azonnal lovára kapra, s parancsolá a pattantyúsoknak jó készséggel, kartácsos, feles töltésekkel az ő lövészszámaival utána lenni [SKr 450]. 1716: Lovakra kapván . Nyáros nevű Rétin fejjül az élen mind nyargodoznak [Karácsonfva MT; Told. 76] * *marhára* ~ megvagyonosodik; a prinde cheag; sich bereichern. 1668: ök osztan él menténék . Beréndrő hogy osztan anyra nőttének ott szolgaltattanak szillel, annyra hogh marhara kaptanak [A.hagymás SzD; Ks 9. XXXIII. 4] * *más útra* ~ másfelé/más úton indul/tér el; a lua in altă direcție; in eine andere Richtung gehen, sich anderswohin begeben. 1742: kezdé Dan Dsurdats szidni káramolni, mondván . most mindjárt meg mutatom hogi ki vagjak én, meljet Dsurdats látván más utra kap [Bulzest H; Ks 111 Vegyes ir.] * *nem* ~ *rajta* kb. nem törődik vele, ügyet sem vet rá; a nu-i păsa de cineva; jn/etw. keiner Beachtung würdigen. 1678: adgya meg hát az hitetlen fi az én penzemet az kivel ados, menyen ördögbe pokolba, én tovább rajta nem kapok, csak penzemet tegye le [Kisgörgény MT; Ks]. 1697: Had vegyék jo választ Ngdtul Vajda Janos irant egyebert nem kapok rajta csak az szőlőben valo ekeczeléséért [Apáti SzD; WLT Miss] * *pofon* ~ pofon csap/üt, pofon vág; a trage/cirpi o palmă; ohrfeigen. 1798: Exp(onnen) . a Görbe hatut ki az Ablak mellett állott jámborul, Pofon kapta szidalmazván s huntzfutozván [Déva; Ks 115 Vegyes ir.] * *az út vmerre* ~ kb. az út vmerre fog/fordul; drumul o ia/coteşte într-o anumită direcție; der Weg führt irgendwohin. 1769: az . által járón az ut által menvén . az Apahida felől levő Vermes nevezetű Hegy oldalánl éppen a töviben kapott azutánis az ut . a' nevezett Hegy oldal allyában kapván azon oldal alatt ment elé, senki által nem háborittatván [Apahida K; JHb XLII/24] * *vérszemre* ~ vérszemet kap; a deveni îndrăzneţ, a prinde curaj; übermütig werden. 1775: a volt oka, hogy a lengyel király, Poniatoczkai, összeszűrűn a muszka cérnéval a levét, a király vérszemre kapván, nagy hadat gyűjtött [RettE 356] * *a víz vhová* ~ a víz befolyik/kap vhová; apa pătrunde/curge undeva (înăuntru); das Wasser fließt irgendwohin hinein. 1806: ő nagyságais a' Küküllő régi fojonya árkan keresztül kollát kertett tsináltatott, s föld töltéssel azon alol meg töltette, hogy a víz áradások idejénis azon régi árkában ne kapjon [Erdősztyörgy MT; WH].

◇ **Sz:** *bolondságában nem* ~ a *falra* nem megy bolondul fejével a falnak; nu merge prosteste cu capul de pereţi; einer geht nicht mit dem Kopf nährisch gegen die Wand. 1677: Kegyelmedet azért kérem, velem tovább

mint gyermekkel ne bánják, úgy is emez-amaz biztatás-sokkal ne próbálgasson, mert hidgye el, bolondságomban én sem kapok az falra [TML VII, 519 Teleki Mihály Absolon Dánielhez].

Ha. 1767: kapat [Abosfva KK; Ks 4 St. Bartos (24) jb vall.]. 1807: kapatt [K; KLev.]. 1809: kapatt [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1818: kapatt [Ákosfva MT; MRLt].

kapa 1. sapá; Hacke, Haue. 1568: en az leannak attam vala egy kapara oth penzt, es az kapat soha meg nem valta hanem vgyan oth marat, es en el adam [Kv; TJK III/1. 199 St.Kys vall.]. 1572: Lattok wgimond, az Eozwe zaydulast Mykoron Assoth kapath kernenek, hogi hatarth wessenek [Jákótelke K; KP. Wynche Symon jb vall.]. 1588: az mint az teorweny talalta akkeppen sok Jambor eleot kezembe twzet eowembe zekerczet, hatomra kapath wowen meg kereoltem az en eo-reoksegemet [Zsákfva Sz; WLT]. 1600: Nadoltattam eott kapat megh Thoroczka Acellal, attam teolle az Ciga(n)nak d 40 [Kv; Szám. 9/XII. 67 Ígyarto Simon isp. m. kezével]. 1618: Egj hitua(n) kappu tt. f. — d. 05 [Kv; RDL I. 104 Andr. Junck kezével]. 1736: Eltető Ferencz Uram énnekem azt felelé, hogy mongyam meg Ács Györgynek, hogy azt a kapát a kivel azt a Szőlőt akarja kapálni Ács György akasza fel az hijjuba hadd rosdá sodgyék ott, mert ot nem kapál [Szentegyed SzD; Wass-Lt Pop Gligor (60) jb vall.].

Szn. 1568: Michael Kappa [Kv; TJK III/1. 239]. 1570: Kapa Antal. Kapa Myhal [Kv; TJK III/2. 48, 182]. 1643: Antonius Kapa^a [Kv; KvTokl. II, 315. — ^aA »jurati ci-ves« közt]. 1698: Kolosvári Kapa György Szür csapo [Dés; DLT 267a].

Szk: ágas ~. 1587: Chinaltattam 2 ágasz kapát p(ro) d. 20 [Kv; Szám. 3/XXVI. 65 Suweges Gergely isp. m. kezével]. 1601: 1 Aghas kapa 1 eoregh galho chakany [Kv; AggmLt A. 41] * *gyökérásó* ~. 1693: Boriczanak

Egy gyökér Áso kapa [Ne; DobLev. I/38. 9]. 1794: Gyökér áso kapa hét [Gyalakuta MT; TSb 17]. 1812: gyükér áso kapaval kezdette asagatni^a [Nyáradsztlászó MT; Sár. — ^aA földet] * *gyökérvágó* ~. 1589: Egy Gywker vago kappu [Kv; KvLt Vegyes I/2. 69]. 1652: vagon gyükér vago kapa N. 94 [Görgény MT; Törzs]. 1687: Gyükér vago kapa nro 2 [Veresmart TA; Berz. 11. 87/I]. 1800: tsináltattunk egy Gyükér vago kapát, az ára 9. Susták | Palffi István Rectificatornak adott gyökér vago kapa [Torockó; TLev. 5] * *homokvágó* ~. 1677: Egy magyarországi homok vágó kapa [Kv; RDL I. 155b] * *horgas* ~. 1759/1779: Horgas kapa [Pusztakamarás K; Mk] * *irtó* ~. 1650: Irto kapa njelesteöl nro. 80 [Fog; UF II, 102]. 1780: Irto Kapa 1 Sima kapa 1 [Bethlen SzD; BK Bethleni szám.] * *kétágú* ~. 1589: Ket ágw Kapat vöttem f. — d. 20 [Kv; Szám. 4/XI. 44] * *kővágó* ~. 1674: Az keo vágó kapának megh acélozásától fizettünk f — d 20 [Kv; SzCLev.] * *lapos* ~. 1650: Kozonseges avagy lapos kapa njelesteöl nro. 250 [Fog; UF II, 102]. 1681: Vajda Hunyad vára Vagon ezen kapu között Lapos Kapa Nro 3 Fa nyeles áso Nro 3 [Vh; VhU 502. 508–9]. 1881: Keresztúrol hozatam egy lapos kapat 3 xr [Etéd U; NkF] * *magyarországi* ~ → *homokvágó* ~ * *mészkeverő* ~. 1826: mészkeverő kapa [Körösfő K; RAK 137] * *mecenázíferi* ~ *mecenzéfi* kapa. 1842: Ket metzenzajferi^a kapa nyeléstől [Csekelaka AF; KCsl 3. — ^aMecenzéfnék (Aba-

új-Torna m.) e tájt országos jelentőségű kézműipara volt] * *sima* ~. 1780: Irto Kapa 1 Sima kapa 1 [Bethlen SzD; BK Bethleni szám.] * *szeceksavágó* ~. 1796: Egy Szatska Vágo kapa [A.preszáka AF; MkG Conscr.]. * *szőlőkapáló* ~. 1758: Szőlő kapáló hitván őszve romladozott kapa 3 [Déva; Ks 76. IX. 8] * *torockói* ~. 1587: veottem egj Toroczka kapatt p(ro) d. 20. [Kv; Szám. 3/XXVI. 65]. 1590: Az fúndamentu(m) Assassara vetünk 4 toroczka kapat f. l d. [Kv; i.h. 4/XIV. 9] * *tővágó* ~. 1629: Kapa, Twuago kapa [Kv; RDL I. 146]. 1659: Egy Teő vago kapa, egy ros z kappauu edgiut er f. — /50 [Kv; i.h. 143]. 1726: Egj tőő Vágo kapa [Kv; Pk 6] * *veremvágó* ~. 1679: Verem vágó kapa nro 1 [Uzdistszépér K; TL. Bajomi János lelt. 78].

2. *vhány* ~ *ra való* vhány kapanapszámnyi; care poate fi prăsită/lucrată de un anumit număr de prășitori; von einigen Tagelöhnerarbeiten mit Hacke. 1722: Vagion az Borpatak nevű helyben egj hold szőlő 25 kapára való [Gyf; Born. XXIXa 8 Bornemisza János conscr. 21].

kápa 1. nyeregkápa; ciochină; Sattelknopf. 1688: Az edgyik nyérges Ladaban volt egy régj karmány nyeregh véres barsnyal és az első s hatolso kapaja ezüstel borított egy Török nyeregh csak pusztán, szederjes posztóval borított az kapaja Szkofigommal várótt [Beszt.; Ks Misc. 27]. 1736: az tanács urak az várnak belső piacszára mentenek, az kik penig tanács urak nem voltanak, az vár kapuja előtt szállott le lovárol; akkor az lovász kápával bétértette az nyeret [MetTr 362–3].

2. ágyú-alkatrész; parte a tunlului; Kanonenbestandteil. 1681: Vagyon ezen Bástyán Réz Taracz Nro 5 vas Taracz Nro 1 Első 2 fontos Réz Taracz ágiaival, Kerekeivel kápajaval jo [Vh; VhU 364–5]. 1805: Egy pár arannyal incrustalt Olaszcsőjű, elefánt-csont ágyu, igen szép faragott sisakos fő Kapával [Mv; TGsz 52].

3. pisztoly-alkatrész; parte a pistolului; Pistolenbestandteil. 1788: Egy pár Lipsiai rezes Pistoly vas szegekkel, a' kápája meg verve [Mv; TSb 47]. 1805: Egy pár 'Sebbe való igen szép Anglus mordály. Londonba csinálták, ezüstös horgas kápával [Mv; TGsz].

4. csuklya, kámza; glugă; Kapuze. 1584: Lakatos Balint Nem tuggya mi keppen lakot az hazba Giarfas pap . Barat kapaba temették el, kinek teób vagion 60 eztendeyenel [Kv; TJK IV/1. 328]. 1771: Pénteken csak bé jó a házomba két idegen barát kérdém mi volna kívánságok, felele a nagyobbik: egy pár tojás, én két tojást adok néki, melyet bé eresztvén a kapájáb(a) (: az hova soha az igaz Barát nem rak tojást :) megfordulának, és ki menének az ajton [Dés; DLT 321. 31b–2a Georgius Hancz (56) vall.].

Szk: *tafota* ~. 1789: vettem kezemhez Egy fekete téli tafota kápát, főre valot [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva lelt.].

kapaalja vhány kapás-napszámnyi; care poate fi prăsită/lucrată de un anumit număr de prășitori; von einigen Tag(e)löhnerarbeiten mit Hacke. 1732: A' Majorság szőlő vagion edgj napi 40 kapa allya [Erdőszengyel MT; Told. 11/67]. 1816: Colonialis Szőlője^a A' Nagy Hegyen egy Pászma az Uraság majorság szőlője, és Pokola Miklos szomszédságai között, egy kapaallya, közep termés idején ad belőlle 1. veder Dézmát [Varsola

Sz; Born. XXIX. 24/20. — ^aÉrtsd: van a jb-nak]. 1836: Egy darab szép szőlő egész Tábla mint egy 60. kapallya [Lackod KK; Ks 78. 21 Conscr. 23–4].

A földmértékelő fogalom történetére nézve l. Bogdán. MMért. 193 kk.

kapacinos ^a 1627: Egi lora valo, ezwsteos aran(n)ias szerszam kapacinos. Mas lora valo aran(n)ias, ezwsteos szerszam kapacinos szugelöie teorkeses. Harmadik lora valo keskin (!) aranas ezusteos szerzam kapacinnostol [Bodola Hsz; BLt Béli Kelemen lelt.].

Nagy valószínűséggel a n. *Kappzaum* 'orrfék, kötőfék' elalaktalanodott változata; jel-e tehát 'orrkötőfék; cu botar/botelnijá; mit Kappzaum' — Vö. a *kapucán* címszóval.

kapacitál a capacita/convinge; überreden. 1794: A' kerteszt capatitálni akartam a' bora felől [Kővárhosszúfalú Szt; TKhf Jakab Gábor gr. Teleki Imréhez]. 1806: Gyujto Sándor ur ide bé érkezett, és én velle legottan a' Buza mezei dolgot igazításba kívántam venni és szerencsésen úgy capacitáltam, a'mint illett [Ks 94 Thurocz Károly lev.]. 1815: én előre tudtam hogy kudartzt nyerendünk, de nem volt annyi erőm hogy a' Tkts Soo Tisztseget az iránt Capacitállyam [SLt évr.].

kapacitáltathatik kb. ösztönöztethetik, serkentethetik; a putea fi capacitat/convins; angeeifert werden können. 1717: Hogy annál is jobban az Iffiúság a Tanuláshoz édesedgyek, s Capacitáltathassék . rendeltünk az itt való Accessisták Intertentiojokra ex Impositione estraordinaria Tritici Cubulos 50 Avenae 75 Foeni Currus 50 . . a designált naturálékát adassa ki [Ks 83 a gub. Nsz-ből].

kapacitás 1. kiterjedés, nagyság; intindere, mårime; Ausbreitung, Größe. 1777: vagyon egy Dalnoki Vadal-másza nevezetű jo nagy darab Terrenum a' melynek capacitassa mekkorasága iránt bizonyos nem vagyok [Dés; Ks 79. 29. 234]. 1782: A menyí számu földek, kaszáló helyek voltak mindenik fordulóban, azokat mind describáltam capacitassaival edgyütt [Arany H; JHb XXXI/53. 82].

2. termőkéesség; fertilitate; Fruchtbarkeit. 1700: Az Egyház es Ispitaly földek(ne)k situssát, quantitassat, capacitassát elérkezven a vetesnek drágálatos napjai szorgalmatossa(n) investigálni kell [Dés; Jk 310b]. 1758/1785: Az Hoszszu földnek Sülye felől valo része . ezeknek Capacitassa exurgit cu(m) cubul. 32 [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 277].

3. ürtartalom; capacitate, volum; Rauminhalt. 1797: a mint mi magunk az Hordok(na)k capacitássokat hozzá vetve el intézhettük tézen az közönséges Borok(na)k S(um)m(a)ja Ezer háromszáz nyolcvan egy veder [M.igen AF; i.h. IV/777. 24].

4. képesség; capacitate, aptitudine; Fåhigkeite | tehet-ség; talent; Begabtheit. 1710: Én históriát írni nem akarok, mert ha akarnék is, ahoz való capacitásom nincsen, bizom másokra [CsH 50]. 1771: A szegény Egri János is megholt Hidalmáson^a Temetéseken, lakodalmakban gazdaságot sokszor viselt, melyre capacitása volt [RettE 255–7. — ^aK].

kapacitás 1. vmilyen kiterjedésű; de intinderea/mårime; von . . . Ausdehnung. 1778: a' Viz Mlgs Grof

Wass Samuel Vrfi Malmajáig (!) fel tojolván, Mlgs Gróf Wass Ádám ur(na)k hol? hány? és mekkora Capacitasu földet lepte el a Viz [Mezőmés TA; WassLt vk]. 1793/1794: Benedek Ferentzné Mogyoross Susánna p(rae)-tendálja, hogy mivel a régi osztályba a Condividens Attyafiaival egyenlő capacitásu Nyil adatott Bagoban, és Aszszony népén most pedig a' Köz földek fel osztásával Bagoban a condividens Attyafiainak Nyilja nevedik, tehát ezen nevedésből p(ro)portioja meg ítéltesék [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 8b].

2. vmilyen termőkéességű; cu o fertilitate; von Fruchtbarkeit. 1751: a Dombok között egynehány darabotska igen kevés Capacitású [Koronka MT; EHA]. 1756: A Nemes Szántó Földek . . . mekkorák, vagy menyé Capacitásúak [H; JHb LXX/2. 6 vk]. 1773: a' Berek előtt valo lábban egy Láb buza föld circiter 25 köből vetés kapacitású [Marossztkirály AF; DobLev. II/447. 9]. 1801: adtam kaszálókat de mint hogy ezek többséke capacitásuak, tehát erre nézve még adott Buza János nekem . hat magyar forintokat [DLev. I. VII. A. 2]. 1810: Mindenik Ülészázely után . . hány köből vagy véka capacitásu szántó és . kaszáló Helyek vagynak? [Dob.; Ks 76 Conscr. 12].

3. vmilyen hozamú; cu un randament; von Ertrag. 1768: (A kaszáló) kisbe Capatitasu hogi az ingovántol nem lehet mindenüt kaszálni [Boroskrakkó AF; Bfn dobozott anyag].

4. vmilyen befogadó képességű; de o capacitate . von . . . Aufnahmefåhigkeite. 1750: Vagyon a falu-nak felső végiben fenn egy nagy hegyen egy tisztességes kőtemplom, a régi gyülekezethez képest jó nagy kapacitású [Sárpatak MT; ETA 107. 21].

5. vmilyen képességű; cu un anumit talent; von irgendeiner Begabtheit. 1775: Rhédei Farkas . édesatyja volt Rhédei József, jo capacitású, de hirtelen haragú és durvácska ember [RettE 352].

6. *vhány szekér* ~ *vhány szekérre való*, *vhány szekérnyi*; de cîteva cåruje; von einigen Fuhrwerken. 1756: Ezen Széna rét . két szekérné Capacitású [Tirnava H; JHb LXX/2. 65 vk]. 1762: Az Gerendből vettünk . egy kalgnya Szénát, hat Szekér Capacitasut [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.].

kapácska sapá micá; kleine Hacke. 1791: Egy kerti két águ kiss kapácska [Déva; Ks 108 Vegyes ir. Grék Mihucz kereskedő hagy.]. 1817: Egy viseltes Áso, és Négy Kapa, Két Kapatska [Mv; MvLev.].

kapafa vmilyen hídgerenda; un fel de grindå pentru poduri; irgendein Brückenbalken. 1851: A' hidhoz Szovátán vagyon még hat darab hét ölös gerenda eltörve, melyek kapa fáknak használtathatnak [Erdősztyörgy MT; TSb 34].

kapafog metszőfog; dinte incisiv; Schneidezahn. 1852: Titi a' ket első nagy kapafogával már harap széltebe [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

kapafok muchie de sapå; Hackenrücken. 1825: Szöts János pedig maga ditsekedet aval nekem, hogy Molnár Sigára jól réa mostam a' kapa fokkal [Szentgerice MT; CsS].

kápájú 1. cu o anumită ciochină; mit Sattelknopf. 1681: Török, avagy Muratt nyergek. Ezüstel aranyosan megh borított kápájú, Veres bársenyos szkofiummal varott régi nyereg [Utl]. 1840: egy el hasadt kápájú nyereg [HSzj kápa al.].

Szk: hegyes ~ nyereg. 1671: itt mind amaz kutya hegyes kápájú nyeret csinálják [TML V, 430 Rédei Ferencz Telcki Mihályhoz Drinápolyból] * török ~ nyereg. 1744: Edgy régi szű ette Török kápájú Nyereg [Szentdemeter U; LLt 67].

2. vmilyen fegyveralkatrészes; cu o anumită piesă de armă; mit irgendeinem Gewehrbestandteil. 1805: Pisto-lyok 9. Egy pár Lüttichi, ezüst készületű horgas kápájú General Laudoné volt | Egy pár Francia virágos csőjű ezüst készületű, kerek kápájú Egy pár rezes ke-rek kápájú és Szerszámú Frantzia vont juku pistoly [Mv; TGsz 52].

Szk: rezes ~ 1753: Rezes Kapaju Flinta N. 4 [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1754: Egy pár rezes kápájú kisdéd kis Mordajotska [Nsz; i.h. 19]. 1761: Két Rezes Kapaju, kova s vésző nélkül való vadász Flinták [Branyicska H; JHb XXXV/39. 6]. 1802: Egy pár rezes kápájú pistoly [Ne; DobLev. IV/7b].

kapál 1. a sápa/präsi; hacken. 1570: Brassay Ambrws Ewtet az kertbe vytte kapalny [Kv; Tjk III/2. 50]. 1609: Jde münkeöt sokszor kerettek kapalni [Kozmás Cs; BLt 3 Feyer Janos Koszmasy (26) lib. vall.]. 1631: monda Nagi ferencz Lengiel Miklosne Azzoniomnak, hagi meniel utalatos oczma(n) ondok aszonjalat ördeögbe a nagi fogaddal kapalni az szeöleömben [Mv; MvLt 290. 260a]. 1752: Várczán Paskuj . Láttam hogj szegény eö is mint más szegény ember dolgozgatot, málét kapált kaszált [Bikácsa Sz; BfR Szász Gábor (56) jb vall.]. 1850: az 1so évben már csak is egyszer kapáltak vagy is inkább turták fel a szöölömet [Ne; DobLev. V/1327 Dobolyi Bálint a városi tanácshoz].

Szk: dohány ~ni. 1771: a Botskor István Ur kertiben dohán kapalni is hogj el ment a Fükötösné Léánya oda is el hivatta a Léan a Katonát [Dés; DLt 321. 30b–1a Anna Birtalan rel. vid. nob. Danielis Borosnyai (48) vall.] * kert ~ni. 1687: Soha az előtt Rabokot szööl művelni, kertek kapálni, ki nem vittek, hanem Tavalytúl fogva Udvarbíró V(ram) kezdette el [Szilágycseh; GramTr VIII Somogyi István (50) a csehi lovas sereg zászlótartójának vall.] * kukuruza ~ni. 1782: ritkán esett meg az is hogj hetességre kukuruza kapálni, vagj szedni, vagy széna tsinálni kimentenek az aprobb tselédek [Torockó; Thor. XX/5] * törökbuza ~ni. 1756: Lenardot el hajtotta ... Török buza kapalni [Told. 16/42]. 1782 k.: Szööl szedni Karo hegyezni 3 Nap Karo vágni 3 Nap Törökb(uz) Kapalni 3 Nap Törökbuza Szedni 2 Nap [Ne; DobLev. II/567. 1b] * (mínél) földendeben ~ mentöl inkább a föld szinén/felszínesebben végzi a kapálást. 1847: a Szászok' kápája pedig nagyon kicsi, s robotban minél földendeben kapálni különben is szokások [KCSl 13].

Sz. 1644: ragada Cizsar Andrasne az kést Monda hogj Meny el hires kurua Mert beled vereö(m) az kest En megh zolita(m), hogj tegie el az kest, mert az Eördeogh sem zant sem kapal [Mv; MvLt 291. 430a].

2. 1603: Buzas Pal nagi galambfalwi eszt wallia, Enekem monda Kaniadi Janos hogj Jo volna be haita-

nunk az mihalj ferencz menesit mert harmad napia hogj az Gaspar Balint buza wetesen kapalnak [UszT 17/40]. 1736: (A temetésen) az szin mellé vittének aranyas, ezüst, köves, szerszamos, boncsokos, tollas, bőrókkel czafrangokkal felöltöztetett uri paripákat azok ott kapáltak s visítottak [MetTr 407].

kapa-lapító lakatos-szerszám; unealtă de lăcătuș; Schlosserwerkzeug. 1741: Egy kapa lapító [Kv; TL lak.-szerszámok közt].

kapálás 1. praşilă, praşit; Hacken. 1589: Az Zeoleonak Masodik kapalasa 19 Juny kezdettem a Masodik kapaltatasat (igy!) Eodem die voltanak 5 attam nekik f. — d. 60 [Kv; Szám. 4/XI. 27–38]. 1600: Szelök miueltetesere Valo keoltsegh ... Az haitasra ment f 2 d 47 Kapalasra ment f 4 d 20 [Kv; i.h. 9/IX. 53]. 1683 k.: Wagon az Parochiahoz egy Szöölő Mellynek ki nyitasaval metczesevel ... egyszeri kapallasaval az Samsoniak Tartoznak [Sámson Sz; SzVJk 166]. 1694: Majorság-Szöölő vagion itt egjgi ... melj(ne)k eddig való mind(en) műve, karoza, hajtása, kapálása, meg-adatott [Kisened AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. 1728: Aranyas Mál nevű Sz(ö)lő He'gyben lévő szöölit, elsőben megkarozzak, ki hajtják, meg kapállják ... másodban ki kapállják lágy szemreis harmadik kapálását meg adgyák [Torda; JHb Jósika Mózes ir.]. 1786: a jövő héten leg inkább a szöölő kapállásán leszünk rajta [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1851: a' Törökbuza földemet ha az idő segít mind meg szántatom, a kapálást ... részébe adom [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut.].

Szk: lágy szemre való ~. 1809: Hátra vagyon még a Szöölőnek a Canicula el telése után István Király nap^a tájékán a Lágy szemre való Kapállás [Szszág; KS. — Aug. 20.].

2. kapáló/kapas napszám; zi de lucru la praşit; Taglohn mit Hacke. 1677: Látván az szegény jobbágyok-(na)k ügye fogyot, alapattyakat, Szegénységeket, kölczön osztattam ki nekik buzat Cub sax no 7. Jobbágy Szeren kívül minden veka buzára egy egy napi kapálást, vagy aratást ígirték [Utl].

3. a kapálás ideje/időszaka; vremea/timpul săpatului; Zeit der Hackarbeit. 1771: Imbreft szöts Ferentz ... a legközelebb mult Tavaszszal első kapálláskor mult Esztendeje a Béla Hegyin meg támadván akkori Timár Kis Istvánt ő klme Inassát szörnyen forgolodot szekérczével körüllette [Dés; DLt 321. 26b–7a Daniel Tot (45) ns vall.]. 1790: Törökbuzát a' hó harmatis érte 1so kapálláskor [Sztrezakercsesora F; TL. Wessényi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez].

4. vhány kapás-napszámnyi (szööl); (vie) care poate fi praşită într-un anumit număr de zile; (Weingarten) von einigen Tag(e)löhnerarbeiten mit der Hacke. 1647: Vagion egy io darab Szcoleois Szaz Ember kapalasa beoueon [Teremiűjfalú KK; BK 48/16].

5. 1760: (A) Sessiot egyenlő két részekre mérték bizonyos jegyekkel, ugymint: fára vágott kereszttekkel, és kapálásokkal meg határozták, métázták [Runk TA; Ks 83 Vall. 7].

kapálási szk-ban; în construcții: in Wortkonstruktion: ~ munka kapáló munka, kapálás; munca praşitu-

lui; Hackarbeit. 1848: tartozok lesznek kalákába két napot aratási vagy kapálási munkában dolgozni^a [Km; KmULev. 3. — ^aA kölcsönzött összeg kamatja fejében].

kapálatlan I. *mn* neprășit, nesăpat; ungehackt. 1740: a sok esső mián Semmit nem ugarolhattunk mért a föld éppen el áradot, a malé mind kapálatlan [Noszolyi SzD; ApLt Bak András Apor Péternéhez]. 1801: én Tantsra^a még érzékvén majd, meg halék csudám(an) hogy az szőlő Levelezetlen, az Törökbuza kapálatlan [F.zsuk K; SLt Margitai János P. Horváth Ferenchez. — ^aK]. 1832: az aratásról nemis gondolkottunk, de nagy része ellenben a teres málékna előszöris kapálatlan [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benjámín lev.].

II. *hsz* (meg)kapálatlanul; neprășit, nesăpat; ungehackt. 1700 k.: azon szőlőt itt marus székben havatón nehaj Györgi János edgy kevesse imigj amugj, félíg meddig művelte . . . hol kapálatlan, hol leveledzetlen maradt [LLt 65/7]. 1793: bezzeg a ked épített szőlője Buzdan^a Sirattyá kedet, gyamlálatlan, kapálatlan [Drassó AF; LLt gr. Lázár János lev. — ^aAF].

kapálatú vhány kapásnapszám nagyságú; de o supra-față care poate fi prășită într-un anumit număr de zile; in Größe von einigen Tag(e)löhnerarbeiten mit der Hacke. 1719: Vagjon a' czahoban egy szőlő mint egy hat ember kapálatu [Szentgerice MT; MMatr. 121]. 1736: van egy kis Szőlős és Gyümölcsös Kert . . . vagyon benne öt ember kapálatu szőlő [Várhegy MT; CU III/1. 114].

kapálgat *gyak* a prăsi în repetate rânduri; wiederholt hacken. 1637: a kertemb(en) kapálgatok vala [Noszolyi SzD; WassLt Teotőri Janos (60) jv vall.]. XVIII. sz. v.: A Rosmarint töve körül ne enged meg keményedni a földet; azért gyakran . . . kapálgasd [Ks Kerti Oeconomia]. 1844: A' Szőlőt harmadikszor is kapálgotjuk hol burjánosabb [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

kapálhat a putea prăsi; hacken können. 1771: majd minden nap esett az eső, úgyhogy se ugarat nem szánt-hatunk, se törökbúzáat nem kapálhatunk [RettE 252]. 1772: Ez az idő nagy romlására vagyon a gabonának . . . a törökbúza gazban hever, nem kapálhatják [i.h. 277].

kapáló 1. kapálás; prășilă, prășit; Hacken. 1768: kéttzer el vitte volt magával kapaloban [Martonos Hsz; HSzjP]. 1807: erővel el vitte a Menyetskét Kapálóban [K; KLev.]. 1820: Gan Juonnéis . . . nálom masokkal edgyütt kapálóba levén a' Bårónérol ki abba az idő tájba viselős vala . . . azt mondá a' Bårótol viselős biz ő. [Aranyosrákos TA; JHb 48 Pálfi Ferentz (29) hites assz. vall.].

2. vhány kapásnapszámra való; care poate fi prășit într-un anumit număr de zile; gut für einige Tag(e)löhnerarbeiten mit der Hacke. 1683 k.: Wagon egy darab Szőlő hat ember kapallo [M.valkó Sz; SzVJK 43]. 1694: vagyon . . . Nagi Majorság Szőlő . . . circ(iter) husz ember kapáló egy hétig | nagy darab, circ(iter) 40 ember kapalo heljen, termeketlen köves [Borberek AF; BFR]. 1715: Az négi embér kapáló Szőlőtskének is edgi felöl

Szomszedgja Gyermán Sztojka [Farkastelke AF; JHb XXVII/33]. 1791: Vagynak-é Allodialis ép vagy Pusztza Szőlő helyek ? . . . hány Ember kapállók és középszer terméskor hány Vedret teremhetők ? [BSz; Ks 74/56 vk].

kapálódik kapálódzik, rúgkapál; a da din miini și din picioare; trampeln, strampeln. 1605: Tudom azt hogy valamy paztorok Jeowenek az falura, mondak hogy valamy vagyon it kwn de . . . chyak kapalodik. Jutank oda Josa Istwannal . . . hat ot fekyk s chyak kapalodik teto-va [UstT 19/89].

kapáló-eke ekekapa; prășitoare; Keilhacke. 1833: Az Udvar ház híjján . . . Egy kapáló eke lapos vas nélkül [Katona K; Ks 73/55 Kornis János lelt.]. 1838: A' Gabonás melletti Kamrában 4 málévető kas és 2 kapáló eke [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

kapálójú vhány kapás-napszám nagyságú; de mări-meă ce poate fi prășit într-un anumit număr de zile; in Größe von einigen Tag(e)löhnerarbeiten mit der Hacke. 1710: edgy kis Szőlőcske két ember kapáloju [Borsa K; ApLt B. V].

kapáló-kaláka kb. közösségi kapáló-segítség; clacă la prășit; gemeinschaftliche Hilfe in der Hackarbeit. 1794: Mikle György is ilyen Törökbuzabéli kapáló kalákát szálnván eő is maga Pálínkájat adta [Vályebrád H; Ks 81 Opra Ignát (55) vall.].

kapálózik kapálódzik, rúgkapál; a da din miini și din picioare; trampeln, strampeln. 1636: az ember mindjárt világra való születése után kezeinek lábainak egyenesen való neveltetésekért, az böltsőben való le kötötzetését nehezeltvén, és azon való békételenkedésből siránkozván, rugodozván, kapálozván, az Dajkának ének szóval való renetésével kérlelődik meg, és tzenesedik el [ÓGr 7].

kapált prășit; gehackt. 1781: (A szőlőt) most egész jo kapált szőlőnek talátuk | a szőlőnek a' kapáltatása mintegy egyszeri formának kapálnak találtatott lenni az élébni oculatiokor [Ne; DobLev. III/559. 1a]. 1811: A' kapált szőlőnek annyi mustyát szűrik, Hogy a' szegénységet már könnyebben türik [ÁrÉ 203].

kapáltat a pune să prășească; hacken lassen. 1570: Kolb Miklos es, fazakas gal . . . vallyak, hogy ezt Mon-gya volt chynek gergelne palocho Janosnak Byzon Jó Erekséget Attham en Kegnek . . . chyak kapaltasd Jdeien meg Mert harom Eztendeie hogi my nem kapaltatwk [Kv; TJK III/2. 167]. 1634: az Uduarbirák jobbáginkat magok munkayauual terhelik, szántatnak, vettetnek, arattatnak, kaszaltatnak, kapaltatnak . . . magok számára vellek [UF I, 329 I. Rákóczi György gazd. ut.]. 1690: Ianos kovaczne az mjt benne kapaltatott bűzől-tük flo. 5 [Km; Ks 11. XLVI. 16]. 1717: az szőlőt vagyon harom hete hogy meg leveleztettem és most kapaltatom hogy inkab ne gazosodgyék [Gyeke K; Ks 96 Bíró János lev.]. 1792: Bardocz Adam Vram egy néhány dolgozsai-val kapáltat az Exponens Aszonynak Pök hegybeli szől-leiben [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692 Clara Váro cons. Laurentii Mohai (28) ns vall.].

kapáltatás faptul de a pune pe cineva să sape; Hakenlassen. 1589: Kóuetkezik a' Zölöre ualo kölchegnek zama . Elseo Zeoleo kapalas 26 Marty kezdettem a' Zeoleonek kapaltatasat voltanak kapasim elseoben 10 eggiknek eggiknek attam d. 12 tt f. 1 d. 20. . 19 Juny kezdettem a Masodik kapaltatasat Eodem die voltanak 5 attam nekik f. — d. 60 [Kv; Szám. 4/XI. 27–38]. 1694: Mind ezek penig a' szölők eddig valo jo müvekb(en) meg vad(na)k: karozasok, hajtasok, kapáltatások dólágából [Borberek AF; BfR]. 1746: (A szölőnek) kezdettem dolgoztatásához Die 26ta^a Végeztem Metszését hajtasát kapáltatását [M.köblös SzD; RLt Rettegi István, DiarOec. 43. — "Április]. 1792: azon kapáltatás alkalmatosságával Bardocz Lajos Úr is ott volt [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692 Kőmives István (46) jud. dom. vall.].

kapáltathat a putea să dea (cuiva) pentru prășit; haken lassen können. 1817: még egy Szál Málét Sem kapáltathattam a kenyér nem léte miat [Szászszombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev.].

kapamunka kapálás; munka prășitului; Hackarbeit. 1824: felső kőmáli egy fertáj szőlőmnek kapa munkáját végben viszi ezen a nyáran [Kv; Pk 5].

kapandó kapni való; care urmează să fie primit; was zu bekommen ist. 1843: desperálva voltam már a' tölled kapando fa felől azért . Szebenbe mentem 's onnan vettem 3 szekér fenyő Fát [Veresegyháza AF; DobLev. V/1242].

kapanyél coadă de sapă; Hauenstiel. 1574: Vuch Istwan kezebe volt az palcha Nagiob volt egi kapa Nyelnel [Kv; TJK III/3. 390]. 1590: Az fündament(um) Assasara vettünk 4 torozkaj kapa . . . f. 1 — Ahoz kapa nielt vettünk . d. 2 [Kv; Szám. 4/XIV. 9]. 1600: Kapa nieler attam d 7 [Kv; i.h. 9/IX. 53]. 1634: (A leányzót) Teglas Ferenczyne verte, egy szek labbal, avagy darab kapa nyellel [Mv; MvLt 291. 6b]. 1797: Egy kasza nyel Dr. 16. Egy kapa nyel Dr 2 [DobLev. IV/775. 1a].

kapar szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktion: vki magának ~ vki (a rábizottakból) magának gyűjt/kapartint; a sustrage (pentru sine) din bunuri luate în administrare; (von den jm Anvertrauten) sich erhaschen/zusammenkratzen. 1664: az Sztepan Ferencz levelében látjuk, hogy az székelyhidi udvarbíró igen magának kapar; azért ha az praesidium Székelyhidat feladja, legyen olyan vigyázás az udvarbíróra, el ne vihesse semjét, maga se mehessen másfelé [TML III, 314 a fej. Teleki Mihályhoz].

kapareszelő pilă pentru/de ascuțit sapa; Hackenfeile. 1854: egy erdőöl Fejsze és egy kapa reszelo [Sárd KK; WassLt].

kaparit 1. kaparint, szereget; a sustrage; erhaschen, zusammenkratzen. 1596: Az mi az Mezaros Miklos fizetese neji. penzel nem fizettem. sem az varos zenaiawal, hanem miedőn kert volna teöllem szenat, megh mondam, hogi ha magamnak az Varos zenajaban nem koporitik, masnak sem adok [Kv; Szám. 6/XXIX. 173 Bachi

Tamas sp kezével]. 1662: midőn nem oly régen csak az elmúlt időkben traktáltak volna törökökkel a hódolt faluk felől . . . Forgách Ferenc esztergomi érsek . . . e törökökkel való végezést a hódolt falukról az ország kívül, nagy beggyel magának koporitá [SKr 110]. 1710: Meghal azalatt János király^a . . . így a magyarországi birodalomnak jobb részét a török magának koporitá, a más része német kézben esik [CsH 66. — "1540-ben Szapolyai János].

2. hozzákaparint/foglalgat; a acapara treptat; nach und nach an gliedern. 1779: ezen föld azon ház után jutott volna Ha oda jutott Loga Tyim Jobbágy is jo tehetségű ember lévén tsak ugy kaparitotta a maga földihez szomszidja lévén? [Fejér m.; DobLev. III/524. 1a vk].

kapás¹ 1. hozzákapas/nyúlás; apucare; anfassen. 1640: Czizmadia Lőrinc inasa, Horvát Palkó fassus est: En majd másfél esztendeje, hogy ott laktam Bíró Pálné házánál, de én bizony soha csak egy kapását sem láttam senkinek hozzá [Mv; MvLt 291. 233a–51a átírásban!]. 1666: Laposi Mihály Szekeo lako Bardi Mathene Szada (!) Ersebet ellen proponál. 1 hogy hazaszagi egyezget nem akart. 2 hogy Szakalaban kapot, 3 . . . Replika Tagadgya az szakalban valo kapast [SzJk 99].

2. vétken való ~ tettenérés; prindere/surprindere în flagrant delict; Ertappen. 1599: Keomywes Antal . valja: Az Ablakon keonyeokleottem vala kj es vgj zidalmazza vala Korchyolias Istwan az feleséget kurwanak mondwan Amy az vetken valo kapasokat nezy arrol azt vallja, hogy zynten az laba keoze terdepelt volt, az azony leplet az legen eleott fel vetwen [Kv; TJK VI/1. 371].

kapás² 1. kapáló napszám; prășitor; Hacker, Hauer. 1573: Anna Azzon Bodog gabrielne, Ismet Anna azzony wicey Janosne . . . eggjaránt ezt walliak, hogy volt Vicye Janosnenak oth egy kappasa annak Enny vytték volt azonba hogy le wl Enny az kapas, es tekint Daroczy Janos Maiora fele, s Mond, Mely rut füst Megie(n) fel az Daroczy Maiorabol [Kv; TJK III/3. 191]. 1587: Az Zeoleonek megh kappallasa. 26 die aprilli voltanak esmeg 29 kapasok fizettem 1 pro 12 d. Tezen f. 3. d. 48 [Kv; Szám. 3/XXVI. 21 Suweges Gáspár isp. m. kezével]. 1603: az mostany niomorult niawalias zwk wdeohez kepest . . . az ferfy zeoleo mywesnek kapasnak es homlitonak fizessenek napzamra tizen negy negy penzt [Kv; TanJk I/1. 441]. 1700: Die 14 Marty A(nn)o 1700 Iste(n) akarattjabol a' dolog tevő tavaszi napok beköszönvén a' munkasok diurnuma limitaltatott e' szerint: A' karonzonak // 12 hajtonak //6. kapasnak // 12 [Dés; Jk 305b]. 1756: a Termő es Terméketlen szőlő Tők találtattak in summa 3210, melyet . . . 30 kapás egy nap ki kapálhat [Branyicska H; JHb LXX/2. 32]. 1760: egy Darabatska szőlő Negy kapás egy nap ki kapálhatya [Körtvélyfája MT; LLt]. 1796: Szőlője A Nagy Hegyben egy Nap ki kapállya 2 kapás [Pujon SzD; WassLt].

Szn. 1615: Kapas Mihaly Derzej^a ky mostan Solyom kón lakyk [Törzs. — "M.derszeről (SzD) való. "K]. 1741: Kapas György [Kv; Dica 27b].

Szk: *vhány ~ ra való* vhány kapás-napszámra való. 1803: Szőlő . . . két kapásra való, közép termésbe ad 5 veder [Elekes AF; DobLev. IV/862. 15b].

2. kb. földosztó városi tized-megbizott; persoană imputernicită cu împărțirea pământului din partea unei circumscripții (municipale); Stadt-Zehntel-Beauftragte(r) für Bodenverteilung. 1734: Az Somkút^a felé való Forduló határnak . a Nemes Házak után járandó Város földjei felosztására Assessor Atyankfiai eö kglmek közül denomináltattak Divisoroknak^b Rudasok(na)k Kapásoknak denomináltattanak 1 Tizedből Rudas Vincze György Atyankfia. 2. Tizedből Kapás Ifju Szócs Mihály Atyankfia.^c [Dés; Jk 446b. — ^aA várossal tőszomszédos település. ^bKöv. a nevek fels. ^cFolyt. a részl.].

kápás képes vmire, győz (meg)csinálni vmit; a fi capable de ceva; zu etw. fähig sein. 1826: meg öregettem és már toáb nem lehetek mivel a strápátziot már nem Győzem is nemis vagyok kápás [Háporton AF; Kath.].

A Szatmártól Háromszékig használatos tájszóra és jel-ére I. MTsz, TSzj. Vö. a *kapax* címszóval.

kapásnyi vhány kapás-napszámossa való; care poate fi prăsit într-un anumit număr de zile; einige Tag(e)löhnerarbeiten mit Hacke. 1786: Borosnyai János ő kegyelme és Felesége . kényszerítették venni költsön Bartok Sándor Ur(am) eö kegyelmétől 40 idest Negyven M. Forintokat le köték eö kegyelmének a M. Igeni Vilagosban négy kapásnyi szőlőit a Püspökség földin [M.igen AF; DobLev. III/609. I].

kápa-sróf löfegyver-alkatrész; parte a unei arme de foc; Schußwaffenbestandteil. 1808: A' Nagyobbik goolyobis Stutzb(a) uJ Far Sutu Rfr. 3 Egy kápa Sroff — xr. 12 | Egy Pistolyb(a) . Két uJ kápa Sroff xr 24 [Kv; TKhf puskaműves számlából].

kapaszkodik dív ? összeszedi az erejét; a-și aduna/stringe forțele; die Kräfte zusammennehmen. 1662: nem kellene mindenestől csak mireánk támaszkodni, hanem ő^a is kapaszkodnék valamit [TML II, 354 Lónyai Anna özvegy fejedelemszonyi Teleki Mihályhoz. — ^aAz ub].

kapat Sz. 1710: Titeket is jól ismerlek, mert noha nem nyughattok, mindenkor válogattok az uratokban s azon igyekeztek, hogy hatalmas császár szakállába kapassatok a német királyt^a [CsH 75–6. — ^aKöprüli fővezir nyil.].

A 'vki ellen ingerel vkit' jel-sel számolhat Vö. *kap* 17.

kapathat megtalálthat; a putea face să găsească; auffinden lassen können. 1595: meg eskezzem . . . hogy ualamj buza arra hatra vagion ha az ő kalendariu(m) zarent valo nagj pentekre megh nem hoznam mynd egj pörig, ezen en hit leuelem tartassa zarent, ualahol kapathat fel akasztasson [M.fráta K; SLt U. 42]. 1662: ot Kemeny Janosnak semminemü jovait, sem peng masut Beszterczen soholt nem kapathattam [KJ]. 1672: a somlyai katonák helyébe is, parancsolá vrunk, ha kapathatok, én is mást fogassak [TML VI, 2 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kapatik találthatik; a se găsi; gefunden werden. 1704: a director contendála, hogy in flagranti kapatott etc., azért nem admittaltathatik az apellatio [WIN I, 185].

1748: Világos hogj az Incta(na)k Szölősi Anna(na)k kezín kapatott edgj általa el lopatott vég fátyol [Torda; TJKT III. 208].

kapattathatik találthatatik; a putea fi găsit; gefunden werden können. 1677: Az Erdélyből ki-szőköt Jobbágyok akár minémü alkalmatossággal, ha az Erdélyi biradalomban kapattathatnak, minden javokkal edgyüt szabadossan arestáltathassanak [AC 105].

kapavágás 1. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: egy ~sal sem segít egy kapavágásnyit sem segít; a nu da nici-un fel de ajutor; keinen Hauenhiebfelfellen. 1710 k.: Meszet, téglát magam erdőm s emberem szerzette^a Senki csak egy kapavágással sem segített [BÖN. 905. — ^aA gyf-i ház számára] * egy ~t sem lát a kapálásnak nyomát sem látja/leli; a nu se vedea nici urmă de prăsit/săpat; keine Spur des Hackens sehen/finden. 1716: ézen a földön sohult eddig az hétig egy kapavágást sem látot sénki a szőlőkke [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.] * egy ~t sem tesz egy kapavágásnyit sem dolgozik; a nu lucra deloc; keinen Hauenhiebfarbeiten. 1843: Bárb Kángyin unokámtól hallottam, hogy ő szerénti Szent György-nap után való szombaton több bucsum-pojényi lakosok Varga Katalinnal együtt a Pojána Bogestyilor Linge Heregus nevű helyre . kimentek, s mondották légyen, hogy otan az ardövetést meg nem akarják engedni, onnan tüstént eltakaradjanak, egy kapavágást se tegyenek [VKp 79].

2. egy kapavágásnyi mélység; adîncime de o săpă; Tiefe eines Hauenhiebs. 1815: Ha a' fészek helyén lévő föld dorontsos lenne . . . kapával a' dorontsokat szélyel kell roncsolni, 's a' földet egy jo kapavágásig meg puhítani [Kováts Sámuel, Utasítás a' Krumpi termesztésre. H.n. 1815].

kapavásárló persoană care cumpără sapa; Hauenkäufer. 1798: mivel most teli 'a Hellység idegen Kapa Vásárlókkal, nem lehet tellyeséggel jot találni készen [Torocósgyörgy; DobLev. III/613].

kapax 1. képes; capable, în stare de . . . ; fähig. 1732: határokokis bő eszve is foly ezen határral ugy hogy nem capaxok el élésre [Budorló K; Told. 11/70]. 1737: Egy Onodi Mihály nevű nemes ember . . . functiojában sok exorbitantiakat es kötséget tsinált a Város(na)k annyira hogy most sem capax azon szegény Város belőle ki feselni [Vh; Ks 83]. 1746: En nekem Fiam lévén capax vagyok azon örökséget egyedülis tartani, semmi Ortákra szükségem nincsen [H; Ks LXII/20]. 1851: addig míg alaton uton és modon ringy rongy Jozságát réjám nem Tojta Férje . . . még 3000 ezer (!) írja se lett volna hogy valakinek kölcsönözzen nem hogj ezereket cápax lett volna adni vásárunk utánné [NagyLak AF; DobLev. V/1351 Dobolyi Bálint nyil.]. — Vö. a *kápás* címszóval.

2. alkalmas; apt, capable; geeignet, passend. 1710: Soha nem akart Erdély találni a maga dolgainak folytatására a maga fiaiból capax személyeket, örökké a magyarországi vertumusi természetű fiaikat admirálta, azokat amplectálta, nevelte, gazdagította, úrrá tette [CsH 61. — 1665-re von. feljegyzés]. 1774: Radak István úr . . . A Vetési regimentben kapitány volt sok ideig.

Hazaszállván semmi hivatalra fel nem vetődött, noha bizony capax lett volna mind pennája és deáksága, mind eszire nézve [RettE 322]. 1776: Szekare Mihály fél eszű boldogtalan haz tartásra nem Capax, most is bujdosoban vagyon [Bujtur H; Szer.].

kapca 1. obială; Fußlappen/fetzen. 1572: Istwan vaida fia keretzyk volt hofi be Ereztene Mert megh hal hidegel Mert Mynd Kapcaya Eowe oda Marat keomyes gergne hazanal [Kv; TJK III/3. 7 Ilona Hegedus Janosne zolgaloia vall.]. 1585: 20 Januar(ii) Az Akazto Jspanoknak vittw(n)k Aiandekot kett chiszmatt kapczawal egietemben [Kv; Szám. XVI/3. 35]. 1627: Kalmar Marha iutot Egy bokor papuczi, kapczauul Egiwt [Kv; RDL I. 132]. 1642: Egy bokor Solja kapczastol [Koronka MT; Told. Ia II.]. 1674: Négy bokor paputs, ketteie kapczástul [Szászvárosi ref. lt. Halics Mihály lelt.]. 1783. még a' kaptzjátis ki szappanyoztatván Vántza Tisztartónak, Demeternétől bé sem vették mangurlatlan [Perecsen Sz; IB. Elisabetha Kassai cons. nob. Georgii Sombori (25) vall.]. 1787: Kaptzának párnának valo Bágáziért 54 Dr. [Mv; MvLev.].

Szn. 1602: Kapczia Mihály szab. [Delne Cs; SzO V, 228] | Kapczia Péter lófő [Várdótfva Cs; i.h. 230]. 1614: Kapcza Mihaly ppix [Delne Cs; BethU 462]. 1799: Kapca Joseff [Kv; TCJK I. 6b]. 1845: a' K. Fejérvári káptalan személyesse Kaptza Joseff [Usz; UszLt XI. 85/6. 36].

Szk: *salaváris* ~. 1732: Egy pár fejer poszto Salaváris kapcza [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 9] * *sárga* ~ 1665: Sárgha Kapczaia Tall. 3 [UtI].

Sz: *a* ~ *megszorult*. 1737: titkollyák ugyan a Németek, s, mások: de a kapcza még szorult [Abosfva KK; Ks 99 Bálint György lev.] * *odafel szoros a* ~. 1672: Az németet, írják sietve felhivnák Bécsben, mert oda fel is szoros volna a kapcza [TML VI, 409 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. rongy; ciprű; Tuch, Lappen. *XVII. sz. v.*: egy Szürke magas Ló se(m)mi szerszám nincsen rajta lévén csak a Farkán egy veres sinor és az homlokán egy veres Kapza [LLT 19/6]. 1826: halván a Nagyságod Hajós Malmának pusztulását el mentem szemeimmel körül Nézetem az also kő bé van Dugatsolva Sok helyt kaptzakkal, hogy a liszt a Bontoba ne huljon [Klic SzD; JHb].

3. " ? 1843: 800 kaptzát, 100 matskát hordottak a malomhoz az erdőről [Born. F. IIIc Szemerjai Károly számadó kezével].

kapcafolt obială, ciprű; Fußlappenflicken. **Sz.** 1752: Egy keves Capitulumat azan emberseges ember(ne)k illelenek adni ne gyalazna én ő kgínek kaptza foltja nem volnék [Szentdemeter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

kapcás¹ 1736: a halottat rendszerent materia kötösben nyújtóztatták ki, vagy bőrös kapczás nadrágban vagy csak materia vagy szép gyolec kapczában [MetTr 401].

kapcás² holttetemes, kaptás, kaptatemes; cu molete/ariciu/pocă (la picior); köteneschüssig (Pferdekrankheit). 1685: F(o)g(a)r(a)si Fekete Török lo faj, Kapczás ... Gyermek lovak. 1. verese Szürke, elein jobb lába: Kapczás ... Setét Pej, kapczás a hatullja [UtI]. 1755:

Ludesd(en) fejer kaptzás haszont(alan) roszzs ló 1 [H; BK sub nr. 1020 Naláczai conscr.]. 1799: Egy három esztendőš kapczás kancza Csikot ... eladtam [H; Ks 108 Vegyes ir. 47]. 1807: hátulsó bal lábával pokos, első bal lábával pedig Kaptzás . . . pej Ló [DLt 391 nyomt. kl]. — A jel-re nézve l. MPászt. 316.

Szk: ~ *körmű*. 1768: Pénzen adtam el egy kapczás körmű kancza Csikot [K; DobLev. II/390. 12a].

kapcáskodik beleköt vmibe; a se agáta de ceva; a căuta nod în papură; hadern, stänkern. 1880: A „megeste” szó ne gyötörjön. K. esetleg kapcáskodott ebbe belé. Kapcáskodott volna másba, ha ezt nem találja, mert — úgy látom — keresett szót, amibe belékapcáskodjék [PLev. 72 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kapcáz 1597: Ifiabik Zigiarto Balint Coloswary . wallia . Sarkeozi Janos fel keluen az chiakannyal kezdte az Vraim keozeot zelle ewteogetny hanem ... valamikeppen en kapam megh az chiakant az kezebe(n) nagi nehezen niomhatok minniaianis le eginehanian(n) wgian kapczaznak wala akik raita kapdostanak [Kv; TJK VI/1. 29].

kapcázás holttetemesedés, kaptáskodás; formare de molete; Köteneschüssigkeit. *XVIII. sz. eleje*: Az melly lo-nak husos a Köröm hazba, nagy hajlandossagha van a kapczázásra [JHb 17/10 lóirtási ut.].

kapcs 1. kapocs

kapcsocska copcă mică; Heftelchen, Spängchen. 1585: Ersebet Sarlay Ambrusne vallia Agya es leple haz ezkeoze vala Az Azzonnak es keosseontuye, kapchochkaia, es egy Eowechkeyeis [Kv; TJK IV/1. 428]. 1615: Mas ket Bokor kapczioeczka szokniara valo, nem igen viselt niom G. — p 11 [Kv; RDL I. 96b]. 1635: adatot volt egy bokor kapczioeczkat [Kv; i.h. 105]. 1720: Vagyon Egy Csomoban füzue egy pár Palastra valo kapocz es ket ezüst gombocska, 4 ezüst karikácska, valami kapcsocskák Nro 8 Valami elegy belegy pénzcskék [Kv; Pk 6].

Szk: *aprólék/apróság* ~. 1611: Ezwst teő tarto valami aprolek kapsochkaual f. 1 [Kv; RDL I. 88]. 1763: Három Lántz végire valo Kapots Uagy holmi aprosag kaptsochkák nro 24 [Ns; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.] * *virágos* ~. 1637/1639: Egi kis szokniara valo viragos kapcsocsjka njo(m) p. 9. f. 3 d. 50 [Kv; RDL I. 111].

kapcsol 1. csatol, csatlakoztat; a ataşa/anexa; verbinden, anschließen. 1637: keőreös keőrw az jstallok fakal vadnak a palankhoz kapcsyolua [Fog.; UF I. 412]. 1676: az ablaknak rámai vas pántosok, sarkosok vas horgokkalis, lévén az keő mellyekhez kapcsolva [Fog.; UF II. 723]. 1831: a tulaviz^a dirib, darab arendaba adott Földekből, a Birtokasakkal tégyenek cserét — hogyha ezekből ki nem telnék, azon esetbe, a Solymostoi Híd mellett, ugyan arendaba adott Földötis vegyek, s kaptsalják a több kicserélendő Földökhöz [D; DLt 904 mell. — ^aA Tulaviz — a régiségben csak a Szamos balpartján elterülő — város határának a folyóvíz túlsó partjára eső része.].

2. *átv* füz; a lega; knüpfen, verbinden. 1594: Mint-hogy eleiteol foghwan az Varos, az orszagh feiedelminek es mellette valo tanach vraknak az vj estendeoknek eleodeden, aiandekokkal zoktak kegielmessegeoket io akarratiokat ez varoshoz kapchiolnj. Annak okaert vettenek eo kgmek Adot egy vonasra f. 2 [Kv; TanJk I/1. 228]. 1617: az emberek minden koron szoktanak magokhoz erdemes Jo Akarokat kapchyolni [Meggyesfva MT; BálLt 57]. 1669: Isten az mi Kegyelmes urunk szivét már újabban Kegyelmedhez gyalulván, mely ő nagysága fejedelmi kegyelmességét jobban-jobban magához kapcsolván, az idő és az ő Nagysága elméjének

Kegyelmedhez való vonásával mindenek napfényre jűnek [TML IV, 557 Teleki Mihály Fleischer András-hoz].

3. *vkihez ~ja magát a.* csatlakozik vkihez; a se atasa de cineva; sich jm anschließen. 1630: Bethlen István is, az öregbik Bethlen István fia és az veje is, Zólyomi Dávid Rákóczi Györgyhez kapcsolták vala magokat az atyjok ellen, minthogy mincelőtte Bethlen Istvánt, az gubernátort fejedelemmé választották volt, már annak előtte hűtöt adtak volt Rákóczi Györgynek [Kv; KvE 160 SB]. — *b.* szövetkezik vkivel; a se asocia/alia; sich verbünden. 1662: De hogy lengyeleknek s több különböző valláson levőknek hivataljokat megvessük, svéku-sokhoz kapcsoljuk magunkat ökegyelme is tanács-lotta [SKr 463–4].

kapcsolás csatolás, kötés; legatūra; Bindung. 1761: a Tserefa Gerendákat . a felső Contignatiohan valo Kapcsolásokra fordították [Mv; Told. 15/53].

kapcsolódik 1. kapcsolatik; a se lega; angeschlossen/verbunden werden. 1807: egyik féle a Nyilo kapu Sorkanak, vas kavával tartozkodik, a más ugy mint az Udvár ház felől valo kötel Altal kapsolodik [Dés; BetLt 6 Gyergyóújfalvi Nagy Ferencz kezével].

2. *vkihez csatlakozik;* a se atasa de cineva; sich jm anschließen. 1657: annyéra nem kezdette irtózni az emberhalált, hogy midőn az házasság által némethez kapcsolódván^a, török császár portájától elszakadott volna, azt dissvadeáló jámbor fő és úri rend hazafiait tizenegygig valót tyrannusi kegyetlenséggel öletett meg [Kem-Ön. 21. — ^aBáthori Zsigmond fej. Mária Kristierna Habsburg-főhercegnőt, II. Ferdinánd hűgát 1595-ben vette feleségül].

kapcsolófa vasverő ház/hámor tartozéka; parte a unei forjerii/fierării vechi; Hammerwerk-Zubehör. 1673: a vas verő hajtó tarajos kerékre tizenhat kapcsoló fák között csinált víz szekrény ereszt le a vizet [Cszs; CsVh 43].

kapcsolt csatolt; anexat, alăturat; bei/angeschlossen, mit etw. verbunden. 1752: Illye Popa kívánságát accludalt Instantiajaból meltoztatik az Mgs Ur meg ismerni . Recomendalom azért bizodalmason az Mlgs Ur(na)k, azon Processust meltoztatsek remittálni, ne kellessek ezen szegény Papnak az Törvénykezeshez kapcsolt, nehezségeket és költségeket szenvedni szolgálattya neglectussával [TKI br. Bornemisza Ignác gr. Teleki Ádámhoz Nsz-ből].

kapcsoltatik 1. csatoltatik; a fi legat/prins; gekoppelt werden. 1801: a Nagy Barana, a melyhez a mostani Raboknak lábaikon lévő vas Békák kaptoltatnak [Erdélyi bányakincstári lt. 3268]. 1816: ezen kapu Zábéi erő s cse-refs kötésekkel, és felekben vésettett Cserefa gerendákkal Kapcsoltatik (igy!) [Jobbágyfva MT; BálLt 67]. 1817: a' Hegyesi Rész is az Udvarház kaptaltatván, a' Harsányok a' Völgyre ki költöztek ottan Nagy irtásokat tevén [Kásva MT; Born. G. XVIII. 5 Kimpián Juon (100) vall.].

2. csatlakoztatik; a se alipi; angeschlossen werden. 1657: (A terület) örökösén Erdélyhez kapcsoltatnék [KemÖn. 23].

kapcsos 1. kapocccsal záródó; care se închide cu cîrlig; mit Haken/Riegel versehen. 1732: ezen pinczetok mindenik ép, vas hevederes, kapcsos, és záros, kólcsal nyilik [Kóród KK; Ks 12. I]. 1797: Szoritto strofos vas abrants kettő, edgyik lántzas másik kapcsas [M.igen AF; Dob-Lev. IV/777. 21].

2. csatos; cu copcă/copcie; mit Heftel/Spange. 1698: Edgy rend Nyakravalo gyémántos kapcsos gyöngyem hagyom Kalára Lájanyomnak [LLt 102/25].

Szk: ~ *darócú* csatos daróckabátot/zekét viselő. 1747: hallotta é a Tanu, hogy . Pap Vanka . Alpareton esset Sokadalomra masod magaval ment be. magos, szaraz, Sarga bajuszu, czondrás es fejr kapcsos darolczú olá tarsaval [KSz; Ks 27/XVII] * ~ *palást*. 1637: Kis Katanak penigh veott az Annya Egy Gyeongjös partat, és egy kisciczter Palastot az gyeongyeös Parta, es az kapcsos palast egyutt teszen f 39 [Kv; RDL I. 24] * ~ *szőrhárisnya* csatos gyapjúhárisnya/nadrág. 1747: egy kalauz forma ember is vala vélek, az ki is kapcsos szőr hárisnyáb(an) vala [Szentbenedek SzD; Ks 27. XVIIb].

kapcsosan kapocccsal záródón; cu închidere prin cîrlig; mit Haken/Riegel schließend. 1679: Kapcsosan czinált fejr láda, edgyik toljo fedeles, másik Sark s heveder nélku valo fel nyilo fedelű nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 55].

kapdácsol vmit foglalgatni igyekszik, vmin kapdos; a încerca să ocupe ceva treptat; etw. nach und nach zu besetzen streben. 1757: En külömb(en) nem hallottam hogy a' Lázár Familia azon bükös Erdön kapdácsolt volna [Gyszm; DE 3 St. Kémenes (38) pp vall.].

kapdál vmin kapdos, vmit foglalgatni igyekszik; a încerca să ocupe ceva treptat; etw. nach und nach zu besetzen streben. 1781: ez előtt valami három esztendővel kezdének itten kapdálni, s hatalmaskodni [Gyszm; DE 3. 7].

Szk: ~ *rajta/vmin*. 1689/1782: Isten ugy segélyen tsudálkozom mit tsinál Nagy János, miért kapdál azon az helyen | harmad ideje adosságért Makfalvi Dosa Thamas Uram kezdé kapdalni rajta^a [Szentgerice MT; CsS — ^aA földön]. 1745: addig elé soha Senki sem kapdalt rajta^a [Nyomát MT; Sár. — ^aA földön]. 1766: az egész Cserét vagjis vápát a Söröstör Fiak el foglalván edgy alkalmatossággal irtogatni kezdettek vala s az Falu Körispatak ki ellenz belőlle, az után nem hallottam hogi

kapdáltak volna rajta [Usz; Pf]. 1837: Ezen Mátyus nevű Erdőnek nap nyogott felől való részét most is . . . a Gyalakuti Groff Lázár Urak birják, azzal meg is elégedtek nem kapdáltak sem fa, sem marha legelés aránt hasznain [Szováta MT; KelM].

kapdálhat (el)kapdoshat; a putea pune mîna; (weg)-haschen/schnappen können. 1706: Szantőföld és Széna fű egészen mennyen Pálfi Ferencz Uram és Posteritassi birodalmában úgy az Házam, es Öröksegemis semmi részeiben senki ne kabdálhassan [Tarcsafva U; Pf].

kapdos I. *átv is* kapkod; a face ceva în grabă; hin und her greifen. 1600: (A telekfalviak) siwegh wetwe allottak eleőteőnk, hogy meg engedgywk nekik arathassak be buzaioakat, vgy kapdosnak egy mas elott, még wasar-napis arattak [UszT 15/58 Barla Janos Lokodi szabad zekely (60) vall.]. 1632: az Biro polgarial egg'ut mi-hett be jutának mindgiart kapdosni kezdek az marhakat . . . az ki uolt 37 auag' 40 szamu ködmőni [Mv; MvLt 290. 108a]. 1715: Minth hogi vezedelmes idő vala nagy félelemmel vitethettük véghez az eo Her(czegse)ge dolgait, rendessen nem folyhatott, hanem csak kapdos-va [Fog; UtI]. 1797: Kapdasot fű után s evet mint akár mely egésséges marha [Sinfva TA; Borb.]. 1798: ortal-mazásképpen én magamis fogtam a Nyergest hogy Deluciot meg ne tsufolhassa közüllünk kezeinkből a Nyerges keményen kapdosot Nevezetesen Deluciohoz [Dé-va; Ks Vegyes ir.]. 1801: 4. Marháját . . . látván hogy az Töröküzában is beléfutnak s kapdossák, bé hajtattam onét a Faluban [Koronka MT; Told 10 Ginda János (19) zs vall.].

Szk: ~ *kétfelé*. 1722: (A borról) idején kel provideal-ni, mert ha akkor^a kapdos az ember kétfelé, káros [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból. — ^aMikor már kocsmárolni kell].

2. összekapdos/kapkod; a strînge/aduna în grabă; zusammenraffen. 1840: az idő annyira boszszantván a' Gazdákat kénytelenek ott lesni míg valamennyire türe-tőleg derül, és a' buzát kapdosni lehet [Dés; DLt 930].

3. 1705: (Az emberek) már mint verték azt a rézpénzt, úgyannyira, hogy mikor vásárok estenek Tordán, szin-tén úgy keresték az üstöket, azt mindenütt vőtték és ugyan kapdosák, kiből osztán mind rézpénzt vertenek [WIN I, 630].

4. kb. csapkod, csapdos; a da agitat din mîini; her-umschlagen. 1631: hogi kapdos uala Balint Deak ket fe-le, hat my meg ragadok s be uonok az hazba(n) [Mv; MvLt 290. 243a].

5. hozzá-hozzá/oda-odakap vkihez/vmihez; a încerca în mod repetat să prindă/apuce pe cineva/ceva; zu jm/einer Sache wiederholt greifen. 1585: (Andrást) egyik Ewsteokeon kapa, az másik az feiet kolchiola Al-tal, az harmadik az oldalan való kardhoz kapdos vala hogy el vegie toelle [Kv; TJK IV/1. 486]. 1600: Vekas Ja-kab vallia . . . latam hogy az kyk az felekreol Ala Ieouenek vala ketten . . . az lowan valoth latom hogy megz zolítak es ottan hamar rajta kezdenek kapdosnj [Kv; TJK VI/1. 525]. 1606: még Emreh Lukaczné kap-dos volt osuat Janoson mikor az Vrahoz chiapdos volt [UszT 20/203 Britannús Imreh de Kis Kede pp vall.]. 1629: ki ieoue Horuat Jstuanis en nem tudom mi uolt

nalla az Azzony nepek kapdosnak uala rajta s ott wté agiban egy bottal Varga Geörgy [Kv; TJK VII/3. 101]. 1630: latam hogi kapdosnak egy mashoz, de uesten en nem latta(m) [Mv; MvLt 290. 196b].

6. fogdos; a pipái; (be)fingern. 1597: zok Peterne Anna azzony vallia . . . latam hogy Sardy Janos az zol-galoyahoz akki akkor nalla lakik wala kapdos wala mind alol fellyewl [Kv; TJK VI/1. 100]. 1629: Lattam hogy egymással jadzottak kapdosnak egymashoz s mor-gottak miczioda sokat ejeztek a tűz vilaganal mind ket-ten [Kv; TJK VII/3. 147]. 1631: (A legendák) az ket aszony emberhez kapdosnak vala [Mv; MvLt 290. 50a]. 1755: az a Tatár szemű leg kisebb Urffiacska Dajkája, valahogy kapdosott az Legényekhez, Klmes Asz(o)ni eo Excelljának disgustussáb(a) esett [Ks 86 Baló Antal lev. Nsz-ből]. 1777: Kováts Márton tsak kapdosot a pen-dellyihez [Sárvásár K; KLev.].

Szk: *egymásra ~nak*. 1589: Mentünk Zent Margitá-ra^a es oth az Thakacz Imreh leányat Katalint ki ha-yadon meg eskettewk ereos hittel es ezt vallia Cata-lin: Mikor en Andras Spanneval lakom vala egy hazban haltak ketten, tudom Matias deak azzonio(m)-mal egy masra kapdosnak, mosolgotnak eo zve tudom ezt is hogi az pinczebe ketten rekezkedtek Nappval de en nem tudom mith czinaltak oda be [DLt Vall. — ^aSzD].

7. *másfelé/másokon ~ kb.* mással szeretkezik/éli vilá-gát; a întreţine relaţii sexuale în afara căsătoriei; mit jd anderem/r Liebelei treiben. 1775: Alkalmas személyű, de se szépségre, se egyebekre nézve a kisujját sem éri fel az édesanyjának^a, még az erkölcsit is a mostani világhoz alkalmaztatta látván, hogy az ura is másfelé kapdosott [RettE 353. — ^aA leány]. 1812: Ugy tapasztaltam hogy a Groff Ur eo naga szerette volna a Groffnét, de a Groffné éppen nem és inkább másokon kapdosott [Héderfája KK; JB. Magyar János (19) grófi kertészlegény vall.].

8. kapogat, szerezget; a obţine încetul cu încetul; nach und nach sich erhaschen/verschaffen. 1754: né-mely Grátiát kapdosni kíváno emberek sugollásiból kentelenítettének kalákázni [Gernyeszeg MT; TGsz 16].

9. ~ *rajta/vmin vki* birtokát/tulajdonát foglalgatni igyekezik/törekedik; a încerca în mod repetat să acapareze proprietatea cuiva; js Besitztum/Eigentum sich zu verschaffen (be)streben. 1586: Sophia Bako Georgne, Orsolia Czibere Peterne Azont valliak ezzel teobbitik, hogy Molnar Mihalne az egy keobeol peres buzán kap-dos vala [Kv; TJK IV/1. 610]. 1587/1721: ugj élték és tar-tották mind két felől, hogy az Arkon tul élték az Nyár-lajak, innit az Arkon az Egregyijek^a, de az Nyárlajak^b kapdosnak azért a Csokásonis Egregi felől és irtottak is [Nagysztmihály Sz; Ks 15. XLVIII. 21. — ^aM.egregy (Sz) lakosai. ^bKékesnyárló (Sz) lakosai]. 1606: ezt meg Ertuen hogi en az Jozaghoz niultam ugj kapdosnal raita kj fogok es megbizonytom [UszT] | (Alparétet)^a zekelj Moses meg verese után Kendj vram fogalta el: Annak vtanna esmet Christoph deakne azzonio(m) missilissel foglalta el eggik is kapdosot rajta másik is [Bálványos-váralja SzD; Ks I. 25. — ^aSzD]. 1640: mely pusztá ház hely vagion . . . ha mi p(rac)ensióiát tartotta volnais eddigh Kun Abraha(m) de ez uta(n) semmi keozit hozza soha nem tartia sem mondgia, sem rayta nem kabdos . . . semmi feoldit nem eli, Ha penigh . . . kapdosna te-

hat az Decretumba(n) denotál pena(n) maradgion eret-
[Tötör^a; Ks 42. C. 26. — ^aKésőbb: Tötör SzD]. 1689:
ez az controversiás hely az patakigh mind erdős va-
la ez előtt mind edgy negyven esztendővel, az Hi-
degkhuatiak irtogatak megh, attol fogva mind békessé-
sen birtak, nem régen kezdé Bethlen Samuel vr(am) rajta
kapdosni [Kucsulata F; Ks 67. 46. 21]. 1702: az a Dara-
bacska lopally az Kin . Fejir vari Sandor Sigmond
Vram kapdas [Fejér m.; Kath.]. 1748: tudok a Telek-
ben^a . Toth György kapdos rajta [Zágon Hsz; HSzjP
Olosz György (60) jb vall. — ^aEgy földet]. 1754: Teleki
Lajos nem volt soha, most sem olyan ki a' masén kap-
dosson [Sárpatak MT; TGsz 16].

10. ~ *rajta/vkin* kb. vkit személyében alattvaló-
vá/jobbaggá igyekszik tenni; a încerca in mod repetat
sá-ši supunä pe cineva: jn in seiner Person zum Leibeigen-
en zu machen streben. 1598/1635: Kötetis teott uala
köváczy Paal es Zuczy Georgy eleot, hogy ha eo ez
uta(n) en rayta(m) kedvem ellen akarna kapdosni, tehatt
tolle mindenekett ki foghialhassak [Mv; APol. I. 68].
1615: tudom Tholdalagy Geörgj Vra(m) ez Derzej Pete
Martonyo(n) rayta kapdosoth ez uzedelmes wdoben,
de ne(m) hattak szabad vrasagaba(n) mert nem illette
[Törzs. Kapas Mihaly Derzej^a (50) jb vall. — ^aM.derzsé-
ről (SzD) valój. 1618: Maros Szeken Selyeben lako Kis
Gergely adgya ertesünkre Selyei Kouacz Mathe .
megh fogta es . . mostis kapdos rayta, hogy ugyan Job-
bagyaua tegye [Borb. I fej.]. 1674: ugy viselhed magadot
Marczi hogy holtod utan az gyermekiden nem kapdo-
sok [Bözödújfalú U; Pf]. 1676: az Jobbágyok(na)k léve-
léket adgyam ki holta utan szabadságot ad nekik
semmi attyafiai rajtok ne kapdosanak [Vaja MT; Ks].
1724: Alvinczi István Vram Tahul Tudoron hijaban
kapdos, mert nem jobbaga sem Alvinczi István vram-
(na)k, sem más(na)k [O.lápos SzD; BK. Koszta Simon
(50) jb vall.].

11. el-elcsipdes/csipeget (vki birtokából vmennyit); a
ciupi (din proprietate cuiva); (von js Gut etw.) nach
und nach wegnehmen. 1572: az Byrcz thetheyn ment
eleo az Somkwhya^a es az Chatany^b hathar, de az Som-
kwhthyak kapdosthanak az Erdeobeol | az Somkwhthyak
kapdostanak az Erdeobeol es vgy vezekettenek taziga-
lottanak az hathar felett [Dés; DLt 184. — ^{a-b}Déssel
szomszédos két falu, Csatán és Somkút]. 1583: A hol pe-
nygh az fyweth barommal el nem etettek olyan helyen
az Varosyak kaszaltak kapdosva [HSzjP]. 1681: Az .
fold megh ua(gyo)n . noha mostan az ualozasok-
ba(n) edgis masis kapdosot belle nem leuen ember Cze-
pegön az ki tutta uolna es igi nemelj szanto foldekben
szena füuekben kapdosni kezdettek uolt [Csepegőmacs-
kás K; SLt AM. 11]. 1714: Popa Jonásk . Dédára te-
lepedvén, mint idegen, másunnan jött kezdett kapdosni
ezen deákok irtása nyomán a fia Popa Todor is fel-
nevedkén együtt szaporgatták a foglalást [Déda MT;
MúzBj].

12. *rajta* ~ *rajta-rajtaüt*; a ataca prin surprindere in
mod repetat; wiederholt überfallen. 1657: Nagy haddal
ment igen eleiben Manszfeldnek Valenstein, hogy impe-
diálja alájüvetelit és egész Slesian által mindenütt rajta
kapdosott | Az mi tanácsunk pedig az vala: hogyha az
fejedelem után nyomakodik az ellenség^a, mi Patakból,
Kassából, Tokajból, Ónodból és Tiszántúl való több he-
lyekből rajta kapdosunk; az fejedelem is pedig mezei

harcot néki ne adna [KemÖn. 66, 215. — ^a1. Rákóczi
Györgynek 1644. évi magyarországi hadjárata alkalmá-
val]. — L. még KemÖn. 227; SKr 523.

13. harácsolgat; a fejui/präda in repetate rinduri;
wiederholt brandschatzen. 1653: Bójóvénék^a azért mind
török, tatár és magyar . . és elszélede a tatár a városan,
és kapdosott és prédált [ETA I, 64 NSz. — ^a1601-ben].
1662: a lengyelek a fejedelem s az urak társzekerei (!)
mindegyre ragadozzák, kapdosssák s felverik vala [SKr
373]. 1776: nem tudjuk soha itt a Tzofalviak szabado-
son erdöltenek volna, hanem titkon kapdosták [Zágon
Hsz; HSzjP Sigismundus Király (66) vall.]. — L. még
SKr 228.

14. lopogat; a fura in repetate rinduri; wiederholt
stehlen. 1638: Hallottam Masoktol hogi Ez az Kallaj
Giúrka kapdosot szélffel az swkos Balint Louat, az
Eo louauat egiut talalta uolna megh [Mv; MvLt 291.
138b].

15. *átv* kb. vmiért esenkedik, vmire áhítozik; a rívní
la ceva; nach einer Sache verlangen. 1662: kívánságunk,
humorunk szerént magok-alkalmaztatókon kapdo-
sunk inkább [SKr 715]. 1710: ha Apor István a maga hi-
vatalját^a rendesen viselte s a sok ajándékon annyira nem
kapdosott volna soha az udvar camerális commis-
siót Erdélyben nem küldött volna [CsH 296. — ^aApor
Erdély kincstárosa volt]. 1710 k.: Ez a világi hírnév,
becsület Aesopus kuvasza szájában való koncnak az
árnyéka, melyhez mikor a világ kapdos, magát a valósá-
gos becsületet veszti el. Ehhez kapdosa Éva s Ádám, és
az Istentől néki adott örökkévaló becsületet veszti el
[BÖn. 419].

◇ *Szk: bujdosáson* ~ kb. csatangoláson/kóborláson
jár az esze; a-i sta mintea la hoinăreală; es geht einm die
Streiferei im Kopf herum. 1747: a' nagjobbik Bátyánk
Miklos minthogy dologtalan ember volt, katonaságon s
bujdosáson inkább kapdosott mint a' gazdaságon [Tor-
da; TJKt III. 124] * *katonaságon* ~ → *bujdosáson* ~ *
nemességen ~ kb. nemességgel megszerzésén jár az esze,
nemességszerzésen töri a fejét; a-și bate capul pentru ob-
ținerea unui titlu nobiliar; es geht einm die Erwerbung
des Adels(standes) im Kopf herum. 1679: soha hogy Ne-
mességen kapdosot volna nem hallottam mind jobbagy
képpen szolgálá ő kegyelmét [Bözödújfalú U; Pf] * *nye-
rekedésen* ~ nyereszkeedésen jár az esze; a-și bate capul
la speculă; es geht einm die Gewinnsucht im Kopf he-
rum. 1735: én a törvényel való nyerekedésen nem
kapdosok, hanem csak a magam betsülete restitutiojárt
kivánom [Szentiván Hsz; ApLt 4 Henter János Apor Pé-
terhez].

kapdosás 1. hozzákapkodás; prinderea/apucarea (a
ceva); Hin(zu)greifen. 1629: en ezeknel az fogoly Ina-
soknal sem szekerczet sem semmi egybev fegyvert nem
lattam raita kapdosasokatis nem lattam az decurion
[Kv; TJK VII/3. 29].

2. fogdosás; pipáit; (Ab)Fingern. 1584: Vas Georgy
vallia hogy kadosast nem latoth, hanem hallotta az
Azzonnak zaiabol hogy mondotta hogy meg fogta az
keoreossy peter zemere(m) testet Az kezét mutatta s azt
monta hogy illien Nagy az keoreossie, de eo azt sem
tudggia ha fogtaie vagy nem fogta [Kv; TJK IV/1. 241].

3. foglalgatás; acaparare (treptată); Besitzergrei-
fung. 1650: minek előtte arra rendeltett beöcziwletes

híveink ad oculatum revisionem ki mehetnek ... super-sedeállyon azon Vár helye(n) valo kapdosastol [Thor. XXI/5 fej.]. 1662: Parancsolljuk azért szünyél megh azon jószágán^a kápdosásától [Told. 1 fej. — ^aA szé-kelykocsárdinak (TA)]. 1684: Ezen küül teöb emberek feöldeib(en) valo kapdosásit is Szabo Peternek tudom bizonyossa(n) [Csikfva MT; Bállt 50].

4. lovakon és barmokon ~ ló- és baromszedés; rechi-zionare de cai și vite; Pferd- und Vieherhebung. 1604: Byro Vramis kiraly biro Vrammal viseltessenek zorgalmatoson gondot rea, hogy lowokon es barmokon egy-teolis mastolis kapdosas ne essek az Zolgalat legyen io rendtartassal, ne hogi egy nemely harom vagy negy vttal zolgalion, mas chiak tauül nezze [Kv; TanJk 1/1. 471].

5. elcsipdesés/csipegetés; ciupeală; Wegschnappen. 1653: Christoph deákné asszonyom jöve hozzám, hogy vrának volt egynehány aranya s nálad maradtott vala. Hanemha ná<lad> van, édes Fiam, add meg nekik; hiszen az mely Isten eddig megtartott efféle kapdosás nélkül, ennekutanna is ugyanazon Istennek (így!) [TML I, 266 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

6. rajtaütés; atac prin surprindere; Überfall. 1662: Rákóczi fejedelem hadainak főképpen Szatmár, Szabolcs vármegyéből, Onodból s török nemzetre való csatázása, kapdosása s azon hatalmas nemzetségnek kóboroltatásával való ingereltése megzaboláztatné^a [SKr 479. ^a1659. évre von.].

Szk: *rajta* ~. 1657: Ezen napon is hálólhelyekig azért mind rajtok kapdosva késérok, és egy nékik jó alkalmatosságú helyen szekerekkel bésáncolván magokat maradának. Harmadnap esmét Lőcse irányában való táborhelyekig megint hasonló rajtok kapdosással késérok őket. Ez nap Szuhai Mátyást nyakon lövék, de nem hálólosan [KemÖn. 227–8].

7. harácsolás; jefuire; prädare; Brandschatzung. 1653: Bástá mindazonáltal, noha akkor haragjában ugyan nem ellenzette az ő hajdút a kapdosástól, de végre megvonitá zabolásokat, és másképpen rendelé dolgát [ETA I, 84 NSz]. 1672: az haszontalan oda alá való kapdosásnak hagyjanak békét, lovokat tartsák jól, fegyvereket tisztítsák, éleszték [TML VI, 136 Teleki Mihály Pap Izraelhez Kővárból].

Szk: ~ szerint harácsolásképpen. 1592: kapdosas szerent az brassayak vyttének volt el valamj diznokat [Bikfva Hsz; HszjP Balog Mathe Urunk drabantia (35) vall.].

kapdoshat I. vmin ~ kb. vki birtokának megszerzésére igyekezhetik/törekedhetik; a putea rîvni la proprietatea cuiva; js Besitztum/Gut erwerben zu können streben. 1646: ezt a portiot regen nekem attá uala ketek, es enis oly igen szorgalmatosan épitettem, arra nevez hogy jouendoben ream száll kin bizony igen meltan kapdoshattam volna kapdoshatneki, de ne adjon Isten hogy azért en soha ketekkel ellenkedgyem [Bádok K; JHb III/72 Kézdiipolyáni Veres István atyjához].

2. vki jobbaggyá tételére igyekezhetik/törekedhetik; a se putea strădui să-și supună pe cineva; jn zum Leibeigenen machen zu können streben. 1676: Mojsesek-(ne)k es Szegediek(ne)k holta után szabadságot hágy nekik, úgy hogy az Nemes országot szolgállyak es hadat viselleye(ne)k az eo kgme attya fiai rajtok nem kapdoshat-

(na)k [Vaja MT; Ks]. 1678: pénze lévén nálók eleteig azért szolgállyak. holta utánis semmi atyafiai nem kapdoshat(na)k [Kisgörgény MT; Ks].

kapdosó I. mn 1. átv vmin kapó, kapkodó; care apucă; haschend, greifend. Szk: *vmilyen rossz szokáson* ~. 1636: Job volna azokat a' nagy tömlőjű furollyákat, és sok süvöltőjű fúvokat . a' templumokból ki háynyi, és az kovátsok műhelyében adni. Azok talám még-is menthetőbbek az kik a' régieket meg tarttyák, hogy az meg avult ros szokáson kapdosó együgyű községet le hányattatásokkal fel ne zadjítsák [ÖGr 9].

2. kb. be-beharácsolgató; care jefuiește; brandschatzend. 1677: Mind Székelység, s' mind egyéb rendek . ha onnan^a ide kapdosó latrok in facto . deprehendátatnának tolvajlit marhának nyomát bé-is követhetik [AC 149. — ^aA szomszédos területekről].

3. foglalatásra igyekvő/törekedő; care se străduiește să acapareze; nach Besitzergreifung strebend. 1678: a nehaj Kendi Janos jovain kapdosó praetendensek panasza nézve . nem azoké a Praetendenseke, hanem inkább enyim volna a Panasztetelre való alkalmatosság [Törzs. Osdolai Kun István a fej-hez]. 1774: sok árvának pedig káros szokott lenni az ollyatén magát ajánló és a' Jozságon 's vagyonokon kapdosó Tutor [Kozárvár SzD; Told. 22].

4. 1710 k.: egy francia öreg nemes ember Igen kemény, noha csak kisdéked vagy közép-termetű ember vala, leányokon igen kapdosó, csicszeréző vala [BÖn. 582].

II. fn 1. kb. harácsolgató; jefuitor, prädator; Brandschatzer. 1575: az varmgye penzeből, mellyet mi szamunkra fel szettelt fog(adj) huszon ött drabantot magad oltalmara es hazadat epichy meg olly modon hogy hertele valo kapdosoktu<l> magadat oltalmazhasd [BáthoryLev. I, 313–4 és hm. — A szatmári németek fenyegető készülődéseivel kapcsolatos fej-i intelem].

2. kb. tolvajkodó; hoj; Dieb. 1758: Udvar István nevű Jobbaggyának és Feleség(ne)k Csuha Pannának minden lopástól, tolvajlástól ártatlan életet völt, kiket soha mind eddig a' napigis nem ismértunk más emberek jovain hamis uton, módon kapdosók(na)k, hanem magok javokkal, 's sorsokkal meg elégedtenek mindenkor [Betlensztniklós KK; BK].

kapdosott összefogdosott; prins; zusammengefangen. 1662: (A prédikátort) egy dolmányban elbocsátván, a kapdosott török rabokkal, az nánási pusztákra hurcolván, abból ... jutalmaztatást várván, az fejedelem-asszonynak, Rákóczi Györgynek Ecsedbe^a ... hírré tötték vala [SKr 567–8. — ^aA Báthoriak ősi fészke].

kapdosat rajta-rajtaütet; a pune pe cineva să atace în mod repetat prin surprindere; wiederholt überfallen lassen. 1657: Ez idők alatt az lovashadakkal az vár^a alját megnyargaltatván s kapdosatván mutatának hostilitást [KemÖn. 148. — ^aMunkács várát]. 1662: (A palatinus) addig is, míg maga a több hadakkal utánok érkeznek, hol együtt, hol másutt kapdosatni kellene őket, de ugy cselekednék, hogy derék harcot vélek ne állanának, s az hadakat épen megtartának minden úton-módon [SKr 228–9].

Szk: *rajta* ~. 1657: Nem merészelve azért az ellen-ség mulatozni, Eperjest is nem obsideálta, hanem szál-

lott Sáros vára alá, én pedig utána szállék Eperjes mellé, és szüntelen rajta kapdostattam, fásasztottam, vesztettem [KemÖn. 222].

kapdoz kb. beleakad, belekapdos/kötődölzik; a provoca ceartă (cu cineva), a se lega de cineva; mit jm anbinden/bandeln. 1662: a vidékbéli falukon a gyulai törökök által a jeneiek ellen valami dézmákba kapdozván esvén a gyulaiakhoz való írás és követség által idején-korán a dolog meg nem orvosoltatott [SKr 314].

kapdozás 1. kapkodás; pripă, pripeală, precipitare; Hastigkeit, Übereilung. 1662: mihielyt Báthori Zsigmond imide-amoda való kapdozásával ... a szegény országnak frigye ellen a török nemzetre kardoskodni kezdte, azonnal mint jára az ország, nem mutathatják-e az égés és régen pusztában való állás miatt romladozott kőfalai, melyek újabban meg nem épülhettek? [SKr 81].

2. kapdosás; încercare de acaparare; Greifen, Schnappen. 1662: ha tavai is a magok között való nagy szakadozások, fejedelemségen való kapdozások, osztózáások nem lettek volna, Jenő is mostan is magyar kéznél volna [SKr 489].

kapdozgat szk-ban; în construcții; in Wortkonstruction: máshoz ~ kb. máshoz kapdosgat/kötődik; a încerca o apropiere sentimentală (de cineva); mit jm anbindeln. 1754: Román Istokra pedig panaszkodott miképpen szokta ötlet élni s már el hatta és máshoz kapdozgat [Altörja Hsz; HSzjP Catherina Molnár (35) jb vall.].

kapdoztat kb. kapdosva legeltet (marhát); a paște vitele pe apucate; hineingreifend weiden lassen. 1646: (A malomból) mikor kieresztettwnk is az Leórincai fiaktól igen feltwnk nemis mertwnk ott mulatni csak kapdosztattuk az marhat [Torboszló MT; MvÁlt Bereczki lev. 39. — Pál Sándor kijegyzése].

kapella 1. kápolna (épület); capelă; Kapelle. 1705: Ma ismét a százok csínálának solemnitást^a ... a schola előtt való egy capellában ... szép muzsikák és éneklések is voltanak [WIN I, 480. — "Nsz-ben"]. 1710 k.: A püspök Bécsben a császár capellájában is szolgáltattott misét [BÖn. 883]. 1726: adtam 2500 tégla cserépt, az kis capellára Conrad Maur pallirnak ... fl: hg: 17 d: 50 90 kupás teglaért ugyan az kápolnára d: 50 [Kv; Ks 15. LIII. 4]. 1776: gr. Lázár János egyetlen egy fia, ugyan János gr. Kornis Ferencné, Geréb Anna leányát elvette úgy engedte meg ez apostoli szentszék, hogy elváljanak^b hogy Drassón, Gyálakután^c és Bacában capellákat építsen [RetJE 373. — "A leány és előbbi hites mátkája." AF. MT. SzD].

2. kápolnaterem; capelă (într-o clădire); Kapellen-saal. 1731: A Kastélyban lévő Capellában meghagyván az Oltárt egy helyen meg pecsételtük [Szentbenedek SzD; Ks 15. LVII].

^a Az 1944. évi őszi hadműveletek nyomában elpusztított, ma romokban heverő szentbenedeki Kornis-várkastély egyik kápolnaként használt emeleti termére von. ez az összeírásrészlet.

Szk: úti ~. 1730: Az uti Capellában járó ezüst Mű ... egy Reliquias arannys Kereszt ... Egy Turribu-

lum naviculájával. Egy ezüstös Missalé [Kv; Ks 15. LXVIII. 6].

kapella-láda ' ' 1751: Egy darab kék sujtásos matéria. Kapella Láda 2 [Kóród KK; Ka 20/X].

kapellánus ' 1596: 25 Aprilis ... W. ö fge Musicusit és kapellanusit vitte Thordaig Zabo Lukacz 4 loual ... f 1 [Kv; Szám. 6/XXI. 10]. 1727: Az mostan Varosunkb(a) Quartelyb(a) be szállando Colonellus ur(am) eő Nga ... be száll az Ur Petki Nagy Sigmond ur(am) házához ... rendeltetett szállásul ... Capellanus ur(am)nak az Somodi István uram háza [Dés; Jk 368a].

kapellánusi ' ' 1765: El-érvén Isten kegyelmességéből Világi életemnek 60dik Esztendejét ... Esperesti Hivatalomnak, sok interveniens difficultásai miat, ottan ottan meg-akadályoztatván hogy a' közönséges Stilus szerint Capellanus subsidiummal subleváltassam, szükségesnek esmérem [DobLev. IV/215].

kapella-tok vmilyen lószerszám-rész; o anumită parte a harnașamentului; irgendein Bestandteil des Pferdegeschirrs. 1732: Egy lora való Capella tok [Ks Kornis Sigmond lelt. 25].

káperápe ' 1870 k./1914: Nagybotos, az ifjuság legizmosabb fia, ki a nagy gerundiummal vezette a kirohanó ifjuságot az égéseknél divatban volt bontásra, rontásra és a káperápéra [MvÉrt. 6].

Alkalmasint a "harácsolás, zsákmányolás" jel-sel számolhatunk.

kaphat 1. a putea primi; bekommen können. 1619: Talám, Kegyelmes uram, ha haszna lenne az commendatiónak, Nagyságod kegyelmessége után vagy egy dolmának való posztót én is kaphatnék ettől a béktől [BTN² 253]. 1786: el kellene Thoroczkonak egészen pusztulni, ha az Vas mivelestől Bányászattól el szorítattnanak az Mlgos Uraságoknakis karak következnék, mivel anyi tementelen Vasat Dézmában mint ma kapnak, nem kaphatnának [Torockó; TLev. 4/13. 45]. 1788: a' szüntelen utazo Militarist Tiszt Urak a' Fogado Házokba bé szálván ... semmi fizetést a' Szobákért, fáért, Istállóért, Szinért Gyertyáért nem kaphat, relegálván arra ... hogy a' Város fizessen a' szállásért [Déva; Ks 74. VII. 56]. 1805: életében nagy huzo vono és izgága szérző ember volt, és tsak ezértis belé kötött az emberekbe ok nélküli hogy egy ütést kaphasson s az után jól meg ránthassa [Farnas K; KLev.].

Szk: kezére ~. 1745: az Szent Ivanyi Jóságát ha az Vass Urak kezekre kaphatják az Sz Ivanyi Hataron Csak egy Esztendő el mulva is nem Sok fen allo fiatal avagy fat találnak Nagy(ság)tok [Vasassztiván SzD; ApLt 4 Zilahi Balog Pál Apor Péterhez]. 1820: ha a' Josika Vagyonnyát kezekre kaphatják részt ad belőlle [Aranyosrákos TA; JHb 48] *részt ~. 1812: Hallottam másoktól hogy a kotsáridiak Just formáltak volna ... azon Berekhez és hogy szépen nem kaphattak belőlle részt perben vagynak aránta [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 36a Hatzegán Juon (40) jb vall.]. *törvényt ~. 1766: az A ő kegyelme ... más Törvényt nem kaphat, hanem az mely nékem favéál [Torda; TJKT V. 313].

2. szerezhet; a putea procura; sich erwerben/verschaffen können. 1614: (Az éhínség) oly igen nagy volt köztök, hogy még a fejedelmi emberek is csak valami rossz lóhúst kaphattak volna is enniek, kedvesen kapták volna [BTN² 60]. 1633: az Aszoni azt mo(n)dotta az fertelmes kuruak az vasarhely legeniek ha egi karasia köntöst kaphatnak oly keueljek velle hogy nekik sem szolhatok [Mv; MvLt 290. 123a]. 1700: 1699-ben Az ket On kannát és egy On Pohárt az Harangban öntették, mert fejr onát nem kaphattak [Zovány Sz; SzVJK 54]. 1720: nem kaphatak az ki négy hitvány Lovamat el hajcsa [Balázstelke KK; Ks 96 Simon Pál lev.]. 1858: Mihelyt pénzt, és váltokat kaphatok, töstént nem másnak, hanem a Tekintetes urnak fogom küldeni [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.].

Szk: bizonyost ~ megbízható értesülést/hírt szerezhet. 1667: Én, Uram, eléggé igyekezem rajta mind ígéretekkel, mind egygyel, mind mással, hogy valami bizonyost kaphatnék [TML IV, 38 Naláczy István Teleki Mihályhoz] * hírt ~. 1618: Szöflőkár^a most igen jól kezdte magát viselni ... bizony sohoqnat jobb móddal hírt nem kaphatni, mint ötöle [BTN² 135. — ^aErdély portai követeinek állandó tolmácsa] * szatiszfakciót ~. 1766: Szegény Bethlen Olivér meghala s rajta marada a tavalyi megvagdalatása s veretése ezek által az limitaneusok által. A bátya, Bethlen Gergely úr, eleget igyekezett, hogy satisfactiót kaphasson, de csak hijában [RettE 198].

3. (vmilyen betegséget) szerezhet; a putea contracta (o boală); (irgendeine Krankheit) bekommen können. 1764: az marha igen kicsinyből, tsak egy hertelen valo fordulásbólis nyavalyát s romlást kaphat [Torda; TJKt V. 224-5]. 1838: a Feleségem ... a jobb hüvejkét kezdte fájtatni el dagadoz az hüvejk ... oda lesz az en Jo Feleségem bizonyosan vagy el veszi az ujját, vagy még brantot kaphat a keze [Babuc K; RLt Kuun Károly RettEi Sándorhoz].

4. találhat; a putea găsi; finden können. 1570: Ifiabik lweges gërgh vallya, hogy Egnap (!) Mykor Eotet ferdeos kelemen fayd leony hytha volna Es sennyt (!) Nem kaphatak volna ... Jeotek zamosfalwara [Kv; TJK III/2. 186]. 1592/1593: Azt en Nem tudom hogy tilalmas volt valaha, de mindenkor barom lart ott. Az mikor fwüet kaphatot [Szászníres SzD; Ks]. 1642: Kovacz Marthon talaltatot volt Lopasban exequalni akartak az tizek, de Hohert nem kaphatua(n) vitet Szamosuyvarban az tomlóczben [SzJk 59]. 1688: az mi hazam vagion Miklos vára(n) égjiknek sem jo az Ablakja ... Tölcserést penig nem kaphatok az kivel megh csináltassam [Kozmás Cs; ApLt 6 Béli Anna Kálnoki Sándoréhoz]. 1785: Kohoin és Vereink számára Erdeinkben nagy épültre való Szerszám fákat nem kaphatni [Torockó; Thor.]. 1842: Anyámnak más patsent ily hirtelen nem kaphattam az enyimet küldöm adigis most hirtelen nem volt kit mást külgyek a' szolgál-onkat s ez nem kaphat [Kv; Pk Pékei Krisztina lev.].

Szk: alkalmazhat ~. 1661: gondolom, talán lenne Kegyelmednek módja benne, pénze jutván annyira és valami alkalmazhatóságot is kaphatván a lehozásban^a akár csak Eperjesig vagy Kassáig [TML II, 81 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz. — ^aA felsorolt asztalnémlüknek] * férjet ~. 1811: Most jó Férjet kaphatsz, szépet s kellemetést [ÁrÉ 205] * vkinek kezén ~ vmit. 1667: Bi-

zonyosan hallom, Zalakna felé is vittek Zolyomitul^a leveleket, de még kezén senkinek sem kaphattam [TML IV, 69 Naláczy István Teleki Mihályhoz. — ^aZolyomi Miklóstól].

Szk: se hírt, se porát nem ~ja. 1692: Székely Borka ... mar három esztendeje hogy el hadta, az időtül fogva kereste de sohul se híret se porát nem kaphatta [SzJk 259] * úgy elmegy, hogy még a porában sem ~. 1638: ugj el mene hogy megh az poraba(n) sem kaphatunk [Mv; MvLt 291. 121a].

5. megtalálhat; a putea găsi; auffinden können. 1570: ez az orban, njilwan valo orw egi Nyhan falw ki at-ta mys kerestwk hazanaljs az tawalj ezthendobeys de nem kaphathok azerth kg:tek az ew erdeme zerynth akazthassa felel (!) [Nagyfalwa^a; BesztLt 13. — ^aApa-nagyfalu SzD]. 1598: el weze eleollem egi pragai ke-se(m), midcon ezembe vehete(m) vtanna menek de nem kaphata(m) [Kv; TJK V/1. 153 Kalmar Istwan vall.]. 1607: az nemes birot nem kaphattom hogy ide hozhatom volna [Ne; Told. I]. 1631: Valaszutj Istua(n) mongya vala hazamnál, hogy megh hatta uolna az Joba-gyanak ... hogy ha oda megye(n) auagy valalul kaphattya, More Laszlot, megh adgya neki [Abrudbánya; Törzs. Jo. Vayda (35) jur. civ. vall.]. 1701: eo kglme mindgiárt engem kulde el hogi akar magokat az Job-bagjokat akár feleségeket s gyermekeket kaphatam fog-jam meg s vigyem le Deak Uraim kezekbe(e) [Keresztény-almás H; Szer. St. Kőrösi (40) gondv. vall.].

6. elkaphat/foghat; a putea prinde/surprinde; erwischen können. 1561: Egy legennek se legen zabad it az warason ewzt miwel uag' darab ewzstel kereskedni es maganak nyluan a vag' titkon myelni mert ha ualakit vagy Jnast uagy legent ebbe kaphatnak az miet attol el vezik es az ceh ladaiba tezik [Kv; ÖCART.]. 1590/1593: az barmot kit it kaphattak, megis keoteottik az Malom-nal az Deesi Molnarok, az megh kj valtottak teolleók [Szentmargita SzD; Ks Vall. Ds és Szentbenedek határ-perében]. 1598: Az az nagy nyr tilalomba uolt mind az szerepizel egietembe es az kit ot kaphatot megh fogata lanchoztata [Pálfa Cs; BálLt 81]. 1620: hallotta(m) czi-nighe Antalnak az w maga zayabul hogy mondotta hogy ha vayda Janost az falu földén kaphatta(m) volna mikor az pallot el vaghta megh verte(m) volna [Páncélcseh SzD; RLt O.5 Szász Janos (35) jb vall.]. 1632: mi vittünk vala hirt Berkeszinek, hogy oda feljár az felesége. Talám ha hallgatott volna, együtt is kaphattuk volna öket^a [Mv; MvLt 290. 82b átírásban. — ^aAz asszonyt a szeretőjével]. 1767: hallottam midőn meg nevezett Komarnai Bóer eő Kegyelme Tisztarto Szegvári János U(r)amat Fenyegette ilyen Szokkal hogy ha tul kaphattya az olton soha többet nem eszik [Királyhalm NK; Ks 67. 46. 24 Joh. Székely (87) vall.]. 1784: az Utrizált Erdő mint egy kilentz vagy tiz Esztendőktől fogva tartatik Szoros tilalom alatt s attol fogva az nevezett ket Udvaron kívül Senki mas nem usuálta, hanemha alattomban, de ha ottan kaphatták a Sitárokat, bé hajtot-ták [Kosztcsd H; BK 310 Kretsun Isztratój (30) jb vall.].

Szk: kezébe/kezére ~ 1573: ertem az .k. Leuelett Chaba Janos feleol kybe theoruín napyat kevan, Azert .k. egy nehan napigh legie(n) weztsegben, amigh weghere mehetek hol legye(n) es mihent kezbe kaphatom, Knek en mingiarast túttara adom ... Horwatt Miklos Nagy sayoy^a tyzt tarto [BesztLt 3752 Horváth

Miklós Thymar Gergely beszélt a bírónak. — ^aBN]. 1691: a Partialis előtt azzal vadolta a' férje ötét, hogy meg akarta éltetni azzal fenyegette, hogy e' miatt az el válnak dolga miatt ha kezébe(n) kaphattya Feleséget úgy bának véle hogy csudája léssen mások(na)k [SzJk 248]. 1805: Lula Farkas és Lula gjörgj tevenek panaszt Hogy ökött Hana Bandi Peter Gergely Pap Dani meg tamadtak . fenyegeték, hogj kezeket ki tekerik, el török, ha kezekre kaphattják [Torockó; TLev. 9/39].

7. vásárolhat, vehet; a putea cumpăra; kaufen können. 1595: az Ris kassat most ne(m) kaphatnj. Dragais feletbe [Kv; Szám. 6/XVIIa. 207 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1683: A pinz dolgat a m(i) nezi, My Vr(am) eoromesbben jo felé p(en)zt venen tsak hogy mys imit amat, az hun kophotnank egy egy haz jobbogyot akar-nank venni s folyo pinzen inkab kaphatni [Diód AF; Incz V/19]. 1711: Valami 8 madarakot is küldöttem de az is annyira el szüküle hogj l(ste)n tudgja mint kaphattjuk mivel a Nemet Tiszt Uraimek katonákkal kész pénzen kerestetik több árrat is adgjak mint kellene [Má-défva Cs; Born. XXXIX. 50 Gergely Déák Kászoni János főkirálybíróhoz]. 1720: az kave ollyon drága hogy elig kaphatni okajat bizony husz mariason [Ks 96 Bornemisza Imre lev. Nsz-ből]. 1797: Kedden Beszterczereis be mégyek hogy sendelyt és Deszkat Letzet ha kaphat- nek [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

8. érhet/találhat vmit; a putea găsi ceva; finden können. 1593: Kis Tivadar Aztis gallia hogj Komyatze-gi ferencz iol esmeri az oruokat, és az oruok ahu mi io louat kaphatnak, neki vizik [Kv; Tjk V/1. 415]. 1625: Zent Pali Janos Vram az eö kgime emberinek ezen keotes és kezes leuelnek az eö erejeuel . mindenekrul Jgazat vehessen vala melikett^a eleb kaphattia [Törzs. Petk J Farkas Kirali Halman és Jeddj Petter Jedden lakó ns emberek biz. lev. — ^aA szökött jöb-ot vagy unokáját]. 1668: Tudod-e . azon szekeliek Szentpálj Janos . Uram jouait kj akaratiaibol hordottak s praedaltak el mind, az mit kaphattak [K; BfR 57/51 vk]. 1733: a Contro versiab(an) forgo Rétet . . a ki hamaréb kaphatta, kasszaltatta s vitette, hol fűvül, hol szénaul [Héviz NK; JHbT]. 1764: Murvai Janos ujra a Kortsoma hazhoz mezitelen kardal vissza ment olly véggel, hogy ottan ha kiket kaphatna, halalosan sebhetté [Torda; Tjkt V. 227]. 1771: Széki Persi és Sári a hol mit kaphat-nak mindgyárt ellopják [Dés; DLT 321. 36b].

9. él/felkaphat, felragadhat; a putea apuca; aufraffen/packen können. 1573: Eotthwes Antal Azt vallia Mond peter No en Iol twdom hogj Mihelen Meg vir-rad az leszen lob ki myt kaphat de ezt^a vigetek az gazda birtokaba tarcha Annak meg kinek hatta [Kv; Tjk III/3. 240. — ^aA halott holmiját tartalmazó ládát]. 1630: az katonak az szobaban rekezkedenek s aztis be akarják vala rontani . . onnetis Ualtigh haigaltanak ki az abla-kon keouel Uaskalannal, az mit kaphattak [Mv; MvLt 290. 223]. 1714: Tisza István Vr(amna)k egi . Job-bagiat . az mennél nagjeb tüzes üszegett kaphattak, azzal verték [Berekszó H; Szer. Kanisa Mihály (40) jöb vall.].

10. (nő) megkaphat; a putea avea (pentru raporturi sexuale) o femeie; (eine Frau) bekommen können. 1568: Edes sophiazzon elegeth Jarnak effele Genyetek (!) effe-le Nyomorwlt azzony vtan; de azért semmit ne(m) kap-

hatnak [Kv; Tjk III/1. 145]. 1590: (Pribek Gergely) aztis mo(n)da hogy ennekem Zabadsagom vagio(n) arra ahol kaphatok (: baznom saluo honore dicto :) mert en neo-tele(n) Ember vagiok [Szu; UszT].

11. foghat; a putea prinde; fangen können. 1708: mi-vél minden fele ember folyvást halaszsa, gűbüli a pata-kokat, ugj meg szükült a' pisztrang hogj mar nemis kap-hat(na)k [Fog.; KJ Fogarasi János nyil.].

12. ~ vmire viheti vmire; a ajunge/deveni ceva; (noch) zu etw. bringen. 1771: (Egri János) Kolozs vár-megyében nótáriusságot és viceispánságot is viselt, de nem volt quadratus ember, könnyen hajlott az igazság-tól s ha módja volt benne, maga is szaporán eltekerte in favorem alterutrius. Ugyanezért éppen semmire sem kaphatott, noha ugyan járt utána, de csak kifejeztették mindemből [RettE 256].

13. belekaphat jószágba, kapdoshat vmely jószágon; a se putea atinge de proprietatea cuiva; in das Gut hineingreifen können. 1679/1681: Az Jószágbeli szegénységnek sok igye baja esvén, sem idegenek(ne)k sem utanna valo Tiszteknek azokat huzni vonni eo kgime^a megh ne engedgye ha megye Tisztei kaphatnak belé-je, azokat abbéli szandékokban meg előzze, az vétkes embert megh fogatván aszt Törvény szerint . . . meg büntesse [Vh; VhU 676. — ^aAz ub]. 1753/1781: Josika Imre ur . semmi utat és módot nem találhatott, mi-keppen kaphasson a Kun Jószágban [Balsa H; JHb LXXI/3. 289 Lupe Juon (60) jöb vall.].

14. 1810: a sok T. buza vetesből a nagy szárosasg miat nem Kaphatam tobet Csak 400 szaz vékat Csoúl [Mező-rücs MT; Borb. II Bukur Juon lev.].

◇ Szk: életre ~ élhető állapotra juthat/vergődhetik; a putea porni în viață pe propriile picioare; wiederaufleben können. 1733: Menes pasztorok(na)k fogadtuk meg Ajtaj Györgyütt és Fogarasi Josephet . . . most hogj életre kaphassanak minden lotol kell adni a tanito pen-zel 15/15 penzt [Dés; Jk]. 1810: Takáts Josit tartsa és Sorsához képest nevelje és mesterségre annak idejéb(en) a' mire inkább hajlandósága leszen tanitassa és mikor szárnyára botsátodik kész pénzt 500 -/- Rforintokat ad-jon a melyel életre kaphasson [Héderfája KK; IB gr. I. Bethlen Sámuel kezével] * lábat ~ vki praktikája érvé-nyesülhet/eredményes lehet vki fondorkodása/forté-lyoskodása; a putea reuși mașinațiunile cuiva; js Pfiffig-keit zur Geltung kommen/erfolgreich sein können. 1657: az én gonoszakaróimnak ellenem való practicájok ártalmason lábat nem kaphat vala [KemÖn. 308] * láb-ra ~ erőre kaphat, megerősödhetik; a putea prinde (iărăși/din nou) puteri; zu Kräften kommen können. 1710: bárcsak akkor^a térnek vala eszekre, a magyar urak, és Szapolyai János királyságra való választásán egyeznek vala meg, még úgy is, annyi romlás után a ma-gyar birodalom lábra kaphat vala [CsH 66. — ^aMohács után] * lóra ~ lóra vetheti magát, lóra szökhetik; a putea sări pe cal; sich aufs Pferd schwingen können. 1657: egy kurtán az német sáncához nem messze nékite-lepedvén gabonát csévelt, túl megkerülték, s lóra nem kaphatván ott megnyomták . . . maga lovára ülteték, fémklőjét . . . egy német fogta [KemÖn. 242] * új vérre ~ ? 1722: A micsodás fazonabilis idő jár ā Menes is vj vérre kaphat [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

Ha. 1782: kaphatak [Kv; Ks 37. IV. 36 Kornis Zsig-mond lev.]. 1790: kaphassan [Torda; KW]. 1795: kap-

hatatt [Szentháromság MT; MvLev. Szeredai lev. 9]. 1840: kaphassan [Kv; KLev.].

kaphatás szerezhetés; obținere; Verschaffung. 1793/1794: a' Falu kívánságára, a szükséges Pasztoroknak éltetésekre, és könnyebben való kaphatásokra nézve házaik építésekre illendő helyek assignáltassanak [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 10b]. 1833: előre Hetekre Honapokra nem vehetünk gabanát, hanem a' mit árulhatunk, nem annyiban Szombatanként a' Vásárokból, hanem a' pénz kaphatásunkhoz képestis Házakból és Malmakból naponként veszszük [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

kapható szerezhető; care se găsește; verschaffbar. 1849: Kaphato Thorockon, mint egy 1000 ~ ezer mázsa vas — melynek fele Tiszta vas — fele pedig úgy nevezett vas kenyér [TLt Bir. ir. Jelentés Ugron István kormánybiztoshoz]. 1867: Jelenleg kaphatók Ironok (: plajbászok :) és pedig a közönséges jó iron 12je 7 kr Finom iron czedrus fába 12je 27 kr [M.bikal K; RAK 161 esp. kl].

kaphattat megszerezethet; a putea procura/obține prin intermediul cuiva; verschaffen lassen können. 1689: Kovats Mihály ha meg nem adná az Lo arrát valahonot kapná vagj kaphattatná Petriyevit Horvat Miklos Ur(am) es ket agon levő maradéki tehát mind maga s mind maradéki örökös Jobbagyság(a) essenek [Szeplak KK; SLt AK. 28].

kapiaga vmilyen török tisztség; o anumită demnitate turcească; irgendeine türkische Würde. 1630: az kajmekámnak és kapitán pasának s az kezlár agának, ha lehet, az kapi agának is ha mit küldhet öfelsége, erre kiváltképpen Ibrahim effendit kell megtalálni és őáltala kell procedálni [BTN² 434].

kapiál be/magába fogad; a cuprinde/ingloba; fassen, aufnehmen. 1717/XVIII. sz.: A' Pap hegj oldalon vagyon egj darab Szántó föld, kit is a' Tövis vett fel, melyet ha meg irtának capialna Triciti Cub. 25 [Szi-lágycseh; EHA]. 1761: fenyő fűrészesz deszkából tsinált hét különös gabona tarto szakaszok avagj hámbárok, melyek capialnak, circiter kilent szaz véka gabonát [Spring AF; JHbK LVIII/1. 498].

kapiálhat 1. befogadhat; a putea cuprinde; fassen können. 1717: az Udvar az épületeknek quantitasához képest igen kitsiny és szoros lévén több épületeket nem capialhat [Nagyrapólt H; JHb XXXI/3].

2. (ésszel) felérhet/foghat vmit; a putea înțelege; aufnehmen können. 1722: Marha el ado száma nélkül való olcso, de ugy sem kél, honnan terenpt ez a' szegénység pénszt éppe(n) ne(m) capialhatni [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

kapiáló befogadó; cu o capacitate de .; fassend, aufnehmend. 1761: Ezen Pintze torkából kötött jo kemény ajto nyilik az házak, pitvara és Nagy Palota alatt lévő ép boltozatu cir. huszon hat hordo bort capialó jo Pintzéb(e) | kemény cserefa talpakban vésett kóteses csere sasfakon álló magyaros szarvazatu uj zsen-

delly alatt Vagyon minden oldal nélkül cir. negy Szekeret capialó Uj Szekér szín építve [Szászvevssződ NK; JHbK LXVIII/1. 202, 207].

kapicán l. kapucán

kapicsor női kelmefajta; jesătură pentru femei; Art Textil/Stoff für Frauen. 1698: ha az kapicsornak singit megh vehetnek ottan egy forinton meltoztatnek Ngd vetetni olytat ki egészen selyem volna [ApL 6 Donatt György Kálnoki Sándorné Lázár Erzsébethez Bereckbe (Hsz)]. 1701: vásárlottam Bécsben . Kék habos kapicsort 16 Réfet, huszonegy garason refit [Kv; Pf].

kapicsor-szoknya fustă din jesătură pentru femei; Rock aus kapicsor-Stoff. 1697: Egy fejr kapiczor szoknya, kötöstől, vallastól, fekete széyes Csipkével [Beszt.; KGy].

kapicsor-váll vestă din jesătură pentru femei; Leibchen aus kapicsor-Stoff. XVIII. sz. eleje: Vagyon egy kék kapitsor váll két sor arany prémmel kapocs nélkül [LLt Fasc. 71].

kapikiha, kapitihá portai követ (külföldi követ a török portán); capuchehaie, capichehaia; ausländischer Gesandte(r) bei der Hohen Pforte. 1614: urunk sem követét, sem kapitiháját, sem csak egy postáját is az Portára nem bocsátotta, azki itt benn Bethlen Gábor tractája ellen szólott volna, és gondot viselt volna [BTN² 72]. 1617: szoual beosgesesen izentwnk ezen kapykyhayanktol [KJ fej.]. 1619: Pítár Koszta, a havaseli kapitihaja [BTN² 272]. 1653: Báthori Gábor expedíálta volt a portára Borsos Tamás bátyámat, és ott volt continuus oratorságra — a kit zálognak mondanak a magyarok, de a törökök kapitihának mondanak [ETA I, 117 NSz]. 1659: minden nap ujjob, ujjob hirunk s leveleink jönek Portarul az ot len levő Követ Urakul és Kapikiháktul [UszL 17 fej.]. 1669: Kapikia Böer Sigmond Az Keresztien más országébéli ottho(n) leuó Oratorokatis, Tarsalkodva(n) vellek, s betsületek megh adásával tegje io akarojuka, kikis . dolgaink(an) segítik. Kiknek szolgálva mint elebbeni Kapikihák, beczületes egyet értesivel társalkodásával s tisztességek megh adásával tegje kesz io akarojva [Törzs. fej-i instr.] | már sem kapichia, sem tolmács mellettem [TML IV, 551 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz Tessalonicából]. 1670: nemzetes Buer Sigmond uram ü kegyelme Erdélyországának a kegyelmes urunknak kapitihája adott mindkettőnknek egy egy lovat [EOE XV. 123 Drinápolyban kelt térítvény]. 1685: Drinápolyból a Kapitihája írja, hogy a' Teftedár Passát indította meg az Császár Ibrahim Szerdár Passa segétségéhez [Zabola Hsz; GramTr II. 462 Mikes Kelemen a fej-hez].

Szk: portai ~ török portai követ. 1657: mind az fejelelemnek, mind az vajda portai kapikiháinak menjen parancsolat, hogy egyetértsenek [KemÖn. 299].

E tisztségre nézve l. Biró Vencel. Erdély követei a portán. 79–94. A szerző a fejezetcímbe és a szövegben e tisztségnévre kapitihá alakban hivatkozik.

kapikiháság porta követi tisztség; demnitate de capuchehaie; Gesandtenamt bei der Hohen Pforte. 1614:

In anno Domini 1613, Istennek kegyelmességéből indultam el házamtól, Maros-Székelyvársárhelyről az Báthori Gábor kapitihaságára, die 10 Aprilis [BTN² 65]. 1619: Én igazán mondom, hogy én immár régen elszántam vala magamban, hogy én örök búdosásra Miszirbe menjek, ha nagyságod az kemén fenyegetéseket csak valami részből is az én kegyelmes uramon s országán megteljesíti vala az én itt való kapitihaságomban [i.h. 296 Borsos Tamás a török fővezírhez]. 1662: másik viceispán Boldvai Márton a portára kapikihaságra lévén, a vármegye minden tisztek nélkül fejetlen-lábos maradtott vala [SKr 313]. 1667: az mű keglmes Aszszonyunk eő Naga adot kezemben Nemzetes Balogh Mate Vr(am) altal Kapikihaságomra az Fogarasi adobol két szaz tallert . Sze-kely Moyses m.pr. [Gyf; Uti]. 1699: Török ország(b)a Capitihaságra kellet mennem [Kv; LLt Fasc. 140].

Szk: portai ~. 1662: Budára a vezérhez is még Kassáru-l Bihar vármegyének egyik viceispánját, gálospetri Rácz Istvánt, ki a portai kapikihaságot jó üdökgi viselte küldötte vala^a [SKr 218. — ^aI. Rákóczi György a törökökhöz tudósítással].

kapitálé (alap)tőke; capital (de bazá); (Grund)Kapital. 1709: Doctor Kolosvári Pál és a Város között az adosság iránt fennforgho Controversia revidealtatván determináltatott úgy hogj az penz belj adosságok(na)k Interestét meg fizetvén az Város sine Controversia, várakozzék az Creditor az Capitaléért az már kiadatott Moratorium szerént [KvLt 1/197 a gub. Nsz-ből]. 1726: Amelly három ezer m: forint Adosságom Besztercze Városánál vagyon magamé, . . annuatim az Interestét annak igazán osszák ketten edgj más között. Amig elkerülhetik penig az Capitalét fel ne vegyék [JHb XXV/21 Jósika Imre végr.]. 1787: Ezen Kassai Mihály-nál költsönözött Capitalét Néhai Nagy György eő Kegyelme . Executione mediante desummáltatni akarván egy darab Jóságát el foglaltatta [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 13].

kapitális I. m. 1. főbenjáró; capital; Kapital-. 1681: Mindenféle városi Pörök szoktak indulni elsőbe(n) a város Birája szekin; ha kinek ott nem tétzik viheti az Várbeli Officialisok szekire; ha ugya(n) ott sem, a' D. Terrestis szekire ugya(n) a varban; ot végenek kell szakadni; ha Kapitalis a' dologh, az vár megye Tiszteinek jelenléteben kel véget szakasztani az Ur szekin [VhU 70].

Szk: ~ krimenbe esik főbenjáró bűncselekményt követ el. 1625: en ram Zegeni niomorek aruara potentiose ream ietot es minden io ok nélkül minden iouajmat el uitte takarittatta az maga hazához úgy anniera hogy en uelem Zinte ugj czelekezet mint ha ualamj notaba(n) incurralta(m) uolna, uagy ualami Capitalis Crimenbe essem uolna [UszT 8a] * ~ *szentencián van* főbenjáró ítélet alá esik. 1600: Azeritt hiuattam Ketek Eleybe az elperesekket mind(en) hazaimnak es ahoz ualo épületimnek el pusztittassaban ott voltak kiert si iuris az mondom kapitalis sententian vadnak kilen kilen es aballj (!) karonak^a fizettesekett Duplával kewano(m) meg az articülüs tartassa zerent [UszT ^aTollvétség karomnak h.].

2. ~ ellenség kb. halálos ellenség; duşman de moarte; Erbfeind. 1710 k.: Apór István nekem capitalis ellenségem | Boér Ferenc . . . noha capitalis ellensé-

gem öccse, és maga is ellenségem volt, ha nem atya voltam-é esetiben, mondja meg maga [BÖn. 929, 938].

3. felséges, nagyszerű; grozav, splendid, exceptional; herrlich, großartig. 1839: Hát még milyen capitalis virschliket falatoztunk fel jo csipös tormával örömkönyeket facsaroval [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez].

4. ~ összeg tőke; capital; Kapital. 1845: A' czéh tagjainál künnlévő capitalis Öszveg 749 Rf . A' Tökek után járuló kamatok restantiája 83 Rf 24 xr [Kv; AC-Szám. 1].

II. fn 1. főbenjáró ügy/eset; proces capital; Halssache. **Szk: ~ on ér.** 1590: engem Palaticzj wram Capitalison ertt mert Jelen nem voltam, es ertem zolo sem wolt [UszT] * ~ *ra keres.* 1590: En fel peres mondam nekj az al peresnek, hogy en nem mehetek mertt Jhon Jó az töruenj nap, kiből Palaticzj Georgij wram, capitalisra keres, es ha az napra hon nem Lehettnek megkaroswlnek [i.h.].

2. (alap)tőke; capital (de bazá); Grundkapital. 1702: ha dolmányomat le vettem is, ha egyik részét a' jóságocskámnak el adom-is, de bizony kldet nem csak az interessirül, hanem a' Capitalisról is contendalom [Ádamos KK; ApLt 5 Mikes Mihály Apór Péterhez]. 1722: találatnak mégis olly fukár és felettébb usorás emberek, kik az eő Felsége parancsolattjával nem gondolván, felettébb és szerfelett taxállyák a' szegény meg szűkölt kölcsönöző embereket, és majd Capitalisokat is meghalado Interest vesznek rajtok a' kozonseges jonak nagy kárával [Ks 18/XCIII a gub. Kv-ról]. 1740: ígérém arra magamat és kötölezem hogy . . . interessit az Száz nyolvan (!) penzt az kapitalissal edgjüt meg adni tartazam . . . Fogarasi Szakacs Iános mp [Ne; DobLev. 1/118]. 1768: Azon ötszáz Hatvan hét M forintokból álló Capitalisnak felvételét örömet appromittalták [Zilah; RLt]. 1822: a Capitalisról tovább interessezni nem kellett [Hadrév TA; KCSl 5].

Szk: ~ szá csináltatik tőkesítettik. 1781: ezen Fundus ki adásától fogva ezen Capitalis min Interestetik, és Capitalissá tsináltatik | (A) ketszáz huszon ket Magyar forint az oltától fogva valo Interesse is Capitalissá tsináltatott 430 négy szaz harminzt Magyar forintra [MMatr. 487-8 özv. gr. Rédei Zsigmondné br. Vesselényi Kata nyil.] * ~ *sá tétetik* 'ua. 1781: a ki adattatott Capitalis^a Interestével együtt Capitalissá tétetvén, ment mostanig 422 ~ négy szaz huszon ket Magyar forintokra [i.h. — "200 m. ft] * ~ *zálogos summa.* 1680: el mennek Nemzetes Szalanczi Anna Aszszonyhoz Sztan Huszar nevü Jobbagyert az Capitalis Zalogos Summaual megh kenalok es az Asztalrays le tevök eő klnek(ne)k [Derzs U; JHb XXV/1 34].

kapitális-pénz tőkepénz; capital; Kapital. 1730: (A) Summa penzre Annuatim Interest kívántatik fl hung 43 20, mely interest tartozunk meg adatni Szent György napjától fogva . . . az Capitalis penz(ne)k meg fizetheteseig [Dés; Jk 399a]. 1772: a' Hagimas Bodon Nms Ecclesiának Capitalis kevés pénzét azon Ecclesiának tagjai költsön interesse ki vévén annak interessének és Capitalissának bé fizetéséről az Ecclesiá(na)k kevés, vagy semmi sécuritássa nintsen [Hagymásbodon MT; HbEk]. 1794: a fel osztott Capitalis Pénzeknek hátra lévő Interesse iránt azt az határozást tevék, hogy kiki ő

Nagyságokat tudósítsa mennyi interesttel tartozik [Kv; JHb XX/40. 11].

kapitális-summa tőkepénz; capital; Kapital. 1623: az Capitalis summaul megh kenalom szemelje szerent [Dés; BálLt 39]. 1627: az Kapitalis summat en föl nem uezsóm [Borosbocsárd AF; i.h. 40]. 1671: valakik vagy inscriptio vagy zálagos jóságot birnak az mit most extra ordinarie kelletik az Possessornak fizetni, tempore redemptionis a' Capitalis summával refundaltassek [CC 90-1]. 1679: Ha mit ezentul épetetne, ahöz értő emberekeel megh bötsültetvén, azt is az Capitalis Summával neki^a le tenni tartozzam [Vh; VhU 306 Thököly Imre ad. lev. — ^aViszár Luon görög kereskedőnek]. 1809: esztendő bé-telésével mind a' Capitalis summát, mind annak törvényes Interestét hiba nélkül bé-fizetem [Marosvécs MT; DE 2].

kapitalista tőkepénzes; capitalist; Kapitalist. 1852: pénz Interestekre sints szükségem használni kívánom pénzemet, én nem vagyok Fejedelem sem oly Capitalista kinek pénz Interestre légyen szükségem [Nagylak AF; DobLev. V/1375].

kapitálocska tőkécske, tőkepénzecske; capital mic; Kapitälchen. 1792: valameddig az Sz. Ur Isten hatra lévő rövid életemnek fog kedvezni, mind addig azon Capitalistakaim, és azoknak Interesse hatalmom és birodalmom alatt légjenek [Héjasfva NK; SLt XLIII. 17 Felső Dobofalvi Marothi István nyil.].

kapitál-pénz tőkepénz; capital; Kapital. 1752: Marada mostan a' Nemes Ekla kezében capital pénz ad foenrandum flor. hung. 286 // 74 [Aldoboly Hsz; SVJk].

kapitány 1. parancsnok; comandant; Kommandant. 1562: Nem sok idő elmúlván, a király küldé népét Udvarhelyre, kiknek kapitányok vala a vitéző Petri Gábor [ETA I, 20 BS]. 1585: adata byro vra(m) Olaz kapytan-nak Tordayg 4 louat [Kv; Szám. 3/XII. 7]. 1603: kowaczy Lukaczi Etedi Lofeo Ember ... ezt wallia, Tot mihalj mag wetöböl Jó wala haza be siua hogiai görjgin az katonak kapitaniahoz wgi meg Jtatak ot ... hogi El nem Jarhatot [UstT]. 1613: Báthori Gábor kapitányi Kakonyi István és Nagy Gergely [ToldE 223]. 1642: Besztercze Banyan Ezer Embernek voltam Capitannya [Fog.; Told. 1]. 1655: 23 magával jött vala ki szombaton az legnagyobb lator szemény s gyalogok kapitánya [RákCsLev. 492 Rákóczi György anyjához]. 1737: (A harcban) magam ugyan nem voltam ottan, Secundalni el mentünk volt Kapitanyommal de későn érkezünk az vásárra [Szépviz Cs; ApLt 2 Kálnokj Samuel Apor Péternéhez]. 1739: (Adtunk) Muszka kapitanynak Biro Uramni eni valot [Kvh; HSzjP].

Szk: ágyús ~ ütegparancsnok. 1705: Egy ágyús kapitány feleségstül s két szép fiaival [WIN I, 647] * ezredes ~ kb. ezredparancsnok. 1662: Török János ezredes kapitánya is hadaival Illyérül táborába^a el nem érkeztetett vala [SKr 520. — ^aII. Rákóczi György táborába] * hajdúvárosbeli ~. 1677: Ha mely Hajdu városbeli Kapitányok, Hadnagyok, vagy a' városbeliek, az ollyan latrok, Csavargók kergetésére nem insurgálnának, a' Director ad Dietam avocaltatván, immunitasokat amittalyák

[AC 133-4] * *limitaneus* ~ határörvidéki parancsnok. 1778: ezen kisasszony egy Lelken, vagy inkább Lerchenfeld nevű limitaneus kapitányhoz akart menni [RettE 388] * *mezei* ~ az ún. mezei hadak parancsnoka. 1646: érkezek ... Nagi Imreis Mezei Kapitanis, sokad magával [Mv; MvLt AAlI. 6]. 1657: Vala egy Kovács Péter híres mezei kapitány és igen szép s jó hada, kiket szegény Bethlen Gábor sok idő alatt és sok helyekről gyűjtögetett vala egyben; ezt az kapitánt corruptálták és pártjokra vonták vala [KemÖn. 114]. 1704: Érkezvén commissio Szebenből ... melyet Hatházi Gergely hozott, akit ennek előtte ide a gubernium mezei kapitány-nak rendelt [Kv; KvE 283 Szf] * *rác* ~. 1705: jövének meg a németekben és az rác kapitányok is ketten, Horváth Janos és Pivoda [WIN I, 522] * *udvari* ~ a. fejedelmi udvari főtiszt. 1657: (Atyám) Pétert, az bátyámat, Báthori Gábor fejedelem idejében adta volt Bethlen Gábor udvarában, ki akkor generális és udvari kapitánya is volt | nekem pedig igen köteles jóakaróim: Nagy Pál, ki akkor gyalogkapitány, Bornemisza Pál, ki udvari kapitány vala [KemÖn. 14, 162]. 1681: Nevek az udvari népeknek: Hoff Mester Vram ... Udvar(i) Praedicator ... Udvar(i) Kapitány ur ... Gyalogh Kapitány ur ... [Utl]. — b. főúri udvari főtiszt. 1657: az öreg Csáki István ország generális volt ... s az atyám udvari kapitánya volt [KemÖn. 146]. 1723: Nehai Keczei Gergely ur(am) Nehai Melts ur Banffi Denes urnak még hit és belső Embere volt, ezers mind Udvari Capitanya is volt [Borsa K; Told. 49].

2. kb. vezér; conducător; Führer. 1653: Így veszté a nagy kapitány avagy ugyan fő generális ember^a magát, a maga vakmerő bolondságával, semminek állitván ellenségét [ETA I, 124 NSz. — ^aTámpér generális 1620-ban. ^bVakmerően Pozsony falai alá ment, és a várbeliek lelőtték].

Szk: generális ~. 1591: Theleki István ... vallia: Tudom azt hogi megh fizettem Baczy Peternek, Tobias Bayz leuelere, az Cassaj generalis Capitan Zolgaianak Cassai Janosnak marhauat, tizenket zaz eginehani forintot [Kv; TJK V/1. 76]. 1615: Hadgiuk es paranchiolliuk serio kegtelnek minden hadi apparatussal ki ki maga szemelliben jwtest ieioeon, Generalis Kapitanunktul Balassy Ferencz Vramtul halgatvan [Törzs. fej.].

3. (városi) fertálykapitány (az egyes városnegyedek polgári előjárója és várvédelmi parancsnoka); cáptan al unui cartier (conducător civil al unui cartier și comandant al apărării cetății); Stadtviertel-Kapitän (bürgerlicher Vorsteher und Burgwehrrkommandant der einzelnen Stadtteile) | tizedkapitány (a tizedekre osztott városnegyedek egyikének parancsnoka); cáptan al unei subdiviziuni comandantul unei subdiviziuni (din cartier); Zehntel-Kapitän (Kommandant eines Stadtviertelzehntels). 1558: Byro wram az thyzedeseknek Ees kapitánok-nak megh hagyak hogy el yaryak es az kywrtheketh kemeneketh megh lassak Arthalmasth el thewryewnek (!) [Kv; TanJk V/1. 48]. 1573: Biro vram ... Minden fertaliokon valo kapitanokat Be hywassa Es azoknak Az varos vegezeset Erteniek agya, Azok az eo kapitansagok alatt valo tyzedeseknek, az tyzedesek penig hazonkent hyrre tegek hogi Minden Erche Es ehez tarcia Magat [Kv; i.h. V/3. 85b]. 1585: Gergely Antal vallia, Capitan vagiok Magyar vczaban [Kv; TJK IV/1. 505]. 1605: Thorda útzaba(n) ... Örög Sütő hazat akarna Biro W.

epíteni az öt fertalba(n) valo Capitanok tizen . . oda mennyenek és meg ocúlalyak azt a helyt [Kv; TanJk I/1. 507]. 1631: Ovary Fertalybeli kapitanok [Kv; Múz-Rádák]. 1657: ualasztatik ket feő Inspector, Magyar és Szász az kik az alkalmazatosság szerent dirigallia(na)k az városba(n) minde(n) rendbelieket, attol fwgenek az Torniokba(n) es uarfokokon leueő Cehek, fertaliok-(na)k kapitanny, Tizedesi, kapukba(n) leueo vigiazok, es az szwkseghz kepest minde(n) hadi ordinantia azo(n) vrainke legyen [Kv; PolgK 127]. 1699: Kapitany Uramék a' Tizedesekkel szorgalmatossa(n) vigyazzanak az utzakra; a' kemenyeket szorgalmatossa(n) minden holnapban egyszer eljárják; utzakra ganajt es szemetet hordokat, toties quoties meg büntessék alioquin magok fl. 3 megbüntettetnek [Dés; Jk 277b]. 1740: (A) Posta pénz és büntetés a Varga uttzai fertályb(an), ezen atyankfiáért Postalkodo szegenyseg(ne)k cedallyon a Kapitányok és Tizedesek is egy forintig participálván belőlle [Torda; TJkT I. 180]. 1847: Kováts Márton K Közép Tized Kapitánya m.pr [Kv; ACLev.]. 1870: Szentpéteri János m pr kétvízközi kapitan [Kv; i.h.].

Szk: *hites* ~. 1637: Vagyon Egy haaz mely hazat az hűteos kapitanokkal Együtt vgj mint verek keozoet becsültettünk három szaz forintra [Kv; RDL I. 24]. 1640: Vagion egi ház . . az hwteos Capitanokis ielen leue(n) Aestimaltuk f. 125-ra [Kv; i.h. 123].

4. előjáró; cäpetenie; Vorsteher/stand. 1756: a Falu Kapitannya Keregut György és a több Falusi Eskuttek . . Istrangokat vivén magokkal, a Szegény Falusiak Lovait el fogdosták [Bencenc H; BK Misc. 1143 Samuel Noptsa (34) ns vall.]. 1848: Gergely Ferencz . . a Nagyuttzai felső fertály kapitánya | Bernáth Josef . . a Selymék uttza felső fertája kapitánya [Kolosz; EHA].

Szk: *sóvágók* ~a. 1683: Mi okon kellett Nemes Kegyes Istvan es Borbely Istvan so vagok Kapitanyat in jus adrahálnom [Dés; Jk].

5. várparancsnok/kapitány; comandant/căpitan al cetății; Burghauptmann. 1562: 1536 esztendőben Kasát megvevő a János király népe árulátás miatt a városnak pedig elvevők szabadságát és kapitányt vetének beléje [ETA I. 14 BS]. 1582: wizi . . Marci 13 Cibere Peter az Kallai Capitantt Chapi Christophott, Almasra^a Neg' louo(n) fizettem f l d 50 [Kv; Szám. 3/VIII. 9. — ^aNagyalmásra (K)]. 1595/1603: En Zarkandi Anna . . veottem keszemhez egy keozepserzw lapos ladachykat Az en Bizodalmas Vramtúl Keresztúrj Christoph vramtül Keowary kapitantwl, es Koloswary fw Isphantwl [Hada Sz; Ks P 16]. 1640: Gereő Monostori Kemeny János eő Nganak az Erdely meltosagos Fejedeleme nek feő Komornyikja Fogarasi Kapitannia [Told. 27]. 1657: (Bethlen István) váradi Kapitán, hajdúság generálisa | Dóczi András Kassai királyképe s egyszersmind szatmári kapitány is volt [KemÖn. 14, 35]. 1667: (Dosa Tamás) Szendrőben . . akkor Szendrei kapitány vala [Abod MT; DLt 2. XVIB/5]. 1677: A' törvénytelen Árestatiok dolgabol a' Hajdu vitezek-is az Ország közönséges Constituójához tartás magokat, azon kívül cselekedők ellen a' Váradi Kapitány székin legyen az Articulusok szerint valo brevis processus [AC 172]. 1677/1681: Adom tudtára Vayda Hunyadi mostani, es ez utan minden üdőben következendő Kapitányimnak, Praefectusimnak, Fő es Vice Udvarbiraimnak, Porkola-

bimnak, es Szamtartoiimnak, Varosbeli Biraknak, Folnagyoknak, Eskütteknek es minden nevel nevezhető Tiszteimnek^a [Vh; VhU Thökölly Imre ad. lev. — ^aKöv. az ad. lev. szövé.].

Szk: *szubstitutus* ~. 1662: Kővárban most Mikes János lévén Rákóczi fejedelem substitutus kapitánya a várat megadni nem akarja vala [SKr 562] * *végbeli* ~ végvári kapitány/parancsnok. 1667: A' Kapitány a' Nemes ember jóságában, sem pecsetivel, sem egyébképpen, semminémű törvénybeli dolgot ne igazgasson . . meg-maradván mindazonáltal mindenekben, a' Végbeli Kapitányoknak az ő régi autoritasok, és az ő Tiszteknek, vigyázásokhoz, gondviselésekhez tartozó dolgokban valo régi ususok [AC 226].

6. székely szék kapitánya; căpitan al unui scaun secuiesc; Hauptmann des Szekler Stuhls. 1566: amel zolgainkat felseged roway . . nekwn engedet, kykkel mykor felseged parancholna, zolgalhatnank, azokat ys mostan Capitan Vrunk ereoltety az zolgalatra [SzO II, 282 székely főemberek és lófők a fej-hez]. 1584: mikor Capitan Vram ide az zekre Jeot volt, mind az ket feel meg biralta volt [Mv; BálLt 80]. 1589: Capitany vram szolittotta Istuan Kouacziott Vduarhelitt mielhogy melatlan Panaszt teott fejedelemmek [UszT]. 1615: Nómós es vitezleő Beldi Kelemen Vram három szeki Kapitán [BLt]. 1620: En Nimethy Gergelli Vrunk eo Felsighe Tanachia es Vduarhelli szeky kapitannia [Kv; Borb. II]. 1662: Vitezleő Aranyas szeki Capitan Nouak Farkas Vram [Kv; RDL I. 14]. 1625/1752: Fő Király Biro Uram Lázár István Kapitán Uramtol eő Kglmetól eő Felsőge porontsolattyával meg kért volt Kászoni Számos embereket [Csíkszereda; LLt]. 1677: a Székelység nem utolso tagja lévén ez hazának, ő Naga^a Kapitányokat, Király-Birákat, Generálisokat, magok nemzetiből állokat, és köztők lakokat adgyon elejekben [AC 26. — ^aI. Rákóczi György fej-i kondíciój].

Szk: ~ *képe*. 1592: Nioch eskött Embereket eskette nek vala Capitan Vra(m) kibiben [UszT]. 1606: halia Jakab Andras meniemw (!) terhes dolgokat barta istuan kapitan Vram petki Janos Eo kegelme kepibe zamlal en hozza(m) [i.h.] * ~ *szekes*. 1591 k.: Tilalmat teottem az Ik ellen 1591 ez(tendeő)ben Zent Janos pan tawat, mely tilalmamnak okadasat az Capitany vram zekin akarta(m) megh mondanj [i.h.]. 1598: huiatam törüenyhöz az Alperest kapitan wrammak eő kegielmenek (!) zombati zekyre Jt Wduar heli zekeben martonossy Jozagirol [i.h.] * ~ (*vallató*) *pecsétje*. 1592: Im hilak Capitani vra(m) pechietiwel ma Estwere az hidra az var Elejben [i.h.]. 1606: Hitta uala Balint kouacz Buzas Janost Capitan vram peóczetiuel az eő kegyelme zekire [i.h.]. 1664: Hiva minket Kapitan Ura(m) vallato peczetivel Czipkes Istva(n) Ne(me)s szemelj hazához Mü azért . . el mentünk, es az valloknak hütők uta(n) Valo Valasokat fel irtuk [Asz; Borb. II].

7. százados; căpitan; Hauptmann. 1688: Baron Gal ober Lejtmán Regimetyeben levő Capral egy tallért tölem el csalt, s hogi a' Kapitannya(na)k panaszt töttem a' koszperdel a' vallamot meg vagdalta [Kv; UtI]. 1716: Bajomb(an) az Kapit(ány) és Tatárlakára az Lajtmán bé szálván quartélyb(an) [Küküllővár KK; UtI]. 1736: Az Kovásznaji kolonellus Biro uramnit volt ebeden Lemheni kapitány fő estrasa mester es a Lejdnany akor költötünk^a [Kvh; HSzP. — ^aKöv. a fels.]. 1831: a' katona fo-

gás még foy itt de a' mind a' kapitány mongya most könyeb [Kv; Pk 6].

Szk: *eszkadronos* ~. 1826: Repartitio az 1826/7dik esztendőre meg kivantato Tüzi fákrol . Escadronos Kapitány Frenko András 11 Öll 1 Fertály [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. 1495] * *lokumtenens* ~. 1740: Az Aknán quartélyozó becsületes Locumtenens kapitannak egy Tisztességes Levelet kell írni [Dés; Jk 532a].

8. hajóparancsnok, hajóskapitány; cāpitan de vas; Schiffskapitän. **Szk:** *gályai* ~. 1619: Negyedrészen mentek a gályai kapitánok főlöltözve ketten-ketten, ezek után gyalog csidások [BTN⁴ 378] * *tengeri* ~. 1619: a kapitán pasa az tengerről hozott nyereségből vive ki az császárnak ajándékot az drénápolyi kapura Első sereg az jancsárság Tizenegyed-rendben nagy pompával négy fő tengeri kapitán, cifrán felöltözve, tol-lason [BTN⁴ 377-8].

◇ **Szn.** 1570: Kapitán Pal [Balázsfa AF; JHb XX/51]. 1575: Kaptyan pal [H; JHbK XIII. 35]. 1614: Kapitán György zs [Panit MT; BethU 34]. 1629: Kapitány Matias [Mv; MvLt 290. 186b]. 1670: Kapitán Pal [Kv; JHbK XXIV/25]. 1705: Kapitány Annok [SzJk 349]. 1728: Radulj Bokorné Kapitán Borbara [Kvh; HSzJP]. 1738: Kapitány Izsák Uram [Szentpéterfa H; Szer.]. 1840: Kapitány Kristoff [Dés; DLt 1268].

◇ **Hn.** 1658 k.: Az Kapitán Reti mellett (r) [Gyf; EHA]. 1758: A Nyárosban Herszényi kapitány nevezetű heljben (k) [F.tók SzD; EHA]. 1767: In Territorio Kapitán et Posta réth appellato [Gyf; EHA].

kapitányember cāpitan; Kapitän, Hauptmann. 1657: az fejedelem^a csatát bocsáta Érsekújvár felé Egri István nevű, igen jámbor, böcsületes, vitézi kapitány emberrel | Kiri János segítésére küldé Bőjti István igen híres vitéz kapitányembert [KemÖn. 67. — "Bethlen Gábor 1626-i észak-magyarországi hadakozáskor].

kapitányház . **Hn.** 1817: A Kapitány Háznál az úton alól (sz) [Szabéd MT; EHA]. 1847: úgy nevezett Kapitán háznál lévő föld [uo.; EHA].

kapitányi 1. kb. vártartomány-parancsnoki; de cāpitan al cetájii; vom Burgprovinzkommandanten. **Szk:** ~ *autoritás*. 1662: Gyulai Ferenc azt felelte vala: hát uram, az én váradi kapitányi authoritásom, becsületem hová lenne? [SKR 534].

2. testőrkapitányi; de cāpitan al regimentului de gardă; vom Gardisten/Har(t)schierkapitän. **Szk:** ~ *titulus*. 1770: (Inczédi) Sámuel gárdista volt s kapitányi titulus-sal lejöven, vette Vitéz György leányát, Vitéz Évát [RettE 230].

3. rendőrkapitányi; de cāpitan de poliție; vom Polizei-kapitän. **Szk:** ~ *hivatal*. 1849: egész tisztelettel kívánom felkérni az ideiglenes T. Kapitányi hivatalt ne terheltelessék jelen ügycimet végképpen ellátni [Kv; Végr. Vall. 100].

kapitány-lejtnant kb. alkapitány; sub-cāpitan. ajutor de cāpitan; Kapitän-Leutnant. 1704: A harcon pedig egy Mester György nevű ember elveszett . A forgóját itt egy kapitány lajtmán viseli vala, kiről azt mondják, hogy ugyan ő ölte volna meg [WIN I, 262]. 1746: Militaris Tisztek segítő Szállásai . . . Placz Major Vram(na)k

cseledi számára 3 Ober Leitnantnakis 3 Unter Lejtnantnak 1 Strasa Mesternek 3 Kapitány Lejtnant Vram(na)k 3 Furinak s Feldnekelnok 2 Obrist Lejtnant Companiájában . . . Kapu zaro Strasa Mesternek 3 [Kv; Ks 11. XLVI. 25]. 1770: br. Inczédi Sámuel . fia: István, ez sokáig volt katona a Gyulai regimentjében, kapitány-leutnant [RettE 230].

kapitányné 1. a parancsnok felesége; sojia comandantul/unui comandant; Frau des Kommandanten. 1590: Karpitos Peter vitte Hunyadra olaz Capitannet 4 Louon fizettem f. 2 [Kv; Szám. 4/XXI. 87]. 1658: ha kapitánné asszonyomat látom, elmegyen, én is elmegyek [TML I, 252 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

2. századosné; sojia cāpitanului/unui cāpitan; Frau des Hauptmanns. 1813: Zakariás Ur Ingarten kapitányné Asszonytól másuva lakását mind haláláig nem változtatta [Sszgy; HSzJP néhai Szemerjai gy. kat. Orott Márton özvegye Kováts Lidia (33) vall.]. 1836: Basa Kapitányné a' mig élt úgy birta mint fiu leány [Szotyor Hsz; i.h. Szotyori gy. kat. Szabo György (90) vall.].

kapitány-pasa vmilyen török portai főtisztviselő; cāpitan-paşa; irgendein türkischer Oberbeamter bei der Hohen Pforte. 1618: Az Fejér-tengerről is az kapitán pasa az véle való janicsár agáját hazabocsátá 12 gályával együtt . . . ő maga is az kapitán pasa Szakezbe mulatott [BTN⁴ 170]. 1630: az vezérnek úgy tetszik, hogy sok kézre ezt^a nem kell ott benn bocsátani, hanem az kajmekámnak és kapitán pasának s az kezlar agának, ha lehet, az kapi agának is ha mit küldhet öfelsége [i.h. 434. — ^a Az ajándékot].

kapitányság 1. városi fertálykapitánysági tisztség; funcția de cāpitan al unui cartier; Amt des städtischen Viertelpapitāns. 1572: Byro vra(m) Chirbes Balk heliebe valasson Mast az kapitansagra [Kv; TanJk V/3. 61a]. 1584: vegeztek . . . eo kmegek hog minden ember pwnkeostig haza eleót valo teolteset es oda hordot feöldet ky horgya minde(n) Akadaliokat haza eleól el tiszti-chon . minden Capitan az eo Capitansaga Ala valokat minden Zemely valogatansel kwl el Iarwan meg haggia nekik [Kv; i.h. 279b]. 1620: az hosdatban leweó Capitanságok alat valo emberek valakit megh kaphatnak az kobilason megh foglyak [Kv; i.h. II/1. 297]. 1631: Sombori Istua(n) de most penigh Farago Andras Uram kapitansagaba(n) Nagi Marton hazaba(n) lako [Mv; MvLt 290. 256b]. 1703: Igaz dolog, hogy ennek előtte néhány hetekkel igen onszoltak s kényszerítettek arra, hogy a kapitányságot újólág felvegyem . . . csak nem vállaltam [Kv; KvE 276 SzF].

2. székely széki kapitányság; funcția de cāpitan al unui scaun secuiesc; Amt des Szekler Stuhl-Kapitāns. 1636: (Beldj) uramott utolszori Kapitansagaban kezde szolgálnj [Mogyorós Hsz; BLt]. 1653: A mi azert a kapitányság állapottyat illeti . mi dispositionkon levén az arra valo vigyazas, igekezünk rovid nap kgtek eleiben olytat allatni, a' kit erdemesnek s eleghegesnek, es az kgtek törvényenek es szokasinak megh tartojanak, s ol-talmazojanak esmerhetünk lenni [UszLt IX. 75. 12 a fej. Usz-hez]. 1710: Az anyám atyja, az öreg Cserei Mihály a Rákóczi és Barcsai Ákos disturbiumiban csiki kapitányságra választatott [CsH 79]. 1770: (Száva Sándor)

most vén korában bolondult meg az Aranyas széki kapitányságról [RettE 235].

Szk: ~ *ra jön*. 1606: Az Felperes pedig azt magiarasza hogi mikor Bedeő Istua(n) ura(m) a Capitansagra joétt leuelet kuldezett minden felé hogy minden ember haza takarodgick [UiszT] * ~ *ra küld be*. 1710: a fejedelem maga kedves úr igaz hivit, Teleki Mihály uramot küldötte be kapitányságra^a [CsH 196. — ^a1686-ban Cszs-re].

3. várbeli/vártartományi parancsnoki tisztség, várkapitányság; funcția de căpitan al unei cetăți; Amt des Burghauptmanns/hauptmanns. 1614: Géczi András meghala Fogarasban fogságban, az Baling János kapitánysága alatt, Bethlen Gábor fejedelemsége alatt [Kv; KvE 148 SB]. 1657: Mindaddig veszedelmezett az erdélyi állapot, és volt német iga alatt Magyarország is, miglen Isten Bocskai Istvánt támasztotta váradi kapitányságból, ki Erdélyből extirpálta a németiséget [KemÖn. 25]. 1662: Weér György, a jenci kapitány elhalván, Gyulai Ferenc a dévai kapitányságból Jenőbe rendeltett vala | (Ébeni István) behivattatván, a szamosújvári kapitányságba helyezettetett és tanácsurak közé vétett vala [SKr 308, 485].

Szk: ~ *ra hoz*. 1659: Rédei László uramat ő nagyságát halljuk de certo, hogy kapitányságra hozzák Váradra [TML I, 361 Balogh Péter Teleki Mihályhoz Ecsedről].

4. udvari ~ kb. testőrkapitányság; funcție de căpitan de gardă; Amt des Har(t)schierkapitāns. 1657: Macskási Ferenc ... is udvari kapitányságot mind Bethlen Gábor, s mind öregbik Rákóczi György fejedelmek idejében^a [KemÖn. 16. — ^aViselt].

5. századoság; funcție de căpitan; Amt des Hauptmanns. 1774: (Daniel István) A fiának ... kapitányságot vásárolván a Bethlen Ádám regimentjében, amely is most egy Barko nevű spanyol nemzet generálisé [RettE 330]. 1806: már vége a' Capitányságnak, a' Hadnagyságoknak ... mint a' Pünkösdi Királyságnak [Mv; Ks 94 Thuroczy Károly lev.].

Szk: ~ *ot kap*. 1776: a szegény Barcsai Valami Pivoda nevezet alatt lévő nacionalis miliáriában kapitányságot kapott [RettE 371] * ~ *ra megy el* a századosi rendfokozatot. 1759: Varsányi Zsigmond ... kapitányságra ment volt a Gyulai regimentjében [i.h. 86]. 1780: Échard ... Fourierből ment volt a Gyulai regimentjében kapitányságra [i.h. 411].

6. parancsnokság; comandament; Kommandantur, Kommando. 1623: iratot volt ez Jobbagyságból kapitanságha ala ... azon ideőbelj Tirannus Fejedelemtől Basta Geörgytől [LLt Fasc. 75]. 1653: (Makó Györgynek) a magyar katonák voltak kapitánysága alatt [ETA I, 54–5 NSz] | Retteghj Tyukodj Imbre Capitánysága, es Nánásj Mihálj Ur(am) Hadnagisága alat léuó legényel

Szauaj Péternét Ambrus Judith Aszont in facto adultery Urának keotót hűj keotelessege ellen ... etszakának ideien megh foghtatták [Kv; CartTr II. 1013].

7. a kapitányi tisztség ideje/időszakasza; perioada în care cineva deține funcția de căpitan; Zeitdauer des Hauptmannsamtes. 1590: megh az Bathory Istuan Capitansaganak eleotte volt, az en hazamnal vramnak elteigh valo menedek leuleonk az ado feleol [Szu; UiszT]. 1600: (Az örökséget) melliet az warhoz birtak Telegdí

kapitansagatol fogwa, eő kgmek megh zabadította, ez mostani zabadsagh zere(n)t [i.h. 15/214]. 1606: az Pereszi Istua(n) Vram Capitansagakor az Keczetiek tartiak vala ez Peres helyen diznajokat [i.h. 20/60].

8. ~ *alja* (had) egy parancsnokság alatti (sereg); căpitănie; (Heer) unter einem Kommandanten. 1661: Szamosújvárott egy kapitányság alját hagyott ő nagysága [TML II, 199 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithhoz]. 1662: Az fejedelem maga is nagy hamar lóra ülven, Kemény János néhány hajdúeregekkel előre elmegegyen, valahány kapitányság-alja fizetett népét segítősegöl bocsátván utána [SKr 338].

kapitányság-viselés kapitányi szolgálat; serviciu/funcție de căpitan; Hauptmannschaft. 1710: az atyám után is katonákat küldvén a fejedelem, csiki rákosi házanál árestálák, s kivivék Fogarasban. Hét esztendeig való kapitányság viselésiért erdélyi módon az lön a jutalma, hogy hét esztendeig s nyolc holnapig viseltetének ártatlanul vasat szegénnyel [CsH 149].

kapitányság-viselt care a avut gradul de căpitan în armată; als Hauptmann gedient. 1657: az havasali akkori vajda igen rosszul kezdvén viselni az szomszedságot véle^a ... reáküldé Jancsó Pál nevű csak egy kapitányság-viselt emberét ... nem foghaták meg az vajdát, hanem székből kiugratván, török közé szalada [KemÖn. 79. — ^aBethlen Gáborral].

kapitánytisz székely széki kapitány; căpitan al unui scaun secuiesc; Szekler Stuhl-Kapitän. 1622: Beldy Kelemen Vram Harom Zeky Capitan tizt liwin fogatta wolt meg Kowach gergeltt mint az fele Malefactort [Hsz; Kp I].

kapitáha l. kapikiha

kapituláció¹ 1. (vár v. város) fel/megadás; capitulare (a unei cetăți sau a unui oraș); (Burg od. Stadt) Übergabe/gebung. 1705: a' Bajika vara(na)k kapitulatioja alkalmatosságával ... ot voltam [WassLt G. Papai de Turde bizonyosságlev.].

Szk: ~ *val feladja magát*. 1708: a szásvárosi német capitulatioval feladja magát, és Szebenbe kísértetik [Kv; KvE 252 GM].

2. ~ *t tesz* (el)kötelezi magát; a se obliga; sich verpflichten. 1770: a diplomatica historiában kitett condițiilor hová lesznek, melyekben az őfelsége praedecessori a quantum iránt capitulatiót tett, törvényünknek s nemesi szabadságunknak megtartására és oltalmazására magát obligálta? [RettE 224].

kapituláció² békekötési pont; punctele acordului de pace; Friedensschluß-Punkt. 1619: Az perzsával való békeség teljességgel véghezment. Az békeségnek capitulatióit ultima die Augusti az divánba olvasták | Azmi Homonnai, Sorbán és Gáspár vajda ellen való tractát néz, abban is igen szorgalmatosan munkálkodam ... már az levelek mindenképpen készek Lengyelországba serio megírják, hogy ez mostani késebbi confederaciónak, capitulatiója szerint, kik esprese így vadnak, hogy „Sorbának, Homonnainak, Petráskónak semmi úton, sem szín alatt az három országra, Erdélyre, Mol-

dovára, Havasalföldre hadat gyűteni-fogadni az országban ne engedjenek” [BTN⁴ 316, 332].

kapituláris 1. káptalani; care este reprezentantul unui capitul; Kapitell-, Stifts-. 1677: Ha a' jóságok külömb külömb Vármegyékben, vagy Székekben volnának, azon egy Vármegyének és Tiszteknek authenticum rescriptumjokra, melyben a' dolog agítáltatott, más Vármegyebeli, vagy Székbéli Tisztek, avagy Mandatum mellett Itilő Mesterek, vagy Capitularis personak-is tartozzanak ki-menni és peragalni a' meg-ítült dolgot | végzetet, hogy a' Fejedelmek válaszsának és állásának-is, mind Fejérvári, 's mind Váradi Káptalanokban, és Colos-Monostori Conventben, jo lelki ismeretű, és azon hivatalnak meg-felelésére elégséges tudományu alkalmatos embereket, legaláb három három személyből állókat, kiket a bé-álláskor a' több Capitularis Collegák előtt, egy Itilő Mester, avagy Cancellarius, avagy Secretarius előtt erős hittel kötelezzenek ad fidelitatum, taciturnitatem, conservationem, requisitionem, literarum transnptionem, extraditionem, legitimam-q(ue) executionem, kiknek a' szokot Káptalani pecséttek-is kezekbe adattassanak [AC 101, 207].

2. székes káptalani, székes káptalanbeli; al capitulu-lui; vom Domkapitel. 1694: Mivel vacált a leordinumi püspökség, akartak az capitularis papok püspök-fejedelmet választani [IIAMN 333-4].

kapitulum¹ l. káptalan

kapitulum² számadásbeli tétel; poziție; Posten. 1585: Legh elseoben az eo Zam Ado Regestumaban Prouentus-on kezgien mindent eleo Zamlaln, Elseo Capitulum-a penigh ig legien, Iria megh Meny Buzaja leót az feoldbeli Wetemenybeol, Meny leot az Molnokbol, Meny leót az Meray dezmbol Mayorsagbol, egy summaba megh tartozzek mondany Az wegiben ezen Capitulumnak megh mongia, hany keobleot teóth penze benne . Ez legien prouentussa Irasanak elseo Capitulum-a [Kv; KvLt Vegyes III/19]. 1586: Legh elseoben az eo Zam Ado Regestumaban^a, Proventuson kezgien mindent eleo Zamlaln, Elseo Capitulum-a penigh ig legien, Iria megh Meny Buzaja leót az feoldbeli Wetemenybeol | Comprehendallion^b minden Diuersakat, keozeonseges Aprolek keolchegeket, Vgmint lowakra, Zekerekre Es zolgakra valo keoltseget (: etelek kyweol :) ruhazatokat kowachioknak valo fizetgetest, effele keozeonseghes Aprolek keolchegnek haggya legh vtolszory Capitulum-at az eo Exitus Mutatasanak [Kv; PolgK 19, 21. — ^{a-b} Az isp. m.].

kapitulum-tartás a Szent Ferenc rendjéhez tartozó erdélyi bulgarita szerzetesek provinciájának gyűlése/tanácsa; sfatul/adunarea călugărilor din ordinul franciscanilor bulgariji din Transilvania; Rat/Versammlung der Provinz der siebenbürgischen Bulgariter. 1821: Déván a' Bulgarus szerzetesek Capitulum tartására 4 kupa szín Bor [Déva; Ks 105. 169].

A fenn említett rendre néve l. a bulgárus címszót és a hozzá csatlakozó jegyzetet. Vö. a káptalan, kapitulum 5. jel-ével.

kapkod kapdos; a încerca în mod repetat să apuce ceva; nach einer Sache haschen/greifen. 1640: Lattam

azt, hogy Bíró Pálnéhoz kapkodott az katona. Lába közé is akart nyúlni az katona, de nem engedte [Mv; MvLt 291. 233a-51a átírásban! Börvei Péterné Erzsók asszony vall.]. 1812: Grantzi pedig azon kapkodott hogy üthessen a Groffhoz [Héderfája KK; IB. Takáts József (45) vall.].

kapkodó kapdosó; care încearcă în mod repetat să apuce ceva; nach einer Sache haschend. 1842: a ragad-mányon kapkodo egér a pallora kötött etel el nyelésével az ütöt mindég maga ejti magára [Dés; DLt az 1844. évi iratok közt].

káplán capelan, preot ajutător al parohului; Kaplan. 1570: Minden Templumba ket predicator legien De hogy azok a kaplanok Terhetis ely viselhessek, Ew kegek Borbol bwzabol aggya nekyk azt myth Ennek eleote az kaplanoknak Adoith [Kv; TanJk V/3. 5a]. 1593: balint papot fejedelem kaplaniat wízy Zengelj Istuan 2 lo-uo(n) huniadig f l [Kv; Szám. 5/XXI. 111]. 1646: Kaplannak valo fizetes [Mv; MvLt AAll. 6]. 1686: Gerdalyi Cápány Henrich Georgig (!)^a [Gerdály NK; UtI. — "Sajátkezű aláírásban]. 1759: a Káplány uram Cseledjei gyujtatták meg az erdőt [Gergelyfája AF; Told. 42]. 1765: Tisz Esperest Soos Ferentz . Tisz. Ifju Verestoi György uramat maga káplánnának választotta [Kv; KvRLt I. B. 1: 215]. 1785: a pénzt méltóztassék tsak ide a Káplányomnak küldeni [Szentbenedek SzD: Ks 21. XV. 33 gr. Kornis Zsigmond gr. Kornis Istvánhoz]. 1816: fenyő fa rájáru ablak az Cápány házára vágva [Jobbágyfa MT; BálLt 67].

Szn. 1402: Kapplan [Kv; Csánki V/316].

Hn. 1693: Káplán földé. Káplán tanorokja [Szentmiklós U; EHA].

Szk: udvari ~. 1800: Ádám Bocskor mpa Udvari káplány [O.fenes K; JHb LXVI/46]. 1828: Udvari káplánnak 36 veder^a [Marosillye H; Born. F. IIa. — "Bor].

kápláni segédlelkész, biz kispapi; de capelan, a(l) capelanului; Hilfsprediger-. Szk: ~ bér. 1806: Fizettem a Szász Városi Residentiának káplányi bért [Tresztia H; Ks 109 Vegyes ir.] * ~ fizetés. 1789: T. Ifjabb Intze Samuel Atyánkfiának a' szokott kápláni fizetés az Eklesia Fundusából Esztendőnként ki adattassék [Kv; SRE 258-9]. 1840: Kápláni harmadrész fizetés [Nagykapus K; KszRLt] * ~ hivatal. 1742: Tiszt. Sós Ferentz Uram öreg rend és erőtelenségre jutott Atyánkfia helyett Tiszt. Tudós Batzoni Máté Uram helyett mind eddig ditsérete-sen a' Kaplani Hivatalban szolgált [Kv; SRE 177] * ~ parochia segédlelkész lakás. 1728: Vagjon a Kaplanyi Parochia holot regen a kis Pap lakot a Piaczon [Szgy; SVJk].

káplánság segédlelkésség; calitatea/funcția de capelan; Kaplanei. 1720: emlékezvén a T.Consistorium-ma jo igiretire, midon T. Viski Pál uramat (!) T.Püspök a Soós Ferentz uram melle Caplánságra hivatalt adotht, hogy ha ki az T.Ministerek közül . . . decedál immedia-te eo kglmé(ne)k harmadik Papságra hivatalt adunk [Kv; SRE 133-4]. 1732: Applicáltam magamat Tisz Bonyhai György ur(am) Erdélyi országai Rftus Püspök és M. Vásárhelyi fő pap hejében valo káplánságra [ArJk 39]. 1765: én . . . elsőben káplánságot, azután penig

ezen Ecclában valo actualis Papságot consequaltam [Kv; DobLev. IV/215 Soos Ferentz esp. nyil.]. 1806: a Trésztiai káplánságerát a Sz Városi Resident(jának) 1805-re ki fizett(em) 20 véka^a [Dédacs H; Ks 109 Vegyes ir. — ^aTöröküzát].

káplár 1. vmilyen altisztí rang; unul dintre rangurile de subofiter; Rang irgendeines Unteroffiziers. 1667: Olasz Ferenczre bizná Kegyelmed, Hunyadban szerez-nének vagy 15 legényt ugyan az javában s egy jo értelmes kaprált, bár feleségesek lesznek is, mindjárt ez külső vár-ban csináltatok nekik lakóhelyt [TML IV, 23 Keczer Ambrus Teleki Mihályhoz].

Szk: ~ módjára. 1783: az instantiat a fenekekre tet-ték, a' mint mondják —, s ott irtak Resolutiot, de Mo-gyorofoa pennaival Kaprár módjára [MNY XXXV, 270].

2. tizedes; caporal; Korporal, Unteroffizier. 1672: 28 Novembr(is) az Kallai Nemeteket meg fogadván esze-zint fizetetek (!) Káprárok^a f. 5 // Tizedesek^b [Utl. — ^aKöv. négy név fels. ^bKöv. tíz név]. 1681: Káplár Joannes Ebner f. 5. Káplár Ferdinand Sifofski f. 5 [Utl.] | Conventioja Hunyadi várbeli kapus Nemeteknek Hó pinzes fizetése, hat hetre rendeltetett. Kapral, Ken-nyér Andrásnak, hat hetre hat forint [Vh; VhU 643]. 1708: Bezerédi próbált, nagyhirű vitéz ember volt, ki is ezen re-volutioban capráron felyül való német tisztet 72 ölt meg együtt és másutt [SzZs 510]. 1729: Az itten valo Caprált, és a Kapitánj Vrammal tolmatsoskodó Németet hallot-tam hogj egj nehanjszor huntzfuttal szittak Fo Biro Vra-mot [Sövényfva KK; TSb 51]. 1771: egy részeges Lovas katonák káplárja is keresvén Szabó Ferkőne szállását és rá nem találhatván a káplár erővel bé akart bujni az ablakon [Dés; DLt 321. 16b Borbara Szölösi cons. nb Ladislai Mak (25) vall.]. 1779: Josephus Kupán Korpo-rál (41) [Martonfva Hsz; HSzjP]. 1835: Armálisták kápl-lárja Nagy Laszlo [Szentimre MT; BalLev.].

E régiségbeli tisztségnev nem azonosítható a mai altisztí tizedes ranggal. mégis kénytelenek voltunk ezt a rangjelölést elnevezést használni. Az I. jel. alatti egyetlen adalékban a káplár vmilyen a tizedes feletti altisztí rangot jel-öl; ezt egyetlenül is külön jel. alá kellett vonnunk.

Szn. 1768: Káplár Jánosné [Martonos Hsz; HSzjP]. **Szk:** dragonyos ~. 1763: egy Dragonos káplár más köz emberrel . meg verte, hurczolta, kergette, rugol-doza [Lisznyó Hsz; HSzjP]. 1802: ekkor minthogy ve-szekedtek az ott jelen volt Dragonyos Káplár mondotta nékiek, mit veszekedtek [Déva; Ks 115 Vegyes ir.] * *exekutor* ~. 1738: Executor kaplarnak egetbort akavi-tat de. 6 göngösinenit halvan [Kvh; Bogáts 13] * *jubilált* ~ obsitos tizedes. 1841: ezen gyűlés alkalmatosságával megfogadtattak tehénpásztoroknak ezen 1841-dik évre gyalog katona és jubilált káplár Miklós János és ugyan Miklós József az tavalyi bérré [Taploca Cs; RSZF 201] * *jubilátus* ~ 'ua' 1803: Székely Gyalog Katona Jubilátus káplár Veress Josef 50. esztendő [Maksa Hsz; HSzjP]. 1824: Bagotaji Samuel jubilátus Káplár | Köpec 1821 Botz Dávid jubilátus káplár [Köpec Hsz; Köpeci lev.]. 1843: Egerbegyi^a Jubilatus Káplár Nemes Tolvaj Ferentz ada kezünkbe egy utasítást [T; Tolvaj lev. — ^aTA] * *kontrás* ~ '?' 1833: Mű neveinket alább irtak adjuk ezen bizonyitto írásunkat^a irtám én Motok Ján-nos mp Contrás Káplár és Nemes [Szeszcsor F: TL. — ^aKöv. a részl.] * *lovas* ~. 1767: Lovas káplár Kádár Fe-rentz [Uzon Hsz; Kp IV. 247] * *obsitos* ~. 1783: Libit-

san David nevezetű Absitos Kaplar [Kissolymos U; Márkos lev.] * *verbunkos* ~ toborzó-káplár. 1843: a' verbunkos káplár ötet a piazton megverte [Dés; DLt 793].

3. *tizedes* ~ falu- v. városbeli tized előjárója/felelő-se; responsabil al unui sector dintr-un sat sau oraş; Vorsteher od. Verantwortlicher eines Dorf- od. Stadt-zehntels. 1823: megh érkezvén Thorotzkora . osztot-tam fel az Helyseget löckre^a s tettem tizedes kaplarokat [T; Bosla. Szigethi szb kezével. — ^aOlv. tizedekre].

Ha. 1729: kaprallal [K; Ks 7. XV. 13]. 1739: Káprár [Hsz; ApLt 3.]. 1741: káplár [Mezősályi TA; Ks] | kap-rar [Miklósvár Hsz; HSzjP].

káplár-alja kb. szakasz; cáprarie; Korporalschaft, Zug. 1703: Azon sánczon építettő officereknek és egy káprál-alja németeknek az utazásokon rájuk valo köl-tiségeken kívül adtunk búzát cub. 10. zabot cub. 36 [Csik-szereda; SzO VII, 113].

káplárné tizedesné; soție/nevastă de caporal; Frau des Unteroffiziers. 1817: Fabján káplárnétől kölcsönzött a communitás a procator fizetésére, melyet meg is fizetett Rft 95 [Bodos Hsz; RSZF 302]. 1831: ez az öszvekelés

Kövér káplárnénak tokmálásából. erőltetéséből esett [Angyalos Hsz; HSzjP] Gyalog katonáné Pető Pé-terné Csulak Borbára (46) vall.].

káplárpálca tizedesi bot; baston de caporal; Korpo-rals/Unteroffiziersstock. 1727: az Aszony keményen meg veretetvén nem álhatván a' káplár Páltzát el szőköt [Százazpatak Hsz; HSzjP]. 1828: a' Bellegarde gyalog Regementjéből el-szökött Vice Káplárnak magánál volt egy Káplár páltza [DLt 383 nyomt. kl].

káplárpálcányi tizedes-botszerű; asemănător unui baston de caporal; korporals/unteroffiziersstockartig. 1813: Pop luont Káplárpaltzánni patzaval (!) meg ve-rette Romontzai Ur [K; KLev.].

káplárság tizedesség; rang de caporal; Rang des Korporals/Unteroffiziers. 1778: Pataki Ádám igen jó katonának való ember volt . de mégis egy káplárság-nál többre nem mehetett, mivel szörnyű részeges és kur-vás volt nyavalyás [RettE 388]. 1787: egy absitos káplár-ságot viselt embert szegődtem feleségestől együtt kik(ne)k jo indulatjokat látom minden dologhoz [Ben-cenc H; BK; Bara Ferenc lev.].

kápli ? sapka; şapcă; Kappe. 1820: Egy Fekete Bár-sony Kápli Egy nagy fekete Sejem Keszkenyő [Mv; Told. 19].

kaplyoni a Kaplyon (SzD) tn -i képzős szárm.; deriva-tul format cu sufixul -i al toponimului Kaplyon/Cop-lean; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kaplyon. **Szn.** 1672: Kaplyani Suska [SzJk 120].

Hn. 1725: Kaplanyi út. kaplanyi országot [Dés; DHn 34]. 1864: Tul a' vizen Ispotalyi szanto a Kapjoni utnal [Dés; EHA].

kapó I. mn szk-ban; în construcții; in Wortkonstruk-tionen: *deákokba* ~ *asszony* kb. diákokkal kikezdő/összeakaszkodó asszony; femeie care umblă după elevi;

mit Studenten anbäuelnde Frau. 1823–1830: Ez a Zilai feleségül vett volt egy ifjú leányt aki nyelves, de utoljára vén férje mellett kikapó, vagys inkább deákokba kapó asszony lett volt [FogE 295] * *jószágon* ~ *ember* birtokon kapkodó/birtok-kaparintó ember; om cáruia ii place sã acapareze moșii; nach einem Besitz greifen-der/haschender Mensch. 1753/1781: Josika Imre ur . igen Józsağon kapo ember [Tekerő H; JHb LXXI/3, 312] * *kétfelé* ~ *ember* ide-oda kapkodó; care tot încearcă să apuce ceva; hin und her greifend. 1785: Igaz: hogy jó kétféle kapo ember volt Néhaj Jantso János feleségivel edgyütt [Kvh: HSzJP Mathias Pongrátz (52) vall.] * *prédán* ~ *hajdu* a zsákmányon kapdosó hajdu; haiduc/soldat care se jine de jefuri; nach der Beute greifender Heiduck. 1706: Kocsárdnál generális Pekri Lőrinc egy hajnalban reáut, és 1500-at levágván benne a futott-német öszveszedi magát, de vizont ráut a prédán kapó hajdukra [Kv: KvE 249 GM] * *világon* ~ *emher* kb. világi előnyökön/javakon kapdosó ember; om acaparator de bunuri pămîntești; nach weltlichen Vorteilen/Gütern haschender Mensch. 1753/1781: Josika Imre ur, igen világon kapó nagy hatalmu ember volt . igen ravasz [Balsa H; JHb LXXI/3. 292]. 1779: Gr. Bethlen Elek úr Szép literatúrájú és tudományú, jámbor, istenfélő ember volt, de minthogy nem volt világonkapó ember, semmiféle tisztséget nem viselt [RettE 398].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare substantivală; substantivisch gebraucht. *Szk:* *másén* ~ a más birtokán kapdosó, kapari ember; persoană care acaparează bunurile altcuiva; nach dem Besitz/Gut eines anderen greifender Mensch. 1764: Láposi sem birta az Eke András földét, mert nem volt a másén kapo [Buza SzD; JHb IV/13] * *más vagyonán* ~ 'ua.; idem'? 1809: némely más vagyonnyán kapok olly bal hiedellemmel vagynak, hogy erőszakoskodásóikért a mostani törvény szűnés alatt meg nem büntetethetnek [UszLt ComGub. 1558].

kapocs I. (ékszerszerű) ruhakapocs; copcie (asemănătoare unei bijuterii); (verzierter) Kleiderhaken. 1552: Ez előt való időbbe egy ieles menyeközébe aleg láttál két selem ruhát: De most minden tölchergyártóné selem ruhába mórál. A sok gyűrőket, Boglárokat, kapchokot, <k>esentyüket etc ki számalhattya meg! [HeltDial. G 8b]. 1568: Vrsula Consors Benedicti lakatos fásása e(st) hogy az leannak vala keth kwswntywwe es három bokor kapchyi [Kv: Tjk III/1. 159]. 1573: Anna Eotthues Elekne Azt vallia hogi az Azzony Rwhazatal parta Eowekel gywreokel kapcal gazdagon volt, Latta Nagy zok kapcayt kyket azt Monta az azzony hogy tyz hean Zaz [Kv: Tjk III/3. 169]. 1600: Kalotazegy Benedekne Anna azzony vall . . . ket coweys voltanak . . . kapchay, és zoknyais palastais vala [Kv: Tjk VI/1. 513]. 1611: Egy altal teordeleses palastra valo kapocz, Turkeses geiongeos dupletos mind az alja, mind az oldala [Kv: RDL I. 88]. 1629: egy elrontot magiar Orszagi kapczot küldéot vala hozzá(m) hogy megh uegiem, es megis veöm [Mv; MvLt 290. 147a]. 1732: Egy alamodi tettzin Süveg dromezellen aranyos Sinorral kapcsokkal | Egy Viseltes dolomany Török kaméllot kapocs és Gomb Nélkül [Kv: Ks Kornis Zsigmond lett. 6. 9]. 1763: Egy Ingre valo Tseh gyémánt ezüstbe foglalt kaptok [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lett.]. 1821: Három Kapats [Mv; MvLev.].

Szk: *apró* ~. 1573: Katalin nehay Buday Zabo Ianos-ne Azt vallia hogy az Azzony Nagy szep Approlek Ezwt Mywet elch hozot eleoh Rwhaiaaba appro kapchokat mint zazig valot [Kv: Tjk III/3 168] * *aranyos* ~. 1602: ket aranias kapcz, es ket aranias teo [UszT 19/53]. 1606: Menthwnk wala Köhalomban Sokadalomba, ot vala Zöke lörinczneis cõ hat vöt egy Aranios kapcziot [i.h. 20/310 Néhaj Dobaj Péterné Piroška löüetej vall.]. 1732: Egy hollo szin Uy Sellyem káméletbol valo nvári dolomány aranyos kapcsokkal Gombokkal | Vas Szinü Nadrág 12 pár aranyos kapocsal [Kv: Ks Kornis Zsigmond lett. 5–6] * *hogárhátú* ~. 1696: két rendbeli ezüst aranyas dolmánra valo Gombok bogárhátú ezüst kapcsok [Kv: DLT Fasc. 146] * *ezüst-aranyos* ~. 1674: Tizen-négy bokor. Aszszony ember(ne)k valo eöreg h ezüst aranyas kapots [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lett.]. 1738: Egy hitván Sellyem váll ezüst Aranyos kapcsokkal [DobLev. I/171] * *ezüstös* ~. 1591: Mikor zeredan Thamasfaluor^a Jwvek, Bogártelken^b alol talalek ket zekeret Ezwtos kapcz is vala az azzoni zokniaian [Kv: Tjk V/1. 107 Zanto Pal Merai^c jb vall. — ^{a-c}K] * *gyöngyös* ~ 1573: Feierdy Kato Azt vallia hogy Puskas gaspar kwldeot volt Aranyas geongies kapchakatis zoknyara valokat [Kv: Tjk III/3. 169]. 1637/1639: Egy bokor palastra valo Gyeongyos Turkeses Kapocsy [Kv: RDL I. 111]. 1665: Gyulai Samuel Ur(am) adot be az B. cehnek Zálagul egy pár palástra valo aranyas, gyöngyös kapczot [Kv: ÖCJk] * *háromszegű* ~. 1736: Egy zománczós Pésma Tarto 2 háromszegű kapócsal 1 lótban s egy Nehezékben [Kv: RLT Somai Sándor és Sára lett.]. * *karikás* ~. 1634: egy ezüst kapcziot eleo von, az mely karikas kapocz vala [Mv; MvLt 291. 8b] * *köves* ~. 1560: Egy Bokor Eoregh Ezusth aranias kewes Kapch [JHb QQ Temeswary János reg.]. 1732: Egy arany drága paszomántos öv, ezüst aranyos, és köves nagy kapcsokkal szép munkás cziráddakkal [Kv: Ks Kornis Zsigmond lett. 7] * *lapos* ~ 1732: egy nagy utazó téli mente . . . a Gombok alatt egy ezüst arannyos Zamanczos nagy lapos kapocs [Kv; i.h. 5] * *morvai* ~. 1599: Bodony Mihály Hozot Bechj Marhatt 20. Múrway Hat gereznat — // 24. 42 fl. Múrway kapsott 1 // 26 [Kv: Szám. 8/XIV 43 hj] * *négyszegű* ~. 1682/1687: 1. Attam egi Ueres Poszto Angliai Uy Szokniat Tizen Niolez bokor Feier ezüst Negi szegű kapcsok raita 2. Attam Egi kek Angliai Szokniat husz bokor Ezüst Negi szegű kapcsok raita [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.] * *sima* ~. 1733/1813: egy ajjában szótt zöld-aranyos szoknya vállastól, mely váll zöld aranyos tarczal ket sor arany szélyes tsipkével és husz pár ezüst sima kapottsal [Kv; SLT XLII. 6. 30 P. Horváth Krisztina végr.] * *türkisz* ~. 1637/1639: Egy bokor palastra valo Gyeongyos Turkeses Kapocsy [Kv; RDL I. 111] * *virágos* ~. 1611: Eott pogan Penz egj kws úiragos kapoch teob aprolek ezwtel egiwt niomnak p 39 f 6 d 50 [Kv; RDL I. 88]. — L. még *ezüstkapocs* al.

2. vaskapocs; crampon; Eisenhaken | ácskapocs; scoabă, clemă de dulgher; Klemmhaken, Bauklammer. 1588: Razmannelot veottem keet sing vassat d. 16. Ezen vasbol chinaltattam az torombelj kutt gardaiara keet kapchiot [Kv; Szám. 4/I. 29–30]. 1594: Was wettel Az Srampokhoz vettem 20 Sing vossat f l d 60 . . . az Srampoknak, vettem kapchynak 10 vossat . . . d

80 [Kv; i.h. 6/VIII. 109–12 Casp. Semel sp kezével]. 1673: Agiu tengelyét feljűl szorito kapcsok [Fog.; UF II, 541]. 1757: a Malomnak egész oldalai a Kaptokból és heveder fáiból ki szakadozván a Viz felé meg indult alapottya, hogy ha nem corrigaltatik az egész Kópados magával a Vizben ne huzza [Nagyernye MT; LLt 129]. 1786/1787: Egy Fűrész Malomhoz tartozó Vas Szerszámok kerekre valo Fogas Vas Karika és három Kapacs 2/64 [M.valkó K; BetLt I]. 1835: Vettem vasat az Kashaz Kaptaknak negy rudat [Betlensz-miklós KK; HG]. 1842: A' Csiga Tárgy annyira el juggalodott és hasadozott a' kapcsokkal a' használat által hogy közelebből az belső hidhoz bé verendő czövekekhez nem használható [Dés; DLt 1547].

Szk: foglalo ~. 1598: az uaralia malomra ualo kolczegy . . uottem egy apro uasat az folio kore foglalo caphot d 10 cynaltak [Kv; Szám. 7/XVI. 119] * kádározo ~ 1788: Egy kádározo kapots [Mv; TSb 47] | 1 Kádározo kapots . . 1 [Szentmargita SzD; Ks 67. 47. 27]. 1865: Egy kádározo kapocs [Szárhely Cs; LLt] * mutteres ~ 1852: Az első víz kerék a szorito pántok helyett, négy helyen, külön két srofos, mutteres kapcsokkal van el látva [Km; KmULev. 2 malomlelt.].

3. 1756: A Nagy kapu felső szemöldök fáján vagjon Négy Cserefából Csinált Láb, vagj is kapots, melyek felette lévő alaton szarvazattját jo Sendely fedél alatt a kapu felekhez foglallyák [Branyicska H; JHb LXX/2].

4. szekérrész; parte de căruță; Wagenteil. 1776: a' Czigánnak hogy a' Groffné Hinto kerekire egy Kaptot csinált, és a tókarikákat ujra verte fizettem Dr. 12 [Mezőmehes TA; WassL]. 1794: Egy Udvari Lo után valo vasas tár Szeker Nro 1 Melyben ezek a hibák két kerekhez Lántostol a hátulso felhértnek egy darabja pánt és felhértz vasastol és két kapocsal együtt [Gyalakuta MT; TSb 17]. 1827: Más szekér négy a párnát a' tengelyhez szorito kapots [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

5. csat; cataramă; Schnalle. 1621: Eo felesege^a paranczolu(n) hogy Tokotis csinalljanak hozza . . Az kapczajhoz veottem . . rezet Zigjarto Mihajlot f — 16 [Kv; Szám. 15b/IX. 83. — A fejedelemasszony. Az órához]. 1807: El vitt 1. kardat hüvelyestől, és kaptastól [DLt 673 nyomt. kl].

6. hajcsat; agrafă de păr; Haarschnalle/spange. 1823-1830: 1796-ban Németországban láttam a kisasszonyok hajait fonatlan . . valami háromujnyi szélességre vékony csontból csinált kapocs közé befoglalva [FogE 67–8].

? ◇ Hn. 1786: a Kapots tetőn felyűl [Burjánosóbuda K; BHn 45].

Ha. 1589: kapch. kopoch [Kv; KvLt Vegyes I/2. 30–2] | Capsot [Kv; Szám. 4/VI. 17 Stenzely András sp kezével]. 1600: kapcziat [Kv; i.h. 9/VIII. 3]. 1742: kaptakon [Pókafva AF; JHb XXV/58]. XIX. sz. eleje: kaptsak [Kv; Pk 2]. 1821: Kaptsak(na)k. Kaptsakat [Mezőmehes MT; MRLt]. 1823: Kaptsat [uo.; i.h.]. 1849: kapacs [Mv; MvLev.].

kapocsa szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ruhaszorító ~ kb. fa ruhacsipetű; círlig (de lemn pentru rufe); hölzerne Wäscheklammer. 1826: A' Szárazton ruha szorito kapots fák [Varsolc Sz; Born IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

kapocsforma kapocsszerű; in formă de copcie; haken/schnallenförmig/artig. 1757: aranyból való. 5. kisdeg boglárók . . aranyból való kapots formára tsinált 6. boglárótskák [Marossztkirály MT; Berz. 3. I/11]. 1823–1830: nevezetes lett osztán a pozsonyi vál . . hátul a válnak volt kemény halcsontból kiálló két ujj szélességű farka egy nagy kapocs forma horoggal, melybe hátul a szoknyát akasztották, hogy az ezt feljebb vesse [FogE 66].

kapocska 1. (ékszerszerű) ruhakapocs; copcie asemănaătoare unei bijuterii; (verzierter) Kleiderhaken. 1637/1639: 1. Szoknyara ualo viragos kapocska — p. 9 — f. 4 | Egj fel bokor viragos, nyestet agas regi forma kapocsj mas egj ola forma lapos viragos fel kapocsikual egjűt njom p. 26. f. 8 d. 26 [Kv; RDL I. 111]. 1720: ket ezűst gombocska, 4 ezűst karikácska, valami kapocskák Nro 8. ket kis bogláróciska [Kv; Pk 6].

2. ácskapocs; scoabă, clemă de dulgher; Klemmhaken, Bauklammer. 1640: Tatrosi Nagj Ja(nos) panczel Cheben malom Hazara ment eyne(k) ideien molnarinak zekerczeiet furuiat, kapoczkaiait el<vitt>e [Dob. Ks 90]. 1696: Kapoczka Atsnaq valo no 1 [Bethlen SzD; BK]. 1726: Egj szekertse (!) Egj Uy kapoczka Három furu [Kv; Pk 6]. 1816: Egy nagy Kapotska . . Egy kupás, és egy tollas vész [Varsolc Sz; Born. IV 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

kapocs-tisztítás kacsolás, kacstisztítás; tăierea circeilor; Rankenabschneiden. 1809: A Szőlőnek nevezetes munkája a hönalj-tisztítás vagy is a második kapállás és kötözése a Csonkázással a Kapots Levél honyaj tisztítással együtt, mely ha illendő módon nem folytatatik árt a Szőlő Termésnek [KS Szilágysági girókuti és kövesdi tiszték ut.].

kapogat a primi din cînd în cînd; ein bißchen bekomen. 1710: csak fára többet adtam eddig háromszáz forintnál. Más becsületes főrendek is noha néha-néha, ki nek közel^a volt jószágá, kapogattak valami keveset magok számára, de amellet bizony mindeneket elkölték [CsH 377. — "Nsz-hez].

kapoldozik kb. (füvet) harapdos/legeiget; a paște smulgînd iarba în repetate rînduri; (Gras) weiden. 1804: mikor az ókrököt el hajtotta Pap János kapoldoztak az ut mellett az ókrök, az után tsak hamar hat kialtnak a Janosi Miklos Uram fiai Pap János(na)k hajtsa el onnan az ókreit [Pálfa U; Pf Pál András (34) szabad székely vall.] | mint hogy az ókrök el eheztek volt, az ut félen kapoldoztak . . az ókrök pedig sem fűbe, sem gabonába nem voltak, hanem az ut félen kapoldoztak [uo.; Pf Dömötör György (19) szabad székely vall.].

kápolna capelă; Kapelle. 1600: a miért az kett fel peöres wezekedik, az mind keözwł Peter Gereb birta, az kapolnatis eö chenaltatta az Pap hazatis [UszT 15/51 Kadar Lukach (75) Zenth Mihaly Zabad Zekelj vall.]. 1605: Az Kapolnaba(n) Alabastrum keöbeöl czinalt három Oltar vagion [Gyalu K; Sennyei 11/47 fej. inv.]. 1630: Kapolnat . . . bikesigesen birtak Horvat Lazar Vramek [Kackó SzD; Ks 90]. 1650: az feleségem . . . az Doboka(n) levő kapolnat hiaztassa be [Kv; JHb III/7].

1697: Szent Márk Evangélista napián nalunk az Kotormányi Kápolnánál lévén Devotio-Bucsu [Kotormány Cs; CsJk I]. 1761: a Branyitskai határnak felső forduló-jáb(an) lévén egj régen építet de egészen desolálot dot temetségre építet Kápolna [Branyicska H; JHb XXXV/41]. 1816: két ajtó nyilik az Capolnaba tollas kolcsal nyitatik [Jobbágyfa MT; BálLt 67].

Szn. 1614: Kápolna Janos [Bethlenfva U; BethU 126].

Hn. 1590: az Kápolna hagioaban [A.boldogfva U]. 1592: az Kápolna eoswenie mellet. Kápolna mezeye [Fancsal U]. 1606: az Kápolna hagoban [Szentmárton Cs]. 1608: az Czere feoldiben az Kápolna fele [Kalotaszekirály K; KHn 50]. 1711: also Kápolnában (sz). az Sűrű Felső Kápolnában (k) [Kissolymos U]. 1720: az erdő alatt. Sz: Margitt Kápolnáján fellyjül a Szénasság között [Szentimre Cs]. 1722: az Kápolna Völgyin [Nagyalmás K; KHn 311]. 1744: Kápolna Kutyánál [Bölon Hsz; INYR]. 1754: Kápolna Szerbenn [Vajdasztiván MT]. 1751: azon Utromban fel tött föld az Szént Antal kápolnajához valo [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 11]. 1757: Kápolna Utzában [Taploca Cs]. 1766: a Boldog Aszszony Kápolnájától fogva a Várig fekvő M.G. Urak lábja [Doboka; DHn 13]. 1770: A Kápolna nevezetű helyben [Disznajó MT]. 1803: Kápolna teriben [A.jára TA]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

kápolnabeli, kápolnabali a Kápolna hn *-beli* ~ *-bali* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-beli* ~ *-bali* al toponimului Kápolna; mit dem Ableitungssuffix *-beli* ~ *-bali* gebildete Form des ON Kápolna: a Kápolna nevű helyben lévő; care se află/găsește în Kápolna; im Ort Kápolna befindlich. **Hn.** 1711/XIX. sz. *eleje*: Kápolnabali^a [Kissolymos U; EHA]. — ^aÉrtsd: föld]. 1823: az Kápolnabali. az felső Kápolnabali föld [uo.; EHA].

kápolnáscka capeluja; Kapellchen. 1662: Báthori István azon harcon^a lovával és súlyos sebekben való elesésének emlékezetére építettett cseréphéjjazat alatt levő kápolnáscka ma is fennvagon [SKr 517. — ^aA kenyérmezei csatában 1479. okt. 13-án]. 1724: Bosi Miklos vr(am) Ő Kglme maga ... fateala hogi a' Bosi^a Kápolnáscka földéért a megye Közönséges buzajabol adtanak buzat metr nro 6 [MMatr. 301. — ^aMT]. 1742: egj kis bólt hajtásos, ugjan tsak padimentumos kápolnásckára külön külön ajtok nyilnak [Gyeke K; Ks 4. VII]. 1767: Egy Kápolnáscka is ... vagon [Csapó KK; Berz. 3. F. 7. C. 6]. 1781: ezen Kápolnáscka bólhajtás alatt vagon [Pálos NK; Hr].

kápolnahely kápolnatelek; loc de capelă; Kapellengrund. 1800/1802: Sz Imrei^a Ketskés György, a' Seprődi kápolna helyi tágosítására örökösön adott, harmintz négy quadrát ölből álló helyet [MMatr. 240. — ^aMT].

kápolnás cu capelă; mit Kapelle. **Hn.** 1774: Az Kápolna mellet [Gyalu K; EHA].

kápolnásoláhfalu a Kápolnásoláhfalu (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kápolnásoláhfalu/Căpîlnița; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kápolnásoláhfalu. **I. mn** Kápol-

násoláhfalván lakó; care locuiește în Kápolnásoláhfalu/Căpîlnița; in Kápolnásoláhfalu wohnend. 1590: biro Marthon Kápolnas Olahfaly | Thamas Imreh kápolnas olahfaly Vrunck Jobb(gia) [Uszt]. 1600: Matis (?) Andras Kápolnas olahfalwj zabad zekely [i.h. 15/66]. 1606: Kápolnas Olah Falui Sigmond Janos [i.h. 20/307].

II. fn Kápolnásoláhfalu lakosa; locuitor din Kápolnásoláhfalu/Căpîlnița; Bewohner von Kápolnásoláhfalu. 1727/1751: asserálván azt a' Kápolnás Oláhfalviak hogy ezen Hargita Havassán már romlásban valo Kápolna az magok határookban építettett [CartTr II. XXX/3b határmegállapító ítéletlev.].

kapor márar; Dill(kraut). 1570: Recepta Contra Frigum doloris Vegy aspiomot partem I, Petrisolomot partem I, kaprot partem I, Levestökömöt partem I, Törd ozve Jol, es annak utanna ös^a erős echetet Reaia es fachard meg, oztan Annak az Viszeuel hincek meg az gyermek Ruhaiat es fekessek beleie, es Meg gyogyul [Nsz; MKsz 1896. 372. — ^aÖnts]. 1596: Veottem . Kaprot, tarkont d 8. Spinaczot d 3 [Kv; Szám. 6/XXIX. 142 Bachi Tamas sp kezével]. 1600: Attam . Kaprot d 2 [Kv; i.h. 9/III. 8 Szabó András sp kezével]. 1609: Fözettem Cedula igazito Vramnak I. Tal Etek Paret, kaprot, hagima leuelet [Kv; i.h. 126/IV. 155]. 1714: az kert veres hagyma, fok hagyma, murek, petresejem, kapor, kulomb kulomb fele salata tarkony, sálja szapora hagymával megh ékesítve [Kászonfelsőfalu; LLt Fasc. 85].

Szn. 1600: Kappor Miklos Sombori [Uszt 15/101]. 1614: Kapor Georgy jb [Szentmárton U; BethU 95].

Szk: sós ~. 1687: Sos Tárkony . . . Sos Ugorka Sos Kapor Tavalyi | Sos Tárkony in Vitr. no 3. Sos ugorka in Vitr. no 4. Sos kapor in Vitr no 1. [A.porumbák F; UtI] * száraz ~. 1679: Száraz kapor, ugyan feles [Uzdistszpéter K; TL. Bajomi János lelt. 138].

kaporcaszín 1751: Kaportza szín alsób(an) szőtt szoknyát [MNy XXXVI, 198].

kapormag sáminjá de márar; Dillsamen. 1595: Köment az mint ok szeretnek vala sohült nem vala hanem Kapor magot attam ertte . . . d 3 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 215 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1656: Ezen kamara-ban vagon egj fias deszka almarium, Meliekben szoktanak megot tartani . . . harmadik fiokjaban kapor magh circiter oct. 7 [Fog.; UF II, 153].

kapornya kápri; Capporis rupestris; capere; Kaper. 1586: Cosma Balint es Katonaj Mihaj Eniedre az Gülesre vittének volt eo kgmek Capornat Cancellar(ius) Vra(m)nak attam f. I [Kv; Szám. 3/XXIV. 19]. 1589: Az vr, es az Iffiak aztalara hozattam . . . Caporniat d. 5 [Kv; i.h. 4/X. 27–9]. 1620: Egy Masa Timsotul f — /40. Egy Masa Kapornatul f — /40 [Kv; KvLt Vegyes II/69 VectTr]. 1625: egj keues kapornat faolajat [Kv; Szám. 16/XXV. 168]. 1684: Lengyel országi vásárlások-ra adtunk Költséget ez szerint Platajczra f. 6 // — Habarniczára f. 6 // Kapornyára f. 2 // [UtI]. 1736: A kapornya volt minden éteknak jó izt adó szerszáma [MetTr 322]. 1751: Kapornya . . . Czitrom [Kv; RKA]. 1802: 1/2 lb Kapornya 30 xr [Déva; Ks 120. III. 8].

Szk: száraz ~. 1807/1818: 2 Lott Száraz kopornya [Mv; Told.]. 1808: 1/4 Font bors . . . 1/8 Font száraz

Kapornya 2 Loth mindenféle szer [Mv; i.h. 22]. 1813: Szároz kapornya [Mv; DLev. 3].

kapornyaolaj kápriolaj; ulei de capere; Kapernöl. 1678: Kapornya olajert f l // 60 [Utl].

kapornyaszin (de) culoarea caperei; Kapernfarbe. 1732: Egy Nyári Kapornya Szin mente Zöld aranyos materiával bélet [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 7]. 1739: Egy kapornya-szin Anglia Mentet Ezüst paszamentost Muszka orszagi Fejer belessel [Illyefva Hsz; HSzjP]. 1743: Egy Kapornya Szin ezüstös Virágos Materia Szoknya Egy Kopornya szín Anglia Poszto Mente [Marossztkirály AF; Told. 19]. 1760: Hat Sing Kapornya szín Sellyem [Mv; TGsz 2]. 1763: Edgy Asszon mente Anglia kapornya szín arany paszamenttal kötéssel Torkos [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tiszsa Ágnes lelt.]. 1791: kapornya szín Mente (: Kaprifaber :) [DLt hiv. nyomt.]. 1793: Kapornya szín fain mente [TL Conscr.]. 1816: Kapornyaszin közepű széles kék 's violaszin atlasz pántlikás szelű Selyem keszkenő [UnVjk 221]. — L. még RettE 80.

kapornyaszinű de culoarea caperei; kapernfarbig. 1759: (Vettem) Hat sing kapornya színű Velencei virágos Kamukát [Nsz; TSb 7]. 1866: Egy kapornya színű viseltes köpény [RLt].

káposzta 1. varzák; Kraut, Kohl. 1600: Veottem kapoztanak valo palántott heted fél szaz szalat f l d 14 [Kv; Szám. 9/XII. 68 Ígyártó Simon isp. m. kezével]. 1614: Minden kerttbeli veteményt is, káposztát petreselymet, Murkot, Repat az Ioszagban neüeltyen [Kv; AggmLt A. 83]. 1632: Vagio(n) egj káposztas kert, melib(en) káposztát zoktanak eztendónkint neuelni [A.porumbák F; UC 14/38. 191]. 1647: Azon kertben vagyon vetemenj vagion egj káposztanak es vetemennek valo kert [Marosillye H; VLT 55/5415]. 1749: ebben az Esztendőben tubákja, káposztája volt benne [Sszgy; HSzjP Dálnoki Pálné (56) vall.]. 1774 k.: Gergely Márton dohánynak káposztának s egyeb veteményezőnek usuállya^a [Marossztkirály AF; Told. 25. — ^aA deserta sessiót]. 1814: Vagyon . . . Egy Káposztás Kertyek, mellybe . . . meg terem másfél Hordora valo Kapasztaja [Moruc^a; CU. — ^aSzász-, később Aranyosmóric SzD].

Szk: *magnak való* ~. 1688: az vetemenyes kertben . . . Edgy néhány bokor magnak valo káposzta [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 7]. 1765: Vagyon magnak valo Káposzta és magyaro Hagymais egy kevés [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 9] * *magyar* ~. 1831: Töves Magyar káposzta háromszáz Fő találtatott [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8].

2. káposztapalánta; plantulă de varză; Krautpflänzling. 1588: Ecczer esmet kapoztat palántóth vltetek vala [Zsákfvá Sz; WLT Luc. Barlas jb vall.]. 1591: ez az en peresem ezt chielekette en raytam kapoztat akartam plantalny ott farkas lakan Seczy Lukaczy coreoksegebe(n) . . . ott az pala(n)tott ky szette kezembe(n) ott megh fogott es ereosse(n) taszigalt [UszT]. 1747: Káposztát ültetnek [Sár.]. 1756: Van egy pusztá Sessio . . . kápasztát ültettek bele dézmájáb(an) [Disznajó MT; Ks 23. XXIIb]. 1797: a kertész eléggé igyekezett s ültetett

vala káposztát is eleget, de a balha mind el emésztette [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

3. káposztás(föld), káposztavetés; vărzărie, cîmp de varză; Kohlfeld. 1600: A mi kar eset kenderbe es az kapoztaba(n) azis mind az kett ember diznaia miat eset [UszT 15/121 Ilona, Palfi Ferencz leania vall.]. 1611: az al peres zent lukacz euangilista nap^a tayba . . . ra leot hazamra oduaromban, ugy mint harom záz feő kaboztamot le kazalta [i.h. 41a. — ^aOkt. 18]. 1679: Másik veteményes kert 23 táblara vago(n) mostan ezekben, veres hagima, pár hagyma, Petreselyem, murok, káposzta, kék káposzta, veres Czekla [Uzdisztépeter K; TL. Bajomi János lelt. 139]. 1694: Káposzta kert vago(n) mindgyart alól . . . kiben nagy darabon vago(n) Káposzta [Kóvár Szt; JHb Inv.]. 1723: vagyon egy vetemenjes kert, küülette hitvánn kert benne káposzta, fuszujka [Boldogfva H; Born. Vegyes I. 16. f]. 1797: A Veteményes kertbe . . . Harom Tábla fuszujka . . . Két Tábla Ugorka . . . Két Tábla Dinnye egy Tábla Káposzta [Náznánfvá MT; Berz. 4. 22. N. 22]. 1849: Also és felső két veteményes porondom, pityókával, Káposztával, és többféle Zöldségekkel [Dés; DLt].

Hn. 1776: Káposzta szőlő alatt (sz) [Szászcsávás KK; EHA].

4. (betakarított nyers) káposztafő; căpăjină de varză; Krautkopf. 1586: az ő varban Varga Gaspar veot veolt (!) Masfel zaz feő kapoztat kit naponkent hordotunk, fiszettem erette f 2/16 [Kv; Szám. 3/XXIV 29]. 1591: szaz harmich ket feo kapoztamis veszet oda [UszT]. 1606: Relicta Orbanis sekely Helena fassa est az peter Kouaczj leanianu en mentem uala az Alpereshez engem hiut uala kapoztaért azt monda az alperes hogi eb agia s bestie agia az azoni rezze kapoztat el hozok de egibet ne(m) ada [i.h. 20/141]. 1677: Ez alkalmatossággal uram kültem eő Ngok számokra egy néhány fő uy káposztatt [Balázsfva; Utl]. 1726: együttis, másuttis azzal bestelenített es diffamalt, hogy én 33 fő káposztáját el loptam volna [Dés; Jk]. 1759: Gyergyóba Káposztát, Hajgmát s egiebet küldöt el adni [Nyárádsztásláló MT; Sár.]. 1788: most két lovon küldék: egy Dása friss vaját . . . egy Sos Sajtat egy vekányi zöld fuszujt, egy kevés borsot, hét fő káposztát [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

Szk: ~ *kérni*. 1572: Dely Martonne Marta, azt vallaya, hogy egy Nap estwefeleh vgy Mint vachorakor Ment volt Eő kapozta kerny Keomys Georgnehez [Kv; TJK III/3. 4] * ~ *gyaluló masina*. 1808: edgy káposzta gyalulo Machina [Bodola Hsz; BLt II. 11] * ~ *gyaluló pad*. 1781: egy kádotska s egy káposzta gyalulo pad [Szentdemeter U; Hr] * ~ *formájú*. 1790: Holitser káposzta Formájú Ugorka tarto Arszetli 2 Hollitsi Spárga formájú Arszetli pár l [Sv; Ks] * ~ *termő hely*. 1821: a Malomhellyin és porondon Káposzta termő hely [Maroskeresztúr MT; EHA] * ~ *t szó*. 1754: a Sűrödát (!) nekem adta Mátyás hogy káposztát Soztam beli [Buzd AF; Ks 22/XXIa]. 1774: káposztát sóztak minden esztendőben tiz káddal [Szentdemeter U; LLt Vall. 111]. 1798: Egy nagy Kád melyben Káposztát sóztak sózni [Vingárd AF; KCsl 5] * ~ *vágó gyalu*. 1744: Edgy káposzta vágo gyalu [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] * *apritott* ~. 1671: Egy kád aprított káposztát soztunk, Selyki Pétert bellé állatván meztőláb, majd csak nem két oraig tapodtattuk [PatN 79a] * *hasogatott fejes* ~.

1594: Az Varbéli hazakban ualo Inuentarium Az Eeles hazban Egi rakaas hasogatot fejes kaposzta No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 27] * *nyers* ~ 1585: vöttem Nyers kaposztat es vgorkat tormat d. 4 [Kv; Szám. 3/XXII. 53]. 1591: 4 January Nyerch zeoleott d. 6 7 January Nyerch kaposztatt az pechyenyehoz d. 3 [Kv; i.h. 5/X. 5].

5. szózott/savanyított káposzta; varzã acrã/murată; Sauerkraut. 1582: 6 April Ebedre wette(m) karazt lb 5 d. 15 Kabozta d. 4 Olay ratany az karazt es kaboztat lb. 3 d. 12 [Kv; Szám. 3/V. 13 Lederer Mihály sp kezével]. 1589: 6 Bederke (!) Sostey. 5 kad kapposztã Vagion Az haznalis 1 Bercenye Sos tey 2 Kad Kaposzta [Kv; i.h. 4/VIII. 3, 4/XII. 21]. 1632: Also Porumbaki^u Uduar haz Ezen pinczeben három hordo kaposzta N 3 [UC 14/38. 180–1. ²F]. 1647: Az Pincze Torkaban negy kad kapzta [M.királyfva KK; BK 48. 16]. 1718: Adott egy vidres kora Cseber Kaposztát [Usz; Pf]. 1747: vagyon edgy Hordo káposzta bé Sozva [Spring AF; JHb XXV/88. 5]. 1765: A p(rae)cedenti Ratione meg maradat Kaposzta Vasa 03 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 Szám.]. 1788: Panasza hogy egy kád káposztáját el vettem volna [H; Ks 76. VIIIc. 190].

Szk: ~ *kixedni*. 1698: edgy vas villacska kaposzta ki szedni valo [Köröd KK; LLt Fasc. 72] * ~ *nyomatni*. 1679: Kaposzta nyomtatni valo malom darab kő nro 17 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 108] * ~ *szedő villa*. 1857: Káposzta Szedő villa [Bodola Hsz; BLt II. 11] * (*bejel*)szózt ~. 1648: Belső pinczére be menvén ittis két kád szózott káposzta [Fog.; UF I, 939]. 1669: Ezen pinczeben vagion el szózott káposzta eöreg haddal [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. 1701: Be szózt káposztának es az eczetnek fele az Relictae [Kisolymos U; Blev.]. 1750: egy jo kád bé szózott káposzta [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 4] * *fojlott* ~. 1677: Kad Kaposzta vagion Nro 8. fojlott Kaposzta hordo Nro 4 [Radnót KK; UtI] * *fojtott* ~. 1679: Pincze Vagyon(n) itt: Tavalyi fojtott kaposzta, haro(m) öreg hordoal [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 109]. 1685 e. az Káposztás Pinczéreis hasonló ajto nyilik Melyben vad(na)k Ket hordoban fojtott kaposzta mindenk tel [Borberek AF; MvRK Lev. Urb. 17] * *hasábos* ~ sarvalt/gyalult káposzta. 1681: Hasabos Kaposzta, egi kis hordoal [Hátszeg; VhU 598] * *sáfrányos* ~. 1639: eccer ismét odafuta hozzám s mondá: ides Csizsár Jánosné asszonyom, ha az uram ideküld, hát mondjad, hogy te adtad az káposztát. Én kérdém, miért, s mondá, hogy az piacról hozták igen szép sáfrányos káposztát, azt hintém meg merkuriommal [Mv; MvLt 291. 195b–8b átírásban!] * *sós* ~. 1582: veottem . . . sos kaposzta feozny d. 4. Olay ratany es az kaboztához lb. 5 d. 20 | sos kaboztat weotte(m) [Kv; Szám. 3/V. 5, 21 Lederer Mihály sp kezével]. 1730: 3. kád Soos káposzta [Bibarcfva U; Berz. 16]. 1849: egy hordotska sos káposztát el éltek [Dés; DLt].

Sz. 1600: Fogaras tartományból minden háztól egy egy embert kíván, kihez, amint értjük az községnek semmi kedve sincs, mint az uraimnak az sós káposztához [SzO IV, 137].

6. káposztás eledel; mîncare cu varzã; Krautseise. 1570 k.: végeztük és engedték önékiek, hogy az uj mesterré lett tartozék az öreg mester(eknek) . . . adni, három tál enniva<lót>, egy káposztát, egy veder bort [Dés;

DFaz. 10]. 1585: Fözette(m) vgyan eö knek pentekre Egy talra 4 font karazt ratua kaposztara az arra d. 12 [Kv; Szám. 3/XXII. 53]. 1592: Az vrainnok feözetem Ebedeöt Kaboztat Dizno oryatt, oüas zalonat f — d 7 [Kv; i.h. 5/XIV. 215–6 Eppel Péter sp kezével]. 1595: Iöuenek az Lengyel kiraly követenek az Apat Wrnak elől küldöt szolgálai . Az Kaposztához Lengyel modra attam 1/2 Eyttel vaiat p(ro) d 10 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 188–9 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1609: Derekaso(n) hozza kezduen az kazalashoz voltak az olahok Nro 26 Feozettem egi eorwt nékiek kaposztaual [Kv; i.h. 126/IV. 414]. 1731: az Bellicus szekretariussanak attunk kenyeret kaposztat kolbaszt Bort oldalost [Kvh; Bogáts 8]. 1736: tehén- vagy disznóhús kaszálásával, ennél s az káposztánál magyar gyomorhoz illendőbb étet nem tartának ez régi időben [MetTr 322].

Szk: *kolozsvári* ~. 1832: a' világszerzte hires kolozsvári káposzta, 's más aprólékos hazai encsenbencseneknek hiánya [JHb P. Horváth Lázár Csáki Rozáliához Bécsből] * *olajos* ~. 1595: 19. July^a. Mert hogy az Olahsag böitelt^a, főzettem Olaios kaposztat nekik [Kv; Szám. 6/XVIIa 270 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. — ^{a-b}Valószínűleg a rákövetkező Illés-nap miatt]. 1621: Egi fazek olajos kaposztához Veotte(m) kaposztat. d. 5 olajatis egi fontot d. 5 [Kv; i.h. 15b/IX. 196]. 1625: Attam . . . Az vtra olajos kaposztat . . . d 10 [Kv; i.h. 16/XXXIV. 241] * *rántott* ~. 1823–1830: Midőn a diligentiára be kellett volna menni Marosvásárhelyre, valami rántott káposztát adtak frustukra. De én semmit sem ettem, a száz deák evett keveset, s midőn az inas vitte ki a káposztát, látván az asszony, mondja, hogy talán azok az úrfiak nem szeretik [FogE 112] * *sós nyers* ~ *pec-olajjal*. 1710 k.: Kiválképpen a káposzta nekem nemcsak étel, hanem orvosság is volt Nagy náthahurutban, erős hagymáz, forró hidegben, orbáncban próbáltam a sós nyers káposztát pec-olajjal, de ecet nélkül, jól megettem | Varsánapokon én böjtöltem a fogságban; de osztán in anno 1677. januariusban két hétig böjtölék egyvégtiben, ilyenformán: Ebédem: mint a fél kezem feje, annyi széles és hosszú piritott kenyér volt egy szelet, melyet szerencsen díóval dörzsöltem meg Vacsorám aszú szilva főve és szárazon, sós nyers káposzta pecolajjal, egy néhány dió, alma vagy aszú gyümölcs, egy szelet retek vagy nyers répa, de nem sok [BÖN. 514, 690] * *szalonnás* ~. 1637: Csizsár Pal mondá hogy nem jüsse oda fel ugj mond edes tars, most jól főznek szalonnas kaposztat, gyere edes tars [Mv; MvLt 291. 108b].

Vö. a *kékkáposzta* és a *vereskáposzta* címszóval.

káposztácska káposztavetésecske; varzã; Kohlsäätchen. 1768: Hagjma semmi sem lett . . . a káposztatska mutattya magát, talán lesz valami belőlle [Esztyén SzD; Told. 5a].

káposztafej, káposztafő cãpãjinã de varzã; Krautkopf. 1590: Veottem eley 200 Kaposzta feot p(ro) f. 3 [Kv; Szám. 4/XVII. 11]. 1632: mind(en) ado fizető jobbagy tartozik per annu(m) mikor az ideje eöt eöt feő káposztaual, es ha azt nem prestalhattia, mind(en) káposzta fejert egi egi penzt adni tartozzek [Persány F; UC 14/38. 8]. 1680: tartoznak az Porumbáki Ioszágbol Kaposzta fejet mind(en) hazul ött ött fejet avagy azért denar(ii) 5-5 [A.porumbák F; ÁLt Urb. 49]. 1681: Egyeb

féle adoval nem tartoznak, hanem minden ember tartozik káposzta fűvel, per nro 25 [Lunkány H; VhU 114]. 1737: a Czigány gyermekeket ló hátán lévén maga meg kapta az ustóket s úgy hordozta mint egy káposzta főt [Vh; Ks 83].

Szk: ~re menendő fejes káposztává növekedő. 1702: az Veteményes kert Kaposztafőre menendő palant szál nro 1900 [O.brettie H; Born. XIX. 4. 9] * *magnak való* ~. 1681: Vagyó(n) itt: Magnak való káposzta fő Nro 100 [Vh; VhU 570].

Sz. 1710 k.: Hívata engem mindjárt a generális, nékem agyarkodék szóval, a fogát is csikorgatta, mint az erdei kan: Te szód-é, te híred-é ez es ez? mind csak te csinálod az ilyen hamis híreket az én gyűlöletésemre, gyálázatomra, de bizony úgy bánok veled, hogy soha sem jót, sem rosszat nem csinálsz többé, káposztafejekké csinálom a fejeteket [BÖn. 969].

káposztafészek cuib pentru varză; Krautnest. 1843: Káposzta Fészeket csinált a Malom kertbe 1 gyalog Nap szám [Born. F. IIIc].

káposztaforgatás sós káposzta-forgatás; priticirea verzei; Mischen des Sauerkrauts. 1679: Káposzta forgatáshoz való Szarvas Tekenő nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 109].

káposztaföld cîmp de varză; Kohlfeld/acker. 1728: Vagion egy darabocská káposzta föld [Málnás Hsz; SVJk]. 1780/1804: Senkinek Birák híre nélkül Város közönséges földéből maga tetszése szerint erőszakkal foglalni szabad ne legyen a' közönséges föld adásban a Birák a' Proportiora mindenkor vigyázzván, egy kis kender, káposzta földet pénz nélkül ingyen adja(nak) [To-rockó; TLev. 38]. 1784: Amint csiktoplócai Sántus Ignác praedecesorainak, úgy magának is békességes birodalmában volt közönséges falu helyén egy káposztaföld, az néhai Ábrán Imre és Jakab vicinitásokban [Taploca Cs; RSzF 161]. 1835: Az Allodialis Berek a' Maros folyása és az Allodialis Gyümölcös kert, egy a káposzta földek szomszédságában [Gombás AF; EHA].

Ha. 1774: káposzta föld [T; CU].

káposztagyalyu káposztasarvaló gyalu; tăietoare/tocătoare de varză; Krauthobel. 1637: egy káposzta deszkas gyalu vasastol [Fog; UF I, 423]. 1745: Káposzta gyalu nro 2 [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1756: egy káposzta gyalu [Déva; Ks 92. I. 32 Dévai kúrialeir.]. 1797: Egy káposzta gyalu [M.igen AF; DobLev. IV/777. 16]. 1816: Egy káposzta gyalu [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. 1828: Káposzta gyalu használható 2 Darab [Szentdemeter U; Told. 39].

káposztakert káposztáskert; vârzărie, grădină de zarzavat; Kohlgarten. 1694: Káposzta kert va(gyo)n mindgyart alol ... kiben nagy darabon va(gyo)n Káposzta [Kővár Szt; JHb Inv.].

Hn. 1658/1797: az Káposzta Kertben [Borberek AF; EHA]. 1694: A' Káposzta kert nevű hegy(en) vagion egy hold szőlő [uo.; BIR].

káposztalapi káposztalapu/lévé; foaie/frunză de varză; Krautblatt. 1794: magamis hordottam a káposzta

lapit meg romlott ágyékának, melyinek és más romlott Tagjainak raggatására és orvoslására [Eresztevény Hsz; HSz]P Intze Fejleszt szabad személy felesége Győne Klára (22) vall.].

káposztalé 1. zeamă de varză, moare; Krautsaft. 1580: Az Zemet Biraknak vegeztek eo kegmek hogy vczanke(n)t el laryak az varast es kialchyak megh hogy se trebelt se egieb bwdós vndoksagot ky ne eosse(n) senki, se káposzta lewet se az barbelyok Az lwtot se az zochyek Az chyawat [Kv; TanJk V/3. 226b]. 1583: Eztis hallottam andras katotul ümagatul hogy káposzta leuct az uagj cigert hordat uele andras kato lejanjauel es balási gergelnöl felül hajgaltak meg ijel küel [Kv; TJk IV/1. 194a]. 1680: Káposzta levet forgato csebrek vadnak no 4 [A.porumbák F; ÁLT Inv. 19]. 1688: (A németek) az borokba(n) valogatnak nyulosnak káposzta lenek nevezik, magunk szemelyeben szidalmaznak [Kv; UtI]. 1807: legjobb orvasság eleinten korpatzibre, káposztalév [DLt 73 nyomt. kl].

2. káposztalé-leves; ciorbă cu zeamă de varză; Krautsuppe. 1593: Padotzot vaiba Ratua(n) f — d 10 Megis padotzot káposzta Leüel f — d 5 [Kv; Száni. 5/XXII. 5].

káposztalé-leves ciorbă cu zeamă de varză; Krautsuppe. 1759: egjebet enni nem adtak hanem káposzta lévest tormával [Albis Hsz; DobLev. I/292. 3a]. 1760: egy kis káposzta lév Levest fölöstöközöm vala [Kara K; Kf Miss.].

káposztaleves ciorbă cu zeamă de varză; Krautsuppe. 1664: Még él itt Kolozsváratt az ü kegyelme hajdan szübeli jóakarója, a káposzta leves és ü kegyelmének szeretettel való szolgálatát ajánlja [TML III, 126 Veér György trefás hivatatója Teleki Mihályhoz].

káposztalopás furt de varză; Kraut-Diebstahl/stehlen. 1733: A Novizans fel producalvan Relatoriajat, magát tisztességesen enodállya az gyolt és káposzta lopás iránt való bestelenség alói [Torda; TJkT I. 15].

káposztalopó szitk káposztatolvaj; hoț de varză; Krautdieb. 1631: hallám, hogy Forrainé erősen mondja vala, hogy zsáklopó, káposzta-, ingalj-, fazék-, korsó-, tállopó [Mv; MvLt 290. 253a átírásban].

káposztamag sâmință de varză; Krautsamen. XVIII. sz. v.: A Káposzta, Répa, Retek, Cauliflöl, és kauli répa magot ... így próbál: Törd meg ... és ha Siros vagy olajos a leve, jo és Fris a mag [Ks Kerti oeconomia].

káposztametélő 1. *mn* szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *gyalu* káposztagyalyu, káposztasarvaló gyalu; tăietoare/tocătoare de varză; Krauthobel. 1632: Egy káposzta metellő gyalu hat kessel [Fog; UF I, 190].

II. *fn* 'ua.; idem' 1647: Egi uy kereszten czinalta reghi káposzta metelő [Marosillye H; VLT 55/5415].

káposztapalánt plantulă de varză; Kohlpflanzling. 1714: egy káposztás kis kert káposzta palantal bé ültetve [Kászonszfősfalu; LLt Fasc. 85]. 1717: káposzta Palantot Circiter négy ezerig már el rakták [Darlac KK:

Ks 96 Fogarasi Péter lev.] 1722: meretett . Török-buzat kaposzta Palantertis [Lezsnek H; Szer.] 1760: (A jószág) be vetett fructussával együtt^a török buzával faszujkával együtt tökkel kaposzta palantat [Kissolymos U; Márkos lev.] 1777: (A) viz . füveinket es kaposzta palantunkot mind el iszopolta [Körispatak U; Pf.] 1789: Káposzta Palántért 2 Rfr [Déva; Ks 95]. 1793: A Kertekb(en) lévő vetemények meg lehetősök, Kaposzta palantat raktam 400 szálát és ha esső lenne rakatnék eleget mert mindenféle palántam vagyon [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

káposztapalánt-ültetés káposztapalántolás; plantarea plantulelor de varză; Kohlpflanzen. 1779: Fend meg ekéd vasát, láss az ugorlášhoz . Árpa, Török-buza, Haritska vetéshez Káposzta, és Dohány-palánt ültetéshez [Nsz; Vanier Jakab, Paraszti major II, 4 Mihályt István kezével].

káposztapénz (jobbágyi/zselléri) káposztaszolgáltatás-váltás; bani plătii (de către iobagi/răzeși) în contul dijmiei de varză; (Leibeigenen/Inquilinen) Ablöse der Krautabgabe. 1674: Az 1674. esztendőbeli Fogarasi Rátio az Proventussak(na)k az alab meg irt mod szerent talatnak. Egesz Fogaras földi ide számlaltatvan, Fogaras. Betlen, teszen in summa f: 920/21. Summas Faluk taxaja teszen f 1380 //. Barany es Kaposzta penz f 59/14 [Fog.; UI]. 1708: Az szolgalo Faluktol az Eles buzat, vajtat vago marhakat alkalmasint meg atták

Eles baranj és káposzta penz Roka bőr arra mind hátra vagyon Semmit abb(an) ne(m) adtanak [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. — L. még UF II, 641.

káposztás I. mn 1. káposzta termesztésére szolgáló; de varză, pe care se cultivă varză; was zum Kohlanbau dient. 1757: A Falu Also vegin vagjon egy darab hely mely az egész Faluban lévő ház helyek után fel nyilaztatván, ki ki háza után valo Káposztás helynek usuállyá [LLt Fasc. 129]. 1795: (A) Káposztás Nyilak a Falunak mind felső, mind also részébe falu köz, s következőleg osztatlan helyei voltak [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743. 2a]. 1796: Fogadtam meg Szilágy Csehi József gomba kertésznek Nagy Almásról valo Szász Jánost ígértem Egesz Esztendőre . egy véka Aszu gyümölsőt Egy Telket mellyen lakjék és a melyen magának veteményező Káposztás helye is légyen [Kraszna Sz; IB]. 1798: egy Gyümölsős helyetske és Pusztátska török-buzás és káposztás földetske [Kv; Pk 6].

Hn. XV/III. sz. köz.: A Káposztás halom nevű helyben (sz) [Ikafva Hsz]. 1765: a' Káposztás tsúp allyában (sz) [Mezőcsávás MT]. 1773: A Káposztás földnél (sz) [Vasláb Cs]. 1781: Káposztás Lokban (sz, k) [Etéd U]. 1798: A' Káposztás helyben (e) [Csóka MT]. 1802: Káposztás Nyilakban (sz) [Gógán KK]. 1850–1860: Káposztás vár (sz, k) [M.lapád AF].

2. káposzta tárolására/tartására szolgáló; pentru varză, în care se ține varză; zum Krauthalten/lagern dienend. Szk: ~ *bocșka* káposztás hordó. **XV/III. sz. eleje**: Egy káposztás botska Egy nagy káposztás kád [Kv; LLt Fasc. 71] * ~ (*föld*) *pince*. 1681: (A pincét) ha megh tisztítat(na)k megh Ujitanak, es orvosolnak ighen jo volna akar kapasztas, akar boros pinczenek [Hátszeg;

VhU 600]. 1685 e.: Az Káposztás Pinczéreis hasonlo ajto nyilik Melyben vad(na)k Ket hordoban fojtot kaposzta mindenik teli [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 17]. 1717: ezen kamara(na)k pitvarán belől egy káposztás föld pince [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 6] * ~ ház. 1724: Ezen Házbul menvén a' káposztás Házban [Koronka MT; Told. 29/12]. 1758: a' káposztás ház fával bé tsinált ablaka vagyon [Déva; Ks 76. IX. 8] * ~ hordó. 1632: Egy kapoztas hordo [Fog.; UF I, 176]. 1761: Káposztás hordo, az egyikb(en) sos káposzta No 2 Káposztás Kád Nro 2 [Szászvezzsöd NK; JHb XXIII/31. 24]. 1841: Egy Harmincz Vedres boras hordo . Egy káposztás hordo fa abrants rajta [Egeres K; Ks 89] * ~ kád. 1600: bochatotta(m) wala Zolgamat nemy nemy marhaimert hogy el hosza az felljel megh irt hazbúl, ugi-minth haro(m) feöldes hordot egy kapoztas kadat^a [UszT 15/127–8. — ^aFolyt. a fels.]. 1748: Káposztás kád nro 5 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. 1750: Űres káposztás kád Nro 4 [Gyeke K; Ks 83]. 1813: Hibás ontorájú fen-yő fenekű Káposztás Kád [Koronka MT; Told. 18].

3. káposztás étel; (mîncare cu) varză; Kraut(speise). Szk: ~ *hús*. 1574: Anna Azzony nehay Keore Iánosne vallia hogi Meg aztalanal talalta(m) wala kapoztas husis wala Eleottek [Kv; TJK III/3. 315]. 1585: Főzettem esmet Ebedre eő knek: Első tal Etek kapoztas hus Tehen hussal d. 7 [Kv; Szám. 3/XXII. 53]. 1592: Feőzettem Kapoztas húst tiwkkal oryawal f o d 13 [Kv; i.h. 5/XIV. 117 Eppel Péter sp kezével]. 1627: kapoztas húst mit adot eőnni, bort Innia [Mv; MvLt 290. 25b] * *sós* ~ *hús*. 1710 k.: A sós-káposztás hús maig is minden csemege-specialénál kedvesebb étel előttem [BÖn. 514]. 4. ? Szn. 1336: Kapozthas Kelemen [SLt O. 13; id. MNy X. 371].

II. fn káposztás föld; cîmp de varză; Kohlfeld. 1779: Csiktaplocai Kardos János sertése kárban tanálatott az káposztába; Fazakas Ferenc jobbágyember a káposztásban taláta. Be nem hajtotta, hanem faragófészével hajtólag levágta [Taploca Cs; RSzF 159]. 1800 k.: Bos-lák Földin kender föld buzával parificaltatik másod Esztendőn vettetik Káposztás parificaltatott . . Házi kert parificaltatott [Torockó; Bosla]. 1803: Bolha Szegben káposztásnak fogott^a [Szentsimon Cs; EHA — ^aSzántó]. 1840: Káposztás, gyümölsős a' fel adás szerent nints [Kisszöllős KK; Told. 24].

Hn. 1753: Káposztás (sző) [Miriszló AF]. 1773: Káposztás (e) [Csóka MT]. 1793: a Káposztásb(an) (sző) [M.sáros KK]. 1793 k.: A' Káposztás nevű helyb(en) (k) [Gógán KK]. 1805: A' Káposztásba (sz) [Timafva U]. 1826: A' Káposztásba (sz) [Kercsed TA]. 1834: A' Káposztásban (sz) [Gombás AF]. 1847: A' Káposztásban (sz) [Mészko TA]. 1857: A Káposztások mellett (sz) [Lőrincréve AF]. 1865: Káposztás nevű határrezsben (sz) [Bölon Hsz]. 1870: Káposztás [Csombord AF].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

káposztasaláta salată de varză; Krautsalat. 1710 k.: Én a nyers káposztasalátát fonnyasztatlan ettem, de ellenben a nyers ugorkasalátát nem szerettem [BÖn. 514].

káposztáskert värzárje, grădină de varză; Krautgarten. 1598: mely helyét az Aszalonal az patak mellett kappoztas kertnek, be kertelt volt, falu elle(n) tette volth az tilalmat . . . teobzer be ne kertelyiek, hanc(m) zabad

falú helye legie(n) minth ennek eleötte [UszT 12/3]. 1632: Vagio(n) . . . egy kaposztas kert, melib(en) kaposztat Zoktanak ezteendőnkint neuelni [A.porumbák F; UC 14/38. 191]. 1688: Ezen kertnek egy darab része el vagyon rekesztve kaposztas kert(ne)k mely tele van rakva palantal [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 7]. 1757: az ucza közönséges földén volt egy Darabocska káposztás kert [Kárasztelek Sz; CU]. 1773: azon patak mikor megárad kinek széna tanorokját, kinek káposztás kertit el mossa [Vasláb Cs; LLt]. 1814: vagyon . . . Egy Káposztás Kertyek, mellybe . . . meg terem másfél Hordora valo Kaposztaja [Moruc²; CU. — ²Szász- v. Aranyosmóric SzD]. 1838: vitettem A káposztás kertre 170 karot [Usz; Pf].

Hn. 1700: Az Kaposztas kertnek malom felől való része [Szentdemeter U; EHA]. 1747: Az Kaposztás kért nevű helyben az olton tul (k) [Kilyén Hsz; EHA]. 1752: A káposztás kert [Nyárádsztásló MT; Sár.]. 1759: Káposztás kert mellett (sz) [Szentkirály Cs; EHA]. 1773: A Káposztás kerteknél (sz) [Vasláb Cs; EHA]. 1776: A Falun Fellyül a Káposztás kertben (sz) [Szászcsávás KK; EHA]. 1795: a Káposztás kertben (ke) [M.bükkös AF; EHA]. 1801: A Káposztás kertbe (sz) [M.királyfa KK; EHA]. — L. még KHn 192.

káposztáskertecske grädinã micã plantatã cu varzã, vãrzãrie micã; Krautgärtchen. 1746: eö Nagjga Nehai Csincsã Mihály nevű Jobbágjának volt egy kicsiny káposztás kertcskéje | egy essö Csinálta árkacsán alol lévő kis Örmocsán le a fen álo kert Szegleteig . . . volt is valami kis káposztás kertcskéje [Monor BN; Ks 7. XX. 19]. 1766: holmi káposztás kertcskéket procurálnak az uton alol többire minden emberek [Szentegyed SzD; WassLt Barnosz Prekup (54) zs vall.].

káposztavetés káposztaföld, káposztás föld; cimp de varzã; Kohlacker/feld. 1795: (Az) osztatlan köz föld az Antiqua Sessioi száma szerint fell osztassék, ítéltetett, úgy mind azon által, hogy minden Földes Ur Dézma mellett embereinek hagyja, és állók el ne végye, mivel káposzta vetés nélkül meg nem élhetnek [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743. 6aj].

kapott 1. primit; bekommen, erhalten. 1805: a Kis Mamától ezen nap kapott on katonákkal jatzodtunk egy keveset [Dés; KMN 88]. 1823–1830: Bemenvén az öcsém Marosvásárhelyre a posztóra kapott pénzből ivott, nem dolgozott, korhelykedett [FogE 278]. 1849: Butoraim, Köntösseim és egyebek miket Kelemen Béni le tartoztatott és el hordott reszint a Kelemen Benitől kapott pénzből és ajándékokból gyűjtettek [Kv; Végr. Vall. 49].

Szk: *Isten nevében* ~ Isten nevében lett. 1768: rajtam ött márvásokat vont, hogy én Isten nevében) kapott Disznomat vagy inkább malaczmát el tagadtam a Dézma aloll [Bukurest H; Ks 113 Vegyes ir.].

2. *kezén ~ jószág kezénél/nála talált portéka; marfã gãsitã asupra lui; bei ihm/ihr gefundene Ware.* 1746: Ó Thorda Várossában, a K(ö)z(önse)g(e)s piaczon sokadalmi alkalmatossággal lévő Sátorát késő estve gonosz <embe>rek fel vevén feles végből álló jantsár patyolatját <több> mint hét végett . . . és egyebeket elvitték, ellopták, mellyek közül egy vég patjolat az J. kezín tal-

lálattott s annak rendi szerint elis esküdtetett; . . . meg kívánom à jure, hogy a damnficatus(na)k kára az J. bonumiból refundaltatván ha Szovatjossát, nem adhattja kezín kapot jóság(na)k felakasztassék [Torda; TJKT III. 100–1].

3. örökölt; mostenit; geerbt. 1826: a mely fél Telket az Alperes Özvegy az édes anyjától kapott Curialis helye tagosittására tserélvén, mihelyt az özvegyi Curiában vissza mégyen, azonnal a . . . fél Telek is a Felpere-sek részekre vissza jö [Ne; DobLev. V/1114. 8a]. 1827: (Az özvegy) a Férjétől kapott Jóságokat deteriorálta [Mv; i.h. V/1136 tábl.].

Szk: *testamentáliter* ~ végrendelet szerint örökölt. 1828: A mi az Márko Sára . . . Testamentumát illeti, ezen Testamentum három pontokra terjed ki lör az Vratol testamentáliter kapott 4000 forintokra^a [Mv; i.h. V/1136. 1b tábl. — ^aFolyt. a fels.].

4. vkinek jutott, vmiből nyert; primit; jm zugefallen/ zuteil geworden, aus etw. gewonnen. 1756 k.: a' Verös Kovátsok, az Műhelybeli Kovátsoknak nem akarják meg engedni mint eddig, hogy a munkájokért kapott Vas követ ki futassák és ki dolgoztassák [Torockósztygörgy; TLev. 9/9. 2a]. 1829: Egy nevetlen némely elégett banko Tzédulák beváltásával kapott pénzből 20 Rf [BLt 12 kv-i dolgozóház nyomt. szám.]. 1850 u.: Kimutatása mind a négy rátában öszvesen kápot kápotl-lásaimnak falunként [BetLt 5].

5. kézhez vett; primit; erhalten, bekommen. 1847: a felséges királyi udvarnak a felséges királyi gubernium útján kapott rendeleténél fogva egyebet az aranyváltói házhöz megkívántató ölfáknál ne tegyenek [VKp 200]. 1880: Faluról jöttem be átfázva. Leveled izgatott hangja s éppen azon percben kapott telegramm üzött [PLEv. 72 Petelei István Jakab Ödönhöz].

6. jutott; primit; zugefallen. 1868: Minden fizetese k törtéjenek erdélyi Urbéri kápotlasi papirokbán az illetéket fizesse mindenik kapott része után [Kv; Végr.].

Szk: *sorára* ~ vkinek sorrend szerint jutott. 1854: Czeh gyűlés tartatott a' melyben . . . fel hozodott és panaszkodott miszerint Dalhan Josef a' Czéhtul sorára kapott legényt egy Kádár mesternek adta volna által, véle közös dolgoztatás véget [Kv; ACProt.].

7. szerzett; luat; erworben, verschafft. 1662: (A magyar katonák) az elhullott magyar és török tisztok fosztogatásinak, török lovak fogdozásának, kergetésének esnének, és az kapott prédával csak szaladton-szaladának s menten-mennének [SKr 175]. 1772: Feleségem . . . máig is akkor kapott nyavalyájával vesződik [Dés; DLt 321. 74 Sig. Dants (48) ns vall]. 1788: job Labán kapot Plezura mian egy kevesse sántikál járásában [Dés; DLt]. 1806: az lábán a' nagy huson lövés által kapott sebének helyei láttzanak [DLt 574 nyomt. kl].

Szk: *csatán ~ sebhely.* 1710 k.: Betheln Farkas harcokon, csatákon kapott tizenhét sebhellyel ment a koporsóba életének ötvennyolcadik ezteendejében [BÖn. 488] * *fattyúban* ~ gyermek bitangban felszedett/szerzett fattyú/zabigyerek. 1812: (Kereszteltem) Virág Borinak Fattyuban kapott Fiát Josit [Vista K; RAK 80]. 1837: Sinko Katanak mint férjétől már 3ik évtől fogva elhagyattatott Személy fattyuban kapott gyermek(e) Márton [M.gyerőmonostor K; RAK 7] * *gazon* ~ *bitangja*. 1793: He kutya pitsájából esett parasztja Gazon kapott bitangja! [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

kappagató halászó-eszköz; *unealtā de pescuit*; Fischergerät. 1667: Az Olt vizében is senki szikanyyal es kappagatóval vagy maszlaggal halászni ne merészellen maga jószágán kívül; egyéb formán garkúvel, habval halászhaszon, három forint büntetés alatt [Szenttamás Cs; SzO VI, 316].

kappan 1. herélt kakas; clapon; Kapaun. 1584: Egy Jo tyukot adgyanak per d 5 Alat valot d 4 Egy io kappant d 7 [Kv; PolgK 13]. 1594: Az Bagossi^a Maior haznal wajon Kappan vajon no 11 thywk vajon No. 100 | Az Zouani^b Maiorban . Kappan uajjon No. 8. tyuk vajon No. 62 [UC 78/7. 18, 22. — ^{a-b} Bagoson és Zoványon (Sz) levő]. 1632: Maior ház . Ezen Udvaron Tiuk ol N. 6 . Kappan vajon No 14. Tiuk Vajon No 20 [Komána F; UC 14/38. 130]. 1697: Ez Udvaron vad(na)k szárnyas majorsagnak valo olascák és szín vajon szárnys majorság ez szerint Kappan nro 8. Kakas nro 6. Eöreg tyuk nro 26. Ertze tyuk nro 16 [Borberek AF; Mk Urb. 6]. 1756: kegimes Asszonjom eö Exja előszi itt Létékor az konjhára kötötték tyukot és kapant 32 [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. 1846: Kappanyait meg esmérte [Dés; DLt 60]. Szn. 1453: Gregorius kappan [Kv; TT 1882. 532]. 1663: Varga Eörsebet Cappani Ferenc rel(ictája) jb [Cege SzD; WassLt]. 1694: Nicholas Kappan de Dees [Dés; Jk].

Szk: ~nak megmetsetik. 1749: Midön kapanyok-(na)k meg metzettek döglöttek meg kakas csirkék 0 [Kiskend KK; Ks 70. 51 Szám.] * *kövé* ~ (meg)hizlalt kappan. 1621: Egy keouer kappant ueuen . eo kegmekys vonas igazoto vraym chiodalkozthak keouersegen . . d 11 [Kv; Szám. 15b/XI. 309]. 1684: Kövér Tyuk nro 20. Ridegh Tyuk nro 300. Kövér káppan nro 8. Rüdeg kappan nro 30 [Fog; UtI]. 1687: Kövér Tyuk no 6. Rüdeg Tyuk no 100. Kövér Kappan no 3. Rüdeg Kappan no 3 [A.komána F; UtI] * *nemet* ~. 1761: Nemet Tyukok 20 effele Kakas 4 Nemet kappan 8 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 19–20] * *rideg* ~ hizlalatlan kappan. 1682: Balásfalván Rüdeg Tyuk s Tyukfi nyoltzvan . Rüdeg kappan egy [UtI].

2. főtt/sült kappanhús; carne de clapon fiartá/friptá; gekochtes/bratenes Kapaunfleisch. 1583: Jeremias paxi . vallaia, Hallottam Gergeli Kovachne zaiabol hogy Kendi Ianoszal eottek volna kappant | Az én Azzoniom bizoni abban Igazat mond mert az fel kapant ot ewek meg [Kv; TJK IV/1. 149, 156]. 1595: 7. Kappant feozet-tem Malosa lere f —/77 [Kv; Szám. 6/XIV 13]. 1609: Ket kappan Swtue d 23 Zalonna Ispeknek d 1 [Kv; i.h. 126/IV 423]. 1657: Az öregbiket^a azután vevé báváriai elector maga hatvanhárom esztendő korában, az menyasszony harminchárom lévén; mégis azután néhány gyermekek lön, azt beszéllették, skorpióval hizlalt kappanokkal élt, talán abban volt valami virtus arravaló [KemÖn. 52. — ^a A római császár leányát]. 1774: más Nap reggel megintlen mentem az Udvarban, s Sztán Takátsat tanáltam tsak a mikoron is bé nézven a Takáts Ládánkban . egj fél kapant láttam Sülve a ládában, mellyet látván énis faltam belőle [Oprakercesora F; TL].

kappancsirke herélt kakascsirke, *táj* herélt kakóca; claponas; Kapaunhähnchen. 1794: minden gazda ád

esztendőnként egy Koppan csürkét, egy Karátson tyukját [EMLt].

kappanhús carne de clapon; Kapaunfleisch. 1583: Jlo-na, Zamoskeozy Peter leania vallaia, Engemet ez Gergel kowachne ere kenzergetet mikor az el mult Napokban az Toromban tartanak vala, No ugimond the leany Jlo-na Ne felj semmit en theneked gratiat hozok, Teged senki Nem bant chak Mond ezt es vald ezt, hogy Tudod azt hog Balas kowachne kendy Ianoszal leót volna, ot meg kappan hust eót volna | Barbara Kassay Kalmar Tamasne vallaia . amit en mondotta(m) meg bizonytom Az Rosz Aszonialis Mert vgia(n) az kappan hustis meg Eowe Kendj Janosnal Balas Kowachne [Kv; TJK IV/1. 147, 157].

kappankodás *biz*, *tréf* szalmaözvegykedés; vädüvie de paie; Strohwitwerschaft. 1724: én ugyan bizony meg untam az kappankodást, de megis inkább akarom, hogy legyen vege az munka(na)k, mert ha el jősz, annak bizony nyaka szakad [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez].

? **kappanoló** kakascsirke-herélő/miskároló; care castratează cocoi; verschneidend. 1585: Kapan allo (!) matiasnenak attam masfel^a [Kv; Szám. 3/XX. — ^a Kőből bűzát].

kappanoz kakascsirkét herél/miskárol; a claponi/castra cocoi; Kapaunhähnchen verschneiden. 1789: Tizenket kappanozni valo Csirkekért 1 Rfr [Déva; Ks 95].

kappanozás kakascsirke herélés/miskárolás; claponire, claponare; Kapaunhähnchen verschneiden. 1837: A kappanyozásan eldöglött 4 kappany [Budatelke K; Born. F. Ih].

kappanság *biz*, *tréf* szalmaözvegység; vädüvie de paie; Strohwitwerschaft. 1724: Az Gyermekek I(ste)nn(e)k hálá, jo egességben vadnak, én bizony meg untam az kappanságot, algy (!) felé sem merek az gyermekektől menni [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nyújtódról (Hsz)].

káppelmájszter karmester; capelmaistru. şef de orchestră; Kapellmeister. 1625: Johannes Tesseliüs kappel meister erkezw(e)n waradrol, Eöteöd maghawal Atta(m) Hust lib: 5 [Kv; Szám. 16/XXXIV 163].

kápra 1. kecske; capră; Ziege. 1587: Zent Gyeorgh Nap wtan walo zombaton Attak myndenesteol kezemhez Johott kaprawal es Meliorawal eoze 264. Apro barant 114 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 26 Zabo György isp. m. kezével]. 1592: Ha walamely Nemes ember, vagy paraszt, gilksag es egieb kaar tetel miath, teörweny zert meg Sulliasodik, hát ne fizethessen Caprawal, Juhhal, hanem ez varossy mod zerint fizessen [Kv; DiósyInd. 28–9]. 1625: három kapra kik feierek, feketek es swrkek uoltak [UszT]. 1659: hungarice vocatur; az oláh fáta nótája, mikor kaprait az havasson elvesztette volna, és magát siratván, bújdosván keresné elvesztett caprait [EOE XII, 386 egy-i jel-ben]. 1711: Vagyon azért most kezem alatt eö naganak öreg juha nro 11 . . . három berbécs, három kápra, kettő tavaly [Búzásbesenyő

KK; BfR IV 30/26 Untyás Opra (40) j b vall.]. 1765: a Csats szopó Borjúk(na)k Juhok(na)k es Caprak(na)k szokták inkább tartani itten a Berekb(en) az hejet [Názánfv MT; Berz. 13. V/13]. 1786: A cápákat, juhokat és egyéb marhákat is megtiltottam, hogy amennyiben lehetséges, az erdőkön ne jártassák. Ami illeti az cápákat és juhokat, azok teljességgel erdőbe nem járnak, mivel megparancsoltam, hogyha ott találtatnának, az pásztorok hozzám hozzák és licitatione mediante azonnal eladom s az pénzt a kié a cápá volt, visszaadom [Kük.; ErdO II, 516 zágori járási szb jel.]. — L. még ErdO II, 369; UF I, 184, 415–6.

2. nöstény kecske; caprá; Ziege, Geiß. 1638: Paczolay Peterne azzonyom jóságiból ezeket a labas marhakat haytottak volt Szentbenedekre. Melliora no. 10. Ez idei berbeczy no. 5. Eoregh berbeczy no. 1. Eoregh czap. no. 1. Kapra no. 4. Kapra ollo no. 1 [Örményes K; RákGlr 567–8]. 1763: Kápra Vagjan 2tő az egjik Czapat ollozat az egjik Nöstént [Kóród KK; Ks CII. 19].

Szk; ellő ~. 1642: Ellő juh nro 8712. Meddő 883 Ellő capra — meddő — Summa no 733 [Gyf; TT. 1895. 194 Rákóczi György erdélyi birt. összeir.] * (ez) idei (nöstény) ~. 1646: Eoreogh neosten capra no. 13 Taualy neosten capra no. 3 Ez idei neosten capra no. 5. Ez idei czapocska no. 7 [Örményes K; RákGlr. 601]. 1711: hajtottak. Idei Czapot no 2 Idei Kaprátt no 4 [LLt Fasc. 33. C] * fejős ~. 1640: Fejős kápra van nr. 31. Meddő kecske nr. 10 [Marosillye H; Hévk. X (1899), 134]. 1662: Eoreg Czap nro 16. Fejős kápra nro 24. Bak kecske ollo nro 17. Nöstény kecske ollo nro 7. Meddeo kápra nro 11 [Bábolna SzD; UtI]. 1745: Vagion Fejős kápra nro 4. medü kápra nro 1 eoreg Czáp nro 1 [Mihálcfa AF; BálLt 71]. 1763: fejős Capra 2 öreg fejer Berbets 5, fekete 1 Két esztendos Tzap. öreg meddü Ketske 1 ketske ollo 2 [Szentiván Hsz; Ks 23. XXIIb] * majorság fejős ~. 1632: Maiorsagh feieős capra N 4 [A. porumbák F; UC 14/38] * meddő ~. 1632: Dezmaban iutott meddeo kápra N 4 [uo.; i.h.]. 1745: Vagion medü kápra nro 1. eoreg Czáp Nro 1. Millora kápra nro 1. millora Czap Nro 1 [Mihálcfa AF; BálLt 71] * mióra ~. 1632: Hausalföldi hatarban leueő maiorsagh juhok. Milliora juh no 154 Eoregh kápra no. 36 Milliora kapra no 6 [Fog.; RákGlr. 454] * ollós fejős ~. 1648: Baranyos fejős juh vagyion. Baranytalan fejős juh Ollos fejős capra Ollotlan fejős capra Eoregh meddü capra Eoreg czap [Fog.; RákGlr. 520] * ollótlan fejős ~ * ollós fejős ~ * öreg (fejős) ~. 1627: Juhok. Eoregh juhok vadnak — Eoregh kosok vadnak — Eoregh caprak nr. — Tavali caprak nr. — [Nagyalmás K; CsákyO 1/2. 674]. 1632: Hausalföldi hatarban leueő maiorsagh juhok. Eoregh kápra no. 36 Milliora kápra no. 6 Eoregh berbecz no. 37 Eoregh czápp. no. 2 [Fog.; RákGlr. 454]. 1711: hajtottanak Tavalyi kaprátt no 2 hajtottak Eoreg Fejős Kaprátt no 3 [Fejér m.; LLt Fasc. 33. C] * öreg meddő ~. 1648: Eoregh meddü juh no 783 Eoregh meddü capra no 111 Eoregh berbecz no. 527 Eoreg czap no 125. Tavalyi czap no. 38 [Fog.; RákGlr. 525]. 1711: Számlálván eleiben. Eoreg meddü kaprátt no 10 [Fejér m.; LLt Fasc. 33. C] * öreg nöstény ~ → ez idei nöstény ~ * öreg ollózó ~. 1711: számlál-

ván eleiben. Eoreg ollozo kaprátt no 1 [LLt Fasc. 33. C] * tavalyi nöstény ~. 1642: Tavalyi nöstény capra nro 74. Ez idei nöstény ollo nro 241 [Gyf; TT 1895. 194 Rákóczi György erdélyi birt. összeir.].

3. fekete ~ zerge; caprá neagră, capră de munte; Gemse. 1740: Fekete Kápra után fel küldöttem az havasb(a) de az nagj ho mia az kösziklás helyre fel nem mehettek s alab semi kepen nem kaphattak tiszta jo szivel kívántam volna kedveskedni G(róf) Uramn(a)k Vad káprával ha mod let volna szerzesében [A.árpás F; TKI Mohai Mózes Teleki Ádámhoz].

káprabőr kecskebőr; piele de capră; Ziegenfell/leder. 1627: Zwch Mihalnal vagion. tizenket niul beör, capra beor vagion 5. Cismasia Janosnal eöt kapra beör [Nagyalmás K; CsákyO 1/2. 677]. — L. még i.h. 665.

kápraflú kecskegida, gödölye; ied; Kitzlein. 1592: Az Espotály haznal kyweol. Ez idey Barany, Capra fiatal 88 [Kv; Szám. 5/XI. 17].

kápraolló (kecske)gida, gödölye; ied; Kitzlein. 1638: Paczolay Peterne azzonyom jóságiból ezeket a labas marhakat haytottak volt Szentbenedekre Eoregh czap. no. 1 Kapra no. 4 Kapra ollo no 1 [Örményes K; RákGlr. 567–8].

káprár l. káplár

kapri a Kapor (SzD) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kapor/Copru; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kapor: Kapor határában levő; care se află/găsește în hotarul Coprului; in der Flur von Kapor befindlich. 1589: az földuarj Gwrgy vram kapri taua gattiara labal ki megien az kapri hatarol es földnek labajual özue [Földvár SzD; SLt DE. 5].

kapri kápribogyó, kapornya; cappari, capparis; cape-ră; Kaper. 1801: 2 font Szárdelli 2 Rf. 3 font Kápri 3 Rf [Déva; Ks 120. III. 7].

CzF e címszóról a kaporna növény, ill. fűszernévre utal, ott pedig magának a növénynek részletező leírása és a lat. 'capparis' értelmezés megadása után ezt iktatja be: „Faja: kápri kaporna”. Az OklSz legrégebbi, 1548-beli, de egyetlen adatait 'cappari, capparis; kaper' értelmezéssel közli.

capricia szeszély; capriciu; Kaprice. 1823–1830: Sem be nem mentem, sem nem irtam^k, mert az a capritiám volt, hogy soha egy leánynak is nem irok, ne azután másoknak mutogassa írásaimat [FogE 291. — ^kLeánykérő levelet].

kapriol (vmilyen módos) táncfajta; un fel de dans (la modă); Art (modischer) Tanz. 1729: közelebb Meltsgs Attya, Annya Hazát meg örvendeztető Isten s jó Emberek előtt kedves szép Fiat kívánok, de mikor Isten meg adja örömben ugj tánczollyon mint David, de Minucet s Capriolt ne járjon a Keresztelőben, mert az, Szent Sacramentum [Légen K; TL. Szilvási Boldizsár gr. Teleki Pálhoz].

kaproncai vmelyik Kapronca tn -i képzős származéka; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kapronca; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des

ON Kapronca. **Szn:** 1582/1585: Harii^a Kapronczai György Uram [DobLev. III/596. 315. — ^aHariból (AF) való]. 1679: Hariban lako Kapranczai istvan [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/2]. 1684: Kapronczai Geörgyne Kümies Sofia nemes személy [Dés; DLt 447]. 1725: Kapranczai János [O.tordos AF; JHb XXVIII/59]. 1731: Kapranczai István [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/32]. 1750: Kaprantzai Györginé [Mv; ArJk 47]. 1805: Rakosan^a Lakat Magjar Igeni Kaprantzai István [Borb. — ^aAranyosrákoson (TA)].

Nem dönthető el, hogy a Bors-, Magyar- (Sáros m.) vagy a Maroskapronca (Arad m.) tn származéka-e?

kapros kaporral ízesített/készített; condimentat/gátit cu mǎrar; mit Dill zubereitet. 1621: Kerekes Kelemeneteöl ueöttem egi Belest — kaprost d 24 [Kv; Szám. 15b/IX. 42].

Szk: ~ béles. 1621: veöttem Kerekes Kelemeneteöl egy kapros belest d 24 [Kv; i.h. 48–9]. 1637/1639: Egi kapros belesnek valo Eöreghez tál — f l [Kv; RDL I. 111].

kapszácška ládácska; ládijá; Kistchen | szekrényke; dulǎpor; Schrānkchen. 1714: Egy . . . Kapszácškáb(an) foglaltatnak 1. Réz Pixisb(en) Tengeri Compass. 2. Microscopium födelestül. 3. Fekete Futraljáb(an), két perspectiva(M) egyik zöld másik fejjér. 4. Egi kis fa Iskatulatska [AH 35].

A NySz *kápsza* 2. al. 'capsa; kapsel, schachtel' jel-sel szótározott, szerintünk *kápszának* is olvasható, latin eredetű szó (TESz) kicsinyítőképzős szárm.

kapszli 1. gyutacs; capsă; Zündkapsel. 1843: Kért egy kapszlit töllem — melyre én kérdezve, hogy miért? azt mondotta egy puskára [Bágyon TA; KLev.].

2. kályhacső-kupak; capac pentru burlan de sobă; Ofenrohrkapsel/deckel. 1852: a konyha kementzéhez egy 6' hoszu könyökös tsöt tsináltam kapszlival [Kv; SLt Vegyes perir. Géng Ádám lak. m. kezével].

kapszlis gyutacsos; cu capsă; mit Zündkapsel (versehen). **Szk:** ~ puska. 1835: Egy török Flinta — Egy kapszlis lazarinó Csóú hoszu puska [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. 1843: a' kapszlis puskát az utón egy aluvo ember nyakából vette-ki [Bágyon TA; KLev.]. 1846: Egy Kapszlis hoszu puska [Szászkerked K; LLt].

kapszlitartó gyutacstartó; cutiuță pentru capse; Zündkapselbehälter. 1849: Egy kapszli tarto [Dés; DLt]. 1851: Egy mostoni divatu kapszlitartó [Dés; DLt].

kapszula zsebóra-fedél; capac de ceas de buzunar; Taschenuhrdeckel. 1816: Egy ujj Frantzia proba tétel nélkül valo 'Sebbeli Ora a' mutató táblájának mezeje kék a' belső Kapszula ezüst egy fatsart Lántz Gyűrűvel [DLt 456 nyomt. kl]. 1841: Egy ezüst Zsebbeli ora üvege nélkül, belől kapszulájával [Dés; DLt 466].

kapszulás fedeles, fedelű; cu capac; mit Deckel. **Szk:** két ~ kétfedelű, cu capac dublu; doppeldeckelig. 1801: Edgy Zseb beli ezüst ora két kapszulás [Mv; MvLev. Tobias Antal hagy. 1].

kapta kaptafa; calapod; Leisten. 1627: Jutot . . . Varga mw szerbeöl. Eöreghez es Apro beöreokbeol. Kaptakbol Czierző wstbeol, Czieres kádbol az meliek Egi summaba(n) tesznek harmicz negi forintot d. 83 [Kv; RDL I. 135]. 1629: latek valami kaptakat [Mv; MvLt 290. 171a]. 1662: Harom keszitet Tehen bőr, Múszieris, kaptakkal, Csieres kaddal, üstivel^a [Kv; RDL I. 146. — ^aThordai Vargha Geörgy varga házánál]. 1734: Csizmadija Múszier. 2 réz musta, egy Jó Tőke . . . husz pár elegyes kapta [Kv; Pk 6]. 1788: Csizmadia mű szerhez valo portékák Kapta Pár Nro 40 . . . Sámfa pár Nro 7 [Mv; MvRKLev. 6]. 1826: Mihály István Urat itten Liszyonban az Eklésia házánál elsőbben egy mustyával az után kaptával egybe rontotta [Liszyó Hsz; HSzjP Damo Elek gy. kat. vall.].

Szk: oláhos ~. 1810: Tizen három par olahos kapta^a [Mv; MvLev. — ^aCsizmadiaingóságok közt]. 1812: Tizen három pár olahos kapta [Mv; MvLev. Szürtei János hagy. 4].

Sz: saruját ilyen ~ra nem ütheti. 1769: (A testamentumhoz) Competentiajokot in Lines Veresiana mig meg nem mutatyák adig sarujokot illyen kaptára nem üthetik [Hsz; Kp IV 252] * *varga ne tovább a ~nál*. 1662: Interrogantibus responde, ad consilium ne accesseris, antequam voceris. Minus ad iudicium, clamatus reus ad iudicem. Varga ne tovább a kaptánál^a [SKr 470. — ^aA II. Rákóczi György lemondása után fej-mé választott Barcsai Ákos — elődje vádjaira adott feleletéből].

kaptában kb. vmi után kapva; cǎutînd sǎ apuce; im Greifen. **Sz.** 1662: megértvén Minnye vajda hogy ugyan Szejdi passa . . . reá indulófélben volna, magát bizni nem merészle; hanem minden javaival felkelvén Erdélybe általjöni kénszerítettett vala, és így ez is az árnyékhoz kaptában a koncot elejtette vala [SKr 526].

kaptagyártó kaptafakészítő; calapodaș, persoană care face calapode; Leistenmacher. 1566: kaptagiarto [Kv; Szám. 1/X. 202].

kaptál el/megnyer, szerez; a cîștiga/capta; gewinnen, erwerben. **Szk:** gráciát ~. 1657: Révai Ferenc captált volt gratiát császárnál [KemÖn. 66]. 1659: ha ő nagysága parancsol, megmutatom igaz hűségemet . . . különben azoknál, kik ilyen szegény legény vádlásával akarják az ő nagysága gratiáját captálni [TML I, 479 Udvarhelyi György Teleki Mihályhoz Adorjából (MT)]. 1705: már egynéhányan azt meg is szokták, hogy mások veszedelmével és becstelenségével captáljanak magoknak gratiát [WIN I, 491] * *kedvességet* ~. 1704: Pekri vram . . . talám gratiára kívánna hazajöni, vagy pedig ezeknek becstelenségekkel akarna magának valami kedvességet kaptálni^a [i.h. 265. — ^aA német császárhoz írt levelével] * *promotiót* ~. 1662: mert ha en lekemmel s mások veszedelmével akartam volna magamnak promotiót kaptálni, előttem volt, mert azzal kínáltak [TML II, 384 Ebeni István Teleki Mihályhoz].

káptalan, kapitulum 1. hiteleshely; capitul; Kapitell | a hiteleshely levéltára; arhiva de la capitul; Kapitellarchiv. 1555: En Malom wyzy Kendeffy Gaspar . . . Megh esmerem hogy az erdelybely feywwary káptalan az Ianos kyraly keth leveleth kyk hartyan fygo pecytel wadnak ez

400 v. ér. for. évi fizetés mellett pályázni lehet [Gyalu K; Rak 62 esp. kl].

E jel. a régi erdélyi luth. és ref. egyházszervezeti életben a nagysajói és a tceki káptalan nevében az erdélyi ref. egyházkerület egyházmegyéinek a múlt század második felében történt új beosztásig megőrződött. L. crre: EtLex.³ egyh. zmegye és káptalan al.

4. ref egyházmegyei tanács; consiliu de superintendență; Superintendenturrat. 1612/1723: Egyháziakat választásának a' Capitulumban bé hozzák, itt eskessék meg őket, kettőt Koronából^a, harmadikat Bodonból^b. A' Koronkai Egyháziak pedig a' Bodoni Egyháziak hire nélkül semmit se tselekedjenek [HbEk. — ^{a-b}MT]. 1676 k./1687: A' melly erdőt a' Csokafalvi határba(n) László Jmreh erős hittel meg esküvén Sz: egyházának vallott ezt az erdőt János Kováts ki bortsátotta keziből, a' megye elis foglalta, 25 forint a' kötele, ha ennek utánna az erdőhöz kozit mondaná, kiről ő maga a' Capitulu(m) előtt itt Vásarhelyt köz birákat adott [Mv; MMatr. 86]. 1724 u./1770 k.: En a' Füzkuti Ekla Tiszt Enyedi Mihály Uram Seniorság(an) Anno 1714 die 6 Febr. applicaltatott a' Szeki Tractushoz a' Tekei Capitulum kozöns(éges) consensusából és engedelméből in perpetuum irrevocabilit(er) [Füzkút SzD; SzConscr. 105].

5. rk kanonokok testülete; consiliul canonicilor; Körperschaft der Domherren. 1672: im(m)ar az eszten-deie elmult, hogi kaptala(n)ba(n) be kellett mennem, de ugián az Nitraj Varossi Plebanussagotis, egiszersmind az Nyúghatatla(n)saggal, Nyakamon hordozom U(r)a(m) eo Nga Poronczolattjabul, az Nemessi rend, és az kossegh kiuansaga szerint [CsÁLt F. 27. 1/38 Georgiffi Mihály nyitrai plébános lev. haza Csiksztygyörgyre].

6. Jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: káptalani tisztviselő; functionar la capitul; Kapitelbeamter. A. (rends. fej-i hivatkozásban a szr-os) *hivünk*, ill. az *úr* fn előtt; (in formule de adresare) inaintea substantivelor *hivünk* (credinciosului nostru) și *úr* (domn); (in fürstlicher Bezugnahme) vor den Hauptwörtern *hivünk* (unser Getreuer), bzw. *úr* (Herr) mit Personalendung. 1640: Hogy az mely határjárás ennekelőtte az kolosvári káptalan uram Pechy János által meglett, elsőben az köven felől, az ki Fekete-erdőnek mondatik, valamint eddig egyenlőben birták, most is és ezután is legyen úgy, hogy valaki hol szereti maga marhájával, ott csináljon kosárt mind juhnak, disznónak és baromnak [Mm; ErdO I, 450]. 1641: Vitezlő Peczy Janos Colos Monostorj eggik káptalan hiúinket boczatuan bizonios vallatassok veget hússeghtek districtusaban: kiben hogy job modgyaval procedal hassan Kglménen paranczoll-yuk hússeghteknek Compulsorium Mandatumunk mellet paranczollya varasakban comparealni az districtusok belj Faluk lakosit [BesztLt 140 fej.]. 1643: Doroghy Jakab neuw Szamosffaluj Tiztartaiia Captalan Vr(amé)kat vgymint Thoradj Peter Deak és Palfi Istvan Vr(amé)kat melleie vuen, engemetis, menénk mind eggütt Colosuaroit lako Nemzetes Bornemisza Lazlo Vr(am)hoz i Bornemisza Lazlo Vra(m) Magyar Nagy Gombo neuw egesz falunak Dezmajarol valo Igassagat producaluán, Captalan Vr(aimék)kal en cleottem el olvastatá, nekwnk meghis magiaraztatá ugián Captalan Vr(amé)k által [M.pata K; JHBK L. 7]. 1717: Most nem régen szerzett egy Uy Veres barsonyban kötött Leopold

dus Csaszar eo Felsege adta Deak Privilegiumis függő nagy pecséttel ennekis parja in folio Captalan Vraimek-tok ki adatott [Kv; ACJk 98].

B. szn előtt foglalkozásra utaló jelzőként; lingă nume de persoane, ca atribut, indică ocupația; vor Personen-namen als auf die Beschäftigung hinweisendes Attribut. 1643: Az mint Káptalan Peter Deak ur(am) eleött ez eleott, ualo napokban vegeztem uolt en Veres Istua(n) ugy mint Ziluasi Andrasne asz(ony) Plenipotentiariusza [Kv; Törzs]. 1712: Káptalan Marton Deak ur(am) constituala Plenipotentiarius(na)k Nzts Kurtanj Joseph vramot [Kv; TJK XV/1. 93]. 1745: Káptalan Nagy János uram [Torda; KW]. 1768: Káptalan Nagy Josef. Káptalan Nagy Josef [uo.; KW]. — A két első kijegyzésben a címszó vn-nek is tekinthető.

káptalanbeli káptalani (hiteleshelyi/helybeli); de la capitul; Kapitel-. 1633: az Joszagnak kezeben eresztése, s az ados levelek kezben adásais akkor mindjárt megh-legjen, az mikor az Captalanbeli fassio celebraltatik [Gerla⁴; JHB LVII. — "Szűv egyik részének neve]. 1724: Bizony csak elhiszem nagy busulasa van az Egri Kaptolon béli adosag iránt a Nagy Aszszonnak [Altoria Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez]. 1805: A ... káptalan beli adosság interesseként Hf 10 [Marossztimre AF; DobLev. IV/20b]. 1844: az előttem fel olvasott káptalanbeli írás ... hasonlilag azt mondgya [Szászfenes K; KmULev. 1 Szigyártó Mitruj (60) col. vall.]. — L. még CsH 78; RettE 205; SKr 615–6; TML III, 41.

káptalanhely ? káptalani birtok; proprietatea capitulară; Kapitelgut. 1657: Klastrom nevű káptalanhely ... felette pedig Sznió nevű vár nagy köszikla tetején^a [KemÖn. 233. — "Túróc m-ben].

káptalani¹ káptalanbeli (hiteleshelyi); de la capitul; Kapitel-, Stifts-. 1670: N. Bányai Vr(am) eo kglme Sententiojának executioja, mint hogy mosta(n) Rakosi Ur(amna)k eo kglménnek szükséges képpe(n) az ország Gyűlésére captalani tisztí szerént el mennj eo kglmek által dilatáltatik [Kv; TanJk V/1. 726].

Szk: ~ *pecsét*. 1677: a' Fejedelmek választásának és állassanak-is, mind Fejérvári, s' mind Váradí Káptalanokban, és Colos-Monostori Conventben, jó lelki ismértü, és azon hivatalnak meg-felelésére elégséges tudományu alkalmas embereket kiknek a' szokot Káptalani pecsétek-is kezekben adattassanak [AC 207] * ~ *pecsét alatt* káptalani pecséttel hitelesítve. 1675/1760 k.: Elsőbbenis producálá(na)k ő kglmek egy captalani Petsét alatt emanáltatott Regestromot [Ne; DobLev. I/316. 10a].

káptalani² a Káptalan (AF) tn -i képzős szárm; derivatut format cu sufixul -i al toponimului Káptalan/Căptălan; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Káptalan. 1. Káptalanban lakó; care locuiește în Káptalan/Căptălan; in Káptalan wohnend. 1829: Káptoloni Mészáros Juon Telke [Nagylak AF; DobLev. V/1150].

2. Káptalan határában levő; care se află/găsește în hotarul din Káptalan/Căptălan; in der Flur von Káptalan befindlich. Hm. 1836: A Káptalani Tyukok rétjén

(ku) [uo.; EHA]. 1848: A' Káptalani térbe (k) [uo.; EHA].

káptalanjóság káptalani birtok; proprietate/possessione al capitulului; Kapitelgut. 1744: Sokan p(rae)tendálnak Pankotához, ugys beszéllek bizonyosan hogy örökké Captalan Jóság lett volna [Déva; Ks 101 Pogány József lev.].

káptalan-levéltartóház káptalani levéltár; arhivă capitulară; Kapitelarchiv. 1662: A szegény fejedelem^a ... hat esztendeig való regnálása, uralkodása alatt amennyi donációi költenek ki, megmutatják csak az országbéli káptalanokra igazgattott iktató és a meglett iktatósokról való relatóriák, avagy vissza választ vevő levelek, minémű csak a váradi káptalan levéltartó házban néhány csomókkal magam kezem alatt is állottak a helynek romlása^b előtt, hát a fejevári káptalanban, kolosmonostori conventben vittek végben [SKr 92. — ^aAz 1613-ban lekaszábolt Báthory Gábor. ^bVáradnak török kézre kerülése (1660)].

káptalanos káptalanban működő; care funcionează la capitul; im Kapitel tätig. 1768: A pátronusaink jóvalasabol testimonium vetelere hogy t.i. nincsen a privilegiumunk a Captalanokba töltem 5 nopot mivel a Captalanas Ur nem adott addig testimoniumat míg egeszszen meg nem vizgaltatta a Captalant [Torockó; TLev. 5/3]. 1777: mely helyet most . . . az Várad Káptalanos Urak birnak [BfN Vegyes ir.].

káptalanoz a káptalant emlegeti; a pomeni de capitul; das Kapitel erwähnen. XV/III. sz. v.: Engem Ngod méltotassék írni: Tks N. Solymosi Kontz J(ózsef) urnak mert Gyujto azt mondja; majd a' káptalanok reám pöknek azt gondolván: Inassa vagyok Ngodnak . . . nekem ollyan Instructiot külgyenek, a' mint fennebb íram, de jobb lenne, a' G(ene)ralis Plenipotencia, mert így semmitől sem lehetne féltetni. 's Gyujto Ur is nem káptalanozna [GyL. N. Solymosi Koncz József lev.].

káptalanpecsét káptalani/hiteleshelyi pecsét; ștampila capitulului; Kapitelstempel. 1651: Kaptalan pecziet alatt valo leueletis mutatua(n) nekeökn Tordai Keczei Peter az Diuisiorol [Szászcegő SzD; JHbK XIX/26]. 1662: Várad veszedelmének a megmaradásának állapotában járván a dolog, közönséges tetszésből mind a fejedelemnek, s mind az országnak a városi lakosi rendek nevével is illendő levelek íratlak vala, és azon . . . erdélyi úr és a passával lett szóbeszéd káptalan pecsét alatt hitelesen az országnak is megküldetett vala [SKr 507–8].

káptalanpecsétés káptalani pecsétell ellátott; care are ștampila capitulului; mit dem Kapitelstempel versehen. 1598: Georgius Zent Juani Requisitor Colosmonostoriensis(is) fideliter et conscientiose retulit in hunc modum Amire Bornemizza Gergely vram kerd az Kalmar Peter haza reze el adasa feleol arrol Captalan pechetes lewele extal, en annal sem teobbet sem kewesbet az dologban ne(m) thüdok ami ot vagion irwa (igy!) [Kv; TJK V/1. 155].

káptalanság káptalan; capitul; Kapitel. 1662: Benn a várban is pedig itt is eleget épített^a . . . Az kapu bátyái

oldalában egy szép tornyot pléhes szép mesterséges hejzattal . . . az alatt levő erős bolt pedig és az előtt más egy bolt is rakattatván, hogy az káptalansághoz való levelek ahol régenten szoktak vala tartatni, azoknak az új építések miatt el kellett volna bontatniok, ezek azok helyébe conservatóriumul, levéltartó házul fordítottak vala [SKr 297–8. — ^aI. Rákóczi György a váradi várban]. — L. még Csh 391.

? **kaptáló** ' Hn. 1797: A Kaptáló Hegyen [Ajton K; EHA].

kaptány csapda; capcană, cursă; Falle. 1753: Egy nagy Lántos Kaptany N I [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1812: Egy Kaptány [M.gyerőmonostor K; KCsl 11].

Hn: 1730 u.: a Kaptán lyukban (sz) [Mezőmadaras MT; MMatr. 377]. 1738: A Kaptány lyuknál (sz) [uo.; EHA]. 1754: az két Kaptán juknál [uo.; EHA].

kaptányoz csapdával vadászik; a vîna cu capcană/cursă; mit der Falle jagen, Falle/Schlinge stellen. 1681: A dicit . . . Relatoriamb(an) specificat napon helyen es esztendőben Csüt hant, az halot^a nekemis több böcsülteget emberek(ne)k Ebei bele esven megholtak J. de merito^b Ertem hogy az eo kglme idejében masok az eo kglme Karara az n(em)es^c hataran Csüztem es kaptanyoztam volna ollyat semmit sem^d, azért kevano(m) hogy eo kglme specificce conproballya az Articulus szent, hogy vagy eo kglme(ne)k vagy masnak az en Csümmel az eo Klme idejeb(en) masak hatar(an) Csüztem es kaptanyoztam valna [Dés; Jk 51a. — ^aÉrtsd: az holojt. ^bTollban maradt: replicat. ^cTollban maradt: város. ^dIde kívánczok: tettem].

kaptár 1. méhkas; stup, coșniță; Bienenstock. 1662: Úgy mint amelly igazgatást a felséges Isten a teremtsébbeli és természetbéli dolgokban is mintegy kiabrazolt és előnkbe rajzolt A méhecskének kaptárjokban egy bizonyos anyjok és mintegy királyuk vagyon, ki mind teste állapotjával, s mind az ő tornyos friss hajlékával a lép között a többi közönséges méhektől megkülönböztetik. És azzal is, hogy noha a többi a gyűjtemény megszerzéséért nagy szorgalmatossággal jönnek-mennek, fáradnak, de ő természetes helyét megtartván kaptárjában és mintegy székeiben, helybéli tisztét viszi végbe, mely által az egész kaptárbélieknek életet, megmaradások vagyon [SKr 70].

2. ? (fatörzsbe vajt) méhészkedő odú; buduroi; Fangstock (in der Waldbienenzucht). Hn. 1743: Kaptárhegy alatt (sz) [Balavásár KK; EHA]. 1789: a' Kaptár oldalán (sz) [Csitsztiván MT; EHA]. — E kétes jel-re l. a TESzt.

kaptárbeli 1. mn kaptárban élő/levő (méh); din stup; aus dem Bienenstock. 1662: olly méltósággal ajándékozott meg a természetől^a, hogy ha önéki elesése történik a seregnyáj közül, nála nélkül nagy kaptárbéli méhek meg nem élhetnek, semmivé lesznek [SKr 70–1. — ^aA méhkirálynő].

II. fn kaptárban élő méh; albine din stup; Biene im Bienenstock. 1662: ő^a természetes helyét megtartván kaptárjában és mintegy székeiben, helybéli tisztét viszi végbe, mely által az egész kaptárbélieknek életet, megmaradások vagyon [SKr 70. — ^aA méhkirálynő].

kaptáros ? (fatörzsbe vajt) méhészkedő odús hely; loc unde se găseasc buduroaie pentru stupărit; Fangstock-stelle in einem Baumstammloch. **Hn. 1823:** A Kaptáros-ba (sz) [Szépenyerűsztrárton SzD; EHA].

kaptat vmire rákapat/szoktat; a deprinde pe cineva cu ceva; jm etw. angewöhnen. 1710 k.: A logikában sok üdöt töltöttünk . Egyszer, mikor avval a sok quaestioval s responsióval eltöltötte elménket és az argumentumok, syllogismusok formálására kaptatott az eltanult quaestiókból, csak a materiákat kezdé adni: Erről írjátok argumentumokat, lássuk melyiketek tud többet írni? [BÖn. 539–40].

kaptatetem pók (a ló lábán); vezigon/molet(e) articular; Galle, Schwamm. 1629: mikor Czimbalmos István az lovat berben attá volt, es Zabo Istuan raita el mene, akkor az egy kapta tetemen kívül semmi nyavalyaia nem volt | kerem Czimbalmos Jstuant hogi agja ide az lovat had hozak Zenat rajta en egiebett nem lattam hanem az elseő laban uala kapta tetem de egieb njaualyaiat nem lattam [Kv; Tjk VII/3. 60–1]. — A jel-re 1. MTsz; MPászt. 261, 316, 334.

kaptató meredek hegy/domboldal, kapaszkodó; urcus, suis; Steigung, Anstieg. 1773: Tompa Gligor a Kaptaton . . maga ökreivel nem birta ki vontatni a terhet [Hesdát TA; JHb II/3] | Hogi Oláh Létai^a Illye Silipnek terhét, midőn magamis az Havasra mentem volna, edgi kis kaptaton latván hogi nem birják az ökrei, kérésére én adtam neki segítséget míg azon helyen ki haladt, annak utánna a Lejtőnek fogvan, mint mehetett nem tudom, mert én is sietven . . utamat követtem [uo.: i.h. Tompa Gligor (25) vall. — ^aTA]. 1809–1815: a Huhui oldalb(an) a Csatánb(a)^a járó ut kaptatóján innen az Eszokban [Dés; EHA. — ^aA várossal tőszomszédos település]. 1837: csak egy kanyarodonál van egy kis tettő hágás, de nem kaptató [Magyaros U; MvLev. 9 Utak, hidak cs.].

kaptély ívalakozó; cofraj pentru bolji/arce; Bogenlehre. 1585: Ez epyletnek megh chinalassara zerzeotunk meg a kemywessel Bachy Peter vram Jelen leteben pro f. 25. Miért hogy az elseo zegetsegben nem volt a bolt hogy kaptelyra legyen, tetzet az vram kezül sokaknak hogy egy kewes keoltsegre nem kel nezny, hanem kaptelra legyen a boltozassa, attunk ket kaptelul, haromtul f. 1. Tezzen f 2 d 33 | Az boltasban a falba hogy a kaptelyakat be chinaltak, akoron is ket embernek attunk . . d 16

Az arkossokat be chinaltak ket ember hordot keowet es keo port ala es az arkossokat segitetek be chinalny, attunk d 16 [Kv; Szám. 3/XIV. 29, 31]. 1589/XVII. sz. eleje: Az Farago Legennek az eő edgik mester remekheh legien edgi Aito, Kaptelios, es szep egienes tetetes Zymizes (!) minden ahoz valo kornisokkal kapteliokkal megh ekesittet, meljnek minden állása farag-ua igaz mertekbe legien [Kv; KőmCART. 8–9].

kaptélyos ívelt; boltit; gewölbt. 1589/XVII. sz. eleje: Az Farago Legennek az eő edgik mester remekheh legien edgi Aito, Kaptelios [Kv; KőmCART. 8–9].

Szk: ~ *qitő*. 1589/XVII. sz. eleje: minden Rako Legenyek cziak az Bolt czinalast tartoznak . . . Mester Re-

mekwl megh köetni, az Kaptelios aito nem tartoznak megh czinalni | Miért hogy penigh ez keőmiuesség . . két fele Mesterekből áll: Faragobol es Rakobol: Az ki azert Farago mester akar lenni, mind az két fele Mester Remeket tartozik megh czinalni . . az Rakok effele faraguantol teljesseggel wressek legienek, mint hogy eők vagy nem akarták vagy nem tutták az faragasnak Remeket az Kaptelyos aito meg czinalni [Kv; i.h. 11, 20].

kaptiva I. mn fogoly/letartóztatott (nő); arestată; gefangene, festgenommene. 1632: Hallottam en ettől az captiua Azzonytoll az eo hitves urat megh sententiaztak [Mv; MvLt 290. 97a]. 1647: Diosi Mihalyne Aszoni(om) ki hozatua(n) az Captiva Szolgaloit auspiciot felel hozza, hogy leanyanak ladaczikáját fel nytva(n) negy gwrwjet uette uolna el . Az Captiua leany . mindeket tagad eskudgyek megh raita, hogi sem hire sem tanaczia az el uezset gywrwknek (így!) [Kv; Tjk VIII/4. 232]. 1664: Ezek uta(n) az Actorokis exhibealva(n) az Captiva ellen valo fassiojokat, kívánnýk a jure megh büntettetni az Captiva Aszszonyt, mivel vilaghos bizonsaghok jeőttek be bűiös báioiságháról [Kv; Tjk X/4. 252]. 1671: eő vitte vezette oda azon házhöz azt az kar tevő személy szolgát . . ismeretes volt velle ezen captiva öreg Asz(szon)ý, mint hogy suttogottis . . velle egybe hajolván akkor mikor el szeokeót [Kv; Tjk VIII/11. 153].

II. fn fogoly/letartóztatott nő; femeie arestată/dejinută; Gefangene, Festgenommene. 1647: az Captiua . lopot volt egy ewzt kapczios palastot [Kv; Tjk VIII/4. 443]. 1648: Directores ciuitatis ki hozatua(n) Kapusi Kathat es Sipos Ersebeth new captivakot paraznasagot felelnek hozzajok, mint fattia uetettekhez [Kv; i.h. 272]. 1672: Mint hogy az Captivának Colosi Cathának gonosz czelekedetit, paraznalkodását az testisek importáilyák, Teczet a törvénynek mint hogy korsagos az captiva, ám bátor az pelengeren megh ne veretessek, hane(m) szalma koszuu tetetve(n) fejében, az mester által az városbol ki késértessék [Kv; Tjk VIII/11. 197]. 1697: Constal e' két p(rae)sens Captivak(na)k Paraznasagok az eő Nga Szeki előtt, mellyel az Respublicat megmocsoltak [Dés; Jk].

kaptivál elfog, fogságra vet; a prinde, a lua in captivitate; gefangennehmen, festnehmen. 1629: eo engemet nem captivaltathatot volna, ha penigh Captivalnj akart ott kellet volna chyelekednj [Kv; Tjk VII/3. 199]. 1667: hűseged az orszagh törvényével semmit nem gondolvan, szolgánkat maga autoritássával captivalta Mely Igy leve(n) el nem szenvedhettyük [WassLt a fej. Czegei Vas Jánoshoz]. 1679: captivalvan eőket sok ijjegetesek utan . . az Aszszony ember megh vallá hogy eő maga vitte oda a tüzet [Dés; Jk]. 1714: Kgmeket azert Tisztekül ezen parancsolatunkat keze allat levő minden helyekben . . publicallya, és rá vigyázzon s vigyáztasson, hogy Senkiis^a helyebol ki ne mozdullyon es bontakozzek külömben ha kiket depraehendaltat kgmeket in transfugio, immediate Captivallya, es elebbi helyekre reducallya [WassLt a gub. Nsz-ból. — ^aTi. zsellér].

kaptiválhat elfoghat, fogságra vethet; a putea lua în captivitate; festnehmen können. 1646: Captivus . . diceret, allegat Ertem minemű dologert Captivaltattal en-

gemet ket loudnak karat forगतod raitam s aztis csak suspitiara fundalod, azert azt mondom, hagi engemet ezert az Constitutio, Decretu(m), s orszagh articulussa szerentis nem captiualhattal uolna [Kv; Tjk VIII/4. 106].

kaptivált elfogott, fogságra vetett; captiv, prins; festgenommen. 1637: Ezek az . . . mostani kaptivált szemeliek mind penigh ezeknek atjafiaj vagi barátjok semi szín alatt semi nemw Suki Pal Uramhoz tartozok kozwl soha injuriat nem patralnak, ha penigh Comparialtatnek hagi valami szín alatt azok . . . Injuriat patralnanak fejeken maragianak erette [K; SLt D. 10].

kaptiváltat elfogat, fogságra vett; a aresta/dejine; festnehmen lassen. 1625: Az kulseo Farkas vcza] Capitanok accusalua(n) Byro Vrammal Balogh Molnar Mihalt es Bekesi Cata azzont, nemunemu vetkekert Captiualtatua(n) es harmad napon teouenire ki hozatua(n) Attu(n)k az porozlok(na)k f — d 20 [Kv; Szám. 16/XXXIII. 21–2]. 1647: Zekeli Gorgiot et Lodingos Georginet Kata azzont, illie(n) okert kaptiualtat-tak Director vraimek, hagi paraznasagba leledzetek [Kv; Tjk VIII/4. 176]. 1674: Kemény Jánosné Aszszonyom Eo Nga moso Aszszonyat captivaltattuk terhes állapattal vádoltatván, adtunk az város szolgájának d 6 [Kv; Szám. 32/L.]. 1735: ha ot lészen azon Oláh azon Czigánjnéval együt captiváltassák [Barót Hsz; ApLt 4 Cserei Sámuel Apor Péterhez].

kaptiváltathat elfogathat, fogságra vettethet; a putea dispune (ca cineva) să fie arestat; festnehmen lassen können. 1629: eo engemet nem captivaltathatot volna [Kv; Tjk VII/3. 199]. 1645: Banyai Janosnak nem volt olyan teouenye hogy az It Captiualtathassa, hane(m) Exequutiora kellet volna mennj es ha semmie nem leot volna ugy nyulhatot volna személyihez a varos priuilegiuma szerent [Kv; Tjk VIII/4. 7].

kaptiváltathatik elfogattathatik; a putea fi arestat/prins; festgenommen werden können. 1677: Lator jószágátalan Nemes, a' Tisztektől captiváltathassék [AC 262].

kaptiváltatik elfogatik, fogságra vettetik; a fi arestat/prins; festgenommen werden. 1670: az Aszony . . . captivaltatott, és tortúrával valo ijesztés ala subycialtatott [Kv; TanJk II/1. 721]. 1671: ha kiknek annyi javok nem lenne hogy a' károsoknak satis facialhatnának belölle plenarie, captivaltassanak és mind addig fogva tartassanak, míg a károst nem contentallják [CC 66]. 1677: végeztetett hogy minden rendek . . . kereshessenek, és ké-szithessenek Kénésőt, ily módok alatt mindazonáltal . . . senkinek másnak eladni szabados ne légyen, hanem csak a' Fiscus Tárházában avagy Kamorájában tartozzanak bé-szolgáltatni Ha ki penig bé nem adná, rajta éret-tetvén a' factumon, mind az ado, mind penig a' vévő meg-fogattassanak a' residentiatlan Nemes emberek penig, modo ut supra a' nemtelen emberek felől irat-tatott, captivaltassanak, és Tiszt kézhöz adattatván bün-tetődgyenek-is [AC 48–9]. 1745: Az Incta captivaltatván gyanóra, és feles időkig ott tartatván rabságban . . . ezért hogy eddig való raboskodása után simpliciter ab-

solváltassék és el bortsáttassék itilletett [Torda; Tjkt II. 94].

kaptivus I. mn elfogott, fogságra vetett; arestat; festgenommen. 1637: Eö kglmek az ket felnek feleteleket es az bizonsagoknak, vallasit diligenter discutaltak, de az bizonsagok igen homaliosok inkab azt comperialliak eö kglmek az bizonsagok vallasibol, hogj az szegenj megh holt legeny . . . haitotta volna hasbanis az Captivus legentt [Mv; MvLt 291. 104a]. 1670: Az captivus J az magam árulo satoromba(n), invadalván enge(m) rut I(sten) elle(n) valo szitkokkal szidot [Kv; Tjk XI/1. 14].

II. fn fogoly; prizonier, dejinut; Gefangene(r). 1597: Myerthogy az Actor walamy nyilwan valot . . . az captiúshoz nem bizonytot az Captiúus Iurallion tertio-se honestis personis hogy abban az orzasban sem hire sem tanachia ninchen, es semmi reze sem volt benne ha lural absolútus lezen [Kv; Tjk VI/1. 5a]. 1625: Azon Captivusok ellen Tizenket Tanut ideztetue(n) atunk Csillag Jstuannak f — d. 24 [Kv; Szám. 16/XXXIII. 21]. 1645: az fogolnak szabadsaga vagy on az maga ki hozatasara, es ha az foghtato vel contumaciter vel vero ex negligentia absentallya magát, a Biro absol-valhattya a fogsagból a Captivust [Kv; Tjk VIII/4. 13]. 1695: Mivel ez praesens Captivus gonoszul el veszet vagy el Lopatat Iklodi Kadar Simon két ökrei ugyan ezen Captivus kezenel talaltattak az Desi hatar szilben Etczakanak idejen, vilagosan Constal maga procurator a l(ta)l valo nyelve vallasabul hogy az Uraval Cseh mihallyal edgyüt hajtottak s Loptak azon két ökröket [Dés; Jk 192–3]. 1737: az captivus két szombaton . . . meg paltzáztassék a Piaczon in exemplu(m) itilletett [Torda; Tjkt I. 134].

? **kaptolyos** '': 1653: csinaltam nro 22 sing kaptolyos fogast, facit f 7 d 33 [Kv; ACJk 69b].

A címszó a *kaptélyos* elírása, esetleg alakváltozata is lehet?

káptya kergekór, kergeség; cenuroza/căpierea oilor; Drehsucht. 1821: A 3om kirlán közül edgyik még a' meleg Ösztől fogva hasmenéssel kénlodott 's abba el gyengülvén el dőglött, a más kettő meg káptyósodott ez a' káptya az Mikor a' Junok olyan nagy fő fájása van hogy szédül s nem lát belé kovájog mig el gyengül s el vesz [LLt].

kapu I. épület v. telekkapu; poartă; Haus/Grundstücktor. 1556: Kepyro Antal Az kapura chimorth^a chynalth [Kv; Szám. 1/IV. 204. — ^aOlv.: címört, értsd: címert]. 1589: egi azzont az Kapuhoz tamasztot vala es vgia(n) ropog vala az kapu [Dés; DLt 226]. 1595: Galambfalua(n) az my kapunk elöt kezemet foga en nekem Varga Thamas [Uszt 10/21]. 1626: az molnar megh alapodek az Czedeo Leorinczi kapuia eleot [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Ficz Mihaj (60) pix vall.]. 1690: az Actor ö kergyelme ioszaganak kapujat verte szitta Ördög lelkünek hitta is ki bajra [Kovászna Hsz; HSzjP]. 1730: A meg emlitet Foglalás Vármezőn mikor eset a' Foglalo Deakok akkor a' kiket el foglaltak s egyszer s mind kapujokat meg is czedulázták [Vármező Sz; TKI Holhoz Vaszily (66) jb vall.]. 1779: Az Udvar kapoiára, 2 korikát, és egi tspotat tsináltom xr. 12. A Maiar kopoiá-

ra, egy nagy Sarkat, 2 hargat, és 4 létsz szegyet tsináltam xr. 9 [Szászváros; BK. Kovács Mátyás kov. m. kezével].

Szk: ~ *bálványa* kapufélfá. 1636: (A kapu) melletti egy gyalogh kapu eöreg, fa kilinczies es pantos, az felseő sarka szeles vas kapoczial foglaltatott az kapu baluanyához [Sövényfva KK; JHb Inv.] * ~ *boltozata* bolt-hajtásos kapualj. 1736: az hol most az convictus temploma vagyon⁴, ott vala egy ház, az is csak köz rend ház vala, abban volt az szent mise; de abban igen kevés ember fért . némelyek az kapu boltozatja alatt voltak, azoknak ott székek volt [MetTr 425–6. — “A ma piarista templom néven emlegetett templom] * ~ *ja köve* kerékvető-kő. 1593: gywto Marthonnak fizettem hogy az waras Jstaloia kapuia kowet fel Czinalta f 1 [Kv; Szám. 5/XXI. 64] * ~ (*ja*) *köze* (bolthajtásos) kapualj. 1570: Janos deak Kismester vchay vallya hogy . jelen volt mykor Zabo Symon Magat az hazba . Be Jktata

Az wrbeger haza kapwya keozy feleol Teortek ky egy aythot es azon Mentek Be [Kv; TJK III/2. 117]. 1647: Az Kapu közti uyolagh padlot [Marosillye H; VLT 55/5415]. 1652: Ugya(n) ezen kapun van retez es vas retezfő egy öreg biko forma lakattyával kulcsával, az kapu közti pogo(n) bot hajtásra van csinálva [Görgény MT; Törzs]. 1681: Vajda Hunyad vára . A Kapu közti keő bolts [Vh; VhU 502, 508] * ~ *ja közé* kapualjba. 1573: Belocz Iános Es Thorday Imre . Azt valliak hitek vtan hogi Halaz Gergel . Mond hogi Igen Ehetnek es Ihatnak hiak Be eotet az Thimar Gergel hazához az Borra . Mykor oda az kapw keozze Be Mennenek lattak hogi teobekel egembe Molnar Kelemen otth wlt wolt [Kv; TJK III/3. 278]. 1600: Molnar Janoske Kis Sophi azzony vallya . az Zeoreos fogoly ember el vete az chiuprot be futamek az kapw keozze es vgy ragada dardath azonban az kapw keozeott vgy kezdé gyakdosny [Kv; TJK VI/1. 455]. 1718: be viven(e)k az kastelyb(a) az Aszszony eleibe az Aszszony arestumb(a) tetete az kapu közzé [Branyicska H; JHb Fülei Csak Ferencz gondv. vall.]. 1819: Azon szobának . két ajtaja lévén az edyik nyilatt a kapu közé a' hátulso ház felől [Kv; Pk 2] * ~ (*ja*) *között/közt* kapualjban. 1568: az zabo Balint kapuja közpöth eset vala el az lean . . mondek zabo Balintnenak, myre bantaytok zegent [Kv; TJK III/1. 200]. 1570: Varga Peter . vallya, hogy Az ar wyzkor vetet volt harom Bort . Mely Boroknak harmat az vrbéger haza kapuya keozet arwlta ky [Kv; TJK III/2. 120]. 1637: az Kovacz legenis megh foga Istuan Deakot, s ott az kapu között valtigh huzak vonak egi mast [Mv; MvLT 291. 119a]. 1717: Az kapu közt Job felől egy Tömlecz [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. 1774: (A) Lakatok(na)k költsait 'a kapu között lévő Vak ablakban bé dugtam [O. szákod KK; LLt Vall. 195] * ~ *levele* a kapu táblája/szárnya. 1582: weottem Zabo Martontoll az keth kapu Balwantt p(ro) f. 2 . . . Az kapu lewelehoz eg' fatt p(ro) f — d. 13 [Kv; Szám. 3/VIII. 43]. 1621: Az keozepseo kapu leuelere Czinalt egy pantot Vy vasbol . /20 az saramponal valo kapulevelenek meg igazitasatol attam . . . /6 [Kv; i.h. 15b/IX. 240] * ~ *táblája*. 1791: vagyon bémenetel az irt . nobilitárius curiára egy toldott cserfakapu fedelekre alkotott, avadag fenyődeszkából való, zsendellyel fedetett galambúgos, égyes nyílású kapun, melynek nyílásánál vagyon égy törpe gyalogajtócska és mindez, mind pedig a kapu táblája vassarkokra vagynak alkalmaztatva [Ludvég K;

ETF 108. 13] * ~ *torka*. 1744: Kapu torkára valo pánt vas 2 [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] * ~ *tornáca* kapualj. 1744: a Kapu tornáczában találtunk egy Gyalogh Sajtotskát cum suis appertinentiis [LLt Fasc. 67] * *bejáró* ~ utca kapu. 1750: a' Be járo kapu . Tőgy fábol tsinalt fa sarku, fa kilentsü és Zárju [Szamosfva K; JHbK LVIII/4] * *bolthajtásos* ~. 1681/1748: A Kastelly hidgyán belől bolt hajtásos kapu [Balázsfva; KvAkKt Mss lat. 236] * *galambbucos/galambbúgos* ~. 1632: Kocziolatoi Uduarhaz . . Az Ucza feleől egy eöreg dezkas galambuczos sindelies kapu, mellette egi kis Ayto [Kocsoláta F; UC 14/38. 134]. 1636: az haz vegibe(n) vagyon egy daraboczka keő kerites es az melletti egy eöreg Galambugos kapu sindelies jo es epp minde nestul fogua, sem(m)i vas nincz rayta [Siménfva U; JHb Inv.]. — Magára a kapufajtára *galambbugos kapu* al. még fölös számú adalék és részletező feldolgozás: ETF 108. 7, 17; Ethn. LXXXVIII, 302–28 az elterjedésre von. térképázlattal; NNyv 392–433 * *galambos* ~ galambbúgos kapu. 1768: Ezen curialis helynek a napnyugoti része közepetáján vagyon kötött kapulábakon vassarkokon és kapcsokon, fenyődeszkából csináltatott kétfelé nyíló, régi romladozott galambas kapu, mellette lévő ugyan vassarkokon járo kis ajtajával együtt [Mezőszengyel TA; ETF 108. 18]. 1812: 'Sendely fedél alatt lévő Kő Udvar Ház . . Az Uttza felől valo Galambas kapu [Sorostély AF; Born XXXV. 66 gr. Teleki Pál conscr.] * *kötött* ~ kötéses telekkapu. 1699: az Udvarháznak . vagion edgi nagy Galambug nélkül való jó Szarvazattyú Sendelyezett kötött kapuja kis kapujával edgjütt [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.]. 1734: Az Nemes Curiaara bé menvén találtunk egy uj kötött kaput Sendelyest galambug(ost) az Ns Curia körös körül palánkal bé kerítettett, szalmával meg fedve, és kalodázva [Datk NK; JHbB D. 1 gr. Bethlen Farkas lelt.]. 1773: A kapu . fenyőfából vallo medve talpon allo Nagy Kötött Kapu ennek fiok ajtoja is hozzá lévén ragasztva [Tekerőpatak Cs; LLt] * *zsendelyes* ~ → *galambbucos/galambbúgos* ~.

Sz: ~ról ~ra hordoz szélitében-hosszában gyaláz. 1619: Startzer ment volt az budai Mehmet aga hírével Görcsi apánkhoz . . Görcsi uram igen rútul szidta Startzert, csaknem kivetette az ajtaján is. Azt mondotta Startzernek: Rossz eb, kapuról kapura hordosz engem, gyalász, hogy én bontottam fel az uraddal az frigyet . Többé engem kapuról kapura ne hordozz, mert én ugy megveretlek, hogy másnak is példa lesz [BTN² 366–7] * *kiáll* a ~ba vakarózni feltűnési viselkedése van. 1879: Kapdebo Frici Nyomtatassa ki a verseit . Azt írja hogy neki nincs e versekkel semmi művészeti célja csak azt akarja megtudni — vajon mit szól a kritika . . . Ugy rémlik nekem, mintha ezt mondaná: „Uram, dámáim, énnekem nem viszek. Egyáltalán nem viszek — semmi bajom hál' Istennek; de kiállok azért a kapuba vakarózni, csupán azért, hadd lássam, mit szólnak hozzá a járókelők [PLev. 60 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *olyan horgas a keze mint a ~ban való cigánynak*. 1573: Erdelyi gaspar azt vallya, hogy eoneky ezt Monta Agoston te Erdelyi gaspar olyan Boszorkany az Anyad hogy Neked kezedet Megh keotette hogi leaniat Megh Neh verhesd soha Myg Te els, Mert az egi chigan ollian horgas az keze Mint a kapwban valo chigannak, Arrolis ismere(m) hogi az hogy az hayat ely Nirte es az Leanya-

nakis rwhaiaba keotet benne hogi megh ne(m) verhesd [Kv; TJK III/3. 87].

2. kerítéskapu; poarta gardului; Zauntor. 1588: 9. 7br(is) Az varas zenayanal, hogy az kapw le deolt volt, az Korchyoliasnak attam munkaiaban d. 12 [Kv; Szám. 4/I. 38]. 1597: A. C(om)p(ro)bat hogy eő az Molnos Peter kylseő Vduara kapuiat es az Tiboldi Mihaly haza fele walo Vetes kert foliasat soha ne(m) wegezett az falúuál hogy eő chinallya, es hogy Tiboldi Mihalt, chak az Regy Vetes kert foliasabul valasztotta kert bironak, ezek felöll ne(m) valasztotta [UszT 12/131]. 1621: intik eő kglmek varosul Ado szedeo vramjat, hogi kaput ne rekeszgesse-nek, Cziordat be ne hajczianak, mert az szegenisegh barmaj es marhaj vth(n) el [Kv; TanJk II/1. 320]. 1699: ezen fás kertbé az csür kertből jönnek bé cserefa kötöt kapu mellyiekü vas kapcon forgo holnyolt bukfa deszkából allo kapun [Szentdemeter U; LLt Inv. 31]. 1717: Az Udvarrol a Csüröskert(e) nyilo kapu leveles, kapufelestől jó [Dés: DLt 504]. 1757: a Csürös kert . Cserefa lapotzkákból álló két létzekben véset, s rostélylyosson foglalt Kapuja [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129]. 1829: Az Istáló szegeletétől kezdve, a Csürös kert kapujáig két tábla Deszka kert avatég [Csekelaka AF; KCsl 6].

Szk: ~t hagy kerítésen átjáró kaput készít. 1626: Monda Mattius Janos uram, edes öczem az Imatsagnak haza lezen, kaput hagiok raia, had Jarion Ide az Aniamis Imatkozny [Maksa Hsz; HSzJP Posony Istvan Papolczy (44) pp vall.] * ~t nyit 'ua'. 1691: A' Kőz kerteken ő kglmek edgyik ā másik meg edgyezett akarattya kívül s ellene kaput vagy ajtót ne nyisson hogy edgyik ā másik miā megh ne károsodgyék [Berekeresztúr MT; Berz. 15. XXIV/21] * karős ~. 1681: Marha akol Keretése fedet sövényes volna, de nemely helye(n) eszt is renovalni kellene, Egi fele nyilo közönséges, karős kapuja Nro 1 [Vh; VhU 570] * magyarországi formára csinált ~ 1666: vagyon egy csürös kert, mind körül támaszos, tövises, lézsás, az kerten egy magyarországi formára csinált kapu mellette egy záros ajtó [Gyalu K; ETF 108. 18] * tanorok ~ja kaszálókerítés-kapu. 1608: Mely eorokosnegnek mellette foly az Thanrok kapuia eleot ala folio kws patak mas feleol az falu darek vittia mellette [Papolc Hsz; HSzJP].

3. kapuszárny/tábla; canat de poartă; Torflügel. 1570: Barbara vxor Stephani Pechy fassa est, hogy eg'zer megien wolt az Kakas Andras haza elót . nytwa wolt az Andras vram kapwia [Kv; TJK III/2. 41]. 1599: Nagy Janos ereosse(n) kere zep zokkal hogy el mennye(n), be teűe az kaput Nagy Janos, soha el ne(m) mene [UszT 13/105 Matthias Chanj de Rugonffalua ns vall.]. 1630: en azt nem tudom ha vagtake taszitottake vagy penigh az szel rontotta akkor ejel be az kaput [Mv; MvLt 290. 223a]. 1731: Vagyon a declarált Curianak kapuja ad Occidentem kötött Tölgyfából allo faragott kapu lábja, romladozashoz közelített kapuja pedig régi fűrész deszkákból valo [Kászonimpérfa BCs]. 1767: tsak parasztossan épült két tserefa alaton oszlopók közé sövényből font kapu [Csapó KK; Berz. 7. C. 6]. 1782/1795: Az Vdvarba bé menő Kapunál uj Galambugos Kapu-Lábak, feles Galambal, Kapu Tölgyfa Létzekből jó, és tisztességesen csinálva [Sorostély AF; Ks 80 gr. Teleki Károly udvarának leir.]. 1814: Anti csintalan gyermek lévén, otton otton fel mászott a' rosz Kapura ... magát ott rángatván a' Kapun, a Kaput magára

rántotta, és a' Kapu agyon utotte [Dés; Ks 79. 29. 795]. — L. még CsVh 48; ETF 108. 7.

Szk: ~ ostora. 1592: Az Monostor Kapuban a Keő kert aitaia el romlot vola, A kapu ostanak valo fat veőttem Eppel Peteretől d 44 [Kv; Szám. 5/XIV 140 Eppel Péter sp kezével]. 1593: lakatos balint az kapura az kapu ostanak bezarlasara lanczot Czinált [Kv; i.h. 5/XXI. 19]. 1681: Vajda Hunyad vára Kapuja, két felé nyilo, romladozott deszkás Nro 1 . Bé zárashoz valo pánt az kapu ostora véghin Nro 1 [Vh; VhU 502] * bélelt ~ deszkabéllel borított kapuszárny. 1623: Kapw mellyeket es felseő kúzeöbet igen zep Czyffrason teölgy fábol czenaltasso(n), szep bellet az vagy keczeres kaputt ket fele Nylot gyalutt deszkából [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1817: (A kúriának) utzárol bé járo két felé nyillo, fenyő deszkákból készült berlett kapuja [Ördögösfűzes SzD; ÖrmMúz. Inv. 1] * betevő ~. 1694: vagion a' szekér szín . . . az Udvar felöl is a' mint áll kapuja tsak pusztá, be tévő kapuja nélkül való [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeir.]. * csipkés ~ fűrészelt diszes kapuszárny. 1732: (Az udvar kapuja) Tölgy fa deszkából egy felé nyilo csipkés kapu, melette lévő kised ki járo ajtóval [LLt 244. B] * deszkás ~. 1680: Nyilik ki innen az Uczara sendely fedel alatt valo kötöt örögh Tölgy fa kapu, mellyek között egy deszkas kapu, mely fellyül fahorogb(a) állol penig perseljben vas csapon forog vas karikas Sarkával [A.porumbák F; Ált Inv. 26] * duplás ~ kettős kapuszárny. 1679: Udvar Kapuja Ezen kapu mint hogi romladozott renovalni kellene duplás kapuval [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt.] * egyes nyílású ~ egyszárnyú/táblájú kapu, levélkapu. 1791: vagyon bemenetel az irt nobilitárius curiára egy toldott cserefakapu fedelekre alkotott, avadag fenyődeszkából való, zsendellyel fedett galambúgos, egyes nyílású kapun, melynek nyílásánál vagyon egy törpe gyalogajtócska és mindez, mind pedig a kapu táblája vassarkokra vagynak alkalmaztatva [Ludvég K; ETF 108. 13] * egyfelé nyiló ~ 'ua'. 1715: a Curia(nak) . fenyő leczekből Csinált rövid Zabekkal egy felé nyilo kapuja van [Nagyercse K; Told. 27/17]. 1753: avatag egy felé nyilo kapu, egy Gyalog bé járo fa Sarkakon forgo Bikfa deszkákból készített ajtátskájával együtt [Sajókeresztúr SzD; JHbK XXIX/7] * fenyődeszkás ~. 1681: Másik Csürös kert Uczara valo, két fele nyilo Rámás, fenyő deszkas kapuja Nro 1 [Vh; VhU 571]. 1694: ifjú Bálpataki János Úr(am) Borberek háza, avagy nobilitar(is) Curiája Udvarára, nyilik az utzárol, két felé nyiló, párkánjos fenyő deszkás kapu [Borberek AF; BfR] * kétfelé nyiló ~ kettős/kétszárnyú/táblájú kapu. 1699: Cseri fa sorkokon forgo két feli nyilo kapu [Szentdemeter U; LLt]. 1742: Azon Curiának Vass sorkokon forgo két felé nyilo regi fenyő deszkából épült kapuját találtuk, mely kapunak is a bal kézre nyilo felin ki járo, gyalog ajtócska is vagyon [Gyeke K; Ks 4. VII. 1]. 1852: A két felé nyilo kapu . . . Felső két Sorkai vas pipái persellyel meg vagynak [Körvélyfája MT; LLt] * kétszeres ~ → bélelt ~ * lándzsás ~. 1786: Vagyon csür, ágassai jók, fedeleis alkalmas, kertelése nincsen, hanem feűjű egy Láncsás kapu ez is romladozába találatott [Mezősámsond MT; Berz. 15. XX/18] * leveles ~. 1589: Hogy az Keopez vzay leueles kapunak ki eset volt a sarka, fizettem az kouacz-nak hogi megh czinalta d. 10 [Kv; Szám. 4/X. 14]. 1677:

Vagyon egy kötöt Kapu fél, azon egy Leveles Kapu sendely nélkült [Dés; Borb. II] * *ostoros* ~. 1679: Csűrös kert . Öreg ket felé nyilo, ramás, ostoros kapuja, fenyő deszkával burított nro l [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János lelt. 130] * *párkányos* ~. 1652: két fele nyilo parkányos gyalult temerdek fejes szegekkel vert, fa sarkon forgo kapu [Görgény MT; Törzs]. 1699: nyilik be az hinto színben parkányos kapu [Szentdemeter U; LLt] * *pártázatos* ~. 1679: Vagyon egi Uri Udvarház . Udvar Kapuja. Ez az kerítésnek nap kelet felől valo oldalan vagyon fa Oszlopokra eppetettve. Két fele nyilo, felszer, romladozott partázatos Kapuja No. 1 [Uzdizstpéter K; TL] * *ramás* ~ → *ostoros* ~ * *rostélyos* ~ rácsos kapuzárny. 1702: Ezen Csűrös kertnek rostélyos kapuja vagyon, az kis ajtaja fellyül p(rae)stillával fedett, de még bé tevő ajtaja nincsen egy cseppis [O.brettie H; Born. XXIX. 4. 11]. 1839: A' Csűrös kert, melybe egy használható rostélyos kapu viszen, jo kapu felekkel, 's deszka ajtóval [Mezőszilvás K; TSb 2] * *stakétás* ~ léc-kapuzárny. 1849: A' Szintől a marhák pajtáig vagyon egy hegyes karotskákkal el látott Csinos kert — tölgy fa sasokba vagyon a' közepén egy stakétás két felé nyillo kapu vas sarkokon retesszel el látva [Somkerék SzD; Ks 73/55].

4. (városi) kaputorony; poarta oraşului; (städtischer) Torturm. 1557: valamy kor walamy gonosz hyr wagyon az zegen Mywes Nep(nek) Thornokba kel zolgalny ees wygazyne Ees Eyel Nappal kapwn, ees Az kewfalon ees, Az waras zerybe kel wygazyne [Kv; TanJk V/1. 19]. 1574: Minden kapun Minden Nap egy egy tyzed Eoryzen, Mely tizednek hozza latasához eo k. Byro vram Rendellen az Tanachbely vramba Mind az kapuknak Meg Nitasakor es Be Tetelekor ky lezen ot ky Nem, Az kapuk Mostany Ideoben Negi horakor Nitassanak meg [Kv; i.h. V/3. 103a]. 1586: fizettem a harom kapwra^a tizen hat ho penszt [Kv; Szám. 3/XXIV. 3. — ^a A Hid-, Közép- és Monostor-kapu darabontjaira von]. 1597: Achy Lukachinak . miuel az emelchieo hidat, ezen kapunal, fel emelte és a chiapiat vionnan be chinalta fizettem neky f 2 d 40 [Kv; i.h. 7/XII. 22 Filstich Lörincz sp kezével]. 1605: Az regy rendtartas ellen nem tettezt hogy Delbe(n) fel vonatassek az kapú, hanem nytwa legyen de erre zorgalmatos gonduselese legyen biro vramnak hogy megh legyen paranchiolua az ott vigyazo polgarnak hogy senky az eo hyrenekw . semmy vthon az kapun valo vigyazatrol el ne merezzelyenek menny [Kv; TanJk I/1. 495]. 1657: ualasztatik ket feő Inspector, Magyar es Szász az kik az alkalmatosság szerezit dirigallia(na)k ez városba(n) minde(n) Rendbelieket, attol fvgienek az Torniokba(n) es uárfokoko(n) leueő Cehek, fertaliok(na)k kapitanny, Tizedesi, kapukba(n) leueo vigiazok, es az szwkseghez kepest minde(n) hadi ordiantia azo(n) vrainke legyen [Kv; KvLt Vegyes III/127]. 1823–1830: Kapuja négy vagyon a kerítésnek^a [FogE 194. — ^aÉrtsd: a lipsiai (lipcsei) városfalnak 1796-ban].

Hn. 1573: Keozep Kapu. az hid kapw [Kv; TanJk V/3. 82a, Tjk III/3. 77]. 1582: Az monostor kapu [Kv; Szám. 3/V 11 Lederer Mihály sp kezével]. 1591: Monostor utza kapuban [Kv; i.h. 5/I. 108. 1595: Közep utzai kapu [Kv; i.h. 6/XVIIa. 241 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

A kv-i toronykapukra l. KvTel. adattári részében az egyes címszók al.

Szk: *a ~ hidja* a kaputorony felvonó hidja. 1581: Reggel mykor le erezytk az kapw hidgyat ot leg'enek mindnyaia(n)^a, es le ne merezzelyenek fekunny ismegh [Kv; TanJk V/3, 244a. — ^a A kapuörző darabontok] * *a ~ n kiveret* a városból kiseprűztet/üzet. 1574: Istwan kovacz vallia Mond hogy Enneke(m) Nem kely az esse kwrwa semmyre. De addeg Boszont hogy en meg lessem egywt Bestie kwrwanak fely haszogatato(m) Inget es ky verete(m) az kapwn [Kv; Tjk III/3. 380] * *~t áll* kaputornyot őriz. 1603: Myerthogy eo kgmek egész városul igen failialik seot vgyan gyalazatnak tartyak hogy zabadsagunk ellen varosunknak kapuit az Nemeth gyalogok kezdetek allany Eo kgmek azert magok gyalazattyara holot egész városul az Romay chaszarnak, eo fel(se)genek hwteoseok, Nem akaryak ott zendüedny hanem az kapuknak eorizetit magoknak akarjak tartany városul [Kv; TanJk I/1. 442] * *~t bocsát*. 1574: Meg Ertettek eo K. városul Byro vramnak az postak myat valo Nywghatatlansagat, Es azoknak Eyely Alkolmatlan Ideoben valo Jeoweteleket az kapura es be keoweczesekeket . kjert Talaltatnak meg az feyedelmet, hogi ha eo N. Io akaratia volna . . hogi Eyely Ideoben Neh kellenek nekyk kapwt Bochatany, kywalkeppen az Mostany felmos Ideoben [Kv; i.h. V/3. 103] * *~t megnyit* a városkaput megnyitja (az el-lenség előtt), a várost feladja. 1660: Ragadván a Jancsárok, mint az ebet, vi(vé)nek az cigányok házok meg, fejemet akarván venni; még elküldvén az kapura, hogy nyitassam meg az kaput. Menvén a felvonóhidhoz, az kötélkieresztő lyukon behajolván, mondván Szeőleősi Gábornak: kéreczgzem (!) én be, kérven, hogy megnyissátok a kaput, de semmiképpen meg ne nyissátok és be ne bocsássatok, mert el kell vesznetek | ismét visszahoztanak, hogy mégis szóljak, hogy nyissák meg a kaput, mert az vezér jóakarattal lévén hozzájuk, az várost akarván az vezér megőriztetni [Kv; KvE 181 LJ] * *~t megnyit*. 1660: még elküldvén az kapura, hogy nyitassam meg az kaput [Kv; i.h.] * *~t nyit*. 1605: Tetczet az mostany wdeonek allapottya zerenth hogy az városnak kapu kolchay allyanak az feo es kiralybiro Vram kezinel mikor kaput kell nytny reggel az szasz nation valo kolcharto mennyen az feo birohoz, az magyar penigh az kiralybirohoz es vgy vegyek kezekhez az kolchyokat, Estwe vizontagh az zerenit vigyek esmet azon birak vram kezekhez [Kv; TanJk I/1. 495] * *a város ~ja*. 1710 k.: menénk Heidelbergába, és ott szállást fogadánk a város kapuján kívül, amint a városba felmegyen egy utca [BÖn. 572].

5. várkapu; poartă a cetății; Burgtor. 1594: Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium . . . Az belseő kapu mellet. Wagion Oregh kerek Soo No 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 29]. 1605: Az Bastiakon szakalások mindenestwl vagion Numero 4 . . . Az kapuban, kanotos puska numero 6 [Gyalu K; Sennyei 11/47 fej-i inv.]. 1623: Az Palank hozza ala az olt felé igen Jgienesse(n) 75. Eóll legyen es ott az Zegeten Egy zep Bastiaczyka mostani forman kiben 25 puskas legeny feryen Zw<kse>gnek Jdeyen . . . az kapu felet Egy igen zep dezkas Nyary hazat Czenaltasso(n) olliat Labakra kib(en) 20 Ember ell ferhesse(n) az az vachioralhassek benne aký akar [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1652: Az belső régi oh kapu ez kapu alat az kapu előt valo arkon altal egy kis emelcsős híd, vas retez retezfő, öreg lakattal kulcsal, vas

tengelye(n) forog [Görgény MT; Törzs]. 1681: Kapu fellett lévő Kő Ház Palotta gerendás, Zölden festett deszka mennyezetes, az allya teglával padimentomozott [Vh; VhU 534]. 1685: Fogaras Várába(n), az belső kapub(an) lévő Tömlőc Tarto ház [BCs]. 1694: A külső Var Kapuja előtt va(gyo)n egy Kő sziklából vagot hitva(n) Aarok, az mellyen va(gyo)n egy reghi Sorvadot hid, az hidon egy ahoz hasonló vastag Deszkából csinált emelcsős Pallo | Belső vár, és annak kapuja Azon kapunak közepe iránt egy keskeny Pallo formára fel vono Hidacska is van [Kővár Szt; JHb Inv.]. 1703: Az varbelj kapura Gemre ajtokra szegnek vettem vasat ft: 3 // 6 [Szu; UszLt XIII/94]. — L. még BTN² 53, 205, 252; MetTr 397; SKr 81–2, 266, 287, 295–6, 299, 301–2, 442, 589, 598, 601, 613, 648.

Hn. 1662: a Bethlen- és Csonkakapu [Nagyvárad; SKr 607].

Szk: ~n szolgál. 1666/1681. Teleken lako Muntyan Sztanczul Supplicatiojara valo valasz. Ezutanis Szolgaly kapumon, ugy mint eddigh szolgaltal mikor rended vagyon [Vh; VhU 445 Zolyomi Miklós vál.] * *belevő* ~ → *felvonó* ~ * *emelcsős* ~ *felvonó*hidas várkapu. 1681: Vajda Hunyad vára . Vár emelcsős kapuja . (: ez fellett vago(n) esztendő szám, 1480 :) Ennek Tengelyenek két veginh temerdek vas csap Nro 2. a Tengelyen vagyon temerdek vas Karika Nro 6. Hid deszkait öszve foglaló temerdek vas rud Nro 6 Tekervenyes szű hosszu Láncza á kapunak Nro 2 Temerdek Lánczos retez az hidon Nro 2 Ehez á kapu fél köben retez fő Nro 2 Öregh Lakat ezekhez Nro 2 A le eresztő hid külső szélen is . retez, retez főtől Nro 2 [Vh; VhU 502, 508] * *felvonó* ~ . 1629: A felvono kapun Vagyon három vas láncz [Szu; SzO VI, 91 Székelytámadt vár lelt.]. 1662: Azon főkapura^a pedig felvonó kapu intéztetett vala, mint régenten is lett volna [SKr 483. — ^aA váradi vár főkapujára]. 1681: Vajda Hunyad vára . A fel vono és bé tevő kapu között két felől, ülő pad szék Nro 2 | Fel vono kapura valo, foglaló hosszu rud vas Nro 5 [Vh; VhU 502, 508, 510]. 1694: Ezeket perlustralva(n) es inventálván az fel vono Kapuhoz vissza mentünk | (Az) oldal Bastya az fel vono Kapu mellett be menőleg bal kez felől nyúl fel [Kővár Szt; JHb Inv.] * *leeresztő* ~ . 1647: Az öreg le eresztő kapun ket Vas Lantz csigakon jaro Az Kapu között ket cziga orso fa kin az kaput alá s fel vonnjak es eresztik, az Csigá fán egy darab Lantz [Marosillye H; VLT 55/5415]. 1681: Lugas kert a vár mellett nap kelet felől vago(n) . szep recreatoria valo hely volna; kivalképpen ha á várbol erre jaro hidacska czinalna(na)k (: mint régen volt es még mostis á vár oldalán ahoz valo le eresztő kapu megh vagyon :) [Vh; VhU 573] * *levonó* ~ . 1694: Arx Keövár . Az leg also es küső kapuja eleiben menven ki az Varnak Ezen belől mindgyárt van, egy köből rakot Arkocska, mely Arkon van egy Vastag Tölgy fa Deszkából csináltatott Fel- s le vono Kapu, annak felső zapiá vegin, mind ket felől hozzája alkalmaztatva, ket hosszu nagy erős Vas Lantz [Kővár Szt; JHb Inv.] * *sánc* ~ja vársánc/töltés kapuja. 1662: A lengyelek a sáncok felső kapujánál menven ostromnak, nagyon emberkedvén, a sánc kapuján felesen be is ütöttek vala. De végre a belső erő megsokasodván ellenek, visszanyomattanak [SKr 329]. 1708: értegettük azt hogi az sancz kapujáb(an) megh vagyon hagyva Senkinek

meg ne engedessék hordostol oda bort vigyenek be [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

Sz. 1630: öfelségének szinte úgy kell egy ideig (még öfelsége tökéletesen meg nem állapodik az fejedelemiségben) az hadra gondot viselni, mintha az kapu alatt volna az ellenség [BTN² 434].

6. ~ja fele kapufélfája; stílpul portjii sale; sein/ihr Torpfosten. 1662: Gyulai Ferenc néhai Bonczidai János maradéki kezétül nyert vala egy kőházat . . . mellynek . kapuja is nagy erős bolt, azon felül levő sorházak alatt nyílik vala be udvarára, felül a vár felől való kapujafélin is nagy tágos két erős boltok valának, minéműekbe, míg az törökökkel való jó szomszédság tartatnék, Bethlen fejedelem idejében leginkább Gyuláról. Lippárul, szinte Szegedről is az áros kereskedő törökök feljárnán, szállani, árulni és azoktól jó bért is fizetni szoktak vala [SKr 628–9].

Sz. 1764: 7-ma Januarii hala meg a szegény Décsei Zsigmond uram . felette nagy keserűséggel vagyon a szegény asszony utána. Nem is csuda, mert akármit s akárhogy tetszik az asszonyoknak, de ha özvegyen maradnak, csak özvegyek ők, ha aranyos is a kapuja-fele, amint szokták mondani [RettE 159–60].

7. mező/vetéskapu; poarta iarinii; Wiesen/Feldtor. 1592: az my hatarunk orozhegy határ által ket vetes ellen valo kapukon Jötettek oda es Jótók, azért semmy hatarossagtok Byrodalmatok oda Nynczyen | Tudom hogy ket vetes kapw által mennék fel Nywladba(n) es egy barom ellen valo kapw által [UszT]. 1610: mikor az falú birsagban megh hirdete hogi az Kapu czinalny menyen minden ember ő is el mentt a faluual egött czinalta az kaput [i.h. 40a]. 1696: Kovács János feleségestől fell méne az úton s bé az Pasztorhoz, s az Marháját ki ereszté az Kapun, s onnan maga Kovács János mingiárt ki a Kerteken az Pásztor után, s az Pásztor haza felé futni kezdte előtte [Mikháza MT; Berz. 17. Fasc. XII.]. 1715: Vagyon a patakra menőben a Kapu kívül egy hold az Utat által keli [Étfva Hsz; Borb. II]. 1734: az Strasálast Nemes Városunkb(an) fel kellett allitattunk ugy — hogy minden nap egy étczakával míg el kerül a Város, ott helyen ugymint a Piaczon, a Hidon, a Szamosujvár fele be jövő Kapunál, A Borsos Utczaj Kapunál és Akna felől a Kodor felől bé jövő köz helynél tartoznak 10/10 Embert; egy helyre két két embert állítani [Dés]. 1736: ahol az Porgolát kert vagion, ot kapu volt a hidas és Egj malom, és az Malomra it jártanak és az hidasra [Szentmargita SzD]. 1750/1797: Tudok itt a Falun alól is egy darab kaszállót, melly is a kapura jár véggel [Kisdoba Sz; Borb. II Nemes Vig Márton (46) vall.].

A falvak és kerítetlen, erődítés nélküli mezővárosok határát és a települések biztonságát a települések lakóterületének szélén vont kerítéssel, palánkkal védtek a határba kiszabaduló barmok, ill. a kívülről jövő idegen rendbontók és tolvajok ellen. E mező/vetéskerítéseknek a főútvonalak, ill. utcák torkolatánál álló be- és kijáratú helyeit *kapu* névvel illették.

Hn. 1684: az Hid kapu [Dés]. 1686: Szál dobos kapujanal (sz) [Bikfva Hsz]. 1720: Kabala kapun alol (sz) [Menaság Cs]. 1722: az Zekely falvi kapunál [Mv]. 1734: A Borsos Utczaj Kapunál [Dés]. 1767: Az Székellyfalvi kapunál a Rövidben [Mv]. 1781: A Gagyí kapunál (sz) [Andrásfva U].

Szk: ~t állít mezőkaput készít. 1793: a Tomnatyekiek az Orzag uttyan először Kaput alítani, és a Tilal-

mas kertét egészen az Gyalu Solmuluig hol az Bulzesdi határ Conterminalodik fel tenni tartozonak [Grohot H; Ks 80. XL. 25] * ~t (be) tart. 1666/1793: Mivel sokaknak Telekjek kaszálo kertjek, Csűr kertjek a Falu határára függ bé nimeljek kaput, nimeljek rést, nimeljek pedig jakukat oltastak bé tartani, azért az illjen heljeket meg cirtaltasson (igyl) a Biro [A.csernáton Hsz; HSzjP]. 1806: Senki-is a' Jósztágának, a' faluból ki-rugo végén kaput semmi szín alatt ne tartson; mert ha valami kára történik, és a' nyom talál, a' Falu meg nem fordítja [Oltsem Hsz; Mk II. 4/115].

8. hegykapu; poartă de vie; Bergtor. 1790: A Szöllő Biroság vagy Eskütség Esztendeig viseltessék, mely következzék Házalet szerint. 'A Szöllő Birák kötölösége ezis hogy a két Szöllő Hegyekre, azoknak Gyeptüre, Kapuira, Pásztoraira s, azokrol Szollo minden Törvényre Hitek szerént Gondot tartsanak | a' Kapuk minden időben be téve tartassanak a' Szöllőben be járo hágo a Szöllös Gazdák közönséges igazításak szeren légyen [Nyáradkarácsonfva MT; Told. 76]. 1810: mihent azon a' Szöllő hegy Kapuján kijötenek [Dés; DLt 82]. 1819: a' Hatulso Czitz hegynek a' Gyöngy Hegy felől való régi kapuja [Dés].

A szőlőtermelő települések szőlőhegyi területét kerítéssel védte a pásztor nélkül kóborló v. gondatlanul őrzött állatok és a tolvajok ellen. A szőlőhegy kerítéskapuján csak a hegyben birtokosnak és a szőlőpásztornak volt joga belépni, ill. azon belül ott tartózkodni.

Hn. 1646: Az Kapunál való Szeoleo (sző) [Mezőkirályfa K]. 1658: Az Nagy hegyben az felső labba(n) az kapun beleől (sző) [Mv]. 1793: A' Kapunál (sző) [M.sáros KK]. 1804: a' Szöllő kapunál a' felső fordulón (sz) [Geges MT].

9. nyílás, rés; deschizătură; Spalt, Ritze, Öffnung. 1653: Egy screda napon delután meg vizsgálók azt: hun menyen el a császár szeker. És a mi szekereinket mennél láthatóbb helyre lehete és közelebb, kereken úgy állatok, hogy egy kaput hagyánk rajta, a szekér-táboron és elvárók a császárt [ETA I, 133 NSz. — 'A török szultánt]. 1662: Az Aranyos-bástyának is pedig köfala egy-néhány ölnyi szélességűen nagyon kiasztattván és szakasztatván, annak is tőrésén ostromnak mehetnének, és így immár a várra öt helyen való tőrés és rés s kapu nyitottatott vala [SKr 606]. 1725: a' melly helyen Sárdi István, Tisztartóság(an) edgy borozdát vonatott, azon viz folyamának Hideg kut felől a patakon innét alól fellyül a' mesgjen volt edgy kis kapuja [Héviz NK; JHbT].

10. országos adórovatal és katonaaállítás egysége; poartă (ca unitate administrativă); Einheit der Landessteuerzahlung und Soldatenstellung. 1567: Nylwan vagion nalatok, mykeppen ez erdel orzgebely hyweink három nemzeteol ez mynapy réz zerént walo gyeolesek-be meliet my nekik zent Andras napyara^a Zebenbe hirdetteonk wala egienleo akarattal végezék hog' az nemes-ség az clebbely Rawas zerent Zas Sebesnek epetesere az w Jozagokból minden kapwtol hwzon eot eot pynzt, az mely nemes embernek penig Jobagy Rawason nem vol-nanak, azok eotwen pynzt, az eghazhely nemesek kedig hwzon eot eot pynzt aggianak kikkel az Zekelseg is egienleo terhet veon magara [SzO II, 212 fej. — 'Nov. 30]. 1614: Miel felö penigh Feiuar lezen ennekutanais, az Ngd es Ieouendeobelj feiedelmek Lako helie, anak epwletitis (igyl) igirwnk Ngd(na)k minden kaputol egy egy forintot, az Adoual eggiwt ... be szolgál-

atni | igirwnk ... minden kapurol egy egy Embert, Eot kapurol egy Negi Eokrw zekeret ugi hogi ezek Esztendeoben egiszer egy holnapigh munkalodgianak ott [Ks 87 egy-i végzés]. 1621: Die 17 Juny Kelletett Vrnk eö fge paranchyolattyabol Kapu szam Vta(n) hat kapurol egy louast rendelue(n), ahoz rendelen Jaray Mihaly deak imét (!) masfel kapuiaval, Kamuti Farkasnak Hsdati Joszagat egy kaput, mellyet reank irtak volt, egy louast kellett allatnunk, es nekie fizetwnk, Kamuti Farkas Joszagara esett volt f 3 ... Az varos Joszagarul negyedfél kapurol fizettwnk f 10 d 50 [Kv; Szám. 15b/VII. 26]. 1664: Nemzetes Bartsi Baldisar Uram az bartsi Joszaghrol az Mustoha Anyammal egjut az Harom Talle-ros adob(an) ket kapurol nehy rot emberöl Ad(mini)st-ralt Tal 71/1 [WassLt]. 1677: A' Kapu Szam utan valo Adórol E' Szegény Hazának állapottya, a' mint egyebekben-is ugy a' Kapu Szám után járandó adojok dolgában-is, külömb külömb karban forgott eleitől fogva, és az időknek, s' azokban lévő szükségeknek mivoltokhoz alkalmaztatott, az Ország lakosinak-is számok-hoz képest: ugy hogy az 1545 Esztendőbéli Articulusok-ból a' mint láttatik, egy kapurol nem többet, hanem csak den. 60. rendeltenek és adtanak; de annak utánna hábo-ruságos idők-is következn. noha az ado fizető nép kevesedet, mindazáltal a szükség nevedekvén, a' költsé-nek-is nevedekni kellett, a' szerint az ado fizetésbeli sum-mának-is; ugy hogy a' mint a' régi Articulusok mu-tattyák, elsőben den. 25-el, az után denar. 50-el, annak utánna denar. 75-el, és így rendel fellyeb fellyeb nevedekvén, ment-fel szintén ad flor. 22. mindazáltal nem többször, hanem in anno 1634 | Az Adó, az Országbéli adó fizető kösségnek fel-számlálása szerint valo Kapu Számok után jár, mely már közönségesen rovásnak nevezetik, mely rovás és fél-számlálás szerint tiz emberek irattattanak, és rendeltettenek egy Kapu Számra, mely tiz ember számot hogy ha Isten kegyelmességéből ez Hazának békességében valahánnyal meg-haladná-is a' mostani emberek száma, mindazáltal ugyan csak azon egy Kapunak tartatik, és a többi tartozik a' fel-röt embe-reket az ő állapottyoknak mivoltokhoz képest segiteni [AC 67-8]. 1699: Ravatal. Vagion ezen falun edgy kapu melly(ne)k 8 Ravatallyat az Gyulafi rész supportallja [Pipe KK; LLt Inv. 89]. — L. még SKr 654.

Szk: fél ~. 1677: a' Fejedelemnek parancsolattyára, Nemessi praerogativával élő minden rendek, tartozza-nak fel-ülni. Ha kik fel nem ülnének ... méltó és igaz mentségek nem találtván, a' Vármegyének Tisztei eo facto egyházhelyi Nemes emberen tizenkét forint poenat exigaltassanak; más rendbéli Nemes emberen ki portio-natus, és ház helyei, annál inkább, ha jobbágyi vadnak, mindazonáltal fél kaput fellyül nem haladta annak menyisége, floren. 25 büntetessenek-meg. A' fél Kapun fellyül valo értékű Nemes ember, ötven forinttal mulcaltassék; ha penig az egy Kapun fellyül terjed jóságának quantitása, száz forintra | Midőn penig, nem személy szerint valo insurrectiojának kelletik lenni a' Nemesség-nek egyházhelyi Nemes emberek tizen állassanak egy lovast; fél Kapun alól lévő jóságuak nyolczan; fél Kaput biro Nemesség hat állasson egy jo lovast ... Gyalogot penig minden két két Kapurol, jo készülettel tartozzanak edgyet edgyet állatni [AC 92. 95].

11. a török porta; Poartă; die Hohe Pforte. 1620: ha Ferdinandus az hatalmas császárral s muzulmán nem-

zettel akarna vagy akart volna frigyét-békességet kötni, ennyi ideig, azmiolta ellene támadott ennyi országa, hiszen vagy egy postájával, vagy egy levelével kellett volna az hatalmas császár Kapuját megtalálni [BTN² 388]. 1662: Isten kegyelmességéből valaki még ez mai napig az ozmán nemzet fényes kapujához szabad akarat szerint folyamodott, kárát nem vallotta, neked is károdra, gonoszodra nem leszen [SKr 427]. — L. még SKr 355.

12. magasrangú török tisztségviselő udvarkapuja/udvara; curtea unui înalt demnitar turc; Hof(tor) eines hochrangigen türkischen Beamten. 1619: Légyen hálá az Istennek, akármelyik vezér Kapuján megismernek | Mikó Ferenc Engem küldé el Mehmet pasa uramhoz, hogy kérjem, hogy jó reggel jöjőn elő az pasa kapujára [BTN² 222, 287]. 1669: Kapihia Böer Sigmond magát ugj alkalmaztassa, hogy elsőbennis az Vezér es Kaimaka(m) kapui előtt jo akarokat szerezen, hasonlokepp(n) az teob Divántó üleő vezérek kapujnis, hogi ez által dolgainkat jól kormányozhattia [Törzs. feji ut.].

Szk: ~ra/vki ~jára megy kb. kihallgatásra v. tisztelgő látogatásra megy. 1618: 29 die Augusti mentem a pasa Kapujára de az nap azmiert mentem vala, elhaglasztám, és nem lők szembe a pasával | 2 die Decembris menék az kajmekám Kapujára és ott ő maga behivata legmaga belső házába [BTN² 128, 157]. 1668: A Csasz Passával valo szemben létele . . . alkolmatosságot keresvén . . . kértem azon, hogy Nagod tekintietit mutassa olly joakarattyat, jelenthessem meg az kajmekamnak halogatásnekül . . . holnap reggel kapura megyek s audentiat szerzek [KJMiss. Székely Moyzes portai követ a fej-hez Drinápolyból].

13. a portus ~ja a kikötő bejárata; intrarea portului; Eingang/fahrt zum Hafen. 1710 k.: amint a portus^a szája vagy kapuja erős tölgygerendákkal, cövekekkel vala megerősítve: a szélvész ereje, vagy a kormányos tudatlansága miatt-é, a hajónak az oldala . . . valami fában vagy köben megütöközék s meglyukada [BÖn. 588. — ^aDoverben, az emlékiró külföldi utazása alkalmával].

14. átv. vall. 1710 k.: Hogy egy holnap, egy esztendő ennyi vagy amannyi napokból álljon, azt ugyan az emberek vették úgy rendben, mégpedig sok különbözőséssel, veszekedésekkel; de mindazoknak fundamentoma és Istentől nyitott kapuja, I. Móz. I. 14., az Isten órájának két nagy manusa vagy malleusa igazította rá az embereket: a nap és a hold [BÖn. 452].

Szk: a halál ~ja. 1710 k.: a halál kapuján az üdöböl örökkévalóságra általment lélek bizonyos arról, hogy amely állapotba ő akkor tétetik, az osztán soha nem változik, sem el nem végeződik, ez már az örök élet, a mennyország, vagy örök halál, pokol [BÖn. 465] * az örökkévalóság ~ja. 1710 k.: mikor én . . . az örökkévalóság kapuján bénézék, mely is már én előtttem végig nyitva vagyon, s bé kell mennem rajta, és talán csak annyi óram sincsen hátra, amennyi esztendőm már eltöltöttem, meg kell állanom a te itélőszéked előtt, mivel álok meg? [BIm. 1013]. * a pokol ~i. 1710: a pokolnak kapui soha győzedelmet nem vesznek az Isten ecclesiáján [CsH 99].

◇ Hn. 1632/1664: Az Kapura menőbe(n) az Juh hálasban (sz) [Koronka MT]. XVIII. sz. köz.: Az hidegsegh kapuianal (sz) [Szentmárton Cs]. 1651: Menasagrol az Uasand kapujara ki meneo utt az Giepw kert mel-

let [Menaság Cs]. 1667: az Pallag főben . . . az Kapun belől (k) [Nyárádsztlászló MT]. 1671: Az Szén egetőnel valo kapunal (k, sz) [Szentsimon Cs]. 1683: Hid kapu | penes Locum Vas Kapu dictum (sz) [Dés]. 1685: az hoszu Bük, az Vass Kapuban [Bh; KHn 7]. 1687: A Kapu nyilásánál (sz) [Désfva KK]. 1693: Derék Retb(en) a' Kapu(n) belől (k) [Kissárd KK]. 1711: az Lokon Farkas kapu arányában (sz) [Menaság Cs]. 1713: az Varhegy Kapujánál (sz) [M.sáros KK]. 1716: Az Porgolát kapujánál (sz) [Csekelaka AF]. 1720: Kabala kapun (sz) [Menaság Cs]. 1722: A' Vajas Alma Kapunál (sz) [Csoma-kőrös Hsz]. 1732: a retbeli kapunal (k) [Bikfva Hsz]. 1737: Körtély kapura járo ország uttya mellett (sz) [Unoka MT]. 1748: A Falu giejűje mellett a Csics kapuján felllyul (sz) [Nagykend KK] | A Váczmán Kapu nevezet alatt lévő Völgyben [Koronka MT]. 1749: Nyir Kapunál (k) [Etéd U]. 1754: A' Körtvélyes kapunál (k) [Erdőcsinád MT] | A Ketskes kapunál (sz) [Sárpatak MT]. 1760: Felső Hatarban Kús Cserje nevű helyben a giejű mellett Kús Cserje kapuján belől egy darab bokros hely . . . vicinusa feljel . . . az Hatar giejűje [Etéd U]. 1767: A bértz kapunál (sz) [Göcs MT]. 1772: az Virág János kapujánál [Szentsimon Cs]. 1773: Sugo Kapuja (sz) [Szárhégy Cs]. 1793: A' Viz kapunál (k) [Torboszó MT; MMatr. 456]. 1796: A Kapu alatt (k) [Gyalu K]. XVIII. sz. v.: a gyilkos kapunál (sz) [Verebes Cs] | a' Rákos kapunál (sz) [Gelence Hsz]. 1800: A Horgos kapujánál (sz) [Kisilyle MT]. 1808: Nyir Mezőben a Vetés Kapunál, mely Regenten Csobot kapujanakis hivattattott [Szent-simon Cs] | cserés kapunál (sz) [Köpec Hsz]. 1809: Szilos Kapunál (sz) [Szövérd MT]. 1809–1815: Égés kapuján a nagy mező giejűjei [Dés]. 1818: A' Nyir kutnál vagyis Farkas kapunál (sz) [Ilyefva Hsz]. 1827: Kerek Bükk Kapuja [Bede MT]. 1836: a Huhu kapujánál lévő Deberke holt árka [Dés].

◇ Szk: ~t nyit a deschide larg portile; Tor öffnen. 1653: De ezenközben, mivel már minden útjárta kaput nyitott vala a Luther és Calvinus az anabaptisták tudománya, tehát támadá akkorban egy Dávid Ferenc nevű tudományos ember [ETA I, 27 NSz] * ~t nyithat a putea sá deschide larg portile; Tor öffnen/aufmachen können. 1662: Ezekhez képest a hatalmas nemzet minden tanácsát arra kezdé fordítani, hogy Erdélyt ugyan derekasan magáévá tehesse . . . s Magyarországnak megmaradott kevés részecskéjének holdoltatásához és foglalásához is nagyobb kaput nyithasson [SKr 531].

A címszó jelzet nélküli alakjai az EHA-ból valók.

kapuajtó kapuszárny; canat de poartă; Torflügel. 1629: Az kapu-ajtó vas sarkakon jár, annak zárlója lakathoz való elő tolyó vas kolcs, retesz fejével egyetemben [Szu; SzO VI, 91 Székelytámadt vár lett.]. 1822: (A) curia . . . északi részén vagyon a közönséges bejáróhely, az holott is tanálatott ugyanazon edgy fedél alatt edgy kisebb fenyődeszkából készült, már meg is avult ajtó . . . egy nagyobb ugyan deszkából készített, kétfelé nyíló kapuajtók, felyülről vaskapocs (!) régi sarkok vagyon, megavult cserefa lábak között, melynek tetejében vagyon egy sendellyel fedett galambbúg is [Gerővásárhely K; ETF 108. 12].

kapualj ? kapuszárny alsó pereme; bordura de jos a canatului portii; der untere Rand des Torflügels. 1723:

enis vagtam egy Szán talpat Eplent, labnak valott, egy Tesolát, egy Kapu allynak valo fát [Röd K; Ks 33 Röd II. 57].

kapualjfa kapuszárny alsó peremének való fa; lemn pentru bordura de jos a canatului porții; Holz für den unteren Rand des Torflügels. 1729: Az Ur erdejéből vagtam . . . egy Kapu ally fát, s, egi agasocskat | egi Kapu aly fát vagok sarkostol [Karácsonfva MT; Told. 31]. 1763: Láttam . . . Mányika luont Fiával edgyütt Husvét előtt egy Kapu alfának valo Cserefát vágott, melyet osztán el is hozott [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 27 Patiki István (30) jib vall.].

kapuálló kapuőr; portar, paznic; Torwärter. 1636: En mivel akkor az be jaro kis ajton kapu álló valem, az templum porticusaban valem [Mv; MvLt 291. 67b].

kapubálvány kapufélfa/oszlop, táj kapuzábé; bulumac, stílpul porții; Torpfosten. 1566: Ambrosius Koachy ad promuralia Suburby Medie vnúm lignúm Kapu balvány vocatum dedisset . . . d 35 [Kv; Szám. 1/X. 238]. 1587: Az oda ala walo Espotaly hely kapw kertehez veottem egy kapw balwant, mynd keoteo, es fel fayawal eoze f. 2 [Kv; i.h. 3/XXXIV. 12 Zabo György isp. m. kezével]. 1588: Keozep úczay Capun Kyweól esmeg 2 Legeny Asott Capú Boluanak helt atam f — d 12 [Kv; i.h. 4/III. 21]. 1636: Az uduar haz es keő Istalo keőzött uagyon egy uy mostan fel allatott kapu baluany, kapu nelkőll ualo [Siménfva U; JHb Inv.]. 1692: Ezen hoszu istallónak . . . kapu balvannyi, heveder és szemöldök faja tölgy fabul valok [Görgényszimre MT; JHb Inv.]. 1699: A csüres kert kapuja . . . kapu balvanyai meg rohdadnanak [Boroskrakkó AF; BfN dobozott anyag VI]. — L. még ETF 108. 8, 15; HSzj bálvány és léckapu al.; UF I, 411, II, 150, 152, 164, 168, 170, 177–9.

kapubálványfa kapufélfa, táj kapuzábé; bulumac, stílpul porții; Torpfosten. 1694: ifjú Bálpataki János Ur(am) Borberek háza Udvarára nyílik az uttzárol, két felé nyíló, párkányos fenyő deszkás kapu . . . Ennek kapu bálván fái töljfaból valók, kötésesek, és kívül felől, mettzésekkal is cziffrazatosassak [Borberek AF; BfR].

kapubálványos kapufélfás; cu bulumac; mit Torpfosten. 1679: (A majorházon) alól vagon az csürös kert, melyre nyílik kapubálványos és deszkás galambbúgos sövényből font kapu, mellette egy kis gyalog-kapu fazarjával együtt [Mezőbodon TA; ETF 108. 17].

kapubástya kaputorony; turnul porții; Torturm. 1653: Az apám Nagy Szabó János bíróságában rakák egy esztendón^a a kapu bástyáját, mindenképpen elvégezék die 28 junii, kezdették vala el die 15 aprilis [ETA I, 112 NSz. — ^a1613-ban]. 1662: Benn a várban is pedig itt is eleget épített^a mert a Csonka-bástyát, melyet 1598-ban a törökök meg rontattak vala, másfél ölnyivel feljebb rakatta vala, az közköfalat is egész az Aranyos-bástyáig egyfelől, másfelől is pedig a kapubástyáig felrakatta vala [SKr 297. — ^aA váradi várban I. Rákóczi György].

kapubejárás kapubejárat; intrarea porții; Toreingang. 1629: Az kapu be Jarast ketten biriak. Az vduart kertet kutat Egy Arant biriak az Eötseuel [Kv; RDL I. 132]. 1815 k.: A többi alacsonyabb kapuk és kis ajtók bástyaszerűleg voltak építve a fedéllel ellátva anélkül, hogy a kapu-bejárás fölötti jó vastag, erős lőréssekkel ellátott s magas helyiségekben valaki lakott volna [Kv; ETF 107. 15].

kapubejáró szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktion: ~ helyecske bejárat; intrare; Eingang. 1726: Ab A(nn)o 1714 Busittatom Becsületes Perceptor Uraméktól, ez mostani magyar utzai házam végiben levő kapu bejáró helyeckém iránt [Kv; Pk 6].

kapubeli 1. (vmelyik város)kapun lévő, ahhoz tartozó; care aparține porții (unui oraș); zu (irgendeinem Stadt)Tor gehörig. 1577: Értettenek . . . az Monostor vcza kapubely Temeteo hel felol is panaszt, hogy Aytia nytwá es lakat nelkwl ál [Kv; TanJk V/3. 140b]. 1588: Veottem az Monostor Kapubeli Emelchyeohöz keet gerendat . . . l f . . . d. 95 [Kv; Szám. 4/I. 34]. 1592: vettem Esmeg Az hiidt kapubely hiidthoz 2 Eroq kettelett kyüel Az hydott fel vonzak Kettel werő Jakabtol p(ro) f l d 75 [Kv; i.h. 5/XIV. 267 Eppel Péter sp kezével]. 1595: Padimentomoztak meg és földgattak (!) az Hidúczaj kapu balj hjdat [Kv; i.h. 6/XVIIa. 244 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1609: Az Hiducza kapubelj Gemhez veottem Kerekes Georgiteol egi zaal fenjufat d 75 [Kv; i.h. 126/IV. 168]. 1621: Fazakas Jstuan . . . az keozep kapubeli Hetes hazban az kemenczet meg Czinalta f — / 80 [Kv; i.h. 15b/IX. 243].

2. (vmelyik város)kapun szolgáló, kapuőrző; care face de pază la poartă (unui oraș); (irgendeinem Stadt)Tor hütend. 1575: Az kapubely Drabantok . . . Igen gondwileetlenwl vadnak . . . Reszegek . . . az Tyzedesek sem Byr velek teolle Nem halgatnak [Kv; TanJk V/3. 119a]. 1582: Keowetkezy az három kapwbely 18. Drabantoknak fizetessek [Kv; Szám. 3/V. 57 Lederer Mihály sp kezével]. 1588: Az három kapwbely hetes Drabantok fizetessek Hidwca kapwban . . . f. 5 [Kv; i.h. 4/I. 49]. 1596: Közep Kapubalj tyzedesnek Nagy Matenak f 2 [Kv; i.h. 6/XXIX. 179 Bachi Tamás sp kezével]. 1646: Az negy kapubeli Drabantoknak az első Cantorra Januar. Febr. Martyusra, az három hora fl. 24 [Mv; MvLt AAl. 6].

3. becsm kapuban ácsorgó/lebzselő; care stă gurăcască la poartă; Torgaffier. 1573: Zekel Andras Azt vallia hogi Mikor Immar p(er)be volna agoston Katowal, Eccher Megen hazahoz agostonnak, tezen Zo bezedeket kato felől, Mond hogi vgian Bozorkan az ely hiked ollian az mynt az kapwbely chigan horgas keormw | Anna Molnar Istwanne, azt vallia hogi Ment volt az kato hazahoz Azomba leo oda agoston Mond neky Katonak Te Nylwan valo bozorkan vagi kapubely chigan vagi Inkab lakna(m) egi hazba egi ebel hogi ne(m) weled mert annalis alab valo vagi horgas kërmed vagion [Kv; Tjk III/3. 87].

kapubetétel kapuzárás; închiderea porții; Torschießen. 1652: Egy kis agoson valo rez harangocskais, kivél az kapu betételre és be ereszesre szoktak csengetni [Görgény MT; Törzs].

kapubezárlás kapuzárás; închiderea porții; Tor-schluss. 1656: a gradicz felin vagyon egy réz csengettjű, mellel kapu nitas es be zarlas idejen szoktanak csengetni [Fog.; UF 1, 97].

? **kapuc** 1816: Petinét Kaputz 3 Rft 15xr [Kv; Born. IV. 41].

kapucán 1. (lovak jártatásakor/idomításakor használt) orrfék; iavaša (de nas); Kappzaum, Nasenbremse. 1722: A ... Lovakat afféle keréngön kapacsánon jó fārasztani és tanítani . de mikor hātas is jó a kapatsánt két felől a kengyel szijhoz kōtni, hogy a fejét meg szegje [EMLt]. 1761: Viseltes Kapuczán szár nélkül 1 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 23] | Kaputzán Nro 4 Egyik Kapuczának a szára Istrang az más háromnak sziju [Siménfva U; JHb XXIII/31. 20]. 1785: Lo Szer-számok találtnak eszerint . Egy készületű hoszszu Spārgās Kaputzán Nro 2^a [Bányabükk TA; MkG. — ^aFolyt a fels.]. 1812: Udvarbiro Tekintetes Pap Ferencz Ur, keze ala dolgoztam az ālābb, meg irtakot 1. Egy Lo, fogo nagy Kōtelet 4 Rf. 30 kr. 2. Egy uj Kapotzānt vassalval és Czigli szárával együt 3 Rf 40 xr. 3. Egy más Kapotzānnak Czigli szárával tsinālasāért vasa nélkül 2 Rf. 30 xr. [Nagynyulas K; IB. Hérman Janos kezével]. — L. még a címszó téves értelmezésével MNyTK 107. 24.

2. orrfék; iavaša (de nas); Kappzaum | ālladzólānc v. a vele ellātott zabla; strunā (la cal); Kinnkette od. das mit ihr versehene Gebiβ. 1755: Lātām benne^a két Kapuczānt, két s.v. kutya nyakāra valo Csīgās ōlvet [Gernyeszeg MT; TGsz 35. — ^aA lādāban]. 1782: Egy Kapuczān [Nālāc H; CsS]. 1807: Lovaglo kātār kettő . . . Tranzli kettő. Kaputzāny egy [Szentmargita SzD; Ks 67. 49. 41]. 1810: Egy kaputzān . . . Rf 1 xr 12 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 23]. 1816: Két Kaputzān . . . 50 xr [Kv; Born. IV. 41]. 1824: Egy Kaputzānt hozzā valóival meg vette Nagy István [CsV]. 1832: Egy rossz kaputzān . . . Egy rossz otska kātār Egy hitván kaputzān [LLt]. 1849: 1. festett loszekér . . . 75 Rft Trinzli, kaputzānok, s apróságok . . . 75 Rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIV d] | Negy Kaputzān — kettő kātār nélkül [Somkerék SzD; Ks 73/55].

Szk: kātāros ~. 1753: Egy Kātāros Kaputsan N 1 [Marossztkirály AF; Told. 18].

3. (a fedező ménnek az orrára húzott) vaskarika; belciug, cercel (la nările armăsarilor de montă); Eisenring um die Nase des Hengstes bei der Beschālung. 1848: A' menes patikāja beli orvos szerek 3 pokrocz . . . ket kapoczān 3. trinczli szárastol [Bilak BN; LLt].

Szk: lōhāgātō ~. 1840: Egy lo hāgātō kapotzān, eladātott 31 xr [HSzj lōhāgātō kapocān al.].

kapuciner 1808: Uj Agy Kaputziner Fa piklivel Rfr. 8. Uj ravasz tartostol Rfr. 1 | Uj kaputziner Agy Fa piklivel xr. 12 [Kv; TKhf puskaműv.].

kapucinus capucin; Kapuziner. 1705: a több predecessorok^a is mind azokban fekűznek ott a sirban a capucinusoknál, több koporsó lévén réz ott hűsznál [WIN 1, 453. — ^aCsászāri előd. ^bA koporsókban].

kapucinus-játék vmilyen játékfajta; un fel de joc; irgendeine Art Spiel. 1788: Egy viseltes oståbla kotzka nélkül Kaputzinus Játék [Mv; TSb 47].

kapucsi, kapucsia 1. a török porta követe; capugiu, trimis al sultanului; Gesandter der türkischen Pforte. 1620: beszéllé Szőlfikar aga, hogy azmely lator magyarbōl lōtt Haszon kapucsi akkor jōtt meg Budārōl, tegnāp hīvatta volt bē az vezér az császār divānjāba, hogy az egész divān elōtt beszélje meg, micsoda hīrt hozott Budārōl? [BTN² 386]. 1664: Ma el érkezik az kapucsi az ējel Dēvān hālt, 30 lōval vagyon, bizonyoson urunkért jōtt [TML III, 145 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz Vāradjárōl (AF)]. 1665: Jōtt a fővezérnek hozzām egy kapucsiaja [AMN 91]. 1671: Az Kegyelmed elmenetele után érkezik az kapudisi is, ki is fővezér és jenei pasa levelet hozzā [TML V, 466 Nālāczy István Teleki Mihályhoz]. 1684: Az Fenyos portarol érkezven Kapucsi hozott olyan levelet melyben eddig szokasban nem volt kevansaga vagyon az Fenyos portanak melyhez az Nemes ország teczese kívül szolni, nem akarunk [Uzsl IX. 76. 20 fej.]. | Az Kapucsinak Serbethe f 3 | Pap Jānos kezében az Kapucsi számāra hol mi kívāntato egjet māsra f 10 | Isak Görōgtūl veven ōt sing Megyszin Angliait Also Ur(am) számāra az Kapucsi mellett valo forgolōdāsāért singit in f 4 // 50 Tesz(en) f 22//50 [Utl].

2. török ajtónálló/kapuőr; capugiu, ușier/portar turc; türkischer Türsteher. 1619: Értem Nagysāgod jāmbor szolgāitōl, mely difficultāsnak tartja Nagysāgod az kapucsiakra való kōltsēget [BTN² 219]. 1657: vala hatalmas gyūlekezēt császār udvarāban, holott nekēm egy Székely Jānos nevű régi öreg legény szolgāmat jól meg is ütōgeték és dōfōlők az nādpālcāval az kapucsiak, mert felettēbb elōmēvén, noha intettem rōla, de nem fogadvān, esék rajta a dolog [KemŌn. 88–9].

kapucsi-aga török portai követ/küldött; capugiu, trimis; Gesandter der türkischen Pforte. 1670: Az mi kegyelmes urunk ō nagysāga kegyelmesen parancsolvān, hogy a vāradi pasa és az jeneiek ellen az kajmekām ō nagysāga elōtt panaszt tegyek, im Uram, panaszunkra egy kapucsi agājāt küldōtte ō nagysāga az ki minden dolognak eligazításāra s végēre valo menetelire küldetett [TML V, 96–7 Bojér Zsigmond portai követ Teleki Mihályhoz Thessalonikābōl].

kapucsi-basa, kapucsi-pasa a török porta követe; capugi-baša, trimis al sultanului; Gesandter der türkischen Pforte. 1615: Ali bassa . . . azt irta és izente az kaputsi basātōl, hogy hatalmas császār se az Erdélyi követ Balassi Ferencz, se az én' szōmnak semmit se higgyen, mert minden dolgunk merő hamis csalārdsāg [ToldE 224–5. — ^aAz emlékirō, Toldalagi Mihály, erdélyi kapitāh]. 1619: Mikor Ahmet császār egykor Drēnāpolybōl hazajōtt vala, és az drēnāpolyi kapun pompāval bēhozāt vala . . . ott voltak ēppen az császār kapucsi pasāi, mutafarakāi, szpāi agāk, csaszok, ezek mellett szōrnyű népnek sokasāga [BTN² 268]. 1657: Ujobbān esmēt nekikészūle Erdélybōl, s kiverē az vajdāt szēkibōl, az porta esmēt mās vajdāt küldvén reā, kivel császār botja, zász-lōja, kapucsi pasāja és sok fő boērok is lévén, azzal is megharcola Mātē [KemŌn. 171–2]. 1659: az utnak nehez volta miat nem keues bayal erkezhettünk be ide az

Portara; Az mely Kapuczi Bassa oda be is leon, velünkis iara, mingyarast jeoue szallasunkra az Vezér paranczolatlyabol: Kezde kérdezeni menyí lehet az be hozot pénz [Borb. I követjel. Konstantinápolyból]. 1662: Az fejedelem is pedig, hogy már itt kinn is dolga félelmes nem volna, és a portáról az athnáméval és confirmációval kiindult kapucsi basát is Fejérvárat akarná excipiálni, nem késék Váradról székebe bemenni [SKr 141]. 1678: Kapuczi Basa jöt ki az Országba(n), melynek ki jövele mindenkor változást szerez [Gyergyóújfalu; LLt Fasc. 120]. 1687: Augustus 3. Jött a fővezértől kapucsi pasa, ki a németek táborának Eszéken való megverettetését meghozta [AMN 278]. — L. még TML I, 357, III, 145, 355, VI, 181, 425, VIII, 59.

a fő-kapuczipasa címszóval.

kapucsinálás kapuállítás/készítés; fácutul unei porții; Tormachen/herstellen. 1589: Thudom hogy az birsagot az kapu czinalasaertt fizete az varas Tudgia aztis hogy ez kapu czinalasertt fizettek Berze Matthe hogy perlett az varossal, az birsagott [Szu; UszT].

kapucska 1. portíjta; Pforte, Durchlaß. 1637: Az varból kj menven az jstallokfele, nyilik be az jstallokra egy nagy eöreg deszka kapu s mas egy kws kapocsykaia, melyeknek kapu baluany cifrasok [Fog.; UF I, 411]. 1676: (A) kapucska tul az Majorhaz elleneben vagyan sások közzé boronában fel rokkot tapaszos jstallo [Fog.; UF II, 74]. 1717: vagyon egy kitsid kapucska [Körispatak U; Pf]. 1736: Azon fedél alatt van a Hinto Szin . fa szegekkel Csekelly Hevederre szegezett kaputskája két felé nyilik [Várhegy MT; CU XIII/1. 111–2]. 1842: Egy rongyos kaputska és hasonló ajtó nyilik egy öszve hánt kerítésen belül a szilvásba [F.árpás F; TSb 51].

Szk: egyes ~ egyszárnyú kapucska. 1842: A Csűrös kert, melybe a major kertből egy rongyos édgyes kaputska nyilik az uttzárol a bejárás egy két felé nyilo avaték kapun van [Oprakercsóra F; TSb 51] * *félszeres* ~ ua 1681: Innen elebb menvén, vagyon az vas három gátyára nyiló, fenyő fábul csinált mellyékü vastag deszkákból álló, ugyan afféle deszkákkal meg fedett, fa kilincsetlen fél szeres kapucska [CsVh 90] * *fenyődeszka* ~. 1715: az nagy Tanorokra nyilik egy sendelyzés alat valo Kapu fél fák közzöt fa Sorkokon forgo Fenyő deszka Kapucska, melynekis Fa Zára Fenyő Deszkából csináltatott [O.brettie H; Born. XXIXa. 2 néhai Bodoni Balázs conscr.].

2. kiskapu; poartă mică; portíjta; Einlaßpforte. 1656: Tudom hogy Damokos Thamasnit szolghaltam es Beczeó Miklosne kapuczkat tartot ot ki az Beczeó Peter hazanal ki az templom fele [Ikafva Hsz; HSzJP Koczis Ferencze (70) vall.]. 1680: nyilik . az hazok meget valo kertre fa Sarkon egy gerezdes kolcsos kapucska [A.porumbák F; Ált Inv. 22]. 1732: ezen Csűrös kertből a gyümölcsös kertbe nyilik egy kapucska [Köröd KK; Ks 12. I]. 1742: Nyilik egy kis fenyő deszkából csinált kaputska a Major haz udvarára reteszfejes kaputska a Gyümölcsös kertbe [Pókafva AF; JHb XXV/58].

Szk: bejáró (kis) ~. 1698: Mely udvarházon Északról nyilik tölgyfából faragott bálványú álló vas kává két fele nyilo fenyő deszka kapu bejáró kis kapucskaival

vas be tolyo zárjával edgyütt [HSzj faragott-bálvány al.]. 1758: vagyon edgy bé járo kaputska [Kiskapus K; Mk] * *kis/kised (benyiló)* ~. 1680: az harmadik vetemenyes kertb(e) nyilik . fa sarkon fa gerezdes, kolcsos egy kised kapucska [A.porumbák F; Ált Inv. 28]. 1697: ezen udvarházhoz ez ut felől vagyon egy Fenyő Deszkából álló viseltes kapu vas sorkakon függő, mellyhez vagyon applicálva egy küsed kaputska ugyan Fenyő Deszkából csináltatott egy kised bé nyilo kapucska vas sorkon álló, ugyan Fenyő fábul valo [O.brettie H; Born. XXIXa. 2 néhai Bodoni Balázs conscr.]. 1758: (A) Két rend galambbugos kapu^a aspectusa napnyugotra néz mellette lévő kis kapucskájával együtt [Kiskapus K; Mk. — ^aNéhai Gyerőffi Kata udvarházának telkén]. 1775: vagyon ezen említett Nagy Kapu mellett egy Kis Kaputska [Mihálcfa AF; LLt Csáky-per 106. L. 13]. — Vö. a *gyalogkapucska* címszóval.

3. kisajtó; usíjta, usulíjta; Einlaß. **Szk:** leveles ~. 1680: Az Sütő haznak pitvarából nyilik az kemény allyara fa Sarkakon egy leveles kapucska [A.porumbák F; Ált Inv. 7].

4. *felvonó* ~ felvonóhidacska; podică (punte suspendată mobilă); Aufziehrückchen. 1694: Az Garadicson fellyül az leg felsőb varnak fel vono Kapucskaján kívül va(gyo)n egy boltozatos Szugalyat [Kővár Szt; JHb Inv.]. 1754: A kö folyosóról mennek bé a Palotákra egy retesz, reteszfős vas kaptos fel vonó kaputskán, melly(ne)k két mellyékin vannak vas kaptos Táblák [Marossztkirály AF; Told. 18].

kapu-ellenző ~. 1673: Ezen ház hejával a kapu ellenző, vasas rostélj, csigájával egjütt, lanciaival kötve le függ [Fog.; UF II, 536].

kapufa kapufélfa; bulumac, stílpul porții; Torpfosten. 1656: Az jstalonat valo szekér szín, melire nilik egy fele nilo alol fa sark felül vas pantal foglalt kapufajan forgo vas szegekkel szegezve, valo kapu, melljnek vagion fa zegezője zarja kolczaval együtt [Fog.; UF II, 142]. 1792: (Ha) ezen kapufákot is toties quoties hibáson találatnák, hatalma legyen a falusi bírónak megbüntetni és az azokon lett károkat exequálni [Árkos Hsz; RSzF 148].

Hn. 1891: Kapufao(lal) [Bogártelke K; KHn 187].

Sz. 1570: Apogha Zamoskezy Myhalne, Ezt vallya hogy halotta sok Rwth zydamokai zythkozodot Kys Myhal feleségeis zolgay es zolgaloyra . ky mya Nem Jgen Twgia hogi eztendeot Teoltettek volna Nala, hane(m) Mind kapw fayatwl veznek Bwchwt [Kv; TJk III/2. 128].

kapufél 1. kapufélfa; bulumac, stílpul porții; Torpfosten. 1675: Vagyon egy rosztóvénból csinált kapu Dalnaki Vr(am) haza felől ket rosztó kapu felé edgyütt [Dés; Borb. II]. 1679: Csűrös kert . Öreg ket felé nyilo, ramás, ostoros kapuja, fenyő deszkával burított nro 1 . . . Kapu feli jo sindelyes [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 130]. 1740: Ezen Curiara mennek bé egy fedél nélkül való Nagi Kapun, melly(ne)k kapu felei és szemöldök fája tölgy fábul valok [Algyógy H; Ks 89 Inv. 61]. 1742: a Csűr kapuja 3 kapu féllel leveles bé tévő kapu [Bh; Told. 25]. 1824: Egy régi ele dőlt faragott kapu fél

szemöldököstől rothadásba indult [Erdőszengyel MT; TSb 43]. 1849: Ezen Kapu feleken fellyül vagynak két Urnak köből faragattak [Somkerék SzD; Ks 73/55]. — L. még ETF 108. 11.

Szk: *galambbúgos* ~ 1765: Volt egy galambbúgos kapufél, deszkakapu rajta [M.gyerőmonostor K; ETF 108. 13] * *kötött* ~ 1677: Vagyon egy kötött Kapu fél, azon egy Leveles Kapu sendely nélkül [Dés; Borb. II].

Sz. 1640: Michaél Szkj Rector Scholae Bettlenianae . Cegeben mesterségen lakua(n) sallariomat fel vötte, es kapu feltől vötte Buczújat meliirt az Patrinus is Vas Giórhg kergette, de nem kaphatta [SzJk 52]. 1758: Egy-szóval nyomorúságos állapotban lévén, meguntam azon udvari állapotot, s egy jó reggel a kapuféltől vevék búcsút s eljövök haza [RettE 63].

2. ? kapu melletti falrész; zidul de limga poartă; Wandteil neben dem Tor. 1652: két felől az kapu felén három vak ablak [Görgény MT; Törzs]. 1662: egymás-után kétszer ütötte vala meg a mennykő a várat. Elő-ször azt a . toronybástyát. Azután ismét csakhamar a kapufélen való harangos és óras, pléhekkal héjjáz-tatott tornyot [SKr 197–8. — "Várad várát]. 1681: Drab-ant ház. Az Palank nagj kapujan bé jövé, bal kéz felől a kapu félén vagyon [Vh; VhU 506]. 1694: A' Csűrös kert kapu félén kívül, jobbkez felől vagjon, Barom áll-sara valo Pajta [Kisened AF; BfR néhai if. Bálpataki János urb.].

kapufélfa kapubálvány, *táj* kapuzábé; bulumac, stílp portjii; Torpfosten. 1694: Csűrös kert kap(u) . . . vekonj szerű kapu fél fáival egjgiütt [Kisened AF; BfR néhai Bálpataki János urb.]. 1699: vagjon edgj nagj Galambbug nélkül való jó Szarvazattyú Sendelyezett kötött kapuja kis kapujával edgjütt; melly(ne)k kapu fél faji és kapujinak Sarkai és hevederei Szarvazattjai is Csere fá-ból valók [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.]. 1715: az nagy Tanorokra nyilik sendelyezés alat valo Kapu fél fák között fa Sorkokon forgo Fenyő deszka Kapucska, melynekis Fa Zára vagyon [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. 1738: Az Udvar kapu kapu fél fái s felső gerendája Tölgy fábol valok szepen faragottiak [Szász-vessződ NK; Born. XX. 12]. 1789: Vagyon egy Joszág a' Vár mellett melly(ne)k Kerítése mindenfelől Sas fákba rakott Fenyő Deszka, egy rend Sendelly Fedellel, ennek Kapu fél Fájji Cserefaból valok; a' Kapuja 's ezen valo Záros Ajtoja gyalult fenyő Deszkákból Vas Sarkokon [Mv; ConscrAp. 18]. 1815: ket otska kapufél Fa, kapu nélkül a mellette levő Fenyő fa Ajtotskával [Kostest H; Ks 111 Vegyes ir.].

Sz. 1845: Székely Aniko Azt meg esmeri . . . hogy állom az irt időben és alatt szolgál, 's hogy a' Kapu fél fától véve butstól honnem létembe(n) ellilantott [Dés; DLt 591].

kapufélfájú vmilyen kapufélfás; cu bulumaci oare-care; mit irgendwelchem Torpfosten. 1808: a falu kö-zönséges utcájától nyillik befelé az udvarház udvarára egy fenyődeszkából készült vassarkokon és kapcsokon forgó rongyos zsendelyes, galambbúgos fedélű, alkal-mas kapufélfájú kapu és mellette egy kis fasarkokon álló, vaskilincs-tartójú kis ajtó [Gyulatelike K; ETF 108. 12].

kapufél-kő kö-kapufél; stílp de poartă din piatră; Torpfosten aus Stein. 1681: Vajda Hunyad vára Vár emelsős kapuja . . . Ennek Tengelyenek két veghen temerdek vas csap Nro 2 . . . Tekervenyos szemű hoszszu Lánca a kapunak Nro 2 Temerdek Lánccos retez az hid-on Nro 2 Ehez a kapu fél kőben retez fő Nro 2 Öregh Lakat ezekhez Nro 2 [Vh; VhU 502, 508].

kapufelvonás kapuzárás; ridicarea/inchiderea portjii; Torschließen. 1621: Szekeli Janos es Zabo Marton kapu fel vonaskor erkezuen az hauaselföldi keouetek eleöl (!) attam nekik Eietl. Italt [Kv; Szám. 15b/XI. 13].

kapufoldozás kapujavítás; repararea/reparatul portjii; Torausbesserung. 1654: fizetet . . . Ablak ramaktol. Item az Catedratol. Item a Capu foldozastul [Kv; EM XLVIII, 353].

kapuforma kapuszerű; de forma unei portjii; torartig. 1652: Az Harcsa Fark Bástyára, vagyon egy bolt for-mán faragot küből rakot kapu forma bé járo hely. hat fog' fa lépcső gradics előtte [Görgény MT; Törzs]. 1662: egy igen nagy kapuforma alkotmányt fundáltak vala [SKr 600].

kapugyámol kapufélfa; bulumac, stílpul portjii; Torpfosten. 1600: Az ki megh Asta az kapu Giamolnak ar-katt es az pinchebeol ki hordotta az feoldett kotal cooze Atta(m) d 16 [Kv; Szám. 9/XIII. 9 Damakos Máté isp. m. kezével].

kapuhely 1. kapubejárat/bejáró (kapufélfák közötti hely); intrarea portjii (locul dintre bulumaci); Toreingang (Raum zwischen den Torpfosten). 1851: Az udvar kerítése a' két cserefa sasok között lévő kapu hely tövissel van bé rakva, hol a' földön hever egy nagy kö kapuzábé is [Erdősztygörgy MT; TSb 34].

2. mező/vetéskapu-hely; locul pentru poarta iarinii; Stelle des Wiesen/Feldtors. 1739: Minthogy . . . szoross parancsolatunk vagjon várasunk békerítettésére, végcz-tük, hogy Hadnagj atyánkfia, mentől hamarébb, a' ta-valyi mód szerint jól bé keritesse, csak három kapu helyek hagyattatván, úgy mint: az Hidnál. Szamosúj-vár felé, és Borsos uttza végén, egjébütt mindenütt jól bé kerítették, a' kapu helyekre jó sertés fák csináltassanak, 's oda jó strásák állittassanak, kik Passus nélkül senkit bé ne bocsássan(a)k; se úr, se köz rendet [Dés; Jk 524]. 1792: Midőn az árkosi communitás az új határokat, úgymint Gelje mezejit és Dió Szegjit elosztotta, szükségesképpen azon két határookban bejáró kapu-he-lyeket is hadni kellett; minthogy hagyott is; mely ka-puhelyeket annak utána bizonyos falusi emberek ma-gokra vettek és vállaltak . . . hogy eltartják és azokra . . . szorgalmatos gondot viselnek [Árkos Hsz; RSzF 148].

kapuhúzó szk-ban; in constructii; in Wortkonstruk-tion: ~ *tölgyfa-tengely* ? ? XIX. sz. c. f.: 4 db kapu húzó tölgyfa tengely a' felső rekeszekhez [Marosbogát TA; Kv; GyK kv-i építőmester malomszám-a].

kapuköz kapualj; intrarea portjii; Torgang. 1570: Az-talos Peterne azt wallya, hogy . . . hywatta volt coethet

Segesuary Damakasne hazához, Es Mykor oda Menth volna Talalta Az Kapu keozbe [Kv; TJK III/2. 130]. 1592: Zabo Bartos vallia azt tudom hog' mindeligh Az kapu keöz Berekszai feleöl boltos volt [Kv; TJK V/1. 277]. 1597: fizettem egy Lang fogoert Zakmari Janosnak melliet Chinaltak az Monostor vtzai kapukeozben, az Matias hazaban f — d 15 [Kv; Szám. 7/XII. 33]. 1629: Az kapu-közben vagyon egy tömlöcz Ember lábára két pár vas Kalodára való egy retesz [Szu; SzO VI, 91 Székelytámadt vár lelt]. 1637: mely hazat ... becsül-leottünk az elseo hazban ualo gyontaros dezakal, padokkal ... es az kapu keoz felet ualo tiz szal fürez dezkaual Egiütt három szaz forintra [Kv; RDL I. 24].

kapuközi 1. kapualjbeli; in gangul portjii, de la intra-reia portjii; im Torgang. 1730: Gubernium kapu közi^a padimentumozásért [Kv; Szám. 56/XIX. 16. — ^aEz a kapuköz birt. szr-os alakjának is tekinthető]. 1870 k./1914: télen 8, nyáron 9 órákor bezárattott a főkapu s atól kezdve a reggeli nyitásig kezdődött a deák- és kapuközi vigil őrzése [MvÉrt. 19–20].

2. ~ *bér* kapualjbér/használati díj; taxă pentru folosirea spațiului din gangul portjii; Torganggebühr/taxe. 1768: Örmények Percept(ioja) . Szamos Ujvári kordoványos Örményektől 4. Sokadalmakkor kapuközi bért Hf 12 [K; DobLev. II/390. 19a].

kapukulcs cheie de la poartă; Torschlüssel. 1605: Tetczet az mostany wdeonek allapattya zerenth hogy az varosnak kapu kolchay allyanak az feo es kiralybiro Vram kezeinel mikor kaput kell nytny reggel az szasz nation valo kolchtarto mennyen az feo birohoz, az magyar penigh az kiralybirohoz es vgy vegyek kezekhez az kolchyokat, Estwe vizontagh az zerent vigyek esmet azon birak vram kezekhez [Kv; TanJk I/1. 495]. 1852: Egy otska Kapu kotsnak egész tollat tsináltam és elfordítottam 55 xr [Kv; SLt Vegyes perir. Géng Ádám lak. m. kezével].

Szk: ~a tartója. 1576: Myerthogi az Magyar wcaj Kis Ajto tawol vagion, Es kapw kolca tartoyanak oda Iarny Saros Ideoben Nehez, Azert Annak kolczartoyat Az ky eddeg volt helyen hagiak [Kv; TanJk V/3. 135a].

kapukulcstartó városkapukulcs-őrző; persoană însărcinată cu păstrarea cheii portjii orașului; Torschlüsselwarter. 1594: Megh ertettek eo kegmek biro vramnak panazolkodasat az eorzes dolga feleol, Azert eo kegmek ekkeppen vegeztenek feleolle hagi az Birak vram kwwl, Tanachbeli tizt viseleok, polgarok, kwwl kapu kolch tartok, Jspotali mesterek kwwl, minden rendbeli zemeliek eorizzenek, es senki attol magat ki ne vonnia [Kv; TanJk I/1. 233].

kapuláb kapufélfa; bulumac, stîlpul portjii; Torpfosten. 1600: Borso Gergely azth mo(n)gya, hogy eő egyebet ne(m) chelekedet, hane(m) egy kapu labat wonatot el onnat [UzT 15/32]. 1609: tudo(m) az kapulabat marton peter uite el [Szentmárton Cs; BLt 3 Demeter Giörgj z(ent) martonj soljmar (45) vall.]. 1714: az régi el romlot kapu lábna szál fából való Ágya és kötözés [Kászonfelsőfalu; LLt Fasc. 85]. 1731: Vagyon a declarált Curianak kapuja ad Occidentem kötött Tölgyfából allo faragott kapu lábja, romlodozáshoz közelített ka-

puja pedig régi fűrészesz deszkából való [Kászonimpérfa; BCs]. 1732: ezen major udvarra az Uczárolis nyilik két-felé egy jó Sendelj fedél alatt, egy rendű fenjő deszkából csinált galambug alatt álló, négy szegre faragott kapu lábakon álló, vas sorkokon forgo, fenjő deszkából cserefa hevederekre szegezett kötéses öreg kapu [Kv; Ks 40. Varia XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond lelt.]. 1839: Fel állítottam három kapu lábot ... aztat Zsendellyel megfedtettem a kapu eleibe egy Űlő széket fedezővel együt csináltattam [HSzj ülő-szék al.]. — L. még ETF 108. 10; UF I, 421.

Szk: *galambbúgos* ~. 1782/1795: Az Vdvarba bé menő Kapunál ujj Galambugos Kapu-Lábak, feles Galambbal, Kapu Tölgyfa Létzekből jo, és tisztességesen csinálva [Sorostély AF; Ks gr. Teleki Károly udvarának leír.] * *kötött* ~ kötéses kapufélfa. 1737: Nyilik . ajtó a csürös kertben járo sikátorra . . egy zsendellyel fedett kötött kapulábon [Széplak KK; ETF 108. 10]. 1768: Ezen curialis helynek a napnyugoti része közepetáján vagyon kötött kapulábakon . vassarkokon és kapcsokon kétfelé nyiló, régi romlodozott galambas kapu [Mezőszengyel TA; i.h. 18].

kapulábfa kapufélfa; bulumac, stîlpul portjii; Torpfosten. 1732: (A kúriához) mennek be három négy szegre faragot, huvarlot, földb(en) fel asot, kötöt kapu lab fakon, fa sorkokon ösve jaro, s ket fele nyilo deszka nagy kapun [Tancs K; Told. 11/70].

kapulábú vmilyen kapufélfa; cu bulumaci oarecare; mit irgendwelchem Torpfosten. **Szk:** *galambbúgos* ~ galambbúgos kapufélfájú; cu bulumaci cu porumbar; mit Torpfosten mit Taubenschlag. 1698: A templom felől vagyon egy Tölgyfából faragot bálványu Galambugos kapu labu sövényből font kapujának deszkás beiaro kis ajtoival romlodozott sendelyezet alatt^a [HSzj faragott-bálvány al.].

kapulat '. Hn. 1768: In Loco a Kapulat felett valo Cserék (e). Kapulatba [Gyalu K; EHA]. 1773: Kapulat felett Cserék. Kapulatban (sz) [uo.; EHA].

kapulátás mező/vetéskapu-ellenőrzés/szemle; inspecție făcută la poarta iarinii; Überprüfung/Kontrolle des Wiesen/Feldtors. 1592: Szentlelekieknek az kapu latasra es vt latasra zek attak^a Hadnagy Peter molomffalui, es Kouachj Peter Bogartffaluj [UzT. — ^aOlv.: szék adtált. Értsd: a szék által a jelzett feladat elvégzésére kijelölt személyek].

kapulevél kapuszárny; canat de poartă; Torflügel. 1588: Keozep Kapuban Sarampot meg foldoztak Az Czyganok Chinaltanak valamý Retez feoket. Horga-űal egyetembe Az Capú leuelekre hogy ne Ingadozanak — attam f. — d. 50 [Kv; Szám. 4/III. 29]. 1732: Nagi jo kapu, melette valo kised ajtajával s rajtok lévő kapu levelekkel | Vagyon harmadik kapu azon Curian a' mint a' Csürös kertben bé szoktak járni, kertből font kapu levellel [LLt 244. B]. 1747: vagyon kétfelé nyiló tölgyfa kötelekre Vas szegekkel, felszegezett fenjő deszkából álló vas kaptokon és vas tsapokon forgo egy egy vas karikával Kapu levél, mely Kapu Levélis megrongyolott, s egynehány Vas szeg hijais van [Borsa K; Told. 24].

1757: a Kapu ... Bal kéz felől lévő Két Kapu felei között Szolgál bé Fa sorkokon három három fa hevederekhez Szegzett Fenyő Fűrész avatag Deszkából való két felé nyíló Kapu Levele, vagyis Táblája, job Kéz felől mellette lévő Kisded be nyíló Kapuval együtt [Budatelke K; LLt Fasc. 129]. 1774: a' régiség miatt meg rongyollatt rossz kapu levelek két jó kemény Vass sarkakan forgok [T; CU].

kapumellék 1. kapufél; bulumac, stílpul portji; Torpfosten. 1597: Az Fenesi Keo zegeoteol Lenart Tamas-tol veottwnk 45 Darab keouet f 4 d 50 Az szegelet keouet-ek es az kapu melieket Es ket hozzu kapu melieket f 1 [Kv; Szám. 7/V. 5]. 1623: Kapw mellyeket es felső kűzeőbet igen zep Czyffrasen teölgy fabol czenaltasso(n), zep bellet az vagy kecceres kaputt ket fele Nylot gyalult deszkabol [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1657: (Az) áruló udvarbíró ... egy kapumellékre akasztatá fel az fejedelem^a [KemÖn. 115. — ^aAz 1644. évi hadjárat alkalmával]. 1680: az Csúr(ne)k vagynak fa horgon jaro alol pedig Perselyes vas csapos, es vas karikas sarkos negy öreg h fa szegekkel öszve szegezet deszkás kapui, mindenik(ne)k kapu mellyekib(en) vagyon egy egy vas retez [A.porumbák F; ÁLt Inv. 31]. — L. még UF II, 156, 179.

2. kerékvető(kő); piatrá/borná apără-roate; Prell/Abweisstein. 1638: Czikor Gíörgy Nagy szekér fakat meg uest s be vitette, bizoni geörzeőlte valthig az haz oldalat, s ugia(n) hullot le az tapasz, De ... azuta(n) hogi az beőczületes Tanacz imponalta volt hogi kapu melieket Czenallio(n) Czikor Gieörgy, nem láttam hogi az haz falat rontatta volna, seőt inkább ugj ereztette be az szekeret, hogi az haz falat megh ne erje [Mv; MvLt 291. 163b].

kapumellékű vmilyen kapufélfás; cu bulumaci oare-care; mit irgendwelchem Torpfosten. 1699: ezen fás kertbe ez csűr kertből jönnek bé cserfa kötöt kapu mellyékű vas kapcsón forgo holnyolt (!) búkfa deszkából allo kapun [Szentdemeter U; LLt Inv. 31].

kapunálló I. mn kapuőr; care face de pază la poartă; Tor bewachend. 1581: Megh ertettek eo kegmek varosul Az panazt a ky essyk mindenfelől az kapunallo drabantokra feokeppe(n) Az Reggely fel ne(m) keles felől mykor az kapukat megh nyttiak, Biro vramat Azert ker-ryk hogi fenytekbé tarchyak eoket [Kv; TanJk V/3. 244a].

II. *fn* kapuőr; portar, paznic; Torwächter/Wache. 1572: Balint Lakatos Peter fia, Azt vallia hogi hal-lota otth hogi egy gwbas kapwnallo Mongia volt az Cas-parnak hogi Neh kialtana Mert megh verne [Kv; TJK III/3. 25]. 1583: Orsolia Nag Istwanne vallia ... azt monda a' leany hog meg bizonithattia a' kapwn Allok-kalis [Kv; TJK IV/1. 158].

Szn. 1554: Kaponallo paal [Kv; Szám. 1/IV 45]. 1556: Kapun alo paal [Kv; i.h. 176]. 1563: Capúnallo Pal [Kv; i.h. 1/VII. 102]. 1585: Lucia Kapun Allo Laios-ne [Kv; TJK IV/1. 417].

kapunyi kapu-nagyságú; de mărima unei porți; in der Größe eines Tors. 1653: Básta mikor beszállani akart Kolosvárra^a ... nem bocsáták bé a városba ...

Es mikor ott állana, a hadai a kapu előtt várakozván, tehát egy darab köfal — nagyobb egy kapunyi helynél — magától leomlott, és Básta parancsolta a muskátárosoknak, hogi azon az omláson mennének bé [ETA I, 91 NSz. — ^a1603-ban]. 1781: kívül felől mind egy kapuné nyílás éppen anyi vala [Kisszölös KK; Ks 19/IV 8].

kapunyítás 1. városkapu-nyitás: deschiderea porții orașului; Toröffnung. 1575: Biro vram eo k Emle-kezek meg az feyedelemnek, hogi ha eo N. Io akaratia lenne az Eyeli kapw Nitas neh lenne [Kv; TanJk V/3. 122a]. 1602: minden nap io reggel eot orakor harangoz-tassanak, s így az Jsteny tizelet kapw nytas eleot veghez mehet [Kv; TanJk I/1. 425]. 1656: az gradicz felin va-gyon egy rez csengettjű, meljel kapu nitas es be zarlas idejen szoktanak csengettni [Fog.; UF I, 97].

2. ~kor kapunyítás idején; la ora deschiderii/la deschiderea porții orașului; zur Zeit des Toröffn. 1676/1681: Az várakb(an) a nemet vitezekis . kapu zá-rás es nyitaskor mindnyajan az Isteni szolgálat(n) es az Imadsago(n) jelen legyenek [Vh; VhU 661].

kapuostor kapurész; parte (componentă) a unei porți; Teil des Tors. 1600: Az Zenas kertt kapu ostoranak valo fat veotttem d 25 [Kv; Szám. 9/XIII. 4 Damakos Máté isp. m. kezével]. 1681: Vajda Hunyad vára ... Hinto szin ... Deszkas kapuja két fele nyilo, mind ket felől ol-dal rámája vas sarkos; Az kapu ostora be zaro pántos, retez fejes, Lakatos Nro 1 [Vh; VhU 505].

kapuoszlop kapufélfa; bulumac, stílpul portji; Torpfosten. 1774: 'a meg irt Erdőben Csere fákat vágtanak, kettőt nagy Galamb búvós^a kapu oszlopnak [Szénave-rős KK; LLt Vall. 224. — ^aIgy, de alkalmasint tollvétség búgos h.].

kapuőrzés paza portji; Torbewachung. 1570: Veres Gergh Zwr Thakach, hythy zerent azont vallya Minth Zigarto Andras, Mert egygyt voltanak az kapu wrzesen [Kv; TJK III/2. 82].

kapuráma kapukeret; rama unei porți; Torrahmen. 1681: Másik Csűrőrs kert Uczarol valo, két fele nylo, Rámás, fenyő deszkas kapuja Nro 1 ... kapu rámájá-nak az két oldal oszlopan Sark vas Par 4 egyik oldal rá-man vas karika Nro 2 [Vh; VhU 571].

kapus I. mn 1. (prevázut) cu poartă; mit Tor (verse-hen). 1759: a' Tiszt. Péter Minoriták még eddig épület nélkül való kapus Udvarok [Ne; DobLev. I/288. la].

2. kapuőr (vár/városkapuban szolgáló); care face de pază la poarta unei cetăți/unui oraș; (Stadt)Tor bewachend. 1681: Conventioja Hunyadi várbeli kapus Nemeteknek Hó pinzes fizetesek, hat hetre rendeltetett^a [Vh; VhU 643. — ^aKöv. a részl.].

Szn. 1614: Kapus Janos Dwchieo Z. Martony zs [Szombatfva U; BethU 135].

Szk: ~ darabont. 1601: Attam rudnaj Jstwa(n) kezi-hez az kathonaknak walo ho penzekbe f. 3000 Az kapus drabantoknak haro(m) ho penzekbe ata(m) az adobol f. 37 | Az menjett Senniey vra(m) ada-tott en wele(m) az maga zolgajnak, az kapus drabantok-

nak: es az Brassaj drabantoknak, es az fogadott drabantoknak, es egej zwksejgre f. 221/40 [Lécfa Hsz; Törzs]. 1635: 1 Testis Pap Ianos, 2. Farkas Gergely, 3. Zaz varga Jstva(n) varos hutos kapus Darábantj [Mv; MvLt 291. 46b]. 1652: Egri Georgy ... Kapus Drabant [Km; GyU 131]. 1822: Négy Kapusz Darabantok ezek voltak^a [Mv; MvRLt. — Tomai László kijegyzése — ^aKöv. a fels.] * ~ hadnagy. 1662: (Bízott a váradi) Kapu és Toronybástya belényesi Komáromi Ferencre mellette Bott János, Török András, Halász István. Ezek mellé kolosvári Szűts István hadnagyokkal, kapus hadnaggal, kevés számú gyaloggal [SKr 585].

3. ~ út kb. (eredetileg) kapuval elrekesztett határút; drum de hotar (inijal) închis cu poartă; (ursprünglich) mit einem Feldtor gesperrter Feldweg. 1572: Azon Birz Thethen eleo Jndwlan zallank ala Egy Kapws vtra kyt pestesya^a Kapwsnak Neweznek [Dés; DLT 184. — ^aPestes, a várossal szomszédos település].

Hn. 1572: az Kapus vtról az Birczen megyen eleo az Chatanyak es Pestesyek kezti walo hathar [Dés]. 1597: az Kapus vt mellet (e) [Gyeke K]. 1793 k.: A' Kapus utba [Gógán KK].

4. csorba; stírbit; abgebrochen. 1812: Az égyik Ökör szürke középszerű testű az első foga kapus [DLT 318 nyomt. kl].

Szk: ~ fogú. 1825: Czirolod János ötves Legény elől felyül kapus fogu [DLT 433 ua.].

◇ Hn. 1300/1733: in uno Byrch Kapus. Kapus Byrch [Bogártelek K; KHn 183]. 1646: Az Kapus teteon (sz) [Mezőkirályfa K]. 1648/1786: Az Kapus oldalon [Mocs K]. 1663: Az Kapus patak [Gyalu K]. 1681/1748: Kabalás nevű Fordulóban: a' Kapus oldalon (sz) [Tür Af]. 1690: Az kapus oldalon (sz) [Dányán KK]. 1699: A Kapus lábjan (sz) [Szentdemeter U]. 1729: Az Kapus tetőn (sz) [Dányán KK]. 1737: a Kapus Bérczcskék mellett le folyo Patakon vagyon edgy Too [Nagyida K] | Kapus fű (sz) [Erdőcsinád MT]. 1745: A Kapus odalon az also láb (sz) [Szentdemeter U]. 1754: A' Kapus földben (sz). A' Kapus földben (sz). A' Kapus-fűben (sz) [Erdőcsinád MT]. 1782: a Kapus tető nevezetű helyen [Búrjánosbuda K; BHn 43]. 1793 k.: A' Kapus utba [Gógán KK]. 1801: A Kapus kertbe (sz) [A.üvegcsűr Hsz]. 1814: az ugj nevezett Kapus máli szőlő hegyben (sz) [Aranyosrákos TA]. 1833: a Kapus vagy Takaro mál nevű szőlő hegybe (sz) [Kövend TA].

II. fn 1. kb. (eredetileg) határkapuval elrekesztett, ill. védett hely; teren/cimp (inijal) închis cu poartă; (ursprünglich) mit einem Feldtor versperrter, gehegter Platz. Hn. 1350: (Meta) transit per quendam locum Kapus nominatum Versus Cykud [BfO I. 174]. 1353: Item pertinentes ad possessionem deche vadunt sic a parte Castri Baluanus, Malunfekw Kapus et inde ad monticulum Beerch vocatum [M.décse SzD; MNy X, 236, MNy XXXIV, 254, NyIr 200]. 1427/1542: Rywulum Kapus vocatum [M.alkó K; KHn 101]. 1590: Kapus [Szentdemeter U]. 1620/1687 k.: ā Kapus megett (e) [Ménés MT; MMatr. 407]. 1646: Kapusban (k) [Kozárvár SzD]. 1680: Kapus vegiben [Oroszfája K]. 1681/1748: a' Kapuson által menő út [Balázsfa AF] | Telek kapusan belül (k) [M.péterfva KK]. 1690: Az kapussan (k) [Dányán KK]. 1693: az Várhegye kapussa szomszéd-ságában (an) [M.sáros KK]. 1699: Kapusnak az also lábja (sz) [Nagykend KK]. 1713: az Kapusan fellyül (sz)

[Mocs K; JHbK LVI. 7]. 1725: a Kapus alatt [Vízszilvás SzD; WassLt]. 1732: A Középső kapus alatt a Dombra megyen veggel [Nagyida K]. 1737: a Kapus hidgyánál (sz) [Erdőcsinád MT]. 1740: Az Magyar kapusban (sz) [Egerespaták Sz]. 1751: Az Bontz Hida felől való Kapusban (sz) [Visa K]. 1751/XVIII. sz. m. f.: az Bogát Capussánál (sz) [Bágyon TA]. 1755: A Kapush(an) (sz, k) [Gógán KK]. 1757: A Kapusban (sz) [Csomortán Cs]. 1763: A Kapush(an) (sz) [Csávás KK]. 1768: a Kapus közi (sz). Kapus között (sz) [Gyalu K]. 1784: A' Magyaros Kapusnál (sz) [Szásznyires SzD]. 1791: a' Kapus alatt (sz) [Aranyosrákos TA]. 1795: A Kapusan belől [Köbölkút K; CU] | A Töves ájjon vagy is a Kapus uttyánál [Göcs MT]. 1826: A Kis Kapusnál (sz). A Nagy Kapusban (sz) [Pusztakamarás K]. 1828: 'A Felső Kapuson (sz) [Szentdemeter U]. 1846: A' Kapus verőfényén (sz) [M.zsombar K].

2. kapuőr/őrző; portar; Torwächter. 1664: senki levelét bé nem bocsátják hanem én kezemben hozzák, az kapusoknak parancsolva vagyon [TML III, 77 Boldai Márton Teleki Mihályhoz].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

kapusarok kapusarokvas, táj pipa; jűjíná/balama de poartă; Torangel. 1621: hogy el loptak azon kapu sarkat Apahidan veottwnk ket sing vasat pro d 16 Az Czigannak fizettwnk d 12 esmet hogy az Varmegye hada le verte az kapu sarkat veottwnk egy singh vasat p(ro) d 12 Chynalasatol az Czigannak adtunk d 6 [Kv: Szám. 15b/VII. 24]. 1666/1793: azon tilalmas Erdőből nyír, nyár és Gyertyán fábol Falubeli embernek szükségire lötsfát ... kapu sorkot, ekeszarvát, nyujtot és apró szerszámnak való fát ki embernek hirtelen kelletik ... pénz nélkül szabad hozni [A.csernátón Hsz; SzékFt 19].

kapusarokfa sarkos kapufélfá; bulumac cu jűjíná; Torposten mit Angel. 1669: a' Kapu Sarokfa az Simon Antalné joszagaban all [Szotyör Hsz; BLt].

kapusarokvas táj pipa; jűjíná/balama de poartă; Torangel. 1692: Kapu sarok vas kettő [Szárhegy Cs; LLt].

kapuskodik várkapu-örként szolgál; a sluji ca paznic la poarta unei cetăți; als Burgtorwächter dienen. 1679/1681: Ezen hunyadi Jozsághban feles szabadosok lévén, kikis negi karban allattattak; egi része Lova hátán szolgál, más része az en jó akaratomig Taxára bocsattattott; harmadik részéből kettő kettő az also kapuban Continue kapuskodik; viszont a negyedik része virrasztosággal szolgat [Vh; VhU 674].

kapusorompó kb. kapukorlát; barieră la poartă; Tor-schranke/sperrbaum. 1588: veottem esmeg 4 Teolgy fat az Capű Sarampohoz p(ro) f 1 [Kv; Szám. 4/III. 24].

kapuszám adórovatali egységek száma; numărul por-lilor (prive ca unități administrative); Zahl der Steuer-zahlungseinheiten. 1570: Toaba keg: Ezteondeonkenth tartozik Az Nemes Vraymnak Egenleo kepe(n) az Notariusnak kapw zam zerynth ket ket penzel [BesztLt 47]. 1594: Wagjon jt kapw zam No. 46. Pwzta haz heli vagjon jtt No. — [Bagos Sz; UC 113/5. 17]. 1601: Az melj 3

forintos adott kapu zam zerint rendelték wala in subsidi(o) regny Annak exitussa [Hsz; Törzs]. 1614: Igirwnk . kapu zam zerint Ngd(na)k vduara Nepe tartasara, Portara, es egieb minden fele zwksegera niolcz niolcz forintot [Ks 87 egy-i végzés]. 1621: Eö Felseghe Paranczolatliara kapu Zam Vtan az Colosuarmegiebeli Jozagbol Louast kellett allatnunk az fel rendezes szerenth Az Apahidi 9 Jobbagitol Attam f l [Kv; Szám. 15b/VII. 14]. 1653: 1583 esztendőben . . Egy kapuszámrol volt az adó ugy mint dr. 90 [ETA I, 40 NSz]. 1671: Mivel Isten után ez hazának meg-maradása áll az Porta kedve keresében, a' melly-is fundáltatott az adoban: mellyre nézve senkinek sem kedvezvén ez hazában, kellett adót mostan^a felvetnünk ez alább meg-irt mód szerént. Kapu szám után vetettünk egy kapura Tall. 15. Fejérvár megyében vagyon kapu szám a' pecsétés Regestum szerént portae. num 355 Col. 5 Rovatlan Falu vagyon, 2. Küküllő Vármegyében vagyon kapu szám, num. 218. Col. 4. Rovatlan Falu 6 Torda Vármegyében vagyon kapu szám, num. 152. Col. 2 Rovatlan Faluk, 6^b [CC 95. — ^a1667-ben a mv-i egy-en. ^bA kijegyzés kihagyásokkal és befejezetlenül]. 1692: Igaz dologh feles Kapu számjokra nezve keves hija hogj az Szasz Natio az terchnek felét ne(m) supportalta ha az Colosvari accordaban oda engedet adozo rendeket hozzájuk szamlaljuk, de ha azt oda ne(m) szamlalljuk fele rajok nem eset ne(m) hogj két része az mint p(rae)tendalljak [Szókefva KK; Törzs. Sáros János kezéül]. 1749: Gröff Vass Wass (igy!) Vrak edes Attya, Nagy Attya a Ravatal alkalmatosságával bizonyos házhelyekért a kapu számot le tévén ugy appropriálták volna magok(na)k [Dob.; WassL]. — L. még AC 67-72; CC 68: 93-4; CsH 320; TML I, 296, 307, III, 46, 78, 107, VIII, 214; WIN I, 396.

Szk: ~ után felvetett adó kapuszám szerint kirótt adó. 1662: Fogarasban lako Boer Sigmond, jöven mi elonkbe(n), ide Medgyesre az mi Kegimes Urunk es az Nemes Országk rendeléséből szá(m) vételre küldetet személyek eleiben ada szamat két rendbeli adokrol. A kapu szám után fel vetet husz forintos adorol, Melylyet csak maga Percipialt a Fogaras városába(n) levő Nemes emberek-től Görögöktől es Nemesi eözvegy Asszonyoktól. Es a huszon eöt Talleros Adorol [Szád.]. 1690: Neimzetes p(rigevit^a) Horvat Miklos Uram, az 1689 esztendőbeli Gyula Feiervari öszi nemes ország gyűlésib(en) kapu szam után fel vettett ket szaz forintas adob(an) nemes Torda varmegyib(en) pakai (!)^b egy rovatlat alat valo zalogas joszagarul, az szerint mint az falu magak közt fel vetete admi(ni)st(ralt) kezemb(e) f. 15/78 [Vécs MT; SLt AU. 58. — ^aIgy, de szokásosabb alakban: Petrichevich. ^bPókai (MT)] * ~ után járandó/való adó kapuszám szerint fizetendő adó. 1677: A' Kapu Szám után valo Adorol E' Szegény Hazának állapottya, a' mint egyebekben-is ugy a' Kapu Szám után járandó adojok dolgában-is, külömb külömb karban forgott eleitől fogva, és az időknék, s' azokban lévő szükségeknek mivoltokhoz alkalmaztatot, az Ország lakosinak-is számokhoz képest | Jobbagyokrol Földes Urokat állapottyok szerint szolgálni tartozzanak, a' szerint a' Kapu szám után valo adót-is részek szerint meg-adni^a [AC 67-8, 227. — ^aHivatkozással az 1629- és 1638-beli egy-i végzésre]. 1753/1781: Jósika Imre ur . . Bétsben létében a kapu szám után valo adaját a Mostoha fiainak meg kissebbitette [Máda H; JHb LXXI/3. 272] * ~

után való gyalog kapuszám szerint állított gyalogkatoná. 1710 k.: Az ország hada, vármegye, székel, mind üljön fel Bethlen Gergely commendója alatt, Gyulafi László udvari főkapitány is a mezei katonákkal; a szász natio kétezer jó fegyveres gyalogot állitsón; a vármegyéken is a kapuszám után való gyalog előálljon [BÖn. 759] * ~ után való zsoldos állatás kapuszám szerinti zsoldos-katoná adási kötelezettség. 1658: Nemzetes Gyerő Monostori Ebeni Laszlo U(ramna)k böcsülletes fő ember szolgánk(na)k Erdelyi minden Varmegienkben, kapuszam utan valo Soldos allotasat minden nemű joszagirol megh engettük [WassL fej.].

kapu-szemöldökgerenda stingham transversalá a portji; Torgessimsträger. 1774: A kapuja ezen majornak észak felől vagyon és építetett vastag cserefából. négyszegre faragott s földbe rakott vagy felásott kapuzákból, vagy három kapufélfából olyan formálag, hogy azoknak felső végeiben egy kifaragott kapu szemöldökgerenda húzattatott s belévesettéven, kötésekkel arkas^a formára kerekítettett, mely szemöldök-gerendákban keresztül fák vésettéven s azokra gyalult deszkákból galambúg építettéven bé is zendelyeztetett [Erdősztygyörgy MT; ETF 108. 14. ^aÉrtsd: arkus].

kaput¹ felsőkabát; surtuc; Geh/Kaputrock. 1787: Egy viseltes Kender magos Kaput Dr. 50 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 8]. 1790: Egy Rendbéli Szürke materia köntös l Egy kaput Szederjes [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c] | Arany por színű kaput Bárany Bör Bérlessel hozzá valo nadrággal és Lajblival [Sv; Ks]. 1791: A Masodik kocsisok Kaputyokra 4 tuczet gombért 48 xr [H; Ks 108 Vegyes ir.]. 1809: Groff kaputtyának fejér Nyullal valo bérleése a Szóts Munkavall edgyüt 17 Rf [Kv; TKhf] | Hát a Kaputad fillentyjén látzo uj szakadás hol lett és mikor kivel valo Dulakodásban .? [Dés; DLt vk]. 1827: gallér nélkül valo kaputjak volt [DLt 1261 nyomt. kl]. 1843: a kufferből egy Lepeőbe takarva talált portékákat ki vettük s talaltunk benne egy Nadrágot — Kaputát^a [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall. — ^aFolyt. a fels.]. — L. még FogE 110, 143, 161, 202, 272; PLev. 61.

Szk: asszonyember német ~ német módos női kabát. 1797: Egy megy szín anglia Assz(ony)ember német Kaput [Koronka MT; Told. 34] * civil ~. 1825: Elszökésekor magával vittel (!) egy setét zöld Civil caputot [DLt 736 nyomt. kl] * felső ~. 1847: Egy felső Kaput Fain barsony Galir és hajtóka hozza [Kv; Pk 6] * hosszu ~. 1813: igértém^a . . Két Hoszszu Kaputakat, és három kitsi Lajblikat [Nyárádszbenedek MT; Told. 45. — ^aSzabóinasnak szegődésekor a mester]. 1820: bársany gallérú hoszszu kaput [DLt nyomt. kl] * kurta ~ rövid felsőkabát, bekecsfele. 1801: Vinter Adám . . visel hamu szín szürke kurta Kaputot [DLt nyomt. kl] | Egy Zöld kurta kaput fekete hajtokával és Sarga Réz gombokkal együtt [Vargyas U; CsS] * német ~. 1781: Egy Bolha Szín Német Kaput Egy király Szín német Kaput [Mv; Told. 9a] * nyári ~. 1790: Czapó Andris vett egy Anglia Kaputott és más nyári kaputot [LLt]. 1828: Egy viseltes ezüst szín nyári kaput [DLt 118/1829 nyomt. kl] * szőr-matéria ~. 1790: Egy fejér szőr Materia kaput Hf 7 Dr 50 [Mv; MvLev. Kis Ferenc ács hagy. 4] * téli ~. 1826: egy fekete posztoból készült ásztrákn

börrel meg prémezett téli kaput [DLt 1123 nyomt. kl]. 1847: A' lelkem Anyám pedig küld egy türetlen 6 sing ázur posztot per se téli kaputnak valonak [Kv; Pk 7]. 1858: se köpenyeg — se téli kaputom nincsen [Mv; DE 2] * *teveször-matéria* ~ teveször kabát. 1793: Bolhaszin teve ször materia kaput és Lájbel nyari paszomanos [TL Conscr.].

kaput² 1. fejezet; capitol; Kapitel. 1662: Maga a mi fordítónk is a caputot summájában mindenütt ezt foglalta és tette föl | Ó, mely nagy eszköze s alkalmatossága lön aztán ez az Izrael bűnének s veszedelmének Lásd meg Nádábon kezdvén, melyet itt ez 12. caputban is felelt emlékezetesen jegyzett fel az Istennek lelke [SKr 686, 705]. 1806: 4 rendet irtam, és egy darab Caputat nagy kinnal elnyegettem [Dés; KMN 167]. 1823–1830: Unalmas volt a teológiája^a Némely caputról sok hónapokig elbeszél, osztán sok caputokat elmellőzött, amiről pedig tanított, arról mindent el akart beszélni, amit valaha hallott vagy olvasott [FogE 139–40. — ^aBassa István (1743–1808) mv-i koll-i teológiai tanárnak]. 1870 k./1914: Caput: a fordítás és tanulmány alatt levő latin és görög olvasmányok szakaszait, fejezeteit neveztek így [MvÉrt. 7]. — L. még i.h. 37; MNy XXV, 262.

2. (bibliai) rész; parte/verset (din Biblie); Kapitel (in der Bibel). 1662: Tiszta istenes ember lévén^a estve hálólázában való bemenésekor magánosan is az isteni tiszteletet soha el nem mulatja vala. Az bibliából pedig rendszerint minden estve két két caputokat akárminémű gondos dolgai közben is el nem vesztegli vala [SKr 293. — ^aI. Rákóczi György]. 1710 k.: tempore examinis legyen a biblia a gyermek kezében, és ha tudja is, ha nem tudja is, mikor a praeceptornak felel. Kerestesse fel véle, és léssen az igaz, valóságos localis memoria. Ezt akárki experialhatja magán, caputot, verset sokszor nem tudja, de tudja, hogy a faciesen mely tájon vagyon, s úgy talál rá [BÖn. 543].

3. (számadásbeli) pont; punct (in registrul de socoteli); (Rechnungs)Kapitel. 1585: az eo Zam Ado Regestumaban Vgian ez Caputba, menj penzt percipialt, arult beleole megh Iria [Kv; KvLt Vegyes III/19]. 1586: Az Juhoknak, Baranyrol, Giapiayrol, Beorireol, Saytiayrol, Waiayrol, Thuroiayrol, Sosteyereol hozza tudwan, Meny maradot kezenel az Zamwetel vtan, eg' Summaba mindenik felet prouentusba megh Mutasson (így!) Es vgian ez Caputba, meny penzt percipialt, arult, beleolle megh Iria [Kv; PolgK 19].

kaputartó I. mn mező/vetéskapu-fenntartásra kötelezett; insárcinat cu întreținerea porții țarinii; zur Wiesen/Feldtor-Erhaltung verpflichtet. Szk: ~ (*gazda*)ember. 1712: Ha valamely ember a tanorok kaput nyitva hagyáná, legyen a büntetés flo. 1 és ha a tanorokkapu rosz talál lenni és kár esik a kapurol, azon kaputartó emberek tartoznak a kapurol tett kárt megfizetni [HSzj *tanorokkapu* al.]. 1780: Azért olyan gondot viseljen minden mezőre kijáró kapu tartó gazdaember, hogy akárminemű kára legyen rajta, akár marhájába, még ha idegen... lesz is, és marháját ottan kiviszik, soha a communitás meg nem fizeti [Árkos Hsz; RSzF 146].

II. fn mező/vetéstért fenntartó személy; persoana care este însărcinată cu întreținerea porții țarinii; zur Wiesen/Feldtor-Erhaltung verpflichtete Person. 1778:

Tovul illő határkapu építtessék. Azon kaputartónak az Töltés alsó részén való helyből mindenekelőtt bizonyos rész kiszakíttassék; illőképpen jutalmául [Taploca Cs; RSzF 145].

kaputbeli (számadásban) vhányadik pontbeli; la unul din punctele (din registrul de socoteli); aus irgendwelchem Kapitel (in der Rechnungslegung). 1586: Az Exitusnak modgia. Az elseo Capitulumra theryen^a, es valamineo keolchegh circa Primum Capitulum leott, ez-tendeo Altal az Zamwetel Napiatol fogwa ez-tendeo Zamvetel Napigh igazan megh Iria, hog' meg latogiek my Jeo beleolle es my megien rola, hasznos volte vagy Nem, Az Malom az Zantas wetes, es az elseo Caputbelj Maiorságh [Kv; PolgK 21. — ^aAz isp. m.].

kaputcsinálás kabátkészíttetés; fäcutul unui surtuc; Gehrockmachen. 1785: kaput leibli nadrag tsinálás 5/2 [WLt Cserei Heléna jk 7a]. 1791: Egy Kaput tsinálás 2/18 [i.h. 50b]. 1810: Egy Tubák Szinü téli Kaput tsinálás [Kv; Hodor lev.].

kaputocska¹ kabátka; surtucel; Gehröckchen. Szk: *anginét* ~. 1813: Belmán György Bavariai anginét Kaputotskát visel [DLt 229 nyomt. kl].

kaputocska² fejezetecske; capitol mic; Kapitelchen. 1806: dél előtt egy Caputotskát el mondtam Repetitio-ba [Dés; KMN 197].

kaputrokk felsőkabát; surtucel, surtucag; Kaputrock. 1772: Kaputrok Zöld Hf 5 Egy Ujj flaner Lájblj Hf 1 [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. 1810: Dávid Abrahám 'Sido' visel Csikos zöldes hoszu nadragot, Mantseszer matériából, hoszu olaj szin poszto Kaputrákot [DLt 582 nyomt. kl]. — L. még *katona-kaputrokk* al.

kaputvásárlás kabátvétel; cumpărarea unui surtuc; Gehrockkauf. 1847: Cseh Antalnak egy Kaput vásárlás 2 Rf 50 xr [Kv; ACSzám. 18].

kapuvám vásárvám; vamá la piașă/de barieră; Markt-zoll. 1481: absque aliqui solucione et exaccione tributi, wlgo Capu wam uel wasarwam nuncupati [Kv; KvLt Fasc. T. 56, 57, 58. — Kiadva KvTOKl. I, 264–6]. 1491: wlgo Capu wam vel Wasar wam [Kv; i.h. 65. — Kiss András kijegyzése]. 1499: wlgo kapwwam vel wasar wam [Kv; i.h. 71 ua.]. 1519: wlgo Kapw wam vel wasar wam [Kv; i.h. 74 ua.]. 1521: wlgo Kapu wam vel wasar wam | wlgo kapu-wamoth et wasar wamoth [Kv; i.h. 76–8 ua.].

A latin szövegből kiemelt szórványokban a *kapuvám* és a *vásárvám* között álló latin *vel* 'vagy' a két elnevezés azonosságára mutat, viszont az utolsó adalékban a latin *et* 'és' miatt két külön vámfajtára gondolhatunk.

kapuverem ? 1588: Az Hyducaj Capún kyweol Elseoben nem Jo helylye találkoztanak Capú vermet Asnya mas helt Asattam wellek attam nekyek d 18 [Kv; Szám. 4/III. 20].

A címszó alkalmasint a városkapu előtti, a támadók behatolását akadályozó-nehezítő gödörre v. veremre vonatkozhatik.

kapuvonó I. mn szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *gém* felvonóhid-rész; parte de podișcă;

Teil der Zugbrücke. 1694: Arx Keóvár . Az leg also es külső kapuja eleiben menven ki az Varnak . . Ezen belől mindgyart van, egy köből rakot Arkocska, mely Arkon van egy Vastag Tölgy fa Deszkabol csinaltatot Fel-s le vono Kapu, annak felső zapia vegin, mind ket felől hozzaja alkalmaztatva, ket hosszú nagy erős Vas Lancz az mely ket Lancz az Kapu felet jaro ket fel vono Gemek(ne)k az ket Vegekre van kötözve . Ennek az Kapu vono Gemnek az Közepin, az Tengelye vas karikas ket felől, Vas Kavakon forog, erős vas szegekkel vad-(na)k az gemjei az Tengelyb(en) segezve [Kővár Szt; JHb Inv.].

II. fn kb. (város)kapuőr; paznic la poarta unui oraş; (Stadt) Torwächter. 1746: Kilencz kapu vono az három kapura [Kv; Ks 11. XLVI. 25].

kapuzábé kapufélfa/sasfa, kapubálvány; bulumac, stílpul portii; Torpfosten. 1638: Czeker Giörgi kapu zabet Czenalion [Mv; MvLt 291. 162b]. 1699: elsőben Nyega Mihály vagott kette az Kapu Zabe mellett egy karot [Küs TA; KvAkKt 344]. 1743: az Expon(ens) földes Urunk ő Ngok ide valo tilalmas erdejekből . Tisztartó Hévízi vr(am) kapu zábé(na)k való két jó, és élő csere fákat vitetett el [Herepe AF; BK Herepei lev. Szimion Gábor (44) jv vall.]. 1761: Ezen vdvarra Nap nyugott felől földben meg rökönnyödött galambugos még kevés ideig tarto sendelj fedel alatt levő kapu zábék között nyílik kupás kövön álló tserefa sorkon uj fenyő deszkából kötött, tsak egy felé nyíló nagy kapu [Siménfva U; JHbK 37. LXVIII/1. 37]. 1781: (Az) Uttza Kapu . . Kapu Zábéji négy Szegre faragott Tölgyfából valók [Mákó K; Hrj. 1814: (A) Dálnoki Telek a' . Salánki Háznak tsepegésétől fogva . kezdődött szélessége, és ment a' Borbély István Telkének kapu Zábéig [Dés; Ks 79. 29. 777–8 Kis Marjai István vall.]. 1816: Ezen Jobbágyfalvi udvarházra ad bé menetelt kívülről meg czífrásztatott új kapu Zábékon épült két felé nyíló nagy kapu [Jobbágyfva MT; BálLt 67]. — L. még ETF 108. 7. 14.

Szk: kötött ~. 1744: Ezen vámos hidon innen vajgon Cserefa agasokból faragott kötött magos kapu zábé zendely fedél alatt [Szentdemeter U; LLT Fasc. 67].

kapuzábéfa kapufélfa; stílp de poartă, bulumac; Torpfosten. 1763: (Az udvarházhelyre) vastag csere fakból faragott, s czífrán ki metezett, Veres festésű galambugos Zsendelly fedél alatt levő kapu zábék között csere hevederekhez Lapos fejű vas szegekkel gyalult fenyő fűrész deszkából szégzett, retzésen metezett tetejű, Vas Sorku Kapu Zábé fáihoz Vas Kaptsokkal foglalt két felé nyíló közönséges jóságú Kapu szolgál be [Szászvevsszód NK; JHbK LXVIII/1. 197].

kapuzárás 1. închiderea porții; Torschließen/schluß. 1676/1681: Az várakb(an), az jó vigyazasert szoktak a Praesidiumokat tartani; a nemet vitezekis jo vigiazással legyenek, a kaput ne tágítsák, ejjel nappal várát tarcsanak; kapu zárás es nyitáskor mindnyajan az Isteni szolgálat(n) es az Imadsago(n) jelen legyenek a dobolastol fogva a kapu nyitas(na)k vagi zárás(na)k idejigh gyujtot kanotokkal fegiveresse(n) szép rendett állya(na)k [Vh; VhU 661]. 1870 k./1914: Kapuzárás: minden estve egy negyedórai beharangozás (a nagy

csengettyüvel) után télen 8, nyáron 9 óraker bezáratott a főkapu s attól kezdve a reggeli nyitásig kezdődött a deák- és kapuközi vigi őrzése [MvÉrt. 19–20].

2. ~kor kapuzárás idején; la închiderea porții; zur Zeit des Torschlusses. 1676/1681: Az várakban . . a nemet vitezekis kapu zárás es nyitáskor mindnyajan az Isteni szolgálat(n) es az Imadsago(n) jelen legyenek [Vh; VhU 661. — A teljesebb szöve. 1. al.].

kapuzáró szk-ban; în consucucii; in Wortkonstruktion: ~ strázsamester kb. kapus-őrmester; sergent-major însărcinat cu straja porții; Tor-Wachmeister. 1740: Militaris Tisztek segítő Szállásai Placz Major Vram-(na)k cseledi szamara 3^a Kapu zaro Strasa Mesternek 3 [Kv; Ks 11. XLVI. 25. — ^aFolyt. a fels.].

kapuzás diákny kb. (a kollégiumi) kapuban állingálás; aşteptare îndelungată la poarta unui cămin; Herumstehen im Tor (des Kollegiums). 1870 k./1914: Kapuzás . . a kollégium főkapujában reggeli 5 órai nyitástól esti 8–9 órai zárásig 3–4 óras felváltással állandólag egy szolga (cursor) állott őrt. Ennek kötelessége volt az ott állingálókát vagy ki, vagy be tessékélni. E tilalmat azonban az utcánjárókra nézelődni (ma fixirozni) szerető nagyobb deákok nem respektálták, s így állandóan volt néhány kapuzó; kik a karfákra felülve, vagy hozzájuk dülve, léhaskodva, füttyörszve, dudorászva, pletykálva, elmenőkre megjegyzéseket téve, incselkedve, csínyeket tervezgetve „hivalkodának” [MvÉrt. 19].

kapuzlár vmilyen török tisztség; denumirea unei funcții la turci; irgendeine türkische Würde. 1670: Uram, legyen azon, hogy az mikor megfordul, urunk ő nagysága mind az kajmekámnak ő nagyságának, s mind a tihájának, fővezér urunk ő nagysága kapitihájának, kapuzlár tihájának ajándékot küldjen . úgy lészen nagyobb tekintet az ő nagysága dolgaira is, mivel úgy látom, Uram, hogy ez az török világ csak adammal jár [TML V, 97 Bojér Sigmond portai követ Teleki Mihályhoz].

kapuzó diákny kb. (a kollégiumi) kapuban ácsorgó/állingáló (diák); elev care aşteaptă timp îndelungat la poarta unui cămin; im Tor (des Kollegiums) herumstehend(er Student/Schüler). 1870 k./1914: a kollégium főkapujában állandóan volt néhány kapuzó; kik léhaskodva . elmenőkre megjegyzéseket téve . „hivalkodának” [MvÉrt. 19. — A teljesebb szöve. kapuzás al.].

kapzsi I. fn 1. harács, zsákmány; jaf, pradă; Beute. Szk: ~nak esik harácsnak/zsákmánynak esik neki; a face jaf; über die Beute herfallen. 1653: A több közönséges had a mi volt azt úgy igazgatták és instruálták, hogy mutasson elfutó képet és fusson ki a táborból, mindent a sátorban hagyván; mert tudta azt — valaki volt a ki ezt az okos stratagemát gondolta és dirigálta is — hogy a magyar kapsinak szokott esni, és úgy könnyebb vele birni. Nem is csalta meg a reménység őket. Mert mikor látta volna a keresztényen azt, hogy fut a táborból a török, nem tudván a titkot, neki neszogatták egymást [ETA I, 49 NSz]. 1657: az várást megvívók . és hogyha az kapsinak nem esnek vala az városban, hátokon mehetünk vala az várba is [KemÖn. 260].

2. kb. harácsoló/kapzsi osztozkodás; impártealá la care participanții încearcă să obțină cât mai mult; (zusammen)scharrende/habsüchtige Teilung. 1760: Varsányi Zsigmond gyermekei az öregről¹ maradtott mobile bonumokat, marhát s egyéb háziesszközöket felosztának. Annak utána a szegény Varsányi Pál mobiliáihoz fogának. Bizony sok szép portékái s készületei maradtak szegénynek. Mely is oly kapzsi volt ezen feljebb megnevezett atyafiaknál. hogy szintén úgy reszketett mindenik míg kezéhez nem ment a nyíl [RettE 112–3. "A nagyatyáról, Varsányi Benedekről].

Szk: ~t tesz/vet benne harácsoló/kapari osztozkodást visz véghez. 1589 k.: Magyarai tamás monda Az Azzonak hogy ha Engom hattak tutornak, Azt keuantom hogy megh lassuk meny Az penz, hozd ele az penzt. Azt akarom hogy legyen pechiet alath mert en teollem zamoth veznek. Az Azzonj Nagi syrast kezde tenni monda hogy megh sem holth Az en vram addigh kapsit akarnak benne tenny, monda magiari Tamás Jo Azzonj en kapsit nem vetek benne de azt Akarom hogy Az en tutorsagom alath pechiet alat legien [Szu; UszT] * rút ~ ocsmány harácsolás. 1657: A lopott pénzt kik reá lestek, elfosztották; volt rút kapzsi szegénynek javaiban [KemÖn. 106].

II. mn kapari, pénzsóvár; lacom/avid de bani; habgierig. 1657: tudom vala Bakos Gábor uramot csak egy hertelen és kapzsi embernek lenni, az mint hogy nem is tön egyéb hasznót, hanem csak elpusztítá az földet az több hadak előtt [i.h. 199].

kar¹. 1. átv is brat; Arm. 1573: Zeles Antal azt vallia hogy Eo arwlia volt az Bort Az kor haytotta keozyk-be peter ez merteket latta hogy az Nagi Pal hozza vagot, eo Ragatta meg az karyat [Kv; TJK III/3. 203]. 1589: az Parta az karyaba vala az leannak az leany igen borzas vala [Dés; DLt 226]. 1625: Fekete Marton Az karja megh teőreőt [Kv; Szám. 16/XXXIV 214]. 1637: Patkos Thamas . . monda hogy ő találta ütni Hidedgh Gyorgiot, mert ois ige(n) ütte neki az kariat [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Barrabas Mihály pp vall.]. 1736: Mihelyt az fejedelem leült asztalhoz, az fegyverhordozó inas, aranyas köves hüvelyű kard s fejedelmi buzogány lévén keresztül téve a karján, mind ott állott az fejedelem háta megett, míg asztaltól felköltek [MetTr 335]. 1794: látom, hogy hoznak két véres, karakkal hátra kötöztött nyegő embereket [Somlyó Sz; BfN dobozott anyag VI]. 1797: rám egy tekerő fát ragadván kezében elsöben a' karamat s az után a Vallamat ugy meg batolta, hogy két hetekig nem dolgozhatton (!) keze verése miatt [Nánánfa MT; Berz. 3. 3. N. 21]. 1854: ők is érzik bár a' balsors nehéz karjait [ÚjFE 3].

Szk: ~jain hordoz vkit. 1823: Rátz Salamon szabóinas az apám műhelyében dicsekedve emlegeti, hogy sokat hordozott a karjain [FogE 59] * ~on fog. 1636: ezt a fogoly legent . . . Nagy Zabo Istvan karon foghta vala, es ugy vonza uala [Mv; MvLt 291. 68a] * ~ról lövöldöz. 1710 k.: majd harmincnégy vagy még több esztendő koromban kezdettem srétes puskával állani az erdőben nem is igen hibáztam hatvan esztendő koromig, noha csak karról lövöldöztem [BÖn. 502] * hal ~. 1761: a nevezett Tiszt csak neki ugrék kezbeli égy vékonka ostorménfa pálcával, és égszer a nyakát, mászszor a jobb karját, harmadszor bal karját

meg ütven, ekkor égy kisség a Veréstől cessala a Tiszt ő kegyelme [BSz; Ks 25. III. 69]. 1763: Panaszt tévén Báro Bornemissza Jgnatz Ur eo Excllja . . az I . . a piaczon meg-verte, rongálta, elanyéra, . . . bal karja egészen . . el kékült [Torda: TJKt V 171] * eláll a ~ja. 1782: már a karjaink is állatt (így!) a sok hordozás és emelés miatt [Mv; DLev 4/XXXVII] * fél ~. 1812: Más alkalmatossággal ismét öszve veszvén a Groffné a Groffal fél karjáról az inget lehasogatta [Héderfája KK; IB. nemes János Ersebeth Takáts Josefíné (28) gr. I. Bethlen Sámuel tisztneje vall.] * jobb ~. 1662: Africai Scipio vitéz, jobb karját, országa láttára menven, elégette [SKr 471].

Sz. 1662: Lássák azért azok, ámbátor joert gonosszal fizessenek: mi hogy valóságos kereszténynek és magyarok vagyunk, még karunkat s kardunkat felbírjuk, keresztynség és nemzetünk oltalmazásában kívánjuk elfogyatni életünket [SKr 475].

2. a mente ~ja a mente uja; miteca surtucului; Ärmel des (Husaren)rockes. 1710 k.: csak csoportra verők magunkat tizenheten lovon, még én büszkén, mint harcra, a hegyes tört mezitelen a mentém karján általútem, és a pisztolyt jobb kezembe és úgy jövénk el [BÖn. 562].

3. (szék)karfa; rezemătoare (de scaun); Armlehne. 1594: Az Várbeli hazakban ualo Inuentarium . . Az Kwlscó Zencs hazban . . Karos zek uagion No. 2. Kar nelkeöl ualo vleó zek No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/22, 24]. 1637/1639: 4 vj karszek az egjnek az karia le teort [Kv; RDL I. 111]. 1706: Egy karj szék, de az karja külön hever [Uti].

4. (fogas)kampó; parte a cuierului; Hakenteil. 1650: három fogasnak csinaltam megh a karyat d 20 [Kv; ACJK 57b]. 1677: Paraszt fogosak karjaival edgyüt és egy küsed fegyvernek valo fogas [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1801: Vagyon a kö falra fel Szegezet két fogas egyik karjos a más kar nélkül valo [Vargyas U; CsS].

5. köszörü-rész; parte a tocilei; Teil der Schleifmaschine. 1790: Egy jó nagy köszörü karostol lábastol [Mv; MvLev. Cimbalmos Ferencné hagy.].

6. szövőszék-rész; parte a războiului; Teil des Webstuhls. 1768: Osztovtáva karjaval edgyütt [Mezősztyörgy K; Ks 23. XXIIb].

Kalotaszegen a kár 'a szövőszéken az a két függőleges fa, melyeknek szarvain a nyüst és a borda függ' [DolgD L. 71, 86]. L. a képét i.h. és SzamSz osztóváta al.).

7. lépcsőkarfa/korlát; balustradă; Treppengeländer. 1659: Die 4 Apr. ez Garandicz karjat megh csinaltatva(n) . . keöltségh mind egywt tesze(n) f 2 // 40 [Kv; SzCLEv.]. 1661: csinaltam az felhaz graditsához egy kart f. 2 [Kv; ACJK 15b]. 1670: (A malomházban) az kö padnal az fa padlasra megyen fel egy rosz eot lepczőjű fa gradicz karja nélkül [Középlak K; WassLt]. 1692: Ezen hazakbul az Udvarra szolgal le egy filigorias tölgyfa talpokon allo ket szakaszban levő gradics, deszkazat, parkanyos karjai ket felől [Szentimre MT; JHb Inv.].

8. hidkorlát/karfa; balustrada podului, parapet; Brückenbrüstung. 1816: Az ujjonnan Fából állitando Kardosfalvi Hidnak . . 9 vagy 10 Czolos Vastagságu Tölgy Fa: 16 Czövekkeknek valo kívántatik . . 18 oszlopok a Hid Karjanak helyre állítására [Km; MvLev. 2]. 1826: (A) meg avult Vámos hidnak . . meg avult karjait, és Függő Jármait le szedni az hidnak uj karjait, és függő jármait szél deszkákkal az esőzések ellen borítani felülről [Dés; DLt az 1827. évi iratok közt].

9. (templomi) kórus/karzat; balcon; Chor. 1581: 7 Decembris veottunk Zenet az harangozonak ket Zekerel az Kysz hazban Az Karban ky wagio(n) fyzettunk erete f. 1 d. 80 [Kv; Szám. 3/IV 20]. 1601: Az templom heazattyat hogy megh foldoztak, es hogy az pulpitomat fel vitte az karban Achy Lukachynak f l [Kv; i.h. 9/XV. 11 Jer. Nekelel kezével]. 1621: Az Eőregbik acz Görgy Az nagy karba(n)nis az polgarok eleot ket Zeket czinalt fizettwnk neki d 20 [Kv; Szám. 15b/IV. 12]. 1734/1770 k.: (A templomot) tsaknem ex fundamento fel-építette . újdön uj szekekkel, karral, és a' Templom körül való Czinteremmel el-készítette [Vajdakamarás K; Sz-Conscr. 45]. 1873: a templomban lévő karnak megkésztése is indítványoztatott [Búrjánosbuda K; RAK 18].

10. színházi emelet v. karzat; balcon; Galerie. 1823–1830: Parternek nevezetetik^a a teátrumon az a hely, melyben a földszinén vagynak az ülsőszékek, galériának nevezetnek pedig az úgynevezett karok | Ezen bálházból a teátrum s akkorra való ülsőszékek ki voltak hordva, a karok vagy löszék megmaradtak [FogE 172, 248. ^a1795-ben Bécsben. Ugyan a tájt Kasselben].

11. 1851: Az alsó nagy Szőlő hegyben lévő sajtó szin . . Van benne egy nagyon jó állapotban lévő cserefa sajtó, kádja rajta lévő karjai, deszkái jók [Erdősztyörgy MT; TSb 34].

12. "Hn. 1801: Asvány karján (!) valami berkes Kaszalo hely [Szováta MT; EHA]. 1820/1851: A' Pad karjában (k) [Erdősztyörgy MT; EHA].

◇ Szk: a fizetést más ~ba fordítja a fizetést másként rendezi; a (re)distribui in altfel saláriile; js Gehalt/Lohn anders ordnen/arrangieren. 1673/1681: Hedri Benedek Ur(am) lévén az Fiscus részéről Tiszt, akarván hűségét azzalis mutatni, ugymint a kinek nem bornya nem nyallja az magyarai értelemként . fordította az Minis-terek fizetésének némely részét más karban [Vh; VhU 465].

kar² 1. kb. csoport; grupă; Gruppe. 1679/1681: Ezen hunyadi Joszághban feles szabadosok lévén kikis negi karban allattattak; egi része Lova hátán szolgált, más része az en jó akaratomig Taxára bocsattattott [Vh; VhU 674. — "Köv. a további részl.]. 1681: Mivel a Joszághbeli emberek egi nyihány karbul es rendből állanak (: ugi mint Lovas szabadosokból, gyalogh szabadosokból, marhaval szolgáló jobbagyokból es jovevenj Sellerekből :) szükséges mind azok(na)k szolgaltattjok dinstgvaltassék [VhU 199].

2. tanári ~ (tanári) tantestület; corp didactic; Lehrkörper. 1879: Hermannt Elcsapták azért, mert . . . csúf nyilatkozatokat tett a tanári karról [PLev. 47 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

3. állapot; stare; Zustand. 1824: Egy öszve járó Két Táblából álló fenyő deszka fejr asztal meg lehetős karban [Erdőszengyel MT; TSb 43].

Szk: ~ba állítatik. 1667: máris karba állittattak az dolgok [TML IV, 81 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] * mi ~ban áll/lesz/van. 1659: Az mi te elkezdettdolgot nézi, én bizony soha nem tudom, mi karban legyen [TML I, 333 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. 1669: kiglmeknel nilvan Vagyon hogi az Dérzi Joszag most mi karban vagyon [Beresztelke MT; KS 101]. 1675: Az Donát Farkasné aszszonyom rákosi jószága mi karban áll, e szerint következik^a [Rákos Cs;

CsVh 64. — "Köv. a részl.]. 1777: Mitsoda épületek, s mi karban 's állapotban voltanak az el adáskor . . . nem emlékezem [Dés; Ks 79. 29] * mi ~ban hagy. 1679: kérem gyakran tudositson azokat az elfoglalt várakat is az német mi karban hagyá [TML VIII, 440 Teleki Mihály Ispán Ferenchez] * vmilyen ~ba állat/állít. 1659: Hogy Kegyelmed, édes Öcsém uram . . . az én dolgomat jó karba állata, ha Isten éltet, megszolgalom Kegyelmednek [TML I, 381 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1710: (Bocskai István) két esztendei hadakozás után megbékéllék az akkori német császárral, Rudolfussal^a s a magyarországi állapotot jó rendbe s karba állítá [CsH 68. — "Az 1606-ban megkötött bécsi békében] * vmilyen ~ba hozódik a dolog. 1676: Az nap sem mire sem vehettem, hanem ma sok beszélgetések után, hozódott ilyen karban a dolog, az mint feljebb íram [TML VII, 211 Matskási Boldizsár Teleki Mihályhoz] * vmilyen ~ba jó. 1817: meg kell azt jegyezni, hogy ezen szőlő helyek a' néhai Urakrol, az Exponens Aszszonyra igen rozsz karban jöttek [Szentenedek AF; DobLev. V/1008] * vmilyen ~ban áll/vagyon. 1662: (A dolgok) már, Istennek hála, jó karban vannak [TML II, 300 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithhoz]. 1679: megvigyáztunk mindeneket házakat, Istállót . . . az csűr jó karban állván és ház, istálló, az sütön kívül, mivel nem ollyas [Zágon Hsz; Barabás, SzO 381] * vmilyen ~ban hagy. 1725: Ha penig mü Pünköstig ki nem mennenk, az hazakat, had jo karba [ApLt Apor Péter feleségéhez] * vmilyen ~ban tart. 1769: A kiknek pallojok rendeltetet mindenkor olyan karban tartsák, s ugy Curalyák, hogy fogyatkozásban ne talaltassanak [Zetelaka U; UszLt XII. 89].

4. helyzet; situajie; Lage. 1657: elég hely lészen még mind önagsága és az haza dolgainak jobb karban való állításában, mind több atyánkfiaiinak szabadtásokban [Kemlr. 324]. 1662: Sokaig ezen karban hazának állapota nem maradhat [SKr 390]. 1681: A Töuissi^a portio ket karba(n) áll. Az edyik része mely Szegény Atyamrol maradot régj örökös . . . A másik része a Töuissi portionak senkiuel se közös [BálIt I. — "AF].

5. állapot; stare; Zustand | helyzet; situajie; Lage. Szk: bizonyos ~ba állat. 1677: Az Hadban szolgáló Lofő és Darabanti renden lévő Székelyeknek, a' köztők lakó Nemességtől bántódását, és azok miat az Ország szolgálatyára való hadakozo népek kevesedését látván boldog emlekezetű idősibok Rakoczi György Fejedelem, azoknak állapottyokat bizonyos karban akarta állatni [AC 15] * bizonyos ~ba állittatik. 1677: Annakutánna penig, midőn a' több Fiscalisoknak-is dolgok bizonyos karban állittatot, iteratis vicibus confirmaltatot [AC 60] * a dolog mi ~ban hagyatik. 1668: az mennyiben én is portán experiálhattam vala az német dolgait és magyarországit, általuk mi karban hagyatott volna Erdélyyel együtt, sok becsületes nagy úri rendek kívánák, érteni és tudni [TML IV, 363 Pakó Kristóf Teleki Mihályhoz Köváról] * a dolog mi ~ban vagyon. 1663: emberé lévén a munka Istené az boldogítás, mindezek után mi karban légyen a hatalmas nemzetek között az dolog és azok között az mi szegény hazánk állapotja is, kegyelmednél elég nyilván van [SzO VI, 283 Bánffy Dénes Beldi Pálhoz] * jó ~ba állat/állít (dolgot). 1657: Ezt azért ekképpen jó karban állítván . . . ez dolgokkal nekem elől ki kellett jünöm az fejedelemhez portárol

[KemÖn. 91]. 1660: Ezek után Isten tartson meg jó egészségre, dolgaitokat pedig állassa jó karban [TML I, 584 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz Sárospatakról] * jó ~ba állattatik vminek állapotja. 1677: Postalkodásnak állapottya, egy bizonyos jó karban állatás-sék [AC 266] * jó ~ba hoz. 1663: én is az mit segíthetek bizony el nem mulatom, talán Isten az dolgokat is jobb karban hozza és Isten Kegyelmednek is dolgát boldogítja [TML II, 584 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1664: Kegyelmed itt létében minden dolgokat jó karban hozza [TML III, 61 Kászonyi Márton ua-hoz] * jó ~ban hagyja a dolgot. 1660: édes szerelmes Feleségem, én is mentest indulok, Nagy-Bányára megyek elsőben, ott minden dolgaimat jó karban hagyván, haza megyek onnét [TML I, 490 Teleki Mihály Pekri Sőfiához] * más ~ba rendel vkit. 1664: az vigyázás és az strásáltatás két képpen vagyon mostan, mintsem azelőtt volt. Maga az kapitán . . . más karban rendeli őket [TML III, 37 Katona Mihály Teleki Mihályhoz] * mi ~ban forog állapotja. 1662: Kapnikbányai^a jószágának állapotja mi karban forogjon. Kegyelmed nem tudósított [TML II, 257 Kemény Simon ua-hoz. — "Szt] * változó ~ban forog állapotja. 1677: A' jezsuita szerzetnek igen változó karban-is forgott állapottyok [AC 6] * vmilyen ~ban forog vminek állapotja. 1677: E' Szigény Hazának állapottya, a' mint egyebekben-is úgy a' Kapu Szám után járandó adojok dolgában-is, külömb külömb karban forgott eleitől fogva [AC 67] * vmilyen ~ban forog vminek a dolga kb. vhogyan áll/van vminek (birtokjogi) helyzete. 1681. Teleknek is penig a Leány Ággal azon karban forgott dolga, az mint üdvezült szüle Atyám le irta [BálLt I] * vmilyen ~ban hagyattatik. 1677: A' Szász Náción lévő Possessor Patronusoknak Vármegeybéli jószágok, mellyeket eddig-is nem külömbben birtak mint más Nemes emberek, ez után-is azon karban hagyattatnak [AC 121] * vmilyen ~ban marad. 1677: a' kik publicis Constitutionibus Regni proscibáltattanak, vagy egyéb iránt való Notáknak poenájában incuráltanak, és azok alól legitimé nem absolváltattak, ez után-is azon karban és állapotban maradvanyok [AC 82].

kár I. fn I. átv is pagubá; Schaden. 1566: az deesi keobleot^a senky hwzonnegy pinznek alatta el ne vegye Mert my meg agywk minden Jambor zolganknak az eo fizetaset, Az keossegeknek sek (!) kewanywk teorwentelen walo karat [BesztLt 6 a fej. Gabriel Peokryhez, az erdélyi mezei hadak kapitányához. — "Búzá]. 1585: Balas kowach wallia Monda Andras kowach, Im be megiek Az gazdaszonnak megh Jelente(m) ha Akaria a' bekessegeth, ki Jeowe, es azt Monda hogy Ne(m) Akaria A' bekesseget, Mert sok karauul vagion [Kv; TJK IV/1. 91]. 1604: Balas Ferencz. — akkor azt fogatta uala hogy . . . ket Eokret az ennekm az en keoltsegimert . . . en uelek ne(m) nyughata(m), latua(n) karaimat el kellett jeonem [UstT 18/43]. 1610: nem volt karauul az Zaz Azonnak hogj mi oda Jartunk [Dés; DLt 321]. 1671: Nyilván való kárunkat látván a' Vékának és ejtelnek nem egyenlő voltak miatt, kikből is nagy confusio vagyon az Országban: Azért concludaltuk hogy mindenüt az Országban mérassék az ejtel és véka a' Colosvári ejtelhez és vékához [CC 88]. 1710: obligálta magát . . . Horváth Györgi Ur(am) az praespecificált kezések(ne)k ugi hogi magok károk el távoztatásáért, az magok hasznok-

ra valami job formáb(an) valo contractust Csinálhatnak ollyant Csinálhassanak [Csikszereda; Borb. I].

Szk: ~ *becsülni*. 1752: Nemes Mihail két pénzt adott az akkori Falus Bironak . . . akkor mikor már a gabonát el vitték volt a földről hogy kár betsülni jöjjön ki Esküttivel edgyütt, ki jöven . . . Biro Samuel Uramis ide jött és a Birot magához szollítván azt monda; Biro mire jöttél ide az Esküttekkel edjütt, felelvén monda, kár betsülni jöttünk, az Ur monda néki, ha kár betsülni jöttek, nekemis hirt kellett volna adni; monda a Biro; Nem kár betsülni jöttünk hanem birság innya [Nagylak AF; DobLev. I/251. 3a Molduván Paschuly (35) jb vall.]. 1756: bé ne menje(ne)k kár betsülni ezen erdőben [Veresegyháza AF; Told. 30] * ~ *látni*. 1592/1593: Mely kaart vgian akkor mindgiarasth az kegmtetek Deliberatióiából megh lattattam, Birot vittem az kaar latnj . . . eo kegmek io keet zeker zynara iultek [Dés; Ks 35. V 12]. 1684: Mentünk kár-látni az Széna-füre . . . láttuk az kárt hatodfél szekér szénára [Torda; SzZs 249]. 1758: azon föld a kornetelki praediumban vagyon, az hova mindenkor szabad volt az Erdőallyi Biráknak kár látni, betsülni, s executiora menni [Erdőalja KK; Ks 66. 44. 17f] * ~ *láttatni*. 1646: ha comp(rob)altatik hogy hertelen kar lattatni kellett kj mennj, le szal az onus [Kv; TJK VII/4. 105] * ~ *ába következik vkinek*. 1663: ha késni fogsz nem keués károdba köuetezik [Polyán Hsz; BálLt] * ~ *ában forog a dolog*. 1642: eo Nsganak ore tenus megh mondottak miczióda nagy karaban forogh kgmteteknek az á dologh [Sófva BN; BesztLt 115 Petrus Gauay a beszt-i főbíróhoz]. 1764: vévén . . . észre Petki István Ur hogy kárában forog a dolog, Tyukkal, kaláccsal kezde Szatsvai Uram után jární [Udvarfva MT; Told. 14/26] * ~ *ában jár vkinek*. 1687: mentést vétecs az falukon husz lovat de ne legyenek aprók vegyenek ugyan jokot mert mind becsülletemben jár s, nagy kárombannis [ApLt Kálnoki Sámuel feleségéhez] * ~ *a érkezik vkinek* kár ér vkit. 1660: ha nekem valami károm érkezik, törekedjék urunk előtt, mivel én nekem későn esik értésemer [TML I, 509 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz] * ~ *a forog vkinek/vminek vmiben*. 1708: Végeztetett hogy minden héten két két iffíu Mester ember rend szerént az Hársfára vgyazzon Monostor kapu előt s az Piatzonnis mivel az Cehnek igen nagy kára forog benne [Kv; ACJk 54]. 1780: számba venni tartozzék a' Birák (így!) ha a' Verők fel vadnake mind fogva, ekkor találván Vacantiába maradtott Verőket, mellyeknek heverésében a' Mlgs Familianak, az Országnakis közönségesen nagy kára forog, tehát az illyen vacans Verőket a' birák publicállyák [Torockó; TLev. 6b-7a] * ~ *a következik vkinek/vminek*. 1587: hogy az portusson sonknak sokajg valo leteleben karunk ne keüuetkezek az be hordo embereknek berekben minden feotül igrunk hat hat penzi [GyK. — A dési célerek végezése Gyulafi Lászlóval]. 1592: (A polgárok) Biro vram mellet vgi forgogianak engedelmesen, hogi az zegeni varosnak az eo engedetlensegok miatt kara ne keouetkezzek [Kv; TanJk I/1. 185]. 1639: Uitezleó Pettki Istua(n) Ura(m) az Oláh Tiukossi^a Uyzett el asatta es be uitate volna az maga udvaraba, mely Uyz aroknak el asassa es fel dugassa mjatt Eó Nekik nagy karok keouetkezett volna azon Uizen valo Molnokban [Ks 67. 46. 24a. — "NK] * ~ *ára esik vkinek/vminek*. 1662: ez a közönséges jónak is valóban kárára csék | az egész várbé-

lieknek^a nagy szomorúságokra s károokra esett vala, hogy azon ellenség ellen való rohanásban fején lövés által megsebesítették^b [SKr 581. 609. — ^aA Várad várbelieknek. Ibrányi Mihály] * *~ára fordul vkinek. 1681:* (A bánya- és hőmoreszközökre) viseljen szorgalmatos gondot^c és ha mellyeket szükség orvosoltassa és jobbitassa, hogy azokban s azok miatt esendő fogyatkozás maga kárára ne forduljon [Szu; CsVh 106. — ^aAz ubj] * *~ára forog. 1811:* hogy az esztenatársaság ne nyerekedjék, így határozatát meg: hogy ezután minden esztendőben 2 eszténa azon havasba^d tétetődjék; minthogy ennek előtte is az nemes mixta communitásnak nagy kárára forgott, hogy csak egy eszténa birta [Szárhegy Cs; RSzF 184. — ^aAz esztenatartásra legjobbnak ítélt Bük-Havasba] * *~ára igyekszik vkinek. 1618:* az konihan forgodo attiankfiaitól ertetwk hogj karunkra Igiekszik^e [Kv; RDL I. 103. — ^aA fej.]. 1758: Senkinek kárára soha nem igyekeztem inkább szerettem magam szenvedni mástól, mint más tölem szenvedjen [RettE 81] * *~ára intéz vmit vkinek. 1826:* mivel a' Grof az Oculatiót éppen a' mű történhető kárunkra intézi akadályozni . . . protestalunk [Ms; GyL] * *~ára következik vkinek. 1654:* el hiszem az szegénység más ideghen nemes emberektől fogh must fejében magának venni költséghet az ki nektek ne(m) hasznotokra hanem karatokra fogh keövetkezni [Bükkös AF; KemLev. 1425] * *~ára lesz/nincs/van. 1563:* Jm ertem az myth Jrth keg:tek az Barbely felőly, Azert ith Semmy karth ne(m) wallonak es Karokra sem lezen, az ith walo letelek [BesztLt 42. Tomas Daczo Casp. Szwchy beszti-bíróhoz]. 1570: Az kowach keoniorgeset eo kmekek meg ertettek, eo kme Byro lattassa megh az kezerv helt es ha az warosnak karara nincn engediek meg Neky [Kv; TanJk V/3. 11a]. 1660: az pogány valóban nagy kárára volt ennek az darab helynek^f [TML I, 512 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz. — ^aVárad környékének] * *~ára szolgál vkinek/vminek. 1754:* az Ulj malom . mind az falunak . . mind közönséges személjes emberek(ne)k nagj károokra szolgál s vagion nevezetesen az berekre kaszálo retre [Nyárádkarácsonfva MT; Berz. 15. XXXII. 10]. 1772: ha ezek meg nem orvosoltatnak, mind az Also Detreheimi Mlgs Possessoratusnak, mind a' Falunak igen Nagy pr(ae)judiciumára s kárára szolgálnak [A.detrehem TA; Born. IX. 47] * *~áról megelégit vkit. 1667:* az Alperes . . . tartozik megh elégitteni Vas Janos Vramat karáról [Cege SzD; WassLt] * *~áról megelégit vkit. 1569:* az w felge jobagia dolga felw az elettis kgnek jrtam egnyhanzor es kertemis kgdet hog kged zegenh elegyttetne meg az w kararól [BesztLt] * *~át érzi. 1779:* mikoron mind az Mltgos Familia^a lágyalkodása, mind az Torocz-kai Birák vigyázatlansága es kedvezese, mind pedig Communitasunkban lévő némely vakmerő es nyakos Embereknek alhatatlan es tehetetlen indulattya miatt Communitásunk Törvényeit fel rugta, es azokkal viszá-élit, mindenkor siralmas kárát érzette [Torockó; Thor. 21/20. — ^aA Thoroczky család] * *~át kívánja vkinek. 1588:* My mint kegies Attiak senkinek karat kissebseget Nem kewantuk [Kv; TanJk I/1. 73]. 1680: Édes Jnczedi Ur(am) . . . Kegyelmedet mint Uramat kerem alázatosan tekincsen Istent, s arva gyamolttalan voltomat; s annak felette szegeny-legenségetem ne kívánnyia karomat [Diód AF; Incz. Baló László lev.]. 1763: tudom hogy Csekely Szegénylegységemet Mgd

is meg Tekintvén káromat nem kívánnyia [Jobbágyfva MT; BálLt] * *~át látja vmiben. 1800:* Nagy köszönettel venné Társaságunk ha ebbe a sovány pénz kereső üdőbe az ő nga assistentiaja mellett meg nyerhetné aztis hogy az Lo hajtok szolgák fizetésit . . a Constitutiob(an) ki irt articulushoz alkalmazta<at>ák, nevezetes kárát látván abba hogy a midőn a Vasnak ár<ra> esztendőnként alább alább száll azok(na)k bére esztendőnként szap<o>rodik [Torockó; TLev. 9/31] * *~át munkálkodja vkinek. 1711:* Ha hogy azért akarki . . magának primarietast vendicalna maga nagyzásával más(na)k kissebseget bestelenséget annál inkább kárát munkálkodni csak akarná is, a Commembra . . közzül pénzének le tételével amovealtassa [Dés; Jk 489] * *~át pótolhatja. 1806:* ha a pásztorok tetemes kárt vallasának, oly<an>-kor a négyökrű gazda tartozik a bérbe a pásztoroknak egy véka tiszta búzát fizetni, mellyből is a maga kárát pótolhassa [F.rákos U; RSzF 197] * *~át szenvedti. 1594:* Erreolis megh fenyehek valoba Zent palit, hogy Jo Gondwiseleo embert tarchion a' haznal hogy vigiazzon zolgallion az varos keozara mert ha mj teortenik veszedelem, eo lezen oka, eo zenwedj a' karatis [Kv; TanJk I/1. 231] * *~át tapasztalja. 1753:* Nem keves karat Tapasztalvan mind az Bodolai T. Possessoratus mind Bodola ut falu az gyümölcs fáinak le vagasa megh hantasa miat mind az ertelen erőszakos emberek es Kecsek miat [BLt] * *~át vallja. 1569:* vezget tudományodat Mas ember zouara elne hagiad, Mint az Jart vtat az Jaratlanert, Mert karat vallod [Nsz; MKsz 1896. 355]. 1613: ha kegmeket eles hatonknak szaút nem fogadgya karat vallyatok [Kv; PLPr 63]. * *~ával esik (meg) vkinek vmi. 1737:* M: Haller Kata Asz(sz)ony eo Nga . . maga tehetsége szerént egyszer is mászsor is az M: Vr kévantato szükségeire interesre kölcsön Pénzt adgyon, mivel ha ez mostani jóvödelmetlenségre nézve mástól kéntelenittetik kérni, né talám az meg irt Melto-ságos Atyafiaknak esik károkkal [Kv; JHBK XLV/23]. 1814: Sinfalvi közönség Falus Birája Szabo Márton . . Falu képébenn es nevében Repellált, ezt mondván cum protestatione: Az Falu nevébenn es képébenn Repellalok ide Senki bé ne lépjék, mivel most nagy karunkal esnék meg, az Árok kinyittatása [Asz; Borb. II] * *~ba belehoz. 1763:* a mostani It. inocens lévén belé akarta a kárba hozni [Torda; TJkT V. 157] * *~ba ejt. 1573:* Erzen Iarto Myhal azt vallia, hogi Egykor Palochy kery volt Teole hogy Massat Irassa az regestumnak, Eo egyealoosser Nem akarta adny Palochy haragzik volt es fennegette erte hogi karba eyty myert nem atta [Kv; TJk III/3. 84]. 1750: kárban ejtett gondviselatlensé-ge vagy el tökélet boszszuságból, a bort ki nem osztotta, hanem a Korcsmorost kárban ejtette [Szság; Told. 3] * *~ba ejtetik. 1763:* Procuratora el menvén Varasunkról az Novizáns Inak ki Cau(sajana)k defensiojat magára valóta vala, hogj attól esett meg tsalottatasa illendő, ne hogj . . . meg szorittassék, és kárban ejtessék [Torda; TJkT V. 145] * *~ba ejti magát. 1775:* A felesé-ge . . sokszor intette s azt is elérhoza, micsoda szörnyű bajba s kárba ejtette magát, amikor negyvenezer forintot fizetett [RettE 354] * *~ba esik. 1570:* Az Debre-cheny leweleket eo k. Megh Ertettek . . visielienek gon-dot Rea, hogy Ez varossy Bwntelen emberek Azok mya karba neh Essenek [Kv; TanJk V/3. 7b]. 1574: Borbel Demeter Azt vallia hogi . . . Zekel Mate . . . eleg karba

eset myatta azis az zeoket zolga myat volt [Kv; TJK III/3. 342]. 1740: egi jo tehene . karban eset meg holt karul eset [Vadad MT; VK] * ~ *ba hajt*. 1861: Nagyságod nem kíván munkótt ilyen nyomorult emberekket ekkora kárba hajtani [M.zsákod U; Told. 31] * ~ *ba hoz*. 1558: Mosthan myndenyk fel azon ygyekezky, hogy az warosth nagy karba hozzak . Merth mynd az három Byro Wrammal ees az thanaczal akarnak perelny [Kv; TanJk V/1. 47]. 1590: az al peres fogadása zerennt dolgommatt el weztegette, es engem nagy karba hozott, mert engem Palaticzj uram Capitalison Ertt miért Jelen nem woltam, es ertem Zolo sem wolt melj dolgot tiz forintal wegeztem el Palaticzj urammal [UszT] * ~ *ba megy*. 1791: Egy fejős Juh Meg vérhedvén, hogy kárba ne menyen a cselédek számára meg Nyúztattam [K; Ks 108 Vegyes ir.] * ~ *ban forog*. 1701: Czegei Vas Daniel uram eő kglme Instántiájára Oculátorok(nak)k exmitáltassanak az ő kglme . . . Viz Szilvási határon lévő Malma állapottyának revisiójára és jo Lelki ismértel reveidállják . ha mind az D(omi)n(us) Instáns Malma, Mind az Ország uttya, Révek, és határokis Szinte olyan kárban forognak a mint praetendáltatik [Dob.; WassLt] * ~ *ban hagy*. 1570: Ha hol penig .k. meg ne(m) eligitetj az zegin kezess embereket az 36 forintrol eg' altalliba az w fflsige iobbagjt karba ne(m) haggiük [Retteg SzD; BesztLt 3514 Barius Janos Rettegi porkolab a beszt-i bíróhoz]. 1804: ötet sem akarom kárba hagyni [F.bereksző Sz; BfR III. 12/7 Pogyina Gyorgyi (40) col. vall.] * ~ *ban lesz/van*. 1583: az en peremnek lattam haladozását . wgy wagion hogj eo felségth tartaltam wala meg feleolle, miért hogj illien twrhetlen karba wagiok [Hsz; BálLt 80]. 1805: Anyinoszai Dán Dobra panaszojja hogy ez előtt 3 esztendők(kel) egy oda valo szegény özvegy Aszszonynak a lovát postáságra ki rendelven egy Limitaneus Tiszt alá, a' lova az utba el dőglött — és ő máig is kárba van [H; JF 36] * ~ *ban marad*. 1568: mikor my Colosy Gasparnak kezdenk szantany, akor szantua wala mellette az Balas kowach földle, es mi harom borozdat oda zantank forgatank az Balas kowach földle fele benne, tudatlanságunkal, de hogj ezwnkbe wewok, esmet viza zantok, mert latok hogy karba marad kolosy gaspár [Kv; TJK III/1. 222] * ~ *ban maradhat*. 1753: hogyi ha . . . ő Ngát valaki ezen tölünk impignorált Bonumokban, akár belső, akár külsőkb(en) turbálná, ő Nga kárban nem maradhatván akár mellyik Portionkat el foglalhassa [O.szilvás AF; DobLev. 1/254. 1b] * ~ *ba tesz*. 1842: Vagyon közönségünknek az egyik határba Árokelvé nevű mezőben . . . két temérdek láb földek között, egy végig nyulo gyepe, vagyis üdülője mely oly elkerülhetetlen szükséges, hogy annak nem léte miatt . . . gabonájokat el sem hordhatják, ha tsak mindenkor más felebarátjoknak gabonáját el nem rontják 's kárba nem tessik [HSzjP] * ~ *ér vkit*. 1675/1688 u.: ha kik . . . olyanok találatná(nak), kik földeimet meg szantanak, be vetnek, annak fel takarítására io idein gondod legien hogj igi földeim el ne idegenedgyenek, nekemis az illyent ertesemre advan. Kar ez irantis ne erjen [Borb. I Petki János ut-a csikcsicsai jb-bírájához]. 1785: Minémü haszon vételei vadnak ezen Hellységnek, és Határjának? avagy ellenben minémü károk szokták közönségesen érni helységét és Határját? [K; TLev. 6/1. 9b] * ~ *esik rajta*. 1697: Vizi Jánost Büntette az Becz: Céh azért

hogy hentessel Társalkodot diszno Vásárlásb(an) fl 1 d 50 aztis Tekintvén hogy sok károk estenek Rajta [Kv; MészCLEv.] * ~ *fordul vkire/vmire*. 1662: nagyon irtoztatná elméjüket, tartván, hogy jövendőben familiájokra kár ne kezdene fordulni belőle [SKr 197] * ~ *háramolhatik vkire/vmire*. 1812: az igavonó marháknak oktalan elpusztításából, mind az egész házára, mind pedig magokra az Adózókra, igen felettébb nagy, és tsaknem elviselhetetlen kár háromolhatik [Kv; TVJk 1353 a gub. Torda város tanácsához] * ~ *jöhet vkire*. 1595: Amy Nezy Azokath, kik az varos keonyweben magokat be nem irattak volna . . . ezeket eleob megh examinálna(w) minemo zemely, ha ninche(n) valami Niawalia es tereh alat kinek it lakasa miat kar ez varosra ne(m) leohetne, Be iratasra magat kenzerithessek annak moggya zerennt [Kv; TanJk I/1. 250] * ~ *jő vmiből*. 1573: Adot eo k. Nem vetnek Mert az kyt vetetekis lol ertik hogi Nagiob Reze Restanciaba al . . . Az okaert zediek fély es viselienek oly gondot Rea hogi Nagiob kar az Varosra Ne Ieoen beleole [Kv; i.h. V/3. 88a] * ~ *követ vmit*. 1662: Boldvai Márton Tokajba . érkezett wala felföldi sok szép magyar és horvát könnyű hadakkal . . . az vármegyékrül elegendő élések szolgáltván, hogy öfelsége birodalmát is valami kár követni ne kezdené [SKr 626] * ~ *következik vmiben*. 1743/1747: kender, köles, borsó, faszujka, árpa vetéseib(en) . . . sok károk következtenek az Falubeli Marhák által el gazoltatván [Dob.; WassLt vk]. 1793: (A főkvártás) olly responsabilitást vállal magára — hogy ha negligentiája miatt tapasztalható kár következne a' Dézma gabonában, annak refusiojára magát kötelesnek fogja esmérni [Kv; SRE 292] * ~ *következik vmiből*. 1852: ha a' mező gazdaság a' közigazgatás által még anyira sem támogatattik hogy pénzünk után munkás kezeket kapjunk, nem csak egyéni de országos kár és elszegényedés következék belőlle [Nagylak AF; DobLev. V/1352 Dobolyi Bálint nyil.] * ~ *mellé áll*. 1768: Bata! ne hajtšd bé ezen Marhákat . ha valami kárt tettek betűltessük meg, s készek leszünk a kár mellé állani [Mezőmadaras MT; BK. Kalányos Miklos (30) jb vall.] * ~ *mellé hiv*. 1805: (A) barom a vadak által megöletett Akkor is, megtudván, hivta a gazda a pásztort a kár mellé és megnyűzására, de akkor is nem ment [F.rákos U; RSzF 219] * ~ *ral illet vkit*. 1647: Hűsegheteknek Tisztihez valo kötelessegiert serő poronczollyuk az megh nevezet latrokat fel keresse s erdemek szerint meghis büntesse, seőt masokotis effele czelekedetektől arceallyon s karral eőket illetni ne engedje [BesztLt 130 fej.]. 1782: kit hallat hogy . . . eleitől fogvast ő tanacsalta volna kisbe Fiát edes Attya ellen felette sok karokkalis illetve volna Ydősbi Kovacs Peter Uramat Absentiajab(an) Borát, Buzázáját (!) ki csalván kisbe Fia kezéből . es hogy Földes jo Uri Aszszanyanakis fejet fejlül halado sok károkat tett legyen [Msz; MbK IX. 29 vk] * ~ *ral marad*. 1786: Mind a két félnek hiteles elegendő bizonyása nem lévén és mind a kettő falu egyezése ellen cselekedett, az káros a karral maradjon [Taploca Cs; RSzF 216]. 1796: én nem perlek welle, mert ő gazdag ember, erőszakos, én pedig Szegény ember lévén, éngem el hurtzolna, 's megis a kárral maradnék [Bács K; RKA] * ~ *ré vall*. 1638: Iurallion az Tamasfalvi Biro hogj az mint karre vallotta Gal Miklos az arpatt, nem eo miatta vagion az kar [Kovászna Hsz; HSzjP]. 1703: a bor akit kűttél igen Sze-

retyűk, hogy meg eczetesettek az többi valoban bānom valami formában ha mézzel vagy egyébbel meg csinathatnád, hogy tellyeseggel kārē ne vallanok [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1753: én bizony eo kglmével meg nem békellek, ha kārē vallomis a mi kevés nállam van [Fog.; JHbT Árva Bethlen Kata lev.]. 1853: hallottam hogy 800 forintot 4 ökröt vettél, kār most venni sok helyeken ki ütöt a marhadög nehogy kārre valjad [Kv; Pk 6] * ~rē lesz. 1841: a gabona kārē lesz [Bogártelke K/Km; KmULev. 3] * ~ról meglelt. 1626: meg Elegetti az karrol [Mezőbergenye MT; LLt Fasc. 155] * ~t becsül (vmennyire). 1757: meg is becsülttettem négy Székér Szénára betsüllötték a kárt [Gysz; DE 3]. 1809: Fazakass Imre tisztartó hütösöket vivén ki a helyszíni-re, és az helységeen lévő kárt becsülték 8 szekér szénára [Szárhegy Cs; RSzF 174-5]. 1849: Ezen fel rombolt Portékák el becsülöi... le tett hitek után becsüllék a kárt [Héjasfva NK; CsZ. — "Köv. a nevek fels.]. * ~t ejt vkin. 1629: hiua fel Aszonyom hogy megh mutassa . michoda kart akartak ejtenj raita [Kv; Tjk VII/3. 22] * ~t hoz vkire/vmire. 1575: Balogdy Farkas Be hywassek, Es meg Erchye Byro vram teolle kyk legienek az teoby kyk Akarnak az feiclelem Melle Menny, Es otth zolgalatiokat meg Mwtatni vgi celekedenek hagi valamynemw Bwt kart haragot az varosra Neh hozzanak [Kv; TanJk V/3. 123a]. 1578: Az ispanokis vgy wysellyenek gondot mindenekre hogy, az eo gondwysseletle(n)-segek myat valamj kart ne hozzanak az warasra [Kv; i.h. 160a] * ~t intéz. 1750/1778: Törökbuza Pásztor Fekete János panasztát hallotta el vonta tartotta Déák István Vram anyi Törökbuza fizetését a' menyti kárt intéztek a' betsüsök [Ilencfva MT; DLev. 6] * ~t itél vmennyire. 1726: itültuk a kárt hat m: Forintokra [Esztyén SzD; Told. 29] * ~t kimond. 1760: a becsü Pohárral meg kinalván a Falus birot és eskütyeit a Károsok, hogy a Kárt ki mondanák, Semmi képpen ki nem akarván mondani [Mihálcfa AF; Eszt-Mk] * ~t lát a. kárt vall. 1785: En Bentzentzen fél(en) hagyattam a Mester emberekkel a munkát, mert több kárt láttam benne, mint hasznat [Szászváros; BK. Bara Ferenc lev.]. — b. kárt megállapít. 1588: Kerik varosul az Negy vramiath hogy Ahol kart latnak az viediek miat az hatarokba(n) vagy valamj chipkedest kesedelemnelkw megh Ielenchek [Kv; TanJk I/1. 65]. 1634: kart vallok miaja és vallottam, im lassa kgd az kárt [Mv; MvLt 291. 3a]. 1752: azon Rakosiak ... kezességen marhájokat kikérték . és magok adtak két pénztis a kendermezei Biráknak, hagi menjenek ki kárt látni és betsülni, a minthogy ki is is mente(ne)k és 22 szekér kárig becsültenekis [Dob.; Somb. I] * ~t láttat. 1699: nemely Böcs. Emberek relatiojabol constal hogy primo Szabo György Uram(nak) Törvényes kertye nem volt: 2do rést és kart nem lattatott és böcsültetett [Dés; Jk 278b. — "Köv. a további rész]. * ~t megbecsül. 1592 k.: Azt bizonyitia Pal Thamas hogy meg beczyltette az karth, mellieth az Georgy Lukach Eökre tett az eo buzaiban. Primus test(is) Petrus Kowach de Orozhegy Jogagio ... My beczyllöök megh az Karth az Pal Thamas búzaiban [UszT. — "Köv. a további rész]. 1782: Se à kart meg betsülni, Sem pedig Marhaikat ki Valtani ne mérészellyék [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 8 Juráth Ignáth jb vall.]. 1845: Ip Helysége Hüttes Birái adjuk ezen betsü Levelün(ket) ... ki rendelvén bennünket Rendes Al Ispány

Tekintetes Kabos Josef Ur, hogy az Méltóságos Biro László Ur Erdejébe tett Kárt betsülnuk meg [Ipp Sz; Végr.] * ~t megbecsültet → ~t megbecsül * ~t meglát. 1724: meg akarván tartoztatni őket a' biro mig a' kárt rend szerint a' vagy böcsü szerint meg latták . . . tolvajt kiáltott a' biro [Szentiván SzD; Ks 32. XXXII] * ~t mutat. 1582: hyttak wala mynket az Coloswary Byrak es Tanaczy vraynk valamj vysz Thorlasnak meg latasara . . . my nekywk kartys mutatnak vala, de my nem mehetenk oda az nagy vyzteol, Az menyere láthattuk, azt lattuk hogy Isten Beochywlhetta volna meg az kart, Mynemyw nagy karokra vala, az Gatt Myatt valo Torlas [Kv; KvLt VII/42 a km-i konvent okl.] * ~t mivel. 1662: olyan kárt és nagy bolondóságot miért mívelének, a tatár nyilától ott benne a várban^a is elannyira miért félének? [SKr 451. — "1658-ban Várad váraban] * ~t okoz. 1765: Az Executorok sokkal több kárt hogy sem hasznat okoztak [Szeszcsor H; Eszt-Mk Vall. 254]. 1782: Tudgyae a' Tanu . . . hogy Also 'Suki Lakosok az . . . Nemes Suki Határban nemely . Földeikben Kaszáloikban Marhájok által igen feles kárakat okoztanak volna? [K; SLt XLII. 5. 5 vk]. 1831: a Gújat oda hagyván kárt okoztal szerte szellel valo járkalasoddal [Dés; DLt 332] * ~t okozhat. 1793: az Mlgs Sandor Mozesne Aszszony Tisztzei fa Silipeken a nagy és drága Udvar ház fundamentoma töviben emelték az vizet, és felő hogy annak csepegése nagy kárt okozhat az egész udvar házakb(an) [Kisrápolt H; JHb XXXI/36]. 1852: a munkát máról holnapra marasztani nagy kárt okozandhat [Kadács U; Pf Pálfi Dávid Pálfi Lajoshoz] * ~t szenved. 1647: Egy Albas Simon nevű gonosz tevőreis felette sok panasza vagy(o)n, ki miatis ne(m) kevés kárt, es injuriakat szenvednek naponkint [Dés; BesztLt feji rend. Máramaros főtisztzeihez] * ~t szenvedhet. 1841: az árkv . . . apjok hibás tetteiért kárt nem szenvedhetnek [Dob.; Somb. II] * ~t szerez. 1569: horwat Lwkach . . . latorsagokat, kart s bwt szeorzet [Mihálcfa AF; BesztLt 87 Wolffangus (!) Bornemyzza de Kopolna a beszt-i bírőhoz]. 1653: Bethlen Gábor más embereknek egész országserzte igen nagy kárt tudta szerezni [ETA I, 141 NSz]. 1761: ifiabb Ferentz Lörintz Ferentz Jánosnak kárt kívánt egy alkalmatossággal szerezni [Szászsztiván KK; BK. Laurentius Kólcár (68) jb vall.] * ~t tehet. 1623: Megh itilhetj Ketek bölcsen, hagi enis magamnak es Giermekimnek kart nem tehetek [Szamosfva K; KCs IV/102 Ioannes Mikola lev.]. 1724: minthogj az Ember halandó, s az időis váltazo maradékimnak kárt nem tehetek [Ne; DobLev I/122] * ~t tesz magának. 1671: az ilyen dologban ember néha más barátjával akarván jól tenni, azt sem cselekedheti s magának is kárt teszen [TML V, 44 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * ~t tesz vkinek. 1552: Mely Tho^a, meeg az eleott valo oltar mesterekys, Nem birhattanak Jo modan. kynel Nog'ab kaarth, es keolchegeth Nem teotték volna [Mezőszengyel TA; BfR. — "A Monyaros alath valo tavat]. 1748: a miolta esmérjük Argyelián Joszivot . . . nem is tudjuk hogy babonaságokkal élt volna vagy élne annál inkább hogy valakinek aval kárt tett vagy használt volna [Déva; Ks 112 Vegyes ir.] * ~t tesz vmiben. 1598: Zombatfaluán zaladas keppen ment volt ki egy yneő tehenem, es menth volt be az I. kertin, tett volt kart zabiaban [UszT II/2. D. 54]. 1720: a Pásztor meg fogattak . . . a' Turoban kart tett, az orda főző

üstöt elvitte, a juhokba is Sok kart tött [Magyaros U; BNB]. 1773: Hogy Valami kárt tet volna Török Ioszivné kertiben a questionalt golda nem tudjuk [Déva; Ks 113 Vegyes ir.] * ~t vall. 1548: Ez En Lewelemeth Adom Menedekul, Neky, hogy . . ha Megh nem oltalmazhatnam tahat valami karth val, Ezen lewel Ereicuel Az Jobagiomon Megh vehessye [Somkerék SzD; BesztLt 64 Erdelyi Bertalan elismervénye]. 1568: Catherina Sth(e-phajni) Reody consors iur(ata) fassa est, Ezt tudom hogy az Kodory Gasparne mellettem lakoth sok kart es haborusagot vallottam myatta [Kv; TJK III/1. 223] * ~ul esik → ~ba esik * ~ul vall. 1773: ne vallyá kárul azt a sok penzt [Aranyosrákos TA; Borb.] * egy ~ra és haszonra közöl kárra és haszonra. 1810: Az ökö és Tehen Csordákat, együtt a' lovakkal örzik egy kárra és haszonra^a [F.rákos U; Falujk 64 Sebe János pap-not. kezével. — ^aKöv. a pásztornevek fels.] * vmennyi ~on szól. 1597: Bagy juhoss nepek Zolia Lukacsy es az teobby zolitotak Sendorffalúát es a' birot Juhoknak be haitasærth, holott egy Jühert megh ytettek, mast megh mechettek, es az paztort megh verték, tiz forint karo(n) zolnak [UszT 12/97]. 1598: A(no)no 1598 Albert Mihaly Adosult megh ket zeker zenaert zantassal. Azert egy forint karo(n) zol. Az zenaert (is) egy for(in)ton zoll [i.h. 12/116].

Sz: (maga) ~án tanul. 1662: maga kárán tanul [SKr 649]. 1696: tanulok, magam kárán noha a kit eddig, hun pár ökrökkel, hun paripával, s hun. magam rövidetissivel, csendesített(em) énis aláb hagjok az ajandekozásb(an) [Monostorszeg SzD; Ks 11. XLVI. 12 Budai Zsigmond lev.] * maga ~ával tapasztal. 1662: hogy azon hajdúvárosok az felföldi végekbéli katonaságnak ugyan kiváltképpen való fészkei volnának, nagyon észbe vette és maga kárával tapasztalja vala [SKr 530] * sem ~át, sem hasznát nem nézi, csak a becsületit. 1618: vagy igitte vagy nem, de örökké az ottomány nemzetség nem hadja, sem kárát, sem hasznát nem nézi, csak az bőcsületit [BTN² 134].

2. hadi embervesztés; pierderi de vietji omenestí (in rázboi); Menschenverlust im Krieg. 1653: a várat is megvevék és ott is levágák a törököt — semmi kár nélkül Abban igen kevés szaladt el seb nélkül és kár nélkül, de nem is voltanak sokan [ETA I, 45, 144 NSz]. 1705: Die 15 mensis Junii per accordam Medgyest Forgách uramnak megadják; mindez üdö alatt erősen lötteté őexcelentiája, és egyszer sok ember kárával meg is ostromoltatta [Kv; KvE 244 GM]. 1759: in anno 1758 Leitmericznél valami kevés victoriát reportáltak volna a mieink, melyet igen nagy kárral és vérrel consequáltak [RetE 83]. 1790: Itt mi körülöttünk az a roszt hir foly, hogy a Török Belgrádot sok kárunkal ismét viszsza vette [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

Szk: ~ával esik vkinek. 1662: lövészszámink, a fejedelem sátorai s feles szekerei is elnyerettetvén, noha az ellenségnek sok kárával és nagy vére kiontásával esék mindazáltal a győzedelem ugyancsak az ő részekre esett vala [SKr 554] * ~esik vkiben. 1662: a janicsároknak az ostromon hogy sok kár esett volna, a bosszúra olly igen nekidühödtek vala . . a fokokon levő lövőhelyekre annyira figyelmeznének . . hogy csak valami mozdulást sajdíthatnának . . a bástyákon tiz-tizenkét janicsárpuska sül vala [SKr 612] * ~t ejt. 1662: Gaudi kevés lovas néppel a sok pogányságnak eleibe

sietvén a Pece vize széléig . . csuda, mely sok ideig tartoztatá és benne amennyi kárt is ejt vala [SKr 450] * ~t tesz. 1653: 1631 esztendőben egy Császár Péter nevű paraszt ember, Kassa táján nagy paraszt hadat támaszt, és a nemességnek nagy károkat tesznek [ETA I, 143–4]. 1707: Ez idő alatt baron Tige kiútvén Szebenből, sok károkat teszen, és Nagyszegi Gábort, a kurucok commendérozó brigadérosát elevenen elfogja, sokat peng levág [Kv; KvE 250 VBgy] * ~t vall. 1562: 1532 esztendőben Szulimán török császár esmét kétszázezer emberrel Bécs alá indula . . ki jöllehet kimentiben népben nagy kárt valla, mindazonáltal békével haza méne országába [ETA I, 13 BS].

3. testi károsodás/sérülés; leziune corporalá; Körper-schaden. 1588: Erdeóthelki marthon . . 1587 Ez-tendeiben Az en fiam jobagyat, chyan Janos neweótt . . halalos sebbel illette . . holt eleweneól hatta mellyet Az potencian kyweól, Az my Jobagyokn karaert es Nyomorussagaertt negywen forintert fel nem veótt volna [Somlyó Sz; WLT]. 1796 k.: Minden fele Marha elég jól telet és elég jól ment ki az télből megis mos amiolta a Mezőn járn(a)k nagy kár esett benne [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. 1810: Mind ezen romlások által azon Bikában okozott kárt betsülték 40 ~ Negyven vforintokra, ha meg nem gyógyulna, vagy ha meg gyógyulna is, de ha ezek miat félszegség maradna azon Bikában 40 vforintra betsültetett [Marossztkirály MT; Berz. 11. 75]. 1841: Tagadni azt, hogy ők okozták a tsikomba a káromat, — tudgyák, de aztat mégis, hogy a tsikom lába azon kórkásba, mellyet mutattak, — történetesen akadatt volna s éppen azon általok ott mutatott jukra, és hogy meg annál történetesebben ottan kellett el törtnie . . a könyökin jóval fellyül, — bé nem bizonyították [Dés; DLt 1541]. — L. még RSzF 196.

Szk: ~ré vall. 1855: minél előbb téli meleg gunyárol gondoskodjék, ha nem akarja a nagy hidegben kárré vallani [ÚjFE 293].

4. káreset; pagubá materialá; Sachschaden | kártétel; pagubire; Schädigung. 1552: az Moduay vayda . . soha karnekkwel ky nem menth [Torda; LevT I, 95 Bank Pál, Peter porkolab, Chakor Ferenc Batori Andrass erdélyi vajdához]. 1573: Maloza leorinch Azt vallia hogi mykor az kar leot veres peterne hazanal azkor az Boron Mind ketten Bertalan es gergel ott voltak egy tarsasagon [Kv; TJK III/3. 282]. 1605: az mikor eóket felelni hitta volt, az karert hitta uólt az A(ctor) [UszT 19/13]. 1727: az kárról kezest kell adni és meg kell fizetni [Szermerja Hsz; SzO VII, 332]. 1767: öt embert elis fogtanak volt azon kárert, de azok nem tudom mi okon meg szabadultanak hoszszas rabaskadások után [Abosfva KK; Ks 4 Mart. Antal (43) jb vall.]. 1793: gabonája ha olly káros helyen vagyon hogy lopástól vagy kártól féjti, és ehhez hasonló casusok hirt téven az hiteseznek vagy határ örzőknek fogyaték kalongyáját gabonáját bé hozhatja [A.csernátón Hsz; SzékFt 30].

Szk: ~a eshetik vkinek. 1768: a Gáton fellyül lévő állványos vizre a Poss(esso)ratus(na)k azon rendben lévő Colonialis Sesióji réa rugván, itt esiké vagy eshetiké több, vagy kevesebb kár, mint a fennebb említett Láb Földökben? [Abafája MT; Told. Huszár lev. vk]. 1773: nem lehet képzelní, hogi a Querulansoknak Kára eshetett volna^a mint Havasi meredek és tekervényes Hellyeken [Hesdát TA; JHB II/3. — ^aUtána kimaradha-

tott: másutt] * ~a esik vkinek/vminek. 1573: Berekzasy Mate Azt vallia hogi az tehenes myklos Zeoleo Eorekegenek pwtza zéuentelen volta myat szok karok estenek zomzedinak nekies ez vallonak [Kv; TjK III/3. 148]. 1649: Eo kegyelmek Tanacziul az Birak vram teorueniet azzal emendalliak, hogy Kegyelmes Urunk-(na)k eo Naga(na)k hvttel keotelezett Reuersalisos szolgaia volt vgy kellet volna uigiazni hogy miatta kara az fiscus(na)k ne essék [Kv; TjK VIII/4. 385]. 1706: A' mult őszszel az Armadától ár Viz modgyára el borittatván, mint hogy á meg ehezett népnek minden gongya az volt hogi meg elégedgjk; igen sok káraink estenek, nagyob részén azokról Quietantiaink nincsenek [Kv; KvLt I/193 Kv városa gr. Bánffy György kormányzóhoz]. 1801: valami orotvánt midőn tisztították volna törőkbuzának való bé vetésre, a gezemuzatt meg Gyujtották, s hogy a szél futt abból a Mlgos Groff Exp(onens) Aszszony Erdeje meg Gyuult és sok kárai estenek [Erdőszygyörgy MT; WH. Tanti György (40) cig. vall.] * ~a okozódik vkinek. 1787: a Helység Határán a' Tilalmasaknak szoross megtartásokrais nagy vigyázással légyenek a' Notariusok a Falus Birákra, hogy ... ha leg kisebb szánt szándékos kára valakinek okozódik a' Birák keményen meg büntettettek, és azonkívül a' károsnak okozott kárát egyenesen a' Birák fizetik meg [Torockó; TLev. 3/2. 2a] * ~(a) történik (vkinek). 1806: Senki-is a' Jóságának, a' faluból ki-rugo végén kaput semmi szín alatt ne tartson; mert ha valami kára történik, és a' nyom arra talál, a' Falu ... meg nem fordittya [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115]. 1817: Falunkban teméntelen károk történtek, de hogy ő okoztaé azon károkat nem tudom [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. 1858: ha mi hanyagságunkból kár történne tartozunk kárpotolni [Alvinc AF; Incz.] * ~ér vkit. 1675/1688 u.: Takarodas(na)k idein minden feli gabonak(na)k aratasara, be hordasara, az szenanak gyújtetesire, őszve rakasara io űdőt választ, hogi valami kár ne eryen, mert ha mi kar lesz benne, te fizeted meg [Borb. I Petki János ut-a csikcsicsai jb-bírájához] * ~esik vkitől. 1589/XVII. sz. eleje: ha ez kár az Gazdatol esik ... az Gazda szenuedgie [Kv; KőmCART. 18] * ~esik vmiben. 1756: azon eczaka nagy Ho eset és ha Pako Uram oda nem érkezett volna nagyob kár és veszedelem eset volna az Juhokban [Butyásza Szt; TKI]. 1786: (Az erdőket) az Communitas szorgalmatosan őrzí velmelje, hogy kár benne ne essék [Torockó; TLev. 4/13. 10]. 1791: Feles károk estenek az Szeplaki Johakb(an) Sokakot meg is Nyuztak [Széplak KK; SLt évr.]. 1835: A moderatus Ligationis Usus meg engedték ugy hogy az Erdő rendibe ne vágattassék hanem tsak imit amot ritkítva az Hajto jelen letibe oly vigyázattal ritkítva vágattassék, hogy az által az Erdőbe preda és semi kár ne essék [Sófva BN; Somb. II]. * ~esik vmin. 1594: Az Ghonosz vtaknak meg latasara, es itilletire mint s hogy s hol kel epiteny, valaztottak varosul illic(n) vraitat ... Kiknek varosul oly Authoritast Adtak hogy kinek kinek feolde(n) Amy kar esnek, illendeokepe(n) meg fizeteodgiek [Kv; TanJk I/1. 238. — ^aKöv. a neveks fels.] * ~követ vkit/vmit. 1662: (Haller Gábornak) Jenő környül semmi jószága nem lévén, amely mellett ott continuus, szünetlenül való lakása lehetne, ott nem lakhatása miatt csakhamar minémű nagy kár követte vala a véghelyet, ide alább megértjük [SKr 308]. 1694: ha ... Mező Bándfalva^a egész mind(en) renden

levő Uraimék ezen meg irt darab határnak bírásától meg nem szűnnek ... tehát senkinek nem másnak, hanem magoknak tulajdonidzák (!), ha mi kár találya es keöveti eő kglmeket [MbK 75a. — ^aMT] * ~talál vkit. 1621: az ell multt napokban ... Nagy rettenetes Kar talaluan bennünket, wgy mintt Hid vczaban leweo hazam az twz miat ell eget telliessegesen [Kv; RDL I. 112] * ~t cselekszik. 1598: ezek a zemelyek chyelekettek ezeket az potentiakat es karokat [Alparét SzD; Ks]. 1599: ha hordanannak, es fat vinnenek, az frathay Janos Vra(m) erdeyebeoll akár honnet az Gjrotj benedek vra(m) zopory Jobagy ... az ky az karth chyelekedj, az erdeo byrsagott ... megh veh(e)sse [M.fráta K; SLt U. 41]. 1677: Akar Fiscusnak, akar Uraknak, és egyéb embereknek göbőly, és egyéb féle csoport marhákat hajtván, ha tilalmas helyekben károkat, vagy egyéb hatalmaskodásokat és insolentiakat cselekesznek ... a' mellettek lévő, s' kárt tetet béres leginyeket azoknak marhájokat aretallyák, s' a' kárt, avagy egyéb vétet meg-láttatván, azokon vegyenek satisfactiot [AC 215] * ~t csinál. 1634: Tudom hogy Tholdalagi Janos Vramnak egy cziganya ide fel az Sziluás keozeott vagdal vala valami czontorek Szylua fa teorzeokeokett Szennek valott az czigany monda, nem czinalok en semmi kartt cziak teorseek darab fakat vagok [Dés; DLt 383]. 1763: a Praelukaiak igen sok teméntelen károkat irtásokat tsináltak [Szelnice SzD; TGsz 70] * ~t elszenvd. 1723: Tudom az egész Falu is akarja ennek a Malomnak meg maradását, méltónak itélem azt a kárt el szenvedni, mely ennek Gáttya miatt eshetik [Sövényfva KK; MbK 150] * ~tétetik. 1795: (A) Gáttnak el szakadásával mind eő Nsgoknak mind pedig a Dombai Közönségnek szornyú karok tétettek [Ádamos KK; JHb XXX/48] * ~tétetődik. 1844: A földekben kaszálókba nem tudom hogy kár tétetődött volna az Arendátor által [Abafája MT; TSb 22] * ~t megejt vkin. 1597: Engem(m) Kis Bodo Gergelj kere hogy el men(n)jek Nagy Bodo Janosni, mo(n)dgia(m) megh zep zozal hogy fogianak embert bechyltessek megh az kart mind faibaf(n) kertibe(n) fjúebe(n) s monda Bodo Gergely, zereteó Tamas Vra(m) migh az io zomzedünk s io Atiankfia my raitunk az kart megh nem eyte de hogy Im(m)ar az fiúet megh kazalta, mert abban az labunkol ha mit nyomottunk, de kart ne(m) tettünk [UszT 12/38 Thomas Sima de S. Kiralj lib. vall.] * ~től megóvatik. 1869: A pap és tanító kéri a consistoriumot, intézkedjék, hogy az egyház javaiban csonkulás ne essék sőt a kártól megóvassanak [M.bikal K; RAK 279] * ~től megőriz. 1784: Még eddig a Jo Isten minden olyas kártól meg őrzette Nagtokot [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * ~től oltalmaz. 1578: Az Kys falwdi tohoz, ky immar kez, JoI hozza lasson, hallal ha mit hol kaphat megh rakia, es kartol kiwalt keppe(n) vidratol oltalmazza [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr. E-136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104-6 V Kovachoczuy ut. Math. Niary gondv-hőz]. 1606: Kwlődötték az vram Marefaluara kerettek egy mast hogy oltamozzuk egymast kaartul [UszT 20/90]. 1790: mind végig a Szedetlen és hátra maradat Szöllőt, mig meg szedődhetik, a Kártol őrizni és oltalmazni köteleztetik [Karacsonfva MT; Told. 76] * ~től oltalmazhat. 1651: az en határomra hatta(m) volt hogy Gátat czinallja(na)k hogy inkab regi folyamjab(an) menven el az Viz, nagyób kártól magamot oltalmazhatuan ennel, az

melly rajta(m) esett [Uzon Hsz; BLt] * ~től őriz → ~től oltalmaz * ~ történik. 1789: az Néhai Vládár Adám Legényei egy bizonyos nap a Petséketek le szakadva találták, de kár hogy történt volna^a, még eddig nem odserválták [Mv; ConscrAp. 1. — ^aA pincében]. 1810: ha az arendat(or) által a gabánákban . és gátokban kár történnék az iránt tartazik jot állani [Km; KmULev. 3] * ~t szenved. 1671: Minémű károkat szenvedyenek az Szathmár Vármegyebéliektől annak szomszédságában lévő Atyánkfiai panaszszokból értjük [CC 89]. 1782: Sok károkat kelletik szenvedniek mellyet az Also Suki Marhák tettek [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 12 Moldován alias Morosán Alexa (36) zs vall.].

Szk. 1653: a had dolga olyan, hogy kár nélkül nem jár a hol had jár [ETA 1, 83 NSz].

5. kárpótlás/térítés; despágubire; Schadenersatz. 1749: egy Banatusi ember az erdőhátsagon . meg fosztatván, midőn maga kára keresésében Sollicituskodott volna, nyilvánosságossá tetetődött Csorogár László által vighez vitt meg fosztattatása [Kismuncsel H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1765: (Konsztántin és fiai) Sokakat meg tsufaltak, és vertek, olyan emberek, hogy az uton álló Tolvajok olyan dolgot nem tselekesznek, a kárunkat is el hadgyuk, tsak Szónk vélek ne legyen [Marosbogat TA; Mk V V/97 László János (58) jb vall.].

Szk: ~át (meg)keresi (vkin). 1592: en mindenesteöl fogúa te miattad vagjok az karba en az en karomath kerestem es keresemis [UszT]. 1604: Talaluan megh egi Verczie szabasu szürke herelt louat egy Fogarasi Geörgi neüu legeny alat ha io szauatossat nem adhatia, hogy aldomas itallal uötte, es czerelte . . . annakis^a karat rajta keresi [Kv; Tjk VIII/4. 115. — ^aA másik elveszett lónak]. 1738: hogy ha . . . Nobilitaris Curiajan el égne, minden a miatt történhető kárait eö Nsaga Kegyelmeden fogja meg keresni [Mv; Told. 47/51]. 1818: Ha Gyege Jeter magát károsnak üsméri, keresse a kárát a gyüjtön [Jenőfva Cs; RSzF 185] * ~át megkívánja vminek. 1583: egi Jaro határába el foglalja az decretom tartasa zerint walo poenaia warom az kárath meg kewanom kit azolta wallottam miatta [Polyán Hsz; BáLlt 80] * ~át megveszi rajta. 1570: Az Tehen Barmot es Jwhot Az ky karba talal haycha ba (!) es vegie megh karat Rayta [Kv; TanJk V/3. 9b] * ~ban fizet. 1776: kinek-kinek írása: maga kötése, írott törvénye; azért tartozik ökegyelmek az kárba fizetni [Zalán Hsz; RSzF 104]. 1796: Tudom a Sánta Szöts hozott vala hozzánk egy Lovat s el adta egy Lüeti embernek az atta a Magyarosi Duhálmoknak, a Duhálmok kárba fizették egy Magyarosi Szásznak [Hidvég Hsz; HSzjP] * ~ra kiad. 1782: A csitkós kancákat az oldalföldek mellé ne cövekeljék; vagy ha cövekelik, csitkáját pásztorolják akiké; különben ha kárt téssen, az annyát lehessen bévinni és kárba kiadni [Oroszfalu Hsz; RSzF 172] * ~t követ vkin. 1597: Im(m)ar az fiuet megh kazalta, mert abban az labonkol ha mit nyomottunk, de kart ne(m) tettünk Sententia Az merth pedigh nyomodasert wis kart keüet az Actr(ix)o(n), azis megh lehetne hogy megh ne(m) elegitettek es engeztettek de mind az altal mindenik fél tyrje el eddig valo karat [UszT 12/38]. 1720/1770: Ha mi kárt és injuriáztatást követtek eddig a' széplakiakon Bethlen Ferentz Uram a' széplakiaknak contentatiot tégyen [KK; SLt Transm. 236] * ~t meg-

vehet vkin. 1589/XVII. sz. eleje: (A felfogadott mester) kártis ne tegien az Gazdaknak, mert raita meg uehessek az kárt [Kv; KömCart. 17-8] * ~t vehet. 1782: Az simplex vádra . . nem büntethet az határpásztor, se kárt nem vehet [Oroszfalu Hsz; RSzF 152].

6. káros/sajnálatos dolog; lucru regretabil; bedauerliche Sache. 1629: az Klastrom utca végén való gyümölcsös kertemnek . . derekát én magam vettem volt az első feleségemmel, Huszár Borbárával, és azt én úgy coláltam, építettem, hogy elszagatni egymástól, hasogatni nagy kár volna [BTN^a 420 végr.]. 1634: Az mi penig az Rez Tablara valo kepeimet illethj, es Romabol hozott Oltar Reliquiaimat, ha az Paterek^a be joehetnek, es itt az Orszagban Collegium lehet, azokbol egy igen szep Oltart epiczenek, eo kegmek magoknak, mert kaar volna egymastol el szagatni eeket [WassLt Wass János lelt. — ^aJezsuita páterek]. 1681: Az Ebedlő palota, es nagy Tornacz alattis volna egi gerendas nagj pincze, de mi okert hattak el veszni nem tudatik; kár ilyen épületet el hadni veszni [Hátszeg; VhU 600]. 1722: A Pej hámos Lovak szépek . . . Jo hámosokis, kár volna Postára hurczolni őket [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1741: ő^a az oka minden rosz tealekedetnek, s nem is volna kár meg égetni, s meg is érdemlené [Sámsond MT; Ks 184. LXXXVIII. — ^aKloczáné]. 1762: az A: . . hallani is irtozás azt mondotta az Anyja felől . . . Nem kár volna puska porral fel vettetni [Torda; TjkT V. 77].

Szk: ~, hogy sajnos/sajnálatos/sajnálható, hogy . 1568: Eleget zol vgmond Bezzek kaar vgy mond hogy effele parnath Jilyen roz dizno zaggattia [Kv; Tjk III/1. 154]. 1585: az Az Azonj azt monta Markos Mihálnak, Bizony kár hog zep hozzz bouzod vagion, es Ne(m) tucc Igazat mondani hane(m) hamis vagy [Kv; Tjk IV/1. 448]. 1632: monda Szakolczaine Feltotinak . . . tökelletlenség minde(n) dolgod hitelle(n) szakalu ember, kar hogi illie(n) szakalod uagio(n), es tokeletlenség minden dolgod [Mv; MvLt 290. 93b].

7. 1670: nekem maga Szilágyi Janosne Aszszonyom beszélle az minapib(an), hogy ment Szilágyi Peternehez kerte azonnis hogy a Menyenek egy szolgálat hozzon, azonban Kotsis Ferentz mondot ollya(n) szot hogy az is kar oda az ki ott van csak kenyer hejial tartják [Görgénysztimre MT; RLt 1 Margarita Farkas cons. Petri Literati (40) ns vall.].

8. tilos/tilalmas hely; loc oprit; Gehege, Schonung. 1716: hallottam hogy . . . a Császárí beresekre a szekulaiak fél tamadtak volt és a karból meg kötöt ökrököt erőszakoson vettek el [Szentegyed SzD; WassLt]. 1761: az ökreis tieid a' mellyek kárban vadnak [Majos MT; Told. 35].

Szk: ~ba ereszt. 1734: akar nappal, annál inkább ejjel a marha mellett Ember legen, hogi kár(b)a ne eresztze [Dés; Jk 449b] * ~ba megy. 1768: Soha Sem tiltotta eö Nga hogy a Marháit kárból bé ne hajtsák, sőt fülünk hallottára gyakorta parancsolta, hogy valamikor marhái kárba mennek, hajtsák bé, és azonnal hirt téven Eö Nga mindenkor meg fizet érettek, és a kárért [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29]. 1804: (A dési sertéscsordának) különös Sertés Pásztora ugyan nem volt, hanem . . . Házi Csélgyei is vigyáztak a Sertésekre, hogy kárban ne mennyenek [Dés; DLt 83/1810]. 1847: Köteles a pásztor a bikára jó gondot viselni . . . valamely gazdához tehényc után elmégyen a bika, és kirekeszti, elcsapja s kárba

menne, az a gazda köteles megfizetni [Zalán Hsz; RSzF 203–4] * ~*ban talál*. 1570: Az Tehen Barmot es Jwhot Az ky karba talál haycha ba (!), es vegie megh karat Rayta [Kv; TanJk V/3. 9b] * ~*ban találattott*. 1749: (Az alperes) maga kár(ban) találattott ökreit midőn azokat bé akartak volna hajtani, mera et absoluta potentia media(nte), az hajtók(na)k nem tsak resistalt hanem a' marhakat pari potentia elis vötte [Torda; TJKt III. 255] * ~*ba szalad*. 1712: Ha marhái kárba szaladnak és a határ pásztor megkapja, büntetése denár 6 [HSzj szaladás al.]. 1759: Ha Barmait valamikor a' szabad helyből kárba szaladnának, tartozzanak csak zállagot venni de munkálkodó Barmait vagy Cseledjit ne incaptiválhassák, hogy így Dolgában kár interveniáljon [Torockó/Gyertyános AF; Bosla]. 1816: Nem tapasztaltam egyszer is hogy az Exponens Marhája kárt tett volna a' Báro Ur Ö Nsága Javaiben, annyival inkább azt sem ha mikor marhája kárba szaladt az onnan Terített agyba föbe valo veréssel fenyegette volna [Mezőmadaras MT; Born. XV Pap István (40) szolgáló ember vall.] * ~*ba szalaszt*. 1792: ha történetből kárban szalasztotta az ökreket, a kárt meg kellett fizetni [Déva; Ks 73. 74. VII. 98] * ~*ből behajt*. 1730: marháját az kárból be hajtani nem engedte [Dés; DLt]. 1782: az kárból Also 'Suki Marhákat hajtván bé, kényszerítéké az Also Sukiakat hogy a' kárt betsültessék meg [K; SLt XLII. 5. 5 vk] * ~*ből bekaphat*. 1751: Vándorék(na)k ha ez efféle vigjázo Határ Pásztorok valami kárból néha be kaphatták is be hajtott meg kötözött Marhájokat ha valami kárt marhájokra becsültetnek azt számban sem veszik [Balázstelke KK; IB] * ~*ből elhajt*. 1767: nem tudgyuk kik voltak azon hatalmas emberek, kik az kárból el hajtani kezdett marhákat az hajtók elől el vették [Mocs K; JHbK XLVIII/1. 23–4] * ~*on talál*. 1592: Cyki (!) Peter azt mo(n)dgia eő latta volt holúa Az diznot, es eő igazította rah Por Thamast hogy megh nyusza bochkornak, merth eő karon találta, es vgy wtette megh | Azt Akaro(m) megh ertený my az oka hogy megh ytettet az en diznomath Az valaszt tezem hogy Az egyet megh ytettem, merth szabomba' karo(n) talaltam [UiszT. — "Értsd: zabomban] * ~*ról behajt*. 1588: Az wtan az tilalmasbol az karrol be hajtam valami barmokath be rekeztem, hon nem letembe fel keolth Nilas Tiwadar vgyan ith valo Sombori vram Jobagia ereowel ell boczyatta az marhat kit az karrol haytotta(m) vala be [Zsákfvá Sz; WLt Luc. Barlabas jv vall.].

II. *ritk* mn-i jell-ű haszn-ban; cu funcție de adj.; als Adjektiv gebraucht: káros; págubitor, dāunător; schädlich, schadhaft. 1669: (A német) oly várát rontotta el a magyar nemzetnek, ki kárabb Váradnál természet szerint való erősségre nézve [TML IV, 524 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz].

◇ **Hn.** 1674/1687 k.: A' Kár hágo vápájában (sz) [Havadtó MT; MMatr. 144]. 1680/1792: a' Kárba hágosban (sz) [Albis Hsz; EHA]. 1765: A Miklosvára felé valo Határban: Kárhágo alatt (sz) [Kőpec Hsz; EHA]. 1766: Kár bercz oldalon [Nagyfalu Sz; EHA]. 1780: A Kár patokban (sz) [Harasztkerék MT; EHA]. 1826: 'a Kárbük (e) [Zsobok K; KHN 323].

◇ **Szk:** ~ *esik vmilyen elemben* elkárosodik/romlik vmilyen élelmiszer; a se altera/strica un aliment; (Lebensmittel) schlecht werden, verderben. 1791: hirtelen a

szekeret se akartam tartoztatni hogy kár ne essék az ázálékokb(an) [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

Ha. 1632: károkok [Kv; KvE 164 SB]. 1640: Kárákat [Holbak F; UC 14/48, 45]. 1642: károkok [Dés; DLt 424]. 1672: károkok [Ádamos KK; JHbK XXI/16]. 1688: kare (vall) [O.újfalu F; DLt I. VI. B. 20]. 1699: kárré [Vaja MT; VH]. 1717: kárré (vall) [Sárd KK; Uti]. 1740: károkok [Abosfva KK; Ks 99 Györki János lev.]. 1744: károkok [Vadad MT; VK]. 1746: kárákat [Ádamos KK; JHb XIX/B] | kárákat [Dicsősztmárton; i.h.]. 1749: (másoknak) károkra [Torda; TJKt III. 267] | károkok [Zágor KK; Ks 15. LXXVII. 4]. 1753: (az ő) kárákat [Grohot H; Ks 80. 40/5 Román Ignát (28) jv vall.] | karamat [Lőrincfva MT; SLt XLIV 13 al. Suki László Gálfalvi Ádámhoz]. 1754: károkok [Angyalos Hsz; HSzjP]. 1756: (A gazdának) kárák [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.]. 1757: (az ő) károkra [Torockó; Bosla]. 1761: kárákat [Szászsztiván KK; BK. Laurentius Kőlcár (68), Séra János (51), Takács György (46) jv vall] | károkok [Szirb H; JHb XXXV/79]. 1762: károkok [Marossztyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. 1763: káramra [Nagyercse MT; Told. 22] | károkok [Udvarfva MT; EHA]. 1770: károkok [Berekeresztúr MT; BetLt 7]. 1771: károkok [Grohot H; Ks 80. XL. 17] | kárák [Radulesd H; Ks 93. XIX. 6]. 1772: Kárammal [Kük.; JHb LXVII/220] | károkok [Szászfenes K; Beth-Kt Mikes conscr.]. 1775: káromot [Vadad MT; Berz. 11. 84. 13]. 1776: károkok [Backamadaras MT; CsS]. 1777: kárákat [uo.; CsS]. 1778: károkok [Albis Hsz; BLev.] | Kárammal [Csicsómihályfva SzD; LLt 34/16]. 1782: Káré, Kárré (vall) [Kn; KLev.]. 1786: (az ő) karak [Torockó; TLev. 4/13. 48]. 1788: károkok [Báld K; BLt]. 1831: kárákat [Dés; DLt 332. 3. 5]. 1832: káré (vall) [Bordos U; Told. 39]. 1836: kárré (vall) [Dés; DLt 731/1840].

karabély rég karabin; carabiná; Karabiner. 1661: Az karabélyt lehozza Kegyelmed magával [TML II, 79 Kapi György Teleki Mihályhoz]. 1666: Miklos pap Uram ő Kegyelme Gyárfás Mihály(na)k .. adot egy hat forintot karabelt lodingostol [Angyalos Hsz; BLev.]. 1678: az mi kglmes Aszszonyuk (!) ő Nga altalam parancsolván Fogarasi Vicé Capitany Madarasz Mátyás U(ram)na)k hogy . adasson Carabelyok-b(a) valo töltest ezert [Fog.; Szád.]. 1679: Karabely, mely(ne)k 6 Sarkanya el torott nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 62]. 1692: Egy nagy Karabel három tölcseres korabel kerekas . Egy paraszt Karabéj [Szárhegy Cs; LLt]. 1747: (A katonáknak) kardgyok, pár puskájok és karabélyok vala [Désakna; Ks 27. XVII. b]. 1756: Semmire kellő atzél nélkül való karabély 3 [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 22]. 1808: A' kissebik Karabély . A' Kápjába felyül egy sroff szeg xr. 12 [Kv; TKhf műv. számla]. 1822: Egy karabé jo Szerszámmal [Szentanna MT; MvLev. 8]. 1827: Egy kised hitván Karabéj két forintba [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. — L. még CsH 229; UF II, 538; WIN I, 168, 391. — Vö. a *parasztkarabély* címszóval.

Magára a jel-re nézve I. *karabin* al. a jegyzetet. A karabély korabeli formájára és harcászati alkalmazásra von. ismeretekre nézve I. RMFgyv. 221–2; az egykorú példányok képét I. i.h. 165–6 kép.

Szk: *damaszcérozott* ~. 1823: Egy kurta Damasztérozot karabej sárga kötöjvél [BK Inv.] * *kurta* ~.

1823: Egy Par nyakba valo kurta korabélj [i.h.] * *nyakba való* ~ → *kurta* ~ * *prusszus* ~. 1754: Egy Prussus mundér Karabély [Nsz; Told. 19] * *tölcséres* ~. 1692: három tölcséres karabel kerekcs [Szárhegy Cs; LLt]. 1729: a' Tisztarto házbán egy tölcséres karabélj [Marosztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. 1736: Némelyek ki gyöngyházzal, ki czifra csonttal kirakott tölcséres karabélyt is viseltenek, de azt az szolgál hordozta [MetTr 371].

Szn. 1692: Karabélj Andr(ás) [Hermány U; UszLt IV 53].

karabélycső jeava carabinei; Karabinerlauf. 1756: Karabély tső 1 [Nagyrápolc H; JHb XXXV/35. 22].

karabélyforma in formă de carabină; karabinerförmig. 1652: Karabély forma ki hosszab s ki rövidebb N. 9 [Görgény MT; Törzs].

karabélyos carabinier; Karabinier. 1682: adatot eo Nga Hetvenhét személyből álló egy környeta allya karabélyosok(na)k egy ho penzeket [Utl].

karabélyszárkány cocoşul carabinei; Karabinerhahn. 1758: Egy Karabély Szárkányért, és egy flinta irányzoért Xr 48 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 175b].

karabin karabély; carabină; Karabiner. 1642: De mégh kezénél volnának negy pistolyok, egy karabin ket szabályak, ket hegyes teőreők [KJ]. 1659: Egy karabinom is vagyon az Vér György házánál levő lakatosnál, ha eddig el nem készülé, készíttesse el Kegyelmed [TML I, 442 Vér Sigmund Teleki Mihályhoz]. 1665: Felső czejk haz vagion . . Tesseni puska no. 3. Karabin no. 4^a [Fog.; UF II, 313. ^aFels-ből kiemelve]. 1714: Egy kisdé Karabin fa agja elephant tsont viragokkal kerekcs, régi modi fl. Hung. 2 | Karabin elephant tsont Viragokkal fl. Hung. 10 [AH 14, 26].

A *karabin*: karabély azonosítás a RMFgyv. 221 köv. felvilágosítás láttán fogadható el: «A lovaság a nehéz kerékakatos pisztoly esővét kétes értékű hatása miatt mindinkább meghosszabbította, amelynek következtében egy újabb löveőgyvertípus keletkezett, az aránylag rövid és könnyed lovaspuska, az „arquebuse”, mely azonban más irányú fejlődése miatt nem egyeztethető össze a gyalogság által használt könnyű szakállas puskával. A lovas arquebuse a pisztolyból fejlődött ki. Elnevezése rövidesen megváltozott, 1589 óta francia neve után „karabin” néven ismeretes, magyar neve *karabély* (l. i.h. 165. kép). A *karab* arab szó, jelentése: „rövid”».

karaboly ? (fekete) bőrfesték; vopsca (neagră) pentru piele; (schwarze) Lederfarbe. 1684: e szerint vadnak az czeitházban: Karaboly, egy mása [Zalatna AF; Utl]. 1724: az en házamhoz tartozó föld van egy darab . . birja Kovásznai uram egy puskáért, egy pipáért és két font karabolyért, úgy hallottam hogy a puska ért volna f. 6. a pipa negy sustákokat a karaboly pengiz polt-rát [Felfalu MT; Mk 9 Ferencz Luka (50) jé vall.].

karácsony 1. crăciun; Weihnacht(en). 1568: Thomas budai . . fassus e(st) ez el mult eztendobe fystych Lörinc bírosagaba, karacson elph, akor volt az ozue vezes Jtues (!) orban es otues gergel közpt [Kv; TJK III/1. 179]. 1640: Itt az korszomak kraczonzol fogua Z(ent) Mihaly Napig Az Ur szamara tartiak [Gyalu K; GyU 56] | Korszoma kraczonzol fogua Z(ent): Mihaly napig [Szászlóna K; GyU 64]. 1652: Educillatio. Karatsontul

fogua Sz(ent) Mihaly napig az Ure^a, Ennek eleötte, s mind utanna az szegenysege [Kajántó K; GyU 126. — ^aA korcsoma]. 1755: az olahok reminkednek hogi az Karacsonjuk első napján ne külgjem el [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Kosa Sigmund tt lev.]. 1757: mikor vágunk a kglmetek két karacsnyak között^a a Csonka héten voltunk [Spring AF; BK sub nro 834. — ^aAzaz nagy- és kiskaracsny (űjév) között]. 1762: Magyar Igenben lako Epescopalis (!) Seller . . . falyamatat . . . Danczkai Josef Urtol percipialni 50 id est ötven m<a>gyar farintakat . . . a penzt . . . a közeleb esendő Karatsanra . . . <tartaz>zek bé fizetni [M.igen AF; DobLev. II/337]. 1775/1781: adunk . . . a több Erdőhati Falukkal^a . . . minden esztendőben karatsónra egy egy vágót^a [JHb LXXI/3. 399–400. — ^aKöv. 9 falu fels. Értsd: vágni való marhát].

Szn. 1573: Ilona nehaj Karacon Janosne [Kv; TJK III/3. 107]. 1591: Karacho(n) Mihaly [UszT 13/69]. 1604: Mogiorosi Karachion János [i.h. 16/53]. 1614: Karaczon Imreh lib. [Szentlélek Cs; BethU 436]. 1668: Karatson Janos [SzJk 104]. 1688/1782: Karatson Balás [Szentgerice MT; CsS]. 1833: Angyalosi Pr(ovida) Csákány Jánosné Karatson Julianna [Angyalos Hsz; HSzjP].

Hn. 1714: Also Karaczan falva [Karacsnyfva AF; EHA]. 1744: Karacson falva [uo.; EHA]. 1754: A' Karatson Telkin (sz) [Sárpatak MT; EHA]. 1759: A Karatson völgyben (sz) [M.palatka K; EHA]. 1796/XIX. sz. eleje: A Karatson Horgossában [M.lapád AF; EHA]. 1814: Karatson Kuttyánál (k). A' Karatson Kuttyánál (sz) [Pusztakamarás K; EHA].

Szk: ~ *bőjtje*. 1723: az utolsó Mirigy alkalmatossággal (!) 1709 esztendőben Karacson бүti előt három héttel [Kisdevecser SzD; Ks 39. XXIII. 1]. 1774: En csak az őszel az olahok karátson Bőjtiben mentem az Uraság Motsi Toi Malmában [Mocs K; KS Conscr. Áts István (30) molitor vall.]. — Vö. a *karacsny-bőjt* címszóval * ~ *estéje*. 1625: az Bethlen Gábor pénzét nem szertették; végre ugyan el is veszték mind az őtpénzes garast és az aprópénzt is . . . osztán koronás pénzt veretett, őtpénzest és aprópénzt is; és az előbbeli pénzt szintén karacsny estin elveszték [Kv; KvE 156 SB] * ~ *harmad napja*. 1664: Fogattam meg Giörgiot az tavali szolgámot Karaczion harmad napon [Albis Hsz; HSzjP] * ~ *hete*. 1590: karaczion hetiben Jeoweonk vala Sombat fala feleol [Szu; UszT]. 1798: A' Nagyságod szénáját még Karatson Hetiben jó móddal el-adtam [Torda; Borb. II Kolosvári N. István kezével] * ~ *innepe*. 1632: Azután csak most karacson innepiben odament volt Berkesziné az Szöcs Péterné házokhoz, ahol most is laknak [Mv; MvLt 290. 79b átírásban!]. 1837: Karatson innepe körül fa vágáson találtatott [Kakad MT; DMLev. I. II. 28] * ~ *másodnapja*. 1582: Az Regestum be adassa vtan adot Zamot vgmint Karachon Masod napon Nemine-meo exitusrol zekerezesreöl ki theót f 80/73 [Kv; Szám. 3/VI. 11 Diósy Gergely not. kezével] * ~ *napja*. 1593: Eö kgie Enghemet meg böczwiltóth es az napot^a ez Jö-üendő Karachion napiara 1593 eztendőben lewöre halazította [Perecsen Sz; WLt. — ^aA kölcsön megadásának napját]. 1763: közölebb esendő karatson napjára [Kilyén Hsz; LLt]. — Vö. a *karacsny-nap* címszóval * ~ *sokadalma* karacsnytáji nagy- v. országos vásár (napja). 1809: most az közelebb elenyészett 1808-dik eszten-

dőben karácson sokadalmának utolsó napján vásárlott lett volt egy ökörtinót Szabó Ferenc. Barabás Balázstól 20 magyar forinttal az anyjának, Szabó Antalnénak; holott kellett volna ünötinót hogy végyen [Szárhegy Cs; RSzF 285] * ~ *szenvedője*. 1781: A közelebb mult Karácson szenvedein Csernátomban ki tette Kálnoki Ferencz Uramnak tenyerét a térdeire? [A.csernátón Hsz; HSzjP] * ~ *szombatja*. 1724: Most Karácsony Szombatyán Pekri Uramhoz mentem [Királyfva KK; BK. Fekés (?) Házi Péterné (25) ns vall.]. 1783: Kömives alias Bandi Miskat . meg fogok mint hogi tüzi fát vág vala . . de sok könyörgésére Karácson Szombattja lévén el bocsátott magát [Kissáros KK; JHb XX/8. 13] * ~ *tájban/tájékan/tájott*. 1675: azon jobbágyok . . tartoztak Karácson tájban egy szekér fával [Fog.; UF II, 602]. 1739: kocsiok Felejtárok és lovaszok után éleget jártotom de még edig nem kaphatom, karacson Tajban inkab kaphatol volna az ember [Pálos NK; Ks 99 Gécz László lev.]. 1801: Lázár Ádámnak a Felesége Árgya Eva vette bē magához . karácsony tájot Sándor Jantsit [Erdősztyörgy MT; WH]. 1823: a közelebb mult Karátson tájékán a Kémények takarítatlanság miatt ki gyúlt [Mv; LLt] * ~ *tájig*. 1658: Rákóczi fejedelem pedig feljött vala Görgény Várába, és ott lön karácson-tájig [ETA I, 166 NSz] * *székely* ~. 1896: Decemberben a székely karácsony énekeit, szokásait ismertetjük [PLev. 185 Petelei István Jakab Ödönhoz. — "A Kémény Zsigmond Társaságban].

Sz: ~ *tájban minden jó végezések visszafordítatnak*. 1619: Uram, sokat nem írok, sem senkit nem íjsezték, de ha a dato presentium két hétre ökegyelmek itt benn nem találnak lenni, én bizony félek, hogy azmint az kalendárium is mondja, hogy: „karácson tájba minden jó végezések visszafordítatnak”, csak ne telnék mirajtunk meg [BTN⁴ 375] * *szekeres* ~ *t szánas húsvét szokta követni*. 1686: Április 15. Húsvét másod napja. Nagy hó lőtt, és most töl be, hogy: „szekeres karácson szánas húsvét szokta követni” [SzZs 506].

2. ~ *ban/kort la/de crăciun; zu Weihnachten*. 1577: Wegeztek ezis eo kegmek hogy . minde(n) tytze az Regy io zokas zerent karachionba wegezeggyenek el [Kv; TanJk V/3. 155b]. 1585: Karachomban a' három falu^a tartozik zabbal cub. 15. vgian karachionban tartoznak az olahok az Ispanoknak három chergewel a' három(m) falubol [Kv; Szám. 3/XVI. 48. — "Kv három jbfaluja: A.- és F.füle, Asszonyfva TA] | Dorottia Zakal B(ene)dek Zolgaloia vallia, meegh eztendeo karachionkort latta(m) hogy volt feketé Gyeorgy Vendelege, lopast hozza Ne(m) tudok [Kv; TjK IV/1. 517]. 1647: Karacsonban minden Ember egy egy Tykot ad^a [Meggykerék AF; BK 48. 16. — "A földesuraknak]. 1736: Pro A 1736 fogadtam meg kis szolgálnak Gyermekek mellé Gyorffi Klárát, kinekis fizetésé lészen^a karátsonba uj Csizma [Szék SzD; ArJk 34. — "Köv. a fels.]. 1850: Karátsonba-Husvétká és Pünkösdbé az Udvar tartozik nékiek egy egy Veka gabonát adni minden gazdának [Gyérressztkirály TA; DE 5].

3. ~ *hava* december; luna crăciunului, decembrie; Dezember, Christmond/mesnat. 1565: 1565 esztendőben karácson havában megszállák Tokaj várát [ETA I, 22 BS. — "A németek]. 1600: Karacson havának 15dik Napia(n) veottem . Eot keobcol búzát [Kv; Szám. 9/XIII. 13 Damokos Máté isp. m. kezével]. 1662: Az idő

pedig már karácson havára járván, naponként neki kezdé nehezedeni [SKr 522]. 1743: Karátson havában Új Esztendőgh a' kiknek Lovok vagyon a' Papnak két Ló fát, a Mesternek egy Ló fát meg vigyenek [Torockó; TLev. 10/1.]. 1819: az szintén el enyészőfélben lévő 1819ik Esztendő, Karátson Havának 25-ik Napján . . . jövének mi előnkben . . . következő Nemtelen Személyek^a [Szentbenedek AF; DobLev. V/1027. — "Köv. a nevek fels.]. — L. még RettE 214; SKr 312.

4. ~ *adója* a földesúrnak járó (évi) adó-szolgáltatás; dare (anuală) față de moșier, adunată la crăciun; (Jahres-)Abgabe für den Feudalherrn. 1585: mind a' három(m) falubol^a . . . Ado kitt karachion Adaianak hinak facit f. 24 [Kv; Szám. 3/XVI. 32. — "Kv három jbfaluja: A.- és F.füle, Asszonyfva TA]. 1590: Karachion Adaiaa egy egy Negied Zab mind(en) Nylas emberteol [Kajántó K; GyU 17]. 1621: Ez idei Z. Marton, auuagy Karachyon Adaya megh restal, miuel hogy ebben az Zendwlesbe(n) fel ne(m) szedhettwk raytok f 27 [Kv; Szám. 15b/VII. 12]. 1685 e.: Censur. Juhbol méhből és minden fele leguminabol dezmt, karacson adaját Cub. 2 [Demeterpataka AF; MvRKLev. 31]. 1774: Karátson adójából . . . mennyi jöhetett bé? [KS gub-i vk] | Karátson adojaban pediglen minden Gazda itten ad egy tyukot, vagy egy Garast Harmad Ideiig mind penzül vették fel jött minden Esztendőben az Motsi, és Keszai^a Emberektől 2 Nemet forint és 6 Grajtzár [Mocs K; KS Conscr. 18, 48. — "Keszüi (K)]. — L. még UF I, 866.

5. ~ *csirkéje* a földesúrnak járó (évi) csirke-szolgáltatás; obligatie (anuală) în pui față de moșier (adunată la crăciun); (Jahres-)Hühnerabgabe für den Feudalherrn. 1699: Ezen Jobbágyok Karácson Csürkéjét is Szoktak adni mindenik tizet, tizet esztendőnként [O.csesztve AF; LLt Litt. C]. — Vö. a *karácsony-csirke* címszóval.

6. ~ *tikja/tyukja* a. a földesúrnak járó (évi) tyúk-szolgáltatás; obligatie (anuală) în găini față de moșier (adunată la crăciun); (Jahres-)Hühnerabgabe für den Feudalherrn. 1590: Karacio(n) thiukia egy egy thiuk [Tiburc K; GyU 19]. 1640: Munera: Kraczon Tikia No. 2 [Gyalu K; GyU 57]. 1692: Censur. Mindenütt való örökös Jobbágyok, és Sellyérek, az kiknek marhájak vagyon capitatim tartoznak adni egy egy köből Zabot, két két karacson Tyukját: Az ökretenek-is tartoznak adni két két Tyukot [Mezöbodon TA; BK Inv. 3]. 1694: Munera, mind(en) hazas emb(e)r, ad egy egy Karatson Tyukját, a' nőtelen iffjak mind az által, azzal ne(m) terhelte(ne)k [Láz AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. 1716: Annuatim minden Gazda Karacsany Tyukját adni tartozik [Grid H; BfN 92/4]. 1725: (A) Jobbágyok minden Esztendőben tartoznak adni karátson Tyukjak kettőt kettőt [Toplica MT; Eszt-Mk Inv. 21]. 1752: minden Jobbágy és sellér Gazda ember ad Esztendőnként az Uraság számára 5%. öt tyukot apostrol (: melly Karátson tyukjának mondatik :) [Somkút SzD; JHbB 247]. 1769/1778: minden Esztendőben (: melly az Karátson Tyukján kívül nem régen ragadott fel :) adtunk egy kötölös Tyukot Tiz Tsirkéjével edgyütt, azon kívül, más Tyukot Karátson Tyukjának, egy kakas Tsirkét Kappannak valot [Kársztelke Sz; BfN DDD/4]. 1824: Karátson Tyukja [Háporton AF; Kath.]. — Vö. a *karácsony-tyúk* címszóval.

b. a városi tanács (évi) tyúk-járandósága; obligatie (anuală) în găini față de consilierii/asesorii orășenești; (Jahres-)Hühnerabgabe für den Stadtrat. 1731: Tisztele-tes Kamarasi László Urunk(na)k Lakadalmi Solenitá-sára (!) ... Csatánbul¹ az Tktes Nemes Tanácsot illető 14. Karácson Tyukját, Amelle meg megannyi Tyukot szerezzen Csatáni Ispán Atyánfia [Dés; Jk 425b. — ^aSzD].

Az a. alatti szolgáltatásra nézve l. a GyU Mut.-jában jelzett helyeket, NNyv 441–2. UF II, 63 és ez utóbbi forrás mindkét kötetében az egyes telep-
lések szolgáltatására von. gazdag adalékanyagot.

7. ~ *tyúkmonya/tojása* a földesúrnak járó (évi) tyúk-tojás-szolgáltatás; obligatie (anuală) în ouă față de moșier (adunată la crăciun); (Jahres-)Hühnerabgabe für den Feudalherrn. 1672: Karacsony Tyukyát és Tyuk monyát úgy mint az Töb Olahok attak [Kisgoroszló Sz; Born. 6/24]. 1782: Majorságot nagyobbára pénzen ves-zünk magunk szükségére is, még is meg kell lenni, hogy Tyukot, és Tojást adjuk, Karátson Tyukja s Tojás-sa Titulussa alatt [Torockó; Thor. XX/5]. 1810: Szent Már-ton Ludját, Karácson Tyukját, Tojássát és Zabját, Nyá-ri Csirkéket vagy egyéb Adományokat (: Daciakat :) szoktanak é a' Szolgáló Emberek az Uraság számára praestálni? [Dob.; Ks 76 Conscr. 13 vk]. — Vö. a *kará-csony-tojás* és a *karácsony-tyúkmonya* címszóval. A to-jásadásra l. NNyv 447.

8. ~ *zabja* a földesúrnak járó (évi) zab-szolgáltatás; obligatie (anuală) în ovăz față de moșier (adunată la crăciun); (Jahres-)Haferabgabe für den Feudalherrn. 1590: Karachion Zabia cub. 32 [Bács K; GyU 21] | Karachion Zabia mind(en) Nylas embertől egj Negied Zab [Jegenye K; GyU 25]. 1592: az három falun^a Zeóttunk fel karac-zon Zabiat 15 keoblót [Kv; Szám. 5/XII. 2. — ^aA város három jb-faluja: A.- és F.füle, Asszonyfva TA]. 1725: (A) Jobbagyok minden Esztendőben tartoznek adni karacson Zabjat úgy mint az Négy ökrös Gazda negy Vekat az ket Ökros ket Vékát, az Marhatlan is ket ket Vekat adni [Toplica MT; Eszt-Mk Inv. 21]. 1760: min-denféle Colonus pedig, egy egy Karátson Tyukjával, és négy, négy véka Zabbal tartoznak, Karátson Zabja, és Tyukja nevezeti alatt [Novoly K; BLt]. 1768: Ajtonbol kerátson Zabját (: minthogy sokan^a dologgal szokták le fizetni :) Ingrediált Gelin. 18 [Ajton K; DobLev. II/390. 6a. — ^aA jb-ok közül]. 1801: ad Karátsony Zabja nevezete alatt 4. véka zabot [Nagynylas K; DLev. 5]. 1815: Farkas György . Daciája. Ad 2 ~ két véka Ka-rátson zabját. 1 ~ egy Tyukot. 1 ~ egy Csirkét. 10 ~ tiz tojást [Bálványosváralja SzD; Ks 77. 19 Conscr. 1075]. — Vö. a *karácsony-zab* címszóval. E szolgáltatásnemre l. EM XLV, 7; NNyv 442.

9. ~ *fája* a. a földesúrnak járó (évi) fa-szolgáltatás; obligatie (anuală) în lemne față de moșier; (Jahres-)Holzabgabe für den Feudalherrn. 1681: hofi valami Confusio ne légyen; ... az sessiok distingváltattak ... Husvét, es Karaco(n) Tyukja nro 38 Karacson faja Curr. nro 7 [Szentkirály H; VhU 89, 92]. 1785: kinek mennyi Lova vagon, Ugyan Annyi terhe Karátson fá-ját adunk | Karátson fájatis két Lo terüt külön külön minden Esztendőben Adunk [Torockó; TLev. 6/1. 3b, 7b Transs.].

b. kb. (bányavárosokban) a fenti szolgáltatás váltsá-ga; (in orășele miniere) răscumpărarea obligațiilor de mai sus; (in Bergstädten) Ablösung obiger Abgaben.

1785: Az Karátson fáját az Első Classisbéliek váltlyuk meg három sing vassal. az második Classisbéliek kettő-vel; az Harmadik Classisbéliek egy sing vassal [uo.; i.h. 5a ua.].

c. a városi tanácsbéliek/asszessorok évi fa-járandó-sága; retribuția în lemne a consilierilor/asesorilor orășe-nești; Holzentlohnung der städtischen Ratsherren/Assessoren. 1715: Assessor uraimék(na)k járandó Ka-rácson fáját esztendőt által p(rae)stálni [Dés; DLt 501]. 1764: A Tizenkét Tanácsbéliek(ne)k Szokot Karátson-fáját ... vitetet a Spotály^a Embereivel [Méra^b K; Aggm-Lt C. 30. — ^aA Szent Erzsébet ispotály. ^bKv jb-faluja].

10. ~ *ajándéka* a földesúrnak adott karácsonyi aján-dék; cadou făcut moșierului de crăciun; dem Feudal-herrn gegebene Weihnachtsgeschenk. 1590: Karachion aiandikaba Adnak 3 keobeol zabot [Tiburec K; GyU 19] | Karachion Ajandokaba mind(en) Nylas ember Ad fel keobeol zabot [Bogártelke K; GyU 23].

11. 1800: Hogy Arkossi László karátson kalátsát Peretsenben, a kotsisok directioja alatt fogja meg enni Gáspár István ki nekem nagy ellenségem annyira el hir-dette, hogy nem csak nekem tudtomraesett, hanem az egész V(ár)me)gyében a hol járok szánokozással sugják Fülem(be) hogy vigyázzak magamra, még tsak a pa-raszt Gyerke kis tsufolva kiabálják utánam [Perecsen Sz; IB].

Ha. 1568: Karachyon [Sajókeresztúr SzD; KJ]. 1570: Karachonra. karachonnak [Kv; TJK III/2. 28, 170]. 1593: karachontol [Kv; TanJk I/1. 218]. 1594: kara-chionba [Györtelek Sz; UC 113/5. 46]. 1711: karácson után [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.]. 1726: ka-rátsonig [Pagocsa MT; Told. 28]. 1729: Karácsonig [Kv; ACJk 14]. 1730: karátsonra [Noszoly SzD; ApLt Só János deák lev.]. 1731: Karácson [Szelistye H; Born. XXXIX. 16]. 1736: karácsonyig [Torda; TJKt I. 114]. 1829: Karátson [Mezőkölpény MT; TSb Korso János (43) vall.].

karácsony-böjt szk-ban; in constructii; in Wortkon-struktion: ~ *hagyása* karácsonyi böjt vége; sfîrșitul postului crăciunului; Ende des Weihnachtsfastens. 1741: az fogados Kindai Ferencz, az Karátson böjt hagyásakor eczakának idején részegen az házára ment Boka Bumbulnak, hogy meg verje [M.fráta K; BLt I Moldván Nekita (30) zs vall.]. — Vö. a *karácsony* l. ~ *böjtje* szk-tal.

karácsony-csirke a földesúrnak járó (évi) csirke-szol-gáltatás; obligatie (anuală) în pui față de moșier (aduna-tă la crăciun); (Jahres-)Hühnchenabgabe für den Feu-dalherrn. 1836: A Karátson tsürkét és tojást fel kell sze-detni és azokat ide Csapora küldenü [Cspó KK; Berz. 21]. — L. még *karácsony* 5. al.

karácsony-csizma cselédbérbeli csizmajárandóság; cizme date ca retribuție servitoarei la crăciun; Stiefelbe-züge als Lohn. XVIII. sz.: Egy pár piros Karátson tsiz-mára Flor 1 Dr. 68 [Backamadaras MT; LLt 336 Litt. B]. 1827: kétt pár fejelés Csizma, s egy pár karátson Csizma^a [Tarcsafva U; Pf. — ^aCseléd-fizetésben].

karácsonyfa *alk* karácsonyi hírlapmelléklet; suppli-ment de ziar la crăciun; Weihnachts-Zeitungsbeilage.

1881: S vajon okvetlenül szükséges, hogy ama mellékletnél te is azt keresd, amibe belé lehet csipeszkeszteni, s elfelejtsd, hogy általában véve a mi karácsonyfánk állott azon a nivón, amelyen a budapesti újságok hasonló karácsonyi melléklete? [PLev. 86 Petelei István Jakab Ödönhöz]. 1887: Nagyságos Uram! Kérem írjon egy araszos cikket a karácsonyfámra [i.h. 136 ua. Szilágyi Sándorhoz].

A szó 'Weihnachtsbaum' jel-ben — a fenti *alk* használatú, másodlagos jel-t őrző adalékokon kívül — nem fordul elő kijegyzéseinkben. Ez érthető is, mert a karácsonyfa-állítás szokása Erdélyben csak a múlt század második felében kezdett német hatásra terjedezni, és igazában csak századunkban vált általánossá.

karácsonyfalvi I. mn A. a (Nyárád)karácsonyfalva (MT) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului (Nyárád)karácsonyfalva/Crăciunești; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON (Nyárád)karácsonyfalva. 1687 k.: A' Karatson falvi határon vagyon egy kaszálo rét [Karácsonfva MT; MMatr. 78]. 1748/1784: A Karatsan falvi határan [Msz; Told. 28]. 1762: egy ide valo Karátsonfalvi Illyes Antal nevű ember [Folyfva MT; i.h. 3a].

B. a (Homoród)karácsonyfalva (U) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului (Homoród)karácsonyfalva/Crăciunel; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON (Homoród)karácsonyfalva. 1606: ennekóm az Karachio(n) falui hazamhoz kellet Jónóm | Kouacz Tamas Karaczionfaly (60) ppi [UszT 20/45, 20/237]. 1610: az Actornak masod magauul kel meg eskennj hogj az melj Njomot az karachion falj hatarban vittek az az Nyom az eő eőkre Njoma volt [i.h. 46d]. 1758: vagion a' Karátsonfalvi Homorodon két kerekű, egj kása törő, es egj dürtzkölő [Homoródzstpál U; Ks 15. LXXVIII. 2].

II. fn A. (Nyárád)karácsonyfalva (MT) lakosa; locuitor din (Nyárád)karácsonyfalva/Crăciunești; Einwohner von (Nyárád)karácsonyfalva. 1634/1687 k.: A' Visita(t)jokor meg igérték ā Karátson falviak hogj a' Pastor rétit ā bokroktol meg irtyák [Karácsonyfalva MT; MMatr. 79].

B. (Homoród)karácsonyfalva (U) lakosa; locuitor din (Homoród)karácsonyfalva/Crăciunel; Einwohner von (Homoród)karácsonyfalva. 1606: Mjert az Alpereket az Hermaniakot az bizonisag beőueben tartotta meg hogj nem feleltenek az tizt ellen meg Zabadultanak az Actoroknak Keresetiteöl az Karaczionfaljak ellen [UszT 20/323].

◇ **Szn.** 1590: Karaczionffaly Giorgy deak [UszT]. 1603: Andreas Karáchionfalvi [Erdősztyörgy MT; SzO V, 249]. 1606: Karachonfalui Ferencz. Karaczionfalui Balas [UszT 20/107]. 1610: Karaczionfalj Ferencz [i.h. 46b]. 1614: Karachionfaluy Istua(n) pp [Karácsonfva U; BethU 107] | Karachionfaluy Janos lib. [Zetelaka U; i.h. 129]. 1621: Karachionfoluy Mihali [Kv; Szám. 15b/XI. 305].

◇ **Hn.** 1745: Kratsunfalvy ut. Kratsonfalvi út [Karácsonyfalva AF; EHA].

karácsonyi de crăciun; Weihnachts-. 1799: Pálfi Györgynél a' közelebb mult Karátsoni Szt Innepi napokbanis volt bor 's a' mint látom mostis a' Czégér fenn vagyon [Makfva MT; DLev. 5]. 1832: A közelebből való kalatsoni (!) Szent Innepi Napokot kívánom hogj a'

Tekintetes Sogor érhesse el még sok számos Esztendőbe örömmel, friss jo egészseggel és áldott békességben Uri Kedvesseivel edgyütt [O.asszonynépe AF; DobLev. V/1184].

Szk: ~ *adó* a földesúrnak járó (évi) adószolgáltatás; impozit (anual) plătit moșierului la crăciun; dem Feudalherrn gebührende (Jahres)Steuerleistung. 1632: Adaiokat ez ide ele megh irt mód szerent keczer administraliak per annum, egiszer Karaczionban, egiszer Pwnkestben. Az Pwnkeődi ado mellett faluiul tartoznak adni f. l. melliet hinak ezwt pinznek. Az karaczoni ado mellett penigh adnak Eőtue(n) penzt, ~ d. 50. kit eők szoktak hini hal penznek [Grid F; UC 14/38. 3]. 1680: ezek^a az Pünkősti ado melli szoktak adni ezüst penzt fl l // . Az Karaczoni ado melli penig Hal penszt denar 50//. szoktak adni [Korb F; ÁLt Urb. 73. — ^aA korb-^abiak]. — L. még AUt 327; UF II, 640. Vö. *karácsony* 4. szk-tal. * ~ *áldomás feladás*. 1805: itéltetett, hogy fele rész légyen a' gazda kára azért, mivel nem kell vala tsak egy (!) vaktáb(an) kitsapni, hanem ha ki hajtotta, a' maga tsordájához kell vala hajtani, fele kár pedig a' pásztoré; Mivel a' Karátsoni áldomás feladás szerént, tartozik vala a' pásztor, azon utzábolis szinte ugy ki kiáltani a tsodát (!), mint szintén a' több utzábol a' funak^a (!), a' mit a' pásztoris elmulatott, és így nem tudott a' gazda mihez tartani magát [F.rákos U; Falujk 3-4. — ^aTollvétség *falunak* h.] * ~ *böjt-hagyás*. 1788: Azon Házba . . . laktam . . . az Karátsoni böjt hagyásig [Déva; Ks 75. VIIIb. 110] * ~ *honorarium*. 1640: Census Roka bört, Karátsoni honorariumban falujul N. 4 aut f. 8^a [Paroh F; UF I, 705. — ^aFels-ból kiemelve]. 1667: Fogarasi udvarbiránk administralt tárházunkban az komanai Asszessor bojérok hozta karácsonyi honorariumot fl. 19. 50 [AUt 6] * ~ *innep*. 1760: Töltöttem a karácsonyi szent innepeket Macskáson^a Décei Zsigmond uramnál. Istennek hála jó egészseggben, jó kedvvel [RettE 113. — ^aK]. 1783: egy néhányon Legénjekül vendégséget csináltunk volt az említett Karácsoni Innepeken [Kissáros KK; JHb XX/8. 21]. 1877: Terhes foglalatossáigaim nem engedték hogj ígéretem szerént a Karácsoni ünnepeket egygyütt tölcseük [M.décsé^a; Tolvaly lev. Tolvaj Károly lev. anyjához. — ^aValószínűleg Marosdécsé AF] * ~ *kommunió* karácsonyi úrvacsoraosztás. 1834: Karatsani Communiokor Borra — [Mezőmés MT; MRLi] * ~ *melléklet*. 1881: S vajon okvetlenül szükséges, hogy ama mellékletnél te is azt keresd, amibe belé lehet csipeszkeszteni, s elfelejtsd, hogy általában véve a mi karácsonyfánk állott azon a nivón, amelyen a budapesti újságok hasonló karácsonyi melléklete? [PLev. 86 Petelei István Jakab Ödönhöz].

karácsony-innepenap sárbátoarea crăciunului; Weihnachtsfeiertag. 1835: Kedves Uram Ecsem! a közelebbi Karatson Innep napokan szokasunk szerént a Tiszteletes Ministereinket meg vendegelni hon nem létünk mian nem tudtuk [Kadács U; Pf Pálfi Dávid lev.].

karácsonynap ziua de crăciun; Weihnachtstag. 1562/1567: Ez lewel keolt pokafalwan azon Napon Mikor az Jozagot meg kereok Karachyon nap vtan valo Kedden^a [Pókafva AF; JHb XXVI/33. — ^aDec. 29]. 1581: Ezeket Karachyon naptol fogwa veottem zen (!) vincze napig^a [Kv; Szám. 3/I. 3 Eppel András mb kezével. — ^aJan. 22.

ig]. 1594: Huswet napban az Jspannak tartoznak aiandekban ket auagi harom tikmonniai egy egi kalachial ha kalachiot nem adhat egy darab kenieret ad ... Karachjon napban penigh egi egi diszno labat es egi egi kalachiot [Bajos Sz; UC 113/5. 16]. 1672: En Pánczel Csehi Vajda János Assecuralo(m) ezen oláh Tivadar nevű Szükereki Jobbaggio(m) által az kik mű földünkre Szükerekere^a es Pintekben^b szállanak idegen emberek, hogy enem esztendő által semmit ne szolgáljanak, ha(n)em őt öt forintot adgio(n) egy, egy ember, s az felet annakis, Pünkösöd napra szolgáltatassa be, az felét penigh karátson napra [Pánczelsch SzD; RLt O. 5. — ^{a-b}SzD]. 1729: ada Pálosi Grópa János(na)k az Föd Vári Ferencz ur(am) jobbágyá(na)k tiz magyar forintot az jövő Karácson napig [TKI Petki Nagy cs. szám. 84a].

Szk: ~ *tájában/tájban/tájott*. 1595: Karachon nap tajba mo(n)dotta hogy az paztorok egy hyaual attak megh az eő Juhokot [ÚsZT 13/77]. 1606: az Telbe(n) Karachion nap tayaban Zologmaba(n)^a valem az Bako Peter hazanal ... Dymyen Boldisar ot uala ... ualamj Eöröksege(n) alkozunk uala uele [i.h. 20/125 Siklody Barabas Samo (32) vall. — ^aU]. 1636: Anno presentis (!) 1636 karatson nap taiat [Bözödfüjalu U; Pf].

karácsonytojás a földesúrnak járó (évi) tojás-szolgáltatás; obligatie (anuală) în ouă față de moșier (adunată la crăciun); (Jahres-)Eierabgabe für den Feudalherrn. 1836: A Karátson tsürkét és tojást fel kell szedetni és azokat ide Csapora küldeni [Csapó KK; Berz. 21]. — Vö. a *karácsony* 7. szk-tal.

karácsonytyúk a földesúrnak járó (évi) tyúk-szolgáltatás; obligatie (anuală) de găini față de moșier (adunată la crăciun); (Jahres-)Hühnerabgabe für den Feudalherrn. 1585: Az Ispanoknak tartoznak az harom falubol^a karachon tyukkal 24 [Kv; Szám. 3/XVI. 27. — ^aKv három jbfaluja: A. és F.füle, Asszonyfva TA]. 1590: Karachion tik egi egi Thiwk [Bogártelke K; GyU 23]. 1683: Penzen vett Tyuk no 70 Karácson Tyuk no 80 [Radnót KK; UtI]. 1767: az idevaló Jobbágyok és 'sellerek minden facultásokból a tizediket ki szokták adni a földes úrnak, a mellet Karácsony Tyukot is adnak [O.sályi KK; Berz. 3. 7. C. 6.]. 1827: Steff Luka nevű Colonus Ad Egy karacson Tyukot Tíz Tojást két kapanyinak valo Csürkét, és két veka karatson zabot vagy a helyet két napszamoto gyalog Szerben [Göc SzD; WassLt Conscr. 111, 115]. 1842: edgy Kárátson Tyuk, Tíz Tojás ... minden fele termeseből Dézma adas datiaaknak (!) tellesittekre [Törzs. Desi taxalisták 75]. — Vö. a *karácsony* 6. szk-tal.

karácsony-tyúkmony a földesúrnak járó (évi) tyúktojás-szolgáltatás; obligatie (anuală) în ouă față de moșier (adunată la crăciun); (Jahres-)Hühnereierabgabe für den Feudalherrn. 1672: Szelszeghi Ado reghi üdöbe(n) ... Vagho marhával, karácsony Tyukkal es Tyukmonnyal ugy mint a többi tartoznak [Szélszeg Sz; Born. Vid. 24] | Nagy Goroszlay^a Ado, boldogh üdöbe(n) ... Szent Gyorgy, Szent Mihály Adayaval ugy Drabant, és Tretina pénz, Vagoval^b, Karacson Tyukkal és Tyukmonnyal tartoznak [Szság; i.h. — ^aSz. Értsd: vágómarhával]. — Vö. a *karácsony* 7.szk-tal és a *karácsony-tojás* címszóval.

karácsony-zab a földesúrnak járó (évi) zab-szolgáltatás; obligatie (anuală) în ovăz față de moșier (adunată la crăciun); (Jahres-)Haferabgabe für den Feudalherrn. 1629 k.: Karaczio(n) zab: Cub: 12 M.- [Kv; RDL 1. 132]. 1815: Daciaja Adomanya esztendő által 2 veka karácson zab, 1 egy Tyuk. 1 egy kappannak valo Csirke, és 10 tiz Tojás [Bálványosváralja SzD; Ks 77. 19 Conscr. 1120]. 1827: Steff Luka nevű Colonus Ad Egy karacson Tyukot Tíz Tojást és két veka karatson zabot vagy a helyet két napszamoto gyalog Szerben [Göc SzD; WassLt Conscr. 111, 115]. — Vö. a *karácsony* 8. szk-tal.

karafin, karafina 1. (üveg)palack; garafă, carafă; Karaffe | butelia; butelie; Bouteille. 1735: Karafina Kor(ód) Sz. M(árton)^a Kolosvár 2. Fincsia Sz. Benedek(en) [Szentbenedek SzD; Ks 66. 45. 171. — ^aKK]. 1736: nem vala ekkor hire az karafinának, mert ha elérte volna hogy: karafin, más megharagudott volna, mert azt gondolta volna — hogy karafiazód [MetTr 325]. 1748: Az ebédülő palatan egy fias pohar Szék Ebben vagyon karaphina Nro 5 [Meczösály TA; Ks 7. XVII. 12]. 1778: Négy Lábas pohár karafinával [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. 1796: Kupás Flasko 5. Karifina 3 Boros pohár 6 [Tresztia H; Ks 115] | 9 nagyobb Karafin per 4 — 36 [WLT Cserei Heléna jk 87b]. 1819: maga Rákosi Ur a' pálinkát többnyire egyedül hordotta fel a' pintzéből egy zöldes nagyotska karafinával [Kv; Pk 2]. 1823: Etzetteli teli Cilinder 11 Kissebb és nagyobb karafinak 10 [Nsz; DobLev. V/1080. 3a]. — L. még FogE 135.

Szk: ~ *forma*. 1735: Karafina forma Kristály Kancsó 4 [Ks 38. V Clenodia] * *aranyos* ~. 1736: Aranyos Karafina egy pár 2 Arannyozatlan nyakas kis Karafina 1 [CU] * *aranyos szájú* ~. 1805: Négy Bor vizes Üveg ... Három Aranyos Szájú metzet Karafina [Szamosfva K; BLt 10 Conscr. 109] * *aranyozatlan* ~ → *aranyos* ~ * *cseh* ~. 1832: Cseh metzett itzes Karafina [LLt] * *ecetes* ~. 1744: Ecetes Sorofo Csorba Karafina [Buza SzD; LLt 181. B]. 1797: Etzetes karafina kettő [M.igen AF; DobLev. IV/777. 7]. 1803: Egy tört talpu fa olajos és etzetes hojagos egybe ragadott horgas szájú karafina ... Más ehez hasonló ép horgas nyaku kettős karafinák [Ne; i.h. IV/858. 2b] * *faolajos* ~ → *ecetes* ~ * *faolajtartó* ~. 1839: Egy kisdég faolajtartó karafina [Kv; Pk 3] * *faragott* ~. 1782: Két faragat lábatlan rosólisos pohár apro faragat karaffina [Nalác H; CsS] * *fél ejteles* ~. 1803: Egy fél ejteles kerek Karafina ... Egy négy szegeletű firtajas karafina [Ne; DobLev. IV/858. 2b] * *fél kupás* ~. 1819: mutatván egy fél kupás karafint elő Szilva pálinkát ... pintzéből fel hordozkodni szokta vala [Kv; Pk 2]. 1832: Ro'solis a' Grofné Ö Nságáé két kupás Czilinderekbe, és egy fél kupás karafinba [Sáromberke MT; TSb 26] * *fertályos* ~. 1761: Három Simma, Kisded, karafin 3 megint Meczett kristály karafin 2 Egy egy fertályos meczett karafin 2 Simma effele karafin 2 [Kémed H; JHb XXXV/39. 28]. 1817: Egy Fertályos Karofina xr. 13 [Mv; MvLev. ifj. Simonffi Ioseff hagy. 8] 1831: Három darab Sima fain fertályos karafinák [Mv; MvLev.] * *hólyagos* ~ → *ecetes* ~ * *horgas nyakú* ~. 1803: ép horgas nyaku kettős karafinák [Ne; DobLev. IV/858. 2b] * *horgas szájú* ~ → *ecetes* ~ * *hosszú nyakú* ~. 1802: Négy kerek nyakas fertályos karafinák hosszukok ... Hosszu Nyaku ke-

rek fertájos karafinak No 2 . Egy négy szegeletű hosszú Nyaku fertájos karafina [Ne; DobLev. IV/858. 3a] * *iccés* ~ → *cseh* ~ * *kerek* ~. 1802: Négy kerek nyakas fertájos karafinak hosszukok ... Hosszu Nyaku kerek fertájos karafinak No 2 [Ne; DobLev. IV/858. 3a]. 1848: Üveg Némük ... Egy kerek Metzet karafina 1 [Szászkerked K; LLt] * *kettős* ~. 1782: Egy kettős fa alajnak etszetnek való karafina [Nalác H; CsS]. 1803: ép horgas nyaku kettős karafinak [Ne; DobLev. IV/858. 2b] * *másfél fertálynyi* ~. 1823: Ezen adosságba inhy-potheccálva van egy Kis cistába egy másfél fertálynyi Karafinába valami (: amint tartatik :) Ro'sa Olaj [Nsz; DobLev. V/1080. 1b] * *metzett* ~. 1761: Három Simma, Kisded, karafin 3 megint Mecczett kristály karafin 2 Egy egy fertályos mecczett karafin 2 Simma efféle karafin 2 [Kémond H; JHb XXXV/39. 28]. 1802: 17. metzet karafina 8 Rf 30 xr. [Déva; Ks 120. III. 8] * *négyszzegeletű* ~. 1802: Egy négy szegeletű hosszú Nyaku fertájos karafina [Ne; DobLev. IV/858. 3a]. 1803: Egy négy szegeletű firtajas karafina [Ne; i.h. 2b] * *nyakas* ~. 1736: Arannyozatlan nyakas kis Karafina [CU]. 1791: Nyakas karafin [Nagyercse MT; Told. 19] * *ormos* ~. 1823–1830: (Id. gr. Bethlen Pál) Magának s elsőbb rangú vendégeinek külön és jobb bort tartott, és egy fertályosnál kisebb, széles talpu, ormos karafinban tették fel [FogE 135] * *pálínkás* ~. 1797: Rosolinos talpas pohár egy talpatlan is egy . Pálínkás Kis Karafina három [M.igen AF; DobLev. IV/777. 7] * *pennatartó* ~. 1730: Egy asztalra való Kalamáris Porozojavall, Penna tarto Karafinnyával és Tablájával édgütt [Kv; Ks 15. LVIII. 6] * *síma* ~. 1753: Simma Karafina Nro 2 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1801: Simma Apro Karafin [Vargyas U; CsS]. 1831: Három darab Sima fain fertályjos karafinak [Mv; MvLev.] * *srófos* ~ → *ecetes* ~ * *úti* ~. 1802: Egy kötött Uti fertájos karafin [Ne; DobLev. IV/858. 3a] * *virágos* ~. 1797: Egy virágos Karafina . . . Egy Sima Karafina [M.igen AF; i.h. IV/777. 12]. 1817: Egy virágos fertályjos karafina xr 10 [Mv; MvLev. Simonfi Zsuzsanna hagy. 4]. 1841: Két virágos Karafina [Kv; SL] * *vizes* ~. 1804: Kupás Üveg Flaskó nro. 1 Vizes Karafina nro 5 [Tresztia H; Ks 108].

2. Jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány (üveg)palacknyi; de un anumit număr de garafă; von einigen Karaffen (viel) | vhány butéltányi; de un anumit număr de butelie; von einigen Bouteillen (viel). 1823–1830: Igen úri asztala volt^a, ül-tünk gyermekeivel együtt haton az asztalnál. A rendsze-rént való ital volt a ser, hanem az asztalnak négy szegele-ténél volt négy karafina bor, Rhenus mellékéről való [FogE 206. — ^aEislebenben egy Tölpe nevű Ober Berg-Commissionsrath-nak]. 1828: Hozzám béhozott volna egy kártus és karafina mustot [Dés; DLT 161].

karafina-fedél palackfedél; capac de garafă; Karaf-fendeckel. 1736: Arannyozatlan nyakas kis Karafina 1 Karafina fedél 2 [CU].

karafina-üveg dugó üveg-palackdugó; dop de sticlă pentru garafă; gläserner Karaffenpfropfen. 1849: 15 ka-rafina üveg dugó [Somkerék SzD; Ks 73/55].

karaj 1. karé

karakó női otthonka; capot; Frauen-Hauskleid | pongyola; halat; Morgenrock. Szk: *bársony* ~. 1800: Egy veres bársony hajtókával, ar(any) lántzolásal ké-szült fekete bár(sony) karrakó Egy fekete Creditor karrakó [LLt]. 1811: egy fekete barsony Karako Veres barsony hajtókával s Lantzalással [Mv; LLt] * *török karton* ~. 1797: Egy viselő Tarka Török Karton karak-kó Fersengestől [M.köblös SzD; RLt Kisbudaki Rettegi Terézia kel.] * *ujjas* ~. 1811: egy Ujjas kurta Karako Publikán szín [Mv; LLt].

A franciából a németbe s onnan a magyarba került szóra és jel-ére l. Hartnagel Erzsébet: MNy XXXIII, 229–30.

karakter 1. rang; rang (grad); Rang. 1726: A székek-nek és statusoknak proprietássa tartassék a régi usus és mód szerént, cum hac tamen declaratione, hogy egy ca-racterben lévő bizonyos számú személyeknek adassék egy szék sine determinatione, hogy melyik végén vagy közepin legyen, ha pedig decedálna a széket felváltó sze-mély sine semine, a szék redealjon az ecclesiahhoz és az ecclesia más béradó embereknek adhassa hasonló carac-terben lévőnek pro denariis ötven [SzO VII, 324]. 1731 k.: Néhai Keresztesi Samuel Ur(am) derekas Tistcségekre, Ugi mint Consiliariatüsságra, az után Praesidensi officiumra, s Characterre promovéaltatott [JHb XLII]. 1764: En bizony Bátyám Úramat mindenkor maga Uri Characterre szerént respectaltom ez utanis a szerent kívánom respectalni, ha szintén maga Atyafi-ságot töllem meg vonyais [Középlak K; BfR]. 1807: mi-nekutánna én meg-halok . az én meg Lelketlenített Tetemeimet Familiámhoz 's Characteremhez illő tisztességgel temetessen (!) el [Kv; Ks 14. XLIIIb gr. Te-leki Tamás végr.]. 1813: tsudálotoson esik nekem, hogy én az igyekezetemér (!) tsak ezt hallom, hogy ne járjak landerist: ez a Szokatlan tántz, nem az en Characterem-hez való . meltoztatik Ngod meg látni, hogy én Istalot és Házat építtek, Somjora^a, nem pedig landaliti járok és a Szöllőkököt meg igazítottom [Perencsen Sz; IB. Botos Pe-ter gr. Korda Annához. — ^aSz]. — L. még MNy XLIII, 208–9; RettE 247.

E jel-re l. Horger: Nép és Nyelv I, 241; Csefkő: MNy XLIII, 208–9; TESZ. — Ilyenféle jel-re Geleji Katona Istvántól 1645-ből, tehát az itt idé-zeteknél jóval korábbi adaleköt ismerünk (MNy LXVI, 234).

2. jellem; character; Charakter. 1765: Becze László . feleségét 20 esztendő koromban annyira szerettem, hogy ha neki is annyi esze lett volna, mint nekem, elvet-tem volna. De ő látta, hogy nem hozzám való sem aeta-sára, sem characterére nézve [RettE 186]. 1825: ezen elő szamlalt Tanuk a Blozsai^a Birtokosok(na)k mind Coin-teressatus Zálógság Jussán s bébirok attyafiai, ki Sogor-ság, ki pedig más attyafiságos nexusson, s közönségesen ugy tudom hogy Characterekre nézveis Mediocris híru nevű emberek [TSb 47. — ^aSzD].

Szk: *erkölcsi* ~. 1813: Nemes Háromszéki Körösi Csoma Sándor tanítványunk eleitől fogva ... egy volt mindenkor a' leg jobbak közül. Hozzá járul ehez szelid és jámbor természete, becsülletes maga viselete, és szép erkölcsi karaktere [Ne; NyIrK XII, 137] * *morális* ~. 1827: kéntelenítettünk Újjból .. esedezní Méltoztat-nak ... ezen se Hazánk sem Isten Törvennyével nem gondoló Lelki esmértétől sem Emberi szeméremtől nem vezérelhető minden morális Characteret magáról le vet-

kezett Embertől^a . menté tenni, s oda Helyheztetni parantolni, a honnét sem nekünk se más Felebarátunknak ártalmára ne lehessen [Nagylak AF; DobLev. V/1125. — ^aGergelyi Borbék Iármétől] * *vmi nem mutatna semmi ~ re* nem nagy jellemre mutatna. 1855: nem mutatott volna semmi characterre, nekem ártani, mivel én soha sem a^a Forradalom előtt sem után nem kívántam önnök sem egy sem más tekintetbe ártani [Káptalan AF; i.h. V/1394].

3. becsület; cinste; Ehre. 1834: Én Nagyságos Grof Ur! Papi Characterem, söt Papságom el vesztése alatt erősíttem e dologban lévő artatlanságomat, s ugyan azért instálom Nagyságod méltotasson e dolognak szorosan utánna járattván a Tiszten eleget vetetni [Bögöz U; IB. Bentzedi Sánfor ref. pap lev.].

Szk: ~ *éről jótáll*. 1823–1830: a gróf becsületére írhatja, hogy sokáig laktam a nagyatyja udvarában, s vele is idegen országokon utaztam, azért karakteremről jótáll stb. [FogE 298].

4. jelleg; particularitate; Eigenart. 1710 k.: Ekkor kelletvén Száva Mihálynak számadásra feljöni a kamarára, Apor^a adta pajzsul néki a katolikus státus követje characterét és instructiót [BÖN. 919. — ^aApor István, erdélyi kincstartó].

5. írásjelleg; particularitate a scribului; Schreibart. 1798/1799: az Al Peres Báró Úr, a^a processus folyamatjában nem ezt erőssíti, hogy ezen Recognitiója^a extrajudicialis lett volna, hanem tsak azt állítja, hogy az illusive lett volna a^a midőn az Al-Peres Báró Úr a^a kért Privilegialisnak Betűit, Charactereit, Contextussát, idejét, Adóját egyszóval Circumstantialis voltát declarálta, 's ezt a^a Királyi Tábla-is illusionnak nem ítélte [Torockó; TLev. 5/16. 424 Transs. — ^aAnnak elismerése, hogy a perben forgó kiváltságlev. birtokában van].

6. kb. vmilyen állapotbeli helyzet; pozítie/atitudine (a cuiva) într-o anumită situație; Lage in irgendeinem Zustand. 1737: Minthogy Nms Városunk Protocollumb(an) fel-találtatik és mind a Tktes Nms Tanács 's Universitas recens abb(an), hogy Hentes Atyánkfiai, a mely Hentességi Characterekb(en) ma vaginak, ex Consensu et annuentia D(omi)noru(m) Lanionum lött, egjgjmás között meg-egjjezvé(n); azért in Statu quo, Hentes Atyánkfiai meg-maradnak [Dés; Jk 255a]. 1761: az aqvisitumok hason fele illeti a Relictat más fele pedig á fiakat . . . úgy mind azon által hogy vita durante a relictat azokból élyen characterre szerént de sem(m)it belőlők se ne abealienállyon (!), se másnak ne hagyhasson hanem a meg irt regula(tio) in vigore maradgyan hólta után á fiaké legyen [Hsz; BLev.]. 1782: (Veress Samuelnek) tanácslották, hogy édes Anyyarol maradtott Jóságotkájá s vagjonkájá ne pusztuljon el, váltsa fel inasi aprod még hátra lévő esztendeit és a^a Mészáros Czéhis nem tsak inasi aprod esztendeit relaxálta, hanem kéresire legényi characterben is tartattatni declárata (!) [Torda; KW]. — L. még RettE 66.

7. 1818: Fel kell tenni . . . A völegénynek vevezték és keresztnevét Characterét, hogy nemes é? vagy nemtelen? [Méra K; Rak 21].

karakterizál jellemez; a characteriza; charakterisieren. 1836: azon ki nyilt Szívből költ Testamentum az Alperes Özvegyet annyira Characterizálja, hogy illyen Testa-

mentummal kevés özvegyek ditsekedhetnek, hogy férjeknek gyámolai légyenek | (A) bizonyítás nélkül lett vexáló réa fogások az Felpereseket nem kevésbé úgy Characterizálják, hogy motskolodo írásaiknak leg kisebb hitele nem lehet [Ne; DobLev. V/1213. 1a, 3b].

karakterű 1. vmilyen jellemű; care are un anumit caracter; von irgendeinem/welchem Charakter. 1783: Ezek(ne)k edes Atyokat a Tanú életben érte é? vagy pedig bizonyos hallomásból mitsoda Characterű Ember(n)k tudja len(n)i? [KSz; Borb. II vk]. 1813: mindezen kérdésbe nevezett Szeméjek rosz Characterű, rosz híri nevű és magok viseletű emberek(ne)k tartatnak ezen Faluban [F.berekszó Sz; BFR III. 12/9 Pogyine Togyer (50) col. vall.]. 1838: Esmerié a^a Tanu az Exponenst? és minő erköltsű, Characterű, és természetű Embernek tudja, és esmeri? [Ne; DobLev. V/1221. 1b vk]. — L. még FogE 137, 155.

2. rangú-rendű; de rangul; vom Range und Stand. 1788: E Nemes Vármegye Fő Közép és Also rendbéli minden Characterű Tiszt Urainak és Tisztviselőinek illendő betsületeket tartozo kötelességem szerint kész engedelmisséggel mindenkben meg adom, s parantsolattyyokat. Tanításokat, Oktatásokat tellyes igyekezettel fel venni . . . Magistratusomhoz illendő engedelmisséggel, szelidséggel leszek [BLev.].

karalábé, kalarábé gulie; Kohlrabi. A. 1771: Caurerábe egy köbül [Katona K; Born. VI. 7]. 1803: Korélábéért, Kaposzta zöldségért és Murokért . . . [Kissáros KK; UnVjk 153]. 1855: Hagyma Korélábi fok-hagyma [Mezőkerked K; LLt].

B. 1717: az földön Czékla, és az hordok veginél Caulerapé [Abafája MT; JHbK XXIV/20. 3] ! Caulirabet 9 . . . küldöttem [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1750: vagjon . . . egj falka Caulerape circiter edgj szekerel [Szamosfva K; i.h. LVIII/4. 4.]. 1751: Kártifol . . . Kalarabi Kell [Kv; RKA].

Szk: *téli ~*. 1831: Téli koralábé vagyon ötven véka [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8].

Sz. XIX. sz. m. f.: Azér ettem koralábét Hogy a lábam járjan prádét^a [Asz; EMKt Egyes versek gyűjt. — ^aTáncszó].

karalábé-hántó karalábé-hántáshoz való eszköz; instrument de curăjat gulii; Kohlrabischäler. 1874: Korélábi hántó Spékélő tû [TSb 7].

karalábémag, kalarábémag sáminjă de gulie; Kohlrabisamen. 1724: im küldöttem kartifol magot, egy lotot . . . kaulerape magot küldöttem karelápe és articsóka magot | küldöttem kaulerape magot [Mny LXI, 474 Apor Péter lev.]. 1789: Czeller Mag 1 1/2 Loth Rf — xr 24 . Kalarábé Mag 2. Loth Rf — xr 30 Kartifiole Mag 8 Loth [Mv; ConscrAp. 30].

Szk: *fejér ~*. 1796: Fejér Karalábé mag . . . Elegyes kék karalábé, és kehl magok [Déva; Ks 76. IX. 26] * *kék ~ → fejér ~* * *nyári ~*. 1824: A^a Nyári kártifol, nyári korolábé, és nyári olosz kaposzta Magokat Ma a Meleg ágyba el vettettem [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.] * *őszi ~*. 1830: Téli Nyári Kártifol és őszi Korélábé mag vétetett Besztertzen 36 xr [Sajókeresztúr SzD; Born. F. IIg].

karám (bányász-)szállás; sálas(ul minerilor); (Bergar-beiter) Unterkunft. 1772: Tudgyae a' Tanu . . . szemivel láttaé, vagy szavabevehető emberektől hallottaé, hogy in A(nn)o Dieq(ue) Supra Specificatis a' Kis Bug nevezetű bányán a' legények karámjában mitsoda tumultus orialodott Almási Mihály és Vernes Jánosék között? [Asz; Bosla vk] | Tudom világosan láttam szemimmal a' Specificalt napon azon tumultusból orialodott actust a' meg nevezett kis Bugi legények karámjában, mivel magam is ott voltam [Torockó; i.h. Vidallyi Mada Száv (40) zs vall.].

karamel " 1793: Karamel, vagy meritő serpenyő [TL Conscr.].

karamida téglá; cărămidă; Ziegel. **Hn.** 1800: Alsó forduló: A Karamidáknál (sz) [Ispánlaka AF; EHA].

karasia l. karaszia

karasíroz kb. szeretget; a tot dezmiarda; karessieren. 1764: Azt is hallottam felőlők, hogy Szebenben a többi között maszkarában lévén öltözve mind a kettő úgy, hogy egyik, úgy mint az asszony nem ismerte az urát Haller Pált, mivel úgy tette, hogy ő nem megyen a bálba. De annak utána elmenvén, a feleségét mint más, nem Haller Pál, karasírozni kezdte. Amaz is engedvén nékie, alkalmatosságot keresett, hogy együtt dolgokat végeztek [RettE 168].

kárász l. carassius carassius; caracudă; Karausche. 1579: karaszt vöttem p(ro) d. 7 [Kv; Szám. 1/XVIII. 13]. 1584: Az Hall dolga. Zamos Retkenek, ky harom fonth, Awagy nagibot Niomw, Aggiak fonthiat Lib. p.d. III Chwkanak Aggiak fontiat Lib. p.d. IIII. . . Eoregh karaznak ky Egy egy fontot Niom Awagy nagibot Lib p.d. III. Ennel Apro (!) karaz, kinek kettye vagy penigh harmia niom egy fontot Lib. p.d. II. [Kv; KvLt Vegyes III/7-9]. 1585: 8. Janua: Fözette(m) pentekre Egy talra 4 font karaszt ratua kapoztara az arra d. 12. Kapoztat wött hozza vagua d. 4. peczbe (!) olayt masfel fontot az arra d. 9 [Kv; Szám. 3/XXII. 53]. 1652: Vagyon egy teolteó halas tois, mellyet csak Tiborczy Thonak hynak. Ebb(en) Czuka, Czompo, Karaz igen szepek teremnek [Tiborc K; GyU 128]. 1720: Vagyon ezen Kús Lozna^a mellett Szamosból szakadtott Tó Csik, Csuka Czompo Kárászal telylyes, de tsak Telnek idejen halaszhatni meg, Veszekkel, az Jobbágyoktól es Sellerektől tilalmas [JHbK XXVI/12. — "Kölözna SzD]. 1797: Vagyon egy nagy . . . Halas To . . . terem ezenn Tóba Tsuka, Po'sár, Kárász, Tzompo Keszege, Csik [Cege SzD; WassLt Conscr. 558].

Án. 1674: Karasz (kopó) [EM XLIX, 535].

Szk: ~ *rátani*. 1585: Olait Karaz Ratany es Tiükmo-niat Sutnj wotte(m) f. — d. 12 [Kv; Szám. 3/XVIII. 18b Gellien Imre sp kezével].

2. mîncare preparată din caracude; Karauschenspeise. 1592: Harom font karaz ratwa f 0 d 9 [Kv; Szám. 5/XIV. 123 Eppel Péter sp kezével]. 1596: Masodik tal etek karaz eles level varose, melliet zabadkozasommal meg marasztotta(m) vrunk konihaiatol [Kv; i.h. 6/XXIX. 61 Bachi Tamás sp kezével].

◇ **Szn.** 1570: Karas Myklos [Kv; Tjk III/2. 136b]. 1590: Karaz Kelemen. Karasz Miklos [Kv; Szám.

4/XXII. 50]. 1593: karaz Leorincz [Kv; Tjk V/1. 435]. 1596: Karaz Leorinczne [Kv; Szám. 6/XXIX. 129 Bachi Tamás sp kezével]. 1631/1733: Kárász Péter [Balázstelte KK; JHbK XXXIII/4].

◇ **Hn.** 1723/1799: a Kárász patak nevű hely mellett (sz) [Harangláb KK; EHA]. 1754: A Boltán innen valo Tonak a véginél egy darab Kárász n. sz. föld [Dés; ETF 101. 36]. 1803: A' Kárász nevezetű helyben (sz) [Harangláb KK; EHA]. 1850: Kozárvári fordulóban A' Kárász tónál (sz, k) [Dés; ETF 101. 37].

◇ **Sz.** 1786: Hazug Vén Kopatz s. t. ! jöj el, holnap, mert ha el nem jösz nem látz s punctum, ha holnap is el nem jösz Piritat Kárász, még pedig Vásárhelyi az orod végire [Szászalmás NK; IB. gr. Toldi Zsigmond durván tréf. lev. gr. I. Bethlen Sámuelhez].

karasznai l. krasznai

kárász (eredetileg) kárászban gazdag; (inițial) bogat în caracude; (ursprünglich) reich an Karauschen. **Hn.** 1632: (Szénafű) vagion az Dobolyi reten, a Karaszos tót altal keli [Aldoboly Hsz; EHA]. 1696: Al Dobolyi Réten Kárászos tó hátán (k) [uo.; EHA]. 1728: Hegi farkon Kárászos tonál (sz) [Lisznyó Hsz; EHA].

kárásztelki a Kárásztelek (Sz) tn -i képzős szárm.: derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kárásztelek/Carastelec; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kárásztelek. 1. Kárásztelkén lakó; care locuiește la/in Kárásztelek/Carastelec; in Kárásztelek wohnhaft. 1606: Martinus Zabo Kalazteley hungarus [Kv; PolgK 113].

2. Kárásztelkéhez tartozó; care aparține de Kárásztelek/Carastelec; zu Kárásztelek gehörig. XIX. sz. köz.: A Kárásztelki Hatar felöl az Ereszvény alatti kaszálló [Somlyóújlak Sz; EHA].

karát carat; Karat. 1558 k.: wgy veriek az aranyath, hogy Meg Legien az karat zam, tudny Illik az 25 1/2 karath | azth kewannyak Mind kösseg es Mind aranywalto, hogy Jo garattal es bouon walo Nyomással wsse meg az aranyat, de Mikeppen whety Meg azkor az Pondust, Mikor zwkőn es konyw Mertekel agiak be Mind ewst es Mind aranyath [Nsz; MKsz 1896. 295–6]. 1575: Mikor az primma Inposiciot betöttem volna es az első twzből kywottem volna, lön karat 23, esmeg be tőm felet es Vwm az tekelltes gradusra az twzet, de semmit Nem haznala, hane(m) vgian azon graduson Marada [Nsz; i.h. 367]. 1839: Egy briliántokból valo bokréta 14 karat 560 Rf [Kv; LLt]. — L. még MKsz 1896. 355, 368.

karata ? varrásminta-fajta; un anumit model de broderie; Art Stickmuster. 1674: Harmadik abrosz kékes fejéres az közepiben. Negyedik Gallos Gyoics Spanyol him az közepiben. Eötödik Zöld Sejemmel, arannyal varrot, közepiben karata, két asztalra valo [Beszt.; WassLt 72/6].

karataforma ? varrásminta-fajta; un anumit model de broderie; Art Stickmuster. 1699: az Ur Asztalára valo szőnyegek Abroszok Keszkenők . . . Egy karata formára varrott kendő Egy négy Szélben levő bors formára Szütt gyapott abrosz [Kv; KvRLt X. A. 43b].

karatás ? vmilyen varrásmintás; cu un anumit model de broderie; mit irgendeinem Stickmuster. 1674: szám-láltam meg az mely varrottakat magam varrattam Ágnes számára Vagyon más bokor lepedőben való Török varrassal varrott Ezüst es arany fonallal edgyüt . Vagyon más ket bokor lepedőben való karatás fejéres [Beszt.: WassLt 72/6].

karatlan 1. kar(fa) nélküli; fāră rezemătoare/brat; ohne Armllehne. 1763: Ket posztos karjos szék Floh. 15 Harom karjotlan Floh 4 dr. 80 [Hsz; Ks 23. XXIIb].

Szk: ~ *deszkaszék*. 1679: Paraszt, hosszú, karotlan, fejr szék nro 1. Karotlan hosszú szék nro 2 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 42] * ~ *egyesszék*. 1632: Meg holt Kgl's Vrunck^a hatulso haza Egi karatlan edges szék [Fog.; UF I, 167. — ^aBethlen Gábor]. 1656: Egy karatlan egyes szék [uo. UF II, 108] * ~ *fenyőfaszék*. 1816: öt rosz karatlan fenyő fa Szék [Friss BN; BálLt 66] * ~ *pad*. 1710 k.: ültetének egy hitván fekete posztos karatlan padra [BÖn. 718]. 1733: Karotlan Pad az Palotan 1. Hosszu karos szék 1 [Kozmás Cs; Ks]. 1756: Hoszszú Karatlan Pad 1 [Piskinc H; JHb XXXV/35. 38] * ~ *padláda*. 1840: Egy Karos pad Láda R. for. 3. Egy karatlan pad láda R. for. 2 xr 30 [Várhegy MT; TLt Közj. ir. 1024 Bencze Illyés lelt.] * ~ *pad-szék*. 1656: Vagyon az fal mellett elő 2 darab bellett padszek, másik egy karotlan padszek [Fog.; UF II, 151]. 1724: Négy hoszszu kar Szék Karatlan pad szék nyöltz [Koronka MT; Told. 29/12] * ~ *parasztpad*. 1793: Egy Karatlan paraszt Pad Dr. 20 [Mv; MvLev. Prágai Tamás hagy. 1] * ~ *parasztszék*. 1632: Egi hituan karatlan paraszt szék [Fog.; UF I, 156]. 1699: Fenjő deszkából való karotlan paraszt Székek nro 3 [Ocsesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.] * ~ *szék*. 1676: vagion Egi karszék, masikis egy karatlan szék [Fog.; UF II, 713]. 1756: 6 Zöld karas töltett székek Karatlan töltett székek, hata egy színű, hata pedig más színű Nro 12 [Somkerék SzD; Ks gr. Bethlen Imre lelt.] * ~ *ülőszék*. 1802: Két karos, ki töltött, s egészen bé borított ülő székek . Tizen egy ugyan ki töltett, de karatlan ülő székek [Mv; TGsz 52].

2. ? 1737: (A szoba) oldalan korös környül vas szegekkel fel szegezett festetlen Fogasok vagy(na)k négy darabja Karos, öte penig karatlan [Széplak KK; CU Petrichevich-Horváth Boldizsár conscr.]. 1793: Negy Karas fogas Hf. 1 Dr 46 Egy hitvan Fogas karatlan Dr. 05 [Mv; MvLev. Prágai Tamás hagy. 1].

Szk: ~ *fogas*. 1681: Ezen Udvarbirák házabol nyilo belső Kő Ház Karotlan fogas az falon [Vh; VhU 547]. 1694: Vannak ... itt karotlan festett Fogasok [Borberék AF; BfR]. 1762: Az Cseléd Hazban . két karatlan fogas [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3] * ~ *gúnya fogas*. 1802: Egy kis karos és egy karatlan kised gunya fogosok és egy pipa fogas három pipa szárokkal [Ne; DobLev. IV/858. 4b].

3. ? 1817: Egy karotlan Fa veder xr. 9 [Mv; MvLev. ifj. Simonfi Joseff hagy. 8].

Ha. 1747: karotlan [Aranykút K; Ks 73/55]. 1753: karatlan. karotlan [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1756: karatlan [Branyicska H; JHb XXXV/35]. 1778: karatlan [Csapó MT; Berz. 4. 8. C. 18]. 1788: karatlan [Somo-gyom KK; Told. 44a]. 1797: karatlan [Náznánfa MT; Berz. 4. 22. N. 22]. 1813: Karotlan [Veresegyháza AF;

Told. 18]. 1849: karatlan [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. 1860: karatlan [Kv; Végr.].

Vö. a *karos* és a *karatlan* címszóval.

karatszám numărul de carate; Karatzahl. 1558 k.: az aranywalto Meeg azerth is zol, hogy wgy veriek az aranyath, hogy Meg legien az karat zam, tudny Illik az 23 1/2 karath [Nsz; MKsz 1896. 295].

karátu vhány karátos; de carate; karätig. 1558 k.: ha az arany 8, 9, 10 auagy 11 garatu^a, tahat ezt e Mixturat auagy az addicioth keziched Neky^b olwazd ozue es, hogy ozue oluadot, tahath granald meg es tarch dol-godhoz az Mikor zwkseg [Nsz; MKsz 1896. 297. — ^aAlább és fennebb *garato* és *karátu* alakban is. ^bKöv. a leír.].

karazat karfázat; balustradă; Geländer. 1849: Bástyába feljárhatóra épült fa garadits karazattal, jó mod-dal épülve [Szentbenedek SzD; Ks 78/55].

karaszia 1. posztófajta; caragiu (un fel de postav); Karasie (Art gemeines, zweimal gewalktes Tuch). 1532: Item dominus quondam Georgius Stolz pro quoddam panno karasia et aliis quoque quibus obligabatur, excep-it centenaria ferri IIII, qui tum fecissent fl VII [DomH 124]. 1561: duodecim vlnas panny karasia . . 8 vlna-(um) karasia et octo vlna panni barazlaj [Kv; TanJk V/1. 69]. 1573: Veg gergel azt vallia hogi az zent Mar-tony zokadalomba Eo vytte volt vinct es galt valamy karasiaual [Kv; TjK III/3. 123]. 1582: 16 Apr Biro V es az tanachy wegezesebeol weottem az püska targyra ha-rom sing karasiat attam erette f. 1/95 [Kv; Szám. 3/V. 14 Lederer Mihály sp kezével]. 1637: egy dolmannak valo karassiat is veszünk | eö nekys tiz sing karasiat, inget lab-ra valot igrtek volt [Mv; MvLt 291. 91b, 92b]. 1655: Szauaba(n)^a lako Vajda Istvánne es Szodorai Istvanne Aszszonyom kivana mi teüllünk Szavaban predikator-t, igrvén a Predikatornak Vajda Istvánné Aszszonyom minden esztendőre egy egy dolmant vagy mentét vagy felső ruhát iö koz landisbol vagy io karasiabol va-lot [SzJk 175. — ^aK]. 1670: Szamtartanak . Ruhazat-yara egy végh Karasia [A.komána F; UtI]. — L. még BTN^a 81; UF II, 324.

Szk: *brassai* ~. 1636: Indumenta ex genere brassai aut keöz karasia vulgo vocato No. 1 [Kövár Szt; Rák-Glr. 425] * *danczkai* ~. 1644: Czeffey Laszlo vra(mna)k Adgyon Göcz Pal vram, egy vig Danczkai Karasiatt, az jo felet [Kv; Szám. 42. 42] * *fejér* ~ → *sárga* ~ és *vürec-ki* ~ * *guresz/gureszki* ~ ? 1630: Kouaczi Gaspar Hozot lengiel orszagbol . . 32. végh Gures karasiat tt f 6 40 . Gáspár deák. Hozot Járosláról 21. vegh Gu-rezki karasiat tt f 4 d 20 [Kv; Szám. 18b/IV. 61] * *fekete-kék* ~. 1588: Az Chigan Vaidanakis veottem 8 sing fe-kete kek karasiat, singit d. 65 teze(n) f. 5 d. 20 [Kv; i.h. 4/1. 45]. 1597: Hozzw Ianos . wallia . lattam hogi

Thordan egy sokadalomban ada Kalmanchehy Miklos deak . egy vegh fekete kek karasiat Bornemiz-za Benedeknek [Kv; TjK VI/4. 49] * *fekete-zöld* ~. 1597: B wram w kegelme hagasabwl hoszattam az pws-ka Targ loúo Mesternek . . . 3 weg fekete szeold karasiat 2/10 [Kv; Szám. 7/XIV. 10 Th. Masass sp kezével] * *kék* ~. 1621: B. V. Tanaczj akarattjabol az puska tar-

giot Ki adata meljre zokas zerint . veottem . . ha-ro(m) sing kek karasiat . f 2/85 [Kv; i.h. 15b/IX. 194] * *sárga* ~. 1629: Elseoben valami Dirib, darab posztok, kweleomb, kweleomb, színwuek, Sarga, Zeold, feyr Karasia fay londis (!) Kesniczer [Kv; RDL I. 132] * *veres* ~ 1585: Az Púska Targyhoz wöttem Húswebban 3 szing weres karasiat . f 1 d. 95 [Kv; Szám. 3/XVIII. 20b Gellien Imre sp kezével] * *világos színű* ~. 1594: Varadi Zabo Pal vallia hazanal voltam Barath Sebestiennek, hagi világos zinw karasiat ada f 13 vegit hozzu Jstuannak [Kv; Tjk V/1. 474] * *vurecki* ~. 1628: Egy eőreogh himez Ladaban Egy darab kek Vureczki karazia egibe gieőngeőrlőit. Mas darab kek karazia ugian Vureczki. Egy Uegh feier karazia [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 9]. Alkalmasint azonos a *guresz/gureszki* ~ szk al. szótározott kelmefajtával * *zöld* ~ 1573: Lakatos Albert . vallia egebet ne(m) latot ha ne(m) egi darab zeold karasiat, valamj pozto zelt [Kv; Tjk III/3. 122]. 1628/1635: Poztok. Egi uegh kek karasia pozto . . . Egi uegh zold karasia [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. 1635 k.: hozot egi szokniat Fekete színű Zold krassia singit vőttek uolt egi egi flo d. 20 [Usz; Pf].

2. karaziából való; de caragiu, făcut din caragiu; aus Karasie, Karasie-. 1560: Egy feyer Nadrag Karasia felzer [JHb QQ Temeswary János reg.]. 1570: Arrol walo memorial, Ferenc deak kezéhez mit attonk Zabo Janos Hagiomasat . 1 fekete főlső ruha felzőr . 1 feier wy nadrag karasia [Kv; Tjk III/2. 8b]. 1629: Dolmani karazja. aba nadragh. Brasai mente ala barani beor [Uil].

karazsia-dolmány dolman de caragiu; Karasiemantel. 1586: Januariusban keonierge az Trombitas Eő kegek Tanachawi, hagi felső rwhaiat meg belletettnek eo kegemeok . . februar: 28 veottunk egi kek karasia dolmantis nekie — f 5 [Kv; Szám. 3/XXIV. 43]. 1589: Egy Roz karasia dolmany f 1 [Kv; KvLt Vegyes 1/2. 37]. 1632: en vettem vala . egi zold karasia dolmant az szegeny Uramnak [Mv; MvLt 290. 63b].

karazsia-felsőruha redingotă de caragiu; Karasie-Oberrock. 1683 k.: Adott egy karasia Dolmanyt es Felső ruhát [Göröcsön Sz; SzVjk 81].

karazsia-kérés cerere de caragiu; Bitte um Karasie. 1595: Czakor Petert es Kerey Balast Wrunk ő fge postait (: Czakor Peter jöt wala 200 weg kek karasia kerni . . .) vitte Thordaig Neb Lörintz d 50 . Monda Biro W. hogy jo frösteke(m)mel mutatna(m) el őket az karasia keresről [Kv; Szám. 6/XVIIa. 72 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

karazsia-köntös haine de caragiu; Karasie-Gewand. 1633: az Aszoni azt mo(n)dotta az fertelmes kuruak az vasarhely legeniek ha egi karasia köntöst kaphatnak oly keueljek velle hogy nekik sem szolhatok [Mv; MvLt 290. 123a].

? **karazsiamál-suba** subă de caragiu; Karasie-Pelz-mantel. 1560: Temeswary Andras wyteteth el egy zewid stameth nest Subatg, Egy skarlath Tórók Nyak subath harmadykath kek karachia (!) Mal Subath [JHb QQ Temeswary János reg.].

karazsia-maradék rămășițe/resturi de caragiu; Karasierest. 1628: Egy eőreogh himez Ladaban ket dirib darab karazia maradek [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 9].

karazsia-mente mintean de caragiu; Karasie-Leibrock. 1595: Egy egesz Scharlat nestel bellet karasia menthe f. 131 [Zsombor K; SL]. 1611: Egi oh viselt karasia mente hitua(n) malal belett es zakadozot zöld f 5 [Kv; RDL I. 88].

karazsia-nadrág nádragi/pantalon de caragiu; Karasie-Hose. 1585: Biro vram Tanachawal Egiemben az Púska Por Chinalonak Búchút adanak . . Egy Karasia Nadragot wöttem Neki Jmet f 2 [Kv; Szám. 3/XVIII. 28b Gellien Imre sp kezével]. 1589: Egy kek karasia Nadragh Egy karassia veres Nadragh [Kv; KvLt Vegyes 1/2. 66]. 1595: Az tziganoz fizetese: 11. Jan: Hejanak: Biro W. hagyasabol vöttem 1. kek karasia Nagydragot p(er) f 1 d 40 [Kv; Szám. 6/XVIIa ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1600: András, az eoregh Legent fogattam megh esztendeigh f 22 Kett Inghbe, kett gattyaba, Egy szeór mentebe, Egi karasia Nadragba eg' siwegbe [Kv; i.h. 9/XII. 61 Ígyártó Simon isp. m. kezével]. 1646: Varos szolgainak Nagy Mathenak . Egy karasia Nadragra attunk fl. 3 [Mv; MvLt Aall. 6].

karazsia-posztó caragiu; Karasietuch. 1578: (A gondviselőnek) Lezen fizetese ez gondwiselesre. f. 24. Egy wegh karasia poztoia [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr. E-136 Fasc. 34 Fol. 104–6 V Kowachoczy ut. Math. Niary gondv-höz]. 1588: Vrunknak leott volt keet Tizedesse, kik feyer es keek karasia poztott kerestek [Kv; Szám. 4/I. 31]. 1595: Nioch singh karasia poztotis monda hogy vagon Azt az giermekinek hagia [UszT 10/59]. 1622: Jutot Istok(na)k niolcz sing s' egi fertalj zeold karasia pozto meljnek singet tudua(n) 1 p(er) d. 90 tt. f. 7. d. 20 [Kv; RDL I. 119]. 1675: Egi karasia szoknya . 2 sing karasia pozto [Andrásfa MT; Told. 76]. 1681: Conventioja Hunyadi Magyar Praedicator(na)k . Fajlondis poszto tö singh Karasia poszto, kilencz sing [Vh; VhU 640].

Szk: ? *duróczki* ~. 1644/1759: Vagyon heted fél sing Duroczki setét színű karasia poszto pro florenis Hat [Ne; DobLev. III/651. 4b].

karazsia-saru cipici/papuci de caragiu; Karasieschuh/opanke. 1574: Kalmar Iános vallas tetele . hywa hozam Brassoy Keresy lwkacyott ky illyen vallast tyn en Elyttem Attam volt en vgi mond istwan vramnak Eg' Berbencyeben 152 Karasya sarut ez el mwltt wdyken [Kv; Tjk III/3. 392b].

karazsia-szél val de caragiu; Karasie-Blatt (Breite). 1599: Zaz Jstwan Vizen. Zakmarra 5 Veg Zeles karasia Zeltt // 25 3 Veg keskeny karasia Zeltt — // 9 [Kv; Szám. 8/XIV. 9 hj].

karazsia-szoknya fustă de caragiu; Karasie-Frauenrock. 1592: tudo(m) hogy megh teobb marhayays (!) voltak Balas Janosnak de Azokbol, az keöntest, es az karasia zokniat . ket parnat heastol az en leanio(m)-nak Katanak hagiott vala Balas Janosne Katalin

[UzT]. 1675: Egi karasia szoknya [Andrásfa MT; Told. 76].

karbani szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktion: jó ~ *tarítás* jó állapotban való tartás; întreținere, păstrare în stare bună; Halten in gutem Zustand. 1864: Hivatalosan kéretik fel minden pap a nép iskolák felügyezésére és annak jó karbanni tartására [Szászlóna K; RAK 149 esp. kl].

kárbecsülő kárbecslő/látó; expert de daune, persoană care evaluează daunele/pagubele; Schadenabschätzer. 1785: senki a meg lett károkra (: a szegény károsokon kívül :) nem hajt mondják hogy kár ki kereső s betsülő com(m)issáriusok jönnek . azok(na)k betsűjekeket ki hiszi meg? [Szászváros; BK. Bara Ferenc lev.].

karbeli szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktion: *legelső* ~ legjobb rendbeli; (aflat) în cea mai bună stare (fizică); aus/von bestem Stand. 1780: Nagy excessus tapasztaltatván a' szolgák fizetésének meg sokasításával, azért ezután az olyan szolgáknak akik . Tavasszal állanak szolgálatra, a leg első vagy jobb karbelieknek egész öltöző gunya mellett harmincz Vonás forint [Torockó; TLév. 8].

kárbéli veszteségbéli; de daune/pierderi; Schaden. 1662: a vármegyék . . császárhoz követséget rendelve, az Várad megsegítésének szükséges voltát^a mind a conföderációkbéli, s mind a magyar birodalomra azon véghelynek elveszéséből következő nagy károkbéli okokkal megmutogatták vala [SKr 627. — ^aA töröknek 1660-beli ostromló szándéka miatt]. 1677: ha mi kárt a' Possessornak tet az occupans, azt is refundallya, bené quidem, és a' panaszo fél-is el-vegye simpliciter, s' annak kezéhez vételére azon Székből exmittallyanak a' panaszt tet ember mellet, Tisztet avagy bizonyos Commissariust, az ekképpen valo kézhez vételre, s' assignálására a' meg irt jóságnak, és kárbéli refusionak [AC 80].

karbonári köpönyeg ujjatlan, bő köpönyeg, *tréf* mac-lapó; macferlan, pelerinā; Radmantel. 1827: Szederjes karbonári köpönyeg mellynek gallérja fekete matska bőrrel volt prémezve [DLt 1156 nyomt. kl]. — A jel-re l. ÉKSz.

karbonári-sapka sapkafajta; un fel de șapcă; Art Mütze. 1829: egy Giráf Kázemér Laibli f. 8. egy spentzel Csinálása f 6 egy Karbonary sapka [Ks 31. XXXb Dobray Peter Notta-ja].

karbonár-köpönyeg ujjatlan, bő köpönyeg, *tréf* mac-lapó; macferlan, pelerinā; Radmantel. 1840 k.: egy jó Kárbónár Köpönyeg [BetLt 3].

kárbunkulus nestematá rošie, granat; KARBUNKEL. 1811: Nagyk a szemei, tiszták, 's ha forognak, Két nagy Kárbunkulus módjára ragyognak^a [ÁRÉ 156. — ^aGr. Bethlen János szerint a ménesebe való szép ló egyik értékes testi tulajdonsága].

karczer iskolai diákszárka; carceră; Karzer. 1823-1830: Az akadémia^a épülete egyemeletű . . . fenn a con-

tignatióban vagy a karczer, melynek ablakából köntöseket összekötve ereszkedtek is le éjjel detentusok [FogE 235. — ^aA göttingai]. 1870 k./1914: Carcer: félnaptól két napig terjedő bezárásra büntetett tanulók házi fogadója^a | Piskiria: (carcer, custodia) azon sötét kis szobácska, melyet a bezárásra ítélt tanuló fogságára használtak [MvÉrt. 7, 31. — ^aSajtóhiba fogdája h.].

karcfalvi a Karcfalva (Cs) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Karcfalva/Cirja; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Karcfalva. I. *mn* 1. Karcfalváról való; originar din Karcfalva/Cirja; aus Karcfalva stammend. 1772: Karcfalvi Korda Márton [Jenőfva Cs; RSzF 134]. 1790: karcfalvi Miháj Andrásné [uo.; i.h. 239].

2. Karcfalva területén levő; care se află în/la Karcfalva/Cirja; in Karcfalva befindlich. 1772: Kód felé forduló karcfalvi határban Korda Márton nagy erdőt aszalt le [uo.; i.h. 134].

II. *fn* Karcfalva lakosa; locuitor din Karcfalva/Cirja; Bewohner von Karcfalva. 1681: Karcfalviak Markus Gergely, Gidro Istvan, Gidro Janos [CsVh 101].

karcolás 1. zgírietură; Kratzer, Schürfung. 1669: Im az császár képét is Kegyelmeteknek felküldtem, kérvén hogy frisseltesse meg ő nagysága és azon képiroval rectificaltassa ezt az karcolásokat [TML III, 463 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1722: tudom es lattam; midőn meg holt volna nehaj Nimeth Sigmond Ura(m), hogy az orczajan lattcot egj kis karcolas es bőr el menes [Hosszúaszo KK; Szentk. G. Takács (30) jb vall.]. 1773: Tardi Uram Stéfán Nevezetű Béressinek a kartzolás láttam a Nyakán . . Tardi Uram . . Béresse mutatta a nyakát Nékem is, melyen a Kardvágás Jol esmészet 's valóságosan nem Kortzolás hanem vágás volt [Búrjánosóbuda; KLev.]. 1802: találtam rajta e következő Sebet Vakütést töb tetemes Kartzolásokkal együt Az Fején Vak ütés igen kemény meg kékülve törött Vérrel el telve [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. 1843: Bottyán Mihály . . meg mutatta nékem az ortzáján lévő Kortzolást [Bágyon TA; KLev. Csép Sámuel (28) vall.].

2. firkantás; trăsătură de condei; Kritzelei, Geschreibsel. 1679: Ők egy karczolás sem tehetnek [TML VIII, 265 Teleki Mihály lev.]. 1847: Jósi addig boldog, míg falun időzhet, ronthat, építhet matyoghat, 's nem kell rontani termetét a' félbetűk karczolásával [Kv; Pk 7].

Ha. 1816: kartzalások [Dés; DLt 416].

karcolat schiță; Skizze. 1879: Megírtam, amihez hozzákezdettem. A Kálmánról szóló karcolatot. Sikerült [PLév. 37 Petelei István Jakab Ödönhöz].

karcolt zgíriat, cu zgírieturi; gekratzt. 1852: a' kö göröncsös, karcolt [Kv; Pk 7].

karcsont osul brațului; Oberarmknochen. 1840: Nagy Mihály találtatott e' szerint Az Jobb felől való részen az Nyak Inas hust meg szurva egy fél Czolnyira hatva . . ennek megbántódása mián a Kar csontnak feje és Váll Lapotzka meg vagy Dagadva és fájdalmasan érzi [Dés; DLt 848c].

karcusú 1. zvelt, subjtire; schlank. 1814: bizony tsak szép az a' Vajna Rósi, be kartsu! be tsinos [Mv; TSb 12].

Szk: ~ *termetű*. 1802: Anniska ... közép kartsu természetű, hoszsza tsaka száraz ábrázatu [DLt nyomt. kl]. 1809: kisség kartsu sovány természetű [DLt ua.].

2. kecses alakú; gíngas, delicat; zierlich. 1637/1639: Egy karcusú Ezüst kanna, az allya spiczre lyukasztasos m. 2 p. 36 — f. 44 Egy mas karcusú Ezüst kanna annakis az alya spiczre lyukasztasos m. 2 p. 22 — f. 39 d. 33 [Kv; RDL I. 111]. 1670: Vagyon égy két eiteles Karcsiu Kanna az keozepin abronczy [Kv; SzCLEv.]. 1672: Keovetkezik az ön szerszám Vagyon égy két eiteles karcsiu kanna [Kv; i.h.].

◇ ? Hn. 1798/1812: A Kartsu nevezetű helyen (sz) [Köszvényes MT; EHA].

kard 1. sabie; Schwert. 1568: Bestye kuruaffi soha ne(m) felek En a te kardodtwtl [Kv; TJK III/1. 140]. 1574: Balint Lakatos peter fia Azt vallia hogi ... az zablia Kelemen kezebe Marad, Azt meg latwan Lakatos Istwan Meg fwtamya Kelement es Mind kardostwl az feoldhez vty [Kv; TJK III/3. 316]. 1603: Chizar Istwan vallia: a' Nemet ... Tothaza (!) Istwannalis eozze Chapot vala s a' kardgiok eozze ragadot vala [Kv; TJK VI/1. 708]. XVIII. sz. eleje: Vettem ... Egi kardat Andris(na)k flor. 4 [Kutyfva AF; Törzs]. 1728: Egy szál kardomot hüvelyestől ... elkérte [Kovácsna; HSzJP]. 1736: Az kard szíjához volt függve kötve az nagy szablyatarsoly, az szintén olyanformában volt elkészítve mint az lóding [MetTr 371]. 1761: az I ... egy Kardat az Fogados hire es akarattya ellen el lopott [Torda; TJKt V. 30].

Szk: ~ *dal rámegey*. 1782: rea mentek vala puskával, kardal [Szörce Hsz; HSzJP Donat Györgyné Tompa Kata (60) ns vall.] * ~ *hoz nyúl*. 1710: Tegyétek le, úgymond a puskát, mert több puska vagyon amott ... hanem minden ember a kardhoz nyúljon [CsH 53. — A győztes Kucsuk basa a Kemény Jánossal való 1662. jan. 22-i nagyszöllősi csatában. A ellenségnél, Kemény hadainál] * ~ *ját kivonja*. 1657: én is kardomat kivonván, az enymet kezdém mutogatni [KemÖn. 147] * ~ *ot bedug*. 1812: Grantzki ... Csak ügven bé dugván a' kardot bément az udvarban [Héderfája KK; IB. Takáts Jossé (45) gr. I. Bethlen Sámuel tisztje vall.] * ~ *ot (fél)-köt*. 1599: Polyak Marto(n) es Makraj Peter ki ughrak, Nagy Janos be mene az hazba, fel keőte kardgyat, en megh foga(m), de sem(m)ikepe(n) megh ne(m) tarthata(m) [UszT 13/105 Matth. Chanj de Rugonfalva ns. vall.]. 1823–1830: a gróf ... kardot köt derekára, s kiindul a házból [FogE 99] * ~ *ot fog (vki ellen)*. 1614: innet penig az német-magyar had miatt oly igen megfoggyatkozott volt az török császár ereje, hogy ha Bocskai István akkor ... az német ellen kardot nem fogott volna

az magyar birodalom az magyar korona alá visszajött volna [BTN⁴ 55. — ⁴1603-ban]. 1620: (Ha) az ország kardot fogna az hatalmas császár hada ellen ... nagy veszedelem következne ebből az dologból [i.h. 394. — A török szultán] * ~ *ot (ki)húz*. 1724: Naláczi László ur(am) is kargyát hívelyéből ki huzván az Pasko Sigmond feje félé (!) ereszté, és homlokban meg Sebhete meg véresíté [Mihályfva NK; BK nro. 984 Lad. Tordaj (35) ns vall.]. 1749: Damokos uramat láttuk hogy kardot huzott volt ... eo Nga Béressire [Balavásár KK; Ks

15. LXXVIII. 17] * ~ *ot (ki)ránt*. 1584: Nagy Janos Aytony, Farkas Pal Coloswary valliak, Ez Kis Mihallal egiwt Izunk vala, Es eozwe vesze eg legenniel ez Mihály ky ranta kargiat es hozza chapa a legenheoz [Kv; TJK IV/1. 322]. 1586: az darabantok ... az Monostor vczay kapuban egymashoz kardot rantottanak [Kv; TanJk I/1. 23]. 1603: Fajdossi Benedek rantot kardoth hozzaja es vgy chyapta [Kv; TJK VI/1. 671]. 1753: Damokos Péter ur(am) ... kardot is rántván reája, tsapdasat hozzaja [Balavásár KK; Ks 15. LXXVIII. 17] * ~ *ot (ki)von*. 1562: az székeleyek ... a király ellen s az urak és a nemeség ellen kardot akarának vonni [ETA I, 18 BS]. 1772: ezen szokot szollá azon katona ... vagy te meg halsz vagy én meg halok ki vonván a kardgyát [Dés; DLt 321. 69 Fr. Lutz (32) ns vall.] * ~ *ot vonhat*. 1619: (Az ország) rea támadhat urára, fejedelmire és kardat vonhat ellene, mert ő szegte meg az esküvést [BTN⁴ 298] * ~ *ot vonsz*. 1619: ök^a az csehekkel régtől fogva egy fejedelemség alatt lévén ... megesküdtek, hogy egymás ellen kardot nem vonsznak [i.h. 306. — ^aA magyarok] * ~ *ra hány* kardélre hány. 1705: a rákok mind kardra hányják a kolozsváriakat [WIN I, 637]. 1772: a muszka ... rajtament, hogy kardra hányja őket [RettE 276. — ^aA lengyeleket] * ~ *ra hányat* kardélre hányat. 1704: Ma parancsolt ki a generál a Maroson innét valókra, hogy mindeneket behozzák, hanem csak a télre való szükségekre hagyjanak élést, már bizony mind kardra hányatja őket [WIN I, 272]. 1710 k.: mely nehezen oltalmazók meg Tordát Aporral ketten tőle^a, hogy fel ne égesse, kardra ne hányassa [BÖn. 965. — ^aRabutintól] * ~ *ra kap*. 1855: a Zsibói falusi legénység botra, azok^a meg kardra kapván, gonoszul eldöngették egymást [ÚjFE 267. — ^aA toborzó huszárok] * ~ *ra kel*. 1657: megvivém az választ, de Csákinak nem igen kedvest, mivel egy kertben sétálva s beszélve, kevésbé mulék, kardra nem kelénk [KemÖn. 150] * *acélos* ~. 1823: Egy atze los kard [Nsz; DobLev. V/1080. 2b Demény György hagy.] * *aranyos* ~. 1628: Egy kis Ueres barsonios Arannias kard [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 5]. 1755: egy Aranyas drága köves, és egy más ezüstös kardgya, és valami két szolgál kardgya marat vala eő Exclljanak [Gernyeszeg MT; TGsz 35] * *aranyos-ezüstös* ~. 1627: Egi aran(n)ias ezwsteos kard, boglaros maicz raita [BLt 1 Béli Kelemen inv.] * *aranyos maroklatu* ~. 1730: egy arannyas Maroklatu Zománcos, Viola szín Barsonnyal borított Kard [Kv; Ks 15. LVIII. 6] * *aranyozott* ~. 1805: Egy aranyozott rezes francia kard, a' Marengonal el-esett Francia Generalisé volt [Mv; TGsz 52] * *bársony* ~ bársonnyal bevont kard. 1653: Kemeny Janosnak egy veres barsonj arános kardot portai format [KCs 1402 Mészáros Péter Fejér m-i viceisp. végr.] * *bársonyos* ~ 'ua.' 1628: Egy Veres Barsonios arannias twrkeez kard [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 10]. 1669: Egy Veres Bársonias Ezüstös Kardnak az áraboi böcsű szerent jutot negyed része kilencz forint [Fog.; Szád.]. 1688: Egy szederjes bársonyos, ezüstös Aranyas kard Bathori Andrásé volt [Born. II. 18 Mikola László inv.] * *boglaros* ~. 1673: Egi boglaros merő ezüst kard [Marossztkirály AF; IB. Bethlen Domokos hagyból Bethlen István inv.] * *capás* ~ ságrénbörrel bevont kard. 1652: Egy portai nyakb(a) vető ezüstös aranyas kard fekete czap(ás). Más ezüstös aranyas czapás kard [Nsz; IB. X. 2 Bethlen István inv.]. 1688: Egy fekete

Czapás Portaj Arányas kárd kek selyem sinor raita [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. 1757: Egy fekete Czapás Arányos ezüst Kard [Jobbágyfa MT; BálLt. 71] * *drágaköves* ~ → *aranyos* ~ * *egyenes* ~. 1674: vagyon egy kard mely az Uram eleje volt aranyas szeles horgas kard

Vagyon más egy Viseltes egyenes kard mely az szégyen atyámé volt [Beszt.; WassLt 72/6] * *ezüst-aranyos* ~. 1736: Ritka volt akkor az ezüst aranyas kard, senki nem is viselte más, hanem az embereknek az igen nagyja, és azok is rendszerént igen az közönséges kardot viselték [MetTr 371] * *ezüst-aranyos hüvelyű* ~. 1628: Egy mereő ezüst arannias giongyhazzal bellet hwuelw kard [Gyalu K/Kv; JHBK XII/44. 10] * *ezüstdrótos* ~. 1805: ezüst drotos Magyar kard maroklattyával [Mv; TGSz 52] * *ezüstös* ~. 1595: Egy regy modon chjnalt ezwsteos kard Aranjas [Zsombor K; SL]. 1823: Beringer Ignázt

meg esmeri hogy Regestrans Demény Urtól által vette, a Roesler Ur inhypothekalt ezüstös kardját [Nsz; DobLev. V/1080. 1b] * *ezüstös-aranyos* ~. 1645: Egy Portai forman czinalt ezüstös Araniás kard, Szyauul boglarauul, Szablia tarsaliaul egiut [LLt Fasc. 125] * *francia* ~ → *aranyozott* ~ * *horgas* ~ görbe pengéjű kard. 1697: Egy horgas kard szijjas boglaros tarsollyával [Borberék AF; Mk Alvinczi Péter lelt. 8]. 1823–1830: Régen hosszú horgas kardjok volt a magyaroknak [FogE 64] * *hüvelyes* ~. 1723: Néhai Told(alagi) Janos Vr(am) maga viselte tzapás fekete zomántzos hüvelyes kard [Koronka MT; Told. 29/2] * *jágeri* ~. 1804: Egy Jageri Kard [Hosszútelve AF; Kath.] * *kadéti* ~. 1849: el vettem Egy Kadéti kardot lagérozott szijjal és pordupéval [Dés; DLt] * *kazul* ~ perzsa kard. 1642: egy arannyas kazul kard, az sziaa kek maicz | egy aranyas kazul kard [Koronka MT; Told. 26, 1a. II Toldalagi Mihály portai követ inv.] * *magyar* ~. 1805: Egy Török vas úti kard, aczélos Német hüvelyben, ezüst drotos Magyar kard maroklattyával [Mv; TGSz 52]. 1823: Egy hoszszu ezüstös Magyar kard [BK Inv.] * *mezitelen* ~. 1584: Balassy Ambrus ... latta hogy Mezitelen kardot Rantot velt [Kv; TJK IV/1. 311]. 1794: mezitelen kardal vitezkedett [Déva; Ks 79. XXVI. 10] * *nyakbavető* ~. 1688: Egy viseltes Nyakban vető ezüstös kard paraszt szijjal fel kötve [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. 1711: I nyakban vető kard ezüstös 20 [ApLt Apor Péter inv.] * *portai* ~. 1673: Egy portai fekete czapas regi forma kard szijjával, Más egi portaj kard sziy nélkül [Marossztkirály AF; IB. Bethlen Domokos hagy-ból Bethlen István Inv.] * *rezes* ~. 1788: Egy viseltes rosdás rezes kard [Mv; TSb 47]. 1802: Egy rezes kard szijjak nélkül [Ne; DobLev. IV/7b] * *sásélű* ~. 1588: Egy Regy Sas elew kard [Kv; KvLt Inv. I/2. 19] * *szarvascsont-maroklatú* ~. 1755: a' Szt Péteri Sokadalomra edgy Sárga hodos, és edgy pej Gyermek Lovakonn bé menénk ... s azokat ottan edgy Szarvas Csont maroklatu Kardét adá eő Naga^a egy Szilágysági Zilai nevű Embernek [Gernyeszeg MT; TGSz 35 Alex. Varró (24) jb vall. — "Teleki Sándor] * *tarsolys* ~. 1676: Egy kék posztójú tassolys kard. Más egy tassoly nélkül való hitvá(n) kard [Kv; RDL I. 155a] * *tombak* ~ ? 1763: Egy Tompak (!) arannyas mostani modi ujj kard ezüstel arannyal elegyesen varrott, Viola szín barsonnyal bellet kötőjvel [Szentiván Hsz; Ks 23. XXIIb]. 1765: (Hagyok) Ferkőnek egy tumbak aranyos kardot [Torda; Pk 2] * *tombákos* ~. 1781: Tombákos Kardok [Mv; Told. 9a] * *török*

~. 1714: Török Kard, Vörös Barsonnyal borított hüvellyel fl. Hung. 18 [AH 46]. 1723: Egy rövid Török kard hüvelye semmire kellő [Koronka MT; Told. 29/2] * *türkisz* ~. 1688: Véres Barsonyra tisztességes türkeses Portaj kard selyem Majczal fel kötve [Beszt.; Ks S. Misc. 27] * *uniformis* ~. 1836: Egy uniformis Frakk. Egy uniformis Kalap. Egy uniformis Kard [Kv; RKA] * *viselő* ~. 1653: Balasffalui Udvarbironák (!) az viseleő kardgyat^a [KemLev. 1402 Meszaros Péter Fejér m-i alisp. végr. — "Hagyja a végrendelkező] * *zománcos* ~. 1699: zamáncos Kard Lodingostól tarsalyostól [LLt Fasc. 28. C]. 1788: Egy viseltes Zamántzos kard [Mv; TSb 47].

2. város ~ja a város pallosa; palosul orasului; Stadtpallasch/beil. 1585: Az varos kargyat meg tyztytatta(m) d. 25. Az előttis tyztytatta(m) Egyzer merth Rosdas volt Czhyzar Ferenczhnek fizette(m) d. 25 [Kv; Szám. 3/XXII. 78]. 1591: vettetem Zamott Chyzar ferenczel, az varos kordyatt haromzor Tyztitota Megh attam f — d. 75 [Kv; i.h. 5/I. 45]. — A fővesztésre ítélték kivégzéséhez használt pallos.

3. átv fegyveres erő; forja armatá; Waffengewalt. 1619: jól elővegye Kegyelmed az hét mestereséget, mert ezeknek csak kettő vagyon: szép szó és kard | az én uram^a s az ország, ha lehetett volna, eddig is megadta volna Jenőt; de mondom ezt az várbéli népre képest, hogy soha azok kard nélkül azt az várat meg nem adják [BTN² 225, 278. — "Bethlen Gábor]. — L. még BTN² 277.

Szk: ~dal fejedelemmé tesz. 1662: (Zolyomi Dávid a) fejedelemnek is kedvetlenségét látna magához, az ellen is, hogy amelly karddal fejedelemmé tette^a, ugyanazonnal le is tenni hatalmában volna, együtt is, másutt is hintegetni, beszélni kezdette vala [SKr 150. — "I. Rákóczi György a török hozzájárulásával került a fejszékből]. * ~dal megvesz fegyveres erővel elfoglal. 1619: mondam ..., hogy Jenőt karddal kellene megvenni [BTN² 204–5] * ~ja erejéből. 1662: ime Váradot^a Istennek kegyelmességéből, hatalmas császár serénységéből, éles kardja erejéből elfoglalta volna és már bírná [SKr 634. — "Váradot a török 1660 júliusában 50 000 emberrel vette ostrom alá] * ~nak kell odamenni. 1619: Mondá arra az pasa: ... adják eleikbe az várbélieknek^a, hogy magát veszi el az ország miatta, ha kardnak kell odamenni, mert azhová az had megyen, oztán ott nem kémélik sem urat, sem szegényembert [BTN² 278. — "Borosjenő vára őrségének] * ~ot visz vhová/vmire. 1619: Mondá az pasa: Hát te ugyan kardot akarsz vinni az országra? Én mondam arra: Nagyságos uram, az én fejem olyan, mint az ország, hogy vinnék én az én uramra s fejemre szablyát? [i.h.] * ~ra kél a dolog. 1619: Mondam neki: ... mondd meg, érted-e, ha vagyon valami correspondentiajok őfelségével római császárral, ha kardra kél az dolog? | Hát mit bolondoskodnak ezek? Magoktól ők is semmik, ha kardra kél a dolog [i.h. 259].

Sz: ~ki, kardra megyen a dolog. 1678: naponként látom gonoszabbá s halálósabbá válik az hazának az nyavalyája, kivált ha ugyan kard ki kardra megyen az dolog [TML VIII, 48 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] * éles a muzulmán nemzetnek a ~ja. 1619: Ha az barátom az hatalmas császár zsoldját felveszi, őrizze is az országot érette, mert mindenkor az a híre, hogy éles az muzulmán nemzethez az kardja [BTN² 189] * keresztény véreben

fürösztí ~ját. 1663: A másik is pediglen mint oly nagy pogány, ki mindenkor keresztény vérében feresztvén kardját, úgy szerette messze ki terjedett birodalmát [TML II, 489 Teleki Mihály Lónyai Annához] * *nem békesség kell, hanem ~.* 1676: az tihája azt mondotta, tökéletlen emberek azok a lengyelek, nem békesség kell azoknak, hanem kard [TML VII, 170 Naláczy István és Székely László Teleki Mihályhoz] * *talál más szeget is ~ját ahová függessze.* 1678: az muszka készüléti a táborra oly nagy, hogy még soha olyan nem volt . midőn objiciáltam . minek való az nagy haszontalan költség, ha az békesség meg lesz, azt felették rá: noster imperator et bellandi semper promptus et pacificanti paratus, talál más szeget is hatalmas császár maga kardját az hová függessze [TML VIII, 72 Kapi György uahoz].

karda l. gárgya

kardalészára szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ *hagy* kb. gondviseletlen(ül) *hagy*; a lása de izbeliste/fără supraveghere; ohne Pflege lassen. 1760 k.: annak is végire járjon a Dékány hogy ha oljan Emberé az Marha hogi aki szokasos marháját kardalészára hadni, és szánszándékkal el hadja minden örözetnél kül így az illjen Gazdát az Fő Jnspectorral egyet értve bé jelentse a Tekintetes Fő Hadnagy Urnak [Torda; KW]. — Vö. a *kardalistára* címszóval.

kardalistára szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ *hagy* kb. gondviseletlen(ül) *hagy*; a lása de izbeliste/la voia întimplării; ohne Pflege lassen. 1801: lehetetlen . . . meg-érkezése előtt itten hagynam a' Házat kardalistára; hogy eddigis itt nem hagytam, bezzeg volt haszna; mert nem tsak le-arattattam ősz Buzámat hanem jo szárazon az esőzés előtt bé-is takarítottam [Kv; SLt Lázár István P. Horváth Ferenchez]. — Vö. a *kardalészára* címszóval.

kard-dupej kardbojt; dragon de sabie; Degentroddel. 1808: 1 arany Kard dupej [Mv; Told. 22].

kardéra vaktában; orbește, la întimplare; blindings. 1661: Az mint az ló felől ír Kegyelmed, úgy vagon, volna ugyan három vagy négy paripám, kiket csak ilyen kardéra ki nem küldhettem mostan, hanem . . . nem sokára kimenvén, kiviszek magammal benne és . . . könnyű megalkunnunk [TML II, 5–12 Lázár István Teleki Mihályhoz Szárhegyről (Cs)]. — Vö. a *kardóra* és a *kordé* címszóval.

kardhordozás kardviselés; purtatul săbiei; Schwerttragen. 1583: eó kgme Biro vram talallia meg Az papa keowetet, kerie arra hogy effele kard es fegyver hordozastol az Ifiakat el fogaik [Kv; TanJk V/3. 272a. — A teljesebb szö. *átalrekesztetik* al.]. 1823–1830: Bolondul is volt írva, kivált a magyar öltözet annak, aki Németországra akart utazni . . . hát még a kardhordozástól mint irtóztatam [FogE 143–4].

kardikó kardocska; săbiuță; Schwertlein. 1738: Az úrfi Kardikóját ki hozattam Bányáról [Nagysomkút Szt; TLMiss.].

kardinális mn 1. kb. törzs-, rég derék-; cardinal, fundamental; Grund-. 1818: a' Cárdinálisobb Adosság eddig elé ment 120 R forintá [Mv; DLev. 3. XXVIIIa].

2. ~ *tiszt* fő tisztségviselő; functionar superior; Oberbeamte(r). 1704: első, kardinális tiszt lévén a gubernator, második a cancellarius és így az director prosequálhatja [WIN I, 155–6].

3. '?' 1770/1771: Hogy Juxta numerum antiquar(um) Sessionum légyen az osztály, azis tsak olyan helyekre illik, az hol a' kardinális, s consequenter a' kisebbbekis külömben nem eliciáltathatnak [Fejér m.; DobLev. II/428. 3a].

kardinális, kardinál fn bíboros; cardinal; Kardinal. 1589: 7 febr. Hogi be iutot eo magá Cardinal vram veottem egi niolcad borsot d. 28 [Kv; Szám. 4/X. 10] | 9 Feb

B v p Gardinalnak feo Louainak Pokrozot, es egyeb gunyayat vitte deak adam 3 loul attam Tordayg f. — d. 75 Esmeg vitte Kalmar Andras, az Gardinalnak Zowetnekyt vgian Tordara Ket Loual attam f. — d. 50 [Kv; i.h. 98 Stenzely András sp kezével]. 1594: 24. Marty Ghardinal es Bathory Boldisar vramnak itt letelekor az kik zenatt hoztak: azoknak fizettem Jlen Renden^a [Kv; Szám. 6/IV. 92. — "Köv. a szám.]. 1599: Sennyei vramnak . . . kwltwnk ayandekot mint hogy Gardinaly eleiben ieót [Kv; i.h. 8/XIII. 5 Szabó András sp kezével]. 1633: Beneo Mihaly Feyeruari Cardinal Ur(am) eo Naga Secretariussa [Ks 90]. 1653: De e tájatt, hogy Mihály vajda Erdélyre és a Cardinalisra^a készülé, alsó Magyarorszában Bocskai István is nagy hajdu és magyar hadal megindulván, bėjött Erdélybe [ETA I, 53 NSz. — "Báthory András bíboros, fej.]. 1697: Ez nap jöt(t) az császár az Boldogságos Szűz képéhez, volt nagy solem(ni)tas, az cardinal^a celebrált [AIN 147. — "Kolonicus Lipót bíboros]. 1815 k.: Völt még régen Kolosvárt fundatio . . . Cardinalis Batthyáni Jóseftől 20 convertitára^a [JHbCs. — "Közhasznú humánus intézetek feláll.]. — L. még BÖN. 173, 412, 593, 913; BTN² 201; Csh 314, 359; ETA I, 51–2, 53, 159; FogE 183; KemÖn. 23, 85, 104, 105, 111; SKr 100, 110; WIN I, 314.

Ha. 1592/1593: Cardinal [Szentmargita SzD; Ks]. 1597: Gardinal [Dob.; Ks]. 1657: kardinál. cardínál [KemÖn. 37, 56]. 1710 k.: cardinal. kardinális [BÖN. 418, 894]. 1711: Cardinalis [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.]. 1736: cardínál [MetTr 423].

kardinális-ruha bíborosköntös; veșmint de cardinal; Kardinalkleid/gewand. 1653: A székelyek . . . felöltöztetvén cardinalis ruhába és süvegbe, a papok és Mihály vajda is jelen lévén sok fő rendekkel, eltemeték a nyavalyás papot^a a fejevári templomba [ETA I, 53 NSz. — "Az 1599-ben bíborosból fej-mé választott Báthory Andrást].

kardinális-süveg bíborosfüveg/süveg; tichie cauc/pot-cap de cardinal; Kardinalshut. 1653: A székelyek felöltöztetvén cardinalis ruhába és süvegbe eltemeték a nyavalyás papot [ETA I, 53 NSz. — Vö. a *kardínális-ruha* címszóval].

kardinálság bíborosság, bíborosi méltóság; cardinalat, demnitate de cardinal; Kardinalswürde. 1676: Csáki uram Kegyelmednek irt levelében úgy olvastuk, hogy

cardináltságot adtak neki [TML VII, 146 Naláczy István és Székely László Teleki Mihályhoz].

kardkivonás kardkirántás; scoaterea săbiei din teacă; Schwertziehen. 1816: ha szekeret adni . nem akarunk, következése a' Kard ki vonás, és lapozás [K; KLev.].

kardkötő kardöv/szj; centură de legat sabia; Säbelkoppel/gehenk. 1842: Egj vitéz kötés, és egy fekete kard kötő [Dés; Újf. 3 Újfalvi György hagy.].

kardlapoz kardlappal sújt/üt; a lovi cu latul sabiei; mit der flachen Klinge schlagen. 1745: láttam hogy Gyulaianus himlő helyes katoná egy embert kard lapoz [Domb K; Ks 5. X. 6 Gátvai Márton (38) zs vall.]. 1749: Domokos uramat láttuk hogy kardot huzot volt eo Nga Béressire de hogj kard lapozta volna mű nem látuk [Balavásár KK; Ks 15. LXXVIII. 17].

kardlapozás kardlappal sújtás/ütés; lovire cu latul sabiei; Schlagen mit der flachen Klinge. 1816: ha szekeret adni nem akarunk, következése a' Kard ki vonás, és lapozás [K; KLev.].

kardmaroklat kardmarkolat; mînerul sabiei; Schwertgriff. 1750: egy rozsz vasas kard maraklat [Bezded SzD; LLt B].

kardóban szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ áll fordulóponton van; a fi in punctul crucial; auf dem Wendepunkt sein. 1618: Eddig penig, Kegyelmes uram, micsoda cardóban álljon az dolog, Nagyságotat így certifiálhatom, sőt eddig itt igen kellett gondolnom az vezérek előtt az Nagyságodnak második szolgámtól küldött levelemre . . kiből Nagyságod hiszem hogy eddig való suspiciálást és énnékem kötelességem ajált való injungált írásomat bőségesen megértette [BTN² 157].

kardocska sábiutja; Schwertlein. 1700: Egy kis Zöld aranyos Gyermek(ne)k való kardocska [Hr 1/20]. 1714: Kissbb szabljá Zöld barsonnyal borított, markolatitja hasonloképpen meg aranjozott ezüsttel s selyem Szijal fl. Hung. 24 . . Kardotska hasonloképpen ékesített, Vörös barsonnyal borított futraljb(an) fl. Hung. 16 [AH 7]. 1737 k.: Edgy kis kardocska [Brassó; ApLt Apor Péter inv.]. 1763: egy fekete kardotska fekete sellyem maitz köteivel Egy kitsiny veres barsonyos kardotska Gyermek(ne)k való [Hsz; Ks 23. XXIIb].

Szk: aranyos ~. 1688: Egy Gyermek(ne)k való Portaj Arányas kardocska véres barsonnyal borított szyal fel kötte boglarosson szablya tasaly (!) rajta [Beszt.; Ks S. Misc. 27] * **ezüstös** ~. 1823–1830: csak a consiliariusokat láttam gyermekkoromban kicsiny ezüstös horgos kardocskával járni, későbbre a Királyi Tábla assessorait [FogE 64] * **horgos** ~ → **ezüstös** ~ * **portaj** ~ → **aranyos** ~.

kardóra szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *hagy* gondviseletlen(ül) hagy; a lăsa de izbeliște/la voia intîmplării; ohne Pflege lassen. 1751: egj hétig sem lakik az Ur ő Nga Udvaráb(an) . . . és az ur ő Nga

Udvarában levő épületeket is tsak kardora hadgja romlásit nem epidgeti [Marossztkirály MT; Told. 29].

kardos kardot viselő; care poartă sabie; Schwert tragend. 1794: Városi Szolga Biro Korponai Samuel Vram . . egy kardos Cancellistával vagy Tisztartoval a' Czigányok közzé Mazurhoz ment hogy hívja musikálni [Ne; DobLev. IV/728. 1b]. 1849: Vagyon . . ezen Szobába itt egy mestersegesen formált kis Huszár-gyalog kardos- és dolmányos [Somkerék SzD; Ks 73/55].

Szn. 1563: Kardos Janos [Kv; Szám. 1/VII. 81]. 1570: kardos Myklos [Kv; TJK III/2. 38]. 1600: Kardos Miklosne, Erdeő teleky Borbalazzony [Percsen Sz; WLt]. 1602: Kardos Albert. Kardos Imre. Kardos János. Kardos Miklós. [Taploca Cs; SzO V, 230]. 1603: Blasius Kardos szab. [Iszló MT; i.h. 259] | Andr. Kardos jb [Gálfa MT; i.h. 261]. 1614: Kardos Andras lib. [Csejdt MT; BethU 47] | Kardos Andras lib. [Nagyajta Hsz; i.h. 198] | Kardos Antal jb. Kardos Mihály jb [Gelence Hsz; i.h. 377]. 1623: Johannes Kardos alias Durka (60) jb [Küsmöd U; JHb]. 1737: Kardos Lászlóné [Désfva KK; EHA]. 1768: Nehai Ajtai alias Kardas István Uram [F. sinfva TA; AbN]. 1817: Kardas Samuel [Asz; Borb. I]. 1828: Kardas János. Kardas György [Sinfva TA; i.h.]. 1840: Kardas András [Várfva TA; Bosla]. 1850: Kardos Josi (béres) [Dés; DLt 1320]. 1851: Kardas Agnes [Asz; Borb. I].

Hn. 1745/XVIII. sz. v.: erdő alatt Kardos nevű helyben (sz) [Szentsimon Cs; EHA]. 1746: Kardosban (sz) [uo.; EHA]. 1773: Heveder fenyő nevű helyben két darabocskas szántó földet edgyik Kardos felé megien végel [uo.; EHA]. 1801: A Kardos széna fű a Siposba (k) [Bibarcfva U; EHA]. — A hn-i adalékok alkalmasint szn-i eredetűek lehetnek.

kardosan karddal; inarmat cu sabie; mit einem Schwert (versehen). 1736: Vacsora előtt a leányt ebéd-lőpálatában kihazták, . . azután az legény . . cifrára, kardosan, lödörösön az leányhoz ment [MetTr 376. — ^aA kézfogas napján]. 1757: Az Urak magok kardosan voltanak [Csicsókeresztúr SzD; LLt 49/1277]. 1764: Murvai János . . azon házhoz kardosanis ment völt, melyből lucide következik, hogy eleve el tőkéllet verengző gyilkos szándékkal ment az Incusok közé [Torda; TJKt V. 227]. 1823–1830: Vasárnap reggel Szathmári panaszra ment, s két direktor, szolgabíró, három város-szolgája, porkoláb kardosan keresték templom után [FogE 278].

Szk: magyar ~. 1823–1830: Lipsiában^a létünk alatt egy banquiroshoz voltunk invitálva ebédre. Az úrfi és a doktor felöltöznek egész gálába, a Bécsben készített drága magyar öltözetbe, mentébe, dolmányba, övesen, magyar kardosan [i.h. 202. — ^aLipcsében].

kardosfalvi a Kardosfva (K) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kardosfalva/Cordos; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kardosfalva. 1816: Az ujjonnan Fából fel állitandó Kardosfalvi^a Hidnak 9 vagy 10 Czolos Vastagságu Tölgy Fa; 16 Czövekeknek való kívántatik a két közbűső és a két szelső Jármakhoz [Km; KmUlev. 2. — ^aAkkor Kv határában kisebb település, ma a város egyik külvárosa]. 1842: megkerese engemet Titt Sándor Lász-

lo Ur hogy mennék el Széles Györgyhöz és kérdezem meg aztat hogy ő a midőn a kardasfalvi Malmat Haszonbérben tartotta akkoron mitsoda állapotban volt? és most is mitsoda állapotban vann? [Kv; i.h. Verestoy Cséri Farkas szb kezével].

kardosfuszujka babfajta; un soi de fasole; Bohnenart. 1811: Termesztet a kertész Fuszujkát Fejért Met. 6 1/2 Fekete tarka fuszujka kupa 13 Barát Fuszujka Met. 1 kupa 5 Fejér kardos Fuszujka kupa 10 Sárga Fuszujka 4 [Hsz; Mk IX/109-hez]. — A valószínű, közelebbi értelmezésre l. CzF *kardospaszuly* címszavát.

kardoskodás 1. vagdalkozás; lovitur date (orbește) încoace și încolo cu sabia; Herumhauen. 1688: A sz: Partialis Nemegeyi Mihály Uramnak az egyszeri cselekedetiről, részegeskedésiről kardoskodásáról condonál de ilyen conditioval, hogy a Vissai^a Ecclesiát complacillya meg kövesse, es obligallya magát maga kezének subscriptiojával, hogy ha többé e fele enormitasokba elegyitené magát a' sz: Társasagtol rejicialtassék [SzJk 223. — ^aK].

2. hadakozás; rázboi, luptă; Kriegsführung. 1662: És így ez neveztes fő-végház is, a keresztyénségnek egyik főbástyája^a, midőn 1598-béli megszálláskor, akkor is török császárral majd hasonló formában való kardoskodásban el nem foglaltathatott volna, imez mostani ujjvonásban, azon megszállás után hatvankettődik esztendőben, szegény nemzetünköl így vesze el [SKr 619. — ^aVárad vára]. — L. még SKr 455, 576, 577.

3. gúny hetykélkedés, hősökös, vitézkedés; fanfaronadă, lăudăroșenie; Übermütigkeit. 1662: A vezér . . . ilyen elviselhetetlen vasigát és járamot vetvén az ország nyakába . . . ilyen gyümölcssei lőnek egyelőször a török császárral való ujjvonásnak, kardoskodásnak, magyaros magyarkodásnak [SKr 455].

kardoskodik 1. (karddal) vagdalkozik; a lovi (orbește) încoace și încolo cu sabia; mit dem Schwert herumfuchtel. 1570: feywarly Ambrus . . . mongya wala byzon nem kardoskodnal ytth [Erked K; JHbK XIII. 23]. 1585: Zegegy Gergely . . . vallia, Mikoron az hayduk ot kardoskodnak vala, eg eleobe ingien sem latta(m) Egher Leorinczet, hane(m) az vta(n) latam hogy . . . meg fogot egy Magas Iffiw leghent, es azt mongya vala Neky, hogy Te vagal vgmond engemet te vagal [Kv; Tjk IV/1. 521]. 1630: Az sz. Marton napi sokadalomkor az Czirkalobol megüink haza s lata(m) hogj ez az Halona (?) Gicörgj ot az Aztalos Marton haza eleöt kardoskodik vala, szidgja vala ereössen Asztalos Martont esse lilek fianak [Mv; MvLt 290. 258b]. 1631: latta(m) az sok ember keözöt hogi kardoskodnak vala s lehet ekkor eset az seb Mihaly Deakon [Mv; i.h. 242a].

2. út v. hadakozik; a se rázboi/lupta; kämpfen. 1662: De ellenben mihelyt Báthori Zsigmond . . . a szegény országnak frigye ellen a török nemzetre kardoskodni kezdte, azonnal mint jára az ország, nem mutatják-e csakugyan azon Szászágón levő friss köépületeknek fennálló sűrű pusztá kőményei, az égés és régen pusztában való állás miatt romladozott kőfalai ? [SKr 81]. 1690: 10 Decembris Az város^a népe is az nemes ország presidiumával együtt kardoskodván az tatárok ellen, esett el kard miatt közülünk mintegy har-

minc(hat mives) ember [Kv; KvE 220 BP. — ^aKv]. 1872: A cserére vonatkozólag a cath. egyház ügyvéde felszólitást tett ekklinkhoz, hogy a csere állása ellen ne kardoskodjanak, hanem megtörténtnek tekintsük [Burjánosóbuda K; RAK 118].

Ha. 1692: Kardoskodat [Mv; MvRLt Series Causarum].

? **kardszablya** kardfajta; un fel de sabie; Art Schwert. 1693: Andrisnak. Egy kard szablya tarsolyostol Lodin-gostol Ezüst karikastol, kolcsostoll [Ne; DobLev. I/38. 10].

kardszij rég kardkötő; centură de legat sabia; Schwertgurt, Säbelkoppel. 1711: Kék selyem Majcz viseltes kard sziu hozzá való szí-végével Pikkelyeivel edgyütt [Told. 19]. 1717: Egy Kard Szi boglarok rajta [TSb 26]. 1719 k.: Egy veres elegyes iszkomfiummal varrot tarsoly, Schofiumal Selyemel szót kardszij rajta [LLt]. 1736: Az kardszij volt vagy bagariából vagy selyem majczból; kinek tiszta ezüst, kinek ezüst aranyas csatja, az boglári s végén való csat is ezüst volt, kinek pedig csak réz vagy aczél csatja volt [MetTr 371]. 1742: Pantallér-szij. Kardszij [Szu; SzO VII, 418]. 1810: Egy tarisnya szijju tengejes csattal Rf 1 x r 56 . . . Egy kard szijju réz csattal Rf 4 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 12].

kardtörés kardpárba/viadal; duel cu sabia; Säbelduell. 1710 k.: (A zsoldárokból^a) vették a keresztyének is a temetésekbeli sok bolond ceremóniát, zászlót, címet, kard-, kópíatörést etc. [BÖN. 420. — ^aA fog. homályos, zavaros volta miatt bizonytalan ez az utalás.].

kardvágás lovitură de sabie; Säbelhie. 1773: Tardi Uram . . . Béresse mutatta a nyakát Nékemis, melyen a Kardvágás Jól esmérszet 's valóságosan nem Kortzolás hanem vágás volt [Burjánosóbuda K; KLev.].

kardvas kardpenge; lamă/tăiș de sabie; Säbelklinge. 1599: Nierges Jianas. Hozot . . . 1 keotes kard Vasat . . . — //21 [Kv; Szám. 8/XIV. 5 hj]. 1657: Én is csináltatván egy kardvasat foka felől darabig arannyal megvertem vala [KemÖn. 54]. 1761: Egy két darabba tört kard vass [Branyicska H; JHb XXXV/39. 6].

Szk: magyar ~. 1805: Egy Magyar kard-vas [Mv; TGsz 52].

kardvillogás kardcsillanás/csillogás; luciri de săbii; Säbelflimmern. 1766: több Puska roppanásokis esének amint egybe keveredének kard villogásis láttzott [Kökös Hsz; Kp I. 234 Paullus Serester (46) miles equ. vall.] | sokan kiis szaladozánk s hallók a Puska ropogást, látánk Kardvillogást [uo.; i.h. St. Falka (35) ua.] | Kardvillogásis láttam, de kik miképpen sebhették egimást én nem láthattam [uo.; i.h. St. Illyés (70) jb vall.].

kardviselés kardhordozás; purtatul săbiei; Säbeltragen. 1759: De a törökkel való hadakozás alatt annyira felvettük vala a kard s tarsoly viselést, hogy ritka ifjúember járt a nélkül [RettE 90].

kardvonás út v. támadás; atac; Angriff. 1665: Úgy látom az ő nagysága írásából, hogy Somlyó muniálását és

segítségét török császár ellen való kardvonásnak tartja ő nagysága, noha azt is akkor kellett volna meggondolni, mikor bele küldötték az praesidiumot [TML III, 499 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

karé '. 1811: Itt' tiszta legelő, amott sűrű bokrok
Itt legelődnék a' Csikok egész nyáron gyors szarvas
módra futják a' karékat [ArÉ 149–50].

karé, karéj 1. kb. kanyarulat, kanyar; curbă, cotitură; Biegung. Hn. 1592 k.: Jstwan kowaczynakis vala az nagy veolgy kareyan orotasa [UszT]. 1600: az diznowal a kareba iariunk [UszT 15/106 Bartha Marto(n), malo(m)falui. Zabad Zekely (25) vall.]. 1604: Az ó cýk vttiatul fogua ala a' Karén, szaldok szeghre | az lasz ka-reigh kj [Abásfva U]. 1623: Völgy Kareja(n) (sz) [Sszgy]. 1678: az Domb karen külliell (sz) [Datk NK] | vulgo Tolgyes oldala alat valo mező Bogát pataka karea (!) [Hévíz NK]. 1681: Lisznyo felé valo határban az Tot karén (sz) [Bikfva Hsz]. 1702: Szép mezőn valo határon Labor völgye karéján (sz) [Sszgy]. 1719: egy nyir erdő István karéján [Szováta MT]. 1728: A Felső horgas tó karáján (k) [Komolli Hsz]. 1757: Az Omlás karéján (sz). Az Omlás Karén (sz) [Csomortán Cs]. 1758: a Pálfi János Gödre karéján (k) [Selye MT]. 1771/1817: Pad Karéján (sz) [Kadicfva U]. 1781: A fel osztando Erdők ezek: ... Egett oldal háttya Medve verem karéig [Mogyorós MT]. 1782: A Csereháton Nagy völgy Keréjén (sz) [Szu]. 1801: A Sombor karéján [A.üvegcsúr Hsz]. 1805: Matska likb(an) (k) vicin(usa) kereken a Karé [Makfva MT]. 1828: a' Pad karéjo (!) nevű hejen (k) [Erdősztyörgy MT]. 1838: Nyálás (!) bértz karéja alatt Asztagos felől (e) [Kissolymos U]. 1858: A' Bükkben a' kerén (sz) [Mikóújfalu Hsz]. 1864: Kúsasszony karéja egy hegy orom kereken [Homoródalmás U; Pesty, Mg-Hnt LVII, 158b]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

2. ? Szn. 1765: az Karé^a Péter Cserinél az ut mellett (sz) [Köpec Hsz; EHA]. — ^aAz előbbi föld egyik szomszédjaként Karély Ferenczet említik. 1768: A Karély péter Cserén (sz) [uo.; EHA]. 1813: a Karé péter tserén (sz) [uo.; EHA]. 1837: a Karé péter tseréjén [uo.; EHA].

3. perem; margine; Rand, Saum. 1728: Egi ezüst tangjerocska, a kareja meg romlott [Besenyő Hsz; SVJk]. 1729: Gyontato pohar plehből valo arany füstos a kareja [Erősd Hsz; i.h.].

karéjú vmilyen peremű; cu un anumit fel de margine; mit irgendeinem Rand. 1728: Vagjon egy ezüst kehe-lyecske (!) aranyas karéju [Szacsva Hsz; SVJk]. 1729: Vagjon egy kehely ezusból valo aranyas kareju [Bodola Hsz; i.h.].

karélás rostálás; ciuruire, cernere; Sieben, Schwin-gen. 1807: El-tséplévn Gabonáját, visgállya-meg, a' mag között nintsen-é Bolond-buza? ha lészen, azt karé-lás által, mint a' Taklást tisztítsa-ki [Dés; DLt 73].

Magára az igei alapszóra nincsen adalékunk. A jel-re nézve l. CzF karél cimszavának értelmezését.

káreset károsítás, kártétel; págubire; Schädigung, Schadenzufügung. 1862: a' Táviridai drotokon és por-

tzellán csengetyűkön, a' tudatlanok és rosz akaratu népek által sok károsítások tétetvén ... fel szollittatnak a' T. Papok, hogy intsek a' népet, s világossítsák fel hogy hasonló kár esetektől ovakodjanak [Gyalu K; RAK 73 esp. kl].

káreset kárul esett; pierit, care trebuia sacrificat; Schaden erlitten. 1724: valamikor azon erdőb(en) kár eset marhák meg nyuzattatása iránt mindenkor ... mi Falustól fizettük megh [Gergelyfája AF; JHb XXVII/2].

karfa 1. fakorlát; balustradă; Holzgeländer/balustrade. 1574: Pal Ambrus eorizeo azt vallia hogy latta az gergy oda leot es kar fara keonykleot volt [Kv; TJK III/3. 394]. 1596: Attam en magam ket gerendat az Also karfanak f — d 80 ket kozorufat felseo karfanak f — d 76 [Kv; Szám. 6/XXIX. 64 Bachi Tamás sp kezével]. 1598: Az Torda wcsza kyss Aytoban eltorot wolt walamí kaarfaia [Kv; i.h. 7/XVIII. 126. Th. Massas sp kezével]. 1650: a Malomba le menőleg vagyon egy karfa [Gyéressztkirály TA; DE 5]. 1681: Vagyo(n) ... Groff ur(am) eő Ngá számára egi Udvar ház Kapu előtt levő Filegoria, földben ázott fa oszlopoko(n) áll, fellyül jo sindelyes; körül lévő kar fai deszkazatlanok [Hátszeg H; VhU 595. — ^aGr. Thökölyi Imre]. 1694: Ezen Filegoria(na)k három felől valo részei, karfasok és karfai deszkazatosak, deszkazati parkanjossak [Borberek AF; BFR néhai ifj. Bálpataki János lelt.].

2. lépcső- v. tornác-karfa/korlát; mină curentă, balustradă; Handgeländer/läufer. 1652: Ezen Harcsa fark bastya Padlásáról egy 13. lépcsős gradicson fel menvén, kinek két felől valo karfai ajtó melykeke gyalult fenyőo deszkaval béllett Filegoria [Görgény MT; Törzs]. 1681: az gradicz karfai nagyobb reszent deszkazatlanok [Bretttye H; VhU 588]. 1694: Megjen fel ennek az haznak parasztossan meg deszkaszatott Folyosojára egy tiz Lepesből allo romladozott fa Garadics, kinekis hasonló gyenge rosz Karfaia [Kővár Sz; JHb Inv.]. 1697: Tornác. Ez mind végig vagyo(n) az házak előtt; mellyis könyöklős Kar fajával együtt mind veghig partazatos deszkaval burított [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János lelt.]. 1699: ezen njari haz köböl valo ... Pitvarab(an) két felől léven fel járo jo Gradicsok karfaival es deszkazattyaival edgjütt [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.] | vagyon nyolcz cseri fa köteses oszlopokon allo foszocska karfa nélkül [Szentdemeter U; LLt]. — L. még UF II, 153, 593.

3. hidkorlát/karfa; balustradă de pod; Brückengeländer. 1594: Az karfaiait az palonak, le Rontottag (!) vala, vett(em) Mass karfatt hozaiia ... d 14 [Kv; Szám. 6/VIII. 118 Casp. Semel sp kezével]. 1597: Acz ferencz feoldosza (!) meg az palot az plebanoss Maioranal az kaarfaya Romlot wolt le ... f 0/12 [Kv; i.h. 7/XIV. 109 Th. Massas sp kezével]. 1656: az hid reghi rosz karfai ... bomlo felben vadnak [Fog.; UF II, 93]. 1846: fa hidhoz ... 11 hid padlok az oszlopok irányába, mellyekbe a karfa közép es kisebb oszlopoi tevődnek [Dés; DLt 858/1847].

4. kb. taligaoldal; pereji de cotigă; Karrenseite/leiter. 1581: Vottem egy gyekent Az Taligara p(ro) d. 16 Az Taligahoz Chynaltatta(m) harom Kar fat fzyet-tem d. 8 [Kv; Szám. 3/III. 7 Chyanady Thamas mb kezével].

? **karfa-kocsiláda** 1655: Egy öreg h kotsi lada . . . Egy rosz reghi fekw lada . . . Masfel singes Zaros karffa lada. Egy jo vasas karffa koczi lada jo Zaros [Kv; RDL I. 29].

? **karfa-láda** 1655: Masfel singes Zaros karffa lada. Egy jo vasas karffa koczi lada jo Zaros [Kv; RDL I. 29].

karfa-oszlop karfa-láb; balustru, stílp de balustradă; Geländersäule, Docke. 1838: Sukon, a' Szamos Vizére építendő ujj Pallohoz meg kívántatnak a' következő Fa Materialék 12 darab . karfa oszlopok . . 12 darab . karfa oszlop támaszok . 10 darab kar-
[SLt Vegyes perir. mérnöki rajzmelléklet].

karfaoszlop-támasz karfaláb-támaszték; proptea la balustru; Dockenstütze. 1838: Sukon, a' Szamos Vizére építendő ujj Pallohoz meg kívántatnak . . 12 darab . karfa oszlop támaszok [SLt Vegyes perir. mellékelt mér-
nöki rajz].

karfás (fa)korlátos; cu balustradă (de lemn); mit Holzgeländer. 1632: uagion egj ala iaro fa gradicz, karfas, sindelies az fele [Fog.; UF I, 138]. 1636: egy berenabol rott haz tornaczos karfas | az kis Tornaczbol uagyon mas ayto hely egy eöreg h Tornaczra, az Tornacznakis (:mely uduario Tornacz:) ket oldala karfas, dezakozt partazot es bellet [Siménfva U; JHb Inv.]. 1647: Az Veres bastyara fel menven; Vagion egj fel jaro reghi Gradicz karfás | Az Wár hidgya jo, mind ket felöl karfás [Marosillye H; VLT 55/5415]. 1679: Ezen Contignatio-
n haro(m) oldala veresse(n) festett orsos Karfas . . . Felső Contignatioja . . . külső folyosójának haro(m) oldala, zöldel veressel festet orsos kar fás [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt.]. 1680: nyul fel az kertben valo czifran epitet Filegoriara egy kar fas fa gradics, mellynek felső véginel vagyon az filegoria körül keskeny folyoso Ezen feljül meg irt Filegoria holyagosszon kar fászon vagyon Sindelyezve es czifrazva [A.porumbák F; ÁLt Inv. 9]. 1681: Vajda Hunyad Vára . . . Garadicz külső széle orsos kar fas mind végig | Dobolo Bástyá . . . A dobolo hely Talpfakra csinalt Kar fás az oldala deszkával borított [Vh; VhU 543, 564]. 1694: ezen az Var árkan altal vagion egy keskeny hitván reghi Karfas Hidacska, az közepin ennek erős Pallo va(gyo)n [Kővár Szt; JHb Inv.].

karfásan karfázottan, karfázva; cu balustradă; geländert. 1680: (A) Fillegoria holyagosszon kar fászon vagyon Sindelyezve es czifrazva [A.porumbák F; ÁLt Inv. 9]. 1681: Vajda Hunyad vára . . . Nap keletről valo . . . kő bastyaja az Palank(na)k Felső Contignatioja kar faso(n) van csinálva | Az folyoso fából kar faso(n), alol gerendason vagyon építve folyosónak külső oldala karfás, festett deszkával borított [Vh; VhU 502, 504, 531].

karfátlan fără balustradă; ohne Geländer, geländerlos. 1656: Ezen malom előtt valo tornaczra, hejazatt alat 12 lepczökből allo, karfatlan gradicz [Fog.; UF II, 158].

karfáz fakorlással/karfával lát el; a prevedea cu balustradă de lemn; mit Holzgeländer versehen. 1681: To-

nác, esztis most kezdetek karfázni [Brettye H; VhU 588].

karfázatú fakorlátú, karfájú; (prevázut) cu balustradă de lemn; mit Holzgeländer versehen. 1747: tölgyfa oszlopokon és Talpokon álló fenyő karfázatu Tornáztos épület [Borsa K; Told. 24].

karfázott fakorlással/karfával ellátott; prevázut cu balustradă de lemn; mit Holzgeländer versehen. 1636: az molnar haza ellenébe(n) egy olay üteő szin agasokra epituen, uydön uy karfázott keőrös keőrül | Ez uduarhaznak . . . Tornacza auagy eresze mind ueghigh karfázott es deszkázott, az harmad resze an(n)akis partázott [Siménfva U; JHb Inv.].

kárfizetés kártérítés; despăgubire; Schadenersatz, Entschädigung. 1757: ezert méltán mi sem Kár fizetessel sem tiltasok ellen valo tselekedetünkért Onussal nem tartazunk [Torockó; Bosla]. 1777: Midőn . . . a pásztor mellette^a lévő, a vad miatt kár lészen, fele kárfizetéssel tartozik [Zalán Hsz; RSzF 190. — ^aA csorda mellett]. 1832: a Pityókás Kert őrzése esmerjék kötelességeknek azon kertet őrizetek alá venni, őrizni, onnan minden marhát egy-egy garas hajtópénzért hajtásá bé kárfizetés mellett [Arkos Hsz; RSzF 155].

karhegedő 1758: Muzsikán is kaptam, de az karhegedümet mikor tanultam volna egy barátom ellopá és őszverontá, azután csak flautálni tanultam [RettE 80].

kárhozás kárhozat, elkárhozás; damnațiune; Verdammnis. 1672: Nagyságod . . . kegyelmes parancsolatját értem és annak engednem életem elfogyásával is kész vagyok; de lelkem kárhozását Nagyságod sem kívánja, tudom, én sem cselekedhetem [TML VI, 292 Teleki Mihály a fej-hez].

kárhozat elkárhozás; damnațiune; Verdammnis. 1619: Egy ember^a által jött bé az világra az halál, kárhozat, bűn, etc. s egy ember^b által jött bé az megszabadulás is [BTN² 229. — ^aA bibliai első ember, Ádám. ^bA Megváltó, Jézus Krisztus]. 1657: Dicsőség adassék Uram Tenéked ezért is, hogy a' Te rettenetes búsulásod között is megemlékezvén irgalmasságodról megmértékletted a' büntetést, mert mi ennél sokkal is nagyobbakat, sőt a' gyalázatos és véghetetlen kárhozatot érdemeljük vala, ha a' mi bűneink szerént cselekszel vala vélünk [Kemlr. 332]. 1710 k.: nem hoztam semmit is a magamé e világra, hanem csak a bünt, halált és kárhozatot, mezítelen ismét kimegyek [BIm. 1015]. — L. még BIm. 1012–3, 1037–8; BÖn. 426, 440–1, 468, 482–3, 507–8; TML IV, 485, VIII, 35.

Szk: örök ~. 1710 k.: meg kell állanom a te ítélőszéked előtt, mivel állok meg? a magaméval? az irtóztató, örök kárhozat sententia hallására [BIm. 1013]. 1806: Én esküszöm az egy igaz Istenre és az ő Szent Evangéliomára, aki Atya, fiu, Szent Lélek, hogy engemet úgy segeljen, úgy adja ezen a világon való szerencsém, más világon pedig tegye örök kárhozatra a lelkemet, valami csoda igazán én esküszöm, hogy Kari Ferenc huszár őkegyelme lopta el az én pénzem [Szárhegy Cs; RSzF

263] * *vkinek lelke ~jában jár vmi.* 1620: Ferdinandus soha az hatalmas császárral igaz frigyét-békességet nem köt Németország képiben, mert az őneki lelke kárhozatjába járna [BTN² 388].

kárhozatos 1. elkárhozást/kárhozatot hozó/okozó; care duce la pierzanie; verdammlich. 1658: az uradnak is nem tartozol kárhozatos dologban szolgálni [TML I, 167 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. 1677: nem-is szereti felebarátyát a' lopo, sőt inkább rontya; másokat-is maga mentségének alkalmatosságával kárhozatos hamis hitekre viszen [AC 123]. — L. még AC 13; SKr 435.

2. kárhozatra méltó/való; a fi condemnat, reprobabil; verdammungswürdig. 1657: proponálta magában, hogy haddal menjen római császár birodalmán által svecus mellé, melyet értvén lők nagy tribulatióban, mert eltitkolnom uramtól kötelességem ellen kárhozatos volna [KemÖn. 158]. 1818: fajtalan és kárhozatos életű Kotsi János Ur [M. fráta K; KLev.]. — L. még TML IV, 442.

3. kb. átkozott/átkozottul rossz; foarte rău; verflucht schlecht. 1801: az Némái fogadotol fogva egész az ki kapo Hegyig, oly kárhozatos Ut vagyon [Dés; DLt].

Szk: ~ *hírbe egyeledik.* 1669: Magam részéről adta volna Isten, hogy ma holtam volna meg, sem mint ily gyalázatos és kárhozatos hírbe egyeletünk volna [TML IV, 430 Bánffy Zsigmond Teleki Mihályhoz].

kárhozik elkárhozik; a fi damnat, a fi osíndit la iad; verdammt werden. 1710 k.: Ezen ősszel hala meg az én szép, jó feleségem Halála előtt negyednapval délután néki háborodék ... sikoltani kezdte: Jaj, jaj, bizony elkárhoztam. Meg-meg imádkozott, s monda: Nem kárhoztam. Ismét: Jaj, bizony elkárhoztam. Meg imádkozott, s monda: Nem kárhoztam [BÖn. 744].

kárhozott 1. elkárhozott; damnat; verdammt. 1710 k.: Vedd fel már keresztvén lélek, az üdvözült léleknek ezt az örökkévaló boldogságát, annak azon mértékben és módokkal való ellenkezője a kárhozott léleknek az ő szomorúsága [BÖn. 466]. — L. még i.h. 475.

2. kb. átkozott; blestemat; verflucht/wünscht. 1742: karhozott léleknek pronuncialt, szememben is pökvén [Martonfva Hsz; HSzJP].

kárhoztat 1. okol vkit (vmiért); a învinui pe cineva (pentru ceva); jm etw. zur Schuld legen. 1652: Mikor az Fekete Matthias unokaja halalos Agyba(n) fekűt cumminecaturaua az Birot karhoztattak, hogy az eő Verése miat kel meghalni [Balotafva Szt; Ks 90]. 1724: Ersok nevű Szol(á)ljátis tudom meg kebelesedni, mértis a Kotsist kárhoztatták [M.királyfva KK; BK. Fodor Peter (66) manumissionalis szaga vall.].

2. vádol vkit vmivel; a acuza pe cineva de ceva; jm beschuldigen. 1583: Orsolia Kendi Ianos zolgaloia valia Monda Vram, Az Isten vg segillie(n) hogy en sem ismerem, es Im latode miwel karhoztatnak [Kv; TJK IV/1. 146]. 1633: hogi Varga Miklosne el akaria vala az vrat hadni, akkor hallottam hogi azzal karhoztatta az vrat Bölöni Miklost, hogi az eő Vra az aztalra teolteott volt penzt kj, es ot törsoi volt [MvLt 290. 138b/2].

3. megró: a dojeni/mustra; tadeln. 1636: Oh menyí bajom volt az kotáknak igazgattassokkal, kevés próbát

hozta az mellyben egy néhány hiba nem lött volna, s-meg mászor kellett metszetnem; Ez késlelte egygyik az munkát meg, noha el hittem hogy még-is ne(m) mindennűt az kotálás ugy az mint némelyek szeretnék, az mellyért engemet senki ne kárhoztasson [ÖGr Aj.]. 1689: az én földemre hire(m) nélkül építettett Malmot el hanyattam, azért talám enghem kgltekis ne(m) fog karhoztatni [Szökefva KK; Szád. Sárosi János lev.]. — L. még BÖn. 540; KemIr. 333.

4. kb. átkoz; a blestema; jm verdammen/fluchen | szidalmaz; a injura; beschimpfen, schmähen. 1657: De mégis mivel nem mindeneknek^a eshetett kedvek szerént, ahhoz képest Bethlen Gábornak aziránt való cselekedetit is sokan kárhoztatják: nem is voltak vétek nélkül némely ő dolgai is [KemÖn. 33. — ^aAz ország rendei]. 1662: Árulók vagynak közöttünk, elárultak, elárultak bennünket! — sürün kezdék kiáltani, s nevezet szerint a főrendeket kárhoztatván [SKr 173–4]. — L. még FogE 83, 87; KemIr. 320; SKr 381.

5. kárhozatra juttat; a lăsa să cadă anatema; der Verdammnis anheimfallen lassen. 1612/1613: Nagi Orsolianak itt zasz Somboron^a lőn giermeke, kerdeztük hogy kivel czinaltotta ... azt mondotta, hogi senki lelket se imezzel se amazzal ne karhoztassa, mert Czereny Gaspar czinalta ezt a' giermeket [KJ. — ^aSzD]. 1840: jobb volna Ferenczi Urnakis adosságai le-fizetésén törni a' fejét ne-gyanakodjék oknélkült — ne — kárhoztassa — Leleki esmérétét [Dés; DLt 277 Balogh László foly.].

kárhoztatandó megrovandó; de condemnat, condemnabil; zu lästern. 1661: Bizonyosan adaték értésünkre, hogy Kegyelmetek a jelen való hónap második napjára rendelte volna Kisselyken való gyülekezetit, hogy ott az hazának megmaradásáról tanácskoznék és végezne. Mely szándék csak lenne rendesen és annak módja és szokása szerint, magában nem volna kárhoztatandó, de ha az szép szóknak és jó végnek színe alatt más fekszik jól meglássa, mit cselekszik [KemIr. 348 Kemény János fej. kiáltványa az erdélyi rendekhez].

kárhoztatás vádoltatás; învinovăţire, învinuire, acuza; Anschuldigung/klage. 1678: Kétség kívül kell hinnen, némelyeknek ... mind csúfos dolognak, mind az én ítültetésemre és kárhoztatásomra elégséges oknak látassék mostani szándékom és igyekezetem [TML VIII, 162 Teleki Mihály az ország rendeihez].

kárhoztathat 1. megróhat; a putea condamna; rügen/tadeln können. 1657: az jövendő mondót senki nem kárhoztathatja, ha jót, ha gonoszt mond is [TML I, 63 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1672: Ha ki conscientiose szólott az dologhoz, nem kárhoztathatom [TML VI, 399 Béli Pál ua-hoz].

2. vádolhat; a putea acuza; beschuldigen können. 1665: senki ... azért méltán senkit is nem kárhoztathat [TML III, 370 Teleki Mihály Boldvai Mártonhoz]. 1678: Ha keresztvénül gondolkozik a dolog felől, nem kárhoztathat [TML VIII, 2 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

kárhoztathatik kb. vádoltathatik; a putea fi acuzat; beschuldigt werden können. 1558: Jēwe En hozzam Kendy Anthaľ Iobagya Seres Myhaľ. ki mongya egh

fyath o kneel fogwa lenny es walamy wetekert tartathny deh az wetek Nem oly volna melylyerth wezedelmenek kellene k  wethkeznyn, mert perewsse sem volna ke-reom k det, hogy Ah kinek perewsse Nynch az nem karhoztathatik Annrya [Kv; BesztLt 20 Fr. de Kend a besz-i b  r  hoz]. 1677: Kegyelmed ügye lévén a mi ügyünk, mint szintén miénk, ne k  rhoztathass  k senkitől Kegyelmed [TML VII, 543 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

k  rhoztatik kb. vádoltatik; a fi acuzat; beschuldigt werden. 1659: Az jó Haller   s Balog Máté uramék igaz hazaf  s  gokat b  r másképpen mutatn  k, m  lt  n lelkek ismeretek ellen való dologgal ne k  rhoztatn  nak [TML I, 437 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1679: ne k  rhoztassam azért is s velek se bestelenkedjem [TML VIII, 397 Vesselényi Pál ua-hoz].

kárhoztatott kb.   tkozott; blestemat; verflucht/wünscht. 1710 k.: a méltatlan kárhoztatott s meggyal  ztatott embert, ha az egész világ gyalázza is, de ha az    lelkiismerete ellenkez  t tud s mond: elég vigasztalás néki [B  n. 418].

karics  l fecseg, karattyol; a tr  nc  ni/flec  ri/turui; plappern, gackeln. 1847: A' kicsi fattyam megint helyre állott, vig, eleven, karits  l   szve v  za mindent, értelmesen [Kv; Pk 7 P  kei Krisztina lev.].

karigyertyatart   karos gyertyatartó; candelabru pen-tre lumin  ri; Armleuchter. 1846: Egy öntött üveg kari-gyertyatartó [D  s; Berz. 20].

karika I. 1. verig  , belciug, inel; Ring. 1560: Egy nagy Ezwst  s zablia keth karykaual mely az zyian wagon [JHb QQ Temeswary János reg.]. 1581: Az Nagy Temp-lomban hogy fel mennenek az gradychyon Chynaltat-tam ket Karykat az Keofalba [Kv; Szám. 3/IV 15-6]. 1590: Chynaltattam Az Monostor vtzay Cap  n az vono hydra egy karykat Chyapostol Peter kowachynak at-tam f. — d. 12 [Kv; i.h. 4/XX. 19 Hooz L  rinc sp kezével]. 1681: L  ch  z valo Uy vas káva, karik  stol Nro 3 [Vh; VhU 523]. 1692: Egy   morra valo verő nyel derek karikája [Szárhegy Cs; LLt]. 1747: Váltó ek  hez Való Kormány rajtok lévő k  t karikával s   h  m horgokkal [Borsa K; Told. 24]. 1779: Specificatio Arol a Munkarol a mit . Dolgosztom . K  t korik  s Marak Vassat xr 36 Es k  t foito korik  t meg forosztottam xr. 6 Fel vertem a' kerekekre 15. otska korikat [Szászváros H; BK. Kováts Mátyás kovács számlája]. 1819: a Sertések pedig J  rommal és orrakba valo karikákkal voltak [H; JF 36 Prot. 8].

Szk: ~ formába. 1811: H  tulja^a nem l  ts  s, nem-is áll h  m-f  son, Első lábat nem rak keresztül   gym  son, Hanem el  -vetvén karika formába Emeli a' forgó tson-tok' irányába [  r   158. — ^aGr. Bethlen János véleménye szerint a m  nesbe való szép l  nak] * **aranyos-  z  st** ~. 1668: Egy karmasin vont Arany Val Arany czipke-vel, es Arany Keskeny galonnal cifrazot, aranias   z  st karika rajta [Mk Kapi György ielt.]. * **belső** ~. 1625: Az Talygahoz . azon tengelhez b  s   karikait es az ket ta-nyer karikakat vyollan kellett Csinaltatno(m) [Kv; Szám. 16/XXXII. 13] * **  z  st-aranyos** ~. 1560: Zala-

gon wagon Machkasinenal egy ferfynek valo   z  st Aranias karyka [JHb QQ Temeswary János reg.] * **fog-lal  ** ~. 1687: Egy aranyas   z  st forgacs   vet, mellyben vagyon, negyven kilencz foglalo karika [Déva; Szer.] * **forgó** ~. 1661: Mind koccsok, mind lovászok csinálja-nak nyergeket, p  nyv  kat. V  tetek   n itt forgás kari-k  knak való vasat is [TML II, 66 Teleki Mihály feles  g  -hez, V  r Judithoz] * **kinyit  ** ~. 1772: (Az ablak) R  m  i H  rsf  bol k  t kissebb, és két nagyobb T  bl  kra vadnak k  l  mbesztette, k  t két kised vas sorkotsk  kkal, és Forditoj  val edgy  t, és ki nyito karikaival [BethKt Mi-kes conscr.] * **láncos** ~. 1673: ezen házban vagyon vas verő . az verő nyele f  b  l való mellyen k  t l  nczos ka-rika [C  ssz; CsVh 42] * **  nos** ~ 1810: 11 p  r   nos karika Rf 3 xr 42 210 ostorba valo Vas karika Rf 3 xr 10 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 14] * **pántos** ~. 1694: Ablak . abba(n) vas rostelyocska, onba(n) fog-lalt üveg Ablak rajta, Vas sarkos pantos Vono karikai fordito vasai meg vad(na)k [K  v  r Szt; JHb Inv.] * **szo-rit  ** ~. 1813: Pofa Vasak szoritto karikával együtt [HSzj gangos al.] * **  tk  z  ** ~. 1749: Czinaltattam Egj L  cz keopwt az Talygaba(n) Az el t  r  t k  pwb  l czinaltatta(m) 1 wtk  z   karikat [Kv; Szám. 26. VI. 464] * **vasas** ~. 1758: Lo rud hoza valo vasas karikával [HSzj l  -rud al.] * **vassarkos** ~ → **pántos** ~ * **von  ** ~ → **pántos** ~.

Sz. XIX. sz. m. f.:   ssed   ssed karikára T  gy pet  kot a has  ra^a [Asz; EMKt Egyes versek gyűjt. T  ncsz  . — ^aEz és a megelőző három sz   kihúzásával f  leje irva: Hogy hajók ki az uccára].

2. kaszakarika; br  t  r   de coas  ; Sensenring. 1694: Egy kasza karikaual és vas Peczkuel edgy  t aestm. den. 60 [Kilyén Hsz; BLt]. 1764: egj kasza karik  stol kolo-p  tsostol [HSzj kaszakalap  cs al.]. 1819: Más kasza ka-rik  j  val, nyel  vel és két   l   kolop  ts  val [i.h. kasza-karika al.].

3. 1879: Bolond sz  d  l  seim vannak. Néha   nkiv  letbe esem. Egy-egy lila szín karika képződik el  t-em, s repdes, mint egy pillangó [PLev. 38-9 Petelei Ist-v  n Jakab   d  nh  z].

4. gyűrű; inel; Ring. 1761: Egy Zam  ntoz h  l  l (!) f  ves Karika [Nsz; Ks 73/55 gr. Eszterházi Kata hagy.].

5. tekercs; sul, v  l  t  c; Rolle, Spule. 1668: Egy kari-kaban vetve het ret Arany Lancz [Mk Kapi György inv. 14]. 1797: Karik  kban kötött ki faragott abrants 200 [M.igen AF; DobLev. IV/777. 18]. 1826: Stacatur drot egy karikába [Szentdemeter U; Told. 41].

6. kerék; roat  ; Rad. 1747: Karikás   gyfa, mellynek-is lábai j  k, de egyik karikáját ler  gt  k (!) 1. Karikás   gyfa, mellynek kijáró karikája vagyon 1 [Borsa K; Told. 24]. — A jel-re nézve 1. **karik  s** 3. al. a szk-hoz csat-lakozó jegyzetet.

7. ablakszem/karika; ochi de geam rotund; Fenster-scheibchen/einfassung. 1745: nyilik a' Nagy Palotára egy . . . Ajtó, mellyen vannak onba foglalt k  t üveg ab-lakok k  t törött karikával [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1752: A Palotában . . . Három onba foglalt üveg T  ngy  r Karikás Ablakjai lévén azokban Három Kari-ka meg repedezett [Sz  szvessz  d NK; JHb XXIII/27]. 1783: Az üvegeket az ablakokra, az hány karika lészen onastol együtt annyi garas lészen   ra [Drassó AF; TSb 24]. 1795: K  t felé nyilo ablak az utza fel  l 5. karika hi-b  z a' felső résziben alol pedig Semmi üveg nintsen [D  -

va; Ks 108 Vegyes ir.]. 1802: ablak van ugyan vagva és meg is vagynak a rámai, de egy szál karikajak sincs [Kv; Pk 4]. 1824: A N. Nyugott felől valon^a, hibáz három üveg Tábla és egy karika [Erdőszengyel MT; TSB 43. — ^aAblakon].

8. venyigekarika; inel pentru curpen de vijă; Rebenring. 1735: Az Szőlőkben esett és esendő károk aestimatioja iránt tett ilyen determinatio . . . egyben ki tört szőlőnek az arra denar(orum) 12. Karikáját le tört szőlőnek az arra denar(orum) 6 [Torda; TJKt I. 83].

9. 1681: Ez idei Nyari Juh Sajt jó, karikával 34 [Vh; VhU 560].

◇ Hn. 1662: a Karika útján beindulának^a [SKr 661. — ^aA vitélő nép]. 1705: a harc a Karikában volt éppen i az Karikán a kurucok sáncot csinálván ott invadáltak őket [WIN I. 600, 604].

II. Jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; attributiv-artig gebraucht. 1. vhány karikányi; de citeva cercuri; von einigen Ringen. 1777: tétettünk két párnahajban két karika viaszat [A.detrehem TA; DobLev. III/503. 3b]. 1789: Egy karika fagyú, hány font? nem tudatik [EMLt]. 1804: Szilágy Szegről Nadudvari gyorgy uram az hat mása gelétt és kilentzven karika Fejér Földet el hozta [Zilah; ZFaz.].

2. ~ szarvú kerekaszarvú; cu coarne în formă de cerc; mit kreisförmigen Hörnern. 1620: neki hajjom az karika szarvu szőke únót is [HSzj ünd al.]. 1742: negyed füre meno Tehen 3. Egyik barna karika szarvu, harmadik szőke ugyan karika szarvu [Kisborszó SzD; TL 42].

3. ? vhány végnyi; de citeva valuri; von einigen Weben/Stücken. 1835: 1 korika Satirt Selyem 36 xr [Born. O. Ia].

4. ? abroncsos; cu bandaj/șină; mit Reifen. 1679: Közönséges, deszkas, Karika Kerekű, gyermek(ne)k valo kis szekerce no. 1 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 6].

Ha. 1758: korika [Csejd MT; VK]. 1768: karikakat [Martonos U; Pf].

karika-aranygyűrű arany-karikagyűrű; verighetä de aur; goldener Ehering. 1856: A harmadik karika aranygyűrűt . Vincze Ferencz ne Radnotfai Rozalianak hagyom [Kv; Végr.].

karika-bor ~ 1596: Varadrol hoztak karika borokat, zabo Boldisar vizen eggiet Tordaigh. 10 Eokreon f l d 25 | fizettem az korchioliasnak, hagi az karika borokat fel vontatta az zekerekre f — d 50 [Kv; Szám. 6/XXIX. 28, 70 Bachi Tamás sp kezével].

karikacsapás átv gyerekjáték, semmiség; bagatelă, fleac; Kinderspiel, Kleinigkeit. 1703: ugj látom édes Eőcsé(m) Ur(am) hogj kgd két ezer forintnak meg adását tsak karika tsapásnak tartja mostani üdöb(en) . . . holott ha szintén k(ne)k ados nem volnékis illye(n) szükség(en) ha volna miből bizonj kk succuralnek [Zabola Hsz; ApLt Mikes Mihály Apor Péterhez]. — A jel-re nézve l. TESz; A NySz 'facilitas; leichtigkeit' értelmezéssel él.

karikácska 1. ineluş; Ringlein. 1742: onba rakott vas Sarkotskákkal, vesszőtskékkal, es karikátskákkal [Pókafva AF; JHb XXV/58]. 1797: az ajto alat egy tojogalo fiok vas kis karikátskával [Kőrispatak U; Pf].

Szk: kivonó ~. 1669: (Az ablakon) ki vono karikacska hat [Krakkó AF; BfN dobozott anyag VI].

2. ? ablakkarikácska (ablakszemeret); ramă rotundă de ochi de geam; Fensterringel. 1676: Ezen házon most vagyon két ablak . onban foglalt üvegekkel csinálva kiknek vas sarkai, pantyai, forditoi, és karikaczkai megh vannak [Fog.; UF II, 721].

karikaforrasztó-fogó hámoszerszám; cleşte de lipit inel/verigă; Ring-Lötze. 1673: Az hámorhoz való eszközök ezek: Egy vas vagdalo fogó, egy kalán fogó, két sing fogó sparingostol, két forrasztó fogó, egy lapos fogó, két vas fogó egy karika forrasztó fogó [CsVh 44–5].

karikagyűrű jegygyűrű; verighetä; Ehering. 1704: Ma fogtak a kis karikagyűrűm csinálásához is [WIN I, 95]. 1731: Lattam Turi Ilona Asz(szonyna)k edgy arany karika gjűrűt [Ne; DobLev. I/142]. 1827: Karika gyűrű, melynek felső részin hoszatska négy szegelet találtaik [DLt 1156 nyomt. kl].

Szk: gránátos ~. 1801: Egy kis gránátos karika gyűrű l Mfr. 20 pénz [Kv; Ks] * *kettős* ~ 1651: Edgy kettős Karika Gyűrű edgy Gyemant benne s edgy Rubint [WassLt Wass Judit kel.].

karikahordó ? kerek hordó; un fel de butoi; Art Faß. 1582: Masas Allbertt wizen feiedelemnek eg karika Hordo Bortt Tordara hatt louon fizettem f l d 50 [Kv; Szám. 3/VIII. 9].

karikájú vmilyen (kerék)abroncsú; cu un anumit bandaj; mit irgendeinem Radreifen. 1818: Egy ujjadon ujj vasazatlan Fako Szekér, három go szoritto karikájú heverő kerékkel [Kv; Born. IV. 41].

karikakapocs kerek kapocs; copcă rotundă; runde Heftel. 1625: egy arany szín dupla tafota Zoknya mellyen ezüst karika kapczioik vadnak [Kv; RDL I. 126]. 1673: egi ezüst karika kapots [WassLt Borsai István hagy.]. 1682/1687: attam Tizen Nioicz feier ezüst karika kapcsokat, meliben adminus uolt egi Taller [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.].

karikalábú löcslábú; cu picioare crăcănate; krumm/säbelbeinig. 1797: Schmeltz György . . . karika lábú, rongyos fekete bőr német nadrágba [DLt nyomt. kl]. 1805: Lőrintz Makavé . . . karika Lábú [DLt ua.]. 1831: Kusu Muntyán vékony karika lábú [DLt 100 ua.].

? **karikapalack** 1647: negy karika palaczk [M.királyfva KK; BK 48. 16].

karikás I. *mn* 1. (prevázut) cu verigă/belciug/inel; mit einem Ring (versehen). 1681: Ugyanezen bolt ajtaja előtt vagyon egy eőreg vas kimerő és bé mérő mása, kompanaival és hozzá való köteleivel edgyütt. Ennek vagyon karikás táblája, ehhez való vas rud vasával edgyben [CsVh 93–4]. 1685 e.: Tár szekerhez valo fehecz (!)^a tartos es karikas uj lajtorjak Nro 2 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 17. — ^aErtsd: felhérc]. 1753: Két vas abrantsos karikás szőlő hordo botok [Mezőzáh TA; Told. 18]. 1781: Ferencz Urfi ő Nga kotsijára a' hátolso

tengelyre . két makos marok vasat xr. 30. . . ismét oda két Karikás-is xr. 30 [Szászváros; BK]. — L. még UF II, 314, 539.

Szk: ~ *derékszeg*. 1665: Algjukhoz valo karikas derék szegh no. 53 [Fog.; UF II, 314] * ~ *kapocs* kerek kapocs. 1627: Vagion Egi új veres Czimazin szoknia . Tiz bokor Arantias karikas kapoczi raita [Kv; RDL I. 96b]. 1634: egy ezust kapocziot eleo von, az mely karikas kapoczy vala [Mv; MvLt 291. 8b] * ~ *marokvas*. 1591: vettem Szamot Gaal kowachyol . Chynalt, kett karikas Marok wossat [Kv; Szám. 5/I. 10–1]. 1779: Specificatio Arol a Munkarol a mit Ngs Groff Bethlen Gergelj Urnak Dolgosztom . Két korikás Marak Vassat is a magam Vassambol xr 36^a [Szászváros; BK. Kovács Mátyás kovács számlája. — ^aFolyt. a fels.] * ~ *orsó*. 1728: Az Udvarház Kamarajaban apro karikas orsok nro 13. öreg karikatlan nro 8 [Aranykút K; Ks 55. 73 gr. Petki Dávid inv.].

2. ? fogantyús; (prevázut) cu toartă; mit einem Griff (versehen). 1656: Az egyik ablakban vagion 3 labon allo fadgyu olvaszto nieles karikas eoregh serpenjeő [Fog.; UF II, 106]. 1711: 1 Karikas réz medencze 4 /20 | 1 Öreg karikás Serpenyő fa(cit) 2 /40 [ApLt Apor Péter inv.].

3. kerek (kerekén gördülő); (prevázut) cu roți/rotițe; mit Rädern (versehen). 1791: Egy Karikás ezek közül edgyik alá bé járo Ágyatska [Déva; Ks 108 Vegyes ir. Grik Mihucz hagy.]. 1808: két festett ágy egy karikás betsü árrok 4 Hflor [HSzj festett-ágy al.].

Szk: ~ *ágy*. 1795: Három nagyobb 's egy kis karikás ágy viseltesek, és egy más nagyobbatska [Mv; MvLev. Szabó Mózes hagy. 5]. 1797: Egy magos ágy tok, mely alá karikás ágy szokot bé jární, és most a Szakács <al-szi>k rajta [Szu; UszLt XII. 87]. 1828: Egy Kaszten forma ágy alolrol jár ki egy kis karikás ágy [Szentdemeter U; Told. 39]. 1870 k./1914: egy „kamarának”, szobának teljes lakossága állott 5–6 nagy és 2–3 karikás ágyban háló és három publica mensán s ládákön alvó ifjuságból . A többi ágyak két oldalt a fal mentén sorakoztak, alattuk a karikásokkal, hol, a mennyi betért [MvÉrt. 15 habitatio al.] * ~ *ágyfa*. 1747: Karikás ágyfa, mellynekis lábai jók, de egyik karikáját lerágták (!) 1. Karikás ágyfa, mellynek kijáró karikája vagyon 1. Kőzünséges ágyfa 1 [Borsa K; Told. 24]. 1787: Egy Karikás ágyfa Dr. 36 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 4]. 1846: adjon . két egy forma Divánt melybe jár két karikás ágyfa is [Kv; Végr.] * ~ *nyoszolya*. 1651: csinaltam egy karikas niuzolyat [Kv; ACJk 74n]. 1671: Csinaltam . egy karikas niuzoliat d 80 egy fenek dezkatiss attam bele [Kv; i.h. 54a] * *kivonó* ~ *ágy*. 1799: Kivono karikas ágy a Legenyek szurkos Fekete vászonnal, és rásával borított [Szu; UszLt XII. 87].

Az erdélyi ref. kollégiumok bennlakásában Kv-t, Mv-t, Szászvároson, de valószínűleg másutt is a lakosokban alvó céljára egy olyan (vas)ágyfajta alkalmaztak, amely egy emeletes ágyrészből és alája kerekeken/karikákon betölthető, ill. alóla kihúzható alsó ágyból állott. A két ágyrész között, az emeletes ágyrészhez két fiók volt foglalva, az emeletes ágy, ill. a karikás ágy használatának holmija számára. Az emeletes ágyban a felső, V–VIII. osztályos, a kihúzott karikás/kerekas ágyban az alsó osztályos diákok, a főkák aludtak. A fennebb, a 3. jel. al. közölt 1791-i, a szk-ok közül a ~ *ágy*, ill. *kivonó* ~ *ágy* al. beiktatott 1797, 1799, 1828, 1870 k. évből való adalékok kétségtelenül ilyenféle ágyfajta utalnak, és így a többi adalék is ide vonható. Kijegyzéseinkből (l. fennebb) úgy látszik, az erdélyi régiségben lehettek divány és ilyenféle nyoszolya alá betölthető alvóhelyek is.

4. ~ *láb* kb. kerekas láb; trepiéd cu rotile; Fuß/Gestell mit Rädern (versehen). 1740: Egetbor-főző üst alá való karikás láb [Hermány U; ApLt Apor Péterné inv.].

5. ~ *ostor* hosszú csapóju, cifra szijostor; bici de gonaci; Hetzpeitsche. 1697: Karikas ló hajto ostort /12 [Dés; Jk]. 1737: Jártott szijuból való karikás ostor [Melegföldvár SzD; CU Petrichevich-Horváth Boldizsár Conscr.]. XVIII. sz. köz.: egy jo rojtos és karikás béresnek való ostor 24 den [HSzj béres-ostor al.].

A M.Pászti 221 ezt az ostorfajtát így értelmezi: Karikas — általánosan — a pásztorok hosszú, fonott, forgó-karikán járó ostora, az melynél az ostorfeje és telek közt karikásor van beiktatva. Részletes leírását és képét l. a NrLex-ban. Az itt közölt adalékokból láthatni, hogy ez az ostorfajta az erdélyi régiségben a béres és a kocsisok állattartó eszköze is lehetett.

6. ablakkarikás/szemes; cu ochiuri de geam rotunde; mit runden Fensterscheibchen (versehen). 1656: Ezen haznak Vagyon 3 eoregh ablaka mindieneknek vas sarkon panthon forgo tokos üvegh ablakaj vas veszősök, forditosak, karikasok, az egyik üvegh tabla ablak negjed resz üvegh ablak nélkül . az többi penigh 11 üvegh tanjer hejaval | jvegh ablakhoz valo ramaczkak nro. 6. Vas veszős karikas sarkos mindienik [Fog.; UF II, 119, 162]. 1692: vas sarkakos (!) karikás fordittos ablak [Görgényszimre MT; JHb Inv.]. 1793: Az Ablakokat még a Hutáb(a) el nem küldhettük és hogy az karikás ablakokat is meg foldozhassuk vagy 20. karikát is hozatak [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1803: egy küsdend onban foglaltatott karikas üveg Ablakotska [Dicsősztmárton; UnVjk 139]. 1807: edgy Sütő Ház egy két felé nyilo onozott karikas Üveg Ablakkal [Szentmargita SzD; Ks 76. 56 Conscr. 6]. — L. még UF II, 172. 7. ? 1791: Kereketlen karikas ágyu [Nagyercse MT; Told. 36].

A kijegyzés valamelyes valószínűséggel az olyan egy- v. kétfogantyús/karikás ágyúcsővekre vonatkozhatik, amilyeneket a RMFegyv. 162 l. 50., a 163. l. 52., a 167. l. 59–60. és a 176. l. 70. képen láthatni.

8. 1573: Borbara veres gergne Azt vallia hogi Ecckert Ianos Nagi vas Mozar teoret veot volna . . . Eo meg kerdy ha karikas az vege [Kv; TJK III/3. 140].

II. *fn* kerekas ágy; pat cu rotile; Räderbett. 1870 k./1914: (A diákszobában az) ágyak két oldalt a fal mentén sorakoztak, alattuk a karikásokkal, hol, a mennyi betért [MvÉrt. 15 habitatio al.; A teljesebb szöveg előbb l. 3. ~ *ágy szk* al.]. — L. ott a jegyzetet.

karikasátor kerek sátor; cort circular; Rundzelt. 1681: Egy viseltes karika sátor n. 1 [Utl]. 1682: Daniel Mihaly Vr(am) adta viseltes Karika sátorot Donáth Vr(am) kezéből Teleki ur(am) adatta a Bójárok(na)k [Utl].

karikatábla üveg-ablakkarika; sticlă (de ochi) de geam rotund; rundes Fensterscheibchen. 1832: Ablakja ~ 3 kétfelé nyíló, — az Istálló felől való két figelű, 8 ónba foglalt Táblákkal — az also két két figelek onba foglalt karika Táblákkal [Sáromberke MT; Tsb 26. — ^aA haznak].

karikátlan 1. karika nélküli; fără inel/verigă; ohne Ring/Scheibchen. 1728: Az udvarház Kamarajaban . . . apro karikas orsok nro 13. öreg karikatlan nro 8 [Aranykút K; Ks 55. 73 gr. Petki Dávid inv.].

Szk: ~ *derékszeg*. 1665: Algjukhoz valo karikas derék szegh no. 53. Item karikatlan derék szegh no. 38

[Fog.; UF II, 314]. 1673: Középső czejtház . . Agiukhoz való karikas derek szegek, melljek közzül az egyiknek nintsen karikája nro 44. Karikátlan derek szegek nro. 41 [uo.; i.h. 538–9].

2. abroncs nélküli; fārā šinā/bandaj; ohne Reifen. 1589: Harom hitwa(n) O kerek karikatla(n) [Kv; KvLt Vegyes I/2. 41].

karikatúrás kb. torzképes; cu mască caricaturală; mit Fratzenbild. 1823–1830: nem kell azt képzelni, hogy a Személyek valami tsuda állatoknak, ijesztő Vázoknak, rongyosoknak, matsukásoknak öltöztek volna . . Ab-rázottakat is korommai. 's egyébbel be nem mázolták; sem nagy orru vagy más karrikatúrás Ábrázatot mutató Áll-ortzával (: lárvával :) be nem borították [FogEK 424].

karikázás bucskázás; rostogolire; Überschlag. 1846: Déváról Laposnyakra^a haza ment egy ket lovu batárdba . .; egy lejtőn a' batár kereke nem köttetvén meg, a' lovakra nyomult, ezek megijedtek, és elragadták a' hinto fel, és háromszori karikázással a' Marosba fordult [Kv; Pk 7. — ⁴H].

karikázott szőlőtőke venyigéjét karikába kötteti; a pune să ineleze viță de vie; Reben ringweise binden lassen. 1857: (A szőlőben) nem idegenekkel karikázottak — és én pénzes Emberekkel nem is karikázottak [Nagylak AF; DobLev. V/1409 Bartok Ferenc Dobolyi Bálinthoz].

karikós szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ ágy kerekés ágy; pat cu rotile; Räderbett. 1788: Egy magoss labu karikós ágy . . Egy kitsin karikós ágy [Mv; TSb 47]. — Az értelmezésre nézve l. a *karikás* I. 3. szk-aihoz csatlakozó jegyzetet.

karima I. perem; margine; Rand. 1595. foldoztattam az Varos 4 ohn Taalat Sixtúsnal, miért hogy az karima-iok mint (!) fel zakadot vala . . d 28 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 139 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1736: rendszertén az süveg alsó karimáján, az sinórnak helye volt az az kitől kitölt ezüstből, selyemből volt, némelyeknek csak tiszta selyemből [MetTr 348]. 1823–1830: A leányok régen pártát viseltek . . a kisasszonyoké négyujnyi széles volt, alsó karimája szélesebb, mint a felső ! Amig háromszögű felakasztott karimájú kalapot viseltek, addig az horgas fésűt a kalap karimájához bedugták [FogE 67, 108]. 1827: Ezüst kapocs, mellynek karimája négy ezüst götsötskével ki-van tzfírvázva [Kv; DLT 1156].

2. szél; margine; Rand, Saum. 1811: (Az erdőnek) elérvén alsó karimáját, Ottan szemlélhethet Ánglus Kert' formáját [ÁrE 6].

karima-írás kb. körirat; inscriptie marginală; Rand-schrift. 1834: Egy fejrő ónból készült, 's minden karima-írás — nélkül lévő huszasnak, melyen az 1828-ik esztendei szám, és a' pénzverőház E. betűje van [Dés; DLT].

karimájú vmilyen peremű; cu un anumit bor; mit irgendeinem Rand versehen. 1703: az ki penig az kalapot veszi, nagyotska karimajut vegyen [Ks 96 Kornis István

feleségéhez]. 1819: egy keskeny karimájú nagy files tepsi [Kv; Pk 3]. 1829: Árkosi István viselt nagy karimájú fekete kalapot [DLT 981 nyomt. kl]. 1836: Marusan Juonnak . . Elszökésekor volt öltözője: kerek tetejű, széles karimájú kalap^a [DLT 505. — ⁴Köv. a részl.]. 1838: Dima Dani szökött el Debreczeni kupeczes kis karimájú kalapban [DLT 1165 nyomt. kl].

karimás I. vmilyen kerületű; cu un anumit perimetru; von irgendeinem Umfang. 1750: mutatá(na)k Nagj jo Karimás ősz buza Asztagokat az Első contineal Gelines 250 . . Annak utánna mutatá(na)k egj Párkányos Tavasz buza ugyan Majorság Asztagot, mellyis koránt sints olyan magos és vastag mint az ősz buza Asztagok [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 2–3].

2. cu bor; krempig. 1785 k.: Papot kérnék . . De hogy a pap csak otthon kuttogna, Nem kell nekem karimás kalapja [EM XX, 500 Balás kódex. — A vén leány panasza].

karimátlan ? perem nélküli; fārā margine (lucrată); randlos. 1622: Két cifras tormanak ualo talocczak: Egj karimatlan taloczka [Kv; RDL I. 119].

karimáztatik '. 1662: kedvek telhetik . . még az haza fiaí közül is, kik a véghelyeket csak mint sodorokot a szalonnan, annyira hajtának, mellyek ha lemetsetnének is, a szalonna ugyan egész szalonna lehetne és maradhatna afelől. És ime! ó, bizonyára igen le is metéltetének a sodorok. De ó vajha csak már is a szalonna is nagyon hozzá ne karimáztatott, szeldeltetett volna! Adná bár Isten, ezután is utána ne szeldeltetnék, karimáztatnék jobban-jobban! [SKr 628].

karimírozás ? szegélyezés; titură; Besetzung, Bordierung. 1758: Egy Tarka Tafata Szoknya, az allyán karimírozással tsinált [Nsz; TSb 21].

karinca I. katinca

karinga szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ t nyargal körbe/keringve nyargal; a galopa de jur imprejur; herumrennen/galoppieren. 1839: látám hogy az a' lovas ember a' Lakodalmas ház előtt való pusztán karingát nyargala [Kézdísztlélek Hsz; HSzJP Mart. Miklos (50) jb vall.].

A jel-re l. MTsz: *karingat* 'keringet, körbe forgat', *karingó* I. 'körbeforgó', 2. 'körforgattyú'

kariol taligakocsi (könnyű kétkerekű kocsi); cariolă; Karriole. 1823–1830: Göttingából . . eljövén velem egy . . Lengyel József nevű jóbarátom is, Mündenig mentünk kariolon, kétkerekű leccian egy lóval . . Lengyel harmadnap visszament a kariollal s lóval Göttingába. A kariol kétkerekű kocsi, féderen jár, egy ló két rúd közé vagon fogva, az hasa alatt a két rúdhöz szíjval erősen odakötve, úgyhogy ha a kariol felfordul, mely könnyen megesik, a ló is vele felfordul, s fel nem állhat addig, míg az hámból fel nem oldoztatik [FogE 250–1]. — A jel-re l. a n. *Karriol(e)* 'ua'.

kariol karicsál, locsog-fecseg; a trāncāni/flecāri-turui; plappern, quatschen. 1671: egy nehanyszor admo-

nealtam az faluban ne karitollyon imit amot, ha Schola mester [Páké Hsz; HSzjp].

karkai l. karkói, krakkói l.

karkatura l. (szekér)teher, rakomány, *táj rég tere(h)*, terü; incărcătură; Last, Fracht. 1740: adtam . negi köből Zabot az zabnak vekáját adatom három Sustákon az szenának karkaturajaert . kettőt kivának [Kercsesora F; TKI Mohai Mózes gr. Teleki Ádámhoz].

2. Jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; attributiv gebraucht: vhány (szekér)tehernyi, terünyi; de citeva incărcături; von einigen Wagenlasten/ladungen. 1740: adtam . eddig az ideig egy karkatura szenát és negi köből Zabot [uo.; TKI ua.] | Szebenben küldöttem ket karkatura Szenát fát^a [A.árpás F; TKI ua. — "Folyt. a fels.].

kárkeresés kb. kárnyomozás; cercetare în legătură cu o pagubă suferită; Schadenfahndung. 1573: Ez el mult napogba bocsatam wolt ket Jobagyomat walamy kar wtan, zabad lewel wolt nallok Az Egyket megh fogtak . . . El hwgye kegtek bizonyal hogy Jgaz Jarasba woltak Jnkab Azt zolgaltam volna meg kegteknek hogy kegtek lőt volna segychyel nekyk Az kar keresibe [Szászfülpös^a; BesztLt 3604. — "Később Kisfülpös K].

Valószínűleg ellopott v. eltévelyedett állat keresésére, ill. az utána való nyomozásra vonatkozó szöveg.

kárkikereső kb. kárbecsülő; care evaluează daunele/pagubele; Schaden abschätzend. 1785: senki a meg lett károkra (: a szegény károsokon kívül :) nem hajt . . . mondják hogy kár ki kereso s betsulló com(m)issáriusok jonek . . . azok(na)k betsűjeket ki hiszi meg? [Szászváros H; BK. Bara Ferenc lev.].

karkói a Karkó/Boroskrakkó (AF) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Boroskrakkó/Cricău; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Karkó/Boroskrakkó: (boros)krakkói; din Krakkó/Cricău; (Boros)Krakkóer. 1664: ha az karkoi sajtokban kihozatna Kegyelmed, akarnám [TML III, 4 Vér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. 1677: Kegles Vrunck eo Naga Karkai Jozságában bé szűrt . . . uy Borokrol való Generalis Extractus . Karkai Majorság hosszu szölo Bora. Karkai Majorság Körtvélyes Bora [Utl]. 1767: Az Karkai Kezesek Dupapeátrán ki nek menyí kalás pénzét adtak? [Zaránd m.; TKhf vk]. — Vö. a *krakkói* címszóval.

Szn. 1578: Karkay Kouacz Calman eskwth polgar [KemLev.]. 1594: Karkai Martton Deak [Kv; Szám. 6/III. 12].

karkötő karperec; brăjară; Armspange/reif. 1749: egy Szivárván szín tarka pántlika kar kötő [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116]. 1759: Egy pár ezüstös kar kötő . . . Egy pár fekete ezüstös kar kötő | Egy pár Tzitrom szín aranyos kar kötő [Alvinc AF; Berz. 20]. 1761: egy szivárványos karkötő s kereszt pántlika [Koronka MT; Told. 8 Fritsi Klára lelt.]. 1776: Egy veres Aranyos kar kötő, hozzá való kereszt pántlikával [M.köblös K; RLt Sombori Klára és Sándor lelt.]. 1788: Háram rendbeli színes

sejmekkel való ezüstös gazdag Tradur pántlikából készített kar kötő | Egy pár kar kötő fél gyászós szivárványos pántlika, és kereszt pántlika hozzá | Egy pár Bakatsin fekete kar kötő, Tászlí, és hozzá való Palatinli (!) [Mv; TSb 47]. 1804: egy gyöngy szín atlacz Magyar Szoknya mely ki van varva, színes selymekkel egy pár inguj, és kar kötőnek való ezüst kötés [Koronka MT; Told. 19 gr. Toldalagi Anna menyasszonyi kel.].

karkötő-pántlika banderolă, brasardă; Armbinde. 1743: Czitrom szín kar kötő ezüstös pántlika . . . Ugyanegy ezüstös kereszt Pántlika [Koronka MT; Told. 8]. 1746: Két darab fekete karkötő pántlika [Vargyas U; DanielAd 256]. 1773: Zöld aranyos karkötő pántlika, kereszt pántlikástól együtt a' kereszt pántlikán vagyon egy arany gyöngyös boglar, a' karkötőkön pedig egy egy rubintos arany boglár [RLt].

kárkövetelés kárpótlás-követelés; pretenție de despăgubire; Entschädigungsforderung. 1868: Méltóságos Rettegi Imbre Ur fel szolítása következtében a nagy rétbén . . . a métán keresztül kárkövetelés egyszersmind birtok háborítás métázás ki egyenesítés következtében meg is jegyesztetet az öregek igaz hitek szerént meg is csóváltott és a tet kár megis betseltetett [Nagyesküllő K; RLt O. 2 Sztojka János „előjáró” kezdetleges írással].

karlangó szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktionen: ~jában/(já)ul jártat ~? 1826: Barta Imre egy lovát karlangójául jártatván | Székely Ferentz borját karlangoul jártatván | Solyom András Sertésseit karlangójában jártatván [Lukafva MT; CsS] | Tibáld Mihály Ur a Tilság után lovait karlangoul jártatta [Szentgerice MT; CsS] * ~ul jártatás. 1826: Id. Székely Márton egy marhája karlangoul jártatássert [Lukafva MT; CsS]. — Vö. a *kallangó* címszóval és CzF *kalang* címszavával.

kárlátás kármegállapítás; evaluarea pagubei; Schadenerhebung. 1744: Mitsoda Gabonája dissipaltattott azonon Nyomásba lévő földön . . . Annak kár látásától ki fogta el a' birákat? [Dob.; WassLt vk]. 1752: ki és kit impediáltak ottan az kár látásban [Nagylak AF; DobLev. I/251].

kárlátó l. mn kárbecslő; care evaluează daunele/pagubele; Schaden abschätzend. 1752: Hát ki és kit impediált ottan az kár látásban és mitsoda helyt állot a kárlátó biro vagy eskütt [Nagylak AF; DobLev. I/251].

II. fn kárbecslő személy; persoană care evaluează daunele/pagubele; Schadenabschätzer. 1639: immar akkor megh eset volt az kar latok hoga fel bontottak az szekeret ugi vettek ki az poztot [Mv; MvLt 231. 86b].

karló l. kalló

kárlott kb. kártolt; cardat; gekrempelt. 1609: Az szürmívesekről, kik lasnakot, gubát, harisnyát csinálnak. Egy egész vég lasnakot akárminemű szinót, öreget, jót, karlottat egy forinton nyolczvan pénzen . . . f. — d. 90 [EOE VI, 192–3 egy-i árszabályzat].

karlszbádi-muskéton-pisztoly pisztolyfajta; un fel de pistol; Art Pistole. 1805: Egy pár Carlsbadi Musqueton Pistoly, aranyozott rezes laposa kápvál [Mv; TGsz 52].

Sem ennek, sem az alábbi pisztolyfajtának a neve nem fordul elő az RMFegyv Mut-jában.

karlszbádi-pisztoly pisztolyfajta; un fel de pistol; Art Pistole. 1805: Egy pár kék csőjű Carlsbadi Pistoly aranyozott Sas-fő kápvál [Mv; TGsz 52].

karlszbádi-umbrakulum karlszbádi (gyertya)árnyékoló/ernyő; abajur de Karlsbad; Karlsbader (Kerzen)-Lichtschild. 1805: Egy Karlsbadi Kis Umbraculum 2. Gyertyára, Zöld taffatával [Mv; TGsz 52].

karmantyú manşon; Muff, Schlupf. 1732: Egy téli nest kesztyű avagy karmantyú [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 6]. 1776: egy veres bársony nusztoz kozák Süveg egy nusztoz karmannyuval (!) edjüt [Hr]. 1788: Egy nusztoz kesztyű vagy karmantyú [Mv; TSb 47]. 1789: vettem kezemhez Egy Muszka országi karmantyut, vétele 4 Csaszari arany [Nedgyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. 1794: Egy Karmantyú 20 — [WLT Cserei Heléna jk 66b].

Czf a címszó így értelmezi: Melegen bélelt henger alakú prémes öveder, melyet a nők télen alkarijaikat bedugva viselnek.

karmantyú-csinálás karmantyú-készítés; confeccionarea manşoanelor; Muffmachen. 1768: Karmantyú csinálás — 36 [WLT Cserei Heléna jk 13b].

kármány-gyolcs finom (török) gyolcsfajta; un fel de pinză fină (turcească); Art feine (türkische) Leinwand. 1620: Egy Baal Karmány giolczul f 3 /. Egy vegh Bartffai giolczul f —/6. . . Egy vegh Lengiel giolczul f —/15 Egy vegh indiai haitot giolczul f —/6 [Kv; KvLt II/69 VecTr 10–1].

Az elötagnak 'dél-anatóliai török népcsoport' jel-ére l. a TESz c címsza-
va.

kármány-kengyel (török) kengyelfajta; un fel de scăriţă (turcească); Art (türkischer) Steigbügel. 1681: Szilagiból hozott Lovász mesterek Ladaja Nro 1 Ebb(en): Kárman Zabola 1 Fejér vári rudas Zabola 2 Réz kármány kengyel mindenik selyem sinorostol [Vh; VhU 554]. — Vö. a *kármány-nyereg* és a *kármány-vaskengyel* címszóval.

kármány-nyereg (török) nyeregfajta; un fel de şa (turcesc); Art (türkischer) Sattel. 1688: Az edgyik nyérges Ladaban volt egy régi kármány nyeregh véres barsonyal es az első s hatolsó kapaja ezüstel boritot kármány vás kengyelek rajta . . . Zöld barsónyal boritot Magyar nyeregh ezüstös, ezüst kengyelek is rajta [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. 1708: Egi arany fonallal varrot posztós kármány nyeregh [ApLt néhai gr. Apor István ingóságai].

E nyeregfajtról az RMFegyv. 342 ezt írja: „A török nyereg egyik fajtája . . . az ún. *Kármán nyereg*. A nyeregfajta jellegzetessége felugró csúcsú, karcsú gombban végződő elülső kápája . . . Hátsó kápája széles és egyenesen áll” (L. i.h. a 19. képen egy ilyen jellegzetes nyeregabrázrolást.)

kármány-patyalot (török) patyalotfajta; un fel de batist (turcesc); Art (türkischer) Batist. 1688: Egy vegh kármán Patyalattal f — //15^a [Bfr Vectr. — ^aA szedett harmincad(vám)].

kármány-vaskengyel (török) vaskengyelfajta; un fel de scăriţă (turcească); Art (türkischer) Steigbügel. 1688: Az edgyik nyérges Ladaban volt egy régi kármány nyeregh véres barsonyal es az első s hatolsó kapaja ezüstel boritot kármány vás kengyelek rajta [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. — Vö. a *kármány-kengyel* címszóval.

kármány-zabola (török) zabola-fajta; un fel de zabală (turcească); Art (türkischer) Zaum/Zügel. 1595: Zekely Gieorginek attam Biro vram akarattiabol egy bagarya fekert es karman zabolaert f — d 75 [Kv; Szám. 6/XVI. 132]. 1614: Egy karman zabola [Kv; PLPr 1612–1615. 113]. 1642: Egy lora valo ezwsteós aranyas szerzam Zwgyelleosteól, Karmany zabola rajta . . . Egy ezwsteós aranyas boritot Fejeruari zabola fekemleosteól [Korunka MT; Told. 20]. 1681: Kárman Zabola 1 [Vh; VhU 554]. 1688: Egy eöreg Szellyes Rostelyos es Arányos lora valo szerszám . . . ezüstös Kármány Zabolával. kinek Tarka Majcz az fékemlő szara Lora valo szerszám . . . ezüst kalmany (!) zabolara vonva [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. 1694: Két Kármán zabola [Kv; Berz. 2. Fasc. 29. 76]. 1699: Ket Kárman zabola | Egy karman es egy feier vari zabola 2 [Szárhegy Cs; LLT Fasc. 150]. 1758: Egy kármány Zabola kantárjával [Brassó; ApLt Apor Péter inv.].

A NySz — PP nyomán a 'lipatum', PPB-re utalva az 'ein scharf gebiss' értelmezéssel él. — E zablafajtát az RMFegyv. zablákról szóló fejezete (351–6) nem említi.

kármány-zabolás kármány-zabolával fölszerelt; echipat cu un fel de zabală (turcească); mit Karman-Zaum ausgerüstet. 1630: 6 sima karman Zabolas fek agj 10 forint éro f — d 30 . . . 3 Rezes karman Zabolas fek 12 forint éro f. d. 36 [Kv; Szám. 18b/IV. 97].

karmazir-gyűrű gyűrűfajta; un fel de inel; Art Ring. 1782: Ajtai Moses Déák(na)k Remek csináláradott (!) az B. Czé égj Bokrétás vagj Carmazir gyűrűt és égj placot jo féle kövekre [Kv; ÖCJk]. — Vö. a *karmeziroz* címszóval.

karmazsin 1. sötétvörösszínű bőr; piele cîrmizie, carmajin; Karmesinleder | ugyanilyen színű kelmefajta; stofă cîrmizie; Karmesinstoff. 1589: Veottem . . . 4 pachymagot Karmasint p(ro) f. 4 d. 20. Byro vram Paranchyiolatiabol Ayandekban Atták [Kv; Szám. 4/VI. 14 Stenzely András szám.]. 1640: egi Görögh Papot veretek fel . . . és attol njertek az karmasinokatt [Mv; Mv-Lev. 291. 253a]. 1661: Az karmasint elhozta, de lábad mértékét nem adta, nem csináltathatom a nélkül [TML II, 61 Teleki Mihály feleségéhez, Vör Judithhoz]. 1671: Carmasinbol vagj Orosz beorbeol csinalt sarukat minden rendbelj emberek be hozhassanak es el adhassanak [Kv; Céhir. I. 17]. 1673: Az karmazsinakat elküldtem [TML VI, 446 Naláczy István Teleki Mihályhoz]. 1676: Karmasinokot is vettem [TML VII, 157 Daczó János ua-hoz]. 1714: Magyar Biblia ezüst kaptokkal fedele Karmazin meg aranjozott in 8 fl. Hung 5 [AH 43]. 1736: némelyeknek^a az belső boritékja volt virágokra czifrázott szattyán bőrből, némelyeknek gordoványból, némelyeknek karmazsinból, némelyeknek jóféle posztóból; az fejedelemnek bársonyból [MetTr 364. — ^aA magyar hintókénak].

Szk: sárga ~. 1701: Veres karmasin N. 3 . . . Sárga karmasin N. 2. [Csicsókeresztúr SzD; LLT 54/1481].

1708: Két veres bagaria bőr. Sarga kordovány 33. Sarga s veres karmasin 8 [Nsz; ApLt néhai gr. Apor István ingóságai] * *szederjes* ~. 1678: nekem egy szederjes karmasint küldjön minél hamarabb [TML VIII, 43 Vessélnyi Pál Teleki Mihályhoz]. 1683: Egy darab szederjes karmasin [Utl] * *veres* ~. 1609: vasarlottam 12 sing veres karmasin dupla barsont singit per f 8 f 96 . . Ittem Negied fel singh fekete dupla barsont singit per f 6 f. 21 [Kv; Szám. 126/IV 418]. 1699: Egy kötesben dirib darab veress karmasin s egy darab zöld szirony [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. 1710: Veres karmasinra vont, három ujnyi szelessegu ezüst aranyos rostélyos, nem igen derek kövekkel portai fele agy szüggellőjével orrozó-javal, Tarka selyem majzt fekelő (!) szar rajta [Told. 19]. 1832: Nagy pyhe párna veres karmasin Grosdenaple selyem tokkal négy [HG Br. Brukenenthal lev]. — L. még WIN I, 195, 255.

2. Jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: sötétpiros/vörös (szinű), kárminpiros; roșu carmin (cîrmîz) închis; karminrot. 1620: Egy sing Karmasin Barsontul f — 15^a Egy sing Tarka Barsontul f — 15. [Kv; KvLt II/69 VectTr 7–8. — ^aA fizetett harmincad(vám)]. 1688: Egy sing Karmasin Bársonotul f — // 22 1/2 Tarka Bársonotul — // 22 1/2 [BfN Vect.]. 1719 k.: Három vánkoss hejj; az egyik sok színű Selyemmel aranyal és ezüst Csipke mogyoro merőben gazdagon varrot Az másik karmasin Selyemmel, és aranyal ezis kazdagon varrot [LLt Fasc. 115]. 1727: Karmasin Sellyemmel varrot Párna hally egy pár, más Tenger szín Sellyemmel varrot párna hally egy pár [Vargyas U; CsS] | Egy Gazdagon Aranyal ezustel karmasin Selyemmel varot agyra valo ket vánkoss hajával s ket Lapedővel együt [Marosztgyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsanna kel.]. 1763: 2 Lapedő Hajtás 4 párna Csupnak valo Zöld és Karmazsin Selyemmel Török varrás [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.]. 1766: karmasin és fejjr Sellye(m)mlel varrot K(endő) [Lezsnek H; Szer. Harsányi Éva inv.]. 1768: Karmasin és kék Selyemmel irás után varrott kendő [Császári SzD; WassLt gr. Wass Ágnes ágyneműjegyzéke].

A fenti adalékokban a színjelölő jelzőkkel párhuzamosan előforduló szintén jelzői jelű *karmazsin* láttán nagy valószínűséggel arra következtethetünk, hogy az alább felsorakozó szk-okban jelentkező *karmazsin* jelző ott már éppen úgy 'sötétvörös színű' jel-sel szerepelhet, mint ahogy az eredetileg szintén 'vörösszínű kelmefajta' jel-ű *skárlát* kelmenév is másodlagosan — szófaji átcspással 'haragosvörös' jel-t vett fel (L. Bartha, MSzinn. 72).

Szk: ~ *atlac*. 1620: Egy sing Aranyas Atlacztul f — /20. Egy vegh karmasin Atlacztul f 4 [Kv; KvLt II/69 VectTr 7–8]. 1683: adtam . . Annisnak 1. veg karmasin Atlacztot f 6 // 50 [Utl]. 1688: Egy singh Karmasin Atlacztul — // 15^a [BfR Vect. — ^aA fizetett harmincad] * ~ *atlacselem*. 1711: 10 3/4 Lott karmazin Atlacz sellyem 12 // 90. 20. Lott elegyes Bécsi Atlacz sellyem 15 // [ApLt 5 Apor Péter inv.] * ~ *bagazia*. 1789: vettem kezemhez . . 2. Vas Ágyat hozzá valo karmasin tafota superlátokkal vékony karmasin bogaziaval bérlett ágytakarokkal és paplanokkal edgyütt [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1] * ~ *kamelot*. 1770: 6 Sing karmasin Kamellot [Told. 74] * ~ *kamuka*. 1620: Egy sing Aramias Kamukatul f — /20. Egy sing Karmasin Kamukatul f — /10. Egy Vegh Racz Kamukatul f — /45 [Kv; KvLt II/69 VectTr 7–8]. 1688: Egy sing Aranyas Kamukától f

— // 30 Egy sing Karmasin Kamukától f — // 6 [BfR Vect.] * ~ *kanavász-szoknya*. 1698: Egy karmasin kanavasz Szoknya [M.bükkös AF; BálLt 71] * ~ *kreditor*. 1816: Két darabban Karmasin Kreditor 2 Rft 5 xr. [Kv; Born. IV/41] * ~ *palatindli*. 1759: Két pár, egyik tetzin, másik karmasin ezüstes Palatindli [Alvinc AF; Berz. 20] * ~ *sája*. 1599: Enedy Mattias Deak Hozot. Bechj Marhatt . . 2 Veg. karmasin Saiatt 4 // 2 Veg Rassat 4 // — 5 Veg. Maxnar poztoth 1 // [Kv; Szám. 8/XIV. 39] * ? ~ *selyemgyeplő*. 1790: Egy pár Csézés Rezes Sziju Hám veres karmasin Selyem Gyeplőkkel, és Bokrétás Rezes Kantarokkal és karmasin Selyem Arany Rojtos le fütöggökkel pár 1 [Sv; Ks] * ~ *selyemöv*. 1738: Egj karmasin ezüstel elegies sellyem öv 1. Más egj karmasin ezüstel elegies Selyem öv 1 [DobLev. I/179] * ~ *selyempaplan*. 1732: Karmasin Sellyem paplan [Kv; Ks Kornis Zsuzsanna inv.] * ~ *selyemszoknya*. 1738: Egy Karmasin sellyem szoknya ezüst Csipke allyán [DobLev. I/171] * ~ *tafotaszuperlát* sötétvörös selyem drapéria-féleség. 1789: vettem kezemhez 2. Vas Ágyat hozzá valo karmasin tafota superlátokkal vékony karmasin bogaziaval bérlett ágy takarokkal és paplanokkal edgyütt [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1].

karmazsinbakancs karmazsinbőr-bakancs; bocanci din piele cîrmîzie; Schnürschuh aus Karmesinleder. 1771: Egy pár kék Karmasin Bakkants aranyos Sinorral [Nagyida K; Told. 19]. 1788: Egy pár sima kék Karmasin Bakkants Egy pár piros Karmasin Bakkants [Mv; TSb 47].

karmazsinbőr piele cîrmîzie, carmajin; Karmesinleder. 1599: Niergess János. Vizen. Caroliban^a . . 30 Karmasin beoreket 1 // 50 [Kv; Szám. 8/XIV. 3 Hj. — ^aNagykárolyba]. 1620: Egy Karmasin beórtul f — /5. Egy Tczapa beórtul f — /5. Egy Kordovany beórtul f — /5 [Kv; KvLt II/69 VectTr 2]. 1714: Négy egész Karmazin Bőr és három hasonló darab fl. Hung. 4/ | Körökes függő Óra figurákkal ékesített, rézb(en) foglaltatott ezüstes mutatóval Karmazin bőr futralj(ban) fl. Hung. 30 [AH 30, 44]. 1732: Viola Szin Szőr Virágos Sellyemből valo Vánkoss karmazin bőr az allyak [Kv; Ks Kornis Zsuzsanna inv.].

karmazsincipellős karmazsinbőr-lábbeli; încălțăminte din piele cîrmîzie/carmajin; Schuh aus Karmesinleder. 1679: Leannak valo, Veres karmasin, nemet uj czipellős jó Par. 1. Fejer karmasin nemet Czipellős Par 1. [Uzdisztépér K; TL. Bajomi János inv. 27].

karmazsincsizma karmazsinbőr-csizma; cizme din piele cîrmîzie/carmajin; Stiefel aus Karmesinleder. 1621: B V. adata Egj karmazin Csizmat f 1 d 60 | Veotem Egy szep Karmasin Czizmat Vrunck eofelsege postajanak Nagi Ferencznek veotte(m) f — 1/. 65 [Kv; Szám. 15b/IX. 17, 226]. 1628: Egy Karmazin Czizma [Gyalu K; JHbK XII/44. 10]. 1663: 9 Bokor karmazin csizma bgaria (!) talpu f 27 [Kv; KvRLt X. A. 25j]. 1681: mostanig valo nem adoza saert adgyon az gyermek számára Keri Ferencz . . egy Tisztesseges karmasin csizmat s' egy par karmasin papucsot, ezentul pedig minden esztendőt által mig ot laknak mindenik ember egy egy pár karmasin csizmat tartozzanak adni,

az mostanít pedig mind az egy gyermek lovat, s mind pedig az karmasin csizmat es papucsot kapczastol. Aldozo csótörtökre szolgáltatassak fel [IB. Thuroczi András fogott közbíró Désfálván lakó kezével]. 1720: Lakodalmak alkalmatosságára intéztetett Karmazsin csizmákra f 9 [Gernyeszeg MT; WassLt]. — L. még TML I, 101, II, 190; WIN I, 268.

Szk: *narancsszínű* ~. 1705: Edgy Pár Narancs színű Karmasin Szkofiummal varrat Csizma [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné inv. Rettegi György kezével] * *piros* ~. 1746: Egy Pár Piros Karmasin csizma ezüst Paszománt s Satkantyu rata (!) [Nsz; Told. 19] * *sárga* ~. 1609: Az kohnia mesternek adtunk egi Sarga karmasin czizmat . f 2 d 75 [Kv; Szám. 126/IV. 297]. 1621: Ado zedeo vram veotenek egy Sarga karmasin czizmat masfel forinton, melliet eő kgk attak az Varadi hadnagynak Czeghedí Gergelinek [Kv; i.h. 15b/XI. 303] * *száraz* ~. 1599: Nierges János. Vizen ... 13 Zaras karmasin Chisimat — // 26^a [Kv; i.h. 8/XIV. 3. — ^aA fizetett harmincad(vám)]. 1620: Egy Szaras Karmasin czizmatul f — 14 [Kv; KvLt II/69 Vectr 3]. 1666: Viski Pál ... Harminczadoltata Negy bokor szaras karmasin czizmat [Uti] * *veres* ~. 1657: Kegyelmednek küldtem egy veres karmazsin csizmat, sarkantyust, viselje jó egészséggel Kegyelmed [TML I, 47 Kövér Gábor Teleki Mihályhoz]. 1699: Ket bokor berlett szaru Aszony embernek valo veress karmasin csizma 2 [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150].

karmazsin-csizmaszár carimb din piele cizmízie/carmajin; Stiefelschaft aus Karmasinleder. 1685 e.: Karmazsin fekete csizma szár par Nro. 1 [Borberek AF; MvR-KLev. Urb. 4].

karmazsin-jancsárkapca karmazsinbőrből v. -kelméből készült katonakapca; obiele din piele sau stofă cirmízie pentru militari; Soldaten-Fußlappen aus Karmasinleder od. Karmesinstoff. 1628: Egy kek karmazin Jancziar kapca hozzw-szarw [Gyalu K; JHbK XII/44. 10].

karmazsinkapca karmazsinbőr-kapca; obiele din piele cirmízie/carmajin; Fußlappen aus Karmesinleder. 1584: Veottunk egy zaraß Chyzmat, es egy karmasin kapzat, Zylwassý Imrehnek Vacey Gaspártol f. 3 d. 10 [Kv; Szám. 4/XII. 19e]. 1592: Az Vice Ispannak Orban giógnék vótte(m) Egi Karmasin kapczath Thordan f. 55 [Kv; i.h. 5/XII. 9]. 1599: Balint Deak Vizen. Baniara 15. kordovan kapzat — // 11 1/2 6 Bokor karmasin kapzat — // 19. 37 Zattian kapzat — // 18 [Kv; i.h. 8/XIV. 22 H]. 1629: Egy Karmasin Kapcza [Kv; RDL I. 132]. 1633: Giarmati Marto(n) egi karmasin kapczat: ada Aszoniamnak, es Azzoniom el ueue es az szarujuba(n) viseli [Mv; MvLt 290. 122a]. 1699: Egy bokor sarga karmasin kapcza nr 1 [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. — L. még EM XLVII, 136.

karmazsinos kb. karmazsinkelméből készült; fűcút din stofă cirmízie; Karmesin-, aus Karmesinstoff. 1714: Egy aranyos karmasinos Attyok nevet viselő keszkenő [Kv; Pk 6].

karmazsinpapucs karmazsinbőr-topánka; sandalá-papuc din piele cirmízie/carmajin; Opanke aus Karma-

sinleder. 1681: adgyon az gyermek számára Keri Ferencz ... egy Tisztességes karmasin csizmat s' egy par karmasin papucsot [IB. Thuroczi András fogott közbíró Désfálván lakó kezével]. — A teljesebb szöve. *karmazsin-csizma* al.]

karmazsinsaru karmazsinbőr-lábbeli; încălțăminte din piele cirmízie/carmajin; Schuhzeug aus Karmesinleder. 1620: Zaz szattian sarutul f — /66 ... Zaz Karmasin Sarutul f 1 [Kv; KvLt II/69 Vectr 2–3]. 1627: Egi veres Karmasin sarw tt f. 1 [Kv; RDL I. 134]. 1630: Tolczeres Lorincz Viszen 12 karmasin sarut [Kv; Szám. 18b/IV. 98]. 1633: Abrugi az Azzonio(m)nak karmasin sarut uő, az Azzonio(m) papirosba takarta az sarut, es az Anniahoz uitte, s meg hatta az Annianak hog' az maga szauauul kvlgie Azzonio(m)nak az sarut [MvLt 290. 121b].

Alkalmasint ide vonható a köv. adalék is: 1574: Vrbeger Gergel Azt valia hogi Istwan deak es fenessy Mihál ... chak valamý karmazia Sarw feleol Nem alkhatak meg [Kv; TJK III/3. 392]. — Ebben a szövegben a *karmazia* vagy tollvétség, vagy érdekes alakváltozat.

karmazsinselyem vmilyen selyemkelme; un fel de mătase; Art Seide. 1686: Harmadik főköti karmasin Selyem ezüstel arannjal kötött [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. 1700: közönséges Veres kamuka Pety-mettel berlett mente az Gombjai Karmasin Sellyemből kötöt a tetejében egy kis arany fonal csillag [Hr 1/20]. — A 'liláspiros selyem' jel-sel is számolhatni.

karmazsinsólya karmazsinbőr-lábbelfajta; un fel de încălțăminte din piele cirmízie/carmajin; Art Schuhzeug aus Karmesinleder. 1628: Egy Sargha karmasin solia Egy ros z Jancziar kapcza [Gyalu K; JHbK XII/44. 10].

karmazsinszj karmazsinbőr-szj; curea din piele cirmízie/carmajin; Riemen aus Karmesinleder. 1710: Egy par karmasin szijon szkofiummal varrott ezüst karikaju agar örvök hoza valo ar(any) tettzin.selyem Majtz eresztőjevel edgyütt [Told. 19].

karmazsinszin kb. (kékes) kármipiros; roșu carmin/cirmiz/inchis; karminrot. 1661: Angliai, edes Uram, karmasin szin s viola szin vagyon [TML II, 193 Vér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz Husztról]. 1686: Fűzők száma. 1 Edgy karmasin szin ezüstel szőtt [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. 1716: Besci Pattogós Gyolcs, karmasin szinny [Altörje Hsz; HSzjP]. 1732: Szőnyegek karmasin szin duflák vadnak nro 13 [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 3]. 1755: adok által Kolozsvárat lakó Tyukodi Pál Uram feleségének Lukáts Kata Ötsém Asz(szony)ma)k egy Asztalra való Szőnyeget és két mely fűzőt egyike Szekfü Szin az másik karmasin szin [Aramyosrákos TA; Borb. II. néhai Székely György relicitája Csipkés Borbára végr. Szaniszló Sigmund kezével].

Sak: ~ *angliai mente*. 1699: Egy Viselő Karmasinszin Angliai mente [Hsz; LLt]. 1733: Az boitban egi karmasin szin bozsa anglia mente roka málal, és hátal bélett, tiz ezüst gomb két felől valo pikellyel edgyütt egi pikelly béán [Hacasel H; JHb Jósika Zsigmond inv.]. 1755: Leányam Kovács Ágnes Vit el egy Veres Karmasin szin Angliai Mentet Ezüst Varasost Roka Mállal kesztetet [Mezőbánd MT; MbK VIII. 19] * ~ *angliai posz-*

1670: Egy viseltes veritek czafrag karmasin szín Angliai posztobol Aranj fonal viragok rajta [ApLt 5 néhai gr. Apor István ingóságai]. 1742: Csinaltatott T. Nmts Benkő Raphaelne Aszszonyunk az Arkosi Templombeli praedikallo székre egy karmasin szín Anglia posztobol valo boriteket [Árkos Hsz; SVJk] * ~ *anglia-váll*. 1734: Egy karmazin szín Angliai váll Ezüst csüpe 3. rendel és Galand rajta [Kv; Pk 6] * ~ *aranyos kafiány*. 1723: Egy Paplan a' közepi karmasin szín aranyos kafiány, a' Széli zöld seljem materia [Koronka MT; Told. 29/2] * ~ *aranyos kanavác*. 1683: Egy szoknya karmasin szín Arányas kanavác valastol [Beszt.; Ks S. Misc. 27] * ~ *aranyos materia*. 1686: 5 Ötödik karmasin szín aranyas materia [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. 1761/1784: Paplannya pedig jutott . . . Ötsém Uram(na)k három, edgyiknek a' közepe volt Karmasin szín aranyos materia, és kerülete volt jo féle zöld atlazt [Kővárhosszúfalú Szt; TKl com. Anna Teleki (61) vall.] * ~ *atlac*. 1686: Edgy vont eleges ezüst Arany paplan az kerületi Sima karmasin szín atlazt [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. 1782: Karmasin szín atlaztbol ket rendbéli, ezüst tzánklival készített váll, Mejtartostol szoknyajaval edgyütt [A. balásfva BN; LLt] * ~ *bársony*. 1788: Egy mente béllésnek valo karmasin szín Bársony bojtos, viseltes [Mv; TSb 47] * ~ *bársonyváll*. 1705: adtam házastársul, Pataki Boricza . . . Arva leányomat Técsi György U(ramna)k mosta(n) Kentelki és Czegei Eccla Praedicatoranak . . . Ez Boricza leányomnak adtam ezeket: . . . Egy tisztesseges zöld rása szoknyát, ezüst galandos karmasin szín bársony vállal, az allyan pengit ket rendel Arany galand^a [PatN 56. — ^aFolyt. a fels.] * ~ *bársonyvánkos*. 1732: Három karmasin szín bársony Vánkosok [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt.] * ~ *bojtosbársony*. 1768: Fekete bársony Mente, arany Slingerekkel, Nuszta! prémezve; karmasin szín bojtos bársonnyal bérelve [Császári SzD; WassLt 72/6] * ~ *bör*. 1732: Karmasin szín bőrök nro 2 [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt.] * ~ *duflakanavác*. 1677: Folthi Pannus szamara vettem 3 singh karmasin szín habos dufla kanavácot, singit 7ted fel forinton mely teszen flo: 19 de 50 [Beszt.; Törzs] * ~ *dufla-selyem öv*. 1674: egy karmasin szín Dufla selyem Eö [Beszt.; WassLt 72/6] * ~ *kamukaszoknya*. 1651: Egy Karmasin zen Kamuka zoknia egy rend Aranyas ezüst Cipke rajta [WassLt 72/2 Vass Judit kel.] * ~ *kanavác*. 1696: Ket sing karmasin szín kanavác [LLt 20/24] * ~ *kanavácmente*. 1701: Karmasin Szín kanavác Szoknya Karmasin Szín Kanavác mente, egy rend eleges Cipke körülletta [Csicsókeresztúr SzD; LLt Fasc. 54] * ~ *kanavácsoknya*. 1704: Egy karmasin szín kanavác Szoknya kék bagaziával bélet, hét rend ezüst prem az allyan [Kv; WassLt]. 1717: Karmasin szín kanavác szoknya elo ruhástól arany galandal sűrűn fel hánva [TSb 5] * ~ *kendő*. 1723: Egy karmasin szín Selyemmel arannyal irás után varrott kendő [Koronka MT; Told. 29/2] * ~ *kurta mente*. 1750: Karmasin Szín kurta Mente, egy rend paszamántal [WassLt Wass Danielné portékái] * ~ *majc*. 1683: Egy darab karmasin szín Majc [Utl] * ~ *nadrág*. 1710: Egy karmasin szín varrott nadrág [DanielAd. 90] * ~ *öv*. 1767: Gubernátor Groff Kornis Sigmond Ur ő Exclája . . . halálakor . . . Völt égy Bársony karmasin szín öve, Ezüst kapszolo Tsatt rajta [Kóród KK; Ks 21. XVIII. 78] * ~ *pántlika*.

1727: Negy sing karmasin szín Pantlika [Dés; Jk] * ~ *rojt*. 1674: Egy kezre valo karmasin szín rojt [Beszt.; WassLt 72/6] * ~ *selyem*. 1649/1687 k.: Elekesi Borbála Aszszony adott a Szeredai^a Templomhoz az Ur Asztalára egy karmasin szín selyemmel varrott szkofiúmos patyolat keszkenőt, négy himn vagyón benne [MMatr. 250. — ^aNyárádszereda MT]. 1676: Vettem Polthi Kato szamara ket keszkenőt karmasin szín selyemből es szkofiúmos(m)al varrottat. flo 7 de 50 [Beszt.; Törzs]. 1734: Karmasin Szín Selyemmel Ezüst fonallal varatt edgy pár kis Ing [Born. XXXVIII. 3 Kornis Krisztina inv.] * ~ *selyemdamaszk*. 1793: egy gyöngyös metzésű kanapé antik labakon, karmasin szín selyem damaskal be vonva [TL Conscr.] * ~ *selyemöv*. 1676: Egy viseltes karmazin szín Selyem öv [Gyf; JHb XXXI/2.]. 1716: Egy karmasin szín seljem öv [Kv; Pk 6]. 1774: Tudom ezelőtt 34 esztendővel a magyar gyalogtiszteknek, s nevezetesen a Gyulai regimentjebeli tiszteknek, szederjes, rókatorkos mentéjek, dolmányuk, aranyas réz gombokkal, karmazsinszín selyemövük, magyar kardjuk volt, de most a némettől nem különböznek [RettE 324] * ~ *selyemszoknya*. 1714: Karmazin szín Selyem Szoknya aranyos Viragokkal szövett f.h. 75 [AH] * ~ *selyemzsinór*. 1732: Egy ezüst arannyos elefánt csontbol valo maroklatu két rubintocskával cizírázot régi modi kard Karmasin Szín vastag Selyem Sinor rajta [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 16] * ~ *selyemzsinór-öv*. 1698: Karmasin Szím Szellyem (!) Sinor ö [M. búkkós AF; Bállt 71]. 1704: Egy karmasin szín selyem sinor cő gombozatlan [LLt Fasc. 75] * ~ *skarlat*. 1714: Karmazin Szín Skarlatból való Magyar Czafrang, aranj s ezüst Skofiúmos Viragotokkal körös körül ki varrot [AH 4–5] * ~ *skarlatposztó*. 1793: egy nyereg takaro Karmasin szín skarlat posztobol, ezüst s arannyal ki varva, a' széle paszamántba szegve, molyette [TL Conscr.] * ~ *tercenella-szoknya*. 1708: Egy karmasin szín Terczenella szoknya [LLt Fasc. 115] * ~ *teveször-öv*. 1763: Edgy szkofiúmmal gombozott karmasin szín teveször-öv [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.] * ~ *topánka*. 1793: egy pár arannyal varrott karmasin szín topánka [TL Conscr.] * ~ *váll*. 1763: 1. Karmasin szín váll ezüsttel s mely tartoval [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.] * ~ *zsinór*. 1667: Kegyelmednek parancsolatja szerint im a 8 vég karmazsinszín sinort megküldtem [TML IV, 184 Veér Mihály Teleki Mihályhoz] * ~ *zsinórov*. 1716: Ezüstel vert karmasin szín Sinor Eöv 25 gyöngy gomb rajta az kötője vegin is gyöngy Gombok [WassLt]. 1781: Egy karmasin szín Sinor Öv [Mv; Told. 9a].

E címszóval kapcsolatban két megjegyzést kell tennünk. 1. A szó régi-ségbeli írott hangalakja kétségtelenül zs-vel olvasandó, hiszen az s az sz és a z jelölésre is egyaránt használatos volt. — 2. Nehezebb kérdés a szó jel-e. Erre nézve szótárainkban a köv. jel-meghatározásokat találhatni: 1568: karmasin szín vér szabasu szín [NySz a karmazin című szó adalékai közé beledolgozva]. 1708: Karmasin-szín: Cramoefinus [PP]. 1767: Karmasin-szín Cramoefinus Purpur Farbe [PPB]. 1865: karmazin 'haragos, sötétvörös' [CzF]. 1965: karmazsinszín élénk, kissé kékes árnyalatú sötétpiros [ÉrtSz]. — PP latin értelmezésével a szerk-nek nincs mit kezdenie, mert a latin-magyar részben nem szerepel az értelmezésként adott latin szó, és Finally sem szótározza. A PPB német értelmezése azonban 'bíborszín' jel-re mutat. A TESz — nyilván az ÉrtSz tájékoztatását követve a 'kissé kékes árnyalatú élénkpiros szín' jel-sel számol. A karmazsinszín és a karmazsinszín(ű) cím-szót Bartha, MSzinn. 72 egyaránt 'karminrot' értelmezéssel iktatja be adattárába.

karmazsinszínű kb. (kékes) karminpiros; cirmíziu, rusu carmin/cirmíz/finchis; karminrot. 1667: ada kezében

Egy Terczenella szoknyát karmasin színűt [LLt]. 1681: Egy karmasin Színű Aszoninak valo sinor ő [Beszt.; LLt]. 1736: Nyári palástot is viseltenek . annak kívül az eleje selyem a galléra egészen bojtos bársonnyal vagy karmazsin színű vagy veres vagy zöld, ki mint szeretete, meg volt prémezve [MetTr 343]. 1823–1830: Ezerhétzáskilencvenen innen jött be módiba a sarkatlan törpepapucs és csizma. Régen karmasin és piros színű lábbeliket viseltek, talán a törököktől vévén a szokást, kik a veres színt ma is szeretik [FogE 65].

Szk: ~ *atlac szoknya*. 1681: Egy karmasin Színű Sima Atlacz Szoknia . . Aranas Pérem raita [Beszt.; LLt] * ~ *gyolcskeszkenő*. 1643/1687 k.: Illyés Gergelyné . . adott a Bői^a templomhoz egy karmasin színű gyolcs keszkenőt [DobLev. V/264. — 'MT] * ~ *selyem*. 1697 k.: Medgyesfalvi Templom Eszközei . . Egy Karmasin színű selye(m)mel varrott keszkenő [Meggyesfva MT; MMatr. 74]. XVIII. sz./1770 k.: conferall Thuri Judith Aszszony egy arany szkófiommal karmasin színű selyemmel elegyesleg varrott patyolat keszkenőt [Sz-Conscr. 124]. 1747: Conferála a Bői^a Refr Ecclesiában az Ur Asztalára ugyan Bői Györfi Márton Uram egy gyolcs keszkenőt; melynek négy szegeletin karmasin színű sellyemmel négy virág van varva arannyal elegi [MMatr. 264. — 'MT] * ~ *tercenella-szoknya*. 1705: Edgy karmasin színű aranyos Terczenella Szoknya edgy rend galand az allyan [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György kezeirásában].

karmazsinveres (kékes) sötétvörös, kárminpiros; cirmíziu, roșu carmin/cirmiz/ínchis; karminrot. 1728: Egy karmasin veres selyemmel varrot gyölcs (!) keszkenő [Lisznyó Hsz; SVJk].

karmazsinzsinór (kékes) sötétpiros zsinór; şnur roșu ínchis (albăstriu); (bläuliche) karminrote Schnur. 1667: Az kit . . . Nagy Istvántul küldtem . . . 6 vég teczin és karmasin^a sinor 24 tall. öt sing kamuka 15 florint [TML IV, 185 Veér Mihály Teleki Mihályhoz].

karmelita-szín kb. karmelita barna; castaniu (de carmelit); karmeliterbraun. 1793: egy kerek hátú kanapé antik labakon karmelita szín selyem materiaval borított [TL Conscr.]. 1824: Egy paplan középre valo két Szélből állo Karmelita Szín arany virágokkal Szótt kamuka [Fugad AF; HG Mara lev.].

Bartha, MSzinn. nem szótározza ezt a színnevet.

kármentesítés kártalanítás; despăgubire; Entschädigung. 1850: Az olyan papok, kik a dézma vagy dézma Negyed vesztese által eddig fizetésegekben rövidséget szenvedtek, azon terményeknek mikből el-vesztett fizetések állott értékét adják bé hogy a Fő T. Püspök Ur, a kár mentesítést a magas Kormánynál, annál hamarabb sürgethesse [Nagykapus K; RAK 5 esp. kl].

kármentesítő szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *intézet* biztosító intézet; societate de asigurări; Versicherungsanstalt. 1853: Tűz, Viz Égi háboru ellenis Kár mentesito intézetben bé állani [M.bikal K; RAK 53 esp. kl kiv.].

kármentő 1681: Csűr vagyon itt egy Csűr ereszszevel együtt 24 oszlopon álló, szalmával fedet; . . . két felől lévő kár mentőjenek tapaszos sóvénye el kezdett romlodozni [Vh; VhU 569]. — Talán a MTsz „a csűr szakaszának belső oldalfala” jel-ével számolhatunk.

karmeziroz körülfoglal; a face o montură; umfassen. 1827: Egy Termés köből valo gyűrű kerek fővel, mellyen a' természetől egy élőfa bé növe szemléltetik, Rózsaszín kitsin Brilliantal körül foglalva (: Kármézirozva :) [DLt 464 kv-i nyomt. kl]. — Vö. a *karmazir-gyűrű* címszóval.

karniol¹ karneol; cornalină; Karneol. 1589: Ket giwreot egkibe Carniol, masikba cziemer Keó . . Megh Eer Eöreomest f 6 | Vagion egy gywreobe valo karniol ket Lowaghos ember Allas benne [Kv; KvLt Vegyes I/2. 46, 64]. 1627: Egi Aranj Giwreó, akiben vagio(n) Egi hituan Carniol aestimaltuk ad f. 4 [Kv; RDL I. 134].

Szk: *veres* ~. 1622: Egi zep ueres karniol d. 32 Egi kws ueres karniol d. 20 [Kv; i.h. 119].

karniol² Karniolia hercegség lakosa; locuitor din Carniolia; Bewohner des Herzogtums Karnolien/Krain. 1662: Magyarországnak . . a lengyelekkel, sziléziaiakkal, morva- és bécsországiakkal, stíriaiakkal, karintiaikkal és karniolokkal az határok végett való vizálkodásokat . . . őfelsége eligazítja . . . és az országokhoz visszahozza^a [SKr 122–3. — ^aA Bethlen Gábor és II. Ferdinánd között létrejött nikolsburgi békekötés (1621) egyik pontja].

A jel-re l. CzF köv. értelmezését: Karniolia . . Hajdan hercegség, most az austriai örökös tartományok egyike, mely a laibachi kerülethez tartozik. Értsd: 1860 táján.

karniol-aranygyűrű arany karneolköves gyűrű; inel de aur cu piatră de cornalină; goldener Ring mit Karniol. 1819: egy képes Karniol arany gyűrű [Kv; Pk 3].

karniol-gyűrűcske karneolköves gyűrűcske; inel de cornalină; Karneolringlein. 1791: egy Garas nagyságú Karniol Gyűrűcske [DLt hiv. nyomt.].

karniol-kereszt cruce din cornalină; Kreuz aus Karneol. 1801: Egy kis karniol kereszt 12 Mfr [Kv; Ks].

karniol-kő piatră de cornalină; Karneolstein. 1752: egy Carniol köből valo Pötsét nyomo [Esz. gr. Petkiné^a lelt. — ^aCsak így!]. 1839: Egy pecsétnyomo gyűrű karniol kövel [Kv; Pk 3].

karniolos karneolköves; cu piatră de cornalină; mit Karneol, Karneol-. 1596: Egy mereo partha eo Carneolos eoregh gyeongieokkal meg wagion rakwan beochyow zerint ér f 240 [Kv; RDL I. 65].

Szk: ~ *aranygyűrű*. 1589: Vagyon egy Carniolos Arany gywreo, Niom Masfel Araniat keowesteol szwkeon [Kv; KvLt Vegyes I/2. 75]. 1627: Egy Karniolos Arany giwrw nyom Harmadfel Aranyat aestimaltuk tt. f. 5 [Kv; RDL I. 132] * ~ *gyűrű*. 1627: Egy Carniolos giwrw, vagion zálagban tt f. 5. d. 50 [Kv; i.h.]. 1637/1639: Egi sima zomanczos Carniolos gjűrű, nyom Aranyat 3 f. 6 [Kv; i.h. 111] * ~ *kösöntyű*. 1637/1639: egy viragos Geongjeos, Tűrkeses, almadinos, Carniolos Ke-

sentyü, annak is az keozepiben topazius ... f. 47 [Kv; i.h.] * ~ *pecsétés gyűrű*. 1566: Ket karnyolos pechetes Gywrw [JHb QQ Temesvary Janos reg.] * ~ *pecsétnyomó*. 1814: Regy 8, szegü kárneolos petsét nyomo 6 Rf [Kv; Born. IV 41] * *pecsétnyomó* ~ *gyűrű*. 1628/1635: Egy peczet niomo kerniolos gywrw [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Uzoni Béli Kelemenné lelt.].

karniol-pecsétnyomó pecete/pecetlar din cornalinä; Petschaft aus Karneol. 1836: Egy emalirozott Arany ora lantz egy metzet Kárniol pecsét nyomoval es mas Zöld fejú kerek ora koltsal [Apahida K; RLt O. 4].

karniol-pikszis karneol-szelence; cutiutä din cornalinä; Karneolbüchse. 1820: Egy Carniol Pixis [Mv; Told. 19].

? **kárnit** kb. gyaláz; a ocári/huli; (auf) jn schmähen/schimpfen. 1736: emlékezem reája, midön ezen szent Ferencz alázatos fiai kivált valamely kálvinista faluban vagy más vallásu falukon, városokon, mezővárosokon mentenek által, csúfolták, hurították, kárnították s káromlották, de ezek az szent szerzetesek jó szívvvel voltak bolondok az Krisztusért [MetTr 437-8].

karnizs függőnytartó; corniză, cornişă; Karnies. 1789: Egy pár Zeold perpeta firhang tetejeben valo Gar-nis [Mv; ConscrAp. 22].

karó 1. par; Pfahl. 1573: Magiary peter azt vallia hogi ... Botos Marton es chiuka Mathias vonznak volt egy Karot egimas kezebeol Azomba ely zalaztia Matias az karot hátra Essik, Marton hozza huzza az karot hogy wsse, De eo Meg zolitia hogi Ne Bancha az tyzedest [Kv; Tjk III/3. 228]. 1576: zabadda hagyak a cyk falwyakat^a hogy lezzet karot zabad legyen vagnyok [Jobbágyfva MT; BálLt 78. — ^aCsikfva (MT) lakosai]. 1590: Amy Az karokot illethy es a Sendelt, melyben az eghesz Coloswarmeigie Nemessegh, consencialwan Az varosnak ereot Adot, hog' az Sendelt a' Nemessegh es Jobbagy harom Araznyra chinalliak, Az karonak penigh hozzat eot singhre [Kv; TanJk I/1. 125]. 1625: gyermek Louamotis be haytotta, melj be haitas miat az ... az cziwrre meneo kertnek kapuiának karaiaba(n) szeokeott, mely miat megh holt pwnkosd Nap tauat [UszT 92a]. 1647: Telben az mennyi karot itilnek szwksegnek lenni, minden Jobbagyra az menyil illik rea vetik, es az Ur Erdejebeol annyit chinálnak [Gergelyfája AF; BK 48. F. 16]. 1781: Láttam Görgenyi István Uramat hogy karónak valo aszszu tsapokat mikor kerülte^a gyakrobban mindenkor hozott haza [Csóka MT; Ks. — ^aAz erdő-pásztor az erdőt]. 1829: nekem a' mi kevés erdőm vol (!) el élűk nintsen honnét boldoguljak még egy karom sinsen [Asszonynépe AF; DobLev. V/1154 Zabolai Pál Kőkősi Dobolyi Sigmondhoz].

Szk: ~ *vágatni*. 1820: Apám kértem hová menne? azt felelte: Az havasra karo vágatni, de ... nem karo vágatni ment, hanem a Mokányok le hivatalára [Aranyosrákos TA; JHbB 48 Gán Juon (40) zs vall.] * ~ *vágni*. 1724: azon Nagy erdőre jártunk az vrak számára karo vágni [Gergelyfája AF; JHb XXVII/2] * ~ *verni*. 1732: (A konyhában) találtunk ... egy nagy karo verni való vas rudat [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc].

Sz: ~ *n varjat mutat*. 1662: legyen azon Kegyelmetek, ha az békesség ugyan véghez megyen, a praesidium addig ki ne vitessék, még kinek-kinek jószága s jovai nem restituálnának, mert az után, ha ki talál menni, bizony félek, csak karón varjat mutatnak [TML II, 357 Ebeni István Teleki Mihályhoz] * *ügy áll, mint a ~*. 1631: monda Czetri Giörgi, hogj megh hidgietek aszony emberek azt ugjmond hogi soha nem gjakot eo edeseb piczat annal mint az uarga Menyhartneje ... mondottá aztis hogj egy ejel tizszeris fel ment rea s meghis ugj allot mint az karo teste [Mv; MvLt 290. 56b] * *ügy ül belé mint a ~ba*. 1783: mikor ő Nsga Bagoson^a lakott, egy Nagy Jankó nevű szeretője lévén ... Demets Bori beszélte volna, Nem elégzik meg az Exponens Asszony ő Nsga a' rendin velle, hanem még feljűl fordul, és úgy ül belé mint a' karoba [Perecsen Sz; IB. — ^aSz].

2. szőlőkaró; arac, par; Stecken, Stütze. 1571: eo k.^a aztis kyalatassa megh hogj az zeolew Mywesek keozwl seh darab karot seh venyket haza Neh horgion [Kv; TanJk V/3. 36b. — ^aA bíró]. 1585: Zigiarto Ambrus vallia, Vincelerem vala ez Vuch Istwan Meg mondak egkor Nyarba hogy felesegesteol ereössen lopia zeó-leómbéol ky a' karokath, oda futamam lowa(m) hata(n), hat Eoreossen (!) horgiak terehe a' karoth az zeó-leómbéol az eo Zeoleyekbe [Kv; Tjk IV/1. 391]. 1650: A Hidkapun levő Vrunck eo Naga ket Tized allya Drabantjnak, Adatam hogj az Szőlők karait es kertek Tamaszt be ne hadgyak hordani: Bort. Hust 10^a [Kv; Szám. 26/VI. 419. — ^aFolyt. a fels.]. 1711: Szabo Mihály ur(am) az Ur eo Naga Gondviselője hozzám jűvén kére, hogy uigyek karot ki az Ur Szőlőiben ... vittem az mogam Szekeremen három Száz Szőlő karot az ur(am) Szőlőiben [Buzásbesenyő KK; BfR IV. R. 30/26]. 1726: A' Közép Lombi Szőlő ... karoja és fája tsak közép aránt va(gyo)n [Kv; KvLt VII/20a]. 1836: A Szőlők annak rendé szerént jo állapotban el fedve: de gyenge karokkal ki karozzva [Mezőerkek K; LLt].

Szk: ~ *hegyezni*. 1782 k.: Karo hegyezni 3 Nap ... Karo vágni 3 Nap ... Török buza Kapálni 3 Nap [Ne; DobLev. III/567. 1b]. * ~ *vágni* → ~ *hegyezni* * ~ *val beállít* (ki)karóz. 1789: Imreh Sára Asszonynak amely szőlőji Nyil huzás által keze alál mentenek azon részeket homlitotta é, Süjesztette é, szaporította é, ganészta é karoval bé alította é? [Karácsonfva MT; Told. 76] * *gömbölyeg* ~. 1732: A Majorság szőlő ... nem régen kezdett jo féle szőlővel derekason épülni ... elegyes gömbölyeg karokkal Karozott [Erdőszengyel MT; TSb 51] * *hasított* ~. 1676/1681: Kérges nevű Falubeli Jobbagyink arra kötöttek magokat, hogy azon Szőlőnek minden munkajat jo megh adgyak valamint illik, jo kettekkel tartjak hasított karot elegendőt hordnak bele [Vh; VhU 342-3].

3. kerítéskaró; par de gard, stobor; Pflock, Pfahl. 1579: wottem karot az Swüenhöz mert wala o karo es d. 6. Toaban vöttem az Süwenehöz (!) Twesset d. 20 [Kv; Szám. 1/XVIII. 12]. 1589: Az itt valo Maior kerte chinaltatta(m) seouent nioczua(n) karora [Kv; i.h. 4/XI. 26]. 1600: Mint hogj az Totth vcha veginél az kapu mellet az Seowent mind tamoszostol le rontottak vala, kellett veszzeore, karora, es fonok(n)ak keoltene(m) f 2 d 86 [Kv; i.h. 9/XIII. 4 Damakos Máté isp. m. kezével]. 1684: Sempeteri Szöcs Mihály hordotta azon kertnek karojat veszszejet tehat kertelesitis maga vitte veghez

[Ne; DobLev. 1/29]. 1749: az Hidtol fogva föl az zabos Kert Körül ölj tekerősn vitték az Kertőt hóg Sinorra Csinálván két Száz Káro Száz Tamaszalis Kevesebbel be érne az ember [Gagy U; Ks 83 Péterffy Sándor lev.]. 1758: Gyömöcses kerti körül levő kerteket kik hordotak annak karójit Sövenyit [Szabéd MT; Berz. 5. 44. S. 25]. 1837: 21 korobol álló régi támaszas meg támogatot hitván lész a alát lévő kert [Várfva TA; Borb.].

4. vhány karónyi; de un anumit număr de pari/stobori; von einigen Pfählen. 1571: zamtalan ezer karo kerteket vagatott le [SzO II, 325]. 1591: Az minth Aranzuk negj zaz karo kertwnket hordatta el az Alperes [Uzt]. 1596: Thodo(m) aztis hogj ket helyen hantak megh a falu mézejen a' Palfi Peter kertit áz Chehertfaluiak, minth tizen hat karo kertet vontak volt kj [i.h. 11/65 St. Ambrus de Tarchafalva vall.]. 1600: az el mult 1581. ez-tendeoben, zent Gyeörgy nap taiat, walamire walo gondolatokban wagtak wala le wgy mint zaz karo kertemeth, saiaith eőreöksigemen [i.h. 15/242]. 1652: Sz: Peteri Gergely Vram csinaltatott ezek melle száz karo Kertet támaszival egygyütt [Backamadaras MT; Ks 15. XLVI. 13].

5. cölöp; stĺp, pilot; Pfosten, Pfahl. 1583: az Eott-weosseok tornyanal byro Vra(m) Akarattiabol verettem fel hatt karott melliit megis fonattam attam teole d. 5. [Kv; Szám. 4/I. 35]. 1623: Az Istallok(n)ak minden faytt zep fakboll Czynaltassa Ereős Talpban allassa labaytt, azokot megh beőteőzzek Joll az karokotys mind az Talph fakb(an) vessek, zepen megh gerendazzak [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1732: A Székely Sigmondné Asszonyom Curiaja és ezen Curia között valo közkert mellett hosszan nyulik a Lo Istálló, melj talpakb(an) rott karokra sövény oldalul tapasza hulladozni kezdett [Erdőszengyel MT; Tsb 51]. 1743: Az konyha meget van ágasok nélkül karora font s Perellyesen szalmával bé fedet dib dáb majorság ól [Boroskrakkó AF; BfN dobozolt anyag VI]. 1756: Vagion karok közé Sovényból font két avatag Szalma fedelű s. v. Sertésekné valo Rekesz [Branyicska H; JHb LXX/2. 11]. 1761: Vagyon két hitvány fedél nélkül valo ágasokra épített eresz és egy hitvány Sövény pajta tsak karora kertelve [Szentkirály U; PfM]. 1839: A' rüdeg sertés ol, tömött sövény fonásból, Karoba fonva, szalmával fedve, előtte lévő váluval [Mezőszilvás K; Tsb 2].

6. sánckaró; járűs; Schanzpfahl. 1662: Melly strata-géma, hadi fortély és mesterség kétség nélkül az ellenség nagy romlásával véghez is megyen vala, mert már az árok is megásatott s az istállók is földdel megtöltettek vala, az sáncknak is minden karói elkészítettvén, fel is állatni kezdetett [SKr 605].

7. boglya/kalangyakaró; par; Feimen/Mandelpfahl. 1668: Kérlek, édes Feleségem, ha az idő engedi, a búzát hordják ... talán jó volna az kalangyáknak az felső, inkább megázott kévüket raknak inkább karókban, az szárazabb részét asztagban [TML IV, 335 Teleki Mihály feleségéhez, Vér Judithhoz]. 1756: Balog Uram az Csolti határban lévő Majorság Retyt az Uraságnak maga számára le kaszáltatta fel gyűjtette maga tselégjeivel s embereivel holot lehetet 4 szekér széna s az Uraság kereszt vagy kalongya alá valo karokkal Balog Uram szolgálja azon szénát bé kertelte [Szelnice SzD; TKI]. 1786: Talál-tatik oh széna 5. Karoban, kettő jo, abban vagyon Cur. 12, más háromban mely esső verte Iszoposis Cur. 12

[Nagyalmás K; JHbK 34]. 1793: Drági Gondviselő In-structioja A zabb olly kényes, nem hogy essőbe, sőt csak jo harmatossan sem lehet őszve kötni; azért jo meg szárazssa, karoba rakassa, 's jo szárazon hordassa bé [JF 36. 189–90].

8. boglya; clăie; Feimen. 1773: Széna tanáltatik Karó Tavalyi, és harmadidei Nro 13 [Jobbágyfa MT; Bál-Lt 71]. 1831: Széna egy karoba kilentz szekérrel [Korona MT; Told. 73].

9. vhány boglya/boglyányi; de un anumit număr de clăi; von einigen Feimen (viel). 1761: Vagyon a Csűrös kertben egy karo széna F. Curr. 20 [Spring AF; JHb XXIII/31. 34]. 1774: 'a Csűrös kertben szoktak rakni 3. karó szénát, mely 3. karóban 15 szekérrel menyen [Szentdemeter U; LLt Vall. 119]. 1786: 3 karo széna . . Cur 6 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. 1793: tizen két karo szénám ben-is van a Csűrbe, s a jövő héten a több szénát is bé hozattatom [Drassó AF; GyL Miss.]. 1812: Két Karo széna, melyben vagyon 12 közönséges Szekér széna [Körtvélyfája MT; LLt 18/2].

10. paszulykaró; arac de fasole; Bohnenstange. 1823–1830: magam láttam, hogy odakünn^a egész hold földet bevetnek komlóval az emberek, s mint itt a fuszulykát, hosszú karókra felfuttatják [FogE 218. — ^aNémetországban].

11. gátkaró; stĺp/pilon/pilot pentru dig; Damm-pfahl. 1581: Az Alperety Malomnak zwksegere Hogy az wyzet el weottek volt weottem 36 Karot az wyz elwetelnek d. 72 [Kv; Szám. 3/I. 3–4 Eppel András mb kezével]. 1586: veottem . két zeker Eoreg karot, volt zaz es Eőtven negi meljnek 35 kariait Zabo Giorgi vitette az Tarchia hazanal valo Gáth meg tartasához attam erte f 1/25. [Kv; i.h. 3/XXIV. 16]. 1762: Azon Maros Árkáról pedig úgy fogodotté el a viz, hogy valakik Karót vertenek Közepib(en) és ágot is hánytak, s' azokat a' Viz meghordotta iszoppal? [Körtvélyfája MT; BálLt 87 vk].

12. kb. határkaró; járűs de hotar; Grenzpfahl. 1593: Mikoron masodszor minket Andras oda hit volna az seoueni latni latuk hagi ahul az hatar fat mi inteztwk vala, attol fogua egy keuesse vgmint harom vynira, nem tuggiuk ha zanzandekbol, vagi chak vetsegbeol esset, az karot nehul kwllieb verte fel [Kv; Tjk V/1. 368]. 1682: az megh irt szanto földből az foglalo karot (: melyet el foglaltatta volt Patko Abiga Aszoni :) azt en előttem ki veti az földből [Aranyosrákos TA; Borb.].

13. nyárs; jeapă; Spieß. 1669: Adja Isten, az nekem szánt karó helyett nagy jutalom legyen érdemem [TML IV, 605 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz].

Szk: ~ba tétetik nyársba húzatik, felnyársaltatik. 1645: a fogoly . . . miuel illyen keritet varasba(n) colte szeornyű halallal megh jo teott vrat . . a piacz keorül . . . háromszor 10 farkra keotve(n) hordoztassek, es szerre teue(n) az akasztófa alá vitessek ott negye vágattas- sek s karoba(n) tetessek [Kv; Tjk VIII/4. 47]. 1646: (A fogoly) mint Tolwai megh fogdostassek, es ki vitessek karob(an) tetessek, hogy kessel a teomleocz tartot megh colte ket keze el vagatassék [Kv; i.h. 61]. 1763: (A vád- lott mint) nős parázna halállal büntetessék, és mint in- toxicatrix feje karoban tetessék teste pedig kerékre [Tor- da; TjkT V. 177] * ~ba veret nyársba húzat, felnyársal- tat. 1619: Az Jenihitsor, nagyságos uram, nem olyan pa- rasztemberből való tolvajnak való . . . kérem én nagysá-

godat, hogy hitre adjá nékem nagyságod, hadd veressem karóba az ebet [BTN² 238] * ~*ba verethet* nyársba húzathat, felnyársaltathat. 1664: Hallottam Tompay Györgytől maga szjabul hogy monda Ennek az Törvinek ha itt vígi nem lehet az Tiztek előtt vegben nem vihetem dolgomat nem szanom alli passához menny avagi az fű vezérhez megis vegben viszem dolgomat, bar csak Egiket vérethéssem karroba [Göc SzD; WassLt Nagy György (65) ns vall.] * ~*ba verettetik* nyársba húzzatik, felnyársaltatik. 1647: az captivus . agyo(n) uerte es megh eölte Toth Illiest megh keuano(m) hogi meg kenoztassek, es an(na)k utanna neggie uagatva(n) karoba uerettessek [Kv; Tjk VIII/4. 249]. 1677: Ha valamely Falu vagy Városbéliek, mezőn és erdőn lappangó latroknak gazdálkodnának, vagy azoknak kergetésére fel nem támadnának . a' Falu ötszáz forintal büntettesék; a' Biro pedig és polgárok, ha ő rajtok mulnék-el, harmad magockal karóba veretessenek [AC 128] * ~*ba von* felnyársal. 1710: Teleki Mihály a hazaszöktekben sokakat megfogata s megsaccoltatá Holott bizony ő érdemlete volna meg hogy karóban vonták volna annyi sok száz ártatlan ember haláláért [CsH 196. — 1686-ra von. feljegyzés] * ~*ba vonat*. 1664: Az commendáns . . . Egyszer vetett adót, élést fel egy esztendőben azt kiszédtek tüzzel, fegyverrel; bírakat karóba vonatott, falut elégettetett, úgy vötte az adót [TML III, 77 Boldai Márton Teleki Mihályhoz] * ~*ba vonattatik*. 1647: az Captivus . . . hatalmason(n) inuadalua(n) az megh holt czigan(na)k satorat es Toluajul megh eölte Teczik az teöruennek hogy chielekedietirt lo farkon uondoztassek megh, es annak utanna vonattassek karoba(n) in terrore(em) aliorum [Kv; Tjk VIII/4. 222] * ~*ba vonsz* felnyársal. 1664: Sok fenyegetés volt rajtok, hogy meg lövöldözik az németek, karóban vonszszák^a [TML III, 106 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz. — ^aA bihari kismarjaikat] * ~*ra szentenciáz*. 1710: Sentenciáztak meg egy katonát az sényői kalvánista praedikátorért Sentenciázták torturára, azután karóra [SzZs 277].

Sz. 1606: a tolvajoknak karó jutalma [TML III, 600 Teleki Mihály gr. Csáky Istvánhoz].

◇ Hn. 1703: Karo szegen (sz) [Bardoc U; EHA]. 1801: Karoszeznél (sz) [Százazajta Hsz; EHA]. 1817: A' Karo Hegyzöbe (sz) [Györgyfa K; EHA].

karócska 1. járűş mic; Pfählchen. 1768: Nyikita egy szekér kast akart csinálni, mely(ne)k karótskait az földben fel szurdolván, már kertelni akarta, de Nemes Toth Gábor Fia Juvon kezib(en) levo bottyával az karótskait el ütötte [Káján SzD; BK]. 1849: A' Szintől a marhák pajtájáig vagyön egy hegyes karótskákkal el látott Csinos kert | Rostélyos kertnek valo hegyes karótskák [Somkerék SzD; Ks 73/55].

2. szénakarócska/boglyácska; clăiþă, clăie/căpiþă mică; Heufeimchen. 1819: 1818-ban termett Szederjesi Széna Egy karótskába [Baca SzD; Tsb 6].

3. whány karócskányi/boglyácskányi; de un anumit număr de clăiþe/clăi mic; von einigen Feimchen (viel). 1736: Egy Karótska Tavaji Széna cur. 2. [Martonfva NK; CU XIII/1. 249]. 1788: Egy Karótska sátés Széna [Mv; Tsb 47]. 1791: egy Karótska szénáját elsőben én alkuttam volt meg [Gálfva MT; Sár.]. 1810: Egy karótska Szénája [Nyárádszbenedek MT; Told. 37]. 1816: a'

Balás János Méhészínél vagyön egy karótska Szénája [Mezőmadaras MT; Born. XVb Puro Juvon (50) méhész vall.].

karódarab bucată de par; Pfahlstück. 1570: Az Talas Mathe haygalny kezdte feodel es karo Darabal ez Eokrek [Kv; Tjk III/2. 47]. 1580: karo darabot peng es zoleo teorseket ne hoggian Az vinceler az mwesseknek haza hozny se eomagok ne hozzanak [Kv; TanJk V/3. 214b]. 1644: Czizar Andrasne Egj karo darabbal az Satorabol ki wte, Es Agion wte Georeogh Thamasnet [Mv; MvLt 291. 429b]. 1660: Midön esteve lött volna, imádkozni akarván térden állva az több rabokkal . . . egy nagy karódarabot ragadván az törökök, kezdenek verni bennünket az imádságért [Kv; KvE 180 LJ].

karófa lemne pentru pari; Pfahlholz. 1583: Az Gerendely meg zakat volt foldoztatny veottem 2 Apro vassat d 16, Korro (!) fat Gusnak es zegnek es fogasnak. veottem d 53 [Kv; Szám. 31/XII. 4 malomszám.]. 1584: Veottem Kartyas Mihaltol 17 Karo fath fiztettem erette f — d. 32 [Kv; i.h. 3/XIII. 3 ua.]. 1585: Karo fat wottem Choweknek walot . . . f. 1 [Kv; i.h. 3/XVIII. 36b–37a Gellien Imre sp kezével]. 1644/1759: Mostan a' Kertben valo karo fákat két felé osszák egy aránt [Ne; DobLev. III/651. 7a]. 1654: az Borbeliok gatianak valo Karofak [Mv; MvLev.]. 1696: hoztak . . . az Arapataki erdőről Karo fat [Szentkirály Hsz; LLt].

karófark karócskonk/vég; ciot/capăt de par; Pfahlstumpf. 1626: itt eggi karo farkis nem volt, mert az egesz Hostat el egett uala az haborusagkor [Kv; RDL I. 129]. 1714/1781: Gerend Lónán kétszer kellett pásimton építeni, a mint most leg közelebb, tsak egy karo fark is az udvarház helyinn nem maradt, s ugy kellett eő Nagyságának építéshez kezdeni [Gerendlóna TA; JHb LXXI/3. 464].

Szk: egy ~ig eléget. 1705: kétszáz rákok . . . egészben elégették egy karófarkig az egész falut, mind templomostul [WIN I, 623].

karófarknyi karócskonknyi/végnyi; de un ciot/capăt de par; von einem Pfahlstumpf (viel). 1771: Néhai Hora Péter egy karo farknyitis oda nem építettett [Encs SzD; Ks 30. 26].

karófás Hn. 1864: Karófás sorok [Ditró Cs; EHA].

karó-felfonás két karóköznyi sövényfonás; împletire a unei porþiuni de gard de nuiele între doi pari; Zaunflechten zwischen zwei Pfählen. 1587: Az Zeoleos kertt Sevweny fonassahoz Elseoben fogattam 3. olahott, kiknek attam keotzaz karo felvonastol az zazatul d. 1 Ezen Seoweny fonastol attam vizontak ezen 3 olahnak zaz karo fel fonastol Eozzessegei d. 66 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 11 Szabó György isp. m. kezével].

karó-felverés karóbeverés; batere a unui par; Pfahleinrammung. 1587: fogattam 3. Magyart 70 karo fel veresteol, es fonastol harom karayatul attam d. 2. tezen d. 46 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 11 Szabó György isp. m. kezével].